Dagboek 1878-1923. Deel 1: 1878-1900

Frederik van Eeden

editie H.W. van Tricht

bron
Frederik van Eeden, *Dagboek 1878-1923. Deel 1: 1878-1900* (ed. H.W. van Tricht). Tjeenk Willink/Noorduijn, Culemborg 1971

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eede003hwva03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

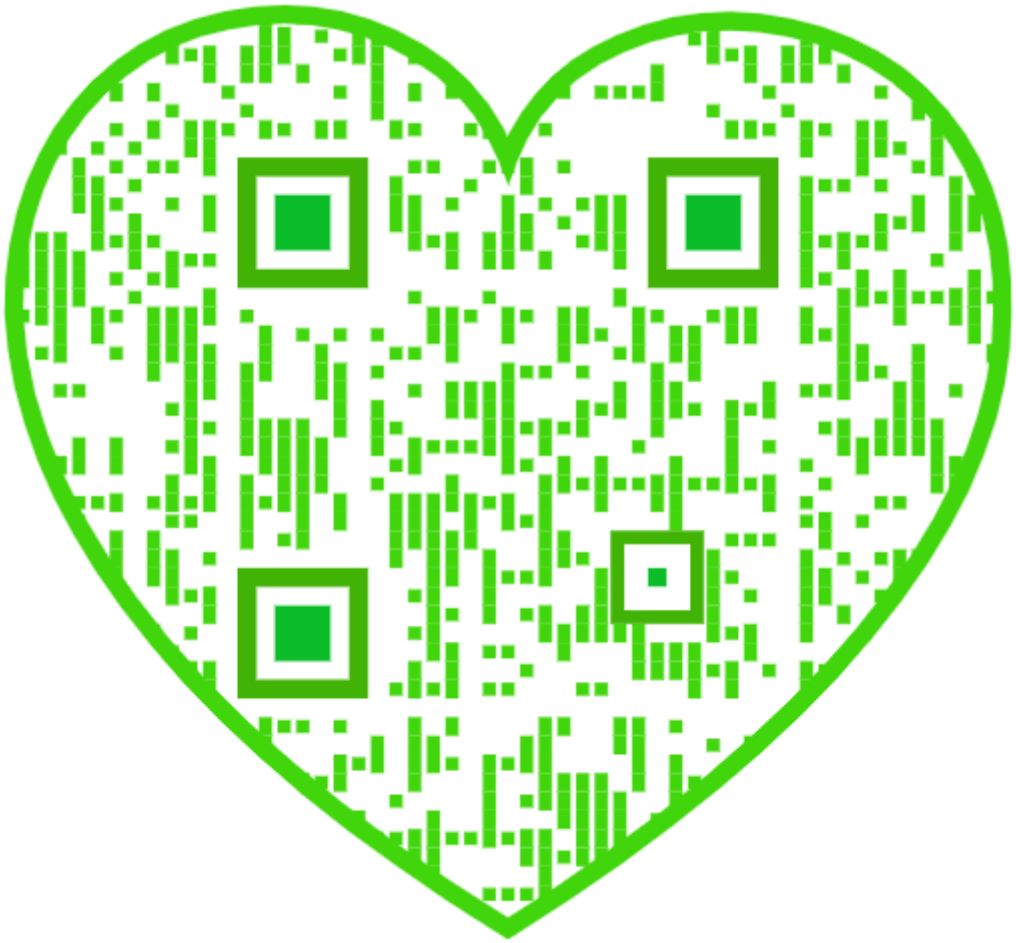

Inleiding

Van zijn veertiende jaar af heeft Frederik van Eeden een dagboek gehouden. Doordat hij een intelligent, gevoelig en zeer veelzijdig man was, die gedurende een aantal jaren deel had aan het geestelijk leven in Nederland, en later met geestverwanten in Europa en Amerika een levendig intellectueel verkeer onderhield, weerspiegelt zijn dagboek op een bepaalde wijze stromingen en personen die, evenals hijzelf, tot het beschavingsbeeld van zijn tijd bijdroegen. Een grote plaats neemt daarnaast de zelfbeschouwing in: Van Eeden behoort tot de overwegend introverte dagboekschrijvers à la Amiel, niet tot de extraverte zoals Pepys.

Het antwoord op de vraag, waarom hij een dagboek hield, is even ingewikkeld en paradoxaal als zijn persoonlijkheid, en in het samenspel der drijfveren hebben in de loop van zijn leven verschuivingen plaats. Arthur Ponsonby[1] begint zijn overzicht van de drijfveren der dagboekschrijvers met uiterlijke, zoals het voorbeeld van een vereerd of geliefd persoon (hier: de vader), de gewoontevorming als men eenmaal begonnen is, de steun voor de herinnering op later leeftijd, wat G.R. Hocke[2] het oudste van alle motieven noemt, maar zodra Ponsonby diepere drijfveren zoekt, komt hij op ‘the itch to record which is an overflowing and exuberant desire for self-expression’, in de eerste plaats eigen aan het egocentrische karakter.

De egocentrische Amiel zelf onderscheidt zes facetten en hij noemt ze op in een, waarschijnlijk zo bedoelde, volgorde van afdalende importantie: 1. à dégonfler son coeur, 2. à s'apercevoir de sa vie, 3. à éclaircir sa pensée, 4. à intéresser la vieillesse, si l'on doit parvenir à cet âge, 5. à intéresser peut-être les amis auxquels on le léguera, 6. à fournir peut-être quelques pensées utiles aux amis inconnus qui existent dans le public.’[3] Dit zou Van Eeden geschreven kunnen hebben, behalve dat hij punt 1 en 2 te vanzelfsprekend vindt om ze onder woorden te brengen, en de voorzichtige

1 Arthur Ponsonby, MP., *Englisch Diaries. A Review of English Diaries from the sixteenth to the twentieth century with an Introduction on diary writing*. Londen (1e dr. 1923) z.j. blz. 6 v.

2 G.R. Hocke, *Das europäische Tagebuch*. Wiesbaden 1963. blz. 23.

3 *Journal intime* ed. Bouvier I p.LV, gecit. door G. Kalff J[r]. *Het Dietsche dagboek*. Groningen-Batavia 1935, blz. 3.

‘peut-être's’ in punt 5 en 6 op zijn oude dag door stellige affirmaties vervangt, wat tevens een motivering geeft voor de publikatie[1].

Punt 3 en 4 zijn in betere jaren hoofdzaak: ‘Men acht zich soms beter of gelukkiger (dan vroeger) omdat men niet vergelijkt. Dat vergelijken was altijd het instinctieve doel van dit dagboek. Om die vergelijking is het voor ieder gewenscht er een te houden’ (30 december 1906); ‘Dit dagboek is mij tot troost en is ook van wezenlijke beteekenis. Het helpt mij tot het vormen van een vaste persoonlijkheid.’ (4 januari 1907). Veel later, schrijvend over de wisselingen in het geestelijk leven: ‘Dit boek is vooral bedoeld om deeze veranderingen te controleeren.’ (16 mei 1923). Toch zijn dit tot op zekere hoogte rationalisaties. Van Eeden hield een dagboek om zijn hart te luchten en door zijn eigenaardige karakter en de eigenaardige gang van zijn leven was dit in veel gevallen: zich te rechtvaardigen, zowel in de ogen b.v. van een geliefde vrouw als tegenover zichzelf, of tegenover God.

Ponsonby[2] duidt het gevaar dat in het geregeld dagboekhouden kan schuilen aan door de pakkende vergelijking ‘an encouragement to the revolving of wheels that do not bite’ en hij citeert Amiel: ‘A private journal is a friend to idleness. It frees us from the necessity of looking all round a subject, it puts up wich every kind of repetition, it accompanies all the caprices and meanderings of inner life and proposes to itself no definite end ... a journal takes the place of a confidant that is a friend or wife, it becomes a substitute for production, it is a grief-cheating device, a mode of escape and withdrawal. But though it takes the place of everything, properly speaking it represents nothing at all.’[3] Van Eeden, die Amiel niet kende, heeft ook eens gezegd ‘het opschrijven in een dagboek is een voldoening, die soms niet anders dan een noodelooze en gevaarlijke zwakheid is’ (28 september 1894) en deze relativerende kritiek is wel zo realistisch als de absolute van Amiel. In latere, zwakkere jaren heeft Van Eeden te weinig beseft dat zijn dagboek altijd klaar lag om als surrogaat of toevlucht te dienen. Voldoening over bereikte resultaten en de omvang der dagboeknotities zijn bij hem in 't algemeen omgekeerd evenredig; het dagboek geeft ondanks zijn lengte van zelfbeschouwing een eenzijdig, te tobberig beeld van de schrijver. Na het rampjaar 1907 dijt het uit en wordt het steeds meer de gewillige weerkaatser van de autosuggestie dat de mislukking van Walden en de Eendracht niets afdeed aan de levensvatbaarheid van zijn denkbeelden. Veel minder zelfbedrog ziet de lezer met betrekking tot het

1 Hiermee bedoelt de editeur niet, dat hij zich achter de in het te late jaar 1928 door Van Eeden geschreven Inleiding tot de eerste uitgave stelt (deel I blz. VI).
2 a.w. blz. 37.
3 ald. zonder vermelding van de plaats.

gelijktijdige verbreken van zijn eerste huwelijk, maar weer zeer veel wat zijn actie naar buiten betreft: de betekenis van de lezingen, de waarde van zijn toneelstukken, het gewicht van de Forte-Kreis, de Lichtstad, Van Eeden-colony in Noord-Carolina enz. enz. Afgaande op Ponsonby's verslag van karakteristieke dagboekinhouden kan men zeggen dat er vergelijkenderwijs bij Van Eeden veel ruimte gegeven wordt aan depressieve klachten, maar zeer weinig aan eten en drinken, kleding, bedienden, ‘gossip and scandal’. Dagelijks noteren wat voor weer het is doen velen, in één adem met slaap en gezondheid; de meesten doen het meer dan hij om de directe invloed van het weer op hun stemming, en minder dan hij van een verwevenheid met de natuur uit. Door zijn bijzonder sterke geheugen voor het weer op een bepaalde plaats en tijd kan de vermelding ook een associatieve geheugensteun zijn. Zijn droomleven, dat hem, naast de notering er van in het dagboek, aparte dromenboeken deed bijhouden, is een merkwaardigheid op zichzelf.

Evenmin is er een eenvoudig antwoord mogelijk op de vraag die in elke verhandeling over dagboekhouden op de voorgrond komt: heeft de diariïst geschreven met de argeloosheid van een schrijver die weet dat er nooit een lezer zal zijn, of heeft hij aan de mogelijkheid van publikatie, al of niet posthuum, gedacht?

Van Eeden dacht daar bij tijden wel aan, hij noemt de mogelijkheid op 16 april 1906 en 20 maart 1910, maar dat zegt niet dat hij er altijd of meestal aan dacht. Er is wel een vermindering van slordigheid in taal, stijl, interpunctie enz. in latere - maar niet de laatste - jaren, en het feit dat in deze uitgave het teken/ (zie slot van deze inleiding) later minder vaak gebruikt hoeft te worden wijst in dezelfde richting. Maar een andere factor die de argeloosheid van het genoteerde zeker beperkte was de argeloosheid waarmee de schrijver, zijn leven lang, zijn dagboeken liet slingeren. Ook al neemt men met de nog levende getuigen aan, dat in 't algemeen niemand uit opzettelijke nieuwsgierigheid in de dagboeken las, toch kan een zekere vaagheid, een de dingen niet kras bij de naam noemen, hieruit te verklaren zijn, en uit het feit dat hij ze als jongen soms aan zijn moeder, en later aan vrouwen die hij liefhad, liet lezen: van Henriëtte Ortt, Martha van Vloten, Betsy van Hoogstraten en Truida Everts (HO, MvV, BvH, TE) vertonen de hss. enkele reacties op die lectuur. Maar ook deze factor werkt intermitterend en in zeer wisselende mate. Objectieve criteria zal ook de stijlcriticus niet gemakkelijk op deze tekst kunnen toepassen.

Dus zowel de intentie waarmee, als de stijl waarin het dagboek geschreven wordt is veranderlijk: bij deze late, al te late romanticus nog méér dan uit een tijdsverloop van 55 jaar te verklaren valt.

Geschiedenis van de tekst

De tekst van het dagboek is, voor zover uit handschriften en berichten kan worden afgeleid, op drie hiaten na volledig bewaard. Het eerste hiaat is boekje 1, van 1874. Het tweede volgt 10 jaar later: nadat hij in 1883 maar driemaal en in 1884 tweemaal in het dagboek geschreven had - de tweede maal een conceptie van de Kleine Johannes - heeft Van Eeden tussen 22 mei 1884 en 30 juli 1885 naar alle waarschijnlijkheid geen dagboek gehouden, want met de woorden ‘Nu ga ik weder merken zetten op mijn levensweg’ begint hij op laatstgenoemde dag duidelijk opnieuw, in een nieuw cahier ofschoon het oude nog niet vol was. Er is hier dus geen hiaat in de overlevering, maar dat volgt weldra: het reikt van 6 augustus tot 17 september 1885 en is zeker al lang geleden, vóór de paginering, door uitknippen van bladzijden aangebracht.

Het derde hiaat betreft de eerste jaren van zijn liefde voor E.M. van Hoogstraten-van Hoytema, ‘Ellen’. Het reikt van 16 augustus 1889 tot 15 januari 1891. Uit Van Eedens notities op de schutbladen van de vorige en volgende dagboekdelen (11 en 12) blijkt dat hij later niet wist waar dit deel gebleven was. Na het overlijden van mevrouw van Hoogstraten ontving het Frederik van Eeden-genootschap van haar oudste dochter een fragment ten geschenke, dat naar alle waarschijnlijkheid het begin van het ontbrekende deel is (hieronder no. 11*a*). Het loopt tot oktober 1889. Vermoedelijk hebben de beide lotgenoten daarna een tijd lang in één, heeu- en weergaand dagboek geschreven dat bij Ellen gebleven is, maar wij tasten hieromtrent in het duister.

Beschrijving van de handschriften

Het dagboek bestaat uit 35 schrijfboeken, achteraf genummerd 1-35. No. 1 is niet bewaard gebleven, 2 en 3 zijn schoolagenda's in harde linnen bandjes, 12 × 7.5 cm; 4 tot en met 10 zijn gekartonneerde notitieboekjes zoals tussen huisvrouw en leverancier vooral vroeger heen en weer plachten te gaan, 16 à 16.5 × 10 cm; 11 tot en met 35 zijn dikke tot zeer dikke schoolschriften met hard of halfhard kartonnen plat, 20.5 × 16.5 cm. Deze schrijfboeken zijn op de rug met etiketjes met het nummer beplakt, waarvan de meeste versleten zijn; in 1966 zijn op de binnenkant van het voorplat nieuwe aangebracht. Bovendien zijn er etiketjes met begin- en einddata op het voorplat geplakt (BvH? TE?). De rechterbladzijden van 4-35 zijn, eveneens naderhand en waarschijnlijk door dezelfde, in zwart potlood oneven genummerd: de even bladzijden van 11 en 11*a* zijn niet beschreven, op incidentele notities, meestal over lectuur, na. De paginering van 11 en 11*a*

is dan ook de doorlopende getallenreeks waardoor de linkerbladzijden niet geteld worden. In 11*a* is die gelijktijdig aangebracht door FvE.

Naderhand is, vooral in oudere boeken die het 't meest nodig hadden, de datumaanduiding aangevuld en verbeterd door Hans van Eeden (HvE). Hij gebruikt doorgaans zwart of anilinepotlood. In no. 6 tot 16 staan naast de tekst kleine kruisjes in zwart potlood, waarmee de wenselijkheid van coupures werd aangegeven. Hiermee is Pieter van der Meer de Walcheren begonnen (zie verderop), Van Eedens secretaresse werkte in het begin met hem samen en de omvang van de coupures schijnt aan haar overgelaten te zijn. Van Eeden zelf heeft in het begin stellig ook mondelinge aanwijzingen gegeven. In 20 en volgende zijn de coupures aangeduid geweest door krassen door de tekst (TE) die in 21 e.v. met wisselend resultaat weer uitgeveegd en dikwijls niet geëffectueerd zijn. Van deze aanwijzingen en van vraagtekens enz. van de vroegere kopiïsten wordt hier verder geen melding gemaakt.

Deze beschrijving van de handschriften probeert overigens te onderscheiden wat de oorspronkelijke tekst geweest is en wat er later mee gedaan is. Door Van Eeden zelf aangebrachte veranderingen die niet door hun plaats, het gebruikte schrijfmateriaal, de spelling of het onvaste schrift uit later tijd blijken te zijn, worden tot de oorspronkelijke tekst gerekend. Er wordt vermeld of een toevoeging in inkt of in zwart of gekleurd potlood geschreven is en zo mogelijk door wie. Bij strepen is het laatste uiteraard moeilijk, maar de onvastheid en de kleur (FvE gebruikt inkt alleen bij herlezing omstreeks 1928, in vroeger jaren veel blauw potlood) wijzen soms de weg.

No. 2. Agenda H.B.S. Haarlem, 2de klas. In december 1874 ontwikkelt het dagboek zich uit aantekeningen over scheikundeproeven in de kerstvakantie. Het verdwenen boekje *no. 1* heeft waarschijnlijk ook geen doorlopende tekst bevat. Als huiswerkagenda is no. 2 na 16 februari 1875 slechts sporadisch gebruikt, einde 3 april. In een zijvakje achterin o.a. een verklaring dd. 7 september 1874 van de Commissie van Toezicht op de Latijnsche school en de Hoogere Burgerschool te Haarlem, dat F.W. van Eeden, leerling der 2^{e} klasse der H.B.S. na gehouden examen bevorderd is tot de 1^{e} klasse van het gymnasium.

Naderhand is de vervagende potloodtekst verduidelijkt door onderstreping met inkt en op enkele plaatsen door overtrekken met zwart potlood.

No. 3. Agenda H.B.S. (doorgestreept en vervangen door Gymnasium) 4 april tot 31 december 1875. In een zijvakje achterin o.a. een visitekaartje van Carl Matthaei ‘U(m) A(bschied) z(u) n(ehmen)’, een in papier gevouwen lokje donkerblond haar, de sleutel van een geheimschrift, een recept

voor oogdruppels gegeven te Münster am Stein 20 juli 1875 voor ‘Hrn v. Eden, Hôtel Stolzenfels, Zimmer 4’ en een op 2 juli 1875 afgegeven Kurkarte, die ‘Frau van Eedem mitsamt Herrn Sohn’ recht geeft ‘zum freien Genusse der Trinkquellen zur Benutzung der auf den Gradirhäusern befindlichen Sitzplätze, zum Besuche der Anlagen, des Kurhauses, Lesezimmers und der von der Badecommission veranstalteten Reunions und Concerte’ te Münster am Stein.

No. 4. 1 januari tot ongeveer 11 augustus 1876. Blz. 1-153.
Naderhand op de binnenkant van het voorplat: ‘1 Jan. 1876-Juli 76’ zwart (de datering in het boekje is onduidelijk).
blz. 89. 19 mei 1876, bij ‘Dora’: ‘Gribling’ inkt onvast FvE.

No. 5. 16 augustus 1876 tot 26 maart 1877. Blz. 1-151. Op het voorplat zestien elkaar kruisende handtekeningen ‘F.W. van Eeden Jr.’ en, *naderhand*, eveneens in zwart potlood ‘Aug. 76-Febr. 77’.
blz. 52. 26 oktober 1877 ‘ook gedood ... liefhad’ zwart onvast onderstreept FvE.?
blz. 110. 22 januari 1877 bij ‘Jungfrau’: ‘von Orleans’ inkt onvast FvE.

No. 6. 3 april 1877 tot 4 januari 1878. Blz. 1-153. *Naderhand* op voorplat ‘april 77-Jan: 78’ zwart.
blz. 37 scheef onder de notitie van 5 juni 1877: ‘Malle vent 6 Juni 78’ inkt FvE?
blz. 40 onder de notitie van 7 juni scheef ‘mooie speech! 6.7.78’ inkt FvE?

No. 7. 9 januari tot 1 augustus 1878. Blz. 1-166.
Naderhand op binnenkant schutblad ‘Delprat’ inkt onvast FvE met renvooi naar ‘Lotje’. Op dezelfde wijze: blz. 25 ‘(Paps)’ bij ‘Lottie’, blz. 31 ‘Matthé Matthae’ bij ‘Carl’, blz. 39 ‘de Booy’ bij ‘Mik’, ‘Alfred’ bij ‘May’, blz. 40 ‘Buenink’ bij ‘Andries’, blz. 47 ‘Brutel de la Rivière’ bij ‘Tonie’.
blz. 75-77. Notities van 22, 23 en 24 maart zwart aangestreept.
blz. 92. ‘Waller’ bij ‘Coba’, blz. 120. 4 juni vierde alinea zwart aangestreept, blz. 131, 132. 19 juni vijfde alinea zwart aangestreept.

No. 8. 24 augustus 1878 tot 31 januari 1879. Blz. 1-157. *Naderhand:* voorplat ‘14 Juli’ blauw FvE.
blz. 101. 10 december 1878 onderaan: ‘je spreekt van fouten. Heb ik

ooit 2 a's gezet op het einde van een lettergreep?' zwart H. Ortt met renvooi naar 'onaangenaame'.

blz. 128. 23 en 26 december 'toch een vaste overtuiging ... haar gedachten verward' blauw aangestreept.

N.B. Met blz. 28 begint deze uitgave.

No. 9. 6 februari 1879 tot 4 maart 1880. Blz. 1-101 + 102.

Naderhand: op voorplat 'Febr. 79-Dec: 79' zwart.

blz. 24-26. 15 april 1879 'Vroeger heb ik ... toch zonder God?' zwart aangestreept.

blz. 28-30. 28 april 'Neen, Frederik ... willen hebben' en 'bevestigd, bezworen ... willen hebben.' rood onderstreept.

blz. 85, 86. 18 november 'zoo droevig heeft bedrogen', 'Niemand kan ... Henri was' en 'in geen roman ... bestond' rood onderstreept.

blz. 101. 'gechloroformiseerd ... nog niet' rood onderstreept.

blz. 102. onder laatste notitie: 'Slot Zondag 25 mrt 67' zwart onvast FvE.

No. 10. 27 juli 1880 tot 22 mei 1884. Blz. 1-141.

Naderhand: blz. 4-6. 29 juli 1880 geheel zwart aangestreept.

blz. 7, 8. 1 augustus 'Zelfs over Jan begin ik minder te denken' zwart onderstreept.

blz. 12. 7 augustus onderaan 'Lize Fransaal (Transaal?)' inkt onvast FvE.

blz. 20, 21. 22 augustus, tot 'lang duren?' zwart aangestreept.

blz. 21, 22. 24 augustus, geheel zwart aangestreept.

blz. 23. 26 augustus 'Maar ... denken' zwart aangestreept.

blz. 24, 25.2 september 'Het moet ... goed kon zijn.' zwart aangestreept.

blz. 26. 16 september 'Het is niet ... kracht' zwart aangestreept.

blz. 28. 20 december 'Ik heb verdriet ... waarheid' zwart aangestreept.

blz. 30, 34. 27 december na de tweede alinea '? ! ! !' zwart, en onleesbaar randschrift bij 'wat geen redeneering ... daartoe zou leiden'

blz. 79. 30 maart 1882 'en reddeloos ... heeft men bedacht' zwart aangestreept.

blz. 83. boven 'Chap': 'van Deventer' blauw FvE.

blz. 100. laatste alinea der notitie van 12 juni 1883 zwart aangestreept.

blz. 141. 22 mei 1884 onder laatste notitie 'Kl Joh' rood FvE. Hierna 7 blz. blanco.

No. 11. 30 juli 1885 tot 16 augustus 1889. Doorlopend gepagineerd (zie boven) 1-75, de linkerbladzijden incidenteel beschreven met titels van gelezen boeken, drie ervan zijn in de paginering opgenomen (27, 41, 54) om-

dat er bovendien aantekeningen op staan die in het dagboek thuishoren. Van het eerste katern zijn, voordat de nummering der bladzijden plaatshad, na blz. 8 zes blaadjes uitgeknipt en van het tweede katern de eerste vijf (hiaat tussen 6 augustus en 17 september 1885); van het zesde, laatste katern liggen de eerste vijf blaadjes (blz. 71-75) los; dat de uitgescheurde wederhelften beschreven geweest zijn blijkt alleen uit het uitscheuren zelf. Dit hiaat volgt na 16 augustus 1889.

N.B. Om de chronologie van de beschreven maar niet gedateerde versobladzijden zoveel mogelijk te verduidelijken, worden deze, inspringend, op hun plaats tussen de rechterbladzijden gezet. De dagboektekst wordt dus door de inspringende verso's onderbroken.

Naderhand op binnenkant schutblad ‘26 Sept. '86’ blauw FvE.

blz. 14 verso ‘1886’ aniline HvE.

blz. 24. scheef onder de notitie van 23 oktober 1886 van dezelfde hand als de onderschriften op 4 en 7 juni 1877 ‘Eigenlijk een schoolmeisjespedanterie’.

blz. 33. 21 april 1887 randschrift naast MvV's regels ‘Dat is ... geven kan.’: ‘Martha’ zwart HvE.

blz. 38. 26 september bovenaan ‘1887’ blauw FvE.

blz. 39. 30 oktober ‘Ik zou het ... ziekte had.’ blauw aangestreept. FvE.

blz. 51 verso, tegenover 17 december 1888 ‘B's eerste bezoek’ blauw FvE.

blz. 58 verso, tegenover notitie van 14 februari 1889, vierde alinea-‘Hier beginnen de groote dagen van verleiding 1928’ inkt onvast FvE.

blz. 60, laatste zin der notitie van 14 februari 1889 onvast blauw onderstreept.

blz. 64. 18 april ‘Alle goede biografieën ... menschen’ zwart aangestreept. Achterplat ‘1890?’ blauw FvE.

No. 11a. Twee losse, onvolledige katerns, zes enkele losse blaadjes en twee samenhangende. Het eerste katern heeft blijkens het formaat en de slechte kwaliteit papier tot een ander schrijfboek behoord dan het tweede, dat gelijk is aan de overige destijds door FvE gebruikte. Doorlopend door hem tijdens of kort na het schrijven van de tekst met inkt gepagineerd 1-23, de volgende bladzijden misschien niet door hem 24, 25, 26 zwart. De tekst loopt door. Pas op blz. 6 een datum: 31 augustus, de laatste op blz. 26 is 25 oktober. Een jaartal ontbreekt, uit de inhoud blijkt dat dit 1889 is.

Het eerste katern bestaat uit vier dubbele blaadjes, genummerd 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8. Van blz. 4 zijn de onderste 12 regels weggeknipt; blz. 5 ontbreekt zodat de bovenste helft van 4 los ligt; hiaat tussen ‘willen geven’ en ‘je nu

toch?'; van blz. 7 zijn de onderste 11 regels weggeknipt, hiaat tussen 'volbrachte offer' en 'het gezicht strak'. - Het tweede katern bestaat uit 5 dubbele blaadjes genummerd 9-18. Uit blz. 11 zijn 9 regels weggeknipt tussen 'geheel miskende' en 'Ik las in Byron'. Een los uitgeknipt strookje van 2 regels 'Ik zit eenzaam met een lange donkere nacht voor me en maak verzen van mijn Leed' is blijkens papiersoort en breedte niet uit het eerste katern afkomstig maar òf uit dit hiaat òf uit verloren gegane tekst na blz. 26. De linkerbladzijden zijn niet beschreven; op blz. 8 verso 'Laag-Soeren' zwart met renvooi naar 'liefdenood' op blz. 9, op blz. 25 verso lectuurtitels, op 26 verso 'Een strijd-rede'.

Naderhand is door HvE op blz. 20 verso geschreven 'Dagboekfragment 1889'. Aan de tekst is niets naderhand toegevoegd.

No. 12. 15 januari 1891 tot 23 juli 1893. Blz. 1-183 + 184.

Naderhand: op binnenkant schutblad 'Waar is 1890?' blauw FvE.

blz. 132. 7 januari 1892 'al vind ik haar bepaald dom' blauw onderstreept.

blz. 158. 30 oktober, na 'van middag ... kan worden': 'Dit is Lioba geworden 1896' blauw FvE.

blz. 165. 19 februari 1893, na 'wat het zijn moet': '(Dit wordt Trots verbrijzeld, 1896)' blauw FvE.

blz. 170. 23 mei, bij 'en ik voelde niets weg of verzwakt': 'Ik zou er niet aan gedacht hebben als zij het niet opperde' blauw FvE.

No. 13. 24juli 1893 tot 30 december 1895. Blz. 1-233.

Naderhand op de binnenkant van het schutblad namen van personen met de (onvolledige) data waarop ze in de tekst voorkomen, zwart FvE. In de tekst zijn die namen veelal zwart onderstreept.

blz. 3. 31 juli 1893 'Mijn werk ... worden.' blauw onderstreept.

blz. 12. 15 augustus 'Als ik alleen ... lijden.' blauw aangestreept.

blz. 32, 33. 6 oktober 'Ik droomde ... verkeerd' blauw aangestreept.

blz. 34. 10 oktober 'Karel Thijm ... koffie' blauw aangestreept.

blz. 38. 23 oktober 'Van nacht ... aantrok' blauw aangestreept.

blz. 39. 24 oktober 'Gedroomd ... vrij ben.' blauw aangestreept.

blz. 59. 26 december 'Zie nu ... versjes' zwart aangestreept.

blz. 75. 24 februari 1894 'Wat een verdriet ... wilde' zwart aangestreept.

blz. 92. 23 april 'Ik had ... dankbaarheid' zwart aangestreept.

blz. 95. 27 april. Hierbij ligt een velletje postpapier met in zeer onvast schrift, inkt: 'Het bitterste is mijn hoogmoed, waarin ik tegelijk deemoed voel. Ik ben nu wel vier malen gevraagd om mee te doen aan een tijdschrift,

door Kloos en door Tijm. En ik heb nu bitter spijt dat ik zoo trots was om te weigeren. Nu ben ik bijna 70 en ik betreur het innig dat ik de uitgestooken handen heb afgeweezen. Een domheid, nu eeven erg als mijn stof nog zingen' Hieronder 'Bij Dagboek Juli '93-Dec. '95' aniline HvE.

blz. 98. 3 mei 'Het gif ... vergiftigd.' zwart aangestreept.

blz. 106. 29 mei 'Ik heb bitter ... Een brief.' zwart aangestreept.

blz. 115. 3 juli 'maar ik heb ... schrijven' zwart aangestreept.

blz. 118. 3 augustus 'B. had mij ... blijven' en 'B. hield ... gedeprimeerd.' zwart aangestreept.

blz. 120. 4 augustus 'Den heelen dag ... nam' zwart aangestreept.

blz. 125. 9 augustus 'en verblinding': hier (en zie verderop) heeft BvH met inkt doorheen geschreven 'loofdenHeermijne' met de bedoeling, de tekst onleesbaar te maken, hetgeen haar tot 1966 gelukt is. Doordat de inkt van FvE iets meer verbleekt is, kon de editeur door lang turen de palimpsest ontcijferen.

blz. 128, 129. 12 augustus '(maar meer in de war gebracht,) want van mijn zachtheid heeft ze nooit het rechte begrepen', hier doorheen: 'gelijkhetgrasismijn kortstondiglevengelijkeen bloemdieophetveld'; '(een opzettelijke zelfoverwinning,) daar kan een ziel als de hare feitelijk nog niet bij - dit kan ze niet anders dan leelijk zien.', hier doorheen: 'maarsheerengunstzaloverdiehemvreezenineeuw. eeuwigheidaltijddezelfdewezenzijn.'; '(die, zooals de hare), noch de vertrouwelijkheid van een vriend, noch de hoffelijkheid van een vreemde (hebben)', hier doorheen: 'maarsheerengunstzaloverdiehem vreezen ineeuwigheidaltijddezelfdewezen'; 'Die schamper en beleedigend z(ijn)' hier doorheen: 'Zijntrouwheerschtzelfs-intlaate'.

blz. 131. 22 augustus 'brief van Kloos ... steeds tt.' zwart aangestreept.

blz. 132. 23 augustus 'Ik zal overwinnen ... hoeken.' zwart aangestreept.

blz. 135. 1 september 'Maar haar pijnen verduisterden het' met andere inkt onderstreept en van vraagteken voorzien. BvH?

4 september '(door 't gemis aan begrip.) Zij kan mij niet werkelijk begrijpen, daar is haar intellect niet naar (, ondanks haar superieure eigenschappen.)'; hier doorheen: 'MaarsHeerengunstzaloverdiehemvree Maar 'sheeren (*9 cm, van "daar" tot "naar", niet ontcijferd: er zijn* twee *teksten, gevlekt, dooreen geschreven*)'. - '(Als ze er maar Ahnung van had) (*5 cm niet ontcijferd*): hier doorheen: 'zijnjeugd vernieuwd.'

blz. 137. 5 september, laatste alinea zwart aangestreept.

blz. 153. 28 oktober, boven de tekst 'van Deventer' 'Aletrino' zwart FvE met verwijzing naar 'Chap', 'Sam'.

blz. 176. 11 februari 1895. ‘Met Matje ... en verwijten’ zwart aangestreept.
blz. 179. 3 maart ‘Hij is een kok ... doet.’ zwart onderstreept.
blz. 183. 20 maart ‘Merkwaardige gesprekken met Herman’ zwart onderstreept.
blz. 185. 3 april ‘Vreemd ... er niet is’ zwart aangestreept.
blz. 195. 20 mei ‘Willem ... Dietlof’ blauw aangestreept.
blz. 217. 1 oktober ‘Passions ... mate’ zwart aangestreept.
blz. 232. 11 december ‘Van daag ... staat’ blauw omlijnd.

No. 14. 4 januari 1896 tot 31 december 1897. Blz. 1-113 + 114.
Naderhand: Binnenkant schutblad: ‘Boerenopstand 1900’ ‘30 Jan. Kloos’ blauw FvE.
blz. 1. boven tekst ‘1896’ blauw FvE.
blz. 3. in datering ‘13’ januari vervangen door ‘12?’ zwart. ‘(vreesselijk verdriet) om haar dwaasheid en verblinding’, hier doorheen:
‘gelijkhetgrasisonskortstondiglevengelijk’.
blz. 4. ‘(op iets heel heftigs uitliep. Ze heeft) (2½ *cm niet ontcijferd*) en (2½ *cm niet ontcijferd*) die ontzettend zijn in onbewustheid van verfijnd kwellen.’, hier doorheen:
‘welsierlijkbloeitmaarkrachtloos(die)enteerwanneerdewindzichover'tlandlaathooren’.
blz. 40. 16 augustus ‘zijn bekroning’ blauw onderstreept.
blz. 42. 6 september ‘goudlicht kerkraam ... om de menschen’ blauw onderstreept. ‘Ik lijd ... der menschen’ blauw aangestreept.
blz. 43. 13 september ‘leelijke verzen’ blauw onderstreept.
blz. 44, 45. 19 september ‘Een dag die ... God’ blauw aangestreept. ‘Maar hoe kan ... kan?’ blauw onderstreept.
blz. 51. 17 november ‘Met Karel een comedie ontworpen’ blauw onderstreept.
blz. 55. 1 december ‘Ik zoek haar nu niet meer. Het is nu genoeg.’ De laatste 4 woorden door BvH onderstreept en toegevoegd: ‘Ja Freddy het is nu genoeg.’ Later (voor of na dat Van Eeden dit gelezen had?) met andere inkt hier doorheen: ‘(*1 cm niet ontcijferd*) Verhefzijnnaam (2½ *cm niet ontcijferd*)’
blz. 66. 21 februari 1897 ‘Toen bij Daan ... slagen’ blauw aangestreept.
blz. 68. 3 maart ‘En dit is ... schade’ blauw aangestreept.
blz. 70. 15 maart ‘Tot welk ... de laatste dagen.’ blauw aangestreept.
blz. 75. 10 april ‘Op de hei ... Tennis gespeeld.’ blauw aangestreept.
blz. 79. 4 mei ‘met Chap’ blauw aangestreept.
blz. 85. 5 juni ‘Ik zag ... bosch’ onvast blauw aangestreept.

No. 15. 6 januari 1898 tot 31 december 1899. Blz. 1-90 + 91.

Naderhand: blz. 16. 11 maart 1898. ‘Wat ik om haar geleden heb, en de mate van mijn liefde zal zij bij ons beider leven wel nooit doorgronden.’ Hier doorheen: ‘gelijkhetgrasisonskortstondigleven gelijk een bloemdieophetveldverheven welheerlijkbloeitmaar krachtloosisenteer’.

blz. 46. 3 december ‘Men kan ... onedel zijn’ onvast blauw onderstreept.

blz. 54. 10 februari 1899 ‘Vrij goed ... weer goed’ zwart aangestreept.

blz. 57. 2 maart ‘Ipenburg ... ik bedoel’ onvast blauw onderstreept.

Onder ‘En toch ... betreft’ tweemaal 3 uitroeptekens blauw FvE.

blz. 59. 16 maart ‘door de woede ... maakte’ zwart aangestreept.

blz. 62, 63. 3 april ‘Niemand ... steun te zijn’ blauw doorgestreept en toegevoegd ‘Ach Freddy’. Daarnaast: ‘Handschrift van E.M.v. Hoogstraten-v. Hoytema. H.v.E.’ paars.

‘Maar toch ... meest behoeft’ blauw doorgestreept BvH.

‘maar zij ... ongesteund’ blauw doorgestreept BvH.

‘is te wankel ... begrijpen’ blauw doorgestreept BvH.

‘Een mensch moet ... dan alleen.’ blauw omlijnd, en toegevoegd: ‘Ach Freddy’ BvH.

No. 16. 2januari 1900 tot 22 oktober 1903. Blz. 1-185.

Naderhand: blz. 12. 5 april 1900 ‘Ik heb 't plan ... hoofdwerk’ blauw omlijnd.

blz. 21. 3 juni ‘'s Morgens ... de Málor’ zwart aangestreept.

blz. 48. de datum ‘9 Maart’ rood omlijnd.

blz. 49. 10 maart 1901 ‘Ik ben ... haven’ rood aangestreept.

blz. 56. 4 april ‘Gister ... vervuld.’ zwart aangestreept.

blz. 57. 11 april ‘Genegenheid en bewondering’ zwart aangestreept.

blz. 141. 29 december, de laatste zin van het gebed onvast blauw aangestreept.

blz. 176. 6 september 1903 ‘Vrijdag avond ... te doen.’ zwart aangestreept.

blz. 180. 5 oktober ‘Van morgen ... brief.’ blauw aangestreept.

No. 17. 2 november 1903 tot 22 mei 1906. Blz. 1 op binnenzijde plat, daardoor even nummers 2-181 + 185.

Naderhand boven blz. 1 toegevoegd ‘1904’ blauw veranderd in ‘1903’ zwart, ‘Dunfirmlin’ zwart ‘21 Juli’ zwart FvE.

blz. 102. 18 september 1905. De 6 onderste regels afgescheurd, en wel blijkens het verloop van de tekst, tijdens het schrijven. Geen tekstverlies.

blz. 112. 24 november ‘Den volgenden dag ... van Heels.’ zwart aangestreept.

blz. 144. 17 februari 1906 ‘Ze wandelen ... beschouwen het.’: toegevoegd’ ‘(4e acte)’ zwart FvE.

blz. 166. 16 april ‘Schubert’ veranderd in ‘Schumann’ (TE).

No. 18. 26 mei 1906 tot 21 januari 1907. Blz. 1-189.

Naderhand op voorplat ‘Dramatische plannen / 1 Juni, 11 Juni, 25 Juni / 27 Juni / 11 Aug.’ inkt en zwart potlood FvE. Daarnaast ‘David / Titan en Boeddha Trots verbrijzeld / Cecil Rhodes / Elisabeth van Oostenrijk’ blauw FvE. Lager: ‘10 sept. / 24 Oct. / van Looy 30 Oct.’

blz. 2. 26 mei 1906 ‘bezoek bij Margarete Meyboom op Westerbro’ onvast blauw onderstreept.

blz. 71. 28 augustus 1906 onder de notitie ‘Ach! ach! en die !! 1909’ zwart FvE.

blz. 102. 24 oktober 1906 ‘Ik verlaat ... aan toe is.’ onvast blauw onderstreept.

blz. 104. 29 oktober zwart aangestreept tot ‘Iets als mevrouw’

blz. 129. 12 december ‘(Hoe spoedig went) het geslacht ... veranderingen.’ blauw onderstreept.

blz. 133, 136. 15 december. Na deze datum ‘zelfmoord van mijn broeder in Indië’; ‘meer voor me ... had afgestooten’ zwart aangestreept FvE.

blz. 161. 30 december ‘Dat vergelijken was ... dagboek. Om die reden is het ... houden.’ blauw onderstreept.

blz. 169. 4 januari 1907 ‘Dit dagboek ... troost’ blauw onderstreept.

blz. 182. 14 januari ‘Emons was ... vernederen wou.’ blauw aangestreept.

blz. 184. 17 januari ‘Arme moeder ... bedroefd’, hierboven: ‘Om de zelfmoord’ onvast inkt FvE.

No. 19. 23 januari tot 28juli 1907. Blz. 1-189.

Naderhand op voorplat ‘Franklin 24 juni 1907’ zwart FvE.

blz. 5-8. 30 januari 1907, van ‘De aarde’ af zwart aangestreept.

blz. 9. 31 januari, van ‘De Christus-idee’ af zwart aangestreept.

blz. 121. 18 mei ‘Ik had ... erkenning’. blauw aangestreept.

No. 20. 1 augustus tot 2 april 1908. Blz. 1-187.

Naderhand op voorplat ‘20 februari’ zwart FvE.

blz. 3. 4 augustus 1907 ‘Het verhevene ... ondeugd.’ blauw aangestreept.

blz. 5. 7 augustus ‘Het is ... goed maakt’ blauw aangestreept.
blz. 13. 9 augustus ‘door haar raad ... trouwen.’ blauw aangestreept.
blz. 27. 22 augustus, onder eerste alinea ‘en! O neen! o neen! 28’, inkt, zeer onvast FvE.
blz. 50. 28 september ‘Heb ik ... flaters.’ blauw onderstreept.
blz. 106. 25 november, onder de alinea ‘De persoon enz.’ ‘(Goethe noemt Frau von Stein: “meine liebe Gewissheit” 1908)’
blz. 153. 20 februari 1908 ‘Dat kan ... zal ik haar’ zwart aangestreept.
blz. 169. 11 maart ‘Martin, Grymes Hill, Staten Island’ blauw onderstreept.

No. 21. 4 april 1908 tot 15 januari 1909. Blz. 1-189.
Naderhand op voorplat ‘26 Juli’ inkt FvE / ‘Vriendendienst 5 aug. / 11 Nov.’ zwart FvE. ‘20 aug. Griekin / 28 aug.’ onvast, zwart FvE.
blz. 22. 27 april 1908 ‘De jongens ... buien’ blauw aangestreept.
blz. 31. 14 mei, onder de tekst ‘zie 3 Juni’ zwart FvE met verwijzing naar ‘Ik droomde ... er op.’
blz. 40. 3 juni, onder de tekst ‘zie droom 14 mei. In de brief wordt de première op 20 October gesteld.’ zwart FvE.
blz. 48, 49. 13 juni ‘Wonderlijk ... faecaliën.’ blauw aangestreept.
blz. 51. 15 juni, onder de tekst ‘Op 13 nov. 1908 erotische droomen.’ inkt, onvast FvE.
blz. 58. 2 juli, boven de tekst ‘Gokhale’ m.verw.n. ‘Gookely (?)’
blz. 143. 2 november laatste alinea blauw aangestreept.
blz. 144. 3 november, bij de datum ‘Idealisten’ inkt, onvast, FvE.
blz. 157. 15 november ‘Dr Hagemann uit Mannheim’ zwart onderstreept.
blz. 189. 15 januari 1909, onder de tekst ‘Weetenschap is de *stellage*, gebouwd bij den bouw der werkelijkheid / Maandag 11 Jan’ inkt, onvast? FvE.

No. 22. 17januari 1909 tot 28 mei 1909. Blz. 1-153.
Naderhand op de binnenkant van het voorste schutblad ‘2^{e} Amerikaansche reis’ inkt FvE.
blz. 6. 22 januari 1909, onder de tekst ‘Het stellage der weetenschap’ inkt FvE.
blz. 40. 1 maart ‘misdadige ... uit vriendschap.’ blauw onderstreept.
blz. 145. 16 mei ‘dominees ter dood veroordeeld’ zwart onderstreept.

No. 23. 30 mei 1909 tot 14 februari 1910. Blz. 1-183 + 184.

Naderhand blz. 164. 6 januari 1910 ‘beet zoekt te nemen’ veranderd in ‘beknibbelt’ rode inkt, onvast FvE.
Schutblad achterin ‘Pol de Mont’ inkt FvE.

No. 24. 16 februari 1910 tot 20 mei 1911. Blz. 1-285.
Naderhand op voorplat ‘Poul Bjerre / Milles / Georg Brandes / T Pfeifer / Zonne-breek / 23-28 Fliess / Licho (acteur) / Pötsina Wahlen Dresden / prof Zschzalig / Dr Oppenheimer / Louis Wolff’.
blz. 76. 9 mei 1910 ‘Gister speelde ... waarheid.’ rood aangestreept.
blz. 87. 27 mei ‘Diep droevig ... wijken.’ rood aangestreept.
blz. 141. 7 september ‘Ik las ... Aesthetiek.’ blauw aangestreept.
blz. 173. 13 oktober, energiek geprobeerd om na ‘weg wil.’ ‘Een filister-graaf en een filister-Hofrat als bazen te hebben is niet alles.’ onleesbaar te maken.
blz. 257. 13 maart 1911, voor ‘Roll’ toegevoegd ‘H.’ zwart.

No. 25. 21 mei 1911 tot 15 november 1912. Blz. 1-281 + 282.
Naderhand blz. 79. 6 oktober 1911, onder ‘Verbruggen’ ‘Van Bruggen’ zwart FvE.

No. 26. 19 november 1912 tot 31 december 1914. Blz. 1-203, een blanco, 204-374.
Naderhand schutblad ‘beeldhouwer Görsemann (Cassel) / Edström / Barras / Steffen / fröken Lindhagen / Gravin Brahe / Ellen Key / Anderson / fluit / Anders Nygord / Dew. Bullough (Cambridge) / Kröber / pater Rutten / Gent / v.d. Heuvel / Mitrinowy / Eponina (E. Duse) Venetië / Havelock Ellis / Dr Levedag (Gouda) / Carmen Sylva pag. 63 / Hoboken (Rotterdam) / Generaal Prins (Oosterbeek) / Fladie Norlind Borgeby / prof. Wrangel / Weiniger / I. Gibson’ inkt FvE onvast. ‘Gentsche Reede 6 Juni 1913’ zwart FvE.
blz. 51. 22 februari 1913 ‘Ook zijn moeder ... huuwelijk.’ in margine: ‘Dit is een misverstand! H.v.E.’
blz. 121. 7 juni ‘Hij mag ... bekeeren.’ onvast blauw onderstreept.
blz. 133. na notitie van 2 juli ‘Brief van’ onvast zwart FvE.
blz. 144. 26 juli ‘De waereldsche ... zee-geluk.’ hierna ‘Adelaarsvreugd’ onvast zwart FvE.
blz. 161. na notitie van 11 september ‘???’ onvast zwart FvE.
blz. 184. 28 oktober ‘Van morgen las ik “le Combat” van Duhamel.’ zwart aangestreept.
blz. 196. 14 december ‘Een gevangene ... met dat’ blauw aangestreept.
blz. 259. 10 juni 1914 ‘Er stond ... woonkamers.’ blauw aangestreept.

blz. 374. 31 december 1914, in de alinea's ‘Ik deed enz.’ en ‘In Juni enz.’ de eigennamen onvast onderstreept inkt FvE.

blz. 374 verso ‘Einde 1926 / Sancta Sura voltooid, had één opvoering / Skelet’ inkt onvast FvE.

Schutblad. ‘de eerste constructie omtrent Trots Verbrijzeld / 15 mei 1928’ inkt onvast FvE.

No. 27. 1 januari 1915 tot 15 mei 1916. Blz. 1-233 + 233 verso.

Naderhand op binnenkant schutblad ‘21 Juli Lodewijk Bosch en Johan van Herwijnen / Volendammers / Hille Baap / Clara Stuten’ inkt onvast FvE.

No. 28. 19 mei 1916 tot 30 maart 1917. Blz. 1-185.

Naderhand op binnenkant schutblad ‘Vreede-reis naar Londen.’ inkt FvE.

blz. 49. 21 augustus 1916, energiek geprobeerd om in de alinea ‘Van Dyke enz.’ de woorden ‘een niet zeer beduidend manneke’ en ‘salon-(literator)’ onleesbaar te maken.

blz. 185. 30 maart 1917, onder tekst zes zeer onvast geschreven, onsamenhangende woorden, inkt FvE.

No. 29. 2 april 1917 tot 29 juli 1918. Blz. 1-281.

Naderhand op voorplat ‘dèr Mouw Juni 1923’ inkt FvE. ‘9 Juni’ blauw FvE.

blz. 38, 39. 9 juni 1917, in de alinea ‘De Scheppingsdaad enz.’ de woorden ‘omkeerbare’ en ‘onomkeerbare’ zwart omlijnd. ‘Alle waarschijnlijkheid ... gekoozen’ blauw aangestreept.

No. 30. 29 juli 1918 tot 16 april 1919. Blz. 1-141.

Naderhand op blz. 78. 22 december 1918, naast ‘De Katholieke Kerk ... ontneemt’: ‘onuitstaanbaar koppig’, en naast ‘Ze geeft ... schoonste neiging’: ‘Hoe *kun* je dat beweren!’ inkt TE.

blz. 97. 29 januari 1919 ‘Bouwmeester’ doorgehaald, inkt, onvast, en erachter‘ (?)’ zwart FvE?

N.B. In no. 30 en volgende talrijke korte toelichtingen van de hand van Hans van Eeden. De meeste daarvan worden in het register verwerkt.

No. 31. 17 april 1919 tot 29 oktober 1920. Blz. 1-280.

Naderhand op binnenkant schutblad ‘Aug. Zwitsersche reis 1919 / I^{e} ontmoeting met R. Roland’ inkt FvE.

blz. 169. 25 februari 1920 ‘Ik kreeg ... teruggestuurd.’ zwart aangestreept.

blz. 198. 10 april, boven ‘een man liet zich afglijden’ ‘ramp te St Sauveur aug. 1923’ zwart FvE.

blz. 222. 21 juni, naast ‘zichtbaar te worden’ ‘24 april’ inkt FvE?

No. 32. 31 oktober 1920 tot 11 mei 1922. Blz. 1-273 + 274, van blz. 25 af, die overgeslagen was, naderhand blauw verbeterd.

Naderhand binnenkant schutblad ‘Spitteler Dec. 1920’ inkt FvE.

blz. 16. 8 december 1920, achter ‘Beati Pacifici’ toegevoegd ‘voltooid’ blauw FvE, achter ‘Roode Lampje II’ ‘idem’, achter ‘Jezus leer en leeven ‘voltooid’ inkt FvE, achter ‘Lichtstad’ ‘brochure gereed’ inkt FvE, achter ‘Schijn en Weezen’ ‘in bewerking’ blauw FvE, ‘voltooid 1922’ inkt FvE.

blz. 59. 7 maart 1921, na ‘plaagt haar’ is ‘Zij is van lage afkomst.’ nagenoeg onleesbaar gemaakt.

blz. 79, 20 april 1921 ‘Widdinkhoven’ veranderd in ‘Widdershoven’ zwart TE.

blz. 223, 226. 18 februari 1922 ‘sterfdag het heeden is’ met inkt omlijnd en ‘?’ toegevoegd. ‘Denier’ veranderd in ‘Renier’ zwart.

blz. 269. 8 mei ‘Koneynenberg’ veranderd in ‘Konijnenburg’ zwart HvE.

No. 33. 15 mei 1922 tot 2 november 1923. Blz. 1-281. Paginering van 163 af blauw verbeterd.

Naderhand blz. 31.22 juli 1922, achter de notitie ‘(Plasschaert?)’ inkt FvE.

blz. 73. 11 september, voor ‘Schmidt’ is getracht ‘De goede’ onleesbaar te maken. inkt.

blz. 177. 1 januari 1923 ‘Dit jaar enz.’, ‘1e uitgave van de Mozaiek’ en ‘2e uitgave van Isméa’ blauw aangestreept.

blz. 157. 16 maart, aan ‘Ik bad tot haar’ toegevoegd ‘Rotterdam’ blauw FvE.

No. 34. 2 november 1923 tot 31 juli 1925. Blz. 1-288, de linkerbladzijden even genummerd.

Naderhand blz. 246. 2 mei 1925, boven de tekst ‘Helder’ blauw FvE.

N.B. Met oudejaar 1923 eindigt deze uitgave.

No. 35. 2 november 1925 tot 3 september 1927. Blz. 1-279.

Naderhand is de laatste bladzijde uitgeknipt en aan de firma Van Munster gestuurd ter reproductie, maar voordat deze gemaakt was weggeraakt; het slot van de notitie van 2 september en die van 3 september ontbreken daardoor. Enkele aanstrepingen FvE.

De totstandkoming van de eerste uitgave

18 juli 1927 noteert Van Eeden voor het eerst zijn plan, het dagboek nog bij zijn leven uit te geven. Niet allen in zijn omgeving stemden hiermee in, maar zijn vriend Pieter van der Meer de Walcheren, die in 1922 peter geweest was bij zijn doop in de abdij te Oosterhout, moedigde het plan sterk aan. Van der Meer was sedert 1924 redacteur van het weekblad Opgang; 27 augustus 1927 kwam hij met Herman van den Eerenbeemt, directeur van Van Munster's uitgeversmaatschappij, die Opgang uitgaf, op Walden om het plan te bespreken. Een overeenkomst werd pas getroffen op 20 maart 1929: er zal ‘een soort bloemlezing’ uit het dagboek in Opgang verschijnen en later, bij gebleken belangstelling, in boekvorm. Van der Meer, die op 3 mei 1928 aan Van Eeden geschreven had ‘Het kan een reeks boeken worden van buitengewoon, van het hoogste belang.’, had zich intussen in overleg met Van Eeden en diens secretaresse verdiept in het aanbrengen van coupures; de nummers 10 tot en met 13 waren bij voorbeeld van 3 mei tot 5 juni 1928 voor dat doel bij Van Munster, waarna Van der Meer aan de volgende cahiers begon, maar nadat hij in 1929 naar Parijs vertrokken was, kan hij weinig aandacht meer aan deze zaak gewijd hebben. Doordat Van Eeden zelf niet meer tot geconcentreerd werken in staat was, is de verzorging van de tekst in onervaren handen gekomen, wat vooral in deel III tot ernstige ongelukken geleid heeft. Zowel Van der Meer als Van Eedens naaste omgeving drongen sterk aan op het weglaten van hetgeen zij om de een of andere reden ongeschikt voor publikatie vonden en het vermommen, door schuilnamen, van de voornaamste vrouwen in Van Eedens leven. De coupures ontnamen aan het boek, vooral in de ‘Ellen’-jaren, zijn kern en soms zelfs zijn samenhang. De camouflage werd vooral hinderlijk door de slordigheid van de kopiïst(en) van deel III, waar het pseudoniem van Betsy ook op Bertha wordt toegepast en dat van Martha ook op de bijenkweker Matthes, enz. Deel VII en VIII zijn blijkbaar in betere handen geweest. Deze tekst begon 8 juni 1929 te verschijnen in Opgang. Toen dit weekblad in maart 1934 onverwachts ophield te bestaan, was het dagboek gevorderd tot 4 juli 1917. Intussen was het zetsel gebruikt om in november 1931 de eerste vier van de voorgenomen tien delen in boekvorm te laten verschijnen, onder de titel die Van der Meer indertijd voor zijn diarium gebruikt had: *Mijn dagboek*. De delen V-VIII, lopende tot het eind van 1916, volgden in 1933 en 1934. De oplaag bedroeg 250 exemplaren.

Daarna gaf het Frederik van Eeden-genootschap in zijn Mededelingen VII en VIII enige addenda, onder andere no. 11*a*, en uit de nog niet gedrukte

2000 bladzijden kopij 1917-1927 stelden Hans van Eeden en H.W. van Tricht in opdracht van het genootschap een 9de deel samen, zodanig dat ‘het voor de zielsgeschiedenis van de schrijver belangrijkste’, waartoe in de eerste plaats zijn overgang tot de katholieke kerk behoorde, daarin tot zijn recht kwam. Dit deel verscheen met de ondertitel *Viator defessus* in 1941 bij Van Munster. Het bevat ook een summiere index op de negen delen. Dit alles gebeurde in de hoop dat de gebrekkige uitgave van 1931- 1934 eens vervangen zou kunnen worden; het Frederik van Eeden-genootschap beschouwde dit als een voorname plicht.

De totstandkoming van de onderhavige editie

Dank zij krachtige steun van het ministerie van Cultuur R. en M.W., het Prins Bernhardfonds en de Methöferstichting (erfgenaam van Gemeenschappelijk Grond Bezit) is deze nu mogelijk geworden. De eerste en laatste van de 35 dagboekdeeltjes worden niet in de uitgave opgenomen, omdat het subsidiëren van deze omvangrijke kopij niet gerechtvaardigd wordt door de inhoud. De jeugddagboekjes zijn in de eerste editie voldoende tot hun recht gekomen; de laatste van de vroeg verouderde schrijver bevatten te veel herhalingen. De uitgave begint met september 1878 en eindigt met 31 december 1923.

Bij de tekstverzorging ben ik ervan uitgegaan, dat Van Eedens eigenaardigheden moeten worden behouden, maar dat zijn talrijke slordigheden de lezer niet behoren te storen. Daarom zijn zijn persoonlijke gewoonten in spelling, verbuiging, interpunctie en het niet-aaneenschrijven van samenstellingen behouden, maar spelfouten stilzwijgend verbeterd. Zijn er twee lezingen denkbaar, dan wordt daarvan in de Aantekeningen rekenschap gegeven. Om toch Van Eedens onverschilligheid ten aanzien van sommige aspekten van de geschreven taal recht te doen, zijn eigennamen onverbeterd gelaten; onbekende, vooral buitenlandse, kan men trouwens niet verifiëren. Ook is de -n, waarmee hij niet-zelfstandig gebruikte meervoudige adjektieven meestal afsluit, geschrapt, omdat die zinstorend werkt. Na 1 januari 1912, als Van Eeden zijn eigen spelling gaat schrijven en zich wèl voor het woordbeeld interesseert, zijn de inconsequenties overgenomen, omdat ze dan het karakter van experimenten kunnen hebben.

De datumaanduiding is genormaliseerd door afkortingen op te lossen en de weekdag, als Van Eeden die vermeldt, voor de datum te plaatsen. Het jaartal is op elke bladzijde toegevoegd om de bruikbaarheid van de uitgave te vergroten; waar Van Eeden het te hooi en te gras vermeldt, is het weggelaten. Ook is orde gebracht in de aantekeningen over het weer waarmee

een notitie dikwijls begint, wat het chaotische gebruik van hoofdletters en leestekens betreft. Tussen de vormen ‘'s Morgens, 'S morgens, S'Morgens en 's morgens’ heb ik dikwijls op goed geluk moeten kiezen. Weggevallen tekst is toegevoegd tussen **< >**, foutief herhaalde is tussen [ ] gezet. Cursief is alleen gebruikt als Van Eeden onderstreept en voor een enkele, onvermijdelijke interruptie door de editeur.

Van Eeden gebruikt het eind van een regel dikwijls als een komma of puntkomma. In hinderlijke gevallen is dit weergegeven door een ‘Duitse komma’.

Herhaaldelijk begint de schrijver bijna elke zin op een nieuwe regel. Om plaats te winnen is dit niet overgenomen als de samenhang van de tekst er niet om vraagt. In dat geval staat voor de zin het teken ▫.

Het ideaal, ja zelfs het recht van bestaan van deze nieuwe uitgave is het publiceren van de volledige tekst. Toch heb ik er toe moeten besluiten, soms - zelden, en in de Aantekeningen verantwoord - eigennamen door initialen te vervangen, als de schrijver dingen zegt die nog levenden zouden kwetsen. Dit geldt voor vreemden, maar niet, zoals in de eerste uitgave, voor wie lief en leed met Frederik van Eeden hebben gedeeld.

Behalve aan de genoemde subsidiegevers is het Van Eeden-Genootschap dank schuldig aan de erven Van Eeden in de persoon van Dipl. Ing. Hans van Eeden, die het vervangen van de bedorven eerste uitgave heeft bevorderd en daadwerkelijk tot stand heeft helpen brengen. Hij stelde het Register samen en bovendien heb ik als editeur veel aan hem te danken bij het samenstellen van de kopij en vooral de Aantekeningen. Zonder zijn goede geheugen zou menige opheldering achterwege hebben moeten blijven.

H.W. van Tricht

[1878]

dinsdag 10 september 1878

Mag ik eens een vertoog over *liefde* houden.

Liefde is geen godheid, geen op zich zelf staand iets, het is geen demon die buiten de menschen om deze beheerscht en deze laat handelen naar zijn goedvinden, het is een eigenschap, een uiting van den mensch.

Hartstocht is een demon, een echte; een vreesselijke, onweerstaanbare macht die den mensch, die de kracht niet heeft hem van zich af te houden, meesleurt zonder zijn wil. Die in hem werkt zonder dat hij zich het bewust is, die zijn geest benevelt en zijn zelfstandigheid vernietigt. Dat is geen liefde.

Liefde is geen verlangen, geen vurige begeerte naar iets dat zij niet bezit. Dat is hartstocht. Hartstocht verdwijnt als zij het voorwerp van haar verlangen heeft. Liefde wil niets als het geluk van dat voorwerp en heeft geen onbevredigde wenschen noodig om te kunnen blijven bestaan. ▫ Mogelijk zijn er voor hartstocht diepere drijfveeren. Hartstocht ontstaat misschien door de zucht naar onsterfelijkheid, naar roem/ naar geluk. Waarachtige liefde heeft geen drijfveeren, die ontstaat uit zich zelven. Waarachtige liefde denkt niet om haar eigen geluk, haar eigen verheerlijking. En toch maakt zij dengene die haar bezit gelukkiger dan hartstocht.

De mensch heeft een eigen, innerlijk *ik* in zijn diepste binnenste, iets dat al zijn doen en laten beheerscht en toch *buiten* die handelingen schijnt te staan. Die *ik*heid neemt alle mogelijke maskers aan, speelt alle rollen, maar komt helaas zoo zelden in zijn ware gedaante te voorschijn. Het is soms een lastig ding, dikwijls wil de mensch het wegcijferen, tot zwijgen brengen en dan blijft het toch soms zoo krachtig spreken.

De ziel kan ik het niet noemen, het geweten ... ja! dat is het eigenlijk wel. Het is dat wat bedoeld wordt als men zegt: Keer tot *u zelven* in.

Iedereen verbergt het, men tracht zich wijs te maken dat men zich voordoet zooals men werkelijk is - maar de ikheid weet wel beter. Men wil er niet naar luisteren, men bedriegt zichzelven met verbazend talent - maar ‘keer tot uzelven in’ en de waarheid die uw eigen ik u verkondigt, zal u soms doen ontroeren.

Die *innerlijke* mensch moet liefhebben, dat is ware liefde. Die ikheid moet

aant.

gevoelen dat het geluk van een ander wezen hooger plaats bij haar inneemt dan haar eigen geluk. Die ikheid moet zich in staat gevoelen zich geheel, zonder eenige terughouding te openbaren aan een ander ik, en zij moet de kracht beseffen om *alles* voor dien ander te kunnen doen, te kunnen dragen. ▫ Die liefde die dan ontstaat beheerscht niet, ze *wordt* beheerscht. En de mensch die liefheeft, laat zich niet door zijn liefde leiden, maar leidt haar. ▫ Die liefde uit zich dikwijls niet in woorden, dikwijls blijft het een lijdelijke, zwijgende vereering en is volkomen tevreden in het bewustzijn dat haar voorwerp gelukkig is.

Dit is misschien goed en edel, maar edeler is het toch zich niet passief maar actief te toonen, naar wederliefde te streven en zoo te handelen dat men die liefde ook verdient. ▫ Dan verlangt de liefde wel naar iets, ook naar iets dat zij niet bezit, maar zou dan die liefde bij het bereiken van haar wensch te niet gaan? ▫ Ze zal nog oneindig krachtiger worden, in het bewustzijn dat een ander ik haar beantwoordt. ▫ Als dat heerlijke doel bereikt is, als twee wezens elkander kennen, wezenlijk door en door verstaan, voor elkander leven en zich verheugen, *omdat* ze liefhebben en bemind worden, dan behoeft de liefde niets te wenschen, want ze is zeker dat ze haar ander ik zal behouden - en toch blijft ze bestaan.

maandag 16 september

Ja dat was een heele mooie speech, haast zoo welsprekend als die van Agathon. Ik zou er nog wel meer over kunnen zeggen, maar dat zal ik misschien later wel eens te pas brengen.

Haar geruststelling klonk zo natuurlijk, zo echt in haar karakter. Haar ziel doet mij denken aan een glanzend gepolijst metaal, dat, als men er op ademt, dadelijk den aanslag weer verliest die het dof zou maken.

En ik werk rustig door en zie kalm dien Maandag te gemoet. Ik ben veel minder beroerd dan voor 8 dagen. Ik wil niet ontkennen, dat ik wel verwacht er door te zullen komen. En toch kan ik mij evenmin mijn vreugde voorstellen, als ik er door zou zijn, als mijn ellende als het niet zoo was. Als ik onpartijdig redeneer, zijn er nog wel degelijk kansen dat ik er niet door kom, en toch betrap ik mijzelven er op dat ik er bijna op *reken* van wel.

Van morgen begon ik tegen Henri te vertellen dat ze hier zoo weinig begrip hadden van hetgeen een jongen als mij toekwam, van de eischen van het studentenleven enz, mama hoorde er zoo iets van en dacht, dat ik uit een soort van hulpeloosheid aan Henri mijn nood ging klagen. ▫ Nu

aant.

was het mij totaal onmogelijk om haar aan 't verstand te brengen dat het volstrekt geen noodklacht was en dat ik gewoon over *alles* met Henri praatte; dat Henri alles weet wat ik weet en dat ik dan toch volstrekt niet het gevoel heb alsof ik iets aan ‘een vreemde’ heb oververteld. ▫ Ze stonden mij nu toch dadelijk toe om na een goed examen *zelf* mijn plaats van studie te kiezen. Ze dachten nota bene dat ik altijd van Leiden sprak omdat *zij* nu juist Amsterdam hadden genoemd.

Eergisteren hebben wij van Elswout af naar huis gewandeld, gisteren hebben wij een aardig stoombootje bekeken aan de Kikkert, daar droomde ik zoo gezellig van.

Frans was gisteren over, 's avonds was ik bij hen. Wat een ideaal, in Leiden te zijn als hij er later ook nog eens kwam. ▫ Ik voel mij zoo oud/ zoo geposeerd als ik met hem loop, eigenlijk wel wat trotsch. Niet dat ik bepaald zoo trotsch op hem ben, maar als ik er aan denk dat ik toch eigenlijk ‘zijns gelijke’ ben voel ik zoo iets hooghartigs.

Ik wou dat ik je morgen nog eens omhelzen kon, darling.

zaterdag 21 september

Ziezoo! overmorgen is mijn lot beslist. ▫ Natuurlijk ben ik niet *erg* op mijn gemak. Nu op 't oogenblik wel, want het is nog in den morgen en het is mooi weer. Maar 's avonds word ik soms zoo beroerd en overspannen dat ik mij allerlei zwarte voorstellingen maak en niet weet wat te beginnen. ▫ Maar: Never say die! ▫ Dat werd mij door Mrs Nelly Bullingan geb. Macdonald aangeraden en ik zal mij er maar aan houden. ▫ Die aardige luidjes kwamen Donderdag hier, haalden mij van mijn werk, troonden mij mee naar Bloemendaal en kwamen 's avonds den ganschen avond bij ons. ▫ Ik heb mij wel met hen geamuseerd, ze zijn zoo opgewekt en levendig en vinden alles zoo mooi. En ze doen zoo aardig met elkaar. Ik vind niets prettiger dan te zien hoe twee zoo veel van elkaar houden als zij schijnen te doen. Zij spreekt altijd met zooveel ontzag en vertrouwen van: my husband, en hij pakt haar zoo beet als een soort kostbaar kleinood, ik mag dat wel zien.

Henrietje! pietsioentje! lief lief kindje! ik zou niet weten waarom ik sip zou moeten kijken als ik je zie. Je *was* Donderdag wat raar, maar dat kon ik me zoo levendig begrijpen, mama kan soms zoo vervelend met iemand omspringen, dat ondervind ik zelf ook. Maar ik weet zeker dat

ze het alleen doet uit overdreven liefde voor mij. Ik tracht haar honderdmaal aan 't verstand te brengen hoe verkeerd ze denkt en doet, maar het helpt niet. Ze denkt altijd en zegt het mij ook, dat jij me voor den gek houdt, dat je heel lief doet maar er niets van meent, dat je mij ongelukkig zult maken enz. enz. En als ik dan (natuurlijk) nijdig word en zeg dat ze er niet het minste begrip van heeft en dat <ze> niet alleen jou maar ook mij schandelijk beleedigt, dan haalt ze haar schouders op en zet een gezicht of ze zeggen wil: de arme stumper weet niet beter, hij is al heelemaal betooverd. ▫ Wat moet ik daar nu aan doen? ▫ Je moet er je maar niet aan storen, even als ik. Ze meent het misschien goed en daarom kan ik niet boos op haar blijven.

donderdag 26 september

Nu ben ik er dan toch wezenlijk; ik ben nog niet geheel tot het verruimde gevoel gekomen dat er op zou moeten volgen, ik ben wel uitermate gelukkig en opgewekt, ik gevoel mij wel heerlijk vrij en onbezorgd, maar er zijn bittere droppelen in den vreugdebeker.

Maandag weg, - huis, stad o dat alles kan mij zooveel schelen als onze kippen of zoo - doch um Eine thut's mir weh. ▫ Als ik nu kans had deze week nog eens veel met haar te wandelen, haar elken dag te zien, hartelijk afscheid van haar te nemen en nog eens lang met haar te praten/ dan zou ik gelukkig zijn en mij kunnen troosten. ▫ Maar ik zie haar niet en heb er geen kans meer toe ook - dat verloopen ondier is weer uit de lucht komen vallen en vergiftigt hun huis met zijn tegenwoordigheid. ▫ 't Is erg die verbazing te zien van alle jongelui die hem kennen, als ze hooren dat hij bij Ortt komt logeeren, ‘Hoe heeft dat varken zich daar nu weer ingedrongen, of is het omdat hij Baron is?’ Dat weet ik gelukkig beter. ▫ Ik heb geen plan bij die twee goede menschen, voor Hildebrand te gaan spelen en te vertellen wat een lief persoontje ze onder hun dak hebben, maar ik weet wel dat ik geen voet bij hen zet zoolang dat sujet er is. Ik zou mij schamen met hen op straat gezien te worden.

He Henri, wat hadden wij gisteren heerlijk kunnen wandelen met dat prachtige weer, ik had zoo'n verlangen naar het Naaldeveld en de Duinen. En ik heb mij door de stad loopen vervelen, ik heb het land gekregen, het land! - de dag nadat ik door een examen was gekomen al weer het land. Ik heb gebiljart en visites gemaakt. Boe!

vrijdag 27 september

Gisteren avond weer van Amsterdam teruggekomen. Henri was met Thea en het ondier naar IJmuiden. Volgens Johan schenen ze zich goed geamuseerd te hebben. ▫ Ik ben blij dat ze dan weer vroolijk is, ik zou het zoo beroerd vinden als ik zag dat ze het zich erg aantrok dat ik wegga. Ze behoeft het daarom nog niet prettig te vinden, als ze maar opgeruimd is.

Wat heb ik gisteren geboft! Wat een paar allergezelligste, nette, heldere hokjes. Zoo hoog, met zoo'n prachtig uitzicht naar alle kanten en zoo'n heerlijke stand. Ik kan mij er al op verheugen daar te zitten. Vooral in den zomer zullen ze heerlijk zijn.

('s avonds half acht) Nu ga ik toch naar je toe en het ondier is nog niet weg. Ik kom terug op mijn voornemen en dat wel nadat ik er gewoon voor bedankt had, toen jij het vroeg. ▫ Waarom kom ik niet? ▫ Uit trots, - uit een soort van kwaadheid dat hij jou van mij afhield en ook uit weerzin tegen zijn uiterlijk en zijn aardigheden terwijl ik hem ken. ▫ Maar het is zoo kort nog / ik zou het slecht vinden om uit een soort van koppigheid weg te blijven, en alleen t'huis naar Henri zitten te verlangen en dien ander uit te schelden omdat hij me als een spook wegjaagt. ▫ Bovendien heeft Mama weer, vreezende dat haar zoontje den naam zou krijgen van een grillig of humeurig kereltje (wat anders zooveel niet uit zou doen) eens gaan vertellen dat mijn gedrag heel wijs en verstandig was en dat ze wel wist waarom het was, enz. enz. Juist daardoor zag ik in dat mijn gedrag noch het een noch het ander was en dat ik verkeerd en laf deed. Wat kan je die lummel schelen. Ik vond dat hij er volstrekt niet gemeen uitzag, wel een beetje dom.

O mijn lieve, mijn lieve, lieve Henri! aanstonds zie ik je weer over je werk zitten, en dan zonder op te kijken zegje mij dan weer: goeden avond. Zou je het prettig vinden? Of houd je niet van menschen, die van gedachten veranderen? ▫ Ik zal mijn best doen heel aardig te wezen, (dat is in dit geval geen zonde) ofschoon ik met zeer sombere denkbeelden rondloop. Somber? zul je vragen. Wat kan er voor sombers in jouw geest schuilen, nu je zoo'n zonnig leven voor je hebt op het bovenkamertje in de Vondelstraat. Nu je examen heb gedaan, nu alles naar wensch is geschikt. ▫ Het denkbeeld, zooveel van je heerlijk bijzijn te moeten missen neemt mijn grootste vreugde weg, maar er is nog weer iets. *Het* is er weer, en *het* maakt mij niet minder opgeruimd maar *het* verduistert en verbittert de uren dat ik in mijzelven denk. Het is soms zoo erg, dat ik onwillekeurig naga welke vergiften den zachtsten dood geven. Neen meisje, schrik nu maar niet en zie

het ook maar niet zoo erg in. *Het* is een schim die in gezelschap en vooral in jou gezelschap dadelijk verdwijnt. Het is een somberheid, een hypochondrie of zooiets die door de spanning van mijn examen in 't leven is geroepen. Als ik nu rustig blijf en jou van avond weer zoo vriendelijk zie kijken en jou handdruk weer voel dan is alles beter. ▫ Als ik je dit van avond niet geven kan dan krijg je het morgen zeker wel.

vrijdag 4 oktober

Kindje, kindje! meisje! meisje! nu ik mij weer voor het eerst op mijn eigen kamer neerzet om te schrijven - wat ben ik toch gelukkig dat ik aan jou kan schrijven, als ik je nu morgen weer zie dan vertel ik misschien niet veel met het idee, o! ik heb haar al meer verteld dan iemand anders. Ik heb zoo'n idee dat je alles al weet wat ik tot je gezegd heb. Ik ben tevreden en gelukkig, als dat ten minste iets is dat de moeite waard is om op te schrijven, ik heb bepaald schik in mijn leven.

Daareven vond ik in mijn koffer een brief van mevrouw de Booy, zoo lief en zoo hartelijk dat ik haar wel omhelzen wou op 't oogenblik. Ze was zoo bang voor mij, dat mijn fijngevoelige geest zich ongelukkig zou gevoelen in het ruwe studentenleven en dat mijn gehoor en gezicht zou gekwetst worden door dingen die ik niet gewoon was. ▫ Ik heb hetzelfde gevreesd, niet dat ik nog zoo weinig ruwheid en gemeenheid gezien heb, dat al te veel, maar ik dacht dat ik er alleen tegenover zou staan en een onophoudelijken strijd er tegen zou moeten voeren. ▫ Mijn vrees was overbodig, de studenten zijn mij zeer meegevallen, er zijn er wilde onder, doordraaiers enz, maar niemand heeft mij noch door ruwheid, noch door gemeene taal gehinderd en ik heb er zulke geestige, degelijke en goedhartige onder gevonden, als ik zeker nooit verwacht had.

Het groenloopen is zoo'n ramp niet, de eerste dag, toen ik er niet aan gewoon was hinderde het mij wat, nu heb ik er plezier in om mij er goed door te slaan, om geschikte lui te vriend te krijgen en uitvragers vast te praten. Ik ben zeer tevreden over mijn resultaten. Driemaal ben ik geëmancipeerd. Dat is een heerlijke uitvinding. Als je daar een paar uur hebt ge‘mijnheer’d en ge‘U’d, dan doet het je goed een flinke poot te knijpen en te hooren: ‘'t is nu al wel hoor! gooi nu dat “mijnheer” maar over boord.’ 't Is dan lastig om een goede houding te bewaren als de overigen, *na* je eigen emancipatie nog lustig worden gedonderd, maar als dan na tienen alle geëmancipeerden en studenten bijeenzitten en er een daverend Io vivat

aant.

wordt gezongen dan is alle leed, dan zijn alle snauwen en vernederingen vergeten dan verkneutert het geëmancipeerde groentje zich van plezier. ▫ Ik weet niet hoe de lui allen zoo joviaal met me zijn, 't is pas de 4e dag en geen dondert me meer zooals gewoonlijk. Ik heb vanmorgen met Aletrino gewandeld alsof het de Coningh of Frans was, we hebben gefilosofeerd en dwaasheid gemaakt als oude vrienden. Het is een aardige kerel, wel een beetje een dwaas uiterlijk maar goedhartig en wel ontwikkeld. Gericke, van Heyst, Westerwoud en vooral Ruys, mijn goede kleine Ruys met zijn lang donker krullend haar en zijn vriendelijk gezicht, zijn al vrij goede vrienden van mij, - 't is nu Zaterdag morgen/ het is hier allergezelligst zitten, de zon schijnt onder 't ontbijt nog binnen, nu al niet meer - ik kijk op mijn mooie inktkoker, op mevr. de Booy's brief, op Henri's laatste epistel, op het doosje van Mik - en in dat kastje staat Henri's kop - o menschen wat zijn jullie allemaal lief voor me, en ik zit hier zoo knus en heb een vroolijk leven en heerlijke Zondagen in 't verschiet. Want de Zondag zal nu veel heerlijker zijn na een week van ontbering. ▫ Groenloopen is een goed ding, het heeft inderdaad het karakter van een loutering/ een ontbolstering en in plaats van vijandschap te verwekken tusschen oud en nieuw worden na de inauguratie de lui die sympathie voor elkaar kregen des te meer verbroederd. Dan schudden ze elkaar de hand en de groen zegt ‘nu je hcbt het nog al schappelijk met me gemaakt’ en de ander: ik vond je ook te geschikt om gedonderd te worden. Terwijl vervelende wezens, *of* menschelijker worden door het voortdurende wijzen op hun fouten, *of* onveranderd blijven en zich maar onder elkaar moeten troosten.

maandag 7 oktober

Ja ik wist wel dat de Zondagen heerlijk zouden zijn. Vond je hem ook niet aardig gisteren? ▫ Wat een heerlijk idee om daar naar die schapenduintjes te wandelen. Het was er zoo mooi ik had niet gedacht nog zoo'n herfstwandeling met je te maken. Van middag heb ik grootendeels vrij, nu ben ik wat bezig geweest met mijn kamer, veel is er niet meer te beredderen, ik wou, dat je me een beetje kwam helpen, je moest nu eens kunnen vliegen dan zette ik mijn raam open ('t is hier zoo hoog) en dan kwam je er zoo maar in vliegen, ik verbeeld me al dat ik je in de verte aan zie komen met groote vleugels.

Aletrino is geen lid meer van het corps, dat spijt me want ik vond hem

een van de aardigste/ nu kan ik hem echter van tijd tot tijd eens rustig opzoeken en met hem praten zonder ‘mijnheer’ enz. te spelen.

Van morgen druk college geloopen, heel mooi deze eerste dingen zal ik nu wel onthouden. ▫ Van avond eerst bij van Leeuwen, die vent is altijd bijzonder barsch/ toen bij Buckman; dat was allergezelligst, een aardige vent is het en wij hebben (geëmancipeerd) zitten praten zoodat het half twaalf was voor wij het wisten. ▫ Nu ga ik slapen, ik ben volstrekt niet zoo moe als eergisteren bijvoorbeeld. Wat zou je nu wel doen? ik hoop dat je aan je boek zit te schrijven, ik ben er zoo benieuwd naar, nacht meis!

dinsdag 8 oktober

Ik heb het van daag weer goed gehad/ Van morgen heb ik met Buckman gewandeld/ van middag heerlijk geroeid met van Heist en Weissenbruch en van avond ga ik met van Heist naar ‘Le petit Duc’. Erg gezellig he? Ik maak razend weinig visites op zoo'n manier, maar ik kan het niet helpen, ze vangen me op en dan moet ik wel mee, nu tegen mijn zin is het niet.

Ik heb allerlei verzen gemaakt en ook een minnebrief, natuurlijk gloeiend mooi, (of *woest* mooi, zooals tegenwoordig spreekwijs hier is). Bij van Heist zag ik plotseling tot mijn groote verrassing een portret van Da Boonacker in den spiegel steken en het bleek dat van Heist veel bij hen logeerde en hen zeer goed kende.

woensdag 9 oktober

Gisteren avond ben ik naar de comedie geweest. 't Was wezenlijk *woest* aardig, wegsleepende, aller aardigste muziek, allerdwaaste scenes, uitstekende spelers maar natuurlijk een onzinnig, onmogelijk stuk. Wat een bijvoegl. naamwoorden weer he? Ik had een vroolijken avond en was van Heist zeer dankbaar.

Mijn hoofd is tegenwoordig zoo geheel met nieuwe dingen vervuld, met adressen, namen met donderjolen en visites, 't is of het ‘vacuum’ uitgestort is en weer met nieuwe stoffen wordt aangevuld, toen ik in Haarlem was en mijn gezellig leven daar, weer voor mijn oogen kwam toen begreep ik niet hoe ik het in Amsterdam nog uit kon houden, nu ik hier op mijn kamer zit verdringt zich weer de menigte nieuwe indrukken, nieuwe gezichten en stemmen voor mijn geest - 't is of ik twee hoofden heb,

*1

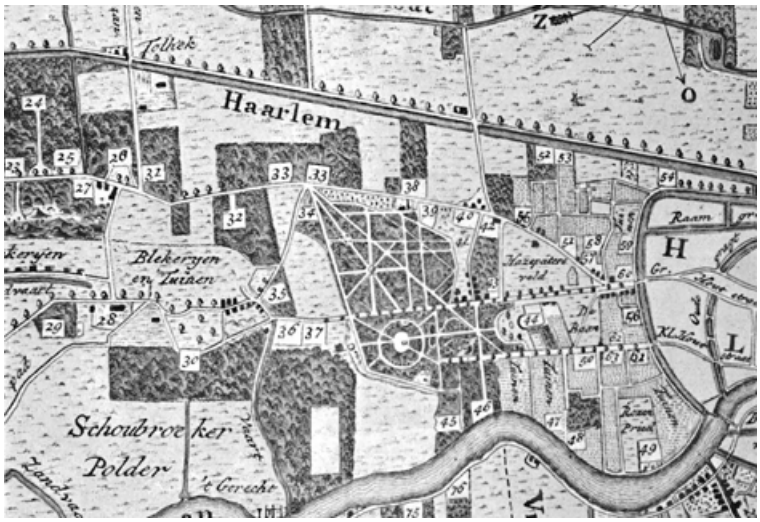

1 Kwekerijen en buitens bij Haarlem 1806.

2 Geboortehuis van F. van Eeden.

3 Laatste ouderlijk huis Frederikspark 10.

aant.

een Haarlemsch en een Amsterdamsch. ▫ Wees niet bang, Henrietje, dat jij alleen in mijn Haarlemsch hoofd t'huis hoort ik ben hier den heelen dag met je bezig, het lastige van twee gesprekken tegelijk te moeten voeren, zooals jij het laatst vertelde, dat bemerk ik nu bij ondervinding, bij de vele vragen omtrent mijn leven in Haarlem die mij hier onophoudelijk gedaan worden, noodzaken mij om je telkens te raadplegen: 'Wat moet ik nu zeggen, Henri?' ▫ O Henrietje als ze het eens wisten.

zaterdag 12 oktober

't Is druk geweest in de laatste dagen Woensdag en Donderdag repetitie' gisteren avond opvoering. 't Is uitstekend afgeloopen/ we zijn onzinnig toegejuicht, ik moest vóórkomen zelfs. Mijn grootste succes is zeker aan mijn kostuum toe te schrijven/ verder zijn we geëmancipeerd en we hebben tot half twaalf in de Kalverstraat zitten lawaai schoppen. ▫ Ik moet nu weer weg/ het is al 10 uur, ik heb van nacht zoo heerlijk van je gedroomd, tot van avond!

woensdag 16 oktober

't Is wel al laat maar ik moet toch even wat opschrijven. De dagen gaan snel tegenwoordig het is mij alsof het van morgen was dat ik Henri omhelsde, ik heb veel te doen tegenwoordig en veel stof tot denken. Maar daar mijn leven nog vol afwisseling is voel ik me opgewekt en moedig.

Er komen reeds botsingen/ niet tusschen mij en studenten/ maar tusschen mijn toekomstig leven hier en mijn herinnering aan het leven *daar. Daar* - dat zegt mij alles, daar - bij Henri, bij de duinen. Daar waar mijn leven iets had van een rustigen droom, vol poëzie. Als ik denk aan de bosschen van Elswout, van Lindenheuvel, aan die heerlijke duintoppen en lage boschjes, aan die wandelingen met haar als de lucht zoo helder was en wij mossen zochten of praatten over de toekomst, - het lijkt mij alles zoo lang geleden zo ver-ver achter mij - ik voel nu al tranen in mijn oogen komen - ik heb zeker een uur zitten kijken op mijn boekje zonder te letten op hetgeen ik nu en dan schreef. 't Is hier zoo'n tegenstelling, er is niets als weiland om de stad - kroegen er binnen, en studentenkamers - ik zou zoo graag altijd willen leven als vroeger, met duinen en bosschen en met Henri - ik voel volstrekt geen lust om dat alles vaarwel te zeggen en 't is me toch of alle poëzie voor goed uit mijn leven weg is - nu komt al het vervelende, het steedsche/ het prosaïsche, het gemeene - en ik ben pas twee weken hier!

aant.

vrijdag 18 oktober

Zou ze nu in den Haag wezen, ik voel dat ze aan mij denkt. 't Zijn toch drie nare weken, hoor! ik wou dat ze al om waren. Niet omdat ik dan het studentje kan uithangen, dat ben ik nog niet van plan.

Eergisteren avond was ik bij den Tex, 't is goed dat ik later van zulke lui hoor dat ze eigenlijk onbeduidende wezens zijn. Want een gesprek met hem maakt me landerig. Omdat hij het doet voorkomen alsof zoo goed als *alle* lui hier liederlijke kerels zonder eergevoel en zelfbeheersing zijn; en ook omdat hij van ons geen goede voornemens kan velen, waarschijnlijk omdat hij ze zelf heeft laten varen. ▫ Maar toch wil ik en zal ik moreel blijven al moest ik er om uitgekotst worden.

Thackeray zeide ‘there are pure women but there are no pure men’/ ik *wil* hem tot een leugenaar maken.

De studenten schijnen mij nog graag te mogen lijden, als ze dat niet blijven doen alleen omdat ik niet met hen meedoe in alles dan kunnen ze ...

Ja als ik het eigenlijk niet aan Henri schreef zou ik hier een krachtigen term bezigen.

zondag 20 oktober

Gisteren avond tegen alle wetten en rechten naar Fatinitza en naar Roet en Kras geweest/ Ik amuseerde me wel, hoewel de vrees om gezien te worden wel iets van mijn plezier wegnam. Om twee uur kwam ik zoet thuis terwijl de anderen nog café-chantants gingen bezoeken. Ik zal ze nog wel eens te zien krijgen, ‘il faut avoir tout vu’ etc

Op 't oogenblik staat Johan in mijn slaapkamer waar hij geslapen heeft van nacht, stukken uit Elias te brullen. Ik wou dat je me kon zien zitten (afgebroken door Johan's komst)

woensdag 23 oktober

't Zal vanavond wel weer te laat worden om te schrijven, daarom begin ik nu 's middags maar even. Ik heb nu geen kans dat zij er ook mee bezig is, lieve Henri aanstaande Zondag zie ik weer je vriendelijk gezicht niet en je mag me niet schrijven - 't was de eerste maal dat ik een onvriendelijk gevoel tegen je goede moeder moest onderdrukken, ik zeide dat ik het best vond en ik loog gewoon, neen buitengewoon. ▫ Ik ben zoo gewoon telkens als ik aan niets anders te denken heb, mij te verheugen op de eerste keer dat ik haar weer zal zien, en nu duurt dat nog zoo oneindig lang.

aant.

Sinds wij elkander kennen zijn we zoo lang niet gescheiden geweest.

Gisteren nacht eerst om drie uur thuisgekomen. 't Was een gezellige herrie, de lui waren vreesselijk fideel en joviaal. Na twaalven raakten er de noodigen aangeschoten, maar dat hinderde niet, wij bleven maar kalmpjes door praten en hieven van tijd tot tijd een lustig gezang aan. Nadat ik eerst eenige vrienden die minder vast stonden naar hun huis had geholpen wandelde ik zelf dood alleen en dood bedaard naar mijn territoor. Ik verwonderde mij over mijn eigen kalmte daar ik toch stellig niet minder had gedronken dan de rest. Ik geloof dat er veel zelfbedwang bij komt, als ik was gaan zingen en schreeuwen en mij opwinden had ik misschien zoo kaarsrecht niet naar huis kunnen wandelen, maar ik *wil* nu eenmaal niet dronken zijn, en als ik het morgen toch word, ben ik een lamme vent.

vrijdag 25 oktober

Woorden zijn niet toereikend om een avond als gisteren te beschrijven. Zóóiets had ik mij niet voorgesteld, ik dacht telkens aan het vers van de Genestet

Dolkop bedenk u een zaliger lot.

Het was betooverend, zielsverrukkend, die schitterende zaal met zijn lange tafels en zijn daverend rumoer, en zijn orchest van Sonneman. ▫ Maar voor mij was de avond vooral heerlijk omdat ik tot het laatste oogenblik tot drie uur toe volkomen nuchter bleef, er vielen lijken bij massa's/ er werden diabolische cancans gedanst en ik deed mee en zong en speechte dan weer met de grootste kalmte, tot groote verbazing van de oudere lui die mij herhaaldelijk vroegen: ‘Zeg kerel, waar heb je dat gelecrd, je schijnt wat te kunnen verdragen hoor.’ Het kwam alleen geloof ik omdat ik niet *wilde*. Ik was bijna de eenigste groen die alleen naar huis ging. Thuis wachtte mij nog meer verrassing ik ben in Baco en in Vondel gevraagd, ik was overbluft door zooveel eer. Ik heb Baco gekozen en Vondel afgeslagen als ik het aan had genomen zou ik de eenigste zijn die in beide disputen tegelijk is maar dat kost te veel geld anders deed ik het zeker. ▫ En nu is Kees student.

dinsdag 29 oktober

Als ik nu Henri maar eens kon zien was ik volkomen tevreden. Ik weet nog wel niet hoe ik met mijn duiten rondkom, maar dat zal zich wel vinden. Ik ben bezig een stukje voor de almanak bijeen te plakken en kan het

aant.

verder best vinden. Om 10 uur ben ik wat met mijn buurman beneden gaan praten en verder heb ik kalm hier zitten schrijven.

Verleden Zondag was ik bepaald landerig doordat ik bijna niets van je merkte, kindje! Je moogt me niet schrijven en je mama zeide zoo: je moet de groeten hebben van H., ten minste ze verzoekt die aan alle bekenden en dat ben jij toch ook. Wat duurt die tijd lang, niet dat de dagen zoo langsaam gaan maar de tijd dat ik je niet gezien heb schijnt meer dan een eeuwigheid. Die maandag morgen, hoe lang is die niet geleden.

Ik zit nog al er over in met mijn eerste werksaamheden voor Baco. Maar kom/ met mijn Almanakstuk was ik ook verlegen en nu ik halfweg ben, ben ik er nog al tevreden over. Ik zal echter niets verwonderd zijn als het geweigerd wordt.

Nacht lieveling! Kom je nu Zaterdag toch stellig.

vrijdag 1 november

En toch gaat de week vlugger om dan ik gedacht had. Ik heb zooveel afwisseling. Ik heb ook zorgen, mijn eerste zorgen, wel aardig. Ik weet in de verste verte niet hoe ik met mijn geld moet toekomen. Mama praatte van f 80 's maands, maar dan heb ik geen droog brood. De eenige bepaalde *luxe* die ik mij gepermitteerd heb is een pool van f 20. Omdat ik toch een pak uitwon/ dacht ik. Maar nu komt er zoo ontzettend veel kijken/ de kroeg valt me f 10 tegen, enz, enz. Maar ik heb er haast plezier in. 't Is weer zooiets nieuws.

Mijn stukje dat ik in den Almanak gestuurd heb heeft veel kans om geplaatst te worden. Ten minste zoo sprak de abactis er over. Hoe de vent er achter is gekomen dat ‘Varius’ van Eeden beteekent dat verklaar ik niet te begrijpen.

Ik heb niets opgeschreven over de laatste Zondag in Haarlem, dat komt zeker omdat ik zoo onvoldaan wegging. Ik heb prachtig gewandeld met Frans. Zoo gezellig, die jongen. En wij beiden nu student. Ik vind het idee zoo aardig. Als ik nu nog aan hem denk, met die bonten muts op en dat kieltje zooals ik hem het eerst ontmoette.

Ook heb ik kennis gemaakt met juffr. Mouthaan. Ze was heel gemakkelijk om mee om te gaan. Ook wel vroolijk en aardig. Ik was ze echter weer totaal vergeten, want toen mama in haar brief vroeg of Johanna al bij mij was geweest kon ik maar niet begrijpen wie ze ter wereld bedoelde.

Van 't Hoff is van middag bij me geweest. Wel een aardige, goede vent.

aant.

Zulke briefjes mag ik het liefst die aldus beginnen: Dag Kees, hier is geld ... Daar ben ik nu weer een week het heertje mee. Wacht eens als ik nu eten en huishuur betaald heb dan schiet er juist f 8 en 12 cent over daar moet ik f 25 dadelijk van betalen en f 6 over een week en dan kan ik van de rest deze maand leven. O neen op de f 15 na voor Baco, die moeten er nog eerst af.

2 november

Gisteren avond een gezellige fuif gehad bij Hacke. De eerste <keer>, dat we ons onder elkaar als jong studenten vermaakten in gepaste vroolijkheid. We hebben pot gespeeld en gezongen. Wonder dat de nachtwachts zoo beleefd tegen ons zijn; nu doen wij hen wel geen kwaad maar ik twijfel er toch aan of ze het aan iedereen permitteeren 's avonds om half twee voor ieder bekend huis lo vivat te gaan brullen.

En nu ga ik naar huis. Ik ben zoo jolig gestemd, je mag wel oppassen, Henrietje/ als ikje op straat tegen kom ben ik in staat ...

Nu, we zullen wel eens zien/ tot straks.

woensdag 6 november

Dat was een prettige zondag, meis! Ik weet niet wat ik voelde toen ik je vroolijk stemgeluid weer op eens hoorde. Had je gedacht dat ik er wezen zou. Ik kreeg je eerste groet toch maar.

Zondag avond had ik niets geen zin om weer naar Amsterdam te gaan, ik had Maandag morgen nog het land ik begrijp nooit hoe ik het hier prettig kan vinden als ik in Haarlem ben. Maar nu ben ik er weer doorheen en weer vrij tevreden, morgen zeg ik weer: overmorgen/ dan gaat het nog al vlug.

Wat een dolle herrie gisteren. 't Is een mooi slot der feestelijkheden, het was het toppunt van joligheid met alles wat er bij behoort. Het begon voor mij met een gezellig diner bij Tetterode, waar Herman F. was die me heeft doen lachen dat ik ‘pijn in mijn kieuwen’ had zooals Titia zei. Titia van Delden is een aardig, origineel Deventersch meisje/ erg vroolijk, nooit precies op de hoogte van de geposeerdheid die ze tegenover heeren in acht behoorde te nemen, maar dat doet ze zoo komiek en vraagt dan zoo leuk of het zoo deftig genoeg is, dat we gisteren wanhopend gelachen hebben. ▫ Ik had dus een goede stemming toen ik tegen 10 uur naar N.I.A. ging.

We hebben toen tot 5 uur feestgevierd, we zijn nog gaan wandelen om drie uur bij welke gelegenheid we in conflict zijn gekomen met diverse klabakken, die twee van ons in de wacht sleepten maar even gauw weer weg lieten gaan zoodat toen Six en Klees en ik als een deputatie er heen gingen om hen terug te eischen zij al lang weg waren. 't Scheelde niet veel of ze hadden ons drieën in de plaats gehouden. Ik voelde mijn geweten echter volkomen vrij want ik was niet dronken en niet brutaal tegen de gestelde machten, zooals ze het uitdrukten. ▫ Later hebben we nog twee uur op de kroeg onze avonturen zitten bespreken, ik heb op het laatst nog een speech geslagen, op aandringen van de anderen omdat ik alleen nog nuchter was. Ik had er niet veel plezier in. Ik bracht het er nu wel goed af maar ik houd niet veel van toasten en ik kan het ook niet.

Gisteren morgen heb ik een kalme, dwaze morgen gehad. Van Heyst kwam bij mij ontbijten om 10 uur. Toen hebben wij over platten en afdakjes geklauterd, gebillard, met de hond gewandeld allerlei dwaasheden uitgehaald zooals je alleen doet op de morgen na een feest.

Van morgen de eerste colleges bijgewoond die eigenlijk mijn vak betreffen. Ik was vol belangstelling en vond het prachtig, maar toch voelde ik iets onaangenaams bij het zien van die groote flesschen met alle mogelijke menschelijke deelen, vieze klompen, die op niets meer lijken. En vooral als ik dan de professor met de grootste kalmte die dingen uit zag halen en er in wroeten met zijn vingers. Ik vind het zeer dwaas, daaraan te hechten, maar ik ben blij dat ik dit in Amsterdam leer, ik geloof niet dat ik graag in Haarlem dergelijke preparaten zou maken. Ik wil 6 dagen te midden van boeken en lijken etc. leven maar de 7^{e} wil ik duinen zien en met Henri over dichterlijke dingen praten.

zaterdag 8 november

O Amsterdam ik vind je toch eigenlijk een ellendige stad. Ik heb zelden zoo'n onaangename avond gehad als eergisteren. We zijn toen met een troepje jong en oud studenten naar verschillende plaatsen van amusement(?) geweest. Maar geamuseerd heb ik mij niet. Van't Hof was gelukkig bij me en van't Hof is een verstandige vent, die evenals ik niets van dergelijke zaken afwist. Toen hebben wij samen zitten philosofeeren hoe iemand die hart en gevoel heeft zich kan afgeven met zulke ellendige, terugstootende wezens als degenen die daar liedjes stonden te zingen. En ik schaamde mij over mijn medestudenten. ▫ Ik had er zelf heen gewild, ik was er niet heen

getroond of medegenomen. Ik wilde het zien. En dikwijls was mij gesproken van verleiding die mij te wachten stond etc. maar ik begrijp niet hoe iemand die maar eenig aesthetisch gevoel kent van ‘verleiding’ kan spreken. Ik heb alles gezien dien avond, ik heb het ergste onder de oogen gezien en toen van't Hof en ik samen naar huis gingen zei de een ‘'t is walgelijk’ en de ander ‘ik laat me hangen, als ik er ooit weer kom.’ ▫ Ik had Henri den ganschen avond voor oogen, ik kon mij niet voorstellen dat een van die andere lui ooit een fatsoenlijk meisje gesproken had. ▫ Hoe kunnen ze dan zóó zijn?

dinsdag 19 november

Dat was een lange scheiding, boekje! Je waart in goede handen gelukkig, maar ik heb je dikwijls gemist. En nu heeft mijn boek een broertje gekregen, een dikke broer maar helaas! zijn groei is plotseling geëindigd, 't was geen voordeelig kind.

Waarom niet, Henrilief? 't begon zoo vroolijk en zoo aardig, ik las het eerste met zoo'n plezier, tusschenbeide was het wat melancholiek en merkte ik datje hoofdpijn had, (hoe kom je daar toch aan, ik zal er een speciaalvak van maken alleen voor jou) maar daar op eens, op een heele vroolijke dag daar komt de verzuchting ‘ik wilde dat Fr. mij liet uitscheiden’. Ik begrijp dat niet. 't Spijt me dat je 't zoo vervelend vindt, maar nu moet je 't alsjeblieft niet meer doen hoor! Zie je dat *ik* het prettig vind als je het doet kun je zeker wel begrijpen, maar dat is zuiver egoïsme. Ik las altijd dolgraag iets van je, dat weet je wel en je was ook nooit bang het binnenste van je gemoed voor me uit te storten (papa zou heel wat op dezen zin te zeggen hebben) ben je dan nu zoo ontevreden met jezelven, zoo overtuigd van je nietigheid en zoo bang dat al mijn liefde voor je zou verdwijnen als ik wezenlijk weet wat in je omgaat? Henri, lief lief meisje ik wil je *toonen* dat ik geen oogenblik anders of minder over je gedacht heb dan in Haarlem en dat ik nog precies even vertrouwelijk voel tegenover jou als vroeger. Maar dan begin ik maar heel gewoon met je een beetje door te halen. Primo vind ik storende spelfouten in je boek, verscheidene t's vergeten en dt's verkeerd enz. Verder ben je veel te lief tegen me je vleit me maar gewoon of het niets is en ik weet niet waarmee ik die beschuldiging verdiend heb van *eenvoudiger* te zijn dan jij. Verder was ik bepaald verdrietig toen je praatte van ‘student zijn’, ‘jou jongen niet meer’, ‘veel te hoog’ enz. Als ik nu niet dadelijk de verbetering er achter had gelezen, had ik je bij de

eerst volgende gelegenheid bij allebei je ooren gepakt, zonder aanzien van je vader of je moeder, en ik had jou neus tegen den mijnen platgedrukt (hetgeen meer in jou voordeel dan in 't mijne zou zijn geweest) en gevraagd: geloof je nog niet dat ik *jou* jongen ben? Maar dat daargelaten, dat je je niet wil laten ringelooren door mijn moedertje, kan ik mij levendig voorstellen daar kon ik ook wel eens mee sukkelen, maar ze doet vreesselijk veel tegenwoordig voor *je jongen*, ze zendt me koffers vol, bromt *nooit* als mijn geld op is, is altijd ontzettend aardig en lief als ik t'huis ben en maakt me tusschenbeide beschaamd. ▫ Verder vind ik nog tallooze aanmerkingen maar juist één niet en dat is ‘onbeduidendheid’. Wel een heele groote fout en dat is ‘schelden op mijn beste vriendin’ hetgeen in 't geheel niet te pas komt. Die vriendin *is* niet onbeduidend, volstrekt niet en al was ze het, dan behoeft ze niet daar over zoo te brommen. Heb je dan zoo'n eerzucht, zoo'n verlangen om boven anderen uit te blinken om een ‘belangwekkende persoonlijkheid te zijn’. Moet ik je nog eens die Engelsche regels aanhalen:

What I most prize in women
Is her affections ...
Compare me enz.

Bovendien is het een formeele beleediging aan *jou jongen* om te durven zeggen dat hij met onbeduidende meisjes omgaat en van onbeduidende meisjes houdt, waartegen jou jongen met alle kracht zal protesteeren. ▫ Beloof je beterschap? Nu durf ik je wel de les te lezen in dit boekje terwijl je zelf ver weg bent, maar als ik voor je sta en ik zie in je lieve oogen dan durf ik niet. Dan voel ik, de student, me klein tegenover jou, tegenover je groote liefde.

vrijdag 22 november

Wat zeg je wel van zoo'n avond als gisteren he? Ik weet zeker dat je hem heerlijk vond, ik deed het ten minste wel. Zie je wel dat ik vreesselijk zoet ben, zoodra als je bij me bent. Je zag zeker duidelijk mijn hart in mijn schoenen zinken. Toen ik ze 's avonds uittrok, dacht ik: ‘wat rammelt daar’ dat was mijn hart.

Hoe vond je mijn hokje, gezellig hè? Kun je je voorstellen hoe heerlijk het is hier 's avonds alleen te zitten, als mijn kacheltje snort. Mijn prettigste werk is dan om hierin te schrijven. Maar ik heb zoo weinig tijd, ik ben veel te weinig nog aan 't werk naar mijn zin. Nu de volgende week zal er wel eindelijk wat meer rust komen. Gisteren avond was het kwart voor drie

toen ik naar bed ging/ een paar jongens hebben mij opgevischt, maar ik soesde veel te veel over 'tgeen ik genoten had.

Nu doen mijn vriendjes nog al aardig, gisteren avond kreeg ik een brief van Leyds/ een briefkaart van Frans en van morgen een brief van Carl. 't Ziet er gek met hem uit.

maandag 25 november

Prettig, dat Zaterdags naar huis gaan. En dat ontmoeten van Henri. Wat was ze onuitsprekelijk lief, 't waren net twee dagen als van ouds, alleen spijt het me dat ik den vorigen dag niet medegewandeld had en dien hond niet had kunnen doodslaan of wurgen die haar durfde bijten. 't Zou juist een gewenscht heldendaadje geweest zijn, maar ik had hem onvermijdelijk vermoord.

dinsdag 26 november

Gisteren werd ik gestoord en nu weet ik niet veel meer te zeggen. Ik ben nogal in mijn schik over verschillende dingen, mijn stukje in den Almanak is aangenomen, wij hebben een kegelclub opgericht en ze hebben mij praeses en van't Hoff abactis gemaakt hetgeen mij zeer aanstaat. Verder is de jool in Delft Vrijdag in plaats van Zaterdag zoodat ik misschien nog t'huis kan komen. Van avond neemt Mr Tetterode mij misschien naar de opera mee (Mijn *eerste* opera) dus ik kan tevreden zijn.

't Kan mij zoo hinderen dat ik het hier nu zoo goed heb, terwijl mijn oudjes nu zoo ongezellig t'huis zitten/ Ik eet en drink hier als een rijke jongen en zij hebben het t'huis vrij wat eenvoudiger omdat *ik* hen zooveel geld kost. ▫ Als ik onder al deze gegevens niet hard werk en goed door mijn examens kom ben ik niet waard dat de zon mij beschijnt. (Dat laatste gebeurt anders niet veel tegenwoordig.)

dinsdag 10 december

Hoe kwam ik zoo lui in de laatste tijd? in geen 14 dagen iets opgeschreven; en toch genoeg te vertellen.

Wat er alzoo voor St. Nic. gebeurd is, weet ik niet recht meer een avond kegelen herinner ik mij die was erg gezellig. Maar anders werd iedere indruk op zijn beurt door een nieuwe vervangen. Drie dagen t'huis wandelen

aant.

met Henri Vrijdags Zaterdags en Zondags. Gansche dagen onafgebroken bijna in haar tegenwoordigheid, zulke dagen verdringen alles uit mijn hoofd.

Toen ik 's Zondags avonds thuis kwam had ik veel lust in schrijven, maar 't was te laat. Ik was in een droevige onaangenaame stemming, ik had te veel plezier gehad en moest weer weg, ik had dien middag gewandeld zoo goddelijk als ooit te voren en nu moest ik weer naar het donkere Amsterdam en mijn eenzame kamer, en dan was ik boos over nog iets. 't Doet mij altijd erg onaangenaam aan als iemand die ik wil dat van mij zal houden mij berispt. En dan nog al Mevr. Ortt die *mij* terechtzet omdat ik tegen *Henri* niet vriendelijk was. Dat enkele woord was genoeg om mij voor een half uur sip te doen kijken. ▫ Maar dat (gestoord door een woeste overval van een zwerm lui die mij medehaalden om een mathesis fuif te vieren.)

vrijdag 13 december

Weer een gezellige Donderdag gehad, zoo'n dag dat er Directeursvergadering is en mama koffie zet op het pavilloen, wat was het er gezellig.

Wat keek je grappig toen ik daar 's morgens in eens voor je neus stond en wat hebben we leuk zitten praten dat uur. 't Is geloof ik niet verkeerd als we bij mama ook eens zoo praten als anders/ ze zal dan wel zoowat begrijpen dat onze verhouding veel eenvoudiger en makkelijker is dan ze eerst dacht. Ze denkt geloof ik altijd nog aan met moeite bedwongen hartstocht, aan ingehouden woorden/ aan een vuur dat mij verteert of zooiets. 't Heeft er niet veel van.

Nu kom ik pas op mijn dreef met schrijven, als ik begin gaat het altijd eenigszins stroef alsof ik op te scherpe schaatsen sta, nu begin ik eerst te glijden en voort te zweven in de velden van mijn herinnering. Je kunt wel merken dat ik pas schaatsengereden heb. Al weer zul je zeggen, ja meis! al voor de tweede maal van 't jaar. Hier vlak achter de Vondelstraat ligt een veld, misschien een klein half uur ver bedekt met mooi glad ijs. 't Wemelt er van menschen, 't halve studentencorps is er, er staan kraampjes en er is een breede baan geveegd. Ik zal je dit maar niet laten lezen voor dat je zelf ook gereden hebt, want 't is wel hard zoo'n beschrijving te hooren terwijl in Haarlem geen spoor van ijs te zien is. En er rijden hier zelfs dames ook, van de schippersvrouw af tot aan de houten volière toe. Kom morgen over, dan zal ik je chaperonneeren. Nu heb ik nog nooit bijna mijn schaatsen stukgereden en nu ik van daag de schaatsen van een ander, een paar prachtige

nieuwe friezen aan had rijdt er een stommerik tegen mij aan die mijn linker schaats bijna aan splinters slaat. En dan kun je zoo'n vent niet eens meer inhalen want hij zorgt wel, dat zijn eigen schaatsen heel blijven en dat hij als een haas uit de voeten is.

‘Denk je nog wel eens aan Zondag?’ vroeg je laatst. Of ik er aan denk? - als ik mijn oogen sloot dien dag zag ik die roode zon die witgetinte toppen weer. Als ik deze week aan iets heerlijks wilde denken dan dacht ik aan die wandeling. Wat dacht ik toen wel; ik kan het niet juist meer zeggen - ik keek naar de zon die onderging, jij naar de maan die opkwam - toen kwam je voor mij staan - neen! ik kan nu toch niet voortgaan ik ga nu werken dag kindje!

Misschien kan ik Woensdag niet komen, 't is juist kegelavond, 't zou me wel spijten.

woensdag 18 december

Zusje, jou bijzijn en jou woorden zijn een ware verkwikking voor me. Jelui meisjes staan in vele opzichten zoo hoog boven ons. Ik geloof dat ik het land hier zou krijgen als ik geen Haarlem had om van tijd tot tijd heen te gaan en geen zuster om mee te praten. 't Is waar ik denk meer om je en houd meer van je dan een van mijn kennissen van zijn zuster houdt maar 't is voor mij ook nog iets geheel nieuws en we zijn zoo gemaakt om van elkaar te houden.

donderdag 19 december

Daar zit ik nu weer op mijn hokje, 't is elf uur en ik ben in mijn avondstemming. 's Morgens hangt er altijd een nevel van prosa over mijn geest, koude melk, natte straten, hollen naar het college en half honger lijden, 's avonds komen er meer gedachten. Dan is een beweging van mijn hand die eenigszins ingewikkeld is voldoende om mij te laten denken over de kunstigheid van de werktuigen die wij handen noemen. Maar als ik dan iets laat vallen denk ik, de hand is toch ver van volmaakt. Zou er een volmaakte hand kunnen bestaan, wanneer zou een hand volmaakt zijn - wat is volmaaktheid? Kan iets volmaakt zijn. Als er een wezen is dat volmaakt is en ons gemaakt heeft waarom schept het dan zulke onvolmaakte wezens met zoo'n onvolmaakt verstand, zoodat het steeds een verwarde boel in ons hoofd en in de geheele wereld is. Wat een vreemd genoegen om een

wereld te scheppen waarop oneindig veel meer kwaad dan goed gebeurt. ▫ Die gedachtengang in mijn hersenen is toch merkwaardig denk ik. Als ik mij iets herinner dan moet ik geleidelijk van het een op het ander komen. 't Is of mijn ikheid een vonk, een bewegelijk punt is dat door mijn hersencellen dwaalt. Het kan niet springen het *moet* altijd van 't een op het ander overgaan. Als mijn hersencellen nu iets ondervinden dan krijgen ze een indruk, misschien vormen ze zich in bepaalde groepeeringen. Meestal is de vonk, mijn bewustzijn, mijn ik bij zoo'n indruk tegenwoordig soms ook bevindt zij zich in een ander gedeelte en de indruk wordt opgenomen zonder dat ik het bemerk. Die groepeering der hersencellen door de indruk ontstaan is niet blijvend, alle stof is veerkrachtig en deze veerkracht dit terugkeeren tot de oude vorm veroorzaakt het vergeten. Zeer krachtige indrukken of langdurige, veroorzaken een blijvende verandering. *Wil* men iets onthouden, dan maakt men de indruk met opzet langdurig, en tracht de vonk van 't bewustzijn bij dien indruk te bepalen. Dit zou mij er toe brengen aan te nemen dat de beweging der vonk willekeurig is en dit zou gelijk staan met het aannemen van een vrijen wil. Bij lang nadenken echter begin ik daar stellig aan te twijfelen. De beweging der vonk is *niet* willekeurig, hangt geheel af van uitwendige omstandigheden. Als men namelijk ook de beweging en het gehalte van het bloed, constitutie der hersenen etc onder uitwendige omstandigheden rangschikt. Ik zal nu trachten na te gaan waarom ik aan deze vrije wil twijfel.

Wat ik hier een vonk noemde, is als het ware het brandpunt van onze waarnemingen. Wij kunnen waarnemen zonder wat men noemt ‘er bij’ te zijn maar dergelijke waarnemingen kunnen hoogstens reflexbewegingen ten gevolge hebben. Nimmer kunnen hieruit nieuwe gedachten of overdachte bewegingen voortspruiten vóórdat de *vonk* er bij is geweest, onze *ziel* zou ik kunnen zeggen. Deze ziel moet de indruk als het ware onderzoeken en overplanten op de bewegingszenuwen. Deze ziel doet de indruk zich ontwikkelen waardoor nieuwe gedachten, nieuwe combinaties ontstaan. Ik noemde de ziel een vonk omdat zij onbegrijpelijk klein moet zijn. Evenals men op het netvlies maar een oneindig klein punt in eens kan waarnemen, doch door de snelle beweging van het oog een uitgestrekt veld bijna tegelijk kan overzien, zoo zal ook de kleine vonk in onze hersenen een menigte gedachten door haar snelle beweging zoo goed als gelijktijdig kunnen omvatten. De vonk kan nu niet stoffelijk zijn. Het fijnste stofdeeltje zou onmogelijk zoo snel door de ruimte tusschen de cellen kunnen dringen. De vonk plant zich echter voort door de hersenen met onbegrijpelijke snel-

heid, zij plant zich letterlijk voort en daarom meen ik dat het niet anders dan een *trilling* kan zijn. Er is dus nog een reden, waarom ik de naam ‘vonk’ koos, er is nog een vonk die ik evenzeer voor een trilling houd die zich evenzeer met groote snelheid verplaatst en evenzeer onbegrijpelijk klein is. Dat is de electrische vonk. Maar zo dwaas als het is om die electrische werking een *vonk* te noemen omdat ze zich in sommige gevallen onder lichten warmteverschijnselen openbaart zoo dwaas zou het ook zijn de ziel een vonk te noemen, of te zeggen dat de ziel een electrisch verschijnsel is. ▫ Maar dat zij er in werking niet veel van verschilt geloof ik zeker; vooral als ik bedenk welke belangrijke invloed de electriciteit op ons lichaam uitoefent en dat alle spierbewegingen *zuiver* electrische verschijnsels zijn. Electriciteit is zoo'n geheimzinnig woord, omdat er zooveel raadsels mee verbonden zijn; weet men daarom iets niet te verklaren dan schermt men met magnetisme en electriciteit en weet zelf niet wat men er mede bedoelt. Maar ik geloof dat beide krachten grove uitingen zijn in anorganische stoffen van een kracht die de hoofdzaak uitmaakt van het organisch leven en waarvan de menschelijke ziel de hoogste uiting is. ▫ Deze trilling nu, de ziel, *beweegt* zich niet, maar *is* een beweging der hersenmoleculen. Dus moet die beweging afhangen van gevoelsindrukken van buiten n.l. van trillingen die door de zenuwen van de peripherie naar de centraalorganen worden geleid, van chemische werkingen door het bloed op de hersenen uitgeoefend, van de constitutie der hersenen zelf. ▫ Ik heb nog niets gevonden, dat tegen deze bewering streed. Er is geen gedachte die geen andere gedachte of geen indruk van buiten tot oorzaak heeft gedacht, als men goed nagaat is de weg die de ziel bij de herinnering, d.i. bij het opzoeken van oude indrukken, aflegt, [is] aangewezen door voorafgaande gedachten. ▫ Ik ben overtuigd, en die overtuiging is begrijpelijk, dat als men alles wist men geen enkele beweging der ziel geen enkele gedachte of herinnering *spontaan* zou kunnen noemen. Dus moet ik aannemen dat de mensch *geen* vrijen wil heeft, dat zijn ziel afhankelijk is van zijn lichaam en ook onafscheidelijk daarvan. Dat de Ziel nooit vergaat, leert ons dan ook de wet van het behoud van arbeidsvermogen.

Tot zoover ben ik gekomen met mijn overpeinzingen. Ik ben nog te dom om meer omstandigheden te kunnen combineeren, die mijn gedachten zouden kunnen verduidelijken. En dan gaan zij ook op een terrein waar menig raadsel wel voor altijd voor ons onopgelost zal blijven en waar men dus niet meer kan doen dan het oppervlakkig waarschijnlijke aannemen.

zaterdag 21 december

Ik heb eergisteren lang zitten schrijven, 't gebeurt niet veel dat ik juist schrijflust heb als ik voor mijn boek zit of omgekeerd dat mijn boek bij de hand is als ik zou willen schrijven. Ik geloof dat je wel lachen zult, Henri. Maar ik wou je een enkele vraag doen. Toen je het voorgaande las, deed je toen eenige moeite om te begrijpen wat ik bedoel, om er in te komen? Heb je zelf veel over dergelijke punten gedacht? 'Dergelijke' dat wil zeggen niet juist over het wezen der ziel of van het bewustzijn, maar over andere onderwerpen van dien aard, deugd, volmaaktheid, het wezen van den mensch enz. Of vind je dat de Bijbel het denken daarover geheel overbodig maakt? Geef je anders eens de moeite onder woorden te brengen wat je meeningen zijn over mijn denkbeelden. Eenvoudig en kalm beschouwend. ▫ Ik zal nog eens verder redeneeren. ▫ Als ik alles naga wat ik tot nog toe heb ondervonden en geleerd kom ik tot het besluit dat er niets is dan stof. Stof instaat om indruk te maken op onze zintuigen op onze zenuwen. Er is *niets* dan stof zeg ik omdat ik niet geloof dat er een ruimte bestaat hoe klein ook waar geen stof is. Deze stof is oneindig/ strekt zich oneindig uit aan alle zijden. In deze zin is het begrip van oneindigheid verbroken door de woorden 'uitstrekken' en 'zijden' want iets oneindigs 'strekt zich niet uit' heeft geen 'richting' geen 'zijden', maar 'bestaat' alleen. ▫ Nu dan, deze stof beweegt zich dat wil zeggen de deelen ervan veranderen ten opzichte van elkander van plaats. Zij kan ook stilstaan en toch het vermogen hebben om zich te bewegen. Dan drukt men dit uit door te zeggen dat die stof, dat gedeelte van het heelal arbeidsvermogen bezit. En dat arbeidsvermogen is altijd hetzelfde, is altijd hetzelfde geweest. ▫ De stof is oneindig. Dit is voor mijn verstand dadelijk een aanwijzing dat zij er altijd is geweest en altijd zal blijven. Waarom? ▫ Ik kan begrijpen dat er iets oneindigs *is*, dat is mij duidelijk. Maar het is mij onmogelijk te begrijpen dat er iets oneindigs *gemaakt* is, *gevormd* is. Om iets oneindigs te maken is ook een oneindige tijd noodig. Een plotselinge overgang van absoluut *niets* tot een oneindig heelal is onaannemelijk, vooral omdat de ervaring ons leert dat nooit *iets* uit niets gevormd kan worden. ▫ Deze redenen zijn bovendien overbodig, het eenvoudigste verstand zou aan de beteekenis *oneindig* ook dadelijk het begrip van nooit begonnen en nooit eindigen vast hechten. Oneindig *kon* geen oneindig wezen, als het ooit een begin had gehad. ▫ Nu heeft men de twee hoofdbegrippen: Stof en beweging (of kracht) zijn eeuwig. Hieruit volgt onmiddellijk dat het geheel, het heelal als het ware

in zich zelven rond moet loopen. De stoffen varieeren/ combineeren in oneindige afwisselingen, de krachten gaan over in allerhande vormen het blijven dezelfde stoffen, dezelfde krachten. Buiten dat is er niets, kan er niets bestaan. Het heelal bestaat in zich zelf, heeft geen besturing geen regeling noodig. Het heelal *is*, de kracht *is*, verder niets. ▫ Maar het heelal *leeft*. ▫ Dit kan ik niet omschrijven, ik kan niet zeggen dat het zelfbewust is, dat het denkt, al deze volkomen menschelijke begrippen op het eeuwig, onbegrijpelijk leven van het heelal toe te passen zou dwaasheid zijn. Maar ik noem het *leven*, leven in zich zelf. Het heelal is één wezen, het is alles en wij zijn kleine zelfstandige of liever schijnbaar zelfstandige deelen van *dat al*.

Henrilief! ik moet van daag het hierbij laten, ik zal voortgaan, het zal mij veel tijd nemen maar verspild is zij niet. ▫ Nu ga ik naar je toe, ik kan het niet laten ik wil je vanavond zien. Wat er mij alzoo gebeurd is zal ik je wel vertellen. - ▫ Jawel! ik zei maar zoo leukweg: ‘ik ga naar je toe’ en rekende op mijn slimheid in het spoorzoeken, maar mijn slimheid is toch te kort geschoten. Ik ben vroeg aan 't park gekomen, in den tuin gekomen ik weet zelf niet meer hoe, en door keukens en gangen en deuren in de groote zaal geraakt / mijn taschje had ik in den tuin maar achtergelaten ik vond het te gek om met een tasch binnen te komen. 't Was op een moment dat het orkest inviel dat ik aankwam en de muziek greep me sterk aan, omdat het de tweede maal was. ▫ Ben je toen voor het eind weggegaan? Ik heb bijna alle menschen gezien, Malefijten, Hugenholtz, v. Vloten, Mouthaan/ natuurlijk Mama en Oom maar geen Henri; waar zat je toch? ben je de ingang bij het orkest uit gekomen, daar kwam ik binnen, maar ik begreep dat je achteraan zoudt zitten en ik keek mijn oogen uit. Niemand! ik kon kalmpjes alleen weer naar huis wandelen, want de trein haalde ik toch niet meer. Ik ben toen maar een eind met Mama's rijtuig meegereden en daar zit ik nu weer. Gezellig he! nu twee heele weken.

maandag 23 december

(Geschreven op Daan's kamer) Henri, van morgen had ik een oogenblik spijt dat ik je die vraag gedaan had, omdat je zeide nonsens geantwoord te hebben. Dit is echter niet waar, ik heb nu ook geen spijt meer er over. Soms zeg ik: ‘laat haar nu met rust omtrent haar gedachten, ze is een meisje ze behoeft haar hoofd niet te vullen met filosofische bespiegelingen, ze zou zich even als ik aan het soezen overgeven.’ ▫ Maar nu vind ik dat het toch absoluut goed is, voor wie ook om na te gaan wat zijn eigen denkbeelden

zijn. Ik weet het nog niet precies van jou, je hebt tot nog toe niet veel meer gezegd, dan datje het niet met mij eens was, vroeg ik je dan om je eigen gedachten uiteen te zetten dan zeideje datje dat niet kon, datje geen welsprekendheid enz. genoeg bezat. Maar eigenlijk geloof ik dat jij die nu toch een vaste overtuiging zegt te hebben veel meer tegenstrijdigheid en verwarring in je hoofdje hebt dan Daan of ik of wie je wilt die denkt als ik. 't Is altijd Daan's bewering dat iemand die denkt als jij voortdurend vol inconsequentie moet zijn. Is dat zoo?

donderdag 26 december

't Is een schande! Ik kan mij inwendig verknijpen van kwaadheid, van innige verachting. ▫ Als ik die troep hier had, die teemende, zalvende/ laffe, valsche hoop, die dominées, die boetpredikers, die femelaars, die het verstand van mijn Henri beneveld, haar gedachten verward en haar hoofd vol tegenstrijdige onzin gebracht hebben, die nu weer een lief schepsel aan het dweepen hebben gemaakt en die het leven van Daan zullen vergiftigen, ik wou dat ik ze hier had, ik had Daan er niet eens bij noodig, ik trapte ze een voor een dood. ▫ Dit is nu niet heel kalm geredeneerd, maar ik kan mij ook niet bedwingen als ik zooiets moet aanzien. Wat een akelig ziekelijk, dweepend verschijnsel bij een meisje van 20 jaar, te zeggen dat ze zich zoo slecht en zondig voelt, dat ze met hem niet kan omgaan, dat hij de religie mist onontbeerlijk voor de eeuwige zaligheid enz. enz. Wat denken ze dan toch wel? Wat voor een man willen ze dan toch hebben? Een dominé? of een zendeling met blonde lokken en een bloemzoet gezicht; die den ganschen dag met hen kan spreken over de zaligheid die *zij* alleen deelachtig zullen worden, over de verheerlijking der uitverkorenen waartoe ze zeker verwaand genoeg zijn zich te rekenen. En moeten dan *mannen* als Daan/ met een braaf hart, een *in* gezond lichaam en een *in* gezond verstand, zooals Frans er ook zeker een wordt zooals ik er ook een hoop te worden maar blijven rondloopen, overtuigd van hun jammerlijke rampzaligheid en hun heil zoeken bij even rampzalige meisjes. ▫ Men kan ze echter niets anders verwijten dan gebrek aan eigen kracht. Die twee die elkander, zonder er over te praten, wederkeerig steunen in hun overtuiging, zijn meer ontwikkeld dan de rest en daarom treft hun bekrompenheid ons meer. Ze bekennen dat wij knapper, ontwikkelder, misschien verstandiger zijn dan zij, maar toch hebben ze gelijk. Met grond tegenspreken doen ze nooit. Henri heeft nooit nog één flinke onomstootelijke bewering geuit, nooit mij met eenige

vastheid tegengesproken. Ik heb geredeneerd en ze antwoordde: ik kan niet spreken, ga naar een knap man die zal het je vertellen. Ik ben te dom, maar Bronsveld is knap en welsprekend, hoor *hem* en hij zal je wel overtuigen. Met andere woorden, ik heb geen eigen opinie ik kan niet voor mijzelf spreken, mijn overtuiging is die van Bronsveld, die hij mij heeft ingegoten, dus moet je mijn overtuiging van Bronsveld leeren. Zeg niet, dat je *gekozen* hebt, je had geen keus, één richting is je altoos gewezen, je omgeving ademde altoos dezelfde geest. Wrijving van gedachten, verschil van opinie kende je weinig of niet voordat ik tot je sprak en toen was het al te laat geloof ik. En ik heb nog veel te veel gezwegen uit vrees je te kwetsen of onaangenaam aan te doen.

Zwijg jongen! als je zoo voortgaat zul je door gaan slaan. Je moetjezelven wat meer beheerschen voortaan. Daan heeft ook verdriet/ vrij wat meer dan ik, niet dat hij zooveel meer van Mik houdt, dat weet ik niet, maar zijn levensgeluk staat op het spel en ... hij had het nooit verwacht. 't Was zóó'n slag voor hem, *dat* te hooren/ dat hij geheel verslagen/ ontmoedigd scheen. Nu heeft hij, met zijn gewone geestkracht zich weer wat opgevroolijkt, hij geeft den moed niet op volstrekt niet, hij schrijft, hij leest druk, hij zal haar trachten te overtuigen dat iemand die denkt als hij toch wel braaf/ toch wel gelukkig en tevreden/ toch wel krachtig in tegenspoed kan zijn, zonder Goden of andere middeltjes, zonder dominées, bijbels etc. Hij zal met haar trachten te spreken of te schrijven. ▫ Hij vroeg mij of ik ook wist of ze *wilden* luisteren/ of ze vatbaar waren voor gezonde rede. Ik kon het natuurlijk niet zeggen. Ik weet dat Henri ja! zegt, maar dat ze blijkt het niet te willen. 't Is hun te lief, dat Godensysteem, die eeuwige zaligheid die vervloeking van ons. Als hun geloof wat minder aanlokkelijk voor hen was zouden ze het dan gelooven. ▫ Wat maakt hun het gelooven gemakkelijk, het waarschijnlijke er van? Of het plezierige? ▫ Stel dat ze inderdaad zeker wisten, dat ze hierna die veelbesproken zaligheid zouden genieten hoe bespottelijk zou het dan zijn hier op aarde nog aan iets te hechten, over aardsche dingen te praten of zelfs eenige waarde aan dit leven te hechten dat toch in 't niet moet vallen tegen de eeuwigheid. En dan te praten over schaatsenrijden, handwerkjes, kleeding enz en daarbij de eeuwige zaligheid als een doodgewone zaak tegemoet te zien. Leuke schepsels, die tegenwoordige Christenen. Mevr. Molony was ten minste consequent, die verfoeide al wat naar wetenschap, verstandsontwikkeling, geestesvrijheid zweemde. Die was dag en nacht in 'tzelfde stadium van krankzinnigheid. Die dacht en droomde over niets anders als over de komst des

Heeren, wederopstanding/ engelen, zaligheid enz. Die deed niets anders tegen mij als praten over godsdienst en trachtte mij constant tot bekeering te brengen. Met zoo iemand te redeneeren is dwaasheid. ▫ Maar die alledaagsche would be Christenen hier zijn types van inconsequentie. Vooral die juffrouwen of dametjes die uit fatsoen naar de kerk gaan die een heilige vereering voor dominées hebben, liefst blonde, lieve dominees of grijze, goedige dominees. Die het altijd 'heusch erg mooi!' vinden en later vertellen: 'dat het een schande was maar dat ze *haast* in slaap waren gevallen.' enz. ▫ *Zelfs* bij Ortt zaten ze te lachen over het verhaal van Thea hoeveel maal ze al niet geslapen had in de kerk, en als ik vertel dat ik Zondag 's morgens in de heerlijke duinen gezondheid en levenslust ga halen, dan trekken ze bedenkelijke gezichten.

Henri! mijn lieve, lieve Henri! wees toch niet zoo onbeteekenend als de rest. Je hebt meer verstand, je hebt meer behoefte aan hooger ontwikkeling, aan verheffing boven die alledaagsche sleur van kerkgaan, bijbellezen en het daarbij laten. Sta toch op je zelven, wees uit één stuk maar heb geen mengelmoes van gedachten die je door anderen zijn ingegeven. *Weet* wat je gelooft, duidelijk, helder. Schift en oordeel zelf, geloof niets wat je niet met eigen woorden kunt verdedigen en blijf niet hangen aan een onbestemd, droomerig gevoel dat misschien, even als een droom oogenblikkelijk genot geeft maar geen denkend mensch tot steun kan dienen. Wees krachtig, sta op je zelven.

Men zegt wel dat een vrouw evenals een klimop altoos een steun noodig <heeft> waartegen ze zich opheft en zonder welke ze neervalt en verwelkt. Is dat waar? Zou je niet denken dat een flink meisje als jij niet op zich zelven kon staan, voor zich zelven kon denken. Moeten wij altoos 'eiken' zijn en jullie 'klimop'? Klimop die ons omstrengelt en omknelt, die de jonge takken verstikt en doodt, de vrije uitademing belemmert ons het voedsel onttrekt om de boom uiteindelijk te doen omstorten en zelf mede te gaan. ▫ Dat is hoop ik toch niet de roeping van elke vrouw. ▫ Henri lief dacht je ooit, dat wij geen vrienden konden blijven omdat ik anders dacht dan jij. 't Is waar het zou heerlijk zijn als we het eens waren. Maar moeten we daarom ons maar lijdelijk terugtrekken nu het niet zoo is en schouderophalend zeggen: Och ja, het kan eenmaal niet anders. ▫ Neen meisje, ik hou veel van je, innig innig veel en *wil* je daarom juist niet in die onbestemde levensbeschouwing laten. Als ik eenmaal precies weet wat je gelooft en denkt dan kan ik pas oordeelen of we het eens kunnen worden of niet. Ik ben overtuigd dat we het eens zullen worden, maar al gebeurde het niet

- nu! we zouden het opgewekt en kalm moeten dragen, tevreden dat ieder zich in zijn meening gelukkig voelde. ▫ Wees nu niet indolent, lieveling, niet moedeloos, niet terneergeslagen.

dinsdag 31 december

Ik lees weer druk in den Bijbel tegenwoordig. Maar de indruk die die lectuur op mij maakt is zoo dat als ik het haar vertel zij mij aankijkt alsof ze zeggen wil: ‘Je weet niet hoe je mij kwetst en pijn doet. Spreek toch zoo niet.’ Dan kan ik niet verder gaan. Ze wordt niet boos op me, maar 't doet haar verdriet. Ze is nog te fijngevoelig. ▫ Maar als ik praat van Jehova, dan spreek ik niet van de Godheid die *zij* aanbidt. *Zij* heeft zich een wezen gedacht vol goedheid, liefderijkheid, oneindig/ almachtig, alwetend, vergevensgezind enz. Maar al zeggen ze het soms, die vriend Jehova is dat lang niet. Die bevolkt de aarde eerst met menschen, die hij, schijnt het, niet kan regeeren of naar zijn wil leiden/ want ze doen alles wat hij *niet* wil. Is dat almacht? Nu spijt het hem dat hij de menschen gemaakt heeft; wist hij dat dan vooruit niet? dan is hij ook niet alwetend. En daarom gaat hij zijn werk maar gewoon verdelgen. In plaats van ze tot bekeering en deugd te brengen wat hem toch niet moeilijk zou vallen - neen: verdrinken maar, allemaal/ als jonge katten. Liefderijk! ▫ Verder vind ik Jacob de aartsvader een groote bedrieger, hij bedriegt zijn broer, zijn vader, zijn meester maar toch is Jehova met hem, helpt hem, ja! gaat zelfs als een gewoon mensch met hem worstelen. 't Is wel in de waardigheid van een Almachtig vader met zijn zoontje te gaan worstelen, en dan krijgt hij hem nog niet eens onder maar moet hem door tooverij bedwingen. Zelfs de Grieken of Romeinen doen hun goden zulke vernederingen niet aan als de Joden aan Jahweh. ▫ Verder zal Jehova nu eens toonen wie hij is en wat hij kan en de Joden uit Egypte voeren. Maar dat gaat maar zoo in eens niet. Pharao wil niet. Nu dat Jehova geen macht heeft over zijn hart, zou ons niet verwonderen dat zien we meer. Maar wat gebeurt hier? Jehova *verstokt* juist zijn hart. Hij laat Mozes vragen: wil je? En dan laat *hijzelf* ook Pharao antwoorden: ik wil niet. Nu komt Mozes en verandert op Jehova's bevel het water in bloed, stof in luizen, laat kikvorschen en sprinkhanen komen, duisternis heerschen, doodt eerstgeborenen. Zie je, dat vind ik gemeen. Die Egyptenaars waren toch ook menschen, toch ook zijn kinderen. Nu laat hij al die arme kerels boeten, omdat hij Pharao's hart verstokt had. Dat vind ik in- en in-valsch. En eindelijk laat hij de Joden in triomf er uit trekken. Maar eerst

verstokt hij Pharao's hart weer eens, zoodat hij hen met zijn leger achterna gaat. En dan laat hij de kerels zonder erg in de droge roode zeeloopen, en slaat dan zijn knip toe en al de stumperts verdrinken weer. ▫ En nu zal ik volhouden tegen elk mensch dat de God der Joden van het O.T. een barbaarsche godheid was zonder goedheid zonder trouw of liefde. Een onmogelijk, immanent monster. En al wist ik van natuurwetenschappen en filosofie *niets* af dan zou ik toch voor de eer bedanken om zoo'n God te aanbidden.

[1879]

7 januari

Och! dergelijke redeneeringen helpen mij niet, wie niet *wil* zien houdt de oogen gesloten. Als ik tegen Henri iets dergelijks zeg, dan praat ze van ‘andere tijden’, ‘in dien tijd was dat gewoonte’ (alsof God met zijn tijd meegaat) en wat bepaald onzin is, moet maar: ‘niet letterlijk opgevat worden.’ Mijn hemel! wat moet je dan letterlijk opvatten en wat niet, waarom vat ze dan alle wonderverhalen wel letterlijk op? Ik ben het geheel met haar eens, dat de verhalen dier oude schrijvers alleen mooi zijn als men op de strekking en de gedachte let en dat het bespottelijk is de dichterlijke en fantastische inkleeding naar de letter op te vatten. Vooral geldt dit voor het nieuwe testament, in het oude is de zedelijke strekking zelfs alleen maar voor half beschaafde natiën goed, de dichterlijke inkleeding is daarin meestal geheel onzinnig, goed voor zwervende oorlogvoerende stammen maar niet voor beschaafde menschen. ▫ Maar neen! Henriette blijft op zonderlinge wijze aan de eene letter hangen en laat de andere letter los. Wonderverhalen, verschijningen, spookhistories, als 't ware, worden woord voor woord geloofd en al wat een weinig ‘raar’ klinkt maar niet naar de letter opgenomen, even alsof eerstgenoemde onzin niet ‘raar’ klinkt. ▫ Het schijnt haar te treffen, dat de tegenwerpingen en aanmerkingen die ik maak door zooveel anderen ook gemaakt worden. Ik durf haar toch eerlijk verklaren, dat zij allen geheel oorspronkelijk zijn en opkwamen onder het lezen van haar ‘heilig’ boek.

woensdag 22 januari

Weer 14 dagen voorbij zonder te schrijven. Een dag er van heb ik heerlijk besteed, door eerst 's morgens halfweg Leiden schaatsen te rijden met Daan en Just en Jo en nog anderen. En 's middags den ganschen middag te

rijden met mijn Henri, onder het prachtigste weer, en soms samen een tocht te maken van bijna een uur lang. Wat heb ik heerlijk genoten. 't Was ons ideaal maar het duurde dan ook maar één dag. ▫ Nu vriest het weer hard, maar ik zit op mijn kamer en durf er niet uit. Ik ben volkomen gezond maar ik hoestte van morgen nogal en dat ben ik niet van me gewoon. Nu heb ik eergisteren avond zonder jas om half 10 in het Vondelspark gereden dat is niet voordeelig voor iemands luchtpijp. Van nacht droomde ik zoo beroerd, van een ziekte die ik had. Ik werd namelijk plotseling wakker op een rustbed in een tuin, 't was warm weer en de boomen waren groen. Mama en Henri kwamen bij mij en ik vroeg waar ik was en waar ik zoo lang geweest was want dat ik niet herinnerde dat het lente was geweest en zomer geworden. Toen zei Mama dat ik ziek was geweest en Henri zei (trouw aan haar woord) dat ze mij niet wou vleien maar dat het met me gedaan was. Ik voelde toen zeer kalm, maar had alleen het land er over, dat ik als een zwak stumpertje moest worden opgepast nu er toch geen hoop meer was. Schiet me maar dood, zei ik. ▫ Toen werd ik wakker en ik lachte over mijn dwaasheid en zei bij mezelven: een goed hoofdstuk voor een aandoenlijken roman.

Gisteren avond ging het anders toe. Toen heb ik mij gelukkig nog niet hulpbehoevend of zwak getoond. 't Was wel geen eervolle overwinning, om een paar dronken kerels op den grond te smijten maar ik was tevreden dat ik Jan had geholpen en vooral ook dat ik mij bedwongen had en de queue uit mijn hand had gegooid waarmee ik waarschijnlijk ongelukken had aangericht. ▫ 't Was een vermakelijke herrie, als avontuur niet onaardig, de fragmenten van mijn blauwe das hangen als zegeteekenen op mijn Minerva. ▫ Hulpbehoevend zijn, dat is een schrikbeeld voor me! helpen wil ik graag, maar niet geholpen worden; waarom? Henri-lief, ik voel zoo ver van je af, en verlang er zoo naar weer eens met je te lachen en te leuteren ('t is geen leuteren, ik zeg maar iets) zul je Zondag heel aardig wezen, ik was verleden Zondag alleen blijven slapen omdat je me zoo even maar goeden dag had kunnen zeggen en geen eens een hand had gegeven, dat kon ik niet laten blijven, daar kan ik geen week mee toe. Tot Zondag kindje.

woensdag 29 januari

Ik wil even wat opschrijven. Een gezellige verjaardag hebben we bij Ortt gevierd, maar den vorigen dag toen wij drie uren bijna hand in hand doorreden/ was toch nog heerlijker. Ik heb een versje voor haar gemaakt, ik

heb haar nog niet kunnen spreken na dien tijd. Ik was nog zoo gewend, haar iederen dag bijna alleen te kunnen spreken. ▫ Ik las in een oud boekje nog eens over den tijd, toen Papa en Mama naar Parijs waren toen we 's morgens naar 't Pavilloen wandelden, zoo'n zonnige, warme zalige tijd. Ik verlang altijd naar huis, naar den Hout naar den zomer als ik 's avonds alleen op mijn kamer zit, ik kan bijna niet doorwerken, ik moet dan in een oud boekje gaan lezen en mij in oude tijden verdiepen. 't Is zooiets heimweeachtigs.

Arme, goede Daan! Ik houd toch wezenlijk veel van hem en nu heb <ik> zoo'n onbegrensd meelijden en medegevoel met hem. Ik krijg een beetje het land aan Mik aan de Booyen allemaal behalve aan Just. Mik is zoo koel, mogelijk dat ze bijzonder ver in 't veinzen is, maar toen ik mij toevallig de woorden: goede Daan! liet ontvallen, praatte ze heel kalm over hem door of hij haar niets aanging.

Henri! tweeëntwintig! wat oud al.

vrijdag 31 januari

Hoe komt het toch dat ik altijd zoo melancholiek droom, gisteren avond had ik zitten werken en met Jo zitten praten, over wetenschappelijke dingen en ik ging doodkalm en vroeg naar bed. En ik heb den ganschen nacht haast gedroomd, altijd even zonderling, even weemoedig. Dan eens was ik aan het schaatsenrijden, overal ijs en sneeuw, ik zie naar de wolken en ik merk dat ze uit het zuidwesten vliegen, ik zie overal het ijs smelten, verdwijnen er waait een warme luchtstroom over me en de boomen worden voor mijn oogen groen, het ruischt om mij heen en ik zie duizende vogels terugkeeren. Ik sta midden in een heerlijk bosch dat mij doet denken aan de Midsummernightsdream, een witte gestalte komt naar mij toe, ik geloof dat het Henri is/ ‘is dit niet je lievelingsplek?’ ▫ Dan word ik plotseling wakker en vind mezelven op 't punt om in tranen uit te barsten. ▫ Wat is dat toch? ben ik ziek? Altijd die groene boomen en die warmte. Wat beteekent dat?

Ik ga vanavond naar huis.

donderdag 6 februari

Lieve Henri! ik ben blij dat ik je boek heb gelezen, want je hebt me in veel dingen niet begrepen. Je hebt er ook niet over willen spreken schijnt het en nu ben ik blij, dat ik toch te weten ben gekomen hoe je gedachten gaan. ▫ Ik heb hier en daar in je boek strepen gezet, overal waar ik over

spreken wil ▫ Ik zal niet spottend spreken, het spijt mij genoeg zoo gedaan te hebben, maar ik had het niet voor jou geschreven/ ik lachte meer in mijzelven om hetgeen ik dwaas vond, maar ik vind het niet goed. ▫ Het verzoek dat ik je deed, heb je niet goed opgevat. Of je hebt het niet willen opvolgen maar je zeide van wel, je begreep me dus niet. ▫ Ik heb je gevraagd je een eigen levensbeschouwing te vormen. Je eigen overtuiging zoo te bevestigen, dat je mij krachtig en met eigen taal kon tegenspreken. Maar dan moet je niet beginnen met te zeggen: 'Ik geloof dat en dat, zoo vast als een rots' en daarna al het andere gaan onderzoeken en goedschiks of kwaadschiks dwingen zich naar dat geloof te schikken. Dan begin je met een grondslag die op niets rust, die mij niet overtuigen kan. ▫ 'Hoe kom je aan dat geloof', *dat* is mijn vraag, *dat* moet je onderzoeken om kracht te hebben tegen mij. ▫ Welke oorzaken zijn voor dat geloof mogelijk; deze oorzaken na te gaan is voor jezelven het werk van een half uur nadenkens. ▫ 1^{e} Is het je door anderen gezegd? ▫ Wie waren dat? Welk vertrouwen verdienden zij? En hoevelen hadden je het tegenovergestelde gezegd, als je met hen in aanraking geweest was? ▫ Zijn menschen verder een bron verheven genoeg voor zulk een verheven geloof? ▫ 2^{e} Is het je eigen gevoel, je eigen ziel, hart, verstand dat het je zeide? ▫ Waarom zegt mij het mijne dan zooiets niet? Want hebben dan slechts enkele duizenden dat oprechte geloof? Waarom mag ik en zoovelen met mij dien God niet kennen, heb ik zooveel meer misdreven dan die anderen 'geloovigen'? ▫ Is dat rechtvaardig? En dan, mocht het zijn dat ik die ongenade verdiende, dat ik later zou bemerken dat het beter en wijzer was mij niet te laten gelooven, moet ik, moeten wij hem dan aanbidden zonder hem te kennen? Ware dat geen valschheid, geen slechtheid? Stel dat er een God was, een Vader van alle menschen dus ook mijn vader, maar die mij niet wilde kennen/ die mijn hart toesloot voor het geloof, die mij deed twijfelen en van hem afvallen, moet ik die dan toch aanbidden als een liefderijk vader? ▫ Henri! Henri! Hoe zult ge mij die tweede oorzaak doen begrijpen? ▫ 3^{e} Het lezen van den Bijbel? ▫ Als die God een bijbel een boek moest gebruiken om ons te overtuigen, zou dat dan geen boek moeten zijn, zoo schoon, zoo duidelijk en helder, zoo overtuigend, dat ieder die het in handen kreeg dadelijk op de knieën viel en riep: 'God, schrijver van zulk een heilig boek ik erken U!' Gebeurt dat? ▫ Een eenvoudig mensch, met gezond verstand en vrij van bijgeloof vindt vele bijbelverhalen ongerijmd, een meer ontwikkelde begrijpt ze niet, kan ze niet overeenbrengen met zijne ideeën van Gods volmaaktheid en een nog meer ontwikkelde die volstrekt geen

ideeën over Gods volmaaktheid heeft, zegt eenvoudig/ 't zijn sprookjes van oude volken. ▫ Alleen enkele geleerde heeren, letterverdraaiers, weten er een plooi aan te geven, weten er mee te haspelen en te knoeien dat het nog wat lijkt, en leggen het dan met veel geleerde woorden uit. ▫ Is dan dat boek alleen voor zulke heeren geschreven? ▫ Is dat een *Evangelie*? ▫ Zie je Henri, ik spreek zonder geleerdheid, zonder omhaal ik zeg eenvoudig hetgeen in mij opkomt als ik aanjou geloof denk; en ik wilde alleen dat je die vragen overwoog en heb je nu b.v. geantwoord: ‘door de laatste oorzaak’ en vind je dan dat die oorzaak gegrond is, dan zullen we dat nagaan, dan zal ik als een onwetende je vragen doen, want ik ben een ongeloovige en jij hebt de Kracht des geloofs. ▫ Doe mij alleen genoegen en spreek niet in die verfoeielijke, zalvende bijbeltaal/ ik zal ernstig zijn, ik voel niets spotlustig maar spreek jij dan ook niet van ‘alle dagen, die daar komen zullen’ en dergelijke plechtige termen meer. ▫ Ge hebt mij verzekerd, dat ge geloofdet wat ge van den Bijbel wist, dat ge aanneemt ‘bidt en gij zult ontvangen, zoekt en gij zult vinden’ (ik weet helaas bij ondervinding het tegendeel) en verder gelooft ge van ganscher hart aan ‘een God, die ons schiep en ons het leven gaf.’ Nu vraag ik:

‘Waarom?’

Antwoord *mij* nu eerst, dan zal *ik* zeggen waarom ik het niet doe.

Verder Henrilief! beoordeel je Daan verkeerd. Het is volstrekt geen egoïst die een meisje haar levensgeluk wil ontnemen om haar zelf tot vrouw te krijgen, zooals jij hem voorstelt. ▫ Hij is evengoed overtuigd als ik dat iemand die met gezonde denkbeelden en een opgeruimd, liefdevol hart door het ‘dagelijksch leven’ gaat en onder de ‘menschen’ verkeert gelukkiger is dan iemand die droomt van andere werelden van Geesten en Goden en eeuwige zaligheid.

Dacht je dat *ik* meende jou ongelukkig te maken door je van een droombeeld te verlossen? ▫ Dacht je dat een vrouw niet even goed als een man op *zichzelven* kan staan, zonder Goden en bijbels? ▫ Je schijnt overtuigd te zijn dat ze noodzakelijk *iets* moet hebben om tegen te steunen want je laat Mik dadelijk van 't eene steunsel naar het andere gaan alsof ze geen stap zonder ondersteuning doen kon.

Een eindje verder in je boek beschuldig je ons nog al erg. Ten eerste heb ik niets gezegd van meisjes die flinke jongens ‘het hoofd op hol’ maken en dan ‘laten loopen’. Ik begrijp niet hoe je daar aan komt. Als Daan zijn hoofd ‘op hol’ was zou ik zeker niet zooveel met hem ophebben ik heb nooit aan hem kunnen merken dat hij ‘verliefd’ is, dat hij zich door zijn

liefde tot verkeerde dingen laat verleiden. Wat hij doet, doet hij met het kalmste overleg en geheel overeenkomstig zijn karakter. Dat hij van Mik houdt is zoo'n wonder niet, hij heeft tot nu toe ook nooit geweten dat ze *zulke* denkbeelden had. ▫ En al had hij het geweten, zou jij dan het mooier en flinker hebben gevonden om haar op eens den rug toe te draaien en te zeggen: ‘O denk je zóó, dan ben je krankzinnig, dan wil ik niets meer met je te maken hebben’. ‘Krankzinnig’ is bovendien een overdreven term van *mij* die je niet in zijn mond moet leggen. Hij is volstrekt niet gesticht als ik zoo uitvaar. ▫ Neen! Daan bedoelt niet als haar *eigen* geluk, als hij haar anders wil doen denken, hij laat zich volstrekt niet ‘beheerschen door liefde’ 't heeft er niets van, 't is hem een ernstige taak dat meisje tot nadenken te brengen zooals hij het zijn vader en moeder/ zijn geheele gezin heeft gedaan. ▫ Hij heeft Mik van zijn twaalfde jaar af gekend en houdt innig van haar, is hem dat kwalijk te nemen? ▫ Is het zwakheid iemand lief te hebben?

En dan, ik zie het ‘*nobele*’ er niet van in iemands omgang te schuwen omdat hij anders denkt. Als Mik een vaste overtuiging en geestkracht had zou zij niet vreezen met hem te spreken, steunende op haar geloof. ▫ *Hij* zou haar tot zijn vrouw willen nemen want *hij* is overtuigd dat ze binnen weinige dagen de waarheid van zijn woorden zou erkennen. Hij is geen redenaar die met welsprekendheid overstelpt, hij spreekt zooals hij denkt en zijn taal heeft geen kracht dan die der waarheid en van 't gezond verstand. Maar Mik *heeft zelf gezegd* dat ze door hem zou overtuigd worden en nu schuwt ze hem omdat ze zich zwak gevoelt, ze wil niet met hem spreken hij zou haar het dierbare droombeeld kunnen ontrukken dat haar onmisbaar is geworden. ▫ Ze voelt dat ze den strijd zou verliezen, ze gevoelt zich *zwak*! en dat iemand die het ‘geloof’ heeft ‘dat bergen kan verzetten’. ▫ Ik kan het niet *nobel* vinden. ▫ Ik hoop dat *jij* nu ten minste beginnen zult met mij te durven spreken, te durven antwoorden en aanhooren/ dat vind ik vrij wat beter. ▫ Ik hoop dat mijn proza deze keeren erg gemakkelijk te onthouden zal zijn en dat je er nog eens over na zult denken.

Ik heb bij het lezen van je boek niet ééns, maar tweemaal mijn schouders opgehaald. Op de plaats waar je het voorspelde kwam het zoo goed te pas dat ik er geen uitleg van behoef te geven. ▫ De andere keer was het bij de uitleg die je van Exodus trachtte te geven. Ik weet het wel, je zult zeggen dat ik van jou geen scherpzinnige explicaties moet verwachten maar ik noem het alleen een voorbeeld van de verwarring die in jouw hoofdje en in dat van zooveel anderen heerscht.

Ten eerste waar blijft de goddelijke rechtvaardigheid als de Heer: ‘redt en niet redt wie hij wil?’ ▫ Was de beste Egyptenaar dan slechter dan de slechtste Jood? Of was het omdat de Joden hem aanbaden en offerden en Aegyptenaars aan Ra en Ptah enz. enz. Dat konden die lui toch niet helpen. ▫ Als God er was dan zou *Hij* mij ook dat gevoel van recht en rechtvaardigheid hebben gegeven, dat gelukkig in mij is. ▫ En als hij dan iets deed, dat daar tegen indruischte zou het zijn *eigen schuld* zijn als ik hem niet meer wilde erkennen. Jij mag nu zeggen, ‘billijk of niet ik mag hem niet beoordeelen/ ik blijf in hem gelooven als rechtvaardig en goed, al doet hij nog zooveel dat daar tegen strijdt.’ Als ik eenige waarde hechtte aan bijbelverhalen zou ik dat niet *kunnen* of *mogen* zeggen. Dan was hij geen God meer maar een Duivel. ▫ Jij belieft nu te gelooven dat Farao het zelf deed, dat verharden van zijn hart. Ik kan niet anders zeggen als: ‘Dat *staat* er niet, Henri!’ Als je dat wilde gelooven dan zou je moeten beweren dat de bijbel een tastbare leugen bevatte. En van ‘anders opvatten’ en ‘niet letterlijk opvatten’ hou ik niet, dat weet je, dat klinkt me te draaierig. ▫ Nu komen de verwarringen, de tegenstrijdigheden. Denk maar eens na: de mensch kan doen en laten wat hij wil (strookt geheel met den bijbel). ▫ ‘God laat hem aan zijn lot over’ (erg goddelijk!) ▫ God laat iemands *natuurlijke* neiging *ageeren:* (van wie heeft de mensch die neiging dan? van de natuur? Is dat soms ook weer een God?) ▫ God laat iemand het kwade doen. ▫ God kan iemand tot het goede dwingen (wanneer doet hij dat dan en wat voor verdienste heeft de mensch die goeddeed omdat God hem *dwong*). ▫ Wat een verwarring. Ten eerste denkt Henri dat de mensch buiten Gods wil om kan doen wat hij verkiest. ▫ Tusschenbeide echter kan God hem weer laten doen wat hij zelf wil. ▫ Doet God dit niet dan gaat de mensch met zijn *noodlot* mee, dat is zeker weer een Godheid, want het schijnt van God onafhankelijk te zijn. ▫ Verder heeft de mensch *natuurlijke neigingen* die God kan laten werken of niet, werkt hij ze niet tegen dan doen ze het kwade en willen de menschen goed doen dan moet God ze dwingen. ▫ Dan is er ook geen schande in slecht te zijn, dat zijn natuurlijke neigingen die werken zelfstandig. Er is ook geen verdienste in goed te doen daar dwingt God ons toe. Verder hangt het leven van den mensch van het noodlot af, dat ook zelfstandig is, dus de zelfstandigheid van den mensch is er wel maar heeft erg weinig te beduiden. ▫ Al die verwarde denkbeelden zijn in die paar regels uitgedrukt, en 't is maar een klein voorbeeld.

Meisje! meisje! Wat haal ik je weer door. Zul je niet boos zijn en ronduit zeggen watje hiervan vindt? ▫ Ik meen het goed, dat weet je wel. Ik wil

alleen wat helderheid in je gedachten brengen, in je hoofd dat door allerlei menschen door dominees en bijbels met de meest verwarde denkbeelden is opgevuld. ▫ Denk nu goed over alles na en *schrijf* dan, *schrijf* want als je alles in je gedachten bewaart komen de tegenstrijdigheden en dwaasheden niet aan 't licht, maar als het geschreven staat kan het niet anders of je zult de ongerijmdheid van je denkbeelden inzien.

dinsdag 18 februari

Ik kon niet voortgaan, Zij is niet sterk genoeg om het te hooren. Ik had den volgenden dag al berouw dat ik het haar gegeven had.

zaterdag 5 april

Weer een gaping in mijn levensannalen. Nu mijn mazeltjes zal ik mij wel herinneren. De herinnering is niet onaangenaam. Leliën van dalen, viooltjes, verzen vertalen, ideeën van Multatuli, visites, Daan, Frans, en dan Henri, veel - heel veel Henri. Ik heb zelden zoo'n lieve, dichterlijke indruk van haar behouden als nu, toen ik hersteld weer wegging. Zoo vertrouwelijk, zooals ik in mijn droom met haar ben.

Toch doet ze soms niet goed, dat weet ik wel, ze was toen ik laatst met haar praatte bepaald niet flink en niet verstandig. Ze heeft mij iets beloofd en ze laat het varen, ze wil niet nadenken, niet onderzoeken niet haar best doen om krachtig te zijn/ ze wil niet ... en dat is toch stellig niet goed van haar. ▫ Maar 't staat allerminst aan mij om haar te beoordeelen of liever te veroordeelen. Ik weet en ik zeg het haar ook dat het niet goed is, maar ze kan moeielijk anders zijn; als ik in haar toestand was, zou ik zeker ook geen raad weten en het opgeven, het van mij afzetten het laten gaan zooals het gaan wil.

Wat moest zij doen. Mij tegenspreken, dus mij trachten te overtuigen dit kan zij niet Zelf veranderen ... ‘wil zij niet’ zou ik haast zeggen maar het staat gelijk met ‘kan zij niet’. Want om in haar toestand op dat punt te veranderen daar hoort meer kracht toe dan zij heeft. Voor mij ging het zoo gemakkelijk, ik heb nooit banden gekend er is mij veel gezegd en geleerd maar nooit iets gedwongen te gelooven.

Nu uit. Ik heb 'n domme wensch gedaan aan haar. Ze moet zich niet aftobben en vermoeien om uit het raadsel te komen en daardoor verdriet hebben. Waarom wil ik haar overtuigen? Om de waarheid te verbreiden?

aant.

om haar gelukkig te maken? of om eens meer voor haar te kunnen zijn dan ... ▫ Dat laatste dacht ik dat voorbij was, he? ▫ De beide eerste redenen zijn vrij zwak. Wat waarheid is, is moeielijk te bepalen en haar geluk ... bestaat in haarzelve, als zij denkt dat ze gelukkig is dan is <zij> het ook. Ik geloof ook niet dat zij tevreden zou zijn met mijn geluk. 't Is zoo alledaagsch. Ik zoek het immers in menschen en boomen en bloemen en bergen misschien - dat zijn geen hemelen en engelen.

Ik heb het nu hier in Amsterdam weer nog al aardig. Een prettige verjaardag met advocaatjool, gisteren wandeling naar Sloten en Crambambouli-jool van morgen Henri en Mies van de Spoor gehaald die naar Utrecht gingen. Doris zoekt kamers mogelijk komt hij wel naast me wonen.

dinsdag 15 april

O Henri, Henri! ▫ Neen, ik kan niet meer zoo spreken, ik schrijf niet meer voor Henri, zij zal het wel nooit meer lezen. ▫ Moet het weg, weg uit mijn hoofd, uit mijn leven? Die zonneschijn, die warmte/ die liefde? ▫ Die lieve, lieve oogen, die vriendelijke stem - moet ik Henri verliezen? ▫ Die mij kracht geeft om goed te blijven, die mijn geloof versterkt in reinheid en braafheid, die mij oprecht doet zijn, mijn poëzie, mijn geluk, moet ik het zelf wegwerpen, vernietigen? ▫ Vroeger heb ik daar nooit over gedacht, nooit zoolang het alleen mijn eigen geluk betrof, zoolang ik het niet mogelijk rekende, dat ook haar liefde haar verdriet zou kunnen geven, toen dacht ik dat zes jaar een lange tijd was en dat het onzekere verdriet dan, mij niet behoefde te berooven van mijn tegenwoordig geluk. ▫ Maar nu -

Wat ik zoolang heb vermoed, maar nooit durfde uitspreken bevestigt zich nu - zij bedriegt zichzelven. ▫ Mevrouw zeide het mij. ▫ ‘Free, je brief heeft mij veel verdriet gedaan. Ik heb een gevoel alsof ik iemand verloren heb, van wien ik zoo zielsveel hield. Mijn dochter is wel niet voor mij verloren maar toch - ▫ Zij heeft mij haar vertrouwen niet gegeven. Ze heeft haar hart niet voor me uitgestort. Anders had ik haar kunnen zeggen, wat zij zelve niet opmerkte. ▫ Ze heeft mij, misschien ter goeder trouw, bedrogen. Zij sprak van vriendschap maar dat is geen vriendschap. ▫ Ja ik weet wel, zij dacht dat zij anders was, als alle anderen, dat haar wijze van liefhebben geheel verschilde, ver verheven was boven die van andere menschen. Maar dat zijn illusiën Free, dat zijn denkbeelden zooals zooveel meisjes ze hebben, die zoo eenvoudig zijn en toch zooveel behoefte aan liefde hebben.

Ik ken die droomen ook - ik weet het, men denkt alleen aan het tegenwoordige, aan zijn liefde, niet aan de gevolgen. Men gelooft dat men geheel anders liefheeft als andere menschen, men gelooft nooit er ongelukkig door te kunnen worden, maar “later” komt het verdriet. ▫ O ik dacht het wel als Henri eens iemand wezenlijk lief krijgt, dan is het ook voor altijd. ▫ Zij heeft zoo krachtig lief, neen jongen - zeg niet dat zij meer van mij houdt, zij zal ouders en alles vergeten, nu zij eenmaal deze liefde voelt. Het zal haar leven lang duren. En ik wilde je beiden toch zoo graag gelukkig zien. ▫ Je weet, lieve jongen, hoeveel ik van je houd. Ik zou niemand liever tot mijn zoon zien, maar ... waarom leef je toch zonder God?’ ▫ Waarom ik zonder God leef! ▫ laat me geen overijlde dingen zeggen, maar er zijn sommige zaken, die ik zou kunnen trappen. Godsdienst, kinderachtig bijgeloof, laffe droomerij, dekmantel voor onkunde en onbeduidendheid, vijand der wetenschap, geestelijke bangmakerij, fatsoendelijke waanzin, ik veracht je, haat je. Dat is nog maar de ernstig gemeende vroomheid, maar de gehuichelde - neen! laat me daarover zwijgen. ▫ Als een scheidsmuur staat de bijbel tusschen mij en mijn geluk. Ik zal hem den oorlog verklaren, hij heeft een bitteren vijand, een doodvijand meer.

maandag 28 april

Ik zal maar wat schrijven, ik heb er behoefte aan. Ik hoop, dat ik er niet door zal veranderen/ dat ik mijzelven zal blijven beheerschen zooals ik nu doe. ▫ Toen ik het laatst schreef, dacht ik al dat ik ongelukkig was. Nu ik dit overlees bemerk ik dat ik heimelijk mij gelukkiger gevoelde dan te voren. Dat staat uitgedrukt in de woorden ‘Zij heeft mij krachtig lief.’ ▫ Dan kan men nog wat het hoofd bieden, met die overtuiging in 't hart. ▫ Maar als die overtuiging gebroken wordt door de kalme, koele verklaring/ ‘Neen, Frederik, ik geloof dat ik je dikwijls genoeg gezegd heb dat ik je nooit, nooit tot man zou willen hebben.’ als die woorden zoo stellig, zoo beslist worden uitgesproken, dan wordt de taak te zwaar, dan wordt het volhouden een dwaasheid. ▫ Ik heb niet dadelijk toegegeven. Ik heb in mijn wanhoop nog geworsteld, ‘ik wil, ik moet/ ik zal volhouden en overwinnen.’ Ik heb gewenscht dat het bij het oude zou blijven en ik vatte het voornemen op, haar meer en meer tot mij te trekken, als ik eenmaal knap en groot ben ... niet waar! als ik ... als ik ... ▫ Maar er werd nogmaals bevestigd, bezworen - Wensch niet dat ik uit medelijden minder stellig spreek. Al was je ouder dan ik, knap, gevestigd, religieus, ik zou je

niet tot man *willen* hebben.' ▫ Ik gevoelde bittere woorden bij mij opkomen. Voor 't eerst, voor 't eerst in mijn leven tegen haar, mijn heilige. ▫ Maar dat was ook juist mijn steun. Bij haar eerste woorden ben ik laf geweest, ik heb gehuild en gesnikt. Bij haar laatste was ik gekrenkt en nu voel ik mij wel eenzaam, maar krachtig. Ik ben door haar vernederd, en ik verdiende het. Maar dat mag zoo niet voortgaan ▫ Ik zoek mijn afleiding buiten bij Schorer, daar heb ik een heerlijken dag gehad. Ik hoop, dat ik weer niet zal verweeken en versentimenteelen.

zaterdag 3 mei

Ik ben erg kalm en voel mij sterk. Dat droomen is lastig, ik zal vooreerst nog wel van niets anders droomen. Dat komt altijd achteraan. Als ik iets verloren heb, droom ik altijd dat ik het nog bezit, als 't ware om mij te plagen. ▫ Ik weet niet en hoop ook niet dat er later een sterker heimwee naar haar zal komen. Wel als ik in Haarlem was. Maar hier heb ik veel afleiding. Ik moet altijd ergens zijn waar ik nooit met haar geweest ben, en in Haarlem is er bijna geen plek zoo meer.

Dorisje is bij mij komen wonen en zit nu achter me te lezen. Ik vind het erg gezellig. 'Huisselijk' wat je noemt. Die vier kamertjes naast elkaar, die zoo gehoorig zijn, dat je elkaar door 3 wanden heen hoort, dat over- en weerloopen, dat redeneeren in bed, 't is bepaald leuk. Ik hoop dat we het goed zullen kunnen vinden, ook bij voortduring. Och hij heeft wel eigenaardigheden, maar hij is goedhartig en dan kan je veel verdragen.

Gisteren bij Gunning zitten praten tot twee uur. Bepaald een ernstig en voor mij zeer belangrijk gesprek. De eerste jonge man, met uitgebreide kennis, een helder inzicht en een denkend hoofd die zegt te *gelooven*. ▫ Hij toonde mij dat geloof onkwetsbaar is voor wetenschap en philosophie of liever hij wilde het toonen. Want ofschoon ik hem nog niet voldoende kon tegenspreken/ zoo zie ik nu toch duidelijk in wat de zwakke en verwarde plaatsen zijn in zijn redeneering. Zijn geest heeft niet dat *vrije*, zijn philosophie niet dat *ruime*, dat onderzoekende dat een wezenlijk helder hoofd kenmerkt. Er zijn donkere punten waaraan de vlucht van zijn denkvermogen als 't ware blijft haken. Het is merkbaar dat er voordat hij begon te denken begrippen, voorstellingen bij hem zijn ingeprent, die hem onuitwischbaar bijblijven, want hij heeft iets zeer hardnekkigs in zijn ideeën. Daardoor grondt zich zijn philosofie niet alleen op logika en ervaring, maar richt zich bovendien nog naar die denkbeelden zonder grond. ▫ Hij dwingt haar zich naar die begrippen te voegen en gebruikt al zijn kennis en ver-

nuft om die begrippen te beveiligen en te versterken. En omdat hij vrij scherpzinnig en knap schijnt te zijn, gelukt hem dat beter dan ik verwachtte. Dit is nog eens de moeite waard om te bestrijden, ik heb hier alles wat ik verlang, 't is uiterst nuttig voor me. ▫ Ik zie nu reeds waar zijn zwakke punten zijn, als ik er nog wat over gedacht heb zal ik wel met woorden kunnen weerleggen wat ik gisteren alleen met mijn gedachten kon doen.

maandag 12 mei

Een feestweek achter den rug, een stoomboottocht naar Purmerende. Frans over, alle mogelijke lui dronken, maar ik niet. ▫ Ik heb wel veel plezier gehad, vooral bij den stoombootjool en 's avonds met Frans, we hebben ons toen dol geamuseerd. Maar ik hoop nu dat het vooreerst uit is.

Gisteren ben ik naar huis geweest met Bruinsma. We hebben in de duinen gewandeld met Mouthaantje enJust de Booy.

Mama weet het niet, wat het mij kost, haar kalm aan te hooren, als zij over Henriette spreekt: Als zij vertelt dat het haar niet schelen kan mij weer te zien, dat zij haar brieven terug wil hebben maar toch evenzoo zou handelen als zij gedaan heeft als ze dien tijd over kon doen. ▫ Het kan mij dan soms zoo duister voor de oogen worden, ik kan dan mijn hoofd voelen bonzen. O ik ken haar, ik ken haar zoo goed, ik weet hoe zij dat bedoelt. En ik weet ook dat zij verkeerd heeft gehandeld en dus nog verkeerder doet door zoo te spreken. ▫ Wil ik dan dat zij berouw heeft? ▫ Laat haar maar, laat haar tevreden zijn. ▫ 't Is immers goed afgeloopen, niet waar? Nog juist bijtijds. ▫ Bijtijds?

> Wat is het leeg en eenzaam in mijn hart
> Hoe schijnt de groene lente mij zoo kil
> Zoo kleurloos toe. En ik die nog voor kort
> Zoo kon verlangen naar het jonge groen
> En naar seringengeur en zonneschijn
> Ik denk er niet meer aan, het is mij vreemd.
> 't Is of 't gevoel in mij is uitgedoofd,
> Neen toch, somtijds gevoel ik nog, maar dan
> Dan komen ook de tranen in mijn oog
> Dan komt het oude, zalige gevoel
> Van lente en van liefde weer terug

En treft mij als een zoete melodie
Die mij herinnert aan vervlogen tijd

Dan voel ik lust om, snikkend als een kind
Mij neer te werpen op het zachte mos
Dat eens aan haar tot rustplaats heeft gestrekt.
Dan voel ik weer hoe schoon de lente was
Toen ik die aan haar zij genieten kon
En dubbel eenzaam schijnt mij alles dan
Als ik die lieve oogen niet meer zie
Die mij meer waren dan het licht der zon.

Wat is het ledig hier, hier in mijn hart.
Zou dat zoo blijven, heel mijn leven door?
Zal nimmer, nimmer meer ...? wat bonst mijn hoofd
't Klopt: Henri! Henri! Henri! altijd door
Stond het slechts stil, brengt toch niet iedere slag
Mij verder nog van Henri en met haar
Van alle licht en liefde - O mijn God
Zal ik niet sterven zonder haar?

Maar stil! ik wil niet weenen als een kind
Al ben ik jong en treft de smart mij vroeg
'k Wil toch met kracht haar dragen, als een man
Het zal mij sterken in den levensstrijd.

zaterdag 24 mei

Ik voel nog niets geen verandering. 't Is pas vier weken, niet waar? Soms lijken ze mij eenjaar, soms een paar dagen. ▫ Ik droom nog altijd hetzelfde. ▫ Wij zijn nu midden in de muziekfeesten. Ik heb de mis van Verhulst, en de 9^{e} Symfonie van Joachim gehoord. 't Is daar wel heerlijk in dat Paleis voor Volksvlijt. Juist iets voor mij. Zoo iets feestelijks, vol dames, koffiedrinken in den tuin, heerlijke muziek.

Toen ik haar daar weer zag zitten voor mij op 't orchest, voelde ik niets vreemds. Ik keek door een tooneelkijker naar haar en bestudeerde haar alsof ik haar in een droom zag, alsof zij mij onmogelijk zou kunnen zien. Zij had dat zwarte dasje om, met die zwaluw er op en zij streek weer als

4 Tweede ouderlijk huis Ged. Oude Gracht 103. 1969.

5 F.W. van Eeden Sr. (linksboven)

6 Neeltje van Eeden-van Warmelo. Ca. 1865. (rechtsboven)

7 Dezelfde, 1919. (links onder)

aant.

altijd met die eigenaardige beweging haar haren glad. Juist, dat zijn die witte handen die ik zoo dikwijls gekust heb. Ik heb die haren ook wel glad gestreken; zou zij mij aanstonds zien en dan knikken? ▫ Dan neem ik de kijker weg en ik zie menschen om mij heen. Zij knikt niet ... het valt mij weer zoo kil op't hart. ▫ Dan ruischt het aan, het orchest ernstig, klagend/ dan weer jubelend en krachtig. Dat wekt me weer op en zoolang de muziek duurt komen er kalme en vroolijke voornemens in mij op:

Ik zal haar nooit een hard woord zeggen. Als ik haar na langen tijd weerzie, zal ik haar vroolijk de hand schudden: 'Je hadt groot gelijk, Henriette, ik was een dwaze vent toen, maar nu ben ik wijzer geworden, mag ik je mijn aanstaande voorstellen ...'

Aanstaande! Zou ik dat ooit kunnen doen? Kan ik voor Henri's oogen met een meisje omgaan, zooals ik eens met haar heb omgegaan? ▫ Als de muziek dan ophoudt, verdwijnen ook die gedachten. Ik mag en zal haar niet meer vroolijk of gemeenzaam toespreken. Ik moet vergeten dat zij van mij blijft houden, vergeten wat ik haar eens beloofd heb. Als ik dat niet vergeet, is mijn levensgeluk weg, verwoest. Zou ik het vergeten? ▫ Wat een geluk dat ik student ben. Ik kan nog altijd vroolijk blijven. Ik heb mijn vrienden, mijn werk, mijn feesten. Ik voel soms erg jolig, vooral met Doris, ik moet nooit alleen zijn. Morgen weer een lang Concert, prachtig. En dan diner en Vauxhall.

Freude schöner Götterfunke
Tochter aus Elisium
Freude!

Ja, ik wil genieten.

dinsdag 10 juni

Was dat genot? ▫ Ik weet niet wat mij toen bezielde om van *genieten* te gaan spreken. Ik heb eigenlijk niets op te schrijven, er gebeurt niets in mijn leven dat die moeite waard is. ▫ Ik heb nu en dan gewandeld, in Baarn en in Santpoort. 't Is warm en over acht dagen doe ik examen.

Zondag heb ik haar gezien, zij lag in het mos onder de dennen. Ze wilde mij niet aanzien en wendde haar gezicht af. Ik zag haar wangen gloeien en haar handen trillen. Wat glinsterden die blonde haren mooi in 't zonlicht. Ze heeft gezegd: dag Frederik! maar ik hoorde het nauwelijks zoo zacht klonk het. ▫ Ik geloof Mama niet als ze zegt dat mijn leed *haar* onverschillig zou zijn, dat zij ongevoelig is. Henri ongevoelig! Heb ik daarvoor in die

jaren haar hart beter gekend dan het mijne, om *dat* te gelooven? ▫ Ik schaam me dat ik mij een oogenblik liet verleiden om het *niet* tegen te spreken. ▫ Ik hou nog van haar als altijd. ▫ Dat verraden mijn droomen en mijn verlangen naar haar. ▫ Ik droomde zoo heerlijk van nacht. 't Was alles weer zoo goed en Mama keek zoo verwonderd en ... ▫ Pas op, de strijd begint pas, en nu al toegeven?

woensdag 18 juni

Aanstonds ga ik naar mijn examen. Ik hoop dat zij het weet. Ik heb er behoefte aan te weten, dat ze aan mij denkt.

Ik verdien er te komen. Als ik er niet kom is het de schuld van mijn zenuwachtigheid. Ik ben nu gelukkig echter zeer kalm.

dinsdag 1 juli

Dat alles is gelukkig nu al twee weken achter den rug. Ik ben er tot mijn groote vreugde goed doorgekomen en Doris ook en we hebben erg veel plezier gehad. ▫ Nu zijn wij midden in den zomer ik heb gisteren en eergisteren gezeild en morgen over 8 dagen gaan wij naar den Hartz. ▫ Wat zou dat alles heerlijk zijn geweest in mijn zonnigen tijd. Dat thuiskomen van 't examen, die dankbare, vriendelijke oogen van Henri, die handdruk van haar die bij haar zwijgen meer zegt dan een gelukwensch. ▫ En dan het onbaatzuchtige plezier dat zij in mijn reis zou gehad hebben ‘Ik ben zoo in-blij voor je, jongen.’

En Matthaei komt waarschijnlijk. Nu stelt niemand er veel belang in. Zij zou het zoo aardig hebben gevonden.

Zie nu ik zoo zit te soezen ben ik op het punt om haar te schrijven, maar wat? ... en ik bedenk dan dat ik geheel machteloos sta, dat ik niets meer kan uitwerken, dat het mij geen verlichting meer brengen kan. Ik heb lust om haar te schrijven dat ik diep, diep ongelukkig ben en dat wil ik niet want ze heeft het mij voorspeld en er mij voor gewaarschuwd en ik heb haar gezegd dat het mij niet zou kunnen schelen. En dan - zou ik weer dat medelijden opwekken? zou ik haar weer hooren zeggen: laat mij niet uit medelijden minder stellig spreken. -? [*wilde krassen*]

Ik kan niet meer schrijven of denken, mijn woorden verwarren zich en mijn geest is dof. ▫ Ik wou dat ik kon zijn als Heine die in altijd even vloeiende en welluidende woordenstroom speelt met poëzie en liefde en tegelijk met bitterheid en dwaasheid, als een behendig goochelaar. Hij gooit alles

aant.

door elkaar hij toovert het een uit het ander. Ziet, hier heb ik een roos, zuivere poëzie, donzige blaadjes, zoete geuren, maar let wel/ uit de roos komt wat anders. En er springt een duiveltje uit, een erg grappig grijnzend duiveltje dat een scherpe tong uitsteekt. ▫ Ik wou dat ik zoo was, het moet heerlijk zijn niet te weten: wo die Ironie aufhört und der Himmel anfängt.

woensdag 9 juli

Carl kwam Zaterdag plotseling bij ons aanzetten. ▫ Wij zijn samen uit geweest, overal heen op de Haarlemmer kermis en in Amsterdam. Ik was erg blij hem te zien en ik voelde me nu nog sterk tot hem aangetrokken. Maar er komen zwarte punten in zijn karakter voor die mij erg onaangenaam aandeden. ▫ De kalmte waarmede hij, die nu met een lieve jonge bruid verloofd is, zegt geen maîtres te houden omdat het zoo duur is deed mij rillen. ▫ Ik heb er toen met hem over gesproken, wat een gewoon mensch onzedelijk en schandelijk noemt vindt hij zedelijk en noodzakelijk, het is hem zelfs door zijn vader zoo geleerd ‘und mein Vater war ein höchst anständiger Mensch.’ Hij zegt dat ik ook wel eens van opinie zal veranderen.

Brrr! toen ik zoo met hem sprak was het mij of alle reinheid de wereld uit moest. ▫ Door mijn omgang met Henri heb ik zoo lang in een atmosfeer van reinheid en eenvoud geleefd dat ik hoopte die lagere bedorven wereld ver beneden mij te kunnen laten. Maar neen! Carl sleurt mijn reinste ideeën door het slijk. 't Is alles onzin, zijn bruid weet ook heel goed wat een man voor behoeften heeft en neemt dat niets kwalijk. En dan zegt hij nog dat zij zoo aesthetisch is. ▫ Wat voor een ellendige wereld is dat hier toch, zelfs mijn beste vrienden begeven mij. En dan degenen die mij trouw blijven doen het niet uit eenigszins verhevener beweegredenen/ uit fijn gevoel of reinheidszin maar uit angst. ▫ Alleen Daantje misschien denkt als ik.

Ik wou, dat ik nooit uit Haarlem had behoeven te gaan en nooit mijn Henri had moeten verliezen. Ik mis haar zoo vreesselijk.

dinsdag 29 juli

De bladen van het boek hier zijn bezoedeld door bloemen uit de Vogezen. Wij zijn in 't midden van de reis. Doris slaapt op de kanapé en daarbuiten brandt de zon op de schaduwlooze straten van Colmar. ▫ Het genoegen van de reis komt natuurlijk eerst als ik t'huis ben, of liever het besef van dat

genoegen. Op reis weet ik niet dat ik plezier heb, maar later komt het verlangen naar al dat schoons dat ik gezien heb. Er is ook veel tegenspoed gebeurd, ik heb gruwelijke dagen doorleefd toen ik op nauwe schoenen en pantoffels rondliep, bovendien zitten wij nu zonder koffer en zonder schoon goed, ik voel me zoo vuil en schooierig en ik heb zoo'n moeite om het met Doris te stellen. Hij kan soms totaal onverdragelijk zijn. Hij is alleen aardig als hij dwaasheden kan vertellen, ernstig en toch verstandig heb ik hem nooit gezien. Het is een groot kind, hij moest nooit ernstig zijn, altijd lachen.

Verlangen doe ik, zoo heftig zoo aanhoudend en zoo smartelijk als nooit tevoren. Henri zei eens dat zij geen woord kon vinden dat juist haar *verlangen* uitdrukte, haar verlangen naar mij. Het woord weet ik ook niet, maar de beteekenis weet ik zoo bizonder goed. Ik *verlang* naar haar zooals .. neen niet zooals iets anders, ik *verlang* naar haar, zooals ik naar haar verlang.

Ben ik nog zoo'n jongetje dat ik niet buiten mijn t'huis kan? Ik schrijf zooveel brieven alleen om weer een huisselijk gevoel te hebben, misschien ziet zij die brieven wel liggen. ▫ Als er eens een brief kwam, waarin wat stond van haar, en toch als Mama haar naam noemt dan hindert het mij.

Ik geloof niet dat ik het zou kunnen vinden met de natuur alleen. Als ik iets schoons wil genieten moet <ik> menschen om mij heen hebben waarvan ik hou, lieve, huisselijke menschen. Als ik nieuwe kennissen maak is het ook goed, maar nu ik hier rondreis met Doris die voor 't meerendeel knorrig kijkt, tusschen een volk dat mij niets geen sympathie inboezemt nu voel ik mij ongezellig gestemd, mogelijk breng ik ook het mijne toe tot de kloof tusschen Doris en mij. ▫ Ik wou dat <ik> in de verandah zat op het Spaarne. ▫ Och, nu ik eens naga wat ik voor herinneringen uit Haarlem medenam, begrijp ik dat ik na korten tijd weer naar de Vogezen zou verlangen als ik thuis was en in Amsterdam weer naar huis en t'huis weer ... ten slotte zou ik maar verlangen dood te gaan.

's Winters is het zoo koud, 's zomers is het zoo warm, wanneer en waar zou ik toch tevreden zijn.

Brrr! Wat komt er weer een sombere stroom aanbruisen als ik de bladen van dit boekje open. In mijn leven ben ik toch zoo somber niet/ eergisteren heb ik nog gedanst met Elzasser meisjes. ▫ Ik vind ze niet aardig die Elzassers, zoo vervelend en zoo stug. Ze halen hun woorden drie el uit, zijn vies en gewoonlijk leelijk. ▫ Maar ik wil geen oordeel vellen hier, omdat ik het land heb en dus niet oordelen kan.

Ik geloof dat mijn eerste gang in Haarlem naar het Spaarne zal zijn.

woensdag 30 juli

Nu heb ik tijd tot schrijven en ik doe het alleen omdat ik mij verveel en ik mijn boekje bij mij had. Maar nu valt er mij natuurlijk niets in waarover ik zou willen schrijven. ▫ Ik zit hier alleen in Schlettstadt en heb het koffertje gevonden, alle bezwaren zijn dus opgelost en wij gaan of er niets gebeurd is het Schwarzwald in. Ik zou echter niet graag lang uitblijven. We leiden hier zoo'n lui leven. Deze twee dagen heb ik letterlijk niets uitgevoerd dat eenig nut had of mij eenig degelijk genot bezorgde. Ik reken een dag niet verloren als ik wezenlijk plezier heb gehad of iets geleerd of gedaan heb dat mij later genot zou kunnen geven. ▫ Ik heb een stukje uit Hamlet gelezen.

3 augustus

En ik heb weer minder respect voor mijzelven gekregen. Ten minste voor mijn menschenkennis. Had ik dat van Doris verwacht? Dat hij gekheid makende tegenover mij zit op zijn gewone jongensachtige, haast onwijze manier en onderwijl een vers opschrijft/ zoo ernstig en vroom als het Stabat Mater. En het was goed en mooi ook. Het was in 't Duitsch en er waren fouten in, maar het geheel trof.

Toen ik, bij het eerste inkijken, lachte en vroeg van wie het was, toen deed hij niet of hij blijde was dat ik het voor hem te mooi vond. Hij was eenigszins beleedigd en zei: ‘acht je mij daar niet toe in staat.’ Ik dacht daarom des te meer dat hij mij voor den gek hield. Maar nu moet ik het toch wel gelooven en ik begrijp dien jongen nog minder dan tevoren. ▫ Zonderlinger mengeling van ernst en dwaasheid, van degelijkheid en kinderachtigheid heb ik nog nooit gezien. ▫ Hij moet het vers oprecht meenen anders kon hij het niet zoo maken en dat spijt me, want het is nog al kras. Ik zal het voor de merkwaardigheid opschrijven.

Wo deine Hand mich leitet
Da kann ich ruhig gehn
Wo mir dein Finger weiset
Da kann ich sicher sähn

Wo deine Stimme flüstert
da Herr! da hör' ich dich
Wo mich zum Tod bereitest
gehorsam fmdst du mich.

Denn wo dein Antlitz leuchtet
Da stillet alle Pein
Da fliehen alle Sorgen
Da bin ich nicht allein.

donderdag 14 augustus

Ik ben bijna weer een week te huis. O Haarlem was zoo vriendelijk en gezellig toen ik kwam. De duinen wenkten mij uit de verte toe, eenigszins verwijtend, alsof ik hen miskend had, toen ik het in 't vreemde land mooier vond dan t'huis. En de oude kerk knikte zoo goedig toen ik met mijn valies weer door de Kruissstraat stapte, en de menschen zagen er zoo Zondags uit en de oude Gracht was zoo mooi en alles deed mij denken aan die heerlijke Zondagen van vroeger, als wij een buitenpartij hadden, of 's avonds naar de duinen gingen. Dan zag er ook alles zoo zonnig en vriendelijk uit. ▫ Ik heb ook weer door de duinen gewandeld en een dag gezeild. Papa zei dat alle bloemen die ik gevonden had, ook in Holland groeien. Ik geloof niet dat een land schooner is dan mijn land. ▫ Amsterdam viel mij ook mee. In 't eerst leek het mij vreemd toe, dat ik al een jaar daar gewoond had en ik was niet beleedigd toen men mij aanbood mij den weg te wijzen. ▫ Maar in de Kalverstraat was ik weer t'huis. En mijn kamertje zag er weer zoo netjes en vroolijk uit, dat ik verlangen kon er weer te huizen. ▫ 't Was mij een genoegen Frans weer te zien. Ik gevoel mij veel meer groot mensch met hem. Met Doris ben ik bang nog half een kind te zijn, want natuurlijk denk ik dat het ook aan mij voor een groot deel ligt, als wij oneenig zijn. Met Frans zou ik liever reizen. ▫ En ik heb geschaakt. Ik heb aan het oude lieve huis gescheld, waar mijn leed geboren en mijn rust gestorven is. De schel klonk nog even als vroeger, toen wij samen op de stoep stonden en ik het schellen zoo lang mogelijk uitstelde. ▫ Als hij tweemaal overging, dan was het goed. Maar hij ging veel meer over en klonk als een doodsklok. ▫ Het was erg stil in huis, want mijnheer was er alleen. Ik zag haar in alles. Daar stond dat lage stoeltje, waarop zij zat als wij latijn corrigeerden, en daar lag dat kleedje waarop zij zoo dikwijls lag en in den gloed van de kachel keek. ▫ Hier heb ik haar gekust en daar ook en daar ... ▫ Een oogenblik kreeg ik het te kwaad en de kamer begon te draaien en de lampen te dansen en door den nevel van mijn tranen zag ik haar glimlachen op haar portret. ▫ ‘Ik zal je ongelukkig maken, jongen.’ ▫ Ja, daar vrees ik ook voor. ▫ Ik heb rustig geschaakt en goed gespeeld. Later hebben wij ernstig gesproken

aant.

en mijnheer was het met mij eens. ▫ En toen begon hij weer over zijn Christendom en toen was ik het niet met hem eens. En nu ben ik opgescheept met een stichtelijk boekje met stichtelijke onzin, een projectiel afgezonden op mijn ongeloovig brein. ▫ Een naar projectieltje!

maandag 8 september

Bijna een maand doorgebracht in rustige kalmte. ▫ Ik heb een goede lezing met nette teekeningen gemaakt. Ik begin wel gemakkelijk te schrijven. Zou de tijd eens komen dat ik plezier zou hebben van dat schrijven. Ook woelen er tegenwoordig meer gedachten, meer illusies dan ooit. Omtrent mijzelven altijd, omtrent mij alleen, akelig alleen. ▫ Maar ik moet oppassen met die denkbeelden, 't zou mij zooveel inbeelding geven en ik heb wel wat beters te doen dan al die zelfbespiegelingen. Ik heb mijn gansche leven lang zelfbespiegelingen gehad, dit boek spreekt bijna uitsluitend van mijzelven en dat is de weg niet om iets degelijks voort te brengen. ▫ 't Is wel mogelijk dat ik wat meer denk en wat beter schrijf dan een ander. Maar als ik daarover soes en peins, en wil probeeren of ik toch heusch wat *kan* dan lukt het niet en dan word ik moedeloos. ▫ Ik moet mijn gewonen kalmen weg gaan. Ik moet zooiets niet zoeken maar het afwachten. ▫ Mijn dichterlijke tijd is haast gedaan. Nu komt Bruinsma weer en Doris en het woelige Amsterdamsche leven en mijn dichterlijk vuur wordt met groot gesis en veel rook door mijn koele vrienden uitgedoofd.

Henri is er weer en ik heb haar tweemalen gezien. Ze heeft mij niet aangezien maar ik haar wel en mijn hart klopt weer het oude treurige lied dat zoo vaak door harten en nachtegalen gezongen wordt. Er zijn er nog twee die het zingen en bij die twee klinkt het ook erg somber. ▫ 't Wordt toch vervelend altijd datzelfde lied.

Ik heb van daag een vers geschreven. En toen ik het moeder voorlas, hebben wij beiden tegenover elkaar een kwartier lang zitten huilen. ▫ Dat verruimde! zoowel het vers als het huilen. ▫ 't Is prettig zooiets te maken, ik kijk nu dat rolletje met zoo'n genoegen aan. Toen ik op de duinen lag in de heerlijke natuur kon ik het niet. En nu ik hier zit in mijn kamer met het uitzicht op een binnenplaats een pomp en een turfschuur, nu schreef ik het achter elkaar op. ▫ Ik heb haast een gevoel of mijn verdriet op dat rolletje zit. Maar ik zou het niet graag missen.

Werken! jongen, werken!

dinsdag 23 september

Ik noemde dit eens mijn levensannalen maar dat zijn het niet. 't Is het boek van mijn liefde, waar mijn hart in schrijft wat het tegen niemand anders zeggen kan en waarvoor *men* zich gewoonlijk schaamt. Ik heb volstrekt geen lust alles op te schrijven wat ik ondervind en doorleef. 't Zou vrij vervelend worden en opmerkingen over 't een en ander schrijf ik in brieven of andere dingen die ik laat lezen. ▫ Maar ik kan met niemand over Henri praten en dit papier alleen is erg geduldig.

Ik ben een week lang in Friesland geweest. 't Is er buitengewoon plat, het land, de menschen en de taal. ▫ Ze eten en drinken veel te veel en spelen valsch. Maar ik vond ook vele aardige, hartelijke menschen/vooral zijn er brave, lieve vrouwen.

Ik ben nu weder in Amsterdam en het is er nog niet erg gezellig, maar dat komt gauw. Een dag was ik in Haarlem en zelden kostte het weggaan mij zulke sombere gedachten. ▫ Haarlem trekt mij zoo aan en doet mij zooveel verdriet. Ik kan er niet van scheiden en ik kan er nooit rustig zijn. ▫ Zou ik mijn oude boekjes en haar brieven nog eens lezen? ▫ Neen, ik ga werken.

2 oktober

Ik heb eigenlijk nooit minder tijd en gelegenheid gehad om te schrijven dan nu. Ik heb het erg druk, omdat ik aan alle vermakelijkheden meedoe, alle colleges bijhoud en nog voor mijzelven moet werken. ▫ 't Is een drukke groentijd en gisteren was hier een donderjool zooals Amsterdam de weerga niet gezien heeft. ▫ Ik zie nog niet het minste kwaad in de groentijd als de donderaars maar een beetje verstandig te werk gaan. ▫ Er ontwikkelen zich flinkheid en bij de handheid in de grootste lummels en nederigheid in de grootste kwasten en allen krijgen een oneindig vroolijker en vrijer inzicht in 't studentenleven als zij geïnaugureerd zijn. Ze worden allerdolst voor den gek gehouden en doen natuurlijk al hun best om van zich af te kunnen praten. ▫ Ik vroeg er een, die er leelijk van langs gehad had of hij ook dacht een groot donderaar te zullen worden. ‘Dat geloof ik niet mijnheer, zei hij, want ik zou moeten lachen en dat mag juist niet.’ ▫ Juist degenen die nu gedonderd worden praten nooit van inhumaniteit en vernedering, ze voelen dat het een proef is al is hij dan ook soms wat hard.

aant.

17 oktober

Het is een rustige morgen, ik ben gisteren laat thuisgekomen en ben van morgen niet naar college geweest. Nu zit ik in mijn oude boekjes te bladeren en het hart is mij weer zoo vol. ▫ Ik kan niet begrijpen niet gelooven, dat die tijd voor goed/ voor altijd voorbij is, dat mijn leven nu verder zal gaan zoo realistisch zoo prozaïsch als nu en dat ik alleen *dan* weer zal gevoelen wat poëzie en liefde is als ik mijn boekjes nalees en de herinnering aan mijn zonnige tijd met smartelijke liefelijkheid weer bij mij opkomt. ▫ Ik kan niet zoo meer schrijven als toen, 't gaat nu langsamer en gedwongen. ▫ In dien tijd was ik zoo welsprekend als ik over Henri begon.

24 oktober

Ik ben weer aan 't feestvieren. Mijn geld is op en mijn voet is verstuikt en ik ben toch nog pas halfweg.

28 oktober

O ik wou dat ik eindelijk rust kreeg, ik kan het niet langer dragen. Hoe meer afleiding ik mij zoek te geven, hoe meer feesten en vroolijkheid, des te erger woelt het van binnen en foltert en kwelt mij. Hoe vreesselijk t'huis te komen en te hooren, ‘Ze is naar Frankrijk! ze is voor een poosje op reis. En ze was zoo onaangenaam deze week, ze heeft bijna niets gezegd. Alleen omdat het kind niet meer naar de Zondagsschool gaat.’ ▫ Ieder woord was mij een marteling. Zij plotseling weg! O hoe anders zou dat vroeger gegaan zijn. ▫ Zij onaangenaam! O zou ze het ook blijven als ik haar weer in de oogen keek? ▫ Waarom niet? het is mijn schuld, ze is boos op mij, omdat ik het kind niet orthodox wil opgevoed zien. Ze verfoeit mij misschien. Nu ze mij niet meer ziet, komt haar oude dweepzucht duizendmaal sterker terug. Nu kan ze zich misschien niet begrijpen hoe ze mij ooit zoo lief kon hebben, ze zal het zich tot een zonde rekenen om mij te denken ... O Henri, Henri! die gedachten laten mij geen rust en ik kan ze niet verdragen.

29 oktober

Het is nu zes maanden geleden. ▫ Meer dan zes maanden; mijn tocht naar Utrecht toen ik al een voorgevoel had van 'tgeen mij boven 't hoofd hing. Haar t'huiskomst en die droevige wandeling met haar moeder en

haar. Die akelige avond van de illuminatie, toen wij door het gedrang en de woelige drukte heendrongen, zacht pratende over 'tgeen ons het naast aan 't hart lag, toen ik in de volle spoorwagon haar mijn vonnis hoorde fluisteren. En eindelijk de wandeling 's morgens van het pavilloen, toen ze mij voor 't laatst haar vroolijk ‘Dag!’ toeriep. ▫ Toen zag ik haar niet meer en 't is me toch alsof ik haar gisteren nog vaarwel zei.

4 november

Er wandelde eens iemand in den tuin des levens. Het was schoon en heerlijk waar hij wandelde, de bloemen geurden en de Zonnestralen vielen door het donkere loover. Velen wandelden met hem, maar weinigen zagen de zon en roken de bloemen. ▫ En toen hij doorwandelde en genoot en zich verwonderde over de velen die niet genieten konden, zag hij vele schoone bloemen, maar hij wilde ze niet plukken/ ‘ik kom hier alleen om te aanschouwen’ dacht hij. ▫ Maar op een liefelijk, stille plek waar weinigen hem vergezelden, daar zag hij een bloem, schitterend in het warme zonnelicht, schooner dan eenig ander. Eenzaam prijkte zij als de vorstin onder de bloemen, heerlijke geuren rezen uit den rooden kelk en zij lachte hem toe met onweerstaanbare verleiding. ▫ Hij vergat alles wat om hem was, zijn voornemens en zichzelf en strekte in verrukking zijn handen uit naar de teedere, donzige bladeren. ▫ ‘Die bloem! die bloem, dat is het leven, dat is mijn doel, mijn alles! Er kan niets heerlijker, niets schooner zijn in het groote heelal. Ik wil haar altoos zien, die frissche geuren inademen, die zachte bladeren kussen. O, ik zal sterven zonder die bloem!’ ▫ En duizendmaal sterker lokte zij hem aan. Het was hem alsof zij voor *hem* slechts daar bloeide en voor *hem* haar pracht ten toon spreidde. ▫ Maar toen hij haar aanraakte, sloot zij zich. ▫ Toen drukte hij in vervoering den stengel aan zijn borst en de knop aan zijn lippen. Dat zij zich toch weder opende! ▫ Doch de scherpe doornen wondden hem, zoodat de roode bloeddroppels op den grond vielen; en de bloem opende zich niet, maar verwelkte en boog zich op den geknakten stengel. ▫ Toen weende hij lang en droevig. -

Die bloem heette ‘liefde’ en die iemand ... ligt daar nog te weenen en drukt nog in wanhoop de dorre, gedoornde stengel aan zijn hart.

vrijdag 7 november

Der Jüngling lag in Träumen
Dann kam die finstere Nacht

ik geloof dat ik in die periode ben en ik hoop, ja ik ben er zeker van dat ik eens zal kunnen zeggen

> jetzt ist der Mann erwacht.

Wanneer en hoe dat gebeuren zal weet ik niet, begrijp ik ook niet. Ook vat ik niet hoe ik er juist nu toe kom, dat te denken. Juist nu, terwijl droefheid en melancholie mij haast niet verlaten, nu ik lust gevoel mij af te zonderen van mijn vrienden, mij op te sluiten om te werken of te soezen. ▫ En toch voel ik het in mij, ik zal eens toonen dat ik een man ben geworden.

Gisteren heb ik weer een vivisectie bijgewoond. Voor dat ik er een gezien had, lachte ik om alle anti-vivisectioners. In den grond van mijn hart, neen van mijn geest wil ik mij ongevoelig maken. Er schuilt een idee in mij dat zich moeielijk zeggen laat. Het is een soort wensch om meer te zijn dan een mensch; een begrip, als zou de mensch die om de wil van kennis en wijsbegeerte alle menschelijke gevoelens uitdooft hooger staan dan degeen die aan deze gevoelens toegeeft. ▫ Ik heb het wel eens mijn hooger beschouwingsstandpunt genoemd. Ik beschouw dan de begeerte naar kennis die in ons is, als iets dat oorspronkelijk niet aan den mensch eigen moest zijn. Het is niet natuurlijk, niet menschelijk dat wij de stoffen kennen waaruit we zijn samengesteld, dat we onzen dood kunnen vertragen, dat <we> de afstand en de grootte der sterren kunnen berekenen, dat we weten dat er een oneindigheid is en zooveel dingen meer, zonder dat wij er ooit genoeg van kunnen doorgronden. Het is de oude geschiedenis van de boom der kennis. Wij weten te veel voor een dier, zooals we toch zijn en te weinig voor een hooger wezen. ▫ Maar ik heb ook die onnatuurlijke eigenschappen en ik volg ze liever dan mijn dierlijken aard. Als ik naar die stem luister, dan komen er vreemde denkbeelden.

Ik voel dan geheel alleen. Ik ben mijzelven en beschouw wereld en menschen als van een verwijderd standpunt. Ik acht alle gewone gebeurtenissen en gevoelens ver beneden mij, die liefde, die ik wel eens als het hoogste geacht heb, laat mij geheel onverschillig; al is het geen dierlijke drift, het is toch een gewaarwording waarmede mijn hooger ik niets te maken heeft. Ik weet wel nog dat ik evengoed een mensch ben als die vele anderen, op wier leven en handelen ik nu neerzie, dat ik spoedig te niet zal gaan, in stof uiteen zal vallen, maar ik denk dan om de oneindigheid en eeuwigheid van 't heelal en dan laat mij die wetenschap van mijn vergankelijkheid geheel onverschillig. Wat hindert het of zoo'n klein wezen als ik sterf. Wat scheelt het of ik lijd of geniet, ik verga toch en word weer één met de oneindige stofmassa. ▫ Maar ik weet niet genoeg/ ik wil meer weten,

aant.

kennis is het hoogste waarnaar ik als nietig mensch nog streven kan. ▫ Deze beschouwing is als mensch geoordeeld zeer treurig: Geen bevrediging/ geen verwachting, alleen volmaakte onverschilligheid is er het gevolg van, en als alle menschen altijd zoo dachten zag het er naar uit. Dat weet ik zelf zeer goed en daarom geef ik dat standpunt in mijn gewone leven op en leef en heb lief en lijd zooals een mensch betaamt. Ik leef onder de menschen en ook voor de menschen wat eigenlijk geheel niet met die beschouwing strookt. ▫ Soms echter blijf ik sommige ideeën behouden en daardoor komt het dat ik bijwijlen redeneer zoodat zij die mij kennen zeggen dat ze zooveel ongevoeligheid en onverschilligheid niet van mij hadden verwacht.

En ik kan het ook dikwijls niet volhouden, ik wijk door mijn zwakheid dikwijls van mijn ideaal af. Want het is mijn ideaal, onbewogen en onverschillig een eigen weg te bewandelen en zich boven alles zelfzuchtig en krachtig te verheffen. ▫ Zoo praatte ik voor vivisectie, ik wilde mij niet storen aan het lijden van een hond of konijn, al was het van een mensch. Als zoekende naar kennis moesten die kleinigheden te nietig zijn voor mij om over te denken. ▫ Maar ik heb gehuiverd toen ik het gemartelde dier hoorde kermen en de oogen gesloten toen de naald in de hijgende borst werd gestoken en het mes in de trillende spieren gezet. ▫ Tegenwoordig verfoei ik vivisecties. ▫ Daarvoor ben je nu een *mensch*, Goddorie! ▫ Nu een dier, dan een God, liefhebbend, lijdend, strijdend, denkend, lachend, nooit verder komend en ... dood.

18 november

Gisteren kreeg ik een brief van Martha, een lieve, hartelijke brief. Zulke brieven zijn de beste die ik ken, brieven die men bijna niet weg durft sturen omdat men vreest indringerig te zijn, brieven die volstrekt geen geheel vormen en waarvan sommige menschen zouden zeggen: ‘nu ja! maar wat wou je nu eigenlijk?’, en die toch meer uitdrukken dan de duidelijkste vertoogen. Ik had niet gedacht dat ik die nog weer zou krijgen. ▫ Ze moest eens weten dat juist die brieven het begin zijn geweest van mijn ellende. Dat juist die behoefte aan genegenheid die mij ongelukkig zoo bizonder eigen is, mij zoo droevig heeft bedrogen. ▫ Nu twijfel ik er wel niet aan of Martha's sympathie en genegenheid zal mij nooit ongelukkig maken maar ik huiver er voor om mijn hart aan haar uit te storten. Ik weet niet waarom eigenlijk. Ik vertrouw haar volkomen en het doet mij toch goed dat zij zooveel belang in mij stelt. ▫ Ook ben ik bang dat zij mij vreesselijk

‘Wertherhaft’ zal vinden. Ik heb het land aan sentimentaliteit maar in deze boekjes heb ik dikwijls sentimenteeler geschreven, dan ik werkelijk zijn wil. Nu ja! maar ik was toen zoo en dan moet zij mij maar kennen zooals ik ben. ▫ Zou ik haar dan dit laatste boekje geven? 't Is goed, zij zal zelve wellicht dan begrijpen, waarom ik in dezen tijd zoo weinig behoefte gevoel om aan iemand mijn vertrouwen te geven.

Niemand kan ooit weer voor mij zijn, wat Henri was. ▫ De boekjes van de vorige vier jaren behoeft zij niet te hebben. Dat kan zij gemakkelijk aanvullen dat staat in iederen roman. ▫ Neen toch niet, voor mij is nooit een romanliefde zo dichterlijk geweest, geen romanliefde was zoo rein als de hare en in geen roman is een verhouding beschreven zooals die drie jaren lang tusschen ons bestond. ▫ Het eigenaardige van die verhouding was dat zij absoluut, zonder eenige uitweg op bitter verdriet moest uitloopen. Soms zagen wij dat vooruitzicht/ meestal wilden wij het niet zien. Wij zijn innig gelukkig geweest samen, wij hebben genoten van onze jeugd zooals niemand anders genieten kan en ik wil nu nog liever de grootste martelingen lijden dan te wenschen dat ik haar nooit gekend had. Maar ik moet nu boeten voor mijn zonnigen tijd, voor die heerlijke jaren.

Ja Martha

Wreede natuur! roep haar maar aan. Smeek en jammer, wring de handen of kom in bitteren wrevel op tegen haar ongerechtigheden. Ze zal even blind en onwrikbaar voortgaan, 2 × 2 zal 4 blijven en de mensch zal lijden zoolang als er getallen en menschen bestaan.

dinsdag 25 november

In den laatsten tijd is het wat rustiger geworden. Zaterdag hoorde ik t'huis goede berichten, Johan's vooruitzichten werden goed, mama was beter en ... Henri was weer lief. Het deed mij goed dat weer te hooren. ▫ ‘Hoe is 't’ heeft mama gezegd ‘ben je weer lief.’ ▫ ‘Ik ben altijd lief’ zeide zij natuurlijk met een zeer onnoozel gezicht, zooals ze altijd tegen mij zette als ik haar lief vond.

Van morgen sprak ik met Marie Prölss over haar, die vond haar gezicht flink maar ze vroeg mij of ze ook zacht was. ▫ Ik begrijp niet waarom ze altijd die indruk maakt, ik zeide haar altijd dat ze niet flink genoeg en veel te schwärmerisch was.

Wij gaan waarschijnlijk uit de Vondelstraat verhuizen naar de nieuwe

buurten, buurten waar kruideniers, gepensioneerde ambtenaars enz. enz. wonen. Het spijt mij maar ik kon hier toch niet altijd blijven.

Van avond heb ik muziek gehoord en examen afgelegd in het zingen met het gunstige gevolg dat ik gerangschikt ben onder de tweede tenoren van het veelbelovende koor. ▫ Mijn stem was eigenlijk een gewijzigde mezzo-bariton en voor verbetering vatbaar. Ook werd mij zeer aanbevolen te leeren lezen. ▫ Vol moed ga ik dus de toekomst tegemoet, vraagt iemand naar mijn positie dan zeg ik dus met den dichter

> Je suis choriste!
> je suis choriste! etc.

vrijdag 28 november

Het is weer een zonnige, rustige morgen. Ik heb mijn colleges maar opgegeven en ga om 12 uur Martha halen. ▫ Een vreemd meisje, wat meent ze toch met dat levensdoel waartoe het lijden van anderen en van haarzelve haar verder brengen moet; dat behoort ze mij uit te leggen. Ik geloof wel dat lijden nuttig is, maar welk nut heeft voor haar het lijden van anderen?

Mijn levensdoel is of
Aanschouwen en weten of
Zuiver genot en liefde.
Meestal 's morgens het eerste en 's avonds het tweede.

Dat laatste is niet zoo egoïstisch als het lijkt, want zuiver genot sluit in mijn oog veel in zich. ▫ Want daartoe reken ik ook dat ik anderen gelukkig zie en ik zal altijd en overal waar ik kan, strijden tegen het leed, van mensch of dier.

Martha is zoo aardig bang om indringerig te zijn, ze doet precies of ze denkt dat ik het alleen voor haar plezier doe. Ze moest eens weten hoe blij ik ben met haar brieven. ▫ Reeds voor eenjaar heeft een zeker meisje tegen een ander meisje gezegd dat ze een groote vriendin van mij was, al wist ze niet of ik wel een vriend van haar was. Toen wist ze niet ... ▫ Neen! toen wist ze niet wat ze nu zal weten maar ik zal mijn beschouwingen over Martha verdagen tot later. Het zou niet goed voor haar zijn, haar lof te hooren.

Verder heb ik niet veel te zeggen. Het vriest en ik verlang naar ijs. Het zal bitter hard vallen als ik haar met anderen zie rijden, wat hebben wij niet uren samen in ongestoord genot voortgezweefd, alsof we op weg waren naar de velden der gelukzaligheid. ▫ Nu zal ik haar geen ijsverzen meer sturen.

vrijdag 12 december

Ik heb Martha's boeken hier en daar ontcijferd en een inzicht gekregen in haar hartstochtelijk gemoed. Ze is niet zoo zeer hartstochtelijk, als wel somber en wild, zou ik haast zeggen. Ze beheerscht zichzelven niet en scheldt soms op alles waaraan ze toevallig denkt. Is het niet dwaas de natuur *wreed* te noemen, liefde te *vervloeken*, steeds te morren tegen haar zwak lichaam en beperkt talent. Maar zoo is ze niet, ze windt zich dikwijls op en zegt wat ze niet verantwoorden kan. Als ze haar best deed om *langsamer* te schrijven dan kwam er meer helderheid en kalmte in. ▫ De natuur wreed? 't Spijt me dat ik het eens nagepraat heb. De natuur *is*. Kan ik een kogel wreed noemen die mij treft? Kan ik mijne ouders wreed noemen die mij het leven schonken? ▫ Ja ons bestaan is een voortdurende strijd, maar ik vind het dwaas alles uit te schelden waartegen ik strijd. Wreed is zoo'n volkomen menschelijk begrip dat het niet kan toegepast worden op iets dat geheel buiten ons menschenleven staat. Men kan het eeuwige heelal niet met een mensch vergelijken. Dat is de poëzie te *ver* drijven. ▫ Er is poëzie in die bladzijden. Een eigenaardige, teugellooze poëzie. Ze heeft de groote deugd *zichzelven* te zijn en haar gedachten, hoe onsamenhangend en zonderling soms, dragen het kenmerk van een oorspronkelijken, vrijen, krachtigen geest. ▫ Maar ze is in het werkelijk leven veel liever dan in die sombere schriften. ▫ Wat moet ze mij vervelend beredeneerd en kalm vinden. Dat duidelijke schrift en die bedaarde volzinnen zouden mij hinderen, als ik haar was. ▫ Ik kan mij voorstellen dat ze dit haast als een sprookje opvatte, dat ze meende dat de werkelijkheid niet zoo rustig verhalen kon. Zij gooit er uit wat er in is, zooals het haar in 't hoofd komt. Ze is verward soms maar daardoor genialer ▫ Ze begrijpt dikwijls mijn bedoeling niet. Ik dacht het wel, 't is zoo moeielijk *die* innerlijke denkbeelden goed uit te drukken. Als ze mij begrepen had zou ze niet zeggen: Word geen stoïcijn! ▫ Ik kan dat beschouwende gevoel nu niet weer omschrijven, maar er ligt niets stoïcijnsch in en ik hoop het mijn leven lang te bewaren. ▫ Als ze mij beter kon zou ze ook weten dat ik misschien wel goed en gelukkig maar nooit *groot* zal worden. ▫ Het is voor mij een droevige gedachte. Ik ken die eerzucht zoo goed als zij, ik ken dat onderdrukte gevoel van hoop en die tallooze teleurstellingen telkenmale. Maar ik weet te goed wat mij ontbreekt: De energie, die rusteloos en onwrikbaar naar één doel streeft. Dat maakt alleen menschen *groot*, en het gebrek daaraan zal mij steeds klein doen blijven. ▫ 't Is verdoemd beroerd om het te zeggen, maar *zij* is er dichter bij dan ik. ▫ Ze is degelijker, in haar

werk en in haar kennis, en als ze niet zoo jammerde en klaagde over haar gebreken en niet zoo wanhopig werd als haar niet alles gelukt zooals zij het zou wenschen, dan zou ze gelukkig kunnen worden door hetgeen zij kan en weet. ▫ Ik ben optimistischer geworden door die lectuur. Ik heb wel steeds geweten dat er genoeg poëzie en liefde was buiten mijn boekjes, maar ik dacht dat *ik* die niet meer daarbuiten zou kunnen vinden. Nu geloof ik weer aan heldere dagen en ik zal nog geluk genoeg vinden op mijn weg. En liefde ook.

Daarom kon ik mij zoo vroolijk bewegen op hetzelfde ijsveld dat ook *haar* droeg, en ik schoot haar met een vaart voorbij of ik zeggen wilde: daar gaat je jongen, hij is weer opgeknapt. ▫ Het domme kind keek mij toen zoo opgewekt aan, ik kon aan haar gezicht zien, dat ze alles weer voor in orde hield. Dat is nog al eens gebeurd en toen was het toch mis. Als ik nu even dom was als zij dan ging de boel weer in 't honderd.

Wat kan juffrouw Opzoomer prachtig haar gedachten zeggen. Een ander (ik wil niet zeggen ‘ik’ om niet overal mijzelven bij te halen) zou een halfjaar werk hebben om een bladzij van haar boek te schrijven. ▫ Het vrouwelijk talent draagt toch dikwijls hetzelfde karakter. Ik heb mij altijd verwonderd over de wijze waarop vrouwen zielstoestanden kunnen schilderen. Ze ontberen meestal humor, satire, kernachtigheid en stoutheid. Maar ze kunnen ook veel meer schrijven. Ieder ontwikkeld meisje maakt haast novelles en stukjes die mij soms innig jaloersch kunnen maken. Maar er moet slechts gevoel bij in 't spel zijn, een philosophische of een echt wetenschappelijke vrouw kan ik mij niet voorstellen. ▫ Ik heb Marie Prölss haar begrip van God hooren verklaren en der langen Rede kurzer Sinn was, dat het zich alleen gevoelen maar niet beschrijven liet. ▫ Ik heb nog nooit zooiets onbestemds gehoord, en toch maakte het haar gelukkig.

Hé Martha, daar sla ik een spreuk in je spreukenboek op, die je moet begrepen hebben anders had je hem niet opgeschreven. ▫ ‘Je sens en moi deux hommes/ l'un qui agit l'autre qui regarde.’ Dat is het. Wat weerga, als je dat opschrijft waarom denk je dan dat iemand stoïcijn moet worden die somtijds die eene mensch wegdenkt en alleen toeschouwt?

Wat zijn die Italiaansche vervelend, ik kan geen Italiaansch.

[1880]

7 februari

Dag mijn boekje, ik heb je lang alleen gelaten. Ik schrijf hier wat in, zooals ik een bloem zou leggen op het graf van iemand die ik lief heb

gehad. ▫ 't Is een bezoek aan een graf. Maar toch ligt mijn liefde niet geheel hier begraven. Ik heb wel geen kist noodig zoo groot als die van Heine, maar er sluimert toch nog wat in mijn hoofd ook, want ik droom nog. ▫ Als de tijd heelmeester is voor alles zooals men zegt, dan zou hij nu bezig zijn mijn wonden te genezen. Ik merk het niet, ik geloof dat ze alleen verdoofd, gechloroformiseerd zijn, genezen zijn zij nog niet.

4 maart

Twee woorden zijn doorgedrongen tot in de stilte van dit graf. De eenigste die van haar tot mij kwamen.

‘Zwakheid is dwaasheid’.

‘Nur was edel und recht ist, das ist nothwendig.’

Ik hoor dat zij van haar zijn, van haar ... maar zonder mij.

27 juli

Een nieuw boek! ▫ Wil dat zeggen dat ik een nieuw leven begonnen ben, dat het oude, dwaze, kinderlijke leven ver achter mij ligt, dat ik mij gesterkt gevoel, gelouterd, man geworden? ▫ Wil dat zeggen dat die liefde die bijna alleen onderwerp was van deze boekjes/ dat troetelkind van mijn vroeger leven verdwenen, uitgestorven is? ▫ Nog niet. ▫ Ik voel mij nog even dwaas, onstandvastig en onberedeneerd nu en dan, en diep op den bodem van mijn hart slaapt het oude heilige gevoel nog, gereed om te ontwaken bij één blik, één handdruk, dat weet ik. ▫ Toch ben ik veel veranderd. ▫ Ditmaal heeft het lijden niet voordelig gewerkt. Er zijn allerlei omstandigheden gekomen, die mij het leven onaangenaam maakten. En het lijden had mij de vroolijkheid ontnomen om mij te verzetten en mij toch gelukkig te voelen. ▫ Ik ben onverschilliger en onafhankelijker geworden. Onafhankelijk ... ja, behalve van mijzelven. Ik heb een harden strijd met mijzelven, en ik heb zooveel levensmoed verloren. ▫ En toch heb ik een fijngevoelig degelijk dichterlijk hart gevonden, dat zich aan mij gehecht heeft met al de liefde die ik verlangen kon, en ik heb haar ook innig lief, omdat ze zoo goed is. ▫ Het is geen gevaarlijk spel, en ik voel niets meer dan vriendschap. ▫ Misschien wordt het anders, als ik getoond heb dat ik werken kan, als ik gezond blijf; maar nu ben ik meestal melancholiek gestemd.

Ik voel dat ik invloed begin te krijgen op sommige menschenharten. Men vindt mij zoo ‘lief’, en zoo ‘aardig.’ ‘Aardig’ ben ik, o zoo geestig

vooral in sommige brieven, waarin ik mij verbeeld te willen gaan spelen met harten. ▫ En 'lief'? och! ik ben nog altijd dezelfde jongen, die het goed meent maar (hier volgt een zucht) ... kracht?

29 juli

Dit is geen vroolijk begin. ▫ En heden kan het niet vroolijker zijn. Ik weet, ik voel dat op dit oogenblik weer een lief en trouw hart verdriet heeft om mijnentwille. Ik voel haar tranen. ▫ Zij is zwak en eenvoudig. Ze heeft gedacht te kunnen volhouden en nu is ze gebroken nu ze merkt dat het niet kan. ▫ Maar *ik* had sterker kunnen zijn, ik ben niet eenvoudig meer. Ik lijd *haar* leed mee, maar eigen leed voel ik niet. ▫ Heden morgen rekende ik mij nog geheel in staat haar geheel uit mijn gedachten te kunnen bannen. Toen ik haar daar zag, toen die groote betraande oogen mij zoo droevig aanzagen, toen voelde ik wel mijn liefde voor haar. Maar het was nog niet dat groote, diepe, machtige gevoel dat ik eens gekend heb. ▫ Daarom scheen het mij bedrog toe, haar aan mijn hart te drukken en zooals ik dadelijk wilde doen uit te roepen: 'Kind, wij hebben elkander gevonden.' ▫ Ik kon niet, en het is wellicht beter zoo. ▫ Als het blijft, als het de proef kan doorstaan dan eerst hebben wij recht aan ons gevoel toe te geven. Wij kennen elkaar niet, en zijn beiden nog erg jong. ▫ Laat ik maar flink werken dan ben ik tot alles gerechtigd. Dan zien wij elkaar nog eenmaal anders weer. ▫ 'Laat ons nu maar zeggen nooit' zei het lieve meisje snikkend, 'dan valt het misschien nog mee.' ▫ Wat mij het meeste hindert is dat soezen en redeneeren over de toekomst door mezelven. Ik reken soms als een koffiekoopman. ▫ Ik moet het heiligste niet zoo beduimelen.

1 augustus

Ik ben nu voor 't eerst weer opgewekt genoeg om te schrijven. Somtijds ben ik zoo lam en ellendig, dat ik niets beginnen kan en er niets met me te beginnen is. ▫ Dan val ik altijd languit op tafels en canapés en dan voel ik dadelijk warme druppels die langsamerhand koud worden.

Lugt is dood. ▫ Hij zelf zou niet erg ontsteld zijn geweest als men het hem voorspeld had. Maar wij hadden toch weinig gedacht dat hij juist zou ontbreken als wij elkaar weer zouden zien. ▫ Waarom hij niet evengoed als een ander, evengoed als ik; het was één kans op de tweehonderd. ▫ Arme Lugt, waar is nu je kennis, je welsprekendheid/ je geestigheid. Gelukkig dat je plezier in werken had, dan heb je niet voor niet gewerkt.

4 augustus

Wat een rust, een kalmte bij mij. Ik soes weinig meer/ Zelfs over Jan begin ik minder te denken. Mijn ikheid schijnt begrepen te hebben dat werken het eenige middel is om een oplossing te vinden voor al mijn vraagstukken. Martha heeft gelijk: dat het niet verkeerd voor mij is, maar dat het mij dwingen moet te zorgen dat ik mijzelven niets te verwijten heb. ▫ Merke dir das, Paul! ▫ Wat schrijft dat kind vlot en geestig! het rolt er hals over kop uit met uitweidingen afdwalingen tusschenzinnen om dol van te worden maar altijd even gemakkelijk. Zij kan willekeurig gemakkelijk schrijven. Zij schrijft zooals ze denkt. Dan moet ze erg geregeld denken, want hoe verward het nog is toch haalt het niet bij de zonderlinge roezemoes in mijn hoofd. ▫ Maar zij denkt met meer beteekenis.

Ik vind altijd diezelfde groote nederigheid in meisjeskarakters. Hetzelfde gevoel van onwaarde, en daarbij het verlangen om iets te zijn. ▫ Ik begrijp niet waarom wij toch zoo gaarne wenschen ‘iets’ te zijn. Bij slot van rekening zijn wij toch niets. Van waar dan dat welbehagelijk gevoel, als wij hier of daar iemand vinden die tegen ons opziet als iets buitengewoons. ▫ ‘Obscuur zijn en je plicht doen’ verkiest Martha. Ik *ben* het met haar eens, maar kan daar niet zoo in berusten en dikwijls komen de woorden op mijn lippen: liever sterk dan rechtschapen: Dat is een uitroep die getuigt van kracht die voor een oogenblik erg aan 't aftakelen is en roept ‘mijn koninkrijk voor een paard’, om er weer boven op te komen. ▫ Maar rechtschapenheid en vooral eerlijkheid *is zelf* kracht en het weggooien van dat koninkrijk zou erg dom zijn. ▫ Zulke uitroepen en ideeën hangen af van plotselinge indrukken. Als ik de woorden ‘eerlijk, krachtig’ naast elkaar schrijf dan krijg ik onwillekeurig een geestdriftig gevoel, terwijl de beschrijving van sommige sterke sluwe menschen mij met een zekeren eerbied kan vervullen, die mij soms doet verlangen ook zoo te zijn. ▫ Maar ik heb dien eersten geestdrift liever. ▫ Ik moet *waar* zijn tegen haar. Men kan haar immers alles zeggen. ▫ Ik kan dat niet geheel. ▫ Ten eerste zijn er altijd punten waarover ik wellicht te veel denk en waarover men niet *kan* spreken tegen een vrouw. 't Is jammer want het zijn moeielijke punten, en mijn vrienden hebben te weinig fijngevoel om mij te begrijpen. ▫ Ten tweede heeft zij te veel fijn gevoel en is zij te subjectief om sommige dingen goed op te vatten. ▫ Dat heb ik bijvoorbeeld meenen op te merken uit dien brief, die zoo'n naren indruk maakte. Zij heeft de indruk die zij daarvan kreeg, blijkbaar niet genoeg ontleed. ▫ Iemand die dit leest zal moeten besluiten dat ik juist genoeg

fijn gevoel heb. Ach! zoo is ie, hij beschuldigt anderen van te weinig zelfkennis en is op het punt zijn eigen verwaandheid die juist verrassend duidelijk tusschen de regels door komt kijken over 't hoofd te zien.

7 augustus

Er is hier een lief kind aan huis gekomen, met heldere oogen en glinsterend goudblond haar. Het is een ideaal kind voor mij. Ik had wel gedacht dat het meisje indruk op mij zou maken, dat gebeurt mij meer met kinderen van haar leeftijd. Maar zij heeft nog iets bizonders. ▫ Ze boezemt mij iets angstigs in alsof ze veel verdriet zal hebben of vroeg sterven zal. Hoe *kunnen* die ouders *zulk* een kind van zich heen laten gaan. ▫ Als ik ooit voor een menschelijk wezen moest knielen, in oprechte aanbidding knielen: dan zou het voor zulk een kind zijn. Het is de *reinheid* die ik zoo hoog en heilig acht. ▫ Er ligt zoo iets treffends in de vrije, onschuldige blik van het kind, dat ik er haast door van mijn stuk geraakte. ▫ Het was niet zoozeer schuldbesef van mijn kant, als wel eerbied voor de onschuld.

12 augustus

Waarom staat hier die klacht nog niet in, die mijn geheele tegenwoordige bestaan toch verbittert. Er waren oogenblikken waarop ik zei: als *dat* er niet was, dan was ik volkomen tevreden; ook met mijzelven. ▫ Ik ben zoo lui. Is 't anders niet zou menigeen uitroepen. Daar is nog wel een middel voor. ▫ Ja, maar toch. Als ik bedenk dat er geen minuut voorbij is gegaan waarop ik mij die luiheid niet verweet en mij stellig voornam mij te beteren. Als ik bedenk dat ik grondig overtuigd ben dat het *al* mijn levensvreugde kan bederven en mij ongelukkig kan maken, en dat het toch nog weinig veranderd is, dan wordt het me wel eens angstig om het hart. ▫ Als ik teeken of voor mijn plezier schrijf, dan werk ik wel, lichamelijk lui ben ik ook niet, maar physica te werken en *niet* de helft te versoezen en uitvluchten te zoeken valt mij ontzaggelijk lastig. ▫ Als ik slapen ga (meestal vroeg) dan leg ik met het grootste gemak, mijn zorgen op het nachttafeltje, of liever op de beddeplank, want ik heb het eerste meubel niet. 's Morgens bedenk ik me dubbel en dwars voordat ik ze weer opneem, en als ik *niet* het vooruitzicht heb van een afwisseling kan ik heelemaal niet werken, en als ik het *wel* heb, dan denk ik er weer te veel aan. ▫ Nu moet ik komende week weer absoluut naar Noordwijk. Als er ge-

lawntennist wordt blijf ik zeker niet thuis. Dat was alles niets, ik kon nog veel meer uitgaan als ik zorgvuldig mijn tusschenuren verbruikte. Laat ons hopen dat ik nog veel zal leeren. O dat soezen! aimables illusions ruk uit.

14 augustus

Wie das wohlthut! ▫ Zoo'n karakter heb ik noodig voor mijn omgang. ▫ Hij moest mij nog beter kennen, en toch mij zijn vriendschap niet onthouden dan was het misschien nog beter. ▫ Nu heb ik nog een reputatie bij hem op te houden, die ik niet verdien. De reputatie van werkelijk iets degelijk te weten. Bij zijn kennis beduidt de mijne niet veel en alleen door een soort handigheid moet ik nu en dan mijn onkunde verbergen. ▫ Maar wat een voldoening. In iemand met zooveel kracht en onafhankelijkheid, nog dat gevoel en die goedheid te vinden. Als hij mij geheel leert kennen en blijft toch van mij houden, dan passen wij voor elkaar. Hij werksaam en flink, ik meer gevoelig en dichterlijk maar beide vervuld met den wil voor het goede.

Er lag een sombere waarheid in zijn beschouwingen over jeugd en ouderdom. ▫ De jeugd *kan* voor een beginsel leven, kan goed doen *om* het goede, eerlijk zijn *om* de goede trouw, waar zijn *om* de waarheid, en liefhebben uit onbaatzuchtige liefde. ▫ Worden wij ouder dan doen wij alles uit welbegrepen eigenbelang, uit overleg en uit zorg voor de toekomst. Dan wordt men verstandiger. ▫ Wij schrikten beiden eenigszins voor het verstand dat ons te wachten staat. ▫ En hij sprak over Schiller. ▫ Er zijn maar twee dingen die ons leven *blijvend* kunnen steunen, zegt deze, dat zijn

Freundschaft und Arbeit.

En niet alleen *daarin* helpen die beiden ons. ▫ In de moeielijke twijfel die ons nu en dan bekruipt of werkelijk ‘life worth living’ is, is er maar één uitkomst: Arbeit. ▫ Zoover voor hem. Voor mij is het: Freundschaft. Ik zou zeggen ‘liefde’ als ik niet vreesde daarmee ook de mannetjes-wijfjes liefde in te sluiten, hetgeen slechts een geillustreerde uitgaaf van Freundschaft moet zijn. ▫ Somtijds is de text, ‘de freundschaft’ geheel weggelaten en zijn alleen de prentjes over/ dan is het boek gauw uitgekeken. ▫ Ook daarover hebben wij het gehad, en hij was dezelfde.

Hij is nu wat ruimer van blik geworden, daarom zou ik hem over mijn ‘Grüblereien’ ook kunnen spreken. Hetgeen ik echter uit een soort schuwheid niet deed. ▫ Ik voel zoo goed, hoe hoog hij boven mij staat.

aant.

16 augustus

Ik heb veel te schrijven, maar ik mag niet. ▫ Als ik met mijn gedachten ga dwalen, loop ik als in een sterrebosch. Welk paadje ik insla, hoe donker en aantrekkelijk het er uit moge zien, altijd voert het mij naar één punt, waar het wel wat ongezellig is omdat er slechts papier groeit, met inkt bedauwd en met cijferbloemetjes bezaaid. In 't midden echter verheft zich iets, slechts bereikbaar langs een smallen hoofdbrekenden trap uit boeken gevormd met leuningen van stalen pennen. Dat iets is ... ▫ Ik moet er op, slechts van daar kan ik den uitweg vinden in mijn verwarringen. Alles, alles is slechts door die beklimming te verkrijgen. ▫ Ik voel zeer moedig en ik zal er wel op krabbelen.

22 augustus

Wat zal het Katerliesje zeggen? Ik ben geheel oprecht geweest, en evenmin als ik haar uitvoerig mijn toestand meedeel, pluis ik dien voor mijzelven uit. Dat mag en wil ik niet. ▫ Ik voel zoo slecht tegenover Jan, ik ben zoo onvoorzichtig geweest en op weinig na was het geheel misgegaan. Wat ik op dat oogenblik voelde is zoo gauw weer voorbij gegaan. Alleen diepere karakters kunnen een diepen indruk maken. En toch heb ik al veel te veel doen merken. Zou zij geen bitterheid tegen mij voelen? Zou haar pijn lang duren?

Ik geloof dat ik werkelijk mijn geluk gevonden heb. Ik denk natuurlijk niet te diep door. Maar de rust en de veerkracht die deze nieuwe overtuiging in mij gebracht heeft, schijnen mij de voorteekenen van een gelukkigen tijd.

24 augustus

Zij heeft geantwoord. Mijn vroolijkheid heeft een knauw gekregen. Maar nooit heeft een brief mij zoo getroffen, door de schoonheid van het karakter dat er uit sprak. ▫ Welk een edele gedachten, wat een innige liefde en hartstocht, en toch zulk kalm en bedaard verstand waar het mijn geluk betreft. Ik geloof dat zij te hoog boven mij staat en toch heeft ze mij zoo lief. ▫ Ik weet niet wat ik doen moet, het wordt mij angstig. *Dat* staat vast, dat ik nimmer meer een nieuwe genegenheid zal zoeken te winnen. Ik wil mijn levensweg niet geteekend hebben door een spoor van ellende. ▫ Kan het geluk waarvan ik twee dagen droomde niet verwezenlijkt worden,

blijkt het ons tot ongeluk te zullen worden, dan zal ik toch iets goed maken en mij dat andere bedroefde hart toewijden.

26 augustus

Aanstonds komt ze. Ik ben rustig en kalm. Ik weet nog niet wat ik zeggen zal, maar ik zal wel verstandig zijn. ▫ Ik heb haar werkelijk lief. ▫ Ik heb mij gisteren alles afgevraagd, mijn diepste gedachten nagegaan. Ook de gedachte dat zij drie jaar ouder <is>, kan mij geen oogenblik afschrikken. Een hart als het hare wordt niet oud en ik <heb> haar alleen om haar hart lief.

Maar hoe ik tegenover Jan moet zijn, dat kan ik mij niet denken.

(26 augustus)

O! zonnig, zalig, gezegend gevoel. Rust, kracht, vertrouwen en liefde, ontzettende groote, edele/ reine, uit vriendschap geboren liefde! ▫ Ik had werkelijk niet gedacht zoo spoedig weer zoo gelukkig te zijn.

2 september

Er is niets meer wat ons geluk in den weg staat, het is al liefde en sympathie in ons, al zonneschijn om ons, maar dat ééne droevige is er nog. ▫ Ik denk er even veel aan als <aan> mij<n> geluk, het is niet vroolijk/ maar het is toch goed van mij dat ik in mijn geluk niet haar droefheid vergeet. ▫ Dat zal mijn Katerliesje mij niet kwalijk nemen. Het moet vreesselijk hard zijn geweest dat van haar te hooren, zoo'n plotselinge, onverwachte, snerpende pijn. En het arme kind *weet* dat Katerliesje hoog boven haar staat, wat een bittere wanhoop. ▫ Ja zegt ze nu, 't is ook waar/ ik was ook te eenvoudig en te dom voor hem. Zij kan hem alles geven wat hij verlangt en ik niets als mijn liefde. ▫ En dan snikt ze en denkt toch dat ze hem wel gelukkig had kunnen maken. ▫ Ben je niet bedroefd, Martha? wij weten beiden wat dat lijden is. ▫ En duizendmalen vraag ik mezelven af: jij bent oorzaak, wat had je moeten doen? Wat kan je doen? En ik kan niet antwoorden, want ik herinner me geen oogenblik waarop ik haar bedrogen heb, waarop ik niet waar ben geweest tegen haar, en toch moest het zóó veranderen. En nu *kan* ik niets zeggen of doen, ieder woord van mij zou haar heviger smarten. Martha, ik wou dat wij engelen waren om haar in ons midden te nemen en weg te vliegen, ergens heen waar alles goed kon zijn.

16 september

Wordt dat dan nooit beter, 't is om radeloos te worden. ▫ Ik *wil*, ik *moet* er komen, ik heb nog zooveel te doen en het nadert gauw. Maar die zwakheid tot werken is nog niet weg. Het gaat zoo stroef, zoo moeielijk/ als bezwaard door een aanhangsel van nuttelooze gedachten. ▫ Uren kan ik zitten suffen over mijn werk, met de ernstigste wil om werkelijk iets te doen. Ik denk aan alles waaraan ik niet denken mag en het werk boezemt me weerzin in. ▫ Het is niet door Martha, ik denk volstrekt niet zoo uitsluitend aan haar en haar beeld geeft me meestal juist kracht. Enkele uren gaat het goed, dan voel ik lust en ijver en kalmte. Maar dat komt gewoonlijk eerst laat, als ik al uren versoesd heb. ▫ 'Wel doen en blij zijn' ik wenschte het zoo vurig en heb zoo'n waarachtig verlangen naar een ijverig, werksaam leven. Maar ik kan mijn gedachten niet bepalen, ik kan niet denken aan hetgeen mij niet aantrekt. Ik moet overleeren hetgeen ik oppervlakkig en verkeerd geleerd heb en ik wil *nieuwe* kennis. Ik verlang naar ... ▫ Onder het schrijven ben ik beter geworden. Ik kan nu weer uitsluitend aan mijn werk denken. Onder het zoeken naar redenen verdwijnt gewoonlijk de neerslachtigheid, want anders is de stemming niet te noemen. ▫ Ik weet niet zeker of 'wel doen' oorzaak is en 'blij zijn' gevolg, dan wel omgekeerd.

vrijdag 3 december

Het is eindelijk alles goed. Er is weer licht en zonneschijn om mij, leven in mij. Ik heb nu alles wat ik ooit wenschte en ik ben gelukkiger dan ik ooit had durven hopen.

maandag 20 december

Iederen dag nieuwe punten van licht en geluk. Ik heb verdriet gehad, spanning, teweeg gebracht door haar eigenaardig karakter. Maar ik heb gezegevierd, zij is fijngevoelig en echt vrouwelijk. Haar oordeel verandert soms met haar stemming, maar de rustige achtergrond is altijd waarheid, edele/ reine waarheid.

Ik heb geleerd dat ik door goedheid moet heerschen. Ik behoef nooit te schromen, verstandig te zijn, al moest ik vreezen haar poëtisch gevoel of haar eigenliefde te kwetsen. Ik kan haar oprecht alles zeggen, wat in mij opwelt. Want alles wat ik dan zeg spruit voort uit mijn groote liefde. Het

valt mij nu zoo licht en het is zoo heerlijk goed te zijn. ▫ Die tinteling, als plotseling de gedachte mij door het hoofd gaat, zoo ben je *goed*, jongen! ▫ Nu maar uit één stuk blijven en oprecht zijn. Nooit twee tongen, nooit twee aangezichten, al is het ook uit vrees iemand te mishagen.

Amazone! Kunst! Weer een nieuw leven voor mij geopend. Het is mijn wensch/ mijn ideaal, ik ben er goddank vatbaar voor. Altijd leven daarin! heerlijk.

maandag 27 december

Ik heb een terugblik geslagen op mijn geheele leven. ▫ Het is mij, alsof ik na lange dwalingen en worstelingen een punt heb bereikt, van waar mijn weg zich verder effen en geleidelijk voortzet en van waar uit ik rustig kan terugzien op vroegere jaren.

Wat maakten de boekjes uit die oude tijden nu een vreemde indruk. Niet zoo aangenaam meer. Zij schijnen zoo onbeduidend, alledaagsch en kinderachtig in vergelijking met mijn tegenwoordig leven. De alleroudsten dan. Waarin het gemoedsleven dat toch werkelijk in mij was geen uiting in woorden vond, waarin ik meende mijn wijsheid te toonen als 16-jarige jongen door zoo onverschillig en schertsend pedant over ernstige kwesties te spreken, waarin ik iedere gevoelige uitdrukking als sentimenteel bespotte. ▫ Later werd het beter maar toen kwam het verstand wel wat in de achterhoede. 't Schijnt mij haast onbegrijpelijk hoe ik weinige bladzijs van elkaar dingen opschrijf die geheel tegen elkaar indruischen, hoe ik telkens weer een ernstig besluit kan nemen, nadat dat reeds tallooze malen te vergeefs gebeurd is. Maar in die tijd begon ik te leven. Toen vulde ik de bladzijden niet met te verhalen wat ik gegeten en gedronken had, toen kreeg ik gevoel voor kunst en schoonheid, toen was ik niet bang aan mijn gevoel in woorden lucht te geven, die geheel mijn stemming weergaven. ▫ Ik lees zoo graag die tijden nog eens over. Het is nu oneindig schooner en beter, maar toen was er strijd en het is een aangename bezigheid, op den afgeloopen strijd terug te zien als men overwonnen heeft en de heerlijkste vruchten van den triomf geniet.

Er zal nog wel eens strijd komen, natuurlijk daarvoor ben ik mensch. Maar moedig en krachtig kan ik die tegemoet gaan. ▫ Al het goede waarvoor ik vatbaar ben is in mij herrezen. De dwaze redeneeringen van vroeger, waardoor ik tot het besluit kwam dat egoïsme, slimheid en veinzerij eigenlijk het hoogste was, beschouw ik ja! met een medelijdend glimlachje en

aant.

met het bewustzijn dat ik toch in den grond zoo kwaad niet was. Ik kan mij nog wel voorstellen hoe ik er toe kwam, ik neem het mijzelven niet kwalijk want ik meende dat het een zuivere redeneering was die mij er toe leidde. In mijn gemoed en mijn handelingen heb ik die theorieën nooit opgevolgd. ▫ Ik heb in mijn *gemoed* den grond gevonden voor het edele, waarvoor ik te vergeefs bij redeneering steun zocht. ▫ Ik heb het vaste geloof gewonnen aan al wat goed en schoon en edel is, een onwrikbaar geloof dat onwrikbare beginselen heeft opgewekt. En dat alles steunt niet op logica, die er niet tegen in druischt maar er voor te kort schiet, maar op een heiligen aandrang in mijn binnenste, dezelfde drang die mij schoon doet vinden wat geen redeneering mij als schoon zou kunnen aanwijzen, die mij lief doet hebben, waar geen logica mij daartoe zou leiden. ▫ Dat geloof is zoo bij mij ingedrongen, dat ik nu bezig ben een stukje te schrijven, waarin ik het geloof zonder logischen steun verdedig. Het is heerlijk daaraan te werken, het is iets waaraan ik altijd met zooveel lust denk, een rustpunt in mijn gedachten. Het is wel erg klein en onbeduidend maar ik schrijf het voor mijzelven. ▫ Ook mijn luiheid is grootendeels onder den duim. Nog heb ik dikwijls moeite om mij steeds aan te porren en tot dingen op te wekken die ik doen moet en liever niet deed. Maar het wordt beter. Ik heb in Amsterdam een ontzettend drukken tijd gehad en ik ben gewoon geraakt vervelende zaken gauw af te doen. En mijn tegenwoordige studie is zoo heerlijk en aantrekkelijk dat ik er na verlang in plaats van er tegen op te zien. Nu geloof ik wel dat de zwaarste schrede gedaan is. ▫ En als ik dan mijn geschrijf hier wilde voltooien en mijn bespiegelingen van van daag de kroon opzetten dan zou ik hieronder de eindelooze brievenreeks moeten laten volgen, die in onze twee schrijftafels liggen/ een soort met een kriebelpootje, een andere met een beetje netter gekrabbel, maar beiden getuigende van een liefde en een samensmelting van geest die aan het volmaakte grenst. ▫ Geloof je ook niet, wurmpje?

(*door Martha geschreven:* Ja lieveling maar mijn ongelukkige natuur zal je nog veel strijd en verdriet kosten; ik zal doen wat ik kan, en als ik niet ben zooals ik zijn moet dan *kan* ik niet, zul je dat nooit vergeten? ik ben zoo'n verward samenstel van binnen; en niemand dan jij alleen kan mij in rust houden.)

[1881]

7 augustus

In Kopenhagen! O, het is zoo goed; en dat is reeds lang zoo. Het is goed met mij, mijn leven is rijk en heerlijk, mijn geest is kalm en opgewekt.

Daarom geniet ik van deze reis, zooals ik nooit te voren van een reis genoten heb. Er liggen weer bloemen in het boekje, rozen en korenbloemen en ze zullen heerlijke droomen opwekken, alleen daardoor weemoedig dat zij voorbij zijn.

18 augustus

Ik geloof dat er weder leven zal komen in deze bladzijden. Het is duidelijk waarom ik zoo lang zweeg. Vroeger waren dit uitsluitend liefdesannalen en dat kan het nu niet meer blijven. Er is nog wel liefde maar er is geen strijd meer en dan zijn annalen onnoodig en bovendien zijn mijn brieven getuigen genoeg van mijn vrede en mijn geluk. Een welvarend en vreedsaam land heeft geen historie, al zijn er genoeg getuigen van zijn welvaart.

Maar mijn zelfstudiën wil ik op schrift zien, zij worden er wellicht belangrijker door. Het is iets dat niet in brieven geheel kan gezegd worden, ik kan niet geheel objectief zijn zonder een zekere koelheid. Objectiviteit is koel, liefdeloos. Toch wil ik objectief zijn in de hoogste mate en dat kan alleen hierin. Misschien brengt Eliot mij er toe, ik begin haar te vereeren.

Er was zooveel dat ik zeggen kon, maar dat slechts even in mijn geest opflikkerde om dadelijk weer te verdwijnen. Ik wil dat vasthouden. De onbeduidendste gedachten kunnen beteekenis krijgen in een menschenleven. En daar mijn leven nu niet overvloeit van ongewone gebeurtenissen of gedachten moet ik mij wel tot onbeteekenende bepalen. Ik moet mij troosten in den stand waarin ik leef. ▫ Hier ligt geen ontevredenheid in. Ik ben gelukkiger dan de meesten, ik ben volkomen bewust van mijn voorrechten maar toch - ik heb Ahnung van iets hoogers, ik heb de voorsmaak gehad van het genie en de onmogelijkheid om meer te krijgen geeft mij vaak een zekere onrust. ▫ Ik heb wel dingen gemaakt die een beteren dan ik waardig waren, en dat heeft mij eerzucht gegeven die wel altijd onbevredigd zal blijven. Die laatste overtuiging bestaat nog niet lang in mij, ze is met de jaren gekomen, onbemerkt zooals iedere verandering die de tijd met zich brengt. ▫ Toch voel ik dat die eerzucht niet dood is, maar zij zal zich met lager wenschen tevreden moeten stellen. Het is een koud, teleurstellend gevoel zooals vroeger het bewustzijn dat er geen feeën waren en geen God.

Nog weet ik niet wat mijn ware richting is. Soms twijfel ik wel of mijn karakter wel in een zekere richting is aangelegd. Ik heb nooit berouw gehad van mijn keuze, ik heb over 't algemeen zelden berouw over het inslaan

van een of anderen weg. Ik heb veel liefde voor mijn studie, maar zij blijft altijd eenigszins opgedrongen. Als ik mijzelven niet noodzaakte, zou ik misschien eenige oppervlakkige kennis van deze vakken verzamelen en mij aan iets anders wijden. Niet blijvend. Ik gevoel evenmin roeping mijn leven aan de litteratuur te wijden/ vooral door mijn overtuiging, die exacte wetenschappen veel hooger stelt. Misschien zou psychologische studie mij het meest aantrekken, ik verval altijd daarin als ik mij niet tot iets anders dwing. Maar ik ben tegen een beschouwend, mijmerend, onvruchtbaar leven - en zoo zou het mijne zijn als ik alleen mijn neigingen volgde. ▫ Ik zie in dat ik alleen dan voldoening kan vinden wanneer ik een zekere overtuiging/ een levenstheorie voorop stel en daaraan mijn neigingen onderwerp. Ik kan mijn geest niet in vrijheid laten dwalen, ik vrees voor doelloosheid en onvruchtbaarheid. Ik moet stevig de leidsels houden en één richting op sturen. Er waren wel groote mannen, die zich lieten rondleiden door hun neigingen en na een langen tijd van lediggang en mijmerij van zelf tot groote werksaamheid kwamen, maar ik ben te oud geworden om nog aan een dergelijke geniale luiheid te gelooven, mijn luiheid is van het soort dat doe-nieten voortbrengt en daartegen moet gestreden worden. ▫ Mijn overtuiging is gelukkig vast bepaald, wellicht zijn alle motieven alle fijne toepassingen niet geheel omschreven maar zij laat mij hoe langer hoe minder te vergeefs om raad vragen in moeielijke punten. En ik heb de beste verwachting van mijn levensbeschouwingen. Natuurlijk vind ik haar de beste, maar ik heb ook uit ervaring kunnen leeren dat zij werkelijk goed is. Ik sticht vrede, ik win liefde, ik vind voldoening als ik haar volg.

6 september

Soms gevoel ik iets, dat mij doet denken aan vroegere droomen. Angstige/ akelige droomen. Daarin zag ik mij omringd door vele bekenden, vriendelijke gezichten, ik sprak met hen, het waren mijn huisgenooten de menschen die ik het liefste had. Maar plotseling overkomt mij een angst, ik weet dat mij iets kwaads zal overkomen/ ik zie rond, steun en hulp zoekende - en zie, het zijn nog dezelfde gezichten maar met een vijandige uitdrukking en ijzig lachende. Dat plotseling besef van volkomen eenzaamheid en hulpeloosheid bracht mij dan tot het sterkste gevoel van angst en ellende waarvoor ik vatbaar ben. ▫ En nu bespeur ik nog <een> enkele maal een flauwe weerschijn van dat gevoel. Dat word ik op eenmaal gewaar,

dat ik toch eigenlijk alleen sta met mijn kleine eigen wereld te midden van millioenen die mij nooit kunnen begrijpen/ waar tusschen ik door moet worstelen, behoedzaam en voorzichtig om niemand te stooten of op de teenen te trappen. Wat geeft het of ik hen kwets of beleedig, ook al is het tot hun bestwil. Zij worden niet wijzer en willen het niet worden. Ik moet mij dan voorstellen dat ik in een groot gekkenhuis ben. Altijd tact gebruiken, zorgen niemand driftig of droevig te maken en vooral niet te laten blijken dat ik iemand voor minder verstandig houd dan mijzelven. ▫ Ik ben vol liefde voor allen en de zwaarste opoffering die ik aan mijn liefde doe, is dat ik mijzelven steeds tot tact dwingen wil.

Mijn ideaal van liefde zou zonder dat treurige hulpmiddel zijn. Maar dat is een hersenschim. Altijd de menschen ontzien, vermijden de hartstochten op te wekken, angstig zorgen niemand die men lief heeft door te veel openheid te kwetsen. Is het te verwonderen dat zij zich allen in mijn oog vernederen. Ik gevoel mij hooger dan de meesten, niet omdat ik rijs, maar omdat zij dalen, naarmate mijn ondervinding grooter wordt. ▫ Hoe dikwijls heb ik niet van iemand de persoon gemaakt in staat om mij te begrijpen als hij mij kende, in staat om mijn volle openhartigheid te verdragen. Dat is mij nog nooit meegevallen - ik zie er tegen op zulke menschen nader te leeren kennen, dat geeft maar teleurstellingen. Wat heb ik niet verlangd naar een Mentor, een werkelijk wijs verstandig man vol ondervinding en vol liefde, zonder vooroordeelen en prikkelbaarheden - Och, als ik hem nog ooit vind zal het wel te laat zijn. Ik voel mij nu reeds lang in de rol van helper en bemiddelaar en de hulp die ik noodig heb, moet ik slechts in mijzelven vinden.

Al had ik deze keuze van leven niet gedaan, dan zou mijn geheele wezen mij toch tot de werkkring van een docter brengen. Ik ga langsamerhand de meeste menschen als zieken behandelen en de kalmte en objectiviteit waarmede een docter een patiënt toespreekt en behandelt, begint langsamerhand de hoofdfactor van mijn omgang met anderen te worden. Is het niet hard? Tact is slimheid en zoo wordt liefde leugen. ▫ Altijd stond een ‘leugen om bestwil’ mij tegen, in beginsel verwierp ik de geringste oneerlijkheid van dat soort. En ik *moet* nu, het kan niet anders. O dat ‘bestwil’.

Wat is leugen voor een docter? Het is gift, heilzaam voor enkele krankheden, ja in sommige gevallen onmisbaar, maat toch wekt het mijn weerzin. ▫ Elkeen de volle open waarheid te zeggen, zou even dom zijn als een zieke krachtige spijzen voor te zetten. Er zijn weinig geesten zoo gezond dat ze die waarheid kunnen verdragen. Ze voelen er zich altijd min of meer

door gekwetst en gelooven ook niet, dat zij zonder bijbedoelingen gezegd wordt. Dit geschrijf zou zelfs voor een vreemdeling vol bijbedoelingen schijnen, hij zou de punten voelen die juist hem troffen en de rest niet begrijpen.

Het bestaan van George Eliot schijnt mij bovennatuurlijk. Zij zou mij wellicht ook wel tegenvallen.

Nu ben ik lang niet ingenomen met menschen, en dingen/ zou dit nu zijn zooals zij is? Er is iets tusschen ons op 't oogenblik. Zij wil weer niet spreken of schrijven en het is mogelijk dat daardoor deze gedachten ontstaan. Het is martelend voor mij, haar om een woord te smeeken en te hooren ‘wat zal ik je zeggen?’ O zij heeft het niet makkelijker dan ik - ik ken haar strijd/ maar ik wilde haar zoo graag helpen en verlichten.

Ik begrijp mijzelven niet recht in die vorige bladzijden. Waar is Martha daar? Ik heb van morgen op haar gezicht een uitdrukking gezien die mij die oude droomen voor den geest bracht. Het was gelukkig niet zoo erg, maar ik zag dat er iets gesloten was in haar en dat kan mij zoo ongelukkig maken. Zie dan mag ik ook geen lucht geven aan mijn radeloosheid, want zij vertrouwt zoo vast op mijn geduld. En als dat vertrouwen geschokt werd, dan was ik verder van mijn doel dan ooit en zij ongelukkiger dan ooit. ▫ Ben ik daar dan niet de docter die gif toedient? ▫ Daarom heb ik zoo even haar naam niet genoemd als troost en steun. Ik was onder den indruk van van morgen - ▫ Toch heb ik in werkelijkheid zooveel hoop en zooveel goeden moed. Als ik bedenk hoeveel ik genoten heb dezen zomer en hoe opgewekt zij was. Maar zij is nu weer in Haarlem en wij gaan een wintercampagne te gemoet. Arm meisje! 't is wel dwaas zoo neerslachtig te schrijven van mij, nu reeds en bij zoo weinig reden. ▫ Toch vind ik mijzelven bij het overlezen niet bizonder moedeloos of somber. Maar de ernstige waarheid uit een jonge pen heeft altijd iets neerslachtigs. Dat ligt in den aard der waarheid en der jeugd.

(*door Martha geschreven:* Hoe kon ik je op die gedachten over takt brengen)

15 september

Door je vrouwelijke fijngevoeligheid, kindje. Ik durf nu wel, maar het kost mij steeds angst, ik moet mij er toe dwingen ‘zij wil het zelf’ herhaal ik mij. Het zou mij een groot genot zijn als ik dit straffeloos doen kon/ maar bij het minste teeken van smart dat ik in je bespeur, wordt mijn genot

bedorven door de gedachte aan je verdriet. ▫ Zie nu ga ik weer kalm redeneeren over je, niet tegen je maar geheel neutraal. ▫ Wat is er veel dat je verdriet kan doen in de wereld. Je bent als een aardwurm in een bak met spelden gegooid en je mist de noodzakelijkste wapens. Kalmte en berusting.

Ik heb wel eens bedacht dat ik *alle* verdriet eigenlijk gemakkelijk zou kunnen weerstaan door er in te berusten. Er zijn dingen waaronder ik bitter zou kunnen lijden, doch die mij niet deren omdat ik er eenvoudig in berust. Ik wil niet. Ik geloof dat ik de grootste smart in mijn leven, het verlies van Henri, niet gevoeld zou hebben als ik niet wilde. Maar toen wilde ik van haar houden en genoot in mijn smart. Zoo is het met vele dingen, ja somtijds vind ik die wil gevaarlijk, omdat als ik slecht zou willen zijn, of wreed of gevoelloos dat mij mogelijk toeschijnt. Ik kan willekeurig goed zijn, waarom niet slecht? ▫ Is dat niet typisch mannelijk, of liever onvrouwelijk? Vind je dat akelig? Ik geloof het wel, maar ik vind het voor mijzelven heerlijk. Niet omdat het mij leed bespaart - maar omdat het mij een sterk gevoel van vrijheid en onafhankelijkheid geeft, ik zou mij door dat denkbeeld zelfs in ketenen vrij gevoelen (zegt Schiller niet zooiets) ▫ Als ik alleen aan mijn inborst mijn neigingen toegaf zou er misschien veel goeds komen maar nog meer kwaad. Het veiligst is mij steeds aan mijn wil te onderwerpen, want ik wil vurig het goede. ▫ Maar de meeste vrouwen willen niet, kunnen niet willen. Daardoor lijden zij meestal meer, trekken zich alles meer aan - het zijn meer gevoelsmenschen. ▫ O ik heb ook gevoel. Goddank. Maar ik kan het pantseren door onverschilligheid. Waarschijnlijk is liefde uitgesloten - maar ik heb nooit liefgehad tegen mijn wil, of willen liefhebben tegen mijn hart/ daarom weet ik het niet. ▫ Ik denk echter dat ik voor zulke smarten niet beschermd zou zijn. Maar tegen omstandigheden, kan ik zoo gemakkelijk mijn veeren opzetten of koude kleeren aantrekken waar ik ze langs laat loopen. Ik heb mij reeds getroost in het besef dat ik geen genie ben, dat mijn leven kort is, dat ik niet alles zien zal wat ik graag zien wou, dat er zulke massa's nare en vervelende menschen zijn en nog zooveel meer.

Ik wil mij alleen niet troosten met mijn eigen gebreken, dat zou misloopen, maar ik zal er toch niet ongelukkig door worden. Dan moet er heel wat meer gebeuren. ▫ Die zekere veerkracht tegen ongeluk beschermt mij ook b.v. tegen alle gedachten aan zelfmoord. Ik geloof niet dat ik ooit tot wanhoop zal vervallen - maar laat ik niet te veel zeggen er komen soms mogelijkheden bij mij op die mij doen sidderen. Maar nu wil ik die niet zien.

Ik wil alleen de zon zien en die aan jou wijzen. Never say die. Take the best of it.

Ik ben aan 't boetseeren gegaan en er zweven mij heerlijke visioenen voor 't oog. Grootere beelden maken/ afgieten. O ik zou als ik kunstenaar werd zeker beeldhouwer worden. Ik hou zoo innig van mooie beelden, van Thorwaldsen van Canova en Michel Angelo. Daarin is niets wat mij onbevredigd laat. Wel in Schilderijen. Nooit hebben de oude Hollanders een schaduw van de bewondering in mij opgewekt die Thorwaldsen deed ontstaan. ▫ Rembrandt heeft licht maar geen vormen die mij boeien. Rubens is wanstaltig, Rafael is bont/ glad en zelfs vervelend. De landschappen van Ruysdael en Hobbema vind ik naargeestig, koud en kleurloos. Jan Steen is walgelijk en heeft niets edels of welgemaakts in zijn schilderijen, evenmin Ostade of Teniers en al de rest. Geen edele vorm, geen lijnen, geen verheven gedachten - ik ken die schilders en vind hen interessant, maar ik *bewonder* hen bijna geen van allen. ▫ Maar een beeld als de David van Michel Angelo kan mij in verrukking brengen. En ik voel bij het zien van de mooiste antieken en Thorwaldsen iets onbeschrijfelijks. En nu boetseer ik een leeuwenkop en geniet bij het grijpen in die weeke klei, alleen door de gedachte dat ik precies zoo doe als Thorwaldsen gedaan heeft, natuurlijk alleen in schijn. Zoo zijn die schoone gedachten werkelijkheid geworden, zoo knedende, duwende, en ik zie des beeldhouwers blauwe heldere oogen schitteren als de *vorm* die zijn geest vervult overgaat op de weeke, bruine, ziellooze massa.

Wat is vorm? Ik heb mijn vader eens verweten dat hij van de vorm een godheid maakte die hij aanbad. Maar begrijp *ik* dan wat vorm is?

16 september

IJdelheid der ijdelheden. Mama zegt dat Busken Huet daar zoo mooi over preeken kon. Ik kan het mij voorstellen. Als ik mooi preekte, zou het daarover zijn. Maar de mooie preek zelve zou ook ijdelheid zijn. Schoonheid, preeken, dominées, beeldhouwers, alles is ijdelheid. ▫ En zoo mijn boetseerwoede. Wij kennen ons. Veel ambitie, schoone verwachtingen, luchtkasteelen - bezwaren, machteloosheid, peuterwerk, moedeloosheid. Ik ben nu eenmaal niet ‘breed genoeg aangelegd’. Het is het oude ‘Alle woorden zijn afgemat.’

8 A.J. van Eeden. (links boven)

9 F. van Eeden. 1874. (rechts boven)

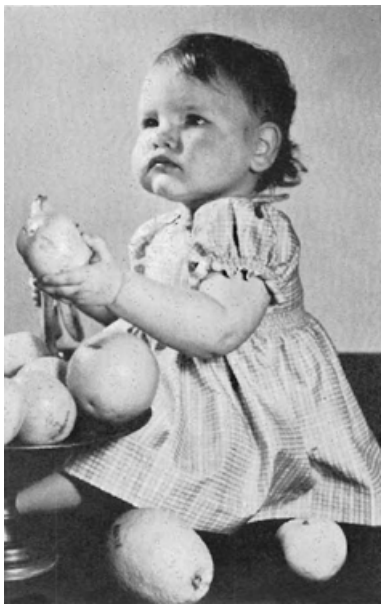

10 Nicoline van Eeden. 1965. (links onder)

11 Schetsboekblad.

[1882]

2 januari

Dit dunne boekje omvat drie jaren, terwijl vroeger een jaar nauwelijks in twee dikke boeken ging. Toen scheen mij alles belangrijk genoeg om het neer te schrijven; nu zou ik mij dikwijls verwijten dat ik een half uur in dit boekje heb zoek gebracht. Maar nu mag het toch wel - ik heb altijd bespiegelingen genoeg. Ik heb uitgemaakt dat de kalmte van mijn karakter voornamelijk bespiegelend is. Die engelsche dame die mijn handschrift bestudeerde was er niet achter - ik ben wel kalm maar niet accuraat, bespiegelend maar niet berekenend. Van daar dat ik een soes ben geen man van zaken.

Het is anders alles goed. Ik heb geen zorgen, geen bezwaren, geen verdriet. Als ik zoo van alle zijden hoor dat het leven toch altijd een last en de wereld een ellendige boel is, dan begin ik te gelooven dat ik een zeldsame uitzondering ben. Ik kan niet ontkennen, het is zoo, er *is* meer verdriet dan vreugde onder ons menschen, maar mij heeft het lot niet tot voorbeeld daarvan gemaakt. ▫ Ik weet nog lang niet wat ik aan het leven heb. Ik bemerk wel dat het niets anders is als onze stemming. Een vroolijke gelukkige stemming is een vroolijk gelukkig leven en omgekeerd. Treurige omstandigheden werken op onze stemming en bederven daardoor ons leven. Maar ook zonder treurigheden kan ons leven bedorven worden alleen door die stemming. Als ik neerslachtig ben dan helpt geen redeneeren, geen beschouwen dan *is* het leven een last. Het geluk is niet te beredeneeren. ▫ Er zijn echter dingen die een onfeilbaar weldadigen invloed op ons leven hebben. Dat is liefde, studie en productie. Studie en liefde staan ver van elkaar. De liefde verhoogt onze gevoeligheid, onze vatbaarheid voor indrukken en daarmede het genot van ons werkelijk dagelijksch leven/ maar studie leidt alle indrukken af heft alle zorgen en bezwaren op, brengt ons in een toestand van ongevoeligheid voor alle kwellingen van het dagelijksch leven. ▫ Liefde is positief genot/ studie is negatief verdriet. Heerlijk is ook het voortbrengen van iets blijvends. Dat geeft een rust een voldoening die ons geheele levensinzicht kan vervroolijken en veraangenamen. En bij mij zijn die drie voorwaarden van geluk vervuld. Het verste heb ik het in de eerste voorwaarde gebracht. Dat is mijn grootste kracht en mijn grootst geluk.

Het is zoo heerlijk, zoo onbegrijpelijk onvermengd heerlijk, dat samenleven met haar. Dat samen genieten in boeken, die wij beiden zoo goed begrijpen en waarin wij elkander begrijpen, dat wandelen door de heerlijke streken hier waarbij elke gedachte in mijn hoofd dadelijk een uitweg

vindt en door haar begrepen wordt. Dat begrijpen - o *dat* is de voorwaarde van het levensgeluk van twee menschen die samen willen leven; *begrijpen*! Ik moet kunnen zeggen wat ik denk zonder vrees dat ik niet begrepen word. Dat kan ik, gelukkige.

Het is nu guur en somber weer. Al wat ik gehad heb schijnt poëtischer dan hetgeen ik nu heb. Dat is altijd zoo. Maar ik heb wel hoop dat er nog veel komen zal. ▫ Zullen die drie jaren snel gaan. Wat is 81 voorbijgevlogen. ▫ Dit jaar is beslissend in velerlei opzicht. ▫ Dit examen is veelzeggend. Zou het goede gevolgen hebben. Ik *wil* toch een knap man worden niet waar. Ik moet daar veel aan opofferen.

18 februari

Haar verjaardag! ▫ Het begon als zulk een schoone dag en het eindigde zoo ellendig. Ik had vroeger wel goede uitingen van mijn innerlijk. Ik heb eens gezegd: O als ik Henri was, dan bad ik God iederen dag dien drukkenden last van mij af te nemen die mij kwelt en pijnigt en nimmer rust laat. Het is een afschuwelijke slang die ik aan mijn borst moet koesteren. Het is mijn zinnelijkheid. ▫ Wij zijn nu drie of vier jaren verder en hoewel mijn pen weigert die woorden te herhalen zijn zij nu helaas nog volkomen van toepassing. Ik had den ganschen dag gewerkt en mijn hoofd meer dan gewoonlijk ingespannen. Tegen den avond kon ik eindelijk niet meer rustig blijven - de oude slang die mij zoo zelden verlaat en nog steeds even afschuwelijk schijnt begon mij te martelen. Het is een vreesselijk iets. Ik heb uren door de straten geloopen, onophoudelijk strijdende en onophoudelijk schrikkende bij iedere vrouwelijke gedaante die mij voorbijkwam. ▫ Ik durfde niet naar mijn kamer te gaan niet kijken naar al de lieve dingen die mij aan haar herinnerden. Ik schaamde mij zoo en voelde mij zoo diep vernederd. ▫ Ik streed. Tegen de gedachten en plannen die in mijn hoofd opkwamen. O zij die zoo rein is, als zij in mijn hoofd had kunnen lezen op zulk een oogenblik, zou ze mij vergeven? Driemalen ben ik naar boven geloopen om te werken maar telkens vloog ik weer op de straat en liet de wind langs mijn wangen suizen, die gloeiden van ergernis en schaamte. ▫ O Martha, lees dit niet voordat een groote opvatting u zacht leert oordeelen over mijn kleinheden. Nu zou het u grieven, misschien een duldelooze pijn veroorzaken.

O jammer! o ramp o droevig menschenbestaan. Waarom is groot en

klein zoo onafscheidelijk in mij gemengd. Ik verfoei, ik veracht mijzelven - en niettemin komen de walgelijkste visioenen in mij op en trekken mij omlaag tot het peil van menschen die ik ver beneden mij stel. En de snerpendste pijn wordt door de gedachte gewekt, dat het *haar* ideaal is dat daar jammerend en zichzelf verwenschend rondloopt, strijdend tegen gedachten die hij niet vermag te onderdrukken. ▫ Ik weet dat als ik nimmer Amsterdam had gezien en de toestanden hier, mijn innerlijk in grooter harmonie zou wezen. Mijn toestand is wellicht normaal, dat ik er altijd laagheden en gemeenheden bij verbind is het gevolg van al wat ik heb moeten zien en hooren.

Goddank! haar beeld staat hoog boven die donkere schaduwen in mijn gemoedsleven. Ik zou haar knielend om vergeving en steun willen smeeken; ik zal het niet doen. Iederen dag wordt de wensch minder dwaas, háár, háár alleen gekend te hebben. Het zou niet goed zijn geweest, maar het schijnt mij zoo heerlijk toe. Niemand invloed op mij te laten uitoefenen, behalve haar. Dan zou er harmonie zijn tusschen geest en lichaam. Nu ben ik wellicht nog lang tot dien bitteren strijd gedoemd.

Ik zal het niet laten lezen. Later, veel later. Ik heb mijzelven nu rust willen geven, zonder die aan haar te ontnemen. Ik heb die rust nu gevonden/ ik heb mijzelven misschien te veel vergoelijkt. En dat verdien ik niet! ik verdien het niet! Als ik maar ge*wild* had, herhaal ik steeds. Ik had mij tot mijn werk *moeten* bepalen. Zeg nooit dat ik niet *kan* willen. Dat is het begin van alle zwakheid. ▫ Zou ze mij minder lief hebben daarom? Zij heeft mij lief om mijn deugden. Dit is een zedelijke mismaaktheid in mij. Het is wellicht buiten mijn schuld, ik doorzie en veracht het lage er in. Toch *is* het er, en geen macht kan die zedelijke mismaaktheid wegnemen en mijn gedachten de vroegere reinheid teruggeven. Zou zij mij minder liefhebben daarom? ▫ Als het mogelijk is dat iemand van mijn hartstochtelijke natuur die zooveel laags en gemeens gezien heeft, dat buiten zijn gedachtenkring kan houden, dan heb ik gezondigd of beantwoord niet aan haar ideaal. ▫ Bitterheid rijst in mij op bij de gedachte dat zooiets haar schoonste illusie zal moeten bezoedelen en bederven. ▫ Ik kan mij het vreesselijk gevoel voorstellen dat mij zou overvallen als ik zooiets van haar moest hooren. ▫ O zou ik mogen rekenen op een liefderijke vergeving en vriendelijke steun? ▫ Ik zal wachten tot wij ouder zijn. Er zal wel eenmaal een tijd komen dat mijn beter ik geheel de overhand behouden heeft. Ik ben het zelf niet, die zoo denkt. Het is de moeielijke plaats waar geest en lichaam ineenvloeien. Ik kan immers op mijn droomen toch geen invloed hebben en

daarin komt hetzelfde. Het is een physiologisch verschijnsel. Het zou mij niet zoo tot ergernis zijn als het mij niet zoo feitelijk naar de laagte trok. Ik verafschuw wat laag en gemeen is en wil mijzelven niet verafschuwen. ▫ Mijn lieveke, werkelijk kun jij die gedachten verbannen. Ik wensch zoo vurig dat je terug komt. Als ik bij jou ben is alles rein en helder in mij. Dat is werkelijk zoo, mijn kind. Dan huiver ik bij de plotselinge herinnering aan oogenblikken als van avond. ▫ Ik weet nog niet wat ik doen zal. Ik kan niet langer met het gevoel rondloopen dat er iets is in mij dat je niet weet, en ik heb dat toch eigenlijk gedaan. Zou ik je lief edel hart weder op de proef stellen - ik kan immers niet zeggen dat er iets is en verzwijgen wat het is. Dan *wil* je het weten. O denk dat *ik*, jouw Friedel rein ben. De ongelukkige mensch die daar door de straten van Amsterdam dwaalde had niets met hem gemeen.

Wat zou je doen als ik ziek werd? ▫ De jaren brengen genezing voor mijn ziekte, lieveling. ▫ Och laat ik het je maar zeggen mijn kind, wij zijn immers één, wij kunnen immers alles samen bespreken eenvoudig en ernstig.

30 maart

Niet zoo snel, zoo duizelingwekkend snel/ vluchtige tijd! Spoedig heb ik den langsten tijd geleefd. ▫ Hoe ouder ik word hoe kwellender de gedachte aan mijn onbeduidend, kortstondig bestaan wordt. En daarvoor zooveel inspanning en leed en strijd. Om die enkele jaren. Ik denk nauwelijks: wanneer zal dat komen of het is reeds voorbij, wat ik vroeger in een eindeloos verschiet zag ligt reeds ver achter mij, ik hol voort, ik kan geen oogenblik stil staan om terug te blikken/ om adem te scheppen, ik hol voort rusteloos en reddeloos naar mijn einde. Welk een bestaan toch! ▫ Hoeveel troostgronden, uitvluchten, sofismen heeft men bedacht om die al te diep besefte waarheid te bedekken, te verzachten. Het is alles gezocht. Onze ellende is dat wij *weten*. ▫ Nu zie ik nog een langen tijd, met geluk en vreugde voor mij. En het zal een oogwenk zijn, totdat nieuwsgierige nakomelingen in mijn papieren snuffelen en zich amuseeren met dit geschrijf.

Als ik 's morgens wakker word, dan gevoel ik troost. Dan is het sterven mij onverschillig, het leven een merkwaardig schouwspel/ 's avonds komt al het menschelijke in mij boven/ mijn gehechtheid aan de wereld en het leven, dan wilde ik nooit geboren zijn om niet de zekerheid van *die* scheiding voor oogen te hebben. ▫ O het is met den avond van het leven als met die van den dag. Hoe ouder men wordt, hoe heftiger ons wezen in opstand

komt tegen het denkbeeld van scheiden en dood. ▫ Wie dit leest, raad ik, zoo weinig mogelijk te denken aan zijn leven, als hij dat kan. Laat de dood hem plotseling overvallen midden in vreugde en zorgeloosheid. Het is niet het sterven maar het denken er aan dat vreesselijk is. ▫ Kunt ge u een leven hiernamaals voorstellen, des te beter.

Is dit Weltschmerz?

11 april

De lente komt. Wat heb ik in dit boekje te vergeefs naar de vorige lente gezocht, die staat in brieven en op een berkeblad. Het is zoo heerlijk alle indrukken te bewaren. Het leven wordt er langer door en rijker. Al schrijf ik nu maar eenvoudig neer, dat het helder weer en Oostenwind is, dat zij hier heeft koffiegedronken alleen met mij, dat ik Gine's huis heb gezien, dat ik Wahrheit und Dichtung lees, Kinder der Welt lees met haar en een comedietje maak, dan blijft deze tijd mij helder voor den geest en dat wensch ik juist.

Ik ben nog dikwijls moedeloos, maar als ik ernstig wil verdwijnt de neerslachtigheid. ▫ Het vooruitzicht op een afwisseling in de toestand werkt weldadig. Ik wil naar Parijs naar het centrum der beschaving/ als zoon mijner eeuw wil ik daar geleefd hebben.

Ik heb gemerkt dat men ook *te* objectief zijn kan. Men kan uit al het goede door overdrijving iets verkeerds maken. In dit geval komt er verveling voor den evenmensch en maatschappelijke ongeschiktheid voor zichzelven uit voort. Chap is een jongen die het goed meent, maar zijn theorieën zoo tot in 't belachelijke doorzet dat hij voor iemand die hem niet recht kent onverdragelijk schijnt.

En nu komt bij mij een groote moeielijkheid boven. Ik gevoel aandrang aan ieder mijn meening te zeggen omtrent zijn fouten. Dat zit in mij, het schijnt mij toe alsof ik hem en de menschheid een dienst bewijs. En *toch* is het meestal niet goed. ▫ Wanneer ik een overigens verstandig man in een zekeren waan zie, dan *kan* ik het bijna niet nalaten hem dat onder 't oog te brengen. Ik zou het van een ander ook verlangen, al verdroeg ik het nu meer of minder gelaten. Het is goed voor mij, ik wil het hooren. ▫ Waarom kan het niet. ▫ Ik weet echter dat het een hoofddeugd is, de fouten van anderen op bepaalde tijd ongemoeid te kunnen laten; en velen missen die deugd tot groot verdriet van anderen en hunzelven.

aant.

12 april

Ja het is een goede leerschool hier voor mij. O die twee ongelukkige echtgenooten met hun dagelijks wederkeerend getwist en getob. Twee moeielijke karakters vaak hemelsbreed uiteenloopend en beiden den tact missend die dat verschil zou kunnen aanvullen. Wel zijn die voortdurende botsingen pijnlijk, ook voor mij. Maar het is zulk een voldoening voor mij ze te kunnen verzachten en verminderen. ▫ Zij gelooven mij beiden en hebben mij lief.

O welk een dag vol zaligheid. Echte jeugdige lentezaligheid. Het onbestemde weemoedige onbeschrijfelijke gevoel, als van een bloesemknop die zich opent. ▫ En die heerlijke zang, die zoele lucht, dat lieve lieve paar oogen naast mij, het was al liefde teederheid en geluk in mijn binnenste. Ik voelde weer de oude droomerijen de oude lenteweelde. Wel voel ik mij ouder, ik zie alles scherper en juister, en ik voel mij helaas minder in staat de vluchtigheid van mijn geluk te vergeten. ▫ Jammer! Het is zoo wonderbaar heerlijk anders mijn leven!

Fräulein Prölss gezien.

16 april

Mama ligt met erge hoofdpijn en er is nu wel vrede in huis, maar ik wenschte het liever zonder hoofdpijn.

Het werken gaat niet al te best, er wordt nog steeds veel verdouweld in allerlei andere boeken, maandwerken, eigen producten. ▫ Hier ligt weer een kindje mijner muze. Het wordt eenigszins als stiefkind behandeld en ik geloof toch niet dat het dat verdient. Het heeft mij een half uur uit den slaap gehouden, ik heb het Martha gebracht die wel geloofde dat het goed was en toen had het al weer afgedaan. Wat wil ik er ook meer genoegen van hebben? ▫ Aan menschen als ik ben worden dergelijke ontboezemingen alleen veroorloofd wanneer ze die voor zich houden. Objectieve waarde hebben ze toch niet. Subjectieve alleen voor mij, en soms voor Martha. Maar hierin kwam niets van liefde voor. ▫ Voor Chap is het natuurlijk veel te begrijpelijk.

O Foei Friedel Friedel!

18 april

Ja dat mocht ik wel zeggen. Foei! daar liet hij zich door een zekere teleurstelling brengen tot een zeer subjectieve geringschatting van haar objectivi-

teit. Zij zal iets niet *mooi* vinden al vindt ze het aangenaam voor haar om te hooren. Neen het was wel ongemotiveerd; maar toch prettig te begrijpen dat het niet waar was. Die gewaarwording ondervindt zij ook wel zegt ze dikwijls. O ik zou zoo graag willen, dat al haar gedachten van zelve en ongedwongen tot mij kwamen. Maar dat gaat niet zoo gemakkelijk. Het is zulk een eigenaardig karakter - ik heb soms zulk een onbegrensd medelijden met haar, en zulk een dankbaar gevoel dat ik in staat ben haar leven te verhelderen. Er zijn in haar twee verschillende werkingen in voortdurenden strijd, die beiden in een ander afzonderlijk veel goeds zouden kunnen voortbrengen, maar te zamen voortdurend dissoneeren. Het is of uit de vereeniging van twee zulke uiteenloopende personen als haar ouders nimmer een harmonisch rustig geheel heeft kunnen voortkomen. Maar dat is niet meer dan een opmerking zonder grond. Want van haar moeder heeft zij al zeer weinig, behalve haar groote goedhartigheid en zachtheid misschien.

En dat zwijgen, die angst om haar binnenste met de menschheid in aanraking te brengen, die schuwheid en weerzin zelfs tegen de menschen in 't algemeen, hoe zijn die eigenschappen in haar gekomen. ▫ Is dat haar aangeboren? Of heeft ondervinding, gebrek aan wezens die haar begrepen, pijn die haar gevoelig karakter telkens ondervond, die teruggetrokkenheid langsamerhand veroorzaakt? ▫ Is haar hart van den beginne af gesloten geweest, of hebben ruwe handen het aangeraakt toen het zich wilde openen. Voor mij zelfs is het maar al te vaak gesloten. ▫ Maar die eigenschappen doen niets geen afbreuk aan mijn liefde. Het geeft mij moeite en soms verdriet, maar veel minder misschien dan haar. Ik ken baar willen en streven en weet hoeveel goeds en edels daar binnen schuilt.

Er is een ding dat mij meer hindert. Wanneer ik een opinie zeg of schrijf dan moet ik altijd *vreezen*, dat zij die niet deelt. Ik weet dat ik in dat geval altijd onaangenaam getroffen zal worden door de wijze waarop <ze> dat verschil in opinie opneemt. De oorzaak ligt in haar aangeboren zwak om zich te ergeren als iemand het niet met haar eens is, en vooral komt dat uit als *ik* in dat geval ben. Ze mist het vermogen een denkwijze die niet met de hare overeenkomt kalm te overwegen, ze gaat er dadelijk heftig tegen in. ▫ Dat is iets wat mij soms veel verdriet kost. Het is onmogelijk dat twee menschen in alles hetzelfde denken en dat zou ook zeer vervelend zijn. Er is niets leerrijker en aangenamer dan een kalm gevoerd dispuut, het geeft wrijving/ leert helder uitdrukken en eigen gedachten beter ordenen. Het is een voorwaarde voor aangenaam samenleven, dat men punten waar

men het over oneens is op rustige wijs kan bespreken. ▫ En er is niets dwazer dan zich te ergeren aan verschil van opinie, zelfs niet met dengene van wien men het meeste houdt. Wie is zeker een volstrekt juiste opinie te hebben? Hoe meer men denkt hoe meer men gaat twijfelen aan de zekerheid van een eenmaal vooropgesteld oordeel. Er zijn dingen waarop men zou meenen dood te kunnen blijven en die toch later onjuist blijken. Wie van de meening uitgaat dat zijn oordeel altijd het juiste moet zijn, kan nooit wijzer worden dan hij is. En wie het niet doet, mag zich nooit ergeren als een ander anders denkt. ▫ O zij weet al deze dingen maar toch ... als zij nu iets van mij hoorde waarmee zij zich niet direct kon vereenigen zou ze toch weer 'warm worden' en die warmte is de dood voor een verstandig gesprek en een helder oordeel. ▫ Zou dat kunnen veranderen. Ja, ik geloof het wel maar langsaam en met inspanning. O zij zal wel willen. Want ik mag er niet aan toegeven en mijn meening verzwijgen of nog erger veranderen, als ik weet dat het de hare niet is.

Het nageslacht - ja dat zal zeker niet het juiste begrip van ons krijgen - ik kan je ook onmogelijk weergeven lief kind, met je duizend soms zonderlinge soms zoo lieve eigenaardigheden. Maar ik wil er in elk geval voor hen bijzeggen dat je een onbeschrijfelijk goed en edel hart hebt en dat ik daarom ook onbeschrijfelijk veel vanje houd.

2 mei

We hebben het Begijnenhof doorgeloopen met de dikke poezen en stille tuintjes, het was er heel aardig. We hebben na den eten het Vondelpark door gedwaald, Toby laten zwemmen. Dingen gekocht voor het huishouden. Het was een aardige vroolijke dag. Ten slotte gezongen in de Damnation.

Het comedietje is weer af. Ik voel mijn productiviteit toenemen. Mijn hart kan opengaan bij de gedachte aan allerlei dingen die ik denk te maken. O ze kunnen wel aardig worden. Er zijn goede gedachten bij. Eerst moet dat examen achter den rug. Moed gehouden jongeling. Nacht lief kind, o dat aapje!

6 mei

Gisteren bij Gunning gedineerd. Het was wel aardig. Het amusante van zulk een partij ligt niet in de omgeving maar in ieder mensch persoonlijk. Men amuseert zich meer of minder naar mate men er een meer of minder

belangrijke rol speelt. Ook met het vertoonen van aardigheden geniet de vertooner de meeste voldoening. Ik amuseerde mij er, niet omdat ik wat vertoonde maar omdat ik vroolijk was een vloeienden toast hield en voelde dat ik niet te veel was. ▫ De gastheer of vrouw kan eigenlijk niet zoo veel doen om het hun gasten aangenaam te maken dat ligt aan de gasten zelf. ▫ Er was wel veel heerlijks in die bruiloftomgeving, die vroolijke stemming, dat gezellige huisgezin en dat wandelen na het diner in de verlichte tuin alsof het zomer was.

29 mei

Tweede Pinksterdag. Er zijn nog heerlijker dagen gevolgd, waarbij al het vorige in 't niet zonk. Van daag was de heerlijkste. Een lentefeest voor ons beiden. De pinksterdrukte ontloopen hebben wij beiden feestgevierd op de oude, lieve duinen te midden van duizenden geurige duinrozen, terwijl de meikevers door de zoele avondlucht snorden. ▫ Oude herinneringen komen dan en ik wist niet of het oogenblik zelve ofwel de herinneringen mij deden genieten, maar het was onbeschrijfelijk.

Ik heb vele pretjes achter den rug, een promotiediner en de bruiloft te Rotterdam/ er was geen genot zoo ingrijpend als dat van gisteren avond.

Dit is slechts een herinnering. Ik heb veel lust maar geen tijd tot bespiegelingen. Over weinig tijd doe ik examen. Ik ben buitengewoon kalm en gelukkig er onder. Wel bekruipt mij vaak een angstig gevoel dat mij mijn zelfvertrouwen ontneemt en zijn oorsprong vindt in vroegere ervaringen, maar de rust in mij komt door het bewustzijn van werkelijk mijn studie lief te hebben. Niet door de overtuiging dat ik er zooveel van weet, maar door het gevoel dat ik voor mijn genoegen studeer omdat ik er behoefte aan heb. Wanneer ik mocht zakken zou ik volstrekt niet moedeloos of wanhopend gaan twijfelen aan mijzelven zooals bij van der Waals. Toen heb ik voor van der Waals gewerkt, nu voor mijzelven.

12 juni

Boe! wat groote woorden - over een paar uurtjes zit ik te transpireeren - en wat hiervoor geschreven staat lijkt mij erg gek.

Daar ga ik! Alle goden helpen mij! ▫ Mijn geweten is vrij gerust, maar o jé! daar kom ik er niet mee. ▫ Als ik aan alles denk wat ze vragen *kunnen* en wat ik niet weten kan/ brrr!! Vooruit! herwin je filosofische kalmte,

aant.

wat is een examen met het oog op de eeuwigheid./ Lieveling! Lieveling zou mij dat nu niet kunnen schelen, wat daar staat in dat lieve briefje! O Martha.

23 juni

Bijna twee weken om in een voortdurende roes van vreugde en geluk. Het is alles zoo vroolijk om en in mij - ik weet bijna niets wat ik anders of beter zou willen hebben. Martha is zoo gelukkig. Wij loopen los en genieten onbeschrijfelijk - en toch moet het heerlijkste nog komen, het is hier wel jolig en gezellig in Amsterdam maar als een vredige achtergrond vol kalme rust en ongestoord genot doemt Mijnsheerenland op. ▫ Het zullen de 14 paradijsdagen zijn van mijn leven - mogen het geen 10 dagen van Keizer Seged worden. ▫ Wij hebben heerlijk gelegenheid tot het maken van opmerkingen en beschouwingen. We kunnen zoo gezellig door die feestelijkheden heen wandelen en ons uitsluitend toch met elkaar bezighouden zonder ons af te zonderen. We hebben uitgemaakt dat het meeste feestgenot op voldane ijdelheid berust. Wordt de ijdelheid bevredigd dan is er genot, anders niet. Dames genieten wanneer ze met heeren van eenig aanzien dansen, wanneer ze 'gefêteerd' worden, wanneer hun toilet boven dat van anderen uitmunt. Heeren hebben plezier, wanneer ze bespeuren aardig gevonden te worden, wanneer ze veroveringen maken, of wanneer ze in de een of andere deftige positie als commissaris of zooiets gezien worden. Ook als ze met voorname lui in aanraking komen.

Ik oordeel, zooals altijd het meest naar mijzelven. De meeste menschenkennis put men uit zichzelven. Men heeft van de meeste deugden of ondeugden wel een klein restje in zich en daaruit kan men de handelingen en uitingen van anderen verklaren. ▫ Ook dit verschijnsel, *dat* men alles uit zichzelven put, heb ik bij mijzelven waargenomen. ▫ Maar al berust mijn genot voor een deel op ijdelheid (in dit geval op mijn beteekenis in het corps en op Martha) toch *is* het genot en is dit een week die ik nimmer zal vergeten waarvan het eigenaardig karakter bij iedere herinnering mij weer voor den geest zal komen. Al was het alleen door een air uit de Damnation. ▫ Maar in Mijnsheerenland zal het reiner genot zijn.

12 juli

Mijnsheerenland. En nu is het alles weer voorbij. ▫ Er is niets, behalve de eeuwigheid. ▫ Misschien mijn beste dagen zijn hiermee weggegaan, mis-

schien komen ze nog eens terug. Dan hoor ik de karkieten en de roerdomp weer eens en zie het riet wuiven aan de oevers van de Maas. Alles schijnt mij nu een vluchtige droom toe, het schijnt mij zoo kort sinds ik hier kwam en nu moet ik al weer weg.

3 augustus

Al drie weken - schijnbaar veel langer - is die tijd voorbij. Ik heb oogenblikken van grooter bevrediging gekend dan daar. Ik heb niets degelijks voortgebracht of in mij opgenomen daar, en al heb ik nog niet hard gewerkt tot nog toe er is toch een meer productieve geest in mij gevaren en dat schijnt mij de hoogste voldoening. ▫ Ik heb weer een gelegenheid gezocht, al wat zich langsamerhand in mij verzameld heeft en begon te gisten, bijtijds een behoorlijken uitweg te banen. De vergelijking is niet mooi maar juist. Ik zoek naar onschuldige scherts maar er komt meestal spoedig iets heftigs in. Het is ook zoo hard, zoo weinig edele en ruime karakters om je heen te vinden. O hoe meer ik het ontbeer hoe meer ik de waarde van het begrip ‘edel’ leer kennen. Er zijn er die het hebben maar hoe weinigen! En de meesten hebben het slechts onbewust, bij tijd en wijlen in zich en dan nog gepaard aan allerlei bijgeloovigheden en bekrompenheden. Maar een waarlijk groot en edel gemoed dat zichzelven bewust is, waar vind ik dat?

Van Martha en mij wil ik niet spreken. Wij weten beiden wat wij er onder verstaan, wij streven er beiden naar. Maar de strijd met onszelven geeft ons zooveel te doen dat wij het niet wagen ons met het ideaal te vergelijken dat overwinnaar moet zijn in die strijd.

Langsaam gaan mijn oogen voor Shelley open. Juist in hem zie ik die zelfbewustheid, die overweldigende grootheid van gemoed en gedachte die geheel in zichzelven kracht en steun vindt.

Ik leer Goethe kennen tegenwoordig, uit zijn eigen schriften. Die reus neemt in dimensies af naarmate men hem nadert. Zijn scheppingen verminderen niet in schoonheid, maar zijn karakter wordt verduisterd door allerlei ‘Kleinlichkeit.’ Hij heeft echter een krachtig wapen in zijn helderen blik, die hem in staat stelt zich zelven onpartijdig te doorzien, en vooral in zijn zelfvertrouwen. Als hij een nederig en bescheiden man geweest was, zoude hij relatief veel meer van zijn roem er bij hebben ingeschoten. Hij is een ijdel man geweest die zich gaarne hoorde prijzen/ hij wist bovendien hoe ver hij zijn omgeving in scherpte van geest en inzicht vooruit was en zag er daarom minder bezwaar in zijn bewonderaars door een zekere ver-

aant.

tooning van grootheid en door wat mysticisme ontzag in te boezemen. Hij klaagt er in 't begin over dat men zijn groote, ruime bedoelingen zoo slecht begreep en er allerlei bekrompenheid in zocht. Dat heeft hem aanleiding gegeven het publiek liever niet zoo vrij met zijn werkelijke gedachten in kennis te stellen maar liever het imposante van zijn persoon door een zeker waas van geheimzinnigheid en grootheid te verhoogen. Hij stond altijd buiten zijn tijdgenooten, buiten de menschen. Hij was een egoïst die voor zijn eigen direct genoegen leeft en nooit geheel, innig en onbaatzuchtig heeft liefgehad. Hij kende geslachtsliefde en tijdelijke vriendschap, maar niet die volle, hartelijke toewijding die waarlijk edele naturen kennen. Van de drie voorwaarden tot geluk heeft hij de beide laatste, studie en productie, of ‘admirer et inventer’ gekend, de liefde niet. Er zijn vele menschen, waaronder vaak personen van de hoogste beteekenis die hetzij door hun natuur hetzij door redeneering tot de conclusie komen, dat zulk een leven het hoogste is en dat het niet goed is, zich zoo vertrouwelijk met het menschdom in te laten. Die geestelijke aristocratie boezemt mij een afkeer in en des te meer omdat ze meestal voorkomt bij personen die ik om hun kennis of talent zeer hoog wilde stellen en die ik nu niet onvoorwaardelijk meer kan achten. ▫ Al deze onderscheidingen en deze voorkeur berust op een aangeboren gevoel. Het is geen conventie die mij Shelley's ideaal hooger doet stellen dan Goethe's. Het was altijd in mij. Het heeft zich tegen mijn vader verzet voordat ik er mij rekenschap van kon geven. En toen het in den strijd met Henri gevaar liep onder mijn eigen argumenten weggeredeneerd te worden is het toch in stilte blijven bestaan om zegevierend boven te komen en zich als meester van mijn leven te doen gelden toen Martha mij deed zien dat het geen steun meer behoefde uit redeneering, maar genoeg had aan zichzelven. ▫ Het *is* er zooals onze geest is, zooals mijn denking is. En wat het zij, een uiting van het verband tusschen mij met de overige menschheid, een openbaring van de algeest of een zuiver individueele behoefte, het bestaan er van eerbiedig ik als mijn beter ja mijn beste ik. Het zal mijn richtsnoer zijn mijn leven lang en ik zal al mijn kracht aanwenden om dat beginsel te laten zegevieren en ingang te doen vinden. Het is zoo eenvoudig. Hebt uw naaste lief - niet om Gods wil, niet om u zelven, maar om uws naasten wil.

15 augustus

Een logeerweek, een feestweek achter den rug. 's Morgens Homerus; dan in zee, in de kalme, blauwe heldere zee, dan in de warme duinen liggen.

aant.

's Middags in het groen van Leeuwenhorst schrijven en lezen. 's Avonds weder aan zee totdat de zon was ondergegaan en wij onder den donkeren sterrenhemel die ruime weg over de duinen terugwandelden.

Ik heb Iphigenie gelezen dat mij heerlijk trof. Het is schoon, edel, waar zonder eenige opgeschroefdheid, zeldsaam welluidend van taal en rein van gedachte. Het is wel moeielijk nog zelf iets te durven produceeren bij het lezen van zooiets groots/ maar hijzelf zegt het men moet tevreden zijn met het eigen bestaan al is er zooveel beters en grooters.

Ik ondervind steeds groote moeielijkheid in het beoordeelen van mijn werk en daarmee van mijn persoon. Ik tast eenigszins in den blinde rond - ik weet dat men datgene meestal het beste vindt wat ik met de meeste liefde schreef/ soms echter komt dat ook niet uit. Dikwijls zie ik eerst in hoe mijn werk is wanneer ik vergeten ben wat ik er bij voelde toen ik het schreef. Het Rijk der Wijzen is gedrukt en komt in Nederland - ik vier vele triomfen tegenwoordig. Mijn studie is gelukkig, mijn Martha is gelukkig, mijn finantiën staan goed in de toekomst, en mijn liefhebberijen hebben succes, ach jongen! waarom moet je bij dit alles steeds aan de reactie denken die komen zal. Wanneer het tooneelstuk dat ik nu schrijf niet aan de verwachtingen beantwoordt die ik er nu onbewust van koester dan is een groot deel van mijn vreugde weg. Natuurlijk - iedere triomf vermeerdert mijn illusies en dat gaat toch niet. ▫ Bedenk echter wat ik heb willen stellen boven eer en kennis en geluk: de voldoening een goed mensch te zijn.

16 augustus

Heden avond bij Ortt geweest. Ik word er altijd stil. Het is er vol verhalen van vroeger, - alles spreekt van vroeger. Ik begrijp nu eerst recht den invloed die dat huisgezin op mij gehad heeft. Pijnlijk doet het mij aan als ik denk hoeveel ik verloren heb in den dagelijkschen omgang met hen en hoezeer ik eigenlijk ben achteruitgegaan op dat punt. Er heerscht geen geestvol of leerrijk discours en toch schijnt elk ander gezin klein en laag bij den grond, bij hen vergeleken. ▫ Nooit ben ik meer geneigd edele gezindheid en een rein en liefdevol hart boven een verlicht hoofd te stellen dan daar. ▫ Het *kan* echter samengaan.

Ik bespeur nog meer wanneer ik bij Ortt ben. Ik heb aan van Deventer over Stimmungspoesie geschreven en naar voorbeelden gezocht van kunstwerken die zulke poëzie voor mij inhielden. Welke waren het? Ekkehard als dichtwerk, Schumann als muziek. En Ekkehard las ik van Henri en

Schumann speelde Mevrouw Ortt voor mij. Neen de poëzie lag niet zoozeer in die werken als in *mij* op die leeftijd. Ik gevoelde nu, dat die leeftijd voorbij was. En dat nooit een nieuw kunstwerk mij zou kunnen geven wat ik Stimmungspoesie noem. Die ziet men alleen als men haar in zich heeft. Dat had ik alleen in die tijd toen het groote gevoel: liefde, in mij ontwaakte. Dat wordt het nimmer weer.

28 augustus

Ik ben een weinig ontstemd door een beuzelavond anders heb ik het nog al goed. Mijn grootste voldoening ligt in het maken van iets. Wanneer dat goed gaat ben ik tevreden anders niet. Het Poortje vordert langsaam, ik word er te vaak uitgehaald en als ik een goed eindje gehad heb, wil ik er zelf uit. Het eerste bedrijf moet op rijm, daar helpt niets aan/ hoe vind ik er nog den tijd voor? Ik heb nog wel vele plannen gehad maar er zijn er maar weinige onder die kans hebben op verwezenlijking. Ik wil een filosofischen grondslag leggen voor mijn leven, kalm/ ernstig, zonder een overbodig of onoverdacht woord/ het zal mij het gemakkelijkst vallen er een dialoog van te maken dat klinkt ook minder droog en gedwongen en is van zelf minder eenzijdig daar men zich voortdurend moet inspannen een zaak uit twee oogpunten te bezien. Ik weet niet of ik er nu reeds aan beginnen moet. ▫ Mijn leven wordt wel ‘rijker’ en dat is toch nog grooter voldoening dan geluk. Ik ben zoo dankbaar Homeros nog te kunnen lezen, dat was mij een voortdurend gevoeld gemis, het is mooier dan latijn/ veel mooier. ▫ Ik heb veel geleerd en genoten in de dagen dat van Deventer hier was. Het is heerlijk te kunnen wandelen en te gelijk geestelijk werksaam te kunnen zijn. Mijn beschouwingen zijn in die dagen heel wat helderder geworden.

Vandaag bij mevr. Schorer geweest. Een merkwaardige vrouw. Een vrouw in den volsten zin van het woord. Een rijk gemoedsleven, veel gevoel, veel geest, goeden wil voor al het schoone en goede, maar weinig logica, weinig zuiverheid van gedachte en geen philosophie. Martha zag dat in haar. O Martha is ook een echte vrouw Goddank maar zij heeft begrip van alles waartoe zij zelve niet is aangelegd, zij waardeert het zooals ik haar gemoedsleven ontzie en waardeer. ▫ Daardoor kunnen wij samen gelukkig zijn. En wij zijn het. Onbegrijpelijk, onvergelijkelijk gelukkig.

24 oktober

Een kort rustpunt voor mijn gedachten. Het is mij onmogelijk alles op te schrijven wat mij sinds 28 Aug. is overkomen dat invloed heeft gehad op mijn leven en denken. ▫ Ik ben een recht Zondagskind daar alles mij medeloopt. Als ik op dit oogenblik zeggen moest wat mij ernstig bezwaarde zou ik werkelijk verlegen staan. Ja de onophoudelijke gedachte dat ik nimmer misschien zal kunnen zeggen: 'nu kan ik bevredigd sterven' en dat niets overgedaan kan worden.

O mijn studie! dat is een heerlijke voldoening. Als ik mijn leven, mijn belangstelling in mijn werk, mijn geheele bestaan vergelijk met het vroegere, wat schijnt mij dit dan rijker, gelukkiger en zorgvrijer. Want wat zorgen zouden kunnen zijn, zijn mij genoegens. Mijn werk is uitspanning, waarvan ik slechts door onaangename dingen word afgehouden. Ik verlang naar de colleges en ik leer alles met veel meer gemak omdat het mij meer belang inboezemt dan iets anders. Maar ik word nooit uitsluitend medicus - ik ben altijd idealist geweest en ik zal dat blijven. Mijn studie is mooi, maar het grondbegrip er van: anderen helpen en zelf beter worden, is hoofdzaak. Als het geen menschen waren, zouden geen patiënten of ziektegevallen mijn kunnen schelen. Want studie zonder filosofische of sociale beteekenis stel ik niet het hoogste. Ik wil nader komen aan de kennis van Spinoza's God, ik wil trachten naar de wijsheid van Socrates en ik wil de menschen liefhebben naar de leer van Jezus. ▫ Mijn idealen zijn niet laag gesteld, maar waarom zou ik niet naar het hoogste streven al kan ik het nimmer bereiken. En die drie wegen zijn voor ieder, ieder mensch begaanbaar met een ernstigen wil, een goed hart en een helder hoofd.

zaterdag 23 december

Het zijn maar weinige minuten die ik voor het arme boekje afzonder. Maar er komt toch meer uit mij dan vroeger, maar in andere boeken. Ik begin langsamerhand op gevaarlijke hoogten te geraken. Mijn schrijvers ijdelheid speelt in deze dagen meer den baas dan ooit. Ik schaam mij over de groote spijt die mij vervult als ik aan het gemis van mijn naam onder het Rijk denk. Ik vang nu en dan woorden op die slecht deugen voor mijn zielsrust. Want mijn arm hart gaat zich weer illusies scheppen die het zich met veel moeite reeds had leeren ontzeggen. ▫ O als ik neer moet ploffen uit de ingebeelde hoogte dan zal ik pas bemerken hoe hoog die wel is. Als ik dat nog eens beleven kon

aant.

Heden avond
Eerste opvoering van
Het Poortje
of enz. enz.

Kom! al kreeg mijn ijdelheid nu eens dien knauw. Heb ik niet genoten bij het maken?

Ik zou nog een triomf kunnen noemen bij de andere. Misschien de grootste die ik tot nog toe behaald heb. Men (en Kees zelf) verbaast zich er over hoeveel ik afdoe en hoe ik tijd vind voor al wat ik doe. Had ik dat ooit durven denken? Ik de soeskop nu woekeren met minuten! Er is geen heerlijker besef. Het vindt wellicht zijn oorzaak in de toenemende bewustheid van mijn kort leven maar er komt toch ook verhooging van energie bij. Er moet echter in Godsnaam niet geslabakt worden.

Rector zijn is zeer streelend voor ijdelheden, maar ik zou het niet meer willen wezen als ik het nu niet was. Men is slaaf van zijn waardigheid. Er is echter een zekere voldoening in, flink met bekrompen tradities te breken en het corps dat mij nu moeielijk weer afzetten kan aan een andere opvatting van ‘waardigheid’ te gewennen. ▫ Rijk, rijk is mijn leven. Ik kan niet opsommen wat ik leer en geniet.

[1883]

12 januari

Kerstvacantie voorbij met feestdagen, familievreugde en oudejaar. ▫ Nu ik hier weer in Amsterdam zit voel ik mij bepaald gelukkiger. Ik ben op 't oogenblik zonder werk/ dat wil zeggen mijn Poortje is af en ik ben nog niets nieuws begonnen. Dat geeft mij zulk een ledig gevoel. Maar het drukke leven hier bevalt mij. Er is zooveel goeds nog voor mij in 't vooruitzicht. Maar ik moet elke minuut gebruiken.

Een tijdlang heeft mijn studie een onvermijdelijken neerdrukkenden invloed op mij gehad. Het was hypochondrie/ melancholie en akeligheid. Maar ik heb nu weer hoop gekregen dat het met den tijd wel voor goed verdwijnen zal. Ik moet mij gewennen aan alle gedachten zoodat ze hun akeligheid verliezen. Soms gelukt het mij de dood als kalme rust, als een lange droomlooze slaap aantrekkelijk genoeg voor te stellen. Maar de angst voor ziekten wordt daardoor niet minder.

Met brandend verlangen hunker ik naar het oogenblik, waarop ik met ijzeren vleugels onder de voeten weer over 't ijs zal glijden. Het scheelt nog maar een haar.

aant.

Ik heb de Faust gehoord/ mijn schoonste muziekavond.

> Zu diesem Augenblicke möcht ich sagen
> Verweile doch, du bist so schön.

Ook Heine heeft mij weer getroffen en vermaakt. ▫ Maar die weerklank in mij die mij vroeger zulk een tooverachtig genot van muziek en Heine kon geven is er niet meer. Ik bewonder nog, maar gevoel minder; ik weet beter wat schoon is of niet maar ik gevoel het minder. De aandoeningen die men ondervindt in het tijdperk van ontwaken van ontluiken zijn de heerlijkste en langst durende. Ik zoek nu nog slechts naar iets dat was zooals toen. En toen was alles heerlijk uit zich zelf.

1 oktober

While this poor heart was being bruised with a weight too heavy for it, Nature was holding on her calm inexorable way, in unmoved and terrible beauty. The stars were rushing in their eternal courses; the tides swelled to the level of the last expectant weed, the sun was making brilliant day to busy nations on the other side of the earth. The stream of human thought and deed was hurrying and broadening onward. The astronomer was at his telescope; the great ships ware labouring over the waves; the toiling eagerness of commerce the fierce spirit of revolution were only ebbing in chief rest and sleepless statesmen were dreading the possible crises of the morrow. What were our little Fina and her trouble in this mighty torrent, rushing from one awful unknown to another? ▫ Lighter than the smallest centre of quivering life in the waterdrop, hidden and uncared for as the pulse of anguish in the breast of the tiniest bird that has fluttered down to its nest with the long sought food, and has found the nest torn and empty.

20 december

Welk een verandering in mij! Ik lees al het vorige zooals ik het werk van een jongen van mijn kennis zou lezen. Ik ben alweer ouder, veel ouder geworden. Ik kan haast den dagboektoon niet meer vatten. ▫ Wat is al dat vorige vroolijk, ik schijn wel een Zondagskind, vooral een kind. Doet de roem mij zoo pedant op mijn vroeger ik neerzien? Neen, het leed/ de ervaring, de kritiek.

Ik heb veel leed gehad in dit jaar, vooral de laatste maanden. En ik heb het hoogste eerzuchtsideaal bereikt waarvan ik had durven droomen, met

aant.

een gemakkelijkheid en een volkomenheid of het een verhaaltje is. ▫ Alle voornemens van klein blijven en berusten en bescheiden zijn, zijn uiteengespat, verjaagd door het handklappen van een schouwburgbende en het schreeuwen der couranten. ▫ Welk een herinnering! een nevel met zwaaiende handen en hoeden, kransen die als uit de hemel voor mijn voeten vielen, donderend geklap en gejuich ... Ach! Keesje, denk je nog wel aan den tijd toen je in een regenmanteltje tien passen achter je pa liep te soezen en zulke vizioenen zag? ▫ En toch - hoe weinig voldoening niet waar? gretig snuif ik de wierookdampen op en zuig uit het kleinste krantje het beetje honig dat ze voor mijn werk beschikbaar hebben/ maar het is niet genoeg. Ik zit hier op mijn ruime kamer met haar vrij uitzicht, te midden van kransen en geschenken, ik zou nimmer gedacht hebben dat mij nu nog iets kon ontbreken en toch - ▫ O grauwe grachten, vale muren, somber menschengekrioel - ik wil kleur en licht en wuivend groen. ▫ Ik wil poëzie, romantiek, en er **<**is**>** niets, wat daar minder aan doet denken dan schouwburgen en kranten. ▫ Ik wil de witte huizen van Napels, de lichtgebogen palmstammen aan Java's kust, de groene met landhuizen bezaaide heuvels en de blauwe zeebochten van Japan zien.

Wat beantwoordt in realiteit aan het begrip: ‘roem?’ ▫ Zooveel duizend zooveel honderd en zooveel menschen die mijn naam gelezen en mijn werk gehoord hebben, zonder dat ik er ooit iets meer van merk en dan eenige honderden waarvan ik het wel merk omdat ze mij toevallig ontmoeten en vragen: ‘Is U niet enz ...’ ▫ Goldmoos! ▫ En de ‘myriaden vijanden’ en de ‘dorre klauw’ ze zijn er nog, en een sombere gestalte die tegen mij knikt en zegt: ‘zie je wel! Hij heeft het naar den zin. Dat zal wel veel tranen geven als ik kom.’

[1884]

vrijdag 11 januari

Ik ben alweer gewend aan mijn toestand. Ik herinner mij nauwelijks hoe het was toen niemand wist dat ik ‘een comedietje’ had geschreven, toen ik hunkerde naar het oogenblik dat mijn naam in een krant zou staan. ▫ Ik heb nog al een vuurproef moeten doorstaan. Ik heb mij willen harden tegen het pijnlijke gevoel dat men kwaad van mij denkt en schrijft en dat ik vijanden heb. Tot nog toe ben ik veilig gegaan en heb geen berouw gehad van mijn brutaliteit. Maar ik heb er toch uit geleerd. Wie een glazen dak heeft gooi zijn buurman niet met steenen. Wie anderen wil terechtwijzen moet zelf zorgen onkwetsbaar te zijn. ▫ Een zwakheid was het dien wensch te maken. Hij had goed kunnen zijn, maar toen ik zag dat ik het niet goed

aant.

deed had ik moeten weigeren. Het mag mij nooit weer gebeuren dat ik mismaakte kinderen de wereld in stuur ook al verloochen ik mijn vaderschap. ▫ Ik heb zoete droomen van hooge, edele kunst. Maar dan moet eerst alle ijdelheid, die algemeene toejuiching verlangt den kop in. Als ik den bergtop bereiken wil moet ik mij niet laten ophouden door alle bloemen op mijn weg te willen plukken. ▫ Maar als ik er nu niet kom, en dan niet eens bloemen heb ... ▫ Ik geloof toch dat ik liever naar het hoogste streven, dan het mindere bereiken wil.

Eigenlijk bestaat de dood niet voor onszelven. We zien hem om ons, we voelen hem aankomen maar als hij er is zijn we weg.

13 februari

Een der zeven zomerdagen in Februari. ▫ Mijn kamer was warm en zonnig, buiten op het gezellige Amstelgrachtje lawaaiden de musschen in de iepenboomen die alle bruine knoppen toonden en de heldere Amstel weerkaatste de zonnestralen in mijn kamer, waar ze een eindeloos trillende lichtplek op mijn plafond vormden. ▫ Alleen koffiegedronken. Een pijp, een mooi boek en een uur ongestoorde rust, met mijn beenen bakerend in de zon en mijn blikken van de helder blauwe lucht en de bruine knopjes zwervend door mijn vroolijke kamer om weer tot rust te komen in het mooie boek. ▫ Hoe rijk is zoo'n uur. Rijk aan wisselende gedachten, aan stemmingen, herinneringen en plannen. Ik voel mij volmaakt gelukkig maar heb dan behoefte aan eenzaamheid. Ik ben opgewekt en vroolijk maar de aanraking met ieder mensch zou mijn stemming bederven. Ik wil alleen zijn met de stille, warme zonneschijn. ▫ Zonneschijn is voor mij een bron van genot, vergetelheid, denkkracht en poëzie. Ze maakt mijn stemming hoog en harmonisch, mijn gemoed rustig mijn geest vruchtbaar. ▫ Ach! en ik moest naar het sombere gasthuis en een sectie bijwonen te midden van ellendig vervelende collegeploerten bijeengehoopt in een kille, donkere zaal. ▫ Nog een tijd lang bleven de zonnebeelden, terwijl ik eenzaam droomend in een hoek zat, toen verbleekten ze langsaam als een dissolving view en een nuchter medicus liep om half vijf uit het gasthuis om op de Bloemgracht snijboonen te gaan eten.

22 mei

Evoë! - mijn hoofd zwoegt en dreigt te springen onder de barensweeën. ▫ Het is te groot! te groot! Ik zal dat werk niet kunnen volbrengen. ▫

Reusachtig schijnt het nu het nog onbegonnen ligt. ▫ Hoe het aan te vatten? ▫ Welk een zaligheid, als mijn kracht zich in alle volheid zal moeten inspannen, als dan de last meegeeft aan de trillende spieren en in zegepraal geheven wordt. ▫ Evoë!

[1885]

30 juli 1885

Nu ga ik weder merken zetten op mijn levensweg. Witte steentjes strooien in de woeste, mooie wildernis van mijn gedachten. Mijn vroegere boekjes waren kleine klachtenboekjes tegen mijn levensdirectie, die ik niet openbaar durfde maken. Nu klaag ik overluid, zóó dat men het hooren wil. Maar waar ik eenzaam ga, leg ik stil witte steentjes om niet te verdwalen in het groote bosch van mijn mijmeringen.

'Jetzt muss man bei jeder Erkenntniss über steinharte verewigte Worte stolpern, und wird dabei eher ein Bein brechen als ein Wort' (Nietzsche, Morgenröthe). ▫ Voor de inkleeding van al onze begrippen vinden wij woorden in het taalmagazijn die eigenlijk niet pasklaar zijn, en hen een droevig figuur doen maken. ▫ Ieder oogenblik zitten wij in woorden verward, - als een vlieg in een tuin vol spinnewebben. Het zou voor een vlieg het beste zijn stil te zitten, voor ons te zwijgen.

'Erkenne dich selbst' ist die ganze Wissenschaft ... Denn die Dinge sind nur die Gränzen des Menschen.' ▫ 'O wie viel überflüssige Grausamkeit und Thierquälerei ist von jenen Religionen ausgegangen, welche die Sünde erfunden haben!' ▫ 'Helft, ihr Hülfreichen und Wohlgesinnten doch an Einem Werke mit, den Begriff der Strafe, der die ganze Welt überwuchert, aus ihr zu entfernen.' (Morgenröthe). ▫ Ei, dat is een nieuw lied, Nietzsche. Doch ik wil het graag meezingen. Voorzichtig bij het afbreken van deze steunsels onzer oude maatschappij. Maar zij zullen weg! ▫ 'Zu alledem gilt ihm die Lehre von der *Unschuld aller Meinungen* so sicher wie die Lehre von der Unschuld aller Handlungen.' ▫ Zoo heb ik het nimmer durven uitdrukken, doch het *kan* zoo gezegd worden. Schuld sluit straf en zonde in.

31 juli

Unsere ganze Dichterei und Denkerei, vom Grössten bis zum Niedrigsten, ist durch die ausschweifende Wichtigkeit, mit der die Liebesgeschichte darin als Hauptgeschichte auftritt, gezeichnet und mehr als gezeichnet.

aant.

(Morgenröthe). ▫ Het wordt mij altijd wee, als ik aan de Franschen en hun romans en comedies denk. Het schijnt idiotengebeuzel, dat knutselen met liefdesgeschiedenisjes - en het gekste is de gewichtigheid waarmede zij het behandelen en beschouwen. 'l'Amour' het woord heeft hier al een duffen bijsmaak gekregen.

Gott Grossvater der Sünde. -

Moderne ethisch irenische richting de Euthanasie van het Christendom.

(Verso)

τὸ αυτὸν ὑφέαυτο῀υ ἐξαπατᾶσθαι πάντων
χαλεπώτατον. Ὅταν γὰρ οὐδὲ σμίκρον
ἀποστατῇ ἀλλ᾽ ἀει παρῇ ὁ ἐξαπατήσων,
πῶς οὐ δεινόν;

Plato Kratulos.

Nietzsche heeft niet de kalme klaarheid van Spinoza. Hij is vol bitterheid en verachting. Hij veracht zelfs onze narcotica voor de ziel, muziek en kunst. Maar hij ontleedt scherp en diep.

Hoe ben ik weer veranderd. Een voor een vallen de vooroordeelen af, nog steeds/ ik wist niet dat ik zoo dik gekleed ging. Ik huiver - en ben schuchter in mijn naaktheid. Geen zonden, geen deugden/ geen zeden - alles kleederen, alleen noodig in deze maatschappij. ▫ De waarheid is naakt. Zoo ook mijn ziel, zonder schaamte voor zich zelven, en haar fijne bouw is duizendmaal schooner dan het plompe hulsel.

Aan een ding heb ik het langst vastgehouden. 'De zelfverloochening der kristelijke leer' zooals in 't Rijk der Wijzen staat. Is het een geërfd kleed? - Zoo zal ik het van mij werpen.

6 augustus

Max Müller verdeelt de wilden in vooruitgaande en achteruitgaande wilden. Ik zou de zoogenaamd beschaafden ook wel zoo willen indeelen. Zeker behoort de groote hoop, - de massa der groote steden tot de achteruitgaande. Al wat verzandt, in een vak, in een sleur, in zelfvoldaanheid gaat onherroepelijk achteruit. En het intelligente gedeelte der stadsbevolking heeft geen physieke kracht zijn moreele vooruitgang te dragen/ dat sterft uit als nevroselijders. In de kleine steden en op het land schuilen nog krachten die in de stad tot ontwikkeling kunnen komen. Doch de groote steden worden hun dood. De wereldsteden zijn de groote vlammende vuren der menschheid.

Het vragen naar een doel van ons leven is onzin. Naar een doel der menschheid eveneens. Dat het bestaande een ethische beteekenis zou hebben, zal geen durver onder denkers meer volhouden. Al wat vóór ons ligt valt weg uit onze bespiegelingen en ook uit de overweging tot onze handelingen. Het is slechts schijnbaar dat wij getrokken worden, wij worden geduwd. Het ideaal van sommige physici voor de werking der krachten, schijnt hier reeds uit te komen. Geen mystieke aantrekking maar directe opstuwing. Maar is er voor en achter in den gang der dingen?

Ik ging langs het strand tegen den nacht. Naast mij bruiste de zee en danste het witte schuim in lange lijnen bij den dreunenden golfslag. Op het rollende woelende water glansde het bleeke licht van den avondhemel die tusschen zwarte stille wolken doorscheen. En voor mij was nevel en achter mij. ▫ Ik ging en ging - tred voor tred. Doch de weg wisselde niet. Het kokend schuim bleef aan mijn zijde en het gladde zand onder mij. De zwarte wolken waren stil boven mijn hoofd en bewogen niet door mijnen gang. ▫ En ik ging - en ging, tred voor tred doch alles bleef gelijk om mij. En voor mij was nevel en achter mij, even ver. ▫ De lange lijnen van land en zee schenen samen te loopen naar een ver punt, doch het was verborgen en achter mij schenen zij uit één punt te ontspringen, doch ook daar was nevel. ▫ Toen kwam een zwarte stip voor mij uit den nevel, en werd grooter. De lijnen van land en zee schenen op hem toe te loopen. Hij werd grooter en grooter en bewoog in schrijdenden gang. Het was een mensch, klein en zwart onder de groote stille wolken, naast de glanzende, woelende zee. ▫ En ik ging - en niets in de groote ruimte om mij veranderde en de nevel bleef ver, voor en achter. Doch de mensch naderde. Recht schreed hij op mij toe en zijn tred ging gelijk met den mijnen. ▫ En van nabij zag ik zijn blik in den mijnen en zijn bleek gelaat opgeheven in het matte schemerlicht. En toen hij mij naderde week hij niet af. Ik had zijn gang van verre niet herkend, doch zijn gelaat was het mijne, als in een spiegel. ▫ Ik ging door - en week niet van mijnen weg. Toen was het alsof een kille schaduw op mij viel - als een ijle mist ging de gestalte door mij heen en het duizelde mij. Ik zag als in een afgrond, in de ruimte van duizend eeuwen. ▫ Toen schreed ik weder alleen onder de stille wolken, naast de schuimende zee en ik wist wie achter mij verder ging. Ver bleef de nevel vóór mij en mijn weg wisselde niet; - doch de gestalte verdween in den nevel, - voor altijd. -

17 september

Avouons que le goût commence à se gâter par une trop grande connaissance des ressources littéraires; c'est un malheur quand chacun, après quelques efforts, peut posséder un vocabulaire de belles expressions, de tours ingénieux, d'allusions mythologiques de développements oratoires et de lieux communs. Cela dispense de l'invention vraie, qui est perpétuelle. La mémoire alors tient lieu de génie poétique.
(Taine. Essai sur Tite Live).

19 september

Het is de grootste overgang in ons denken als wij niet meer vragen ‘waarom?’ en ‘waartoe?’, - maar ‘hoe?’ en ‘waarheen?’. Dat heeft Spinoza het eerst gedaan. Wie nog te duizelig wordt bij het zien in de donkere oneindigheid zonder begrenzende doeleinden, moet er mooie schermen voor spannen, met God en den hemel er op geteekend. Maar wee hem als het scherm doorzichtig wordt. Dan komt zijn tijd van vragen ‘waarom? en waartoe?’ - En dat is een wanhopig droevig vragen. Doch wie geleerd heeft slechts ‘hoe en welken weg?’ te vragen, heeft rust. Kalm en onbewogen ziet hij in den grondeloozen afgrond.

30 september

Te zeggen: ‘het is recht!’ is noch verklaren noch motiveeren. Slechts één uitspraak behoeft geen naderen uitleg: ‘het is noodzakelijk.’ Het juridische axioma: het beleedigde recht moet gewroken worden, bevat drie in de lucht hangende begrippen/ beleediging, recht en wraak. Alle behoeven nadere verklaring en vasteren grond. Wetten die op die drie begrippen willen steunen zullen wankelen en weifelen tot zij den vasten bodem der noodzakelijkheid bereikt hebben.

1 oktober

Er was eens een rijk man, die had een groot beest in een kooi. Hij voedde het omdat hij het voor zijn plicht hield en hij hield het in een kooi omdat hij meende dat het zoo behoorde. Het beest was ook nuttig voor hem. Het was zeer sterk en kon steenen breken en zwaar werk doen, ja! het was zóó sterk dat de rijke man het niet aandurfde, ook daarom hield hij het in een kooi.

Er was eens een dichter gekomen om het beest van den rijken man te zien. Hij keek er lang en bedenkelijk naar, nam daarop een zeer groot stuk krijt en schreef boven het hok: ‘Schrecklichster der Schrecken.’ Die dichter heette Schiller. ▫ Doch er kwam ook een wijsgeer om het wonderlijke beest te zien. Deze keek nog bedenkelijker dan de dichter en zeide tot den rijken man: ▫ ‘Is het beest gegroeid?’ ▫ ‘Hm! zei de rijke man, het is misschien wel iets grooter geworden.’

‘Ja! ja! zeide de wijsgeer hoofdschuddend, het zal nog meer groeien. Het hok zal te klein worden.’

‘Kom! kom! zoo'n vaart zal het wel niet loopen.’ ▫ Doch de rijke man was niet zeer gerust en keek dikwijls naar zijn beest, of het hard groeide. Het werd ook slimmer en leerde allerlei geluiden maken, die op menschenspraak geleken.

‘Dat is een aap!’ zeide een zoöloog die er langs kwam. ‘Pas op, het kon nog wel eens een mensch worden.’

‘Hoe dwaas!’ zei de rijke man, doch hij was toch lang niet gerust.

En de wijsgeer kwam weer en zeide: ‘Waarlijk het hok wordt te klein. Gij moet er iets aan doen. Pas op als het beest losbreekt, dat zou zeer noodlottig zijn.’

Toen zei de zoon van den wijsgeer die geluisterd had ‘Zeker! mijn vader heeft gelijk. Het zal losbreken. Het moet er uit! er uit!’ ▫ En hij begon aan de spijlen van het hok te trekken en het beest te sarren, zoodat het brulde en de tanden liet zien.

‘Ziet ge wel? het wil er uit!’

‘Gekheid!’ zei de rijke man, maar hij was heel bleek. ‘Het hok is sterk.’

‘Neen! Neen! het is oud’, zei de jonge man en hij brak er een spijl uit weg ‘Als het beest wil ...! zie maar!’

‘Gij moet een grooter hok maken’ zei de wijsgeer.

‘Gij moet het beest dresseeren en laten rondloopen - dan wordt het een mensch!’ zei de zoöloog.

‘Gekheid! antwoordde de rijkeman, en hij gaf het beest klontjes suiker en zeide: Zoet beestje! Lief beestje!’ - ▫ Maar het beest liet de tanden zien en schudde aan de spijlen, want het was gesard. Toen bond de rijke man met wollen draadjes de spijlen van het hok vaster en plakte papier voor de openingen.

‘Dat helpt niet’ zei de wijsgeer. ▫ Doch zijn zoon begon te schreeuwen: ‘Pas op! Pas op! het beest zal er uit komen, het moet er uit komen! - Kijk

maar! Ksst! Pak ze! pak ze! - Het is te groot het heeft recht om er uit te komen.' -
'Voorzichtig!' zei de wijsgeer 'zoudt gij willen dat het er uitkwam? - Het zou ons immers verscheuren!'
'Neen! Ik wil het niet, volstrekt niet!' zei de knaap 'Maar het zal toch gebeuren! Zie maar Ksst! Ksst! het heeft honger! en het zal u verscheuren rijke man, het is alles uw schuld, gij verdient het! - toe maar beest! pak ze! pak ze!'
'Ik ga heen!' zei de zoöloog.
Toen trok de knaap weer een spijl van het hok weg. Nu kon het beest er juist door - het sprong er brullend uit en verscheurde eerst den knaap, toen den rijken man en eindelijk den wijsgeer. -
De zoöloog was gelukkig al vertrokken.

4 oktober

That I say, is the alarming peculiarity at present. Democracy, on this new occasion finds all kings *conscious* that they are but Playactors.
(Carlyle, Latter days pamflets. 1850).

8 december

Sneeuw is als een vrouw, teer en rein, - maar als ze vuil wordt, - erg vuil.
(Sam)

[1886]

4 februari

Wat zouden wij zien, als wij de materieele veranderingen konden waarnemen die plaats grijpen in onze hersenen terwijl wij denken? ▫ Zouden wij menschen, huizen en bloemen zien? Of liefde en eerzucht? Als er iemand aan de kleur rood dacht, zouden wij iets roods zien? Al zagen wij bij millioenen malen vergrooting - op welke wijze ook? ▫ Wij zouden zintuigelijke gewaarwordingen kunnen krijgen van de fijnste processen in denkende hersenen, - doch daarmee zouden wij het denken niet zien. ▫ Slechts wat wij zintuigelijk kunnen waarnemen of ons waargenomen voorstellen, is materieel - denken kunnen wij ons niet waargenomen voorstellen, denken is niet materieel. ▫ Bij het denken gebeuren dus twee dingen, iets materieels, - dat mogelijk zou kunnen waargenomen worden, en iets niet materieels

aant.

- waarvan wij het bestaan alleen door ons bewustzijn moeten erkennen[1]. ▫ De wetten der niet materieele gebeurtenissen uit die der materieele te willen afleiden is volkomen ongerechtvaardigd. Er is samenhang, d.w.z. de niet materieele gebeurtenissen gaan waarschijnlijk, - zoover wij weten - met zintuigelijk waarneembare gepaard, doch zij zijn niet identisch - en er is geen een grond aan te nemen, dat zij het *altijd* doen.

(*Verso*:)

April. Op mijn Huwelijksreis Musset gelezen/ Confessions d'un enfant du siècle. - Stendhal - Taine. Voyage en Italie.
Donderdag 8 juli *gepromoveerd*.
Mei tot Juli. *Voltaire*, Dialogues, romans, Histoire de Louis XIV & XV, de Pierre le Grand, de Charles XII, - la Pucelle.
Bossuet. Histoire de la Religion, des Empires.
Michelet. Histoire de Rome.

20 juli

Ik ben begonnen aan het eerste van mijn drie plannen. ▫ Het eerste is Winfried. - Een drama. Winfried zoekt den dood - aan 't strand. Er is niets in 't leven hem groot genoeg. Hij ontmoet Jezus, die nog op aarde rondwandelt. Jezus wijst hem nog een taak die groot genoeg kan zijn. Een volk dat vrij wil zijn en zichzelve regeeren. - Jezus zal hem den weg aangeven, dat te doen.

Winfried is troonopvolger in het land. Hij verkeert onder 't volk. Hij maakt er een vriend, een dweeper en een vriendin een hoer. Zij zullen hem helpen. - Hij wordt door koning en regeering vervolgd. De koning sterft en hij regeert. Hij doet alles goeds wat hij kan. Het volk staat tegen hem op - en zijn vriend vermoordt hem als verrader.

Het tweede is Jahweh's val. ▫ Winfried is als martelaar voor 't volk gestorven. Jezus ontvangt hem in het vagevuur en zal zijn zaak voor Gods troon brengen. ▫ Zij verkeeren even als Jezus drie dagen in de hel. Ontmoetingen daar. Wenda de hoer is er. Ook Dante. ▫ Zij varen ten hemel. Winfried wil niet zonder die vrouw binnengelaten. Op zijn voorspraak worden dronkenschap, moord/ wellust ontslagen als demonen. ▫ Ontmoetingen met Heine, Adam en Darwin, Voltaire en Confucius, Goethe/ Shelley, Spinoza. ▫ Jezus verdedigt voor zijn Vader het lot der boosdoeners.

1 Dit kunnen wij niet nader leeren kennen, want het is het bewustzijn zelf.

De heilige Geest weifelt. ▫ Hevige twisten in het hemelrijk. ▫ St Augustinus wil Luther Voltaire en Erasmus er uit hebben, Luther wil Shelley en Spinoza, - Shelley wil Gustaaf Adolf, Adam wil Darwin er uit hebben. De serafijnen strijden tegen de cherubijnen. Jahweh is zeer verschrikt - Abraham raadt hem alles er uit te gooien behalve zijn kroost. Doch dit wil Jezus niet. ▫ Jezus verbindt zich eindelijk met Lucifer - en storten Jahweh van den troon. ▫ Alles vervliegt als een droom - choor der Horen en Anangkη.

Het derde is een comedie. Don Torribio. Hier krijgt een volksleider les in 't tooveren. Don Torribio geeft hem voor een korten poos de macht tot heerschen. Hij wordt despoot. Zoodra hij eindelijk Torribio zelf wil gevangen zetten breekt de betoovering en keert alles tot het oude terug. -

Het eerste is niet geheel wat ik wilde - liever liet ik het sociale gedeelte weg om dat geheel voor het laatste te bewaren. Het eerste kon blijven bij de botsing van twee krachten - die vrouw en Winfried. Maar dan gebeurt er te weinig. - De vrouw moet hem dooden -,

21 juli

Voltaire is een zeldsaam ondichterlijk mensch. Een leuk en vermakelijk raisonneur, een nuchtere geest, een man van bon sens of liever ‘common sense.’ In 't groot een modern theoloog, of Hollandsch liberaal, als een Chinees pochend op zijn helder inzicht en spottend met al wat buiten het boekje van zijn inzicht gaat. Precies Cheng-Ki-Tong. Hij heeft ook veel met de Chineezen op. Hij doet bij alles zijn best zich recht verstandig en braaf te toonen, alleen in sexueele zaken wordt het hem te machtig - daar is hij Franschman voor. Maar overigens - zijn historie is zichtbaar onpartijdig men ziet er het opzet doorheen - zijn philosophie is eerlijk en moedig en vooral begrijpelijk - zijn tragedies zijn edel - wat hij edel noemt. Van poëzie begrijpt hij niets - vrije kunst is voor hem belachelijk. Hij heeft vaste conventies voor wat edel is - en voor hetgeen in een tragedie behoort. Shakespeare bespot hij precies als tegenwoordige fatsoenlijke menschen Zola bespotten. ▫ Metaphysicus is hij volstrekt niet - hij beoordeelt al wat hem niet bevalt of boven zijn bevatting gaat - eenvoudig door een paar vreemd klinkende uitspraken uit hun verband te halen en te ridiculiseeren. ▫ 't Is jammer van de vele aardige dingen die hij van den bijbel zegt. Hij begrijpt noch het naïeve noch het verhevene van den bijbel, - hij vindt de naäperijen van Racine en Corneille mooier dan de Antieken

zelf. Nu kan men niemand kwalijk nemen dat hij al Voltaire's uitspraken wantrouwt. ▫ Ik voor mij hoor liever de vrome Andersen, of de fanatieke Dante. Hoeveel standbeelden moest Heine niet hebben als Voltaire er een heeft.

(*Verso:*)

Huet. Fantasiën en Bellettrie.
Evasions Célèbres.
Souvenirs d'un Sibérien.
Sentimental Journey (herlezen).
H. Berlioz. Correspondance. Lettres inédites.

14 oktober

Huët ziet voor de toekomst geen heil in het materialisme, evenmin in een nieuwe godsdienst. De wereld is in een staat van omkeer, de tegenwoordige maatschappij loopt op haar einde. Uit hetgeen nu is kan nooit iets komen, tenzij als Phenix uit de asch eener wereldbrand, wat blijvend bevredigt. ▫ Toch wel, dunkt mij, - alleen de asch van materialisme is voldoende een Phenix te doen geboren worden, die in niets op godsdienst lijkt en toch alles is wat men verlangen kan.

Materialisme heeft een slechten klank. Het onderscheidt zich van geloofszaken en wat men hoogere aandoeningen noemt alleen daardoor, dat het gemeten en berekend wordt. Doch het is een eigenaardige dwaling dat meetbare dingen laag staan, en dat berekening koud is. Dat is een omkeering van oorzaak en gevolg. De eenvoudigste en laagststaande dingen waren altijd het gemakkelijkste meetbaar - de hoogere en samengestelde nooit. Doch wij zijn verder gekomen, en veel is begrijpelijk wat vroeger onbereikbaar leek. De materialisten denken nu dat zij er zijn, en dat zij God en 't heelal tusschen de beenen van hun passer, - en de heele menschelijke filosofie aan een meettouwtje hebben. Maar dat touwtje moet breken want het is maar stof. Zij hebben hun zaak dan voor goed bedorven.

Maar aan de waarde der dingen verandert het begrijpen niet. En alleen in het beter begrijpen, het dieper bewustzijn van al het onze kan de toekomstige gemoedsrust der menschen liggen. Dat zal niets lijken op godsdienst, - evenmin op algebra. ▫ Wat voor de menschen zal zijn hetgeen de godsdienst geweest is - moet ontstaan en groeien in de hoofden der

aant.

besten, der grootsten, der sterksten. ▫ En zouden nu soms Duitsche doctoren en hoogerburgerscholieren het uitverkoren volk zijn?

(*Verso:*)

George Eliots Life door Lewes.

23 oktober

Certainly our decayed monarchs should be pensioned off: we should have a hospital for them or a sort of zoölogical garden, where these wornout humbugs may be preserved. It is but justice that we should keep them since we have spoiled them for any honest trade. (George Eliot, letters to Mr. Sibree.)
(Eigenlijk een schoolmeisjes pedanterie.)

24 oktober

Theory, and all other explanations of processes by which things came to be produce a feeble impression compared with the mystery that lies under the processes. (G.E. letters to Mad. Bodichon.)
Faulty - miserably faulty I am - but least of all faulty where others most blame. G.E.

(*Verso:*)

October.
Huet en nog eens Huet.
Shakespeare, - bijna al wat ik nog niet gelezen had. ▫ Cymbeline ▫ King Lear ▫ Merchant of Venice ▫ Othello ▫ Macbeth ▫ King John. Henry V alle Henry's en Richard's ▫ Troilus & Cressida ▫ Julius Caesar ▫ Antonius & Cleopatra ▫ Coriolanus ▫ Winter's tale.

2 november

Wat een hart bij Huet in zijn boekje over Potgieter! ▫ ‘Ze hebben mijnen vriend weggenomen; doch gelukkig weet ik waar zij hem gelegd hebben. Begraven hebben zij hem, begraven in zijn eigen Verspreide en nagelaten werken. Indien gij een schrijver zijt, lezer, bid dat na uwen dood niemand uw verspreide en nagelaten werken uitgeve.’ ▫ Dit zijn warme,

aant.

zachte zinnen. Doch dan komt weer op eens het koele gedachtenvlechten ‘Bedoeld als een daad van piëteit, is het in waarheid een wreedheid.’ Met den steilen rhitmus. ▫ Maar de laatste zin van het VIIde hoofdstuk is weer niet zonder tranen geschreven. ▫ ‘Maar dat hij alvorens mij te komen toeroepen ga mede! - eerst vacantie voor mij ging vragen, was toch het plezierigst van al.’ ▫ Dit is de fijne teederheid van een verstandig, zelfbeheerschend en goed man. De mooiste oud Hollandsche gevoeligheid die in één zin geschreven staat.

(Verso:)

Renan. Vie de Jésus. - *Schindler, Kerner* enz.
Apollonius van Tyane
December. Torribio geschreven, met Nieuwjaar af. Geschiedenis van Japan gelezen.
Ribot, Maladies de la personnalité.
S. Oliphant, Japan.
Zola, l'Oeuvre. - Manette Salomon. -
Spencer's First Principles begonnen.
Thackeray, Newcomes Thackeray, Virginians <Thackeray af.>
Blake.
Poe, Novels en voornaamste gedichten (Ulalume)!
Wordsworth. - Dr. Azam Double Conscience.
de Wyzéwa, Spiritisme (Revue Indépend.)
Keats, Endymion (Niet meegevallen. Later wel. Lamia!)
22 *Maart*. Kuikentjes uitgekomen.
23 *Maart*. Havelaar herlezen. Begonnen er over te schrijven.
In Schimmels spiritistische bibliotheek mogen snuffelen.

23 november

Het organische leven is als een glazen kegel die zich langsaam beweegt door een vlak van zonlicht. Wat verlicht is noemen wij het bestaande.

[1887]

2 maart

Mijn laatste werk is mislukt. Mijn zwarte gekleede jas die ik er mede verdiend heb is het beste resultaat geweest. Nadat het af was ben ik weer twee maanden lang suf, gedrukt en lui geweest.

But yet I know, wheree'er I go
That there hath past away a glory from the Earth

Dit heeft mij benauwd en beklemd, nu bijna een jaar. Ik wist niet wat het was, tot ik die verzen van Wordsworth las. *Dat* was het. ▫ Nu lig ik bij mijn haardvuur en lees romans, en laat mijn sombere ziel streelen door de lieve stem van mijn vrouw. ▫ Het is alles wel goed - iederen morgen schijnt de zon in mijn ontbijtkamer, dag en nacht heb ik de zachte handen en de trouwe oogen bij mij. Ik houd van mijn hondje, van mijn huis, mijn tuin - ... But yet I know, -

(*Verso:*)

24 *Maart*. Stukje over Riko geschreven.
25 *Maart. Wallace*, Wissenschaftliche begründung des Übernatürlichen.
Van den Broek ontmoet. Torribio geroemd.
26 *Maart*. Sphinx gelezen 1e aflev. *Sellin*. Morid Ali Bey
2e editie Grasprietjes. Over Winfried zitten kijken. Eén woord geschreven.

31 *Maart. du Prel* gelezen. Monistische Seelenlehre, Der Astralleib. (Weer een Duitscher die de maan wil hebben en kijken wat aan den anderen kant zit. De feiten heel interessant.)
Jaargang Sphinx doorgelezen. Gedankenübertragung, Telepathie het belangrijkst.
Spencer. Een kostelijke ballast bij die Duitsche luchtreizen.
Lees Tom Jones van *Fielding. - Sainte-Beuve's* Chateaubriand.
4 *April*. Korte weerlegging van Du Prel's Hypothese geschreven.
Hellenbach. Geburt und Tod.

Ik sidder bij de snelheid waarmee de dagen vliegen. Als een luchtschipper die papiertjes uitwerpt. ▫ Ja, Multatuli, het is spookachtig - wel spookachtig. ▫ Groote, doode man - is het nu uit? - is er nu niets meer?

5 april

Ten einde raad ga ik weer hierin schrijven. Een enkel oogenblik voel ik weer kracht iets te beginnen. Dan hoor ik even, heel vaag, den klank van geweldig proza. Soms voel ik even een dramatisch stuk dat dreunt van passie. Dan loop ik heen en weer en poog het vast te houden - of een vorm, een weg te bedenken waardoor het komen zal. Maar het zijn oude,

duf gedachte plannen en ik voel alles onder mijn handen wegglippen en uiteenvloeien. Heel gauw verveelt het mij - neen erger, het hindert en vermoeit mij - ik wil die gedachten kwijt zijn als kleeren in benauwde warmte. Dan verlang ik weer te slapen of een onbeduidend boek te lezen.

Ik heb een ellendige tijd. Een uiterlijk volmaakt geluk, dat mij drukt als een eeuwige strak-blauwe hemel. Een niets-doen, dat ik niet kan dulden en niet wil missen. Een zoetheid om mij heen, die bitterder is dan wanhoop. ▫ En nu en dan, als de flauwe galm van een verre noodklok, die ik even meen te hooren en dan mij bleek en angstig doet stil zijn en luisteren, het besef van een ziedende woestheid in mij, - als het branden van een steenkoolmijn onder de groene landen.

Stil nu! - stil of het komt! - Niet die zachte armen om mij heen. Laat mij niet spreken - niet spreken, of het zou komen. En dat mag niet - neen! dat mag niet. Lieve, lieve vrouw!

Het is nu weg. Wat verlang ik toch? Het is toch geen eerzucht, is het wel? Soms is het een groot, verschrikkelijk leed dat ik verlang, soms slaap, soms de dood. Soms een zachte, vriendelijke waanzin, die mij als een oud man tevreden laat blijven met dieren, bloemen, gras en zonlicht. Zijn er niet voor wie de zonneschijn op een klein stukje grond genoeg is. Er is spanning genoeg in regen en zon.

Wat walgt mij op dit oogenblik die filosofie waarmee ik mij verbeeld mijn dagen te vullen en waarover ik stukjes schrijf. Wat ergert mij al dat schrijven dat ik niet ben. Ik, ik! zooals ik nu voel. ▫ Maar ik ben misschien drie uren in het jaar een groot man.

8 april

Ik ben gisteren in Haarlem geweest. Mijn wandeling door de stad was mij als het bijwonen van een boeiend drama. De aandoeningen volgden elkaar als een bont wisselend schouwspel, en ik liep langsaam en prevelde. Gesprekken voerend met mij zelven, in opmerkingen en antwoorden, zooals twee jongens die samen naar een tooverlantaarn kijken. ‘Dat is mooi! O wat is dat vreemd. - Kijk daar heb <je> dat huis weetje nog wel? - ja en daar! - Zie dat eens! - Stil nu, zei ik, stil, nu opletten!’ ▫ Ik vond alle menschen die ik zag zoo lief. Ook de malle, pedante en aanmatigende menschen. Ik groette ze allen heel

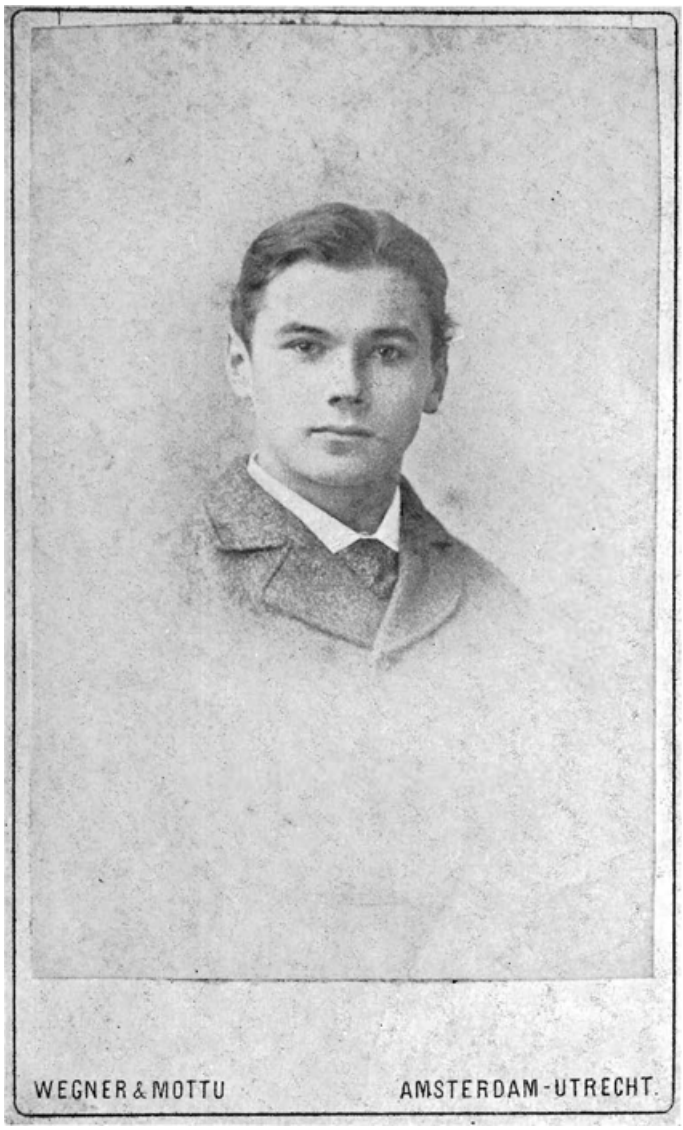

12 F. van Eeden 1878.

13 Henriëtte Ortt. Ca. 1878.

(*Verso*:)

In de Havelaar spreken er wel vier of vijf. Die mijnheer Stern is vooral niet minder ergerlijk dan Droogstoppel. Multatuli spreekt maar driemalen. Wat beteekent dat bij Huët: ‘als Hollandsche werken in den vreemde gelezen werden zou de man Multatuli zich wel tweemalen bedacht hebben voor hij een uitgever zocht.’? Dit is uit 64, slaat dat op de Havelaar? ▫ Rechtuit kan hij dit niet meenen, hij weet wel beter. Maar wat zit er achter? ▫ Altijd draaien, zou Dekker zeggen.

beleefd en vriendelijk. Zooals iemand die zijn oud kinderspeelgoed terugvindt, en ook het leelijke duiveltje waar hij zoo bang voor was, nu glimlachend toespreekt: ‘Ben je daar nog, leelijkert, wat was ik bang voor je, - maar ik wou nog wel bang voor je zijn.’ Ik vond alle menschen zoo goed en ik vond het niets vernederend hen heel beleefd te groeten - al wilden ze mij nauwelijks zien.

Die eene groote is weer stil in mij. Ik vrees dat gauw het vervelende, wetenschappelijke, filosofeerende burgermannetje weer aan 't woord komt. Dat ventje doet zijn best, maar met een benepen gezicht, want hij weet dat zijn meester glimlachen zal bij zijn geploeter, en hij is bang voor dien glimlach. Arm kereltje.

12 april

Ik zal een drama schrijven dat men ‘mooi’, - een ander dat men ‘geestig’ - een prozawerk dat men *zeer zedeloos* zal vinden. ▫ Dit laatste zal het beste zijn.

19 april

Ik weet van deze plannen weer niets af.

Woensdag (13 april) zag ik het feestvierende Amsterdam. Ik zag al de schilders bij

(*Verso*:)

Drie bundels Ideën uitgelezen. Ik ben nu aan den zevenden met Woutertje. Ik vind dat hij achteruit gaat.
Tom Jones uit. Squire Western is een goeie figuur. De ernstige liefdesscenes is genre: Jean Paul, - Wahlverwandschaften - R. Feith.

Eigenlijk misselijke taal. ▫ Ik hou toch meer van Fielding dan van Thackeray.
Een ander kringetje is Byron - Heine - de Musset - Douwes Dekker. Hier komt ook de Hollander achteraan.
Over Dekker geschreven.

elkaar. Israëls, Witsen, van der Falck, Looy, Breitner, van der Maarel, Bauer. De twee laatsten voor 't eerst. Van deze twee beviel v.d. Maarel mij het best. Verder zag ik Goes, Albert en Kloos. ▫ 's Avonds een geroezemoes van licht en roodachtige gezichten. Een gezellige, broederlijke stemming die ik aardig vond.

Ik heb alleen geloopen om aan 79 te denken. Dat lukte niet, maar ik heb toch plezier gehad.

Maandag (18 april) heb ik een boottocht gemaakt van Amsterdam naar Bussum met de Sluyters. Geroeid en gezeild. *Dat* was een ouderwetsche dag. Het komen in Amsterdam - het wegvaren op den zonnigen Aprilmorgen. Het wegvaren uit de stad naar de groene weilanden. En al dat frissche, levende water - O al dat water. Die koude reuk, en dat flikkeren van de zon en dat plapperen tegen de boot en die donkere veren van de windstooten. Ik wou er wat mee doen - het omhelzen, voelen, opdrinken. Al dat lieve, levende water. ▫ Halt te Weesp in een dorpsherberg.

21 april

O! O! Ik wil muziek hooren - laat mij muziek hooren - ik zou er om kunnen bidden. Een paar maten muziek zijn mij als het opengaan van een deur waardoor ik even een zonnig groenen tuin zie, met groote bloemen en bonte vlinders - maar ik zie het even, heel even - flang! gaat de deur toe en het is donker om mij en het ruikt naar een kamer en ik bons mijn hoofd tegen de harde deur en ween en ween. ▫ Ik zou alles kunnen verwenschen om mij. Ik heb door heide en bosschen geloopen en ik voelde duf als in een kamer. ▫ En tergend hoor ik de zachte maten muziek, - zoo ver en zoo mooi! ▫ Ik voel als een misdadiger, die een oud liedje uit zijn kindsheid hoort zingen door de stem van zijn moeder. ▫ Neen! het was mooier! - het was mooier dan al wat ik kan denken of zeggen.

(*door Martha geschreven:* Dat is het hardste voor arme Motje, dat ze je die muziek niet geven kan.) Arme, lieve Motje.

(*Verso*:)

Ochorowicz. Suggestion mentale.
Hellenbach, Geburt und Tod.
Heine. Deutsche Romantik. ▫ *Heine*. Deutsche Philosophie.
Boswell. Life of Johnson. ▫ *Boswell*. Journey to the Hebrides.
Gustav Freitag. Bilder aus Deutscher Vergangenheit. Mittelalter.
Arnold. Deutsche Urzeit.
Porret. Le Boudda et le Christ.

17 juli

Ik weet niet meer wat ik schrijven wou. Ik heb mijn Hansje.

13 september

Neem mij die verzen niet zoo snel weer af -
Ik kan hen nog niet missen - want zij zijn
Mijn ziel een sterke bittere artsenij.
Ik dronk de droppen van die medicijn
Half wezenloos, onwetend wat men gaf.
En hoorend als een schijndoode in zijn graf
Hoorde ik geluiden, nader - naderbij
Als 't rhythmisch ruischen en den vleugelslag
Van bontgewiekte vogels heel omhoog
Die fladdrend daalden waar ik roerloos lag
Toen sloeg ik langsaam de oogen op en zag
Het hooge zonlicht en den kalmen dag -

Nu voel ik beter, maar nog moe, heel moe!
Ik lig nu stil en peins en prevel zacht
Wat vreemde vizioenen in dien nacht!
Ik ben erg ziek geweest, tot stervens toe
Zal ik nu gansch genezen?

Ach! ach mij - kan ik niets meer zeggen? Het heeft mij zoo aangepakt - ik kom er niet van op. Filosofie, wetenschap - van zulke vreesselijke ziekten herstelt een dichter niet gauw.

(*Verso*:)

W. Scott. Poëms.
Marie Baskirtseff. Journal.

20 september

Mijn leven wordt als een nachtmerrie, als een bange droom - waarin ik meen op de rails van een spoorbaan te liggen, de trein te hooren aankomen en mij niet te kunnen bewegen. Ik wil zoo graag werken, veel werken - ik voel alsof ik moet werken, alsof het mijn plicht is - Ik hoor den trein komen - het gaat zoo gauw, aanstonds is hij er. En ik ben verlamd, ik kan niet voort. Ik tracht mij te bewegen en ik kan nauwelijks een voet verder kruipen.

22 september

Een paar dagen van bittere ellende zooals de dag waarop mijn Hansje kwam, een enkele dag van rust zooals die in Katwijk - voor 't overige in dit jaar weinig verandering. Mijn bezigheid in Amsterdam bracht wat verademing, wat afleiding maar in den grond mijns harten vind ik het een dwaasheid, een onzin, een tijdverdrijf/ een verdoovende last. Ik houd volstrekt niet van die menschen, het weten van de zaak is mij genoeg. Ik ga het doen om het geld - en om Marion. Lieve, valsche/ verschrikkelijke Marion!

Zij wil mij alleen hebben. Ik mag van niets of niemand meer houden. En zij is niet mooi meer - zij doet geen moeite meer om mooi te zijn voor mij. En zij kan mij zoo jammerlijk mishandelen. Ik heb het uitgeschreeuwd en haar vervloekt. Maar ik kom toch terug en zeg dat zij lief is. Zij kan toch nog lief zijn. Ik arme, geplaagde mensch!

Foei! al die schepsels om mij heen - die mijn medemenschen heeten en die ik verbeeld lief te hebben, foei! foei! - Het verbittert mijn verdriet dat het gelijkt op het hunne.

Finis is een mooi vers - maar sla ik geen links figuur, na dat afscheid nog te blijven zeuren en doorpraten? Precies een verlegen jongen, die zijn afscheid gezegd heeft en niet weet hoe hij nu weg zal komen.

26 september

Ik heb hard gewerkt van daag. Meer physiek dan intellectueel. Ik ben niet lui geweest en dat geeft een zekere voldoening. Maar niet de voldoening die ik verlang. Daarvoor zou ik andere dingen moeten doen.

Marion is stil. Zij heeft het zoo bont gemaakt dat zij mij nu wat laat rusten. De wreedste wezens laten hun prooi wel een oogenblikje los, voelend dat het te erg was.

Wat is dat een platte mystiek, die moderne spiritual en transcendental philosophie. Ik vind het heel interessant, maar volstrekt niet mooi. Als mystiek niet mooi is, niet mooier dan het mooiste wat men kennen kan - wat geef ik er dan om? ▫ Er schijnen menschen te zijn die daarin hun heiligdom zoeken. Ik stel het niet hooger dan physica. Ik vind het merkwaardig en belangrijk - maar het moeten andere menschen en andere woorden zijn - die mij iets van het hoogste zullen doen kennen.

6 oktober

Ik ben heel graag in dit jaargetij in een stille kamer alleen, tegen schemering. Er moet een vuurtje zachtjens knappen en vlammen en een klok tikken. Buiten zijn dan rustige wolken, een koperachtig avondlicht en veel bruine bladeren. ▫ Dit is mij haast het liefst. Toch hou ik ook veel van de lieve intimiteit van een middagtafel na 6 uur, onder den hellen lichtkring der lamp, met wit linnen en fruit.

(*Verso*:)

Literary Reader.
With consistency a great soul has simply nothing to do. *Emerson*, Circle/
Taming of the Shrew. Comedy of Errors. All's well that ends well. Othello.

Bain. Mind and Body.
Hack Tuke. Le corps et l'esprit.
Thom. Carlyle. Life of Fr. Schiller.

Ik word zeer los van alles. Ik werk veel en doe meer dan vroeger voor anderen. Doch in oogenblikken als deze ben ik zeer hoog en vreemd van het liefste. Als de booze Marion mij martelt en mij bespot heeft - dan voel ik sterk hoe mijn hart aan Martje hangt. Maar ik word koeler en on-

bewogen onder Marion's kwellingen. Ik schrei niet meer als ik zie dat de regenboog geen brug naar den hemel is.

Er komt orde in den chaos daarbinnen. De vaste aarde zondert zich af en de wateren zonderen zich af - en er is zee en er is land. Maar ach! het is een zeer woest land. ▫ Toch hul ik die dorheid nog zoo gaarne in de teedergrijze donzig golvende mist mijner zoete melancholie.

Ik weet niet of dit alles juist is, maar ik zeg deze dingen graag.

30 oktober

Nu is het heel erg. Zoo was het nooit te voren. De zwartste dagen uit mijn leven schijnen rustig en licht bij deze vergeleken. Het is woest en grauw en verlaten in mij! Alle gedachten doen mij pijn. Mijn ziel is onrustig en iedere beweging is heftige pijn. Ik zou het een uitkomst vinden als ik wist dat ik een doodelijke ziekte had. Daar was ik vroeger zoo bang voor, weet je wel. Ik heb sombere dagen gehad uit angst voor die ziekte die ik nu zou wenschen.

Het spijt mij bijna dat ik dit geschreven heb. Want nu zal ik later dit weer voelen, en het is zoo afschuwelijk.

Ik kan nog wel werken. Ook verlang ik in de avonduren bij het warme kamerlicht te lezen van menschen en dingen in een zomerlandschap. Van het stille verafzijnde leven in een groen dorp - tusschen bergen - aan een meer. Of van die oude, sterke menschen die vochten en feestvierden. Van oud-Rome, van de Hooglanders, - van middeneeuwsche Duitsche stadjes. ▫ Doch de teedergrijze nevel is een kille, dichte mist geworden, zwaar en geelachtig/ die mij verstikt.

Ik schrijf aan Winfried. Winfried laat zich door Jezus weer uit de hooge, sombere stemming brengen waarin hij eerst was. Hij weet niet wat het hoogste en beste is. Doch als hij Jezus' wil doet is het niet met een vertrouwend hart, maar met een sombere berusting als een die weet dat hij hopeloos werk doet. Maar hij doet zijn werk goed - en is trouw en standvastig tot het einde. Hij leeft en werkt als Jezus zou gedaan hebben. Hij ontmoet Pluizer weer in andere gedaante, - nu vreest hij hem niet meer en Pluizer lacht en schertst met hem als een goed vriend, - wetend dat hij Winfried niet meer schaden kan. ▫ Het einde is een martelaarschap, kalm en blijmoedig gedragen.

Het tweede deel, Jahwehs val, is een menschelijk vizioen van Winfrieds wedervaren na den dood. Het is een voorstelling hoe het zou *moeten* zijn,

als de dingen waren zooals wij ze begrijpen - of meenen te begrijpen. Het is een bewijs uit het ongerijmde dat het *niet* zoo is. Als dramatische figuur komt Winfried daarin niet voor. Het is als een fantastisch naspel, - geen vervolg van het drama.

(Verso:)

Cath. Thijm. Een koninklijke misdaad (gekritiseerd).
von Feuchtersleben. Diäthetik der Seele. Toelichting.
Hack Tuke. Influence of the Mind on the Body.
23 nov. In Arnhem Don Torribio voorgelezen.
Schiller. Wallenstein's Lager Piccolomini Wallenstein's Tod.
Lezing over Hypnotisme begonnen. Saai werk.
Schiller. Maria Stuart. Dit kon ik niet uitkrijgen, - zoo taai. Toen de Magd von Orleans en Tell geprobeerd/ het laatste ging. Maar nu laat ik het toch maar liggen. Wallenstein beviel mij wel.
Daudet. Tartarin sur les Alpes.
Robert Browning. A soul's Tragedy.
Herzen. Le cerveau et l'action cérébrale.

16 november

Beterschap. Ik doe veel maar al mijn werk vordert zoo langsaam.

24 november

Als ik in een vreemde stad gelogeerd heb en ik spoor in den morgen terug, dan ben ik meestal heel gevoelig en rijk gestemd. Dan zijn mijn plannen duidelijker/ er komen nieuwe bij - en ik kijk dan zoo graag naar buiten en vind alles mooi. Van morgen toen ik uit Arnhem kwam was het te erg. Ik had mooie versregels in mijn hoofd die ik pas gemaakt had - maar al wat ik buiten zag was te leelijk voor mijn stemming. Terwijl ik mijn verzen moest prevelen, zag ik mistige velden, vuile slooten, grauwe huisjes, menschengezichten - en het deed mij pijn. De spoor zei ook: - pijn - pijn - pijn. Niets prettig. Ik moest een courant koopen om van mijn verzen af te komen en niet geplaagd te worden door de dingen die ik zag.

10 december

Nu was 't aardig, die Nutslezing. Ik heb een pret gehad! - Een lusthof van kleine, genoegelijke/ vroolijk-bloeiende emotietjes. - Eerst een lange reis in een donker onbekend land, een eenzame uithoek - en ik dacht: 'hoe zal het er morgen uitzien, als ik terugkom.' Ik had een lang en een kort stuk bij me en wist nog niet welk ik geven zou. Ik reed Doesburg binnen - en ik zag lange muren en enkele deftige huizen met stoepen, - 'het lange stuk' dacht ik. Aan den tram stond mr Pol, - een rare, oude heer, mager, met lang haar. Toen mocht ik naar mijn kamer in het logement. Natuurlijk een groote holle kamer, met een lamp onder kralen en een penant met glimmende dingen, - de vloer liep scheef en er waren planken los, - maar het was er frisch, - de kaars op het nachttafeltje, de bedlakens, alles helder, koud en kaal.

De heeren van het bestuur wachtten in een klein, warm kamertje. Een saaie flesch rooie wijn met een kringetje glazen op een groen tafelkleed. 'De spreker, niet waar?' - zei de president - de heeren stonden op. Een reitje handen met zwart glacee handschoenen, burgerlijke, zwarte gekleede jassen - veel stilte en wat verlegen gemompel. 'Aangenaam!' 'Aangenaam'. Ik nam den dikken blozenden president die er uitzag als een kolonel in politiek ter zijde. 'Wat dunkt u, ik heb een lang en een kort stuk bij me, zou anderhalf uur - voldoende ...' - De goede man die zich zichtbaar geweld deed om bestuursachtig te zijn, knikte haastig 'Ja ja dat is lang genoeg -' Ik kon mij opeens voorstellen hoe hij bij zijn benoeming tot president de leden voor hun bewijs van vertrouwen bedankt had en zijn angstvallig toespraakje geeindigd had met 'waardig te maken'. Daarna applaus.

'Kom heeren! - me dunkt - we mogen het publiek niet langer ...' Daar gingen we. De president ernstig en gewichtig. De spreker met opgeheven hoofd en het bewustzijn dat hij min of meer bête glimlacht. Achter hem de zwarte jassen en handschoenen. Stap! Stap! Een licht, warm, gonzend zaaltje. Nevel om de gaskronen. Beweging en op en neer gaan en draaien van hoofden. Recht steven ik naar het doel. Juist - een estrade, een groen lessenaartje, een glas water. Alles voor *mij*. Het wacht me daar zoo gezellig op. Daarboven is mijn rijk. Dat glas water, dat lessenaartje en ik, wij weten het samen wel.

Nu dood op mijn gemak. Alles eens opnemen, heel langsaam handschoenen uittrekken. Rustig en plezierigjes savoureeren van het gevoel, dat die

goede menschen bijna allen blij zijn dat zij hier niet staan en wat zenuwachtig zijn door 't idee dat ik zenuwachtig ben, of dat ik een gek figuur zal slaan. Ik weet zelf hoe ik mij in hun geval altijd troostte met te denken, ‘het zal wel goed afloopen - want hij heeft het zeker dikwijls gedaan.’

Ik vind het ondertusschen heel genoegelijk boven, achter mijn lessenaartje. Er is ruimte om mij, tintelend licht en suizende/ prikkelende gaswarmte. Voor mij is een nevel - met bleeke en kleurige vlekken. Dat zijn allemaal brave Doesburgers, die voor van avond hun knus, kleinsteedsch huishoudentje ongezellig achterlaten om mij te hooren. Ze hebben zich wat gerept met het eten, er was wat drukte in huis en geroep om schoone zakdoeken of handschoenen - en van avond komen ze weer terug aan hun kalm avondboterammetje, in een halfdonkere kamer, bij een slaperige meid, - met het droge, hongerige gevoel van een avond uitgeweest te zijn. Nu zitten ze daar allen heel attent, - leege plekjes makend in hun hoofd voor wat ik er bij doen zal.

Wacht maar, goeie menschen - wacht maar rustig, je krijgt allen wat. Ik heb het aangename gevoel van iemand die een uitdeeling gaat houden, die de opgehouden handen ziet en weet dat hij genoeg heeft. Ze zitten allen zoo geduldig onder mij, - en kijken zoo begeerig naar mij op. En dit zijn er nog maar een honderd of wat. Als ik paus was, zou ik nooit die zegening ‘urbi et orbi’ van 't balkon der Pieterskerk hebben afgeschaft. Wat plezierig - mijn twee handen over al die hoofden!

De soepuitdeeling begint. ‘Geachte Hoorders!’ Dan een pauze, die zegt: ‘jelui ziet dat ik zeer op mijn gemak ben en geen haast heb.’ Die pauze kan zoolang duren dat meewarige jonge dames reeds gaan vreezen, dat het blijven-steken is. Des te veiliger voelen ze zich als het blijkt berekening, koketterie te zijn. Er is een soort rustige weelde in het tijdnemen voor elk woord, zooals in het gevoel van een zwemmer die weet hoe weinig moeite hij hoeft te doen om te blijven drijven. ▫ Ik ging iets doen wat mij niet heel mooi stond. Wat ik ging voorlezen was nu niet precies wat ikzelf goed werk zou noemen. De komieke dingen konden er mee door, maar er kwamen verheven passages in die ik zelf nog komieker vond dan de gekheden. Maar ik wist wel dat mijn publiekje dit moois liever zou hooren dan *mijn* mooi. En ik wou dat ze mij graag hoorden. Want ik was voor mijn plezier uit - en ik voelde zoo hartelijk jegens die beste menschen.

Het kostte mij geen moeite het ernstig voor te dragen. Tien jaar geleden had ik het voor hooge ernst gemaakt, - en het was mij of het jongetje dat met zooveel overtuiging al die mooie dingen over ‘verheven idealen’/

aant.

‘eeuwige trouw’ en ‘zelfverloochenende liefde’ had neergeschreven, en dat ik zoo van nabij kende, of dat jongetje in mijn buurt zat en meeluisterde en om hem plezier te doen deed ik

(*Verso*:)

van Deyssel. Een liefde.
P. Loti. Madame Chrysanthème.
Browning. Men & Women en andere.
W. Scott. Quentin Durward. Rob Roy.
19 Jan. Lezing over Hypnose gehouden.
Florentijn. Tooveres van Endor.
Rosegger. Heidepeter's Gabriel.
Scott. The Pirate.

mijn best het zóó goed voor te lezen als ik kon, precies zooals hij het bedoeld had.
't Is een lustig gevoel als mijn stem zoo breed uitgolft, over die zacht bewegende hoofden in de dichte, soezige stilte van een volle zaal. De klanken rollen zoo gedwee en gehoorzaam langs de lichte wanden, strijken breed neer op al die starende gezichten/ dringen in de hoeken, wenden zich om aan het einde der zaal - en komen ook trouw terug met heimelijke boodschap. Duidelijk hoor ik het: ‘Ze luisteren!’ - of ‘ze willen ons niet!’

[1888]

7 februari

Kom nu! - is het uit? - Wat gekheid allemaal. Ik heb pijn in mijn hoofd van die drukte in Amsterdam. Akeba! - Ik ben het ongelukkige paard van Reynout van Montalbaen, - er hangen geen molensteenen, maar gouden tientjes en zieke menschen aan mijn vier pooten. Mijn meester staat aan den kant met van Renterghem naast hem, zijn hart breekt, maar hij laat toch nog meer

(*Verso*:)

Draper, Godsdienst en Wetenschap.
Flaubert. Salammbô.
Loti. Frère Yves.
De Goncourts. Hist. de la Soc. française pendant le directoire.

gouden tientjes aan mijn pooten hangen. De drie broers zijn er van door.

aant.

20 maart

Nog altijd dagen met hoofdpijn van het werken in Amsterdam. Toch nog wat aan Winfried gewerkt, met enkele oogenblikken van voldoening. Maar zoo kom ik er niet. Ik troost mij met het voornemen mij vrij te maken zoodra ik leven kan. O als ik nog twintig jaar in die gevangenis moest zitten! En ik kan niet bevrijd worden zonder groot verdriet.

Maar ik moet erkennen dat dit werk mij goed doet. Ik krijg een vaste, gemakkelijke/ zelfbewuste houding - ik ben nooit meer verlegen met mijn figuur in de wereld - in de gewone wereld. Ik bega minder kleine domheden, minder kleine oneerlijkheden, omdat ik niet bang meer ben. Ik ga mij veel vrijer, grooter en rustiger voelen tegenover de menschen. Het raadgeven, helpen/ terechtbrengen valt mij gemakkelijker. Niet omdat ik zooveel wijzer ben, maar omdat ik beter vertrouw op de wijsheid die ik heb, en haar beter kan mededeelen.

(*Verso*:)

Browning. Gedichten.
Over ‘een Liefde’ geschreven.
J. & E. de Goncourt. Germinie Lacerteux.
Mantegazza. Das nervöse Jahrhundert.
Heine. Götter im Exil. Elementargeister. Franz. Zustände.
Cl. Brentano, Ponce de Leon, Lustspiel.
von Arnim. Isabella von Aegypten.
Over schilderijen geschreven.
8 juli Harzreis.

Ik ben nu bezig in een lasterzaak. Mijn weifelingen worden minder en ik pak zooiets met meer moed en zekerheid aan. Het zal nog moeten blijken of mijn onbewuste ik er op vooruit gaat. ▫ Ik geloof niet, dat ik meer in ernst heftig, strijdvaardig of eerzuchtig zal zijn. -

Neen! neen! Winfried zal mooier worden dan ik eerst gezegd heb. Winfried krijgt een broeder, en tusschen die beide broeders staat de vrouw Hedwig. En ik zal van dat drietal iets maken dat groot en eenig is.

15 april

Incident Albert. Huisje voor Jan Veth gehuurd hier in Bussum. Al twee jaar getrouwd!

aant.

18 april

Al mijn plannen weer spoorloos weg.

(Verso:)

Browning. Pompilia.
Tennyson. Idylls of a king.
A. Pierson. Geestelijke voorouders. Israel.
Hunt. Talks on Art.
Fromentin. Les maîtres d'autrefois.
Michel. Rembrandt.
Tolstoi. Anna Karenine.
Harting. De macht van het kleine.
Brehm's Tierleben.
Darwin. Origin of Species.
Revue Indépendante.
Guy de Maupassant. Le Horla.

23 juli

Ik ben aan zee. - Ik heb nog altijd verdriet. Nog altijd die wolk. Het is hier weemoediger, mooier. Maar als ik zoo stil zit is het alsof mijn hoofd wordt saamgedrukt. ▫ Toch voel ik mij beter dan den ganschen winter - beter haast dan ooit na mijn huwelijk. Twee dingen ontbreken mij - het bezig zijn aan een mooi, goed werk, - onbezorgdheid voor mijn toekomst. Ik ben nu angstig en verdrietig omdat ik weer weg moet van hier. Ik heb gehuild op weg toen ik de omnibus zag die terugging - het was als een wagen van 't abattoir daar leek het ding op. Ik wil niet mee! - Niet mee! ▫ Toen ik hier pas kwam was ik zoo gevoelig, - ik kon niets lezen wat mooi was, zonder tranen. Ik voel dat ik hier geheel zou herstellen van mijn ziekte, als ik tijd had.

(*Verso*:)

Midsummernightsdream. ▫ Merchant of Venice.
Naar Londen geweest. *Marston*. Poems. Garden Secrets.
Vers voor Martha gemaakt, des morgens nadat ik bij Israëls in den Haag gegeten had - en onder 't poseeren bij Veth.
Cosinus. Kippeveer (beoordeeld).
Les romans de la table Ronde.

Harting. Bouwkunst der dieren.
Zola. Le Rêve.
Dostoiewsky. Frères Karamazow.
Loti. Pêcheur d'Islande.
Loti. Sainte montagne de Nikko.
J. Kerner. Mesmer.
Goncourt. Charles Demailly.

5 oktober

Kloos heeft hier verzen gemaakt. Een heel boek vol verzen er plotseling uitgeworpen in twee dagen. Het was heel prettig voor mij, - ik was er in en 't was me alsof ik er deel aan had. Nu is hij sinds gisteren weer weggebleven en ik ben ongerust. ▫ Wat een wonderbaar maaksel is Kloos. Hoe heeft God het omhulsel ruw en slordig afgewerkt om daar binnen in met al zijn scheppingskracht een wonder te kunnen maken van teeder-bevend, doorzichtig-lichtend schoon.

Ik ben in den laatsten tijd veel gelukkiger.

17 december

Zoo is het. ▫ Er gebeurt iets in mij dat lijkt op het terugkeeren van mijn jonge Zelf. Het is als een lichte terugslag na het moreele en ethische radicalisme der laatste vijf, zes jaren. ▫ Ik heb jaren geleefd leerend van anderen, accepteerend van anderen die ik voor beter hield dan mijzelven. Dat heeft mij zeker goed gedaan - maar nu voel ik mij langsaam aan weer vrij worden. Mijn oude ik komt opgroeien, en nu sterker nu onbuigbaar.

Van anderen heb ik geleerd wat mooi en leelijk is, wat ernstig en wat ridicuul is. Maar uit mijzelven weet ik wat goed en kwaad is, dit nu zal ik mijzelven vragen en mijzelven alleen, want ik voel dat niemand dat beter kan weten dan ik.

Ik kan ook zóó zeggen - want alles wat wij zeggen is benadering -: Ik zie nu mijzelven zooals ik was voor tien jaren. Ik zie mij goed, omdat ik goed zien geleerd heb van anderen. En dan zie ik dat de anderen van wie ik leerde en die ik voor mijn meerderen aanzag, wel wijzer waren dan ik en beter oordeel hadden over mooi en leelijk, maar niet beter waren dan ik. ▫ In het gevoel van kracht en zelfstandigheid dat ik nu ken, doe ik een keuze, een vrije keuze naar mijn eigen welbehagen, uit alle harten die ik gekend

aant.

heb om te zeggen/ dit is het hart, dat ik vertrouwen zal. En dan is het mijn eigen hart toen ik jong was.

En ook anderen zal ik het zeggen: vertrouw dat. En ik wil sterk en goed zijn, zoodat er kracht en goedheid van mij uit zal gaan.

(*Verso*:)

Ouida. Ariadne.
Gontscharow. Der Abstürz.
Marmontel. Les Incas.
Wolff & Deken. Willem Leevend (niet geëindigd).
J.J. Rousseau. Confessions (niet geëindigd).
Die man gaat door voor krankzinnig, voor af en toe malend geweest te zijn. Hij is alleen buitengewoon oprecht geweest. Zoo eerlijk dat men hem gek noemde. Zoo eerlijk is een verstandig mensch niet. Het boek is een rijkdom voor een psycholoog. Ik geloof dat hij zijn menschen niet kende, maar fantasieën van hen maakte, en zich daardoor telkens bedroog. Zoo deed Multatuli - zoo doet ook Kloos. Ook Musset.
Pichon. Maladies de l'Esprit.

Want wat toen in mij is geweest is het mensch-instinct in groote zuiverheid. Geen jaren en geen wijsheid kunnen dat zuiverder maken - daarom zal ik zoeken hoe het geweest is voor dat de jaren en de wijsheid kwamen. En ook zal ik niet wachten tot ik het ‘waarom’ weet, want ik weet en wist en heb altijd geweten dat het zoo zijn moest.

[1889]

3 februari

O wat mooi! wat mooi! Gorters verzen zijn gekomen als een lange streep rooskleurig licht in mijn leven. Nu ik ook - niet waar - ik ook. Nu zal ik het alles zeggen - nu zal het alles aan 't licht komen. Alles - en gauw want het zou oudbakken worden en beschimmeld. Het heeft zoo lang staan dringen aan de deur. Niemand kon vrij komen. Als het nu ééns begint te stroomen! ... ▫ Is er wel iets dat wacht? Vreemd als ik er niet na zie, dan lijkt het stikvol - en als ik kijk dan lijkt het leeg. Spookachtig. ▫ Maar ik weet toch wel iets. Ik wil maken den Christus-koningszoon. En dan nog een comedie - twee broeders die het menschenras willen verbeteren, door al wat ziek en gebrekkig is te dooden, te laten sterven of het huwelijk te verbieden. Door de besten bij elkaar te brengen, het plebs

aant.

uit te roeien, dokters gevangen te zetten, kinderen om te brengen bij dozijnen, als ze niet gezond zijn. De menschkultuur in 't groot. Russische theorie-ruiters, zware idealisten. Moord en zelfmoord van heb ik jou daar. Bevordering van ziekten, van ontucht, van losbandigheid als snelste middelen om de besten te doen overblijven. ▫ Het begint als een geheime sekte, die zijn leden kiest onder de beste, mooiste/ sterkste en wijsste mannen en vrouwen. Die zijn dan verplicht op alle mogelijke wijzen het doel te bevorderen. Wie een uitnoodiging krijgt en weigert wordt vermoord. Wie aanneemt neemt op zich al wat gebrekkig, leelijk, dom, ziekelijk is onder de menschen uit te roeien of te doen uitsterven. Alle middelen zijn geoorloofd.

Hevige haat en angst onder de bevolking tegen de sekte. Ieder uitstekend mensch is in verdenking, ieder zwakkeling leeft in doodsangst. Het leven wordt aan de zwakken gegund zoolang ze geen kinderen krijgen. ▫ Er zijn ook positieve voorschriften. Jonge vrouwen worden verplicht te huwen. Getrouwde vrouwen met ziekelijke mannen moeten overspel bedrijven. ▫ Er worden lijsten aangeplakt van personen wien het verboden is kinderen te krijgen - van anderen - met besmettelijke ziekten - die het land moeten verlaten, alles op doodstraf.

Tooneel met ‘Moonlighters.’

14 februari

Ik dacht niet dat ik nog zóó droomen kon. Dat was als vroeger, als heel oud - als het eerste zalige wakkerworden van mijn hart. En o! hoe kon het zijn - het was een levenden droom, het was een stuk van mijn reëel menschenleven. En ik wist, terwijl ik het leefde, hoe heerlijk het was, geheel wist ik het en ik zeide het in mijzelven. ▫ Het is alles zóó vreemd geweest, zoo onbegrijpelijk bijna - dat ik twijfel aan de oprechtheid van mijn herinnering. Maar het was zoo intens - en ik weet immers dat ik het gezegd heb, in mijzelven.

En juist als in een echten droom, ik kan niemand verklaren wàt nu de zaligheid was - het was alles heel gewoon, een avond zooals er zooveel komen in mijn leven - behalve het licht, het licht van mijn stemming over alles, dat alles rijk maakte met een goudwaas van teere intieme aandoenlijkheid, een beving van supreem genot in elke daad elk woord elken indruk, een fijne, schitterende tinteling van geluk in mijn heele wezen. En ik wist het toen 't gebeurde, ik was mij bewust van de hoogte van mijn

genieting. Dus is het dan toch niet waar, dat geen oogenblik zoo mooi kan zijn als de herinnering er van. Dus kan het dan toch wèl, dat ik zoo gelukkig ben geweest als mijn herinneringen zeggen, vroeger, in al die dagen waarvan ik nu zeg, zóó komen ze niet weer. Nu is er nog één, één enkele gekomen - en nu weet ik het dan wel goed ▫ 'That there has passed away, a glory on these earth.'

De droom was eenvoudig. Ik at in Utrecht bij een lieve vrouw met vier mooie kinderen. Toen ging ik wandelen met die vrouw en die kinderen in de lichte stadsstraten met een fijne jachtsneeuw, en wij kwamen in een Roomsche kerk, in den Dom en in een timmerwinkel - en toen gingen wij thuis theedrinken en ik las daar verzen voor. ▫ Het subliemste oogenblik was toen wij thuis kwamen, toen mevrouw met een sleutel de deur opende en de twee kinderen de gang inliepen. Ik zie dat nog den ganschen dag.

Volmaakt een droom. Het heele geval en zijn heerlijkheid staat afgesloten van mijn ander leven - geen van de motieven die mij toen gelukkig maakten, raakt mijn bestaan van eergisteren of van van daag. Het had niet langer kunnen duren en niet eerder kunnen beginnen. Alle uiterlijke omstandigheden, precies weer zoo bijeengebracht zouden datzelfde geluk nooit weer kunnen terug brengen.

En de dag er na, dezen dag, is een stil, gestadig voortpeinzen over de wonderen van dien droom, met geen andere neiging of lust dan telkens en telkens de beelden ervan weer terug te brengen en te verlevendigen, angstig door 't zien hoe ze verflauwen.

In den nacht tusschen van daag en gisteren was de slaap onrustig en vervuld van de wegstervende emotie van den avond - toen kwam er nog een droom met hetzelfde geluk, maar zwakker - ik droomde van den jongen man die mij zoo liefheeft en van Japan, - doch de realiteit van den vorigen avond was oneindig mooier. Neen, ik geloof niet dat ik na mijn elfde of twaalfde jaar zulke aandoeningen gehad heb.

18 februari

Paul is gekomen. En deze nieuwe emotie heeft mij mijn gewone, reëele bestaan weer zoo sterk doen voelen dat zooals ik wel vreesde, de sensatie van dien droomavond hoe langer hoe flauwer wordt. Want ik herinner mij wel dat die sensatie niet alleen vreemd was aan mijn gewone leven, maar er zelfs tegen streed. Het was als een kort vizioen, heelemaal niet thuis hoorend in de werkelijkheid/ onvereenigbaar met mijn gewone ik.

aant.

Ik heb de onbeschrijfelijke schoonheid van het beeld zóó trachten te verklaren: ▫ Ik was 16 jaar en droomde dat ik 30 jaar was. Die vrouw was de vrouw die ik toen liefhad, die kinderen mijn kinderen, dat huis mijn huis. Alles zooals ik het in een droom zou zien op mijn 16e jaar, midden in mijn volle jonge liefde voor dat meisje. In dien droom had ik dan de fijnste zuiverste essence van het geluk dat ik toen verlangde. De jaren vol mooi en leelijk tusschen beide waren er niet, het was een kalme, volmaakte, teedere en welbewuste satisfactie - een fantasie zonder iets van het bittere, moeielijke en onreine der werkelijkheid, - een culminatie van klare bevrediging zonder één herinnering verduisterd. En dit gezien

(*Verso*:)

Over Gorter geschreven.
Margueritte. Tous quatre (niet geëindigd).
Sophocles. Oedipus, Oedipus in Kolonos.
Lewes. Leven van Goethe.
Johan met vrouw en kind gekomen.
Welk een beminnelijk man, Lewes! zoo oprecht, zoo hartelijk bewonderend, zoo geneigd het goede te zien - het mooie te begrijpen. En zoo nauwgezet, zoo ijverig en toewijdend. Zelfs in zijn verontwaardiging zoo beminnelijk.

met de intensiteit van een tweede gezicht. ▫ Deze verklaring heb ik bedacht toen ik thuis kwam, als verrast door het ontwaken in mijn eigen huis bij mijn vrouw en kind, 'twelk alles mij een oogenblik vreemd toescheen. Nu na vier dagen heb ik het opgeschreven met de woorden die ik toen formuleerde. Maar mijn ziel begrijpt er niets meer van. (Lavender's blue -)

6 april

Weer veel droefhcid in me. Maar nu is 't heel anders. Mijn ziel is vol smarten maar vol leven. Ik voel mij sterk, heel sterk - en ik kan nu werken en produceeren. Veel denk ik om die arme, ongelukkige vrouw. Veel ongelukkigen help ik. Zóó gaat dat meestal: Ik laat hen spreken, zonder nog in 't minst te weten wat ik zeggen zal - dikwijls terwijl ik zelf neerslachtig ben. Maar ik laat dan diep uit klagen, - ik zeg nu en dan iets - om de klacht voller te krijgen - en dan neem ik de klacht in mij op alsof't mijn eigen was. Ik laat de droefheid lijdelijk in mij werken, zonder spoedig te

willen antwoorden. Dan komt langsaam de reactie in mij, de opwellingen van mijn getergde levenskracht - ik begin korte vragen te doen, als uitdagend - en er komen antwoorden in mij op, zonder dat ik ze zoek. Eindelijk zonder inspanning, zonder moeite worden mijn antwoorden vaster en breeder - ik begin dan te praten en soms heb ik een half uur of een uur doorgesproken eer ik het weet. Dat heeft dan mijzelven dikwijls evenveel goed gedaan als mijn hoorder.

18 april

Aardig! Wat hierboven staat ziet er niet uit alsof ik 't voor mijzelven geschreven heb, zooals de rest in dit boek. 't Ziet er uit als een mededeeling aan 't nageslacht - misschien onder de impressie geschreven van 't leven van Goethe. Dan ga je zoo denken: als men die en die dingen zoo belangrijk vond - dan zal dit ook wel belangrijk zijn, dan zal ik 't maar eens opschrijven. Men zou meenen dat nu die kleinigheden van Goethe belangrijk zijn omdat het Goethe was. Dat lijkt toch maar zoo. Ze zijn belangrijk als menschelijke

(*Verso*:)

Bunge. Vitalismus & Mechanismus.
A. Kapteyn. Versnelde werking van luchtremmen.

dingen. Men heeft nu en dan behoefte het leven van een mensch eens gehcel uit te pluizen. Daartoe kiest men natuurlijk de beste exemplaren. Maar noch zijn genie, noch zijn beroemdheid waren noodig om zijn levensbeschrijving zoo belangrijk te maken in die kleinigheden. Men kan zoo'n biografie met plezier lezen zonder Goethe's werk te kennen, zelfs zonder zijn naam te hebben hooren noemen. Alle goede biografieën zijn belangrijk, ook van obscure menschen.

Gister met veel voldoening een werktuigkundige verhandeling gelezen.

Ik heb lang naar 't zwakke punt in de Darwin'sche leer gezocht. Eerst dacht ik ‘het oog’, toen de klimranken - maar dat is 't geen van beiden. Als 't ergens is, dan is het in de ontwikkeling van 't menschengeslacht in de laatste eeuwen. Een verklaring hiervan door selection, adaptation, survival of the fittest lijkt mij onmogelijk. Er was eenvoudig niets geen noodzaak voor die veranderingen - behalve de levenskracht in 't ras.

aant.

(*Verso*:)

A. Pierson. Dagboek van de Clercq.
Pensées de Pascal.
Spirit. teachings
21 April tante Jeanne gestorven. 26 begrafenis.
25. 's Avonds Gorters verzen voorgelezen.
27 april. In den Haag gelogeerd.

29 april

Wanhopig is 't zoo weinig als ik kan doen. ▫ Ik voel zoo lui en de dagen vliegen om/ mijn plannen hoopen zich op en 't blijft alles liggen.

Dit handschrift is mij toch liever. Zoo schrijf ik alleen nog maar in dit boek, en ernstig werk. 't Andere is voor brieven. Dat andere is alles zelfbedwang en energie. Dit schrijven is mijn lieve, mooie laten-gaan. Betsy schreef: 'Kan diezelfde man zoo staal-koud spreken en toch zulke wonderzachte dingen zeggen.' Juist dat is mijn behoud geloof ik, mijn zachtheid zou weekheid zijn zonder dat staal van binnen.

1 mei

Weg nu, weg allemaal. Ik weet niet wat ik heb. 't Is of ik niet meer vrij spreken kan. Haast voor mijzelven niet meer. Nu een oogenblik ruimte. Al die benauwende, weenende, klagende, niet-begrijpende menschen een oogenblik van mij af. Ik stik onder al die kleinheid en prikkelbaarheid en moedeloosheid. Mijn ziel voelt groezelig en ongewasschen, vuil als na een lange reis. ▫ Het loopen in de zoele Mei-avend hielp niet. 't Bleef om me. Nu zit ik op, laat in den nacht, droevig en boetedoend. Ik heb lust niet te slapen.

Ik zorg wel dat ik de Goden niet vertoorn, door mijn al te groote geluk. Eerst zocht ik het in 't weggeven van alle geld dat ik geven kon. Maar dit leed is beter - O booze Goden, verlang niet meer - de last is zwaar al zien de menschen 't niet.

Ik heb nog niet één mensch ontmoet, zóó goed, dat hij door onwillekeurig vleien in mijn woorden niet mijzelven voor een beter mensch ging houden. Dat is droevig. ▫ Het is zoo vervelend, bij 't krijgen van een hartelijken brief altijd te moeten denken: ik heb zeker in mijn laatste schrijven bij toeval iets vleiends gezegd. ▫ Zoo zijn ze allen. Ik zal zelf ook wel zoo zijn.

4 mei

Hoe anders is de wereld, nu het warm is en mooi stil mei-weer. Geen avond in 't gansche vorige jaar is zoo geweest als deze. Denk eens, twee jaren te moeten wachten op zulk een genot. Nu is de lucht vol berkengeur en nachtegalengeluid. En het lamplicht uit de villa's schijnt door open ramen in de boomen met fijne blaadjes. De menschen zingen en spelen in de huizen dat het ver klinkt. 't Weerlicht in de verte achter groote wolken-coulissen - en de maan staat als een gouden schuitje hoog te deinen, zonder beweging, op een zwartachtig nevelmeer aan de kim. O lieve Mei!

Gister gelukkig geschreven, met een groot gevoel van aandoening, dat ik het meester werd. Ik had daarom van daag, wat heel moeielijk is te hebben, het besef van juist te weten wat ik beteekende. Noch zelfmiskenning, noch hooge vage illusiën. ▫ Maar dit voelde ik ten minste: dat ik genoeg gedacht heb - om in staat te zijn, als ik goed zorg draag, al wat ik schrijf belangrijk te maken door het karakter van mijn ikheid. ▫ Ook zoo kan ik dit zeggen: dat ik nu eerst voel mij genoeg ontwikkeld te hebben om vrijuit te durven schrijven wat mij het schrijven waard schijnt.

5 mei

Dit is het moeielijke, dat ik geen rechters heb, behalve mijzelven. Niemand zegt mij meer: ‘dat was onhandig, dat was dom, dat was klein.’ Mijn onafhankelijkheid maakt mijn gevoel van verantwoording zooveel grooter. Ik vrees voortdurend in een of andere verkeerdheid vast te raken, waarop niemand mij attent maakt. Eigenlijke raadgevers heb ik nooit gehad, hoewel ik ze graag zou geduld hebben. Maar nu ik zoo vrij ben en zoo geheel mijn eigen meester, en weinigen spreek die mij de waarheid durven zeggen als meerderen, zooals mij dat vroeger wel eens gebeurde zoodat ik mij recht schaamde - nu ben ik blij als ik eens te weten kom wat er afkeurend over mij gesproken wordt. ▫ En dan in gesprekken, in brievenik weet niet op wie ik mij beroepen zal. Als ik innerlijk voel, recht te hebben, beter te zijn dan de ander - maar ik kan dat dien ander niet door mijn woorden laten voelen, zooals meestal gebeurt - dan is alles ook verder uit. Niemand is er die recht zal doen. De vraag blijft dan: ben ik te klein om den ander te begrijpen - of kan de ander mij niet begrijpen, omdat *ik* boven hem sta. ▫ Daar is geen antwoord op, als in mijn eigen binnenste. En dat bevredigt dan nog niet - want is 't eerste waar, dan kan alleen een die ik weet dat boven mij staat het mij doen gelooven - en is 't tweede

aant.

waar dan wil ik dat iemand anders dat uitmaken zal en niet ikzelf. ▫ Alleen het zelf veroveren van een groote autoriteit zou daarin helpen. Maar het komt er op aan tijdelijk te berusten in het bestaan van klein begrip bij anderen, - zoolang 't niet te verhelpen is. Maar alle strijd moet ik eigenlijk durven aannemen, licht zie ik er mijzelven weer beter door. In elk ander spiegelt een klein stukje van mezelf terug.

9 mei

Johannes vanavond overgelezen. De details zijn goed - maar als geheel viel 't me toch tegen. De dramatische structuur is zwak - merkbaar in onzekerheid gemaakt. En toch zijn er dramatische momenten in. Daardoor lijkt het minder goed dan 't is. Ik heb een gevoel of ik nú veel beter zou kunnen. Datzelfde goede schrijfwerk tot één vast, gelijkmatig geheel.

16 mei

Twee kleine meisjes, in grijze jurkjes en donkerblauwe manteltjes voor mij uit loopend in lange dennenlanen. Een vreemd en statig droomland, in plechtig grijs avondlicht - zoete, sterke geuren van berkenloof en dennennaalden in een zwoele vochtige lucht - in mijn hart wijde, oude, teedere aandoeningen - breed op wademend als goudgekleurde wolken. Ik wist niets van de wereld als wat ik zag. Er was niets vóór of achter - niets buiten dat oogenblik - niets verder dan dat schoone, onbekende land.

13 juni

Hier weer een heele hap uit mijn productieve existentie, aangevuld door rijke impressies. 't Is heel eigenaardig toegegaan. Voor mijn vertrek was ik heel actief, plannen makend, mijzelf ingespannen observeerend, met een bijna gelijkmatig voortdurende productieve stemming; al maakte ik nog niet veel, ik voelde dat ik 't kon, er was voorbereiding. Dat bleef op reis gedurende de eerste 5 à 6 dagen. Ik bleef mijn droomen opschrijven, den tweeden dag in Madrid maakte ik nog het plan voor een vers - en ik zat 's morgens aan 't ontbijt in groote ontroering versregels te maken. Toen kregen langsamerhand de impressies de overhand, ik begon heel anders te voelen, passiever, het vermogen tot productie verdween geheel onder de snelle opvolging van reisindrukken, het stierengevecht

met zijn heftige emotie veegde alles uit - ik vergat mijn droomen, schreef geen brieven meer, wist niets meer van mijn plannen.

Nu eerst, nadat ik weer tien dagen thuis ben, nu begint het productieve gevoel weer terug te komen. De eerste dagen na de reis was ik zeer gedrukt, neerslachtig, den ganschen dag slaperig en zeer hongerig. Op reis sliep en at ik heel weinig. Nu is 't eten mij weer vrij onverschillig en hedenavond heb ik voor 't eerst geen slaap.

De neiging tot productie is zooals altijd opgewekt door lectuur, deze maal door Byron's Don Juan. Dit bevalt mij om het superieure sans-gêne, de verbazende moed van er op los schrijven - die toch nooit plat of banaal wordt - zooals Multatuli. ▫ De nonchalance van Multatuli is meestal aanstellerig en burgerlijk-Hollandsch, - die van Byron is recht aristocratisch. 't Heeft weinig van poëzie, maar 't is kranig.

Van 't stierengevecht weet ik dit, dat het goed is zoolang 't ridderlijk blijft. Mijn gemoed voelde zeer scherp het onderscheid tusschen hetgeen er edel en ridderlijk in was en het laffe en gemeene. Ik vind 't goed dat wij strijd kunnen zien, - geen bloed, geen dood, geen verschrikking moet ons van ons stuk brengen. Daarvoor moeten wij niet bleek of bang worden. Maar wanneer een vijand, mensch of dier, den strijd opgeeft of niet kan volhouden - dan moet terstond meelij en zachtheid komen. Dat is het essentieel ridderlijke, de plotselinge overgang van geweld tot zachtheid. Zoolang de stier woest en bloeddorstig

(*Verso*:)

Over Kunst in Parijs geschreven.
Leven van Shelley. Shelley-memorials gelezen.

is, vind ik niets stuitends in het zien van een gevaarlijken strijd tegen het beest. Hoe gevaarlijker hoe beter. Gevaar, strijd, sterven, laat ons daarvoor toch niet schuw worden. We geven veel te veel om ons leven, we zijn veel te bang voor een wond, voor een bloedigen dood. We moeten het mooi en goed blijven vinden, moedig te sterven, te sterven in strijd. Zoo zijn er zoovelen gegaan - en ik wou dat wij er aan gewend bleven dat te zien en te bewonderen. ▫ Maar als 't dier 't opgeeft en weg wil, en als er stomme, wezenlooze, blinde/ slaafsche paarden worden opgeofferd, en als het een plagend en sarrend spel wordt van veel tegen een, dan vind ik 't ellendig stuitend en immoreel.

aant.

7 juli

Mijnsheerenland. Ik zit in den koepel. Het waait hard over den Maas, de golven schuimen om 't vlot en het riet buigt en suist in den wind. Het is prettig hier, maar ik moet toch altijd denken ‘wat zal deze tijd mij later in den winter heerlijk toeschijnen’ om recht tevreden te zijn. Het oogenblik geniet ik zelden.

Ik heb ook nog al te stellen met mijn wonderlijk tegenstrijdige neigingen. Ik heb sterke instincten tot visschen en jagen, en toch kan ik de wreedheid er van niet verdragen. Het martelen van die visschen, het doodschieten van een vogel doet mij geweldig zeer, - en toch vind ik het bedrijf van visschen, het loeren met den hengel het ophalen van de netten heerlijk, toch loop ik graag met een geweer, toch vind ik het idee iets te raken aangenaam. Ik heb hier de vorige maal een reiger geschoten en gisteren weer een kraai - en telkens na zoo'n daad heb ik er het land over en moet voortdurend over de doodsangst van het dier denken op 't oogenblik dat het na beneden fladderde, machteloos - de kraai viel in 't water en lag nog eenige oogenblikken te gapen met gesloten oogen en bloedigen bek. ‘Dat bad zal hem goed doen’ zei oom Jan, en ik had hem een slag willen geven met het geweer. ▫ Nooit, nooit doe ik het weer zei ik gister avond en ik kon de gedachte aan het stervende dier niet wegkrijgen. Van morgen was 't weer weg, ik vond het doode beest en keek hoe 't getroffen was en vond het een mooi schot, met een kogeltje, zoo hoog.

26 juli

Wie is zoo vervuld van zijn werk als een artist? In de diepste, intiemste gemoedsbewegingen vergeet hij het nooit. Dat is geen ijdelheid, dat is groote liefde. In zijn diepste smart, zijn hoogst geluk denkt hij aan anderen, - wil hij het anderen laten voelen, wat er mooi is in 't geen hem beweegt.

Van avond in de fijnste, innigste aandoeningen/ in de onbegrijpelijkste verwarringen van mijn hart, in een weefsel van licht gouden geluk en brandende tranen - dacht ik hoe ik het kon zeggen, voor anderen. Want uitspreken - dat is doen voelen door anderen. ▫ En welke anderen, - die stompe, wreede menschen, die ons martelen en bespotten - O het is liefde, wel heel edele liefde, het artiest zijn.

16 augustus

Ach! goed zijn is een nobele taak, maar zoo moeielijk! zoo moeielijk!

Eerst nu voel ik dat sommige dingen geen fabelen zijn. Eerst nu voel ik wat hartstochtelijke liefde is. Zoo dikwijls las ik het in banale boekjes, hoorde ik uit den mond van allerlei mannen. Machtige absorbeerende liefde die trekt tot één vrouw, die iets wil, iets bepaalds wil zonder juist te zeggen wat - die ieder van onze handelingen drijft zoodra de bewuste wil haar contrôle verzwakt, die onze overwegingen, onze fantaisieën drijft, die overal aangrijpt, alles in ons beweegt, nooit rust, altijd, slapend en wakend, wetend en onbewust, in ons leeft/ ons voortjaagt met gewaarwordingen van smart, van weemoed en verlangen.

Nu ik het voel, heb ik een trotsch gevoel van verachting voor al die anderen, die beweren hetzelfde gevoeld te hebben. Mijn liefde kent hen/ die, die anderen. Zij zijn niet van een soort, ik wil hen niet als gelijke erkennen. Het is vernederend en smadelijk, dat er maar één woord is voor allen, dat zij gelijken op elkaar - dat anderen zouden zeggen, dit is wat wij voelen. Deze gedachte is het smartelijkst in mijn liefde.

Die passie is door mijn ziel gekomen, als een sterke, reine stormwind - alles zuiverend. Mijn oude vijanden zijn verstoven / geen kleine sensueele gedachtetjes, geen laffe neigingen, geen zwakheden - ik ben zooals ik mijn leven lang begeerd heb en zooals ik nooit heb kunnen zijn, ondanks de sterkste wilsinspanning - volkomen rein in denken en gevoelen. En al begrijpt mijn intellect wat dit verlangen beteekent, toch is ook dit verlangen rein. Het zegt niets leelijks, niets hinderlijks - het beleedigt het lichtstgevoelig sentiment niet in mij. Ik gevoel zeer sterk dat het tot het hoogste en beste hoort wat ik ooit gekend heb.

Maar het laat geen rust. Des avonds is het pijnlijker - dan hangt het als een groote wolk boven mijn gedachten en telkens moet ik opzien uit mijn dagelijksch werk, naar het dreigende, drukkende verlangen. 'S morgens is alles lichter, dan lijkt het zoo gelukkig en mooi - dan drijft het verlangen tot daden, tot goed zijn en mooi maken en lief doen. Dan kan ik ook 't best de gedachte dragen: het verlangen moet verlangen blijven.

Maar tegen den middag wordt die gedachte een aanhoudende marteling. Want dan groeit er allerlei mooi bloeisel op in mijn hoofd, bont gebloemte dat uitspruit uit mijn liefde, dat is het stille drijven van mijn onbewust verlangen, kleurige fantasieën opschietend in het warme licht van mijn passie - en dan komt telkens het zware onverbiddelijke weten: ‘verlangen moet verlangen blijven’ en verplettert en vertrapt het mooie. En dat herhaalt zich en herhaalt zich. Eindelooze opvolging van kleine smarten - samensmeltend tot een lange, grievende pijn. Des nachts, dan is het erg - dan

groeien de schoone, wonderlijke droombeelden op tot heerlijke paradijzen, groene, zonnige wondertuinen - en dan is het een harde, zware smart, een sombere verwoesting door den valen morgen aangericht.

Het is een lange, uitputtende worsteling. Een voortdurend begeeren en niet willen, wenschen en verwenschen. Een aaneenvoeging van groote en kleine smarten. Aan haar denken is smart, niet aan haar denken is smart. Haar bewonderen is smart, omdat daaronder ander<en> lijden, - fouten in haar vinden is nog grooter smart. ▫ De neiging tot kreunen, tot snikken, tot languit op den grond vallen, is altijd in mij, den ganschen dag. Maar met andere motieven - uit verlangen, uit berouw over mijn zwakheden, uit pijnlijk bewonderen, uit bitterheid dat dit alles zoo zonder uitkomst is. ▫ Alleen als ik haar zie ben ik rustig - en nog niet altijd, - alleen als ik haar zoo gewoon zie, met anderen er bij of onder een of andere neutrale bezigheid, - als ik haar tegenwoordigheid voel door het gewone leven heen. De liefste herinneringen van de uren die ik bij haar doorbreng zijn de gewone, alledaagsche gesprekjes. De aangenaamste sensatie is het contrast als zij zich gewoon sprekend met mij beweegt en ik denk aan het gepassioneerde in haar. Als zij zegt: ‘Bewaar jij mijn handschoenen!’ en ik denk: ‘die vrouw zou zich mij willen geven.’

(regels weggeknipt, verg. Inleiding blz. 12 e.v.)

je nu toch?’

De ander zweeg en lachte maar hij ging en het hielp niet wat de eerste zei. En het eind was de tweede eindelooze, slapelooze martelnacht. Luisteren, luisteren, willen slapen, en toch niet willen omdat ik dan niet luisteren kon - even insluimeren met een sterk slaapgevoel, alsof een hevige slaap staat te wachten om mij diep neer te trekken - dan opschrikken bij elk licht gerucht. Of dieper inslapen een paar minuten en droomen, dat ik haar voetstap hoor op den trap en de oogen niet openen kan - met geweld maak ik mij wakker - 't was een droom, 't is alles stil, 't lage gaspitje suist - en ik volg weer het langsame voortglijden der uren. ▫ En de morgen ziet mij met droeve oogen mijn triomf beschreien.

31 augustus

Gister morgen, geprikkeld door de smart van een miskenning door haar, in de diepte van zeer groote verslagenheid, heb ik de kracht gevonden een brief te schrijven aan haar man. Daarin deed ik, met geweldige inspanning, de daad, die ik wist dat mij van den aanvang af als de eenig goede onbewust had voorgestaan. Het onherroepelijk verbreken van alles, -

aant.

alle schuld op mij nemen. ▫ Daarna ben ik naar haar gegaan om afscheid te nemen. Ik vond dit afscheid noodig om haar miskenning weg te nemen, die ik wist dat haar toekomstige ellende nog grooter zou maken. Het eenige wat ik haar nog kon nalaten/ een reine en mooie herinnering aan mij, mocht ik haar niet onthouden, dacht mij. ▫ Toen ik ging voelde ik echter al, dat dit afscheid niet onvermijdelijk zou zijn. ▫ De miskenning verdween - maar daarmee ook het vaste inzicht van de goedheid en noodzakelijkheid mijner daad. Het licht van den dag, de kleur der dingen veranderde. Het is geen afscheid geworden. ▫ Het geluk kwam weer, maar het viel vreemd in mij, dof en doodmoede als ik was van de inspanning van het volbrachte offer.

(regels weggeknipt)

▫ het gezicht strak als een vrouw die den dood gaat lijden dien ze niet vreest. ▫ Ik heb nu zooveel geleden dat ik de scherpte der pijn niet meer vrees. Zoo besef ik dan dat <ik> door die vrees ook niet zal bezwijken.

4 september

Het zingt in mij. Alles zingt. Ik ben nameloos gelukkig. Ik voel geen schuld, ik voel geen schuld. Er is geen schuld in mij. ▫ Ik heb 't nu alles geweten, ik heb 't nu alles gewild. Het juichende is zoo sterk, dat alles overstemd wordt. ▫ Ik zou lang moeten spreken voor alles hier verklaard stond. ▫ Hoe is het zoo gestadig, onvermijdelijk, onafwendbaar gekomen, van den beginne aan? ▫ Zij is bij mij gekomen, met haar teederheid, haar schoonheid, haar groote droefheid. Ik heb zoo dadelijk al dat mooie niet geloofd. ▫ Zij heeft geschreven en om schrift gevraagd. Ik heb geaarzeld, gewacht, koel geantwoord. Dat heeft haar pijn gedaan en die pijn kon ik niet lijden. ▫ Zoo is 't gegaan, aldoor. Was ik voorzichtig dan deed het haar pijn - en ik kon die pijn niet lijden - en zij wilde voorzichtig zijn, maar zóó dat ik onvoorzichtig werd. Zoo ging het, beurt om beurt. Er was geen ontkomen aan. ▫ Ik wilde haar helpen, ik wilde rijkdom brengen in dat arme leven. Ik dacht: ik zal alles geven wat ik over heb. ▫ Zij had van een man gehouden, in haar groote liefdenood, die 't niet verdiende. Ik dacht: ben ik niet beter? Ik zal haar meer geven en alles houden. Ik heb zooveel.

> True love differs in this from gold and clay
> That to divide is not to take away

Op een dag zeide zij: Het is de vertooning van Galatee op de kermis. De beelden vloeien ineen, vervangen elkaar. ▫ Ik zei: ja dat weet ik en dat

wil ik. Het zal zoo beter zijn. ▫ Toen heeft zij alles willen eindigen, niet willen komen, - alleen de brieven kon ze niet meer missen. Maar dat wilde ik niet. Waartoe dat wegblijven? Ik hield dat voor haar ziekelijke neiging tot vernietigen van 't eenigst geluk dat ze had, voor zucht tot lijden, tot zelfkwellen, tot verloochenen, zooals vrouwen die hebben kunnen. En ik zei: kom! kom toch zoo vaak je kunt. ▫ En ik hield haar voor: Laat onze zinnen buiten spel. Wij zijn sensueele menschen, beiden. Laat dat er buiten. Dat zou alles bederven. ▫ Ik dacht: zij heeft groot gevaar geloopen, bij mij is ze veilig. ▫ Ik heb tot haar gezegd: Er zijn twee dingen die God ons oplegt: zelfvolmaking en menschvolmaking. Onze liefde moet zelfvolmaking zijn. Wij hebben beiden lieve kinderen, en zijn zelf geen kinderen meer.

Toen vroeg zij op een avond: Is dat waar? Men heeft mij gezegd dat een man niet werkelijk lief kon hebben zonder begeeren? Is dat zoo? ▫ Ik heb gelachen en gezegd: Wat weten die mannen van liefde. ▫ En voor mijn oogen had ik mijn jonge tijd toen ik ongelukkig werd door zulk een liefde. Maar ik wist het toen en had het gewild. Nu wist ik weer en wilde het weer. Maar ik dacht: wij zijn beiden niet jong meer, - dat is heel anders. ▫ En in mij voelde ik de oude, beproefde liefde voor mijn vrouw vast en onwankelbaar. ▫ In haar was groote trots. Zij bukte soms uit liefde - haar oogen smeekten om een teer woord, haar lippen om een kus. ▫ Maar als zij dit bespeurde door mij, als ik dat afweerde, ook als zij vreesde dat ik het zou afweren, dan werd zij fier als een god en bitter gekrenkt.

Ik schreef eens: Tracht gelukkig te zijn met de liefde die ik geven kan en begeer niet meer. ▫ Zij verstond: heb niet langer begeerte naar mij - en zij was als vertrapt en verpletterd. Zij voelde alsof ik haar diep verachtte, en geheel miskende.

(regels weggeknipt)

Ik las in Byron

> O Plato, Plato thou hast paved the way
> With thy confounded fantasies ...

dat maakte mij niet bevreesd. Ik begreep wel dat het onthouding zou moeten zijn, geen volkomenheid. Maar ik waagde den strijd. ▫ Op mijzelven bleef ik vertrouwen. Ik voelde mijn vrouw de eerste. ▫ Maar toen kwam het goud-licht. De wondere droomdagen - die ik niet begreep. Het ongekende, onbegrepen geluk, alleen door haar nabijheid. Ik schreef het op in mijn onnoozelheid en zocht naar de verklaring. Ik dacht dat het voor ééns geweest zou zijn. Maar het kwam weer en telkens weer. Het kwam als van

buiten, zonder dat ik er mij rekenschap van geven kon. Er kon geen twijfel zijn, of het verbeelding was, het werd mij opgedrongen als realiteit, buiten mijn denken om.

Toen, gewaarschuwd door het voortdurend verbinden van dat geluk met het geluk uit mijn eerste jeugdige liefde, - een liefde die opdoemde in mijn droomen meer dan sinds vele jaren, begon ik te begrijpen. Ik herinnerde mij, werd mij bewust hoe overlegd hoe kalm de liefde voor mijn vrouw begonnen was, hoe langsaam die was gegroeid tot deze innige gehechtheid. Hoe ik nooit bij haar had gevoeld wat ik eenmaal voelde en nu, o wonder, *weer*! dat geluk der nabijheid, dat goudlicht, dat zalig verdiepen in één wezen.

Met groote smart, met angstig beven begon ik te weifelen. ▫ Toen ik na een lang afwezig zijn haar terug zag, kuste ik haar innig. ▫ Toen zeide zij in haar naïf geluk het gewichtig woord: Nu merkte ik eerst dat je mij recht lief hebt.

Recht lief? Recht lief? - wil zij dat zóó bemerken - ▫ En de noodlottige cirkelgang ging rond: Ik wil haar gelukkig hebben, - zij mag niet weten dat zij vraagt, - Haar gansche wezen vraagt mijn liefde - ▫ Ik heb haar toen, als een groot geheim, mijn weifelen verteld. Dat zij de liefde van mij had, die een man maar aan één vrouw geven mag, de liefde van ziel en lichaam. ▫ En het kwam er uit, als een jarenlang verborgen leed - als een oud geheim, dat nu goddank het licht mocht zien. Ik genoot eens geheel waar te kunnen zijn. Ik besefte een jarenlange gewilde verblinding. ▫ Maar tegelijk begreep ik, dat die illusie tot geheele realiteit zou geworden zijn, door het lange willen. Maar nu was 't op eenmaal alles verstoord - O smart, o diepe, verwarrende smart. Wcefsel van goud geluk en brandende tranen. Want niets ging weg van wat ik voelde voor mijn vrouw. Alles bleef onveranderd - maar er kwam iets grooters naast. ▫ Toen ging het sneller, - om te komen tot dezen dag.

5 september

Na dien dag, dat ik haar dat openbaarde, werden haar brieven anders. Droef en somber als altijd, - maar met meer rust, meer bevrediging. ▫ Ik zeide haar dat. Ze antwoordde: ‘Ik begrijp het nu beter.’ Voor mij was dat voldoening, want mijn hardnekkig verlangen was haar gelukkiger te zien. ▫ Ik schreef verzen die haar gelukkig maakten. ▫ Zuiver goud, waren ze, zooals zij zeide. Maar dit begreep ze. Dat ik iets van haar noodig zou hebben, terwijl ik alles in mijn vrouw vond, begreep ze niet.

Toen kwam een openbaring, een heerlijk woord van haar, - dat heeft een dag van mijn leven tot koning mijner dagen gekroond - Maar ook al het nu gebeurdc teweeggebracht. ▫ Zij zeide dit: ‘Bedenk eer ik uitspreek dat het vast en hoog staat als die kerk, dat het nimmer mag. Het mag niet. Maar in mij is de gedachte, dat mijn hoogste zaligheid zou zijn een kind te hebben van jou. Dat heil zou zóó groot zijn, dat het alles zou vergoeden. Dan geloof ik, dat ik zou willen leven.’

Dit is in mij gedrongen, heeft zich genesteld in mijn ziel. Nooit heb ik het met woorden overdacht, maar het heeft mijn wezen doordrongen. Het was zóó mooi. ▫ Eens zeide zij: ‘Die gedachte is zoo mooi - dat ik wel denk, *mag ik* dat mooie verwerpen?’ ▫ Braaf heeft het arme kind gestreden, braaf en moedig. Zij had maar een vastheid. ‘God wil het niet.’ ▫ Maar zij kende haar vijanden niet. Ze was argeloos voor wat er in haar huisde. Ik was niet argeloos. Ook ik heb braaf gestreden. Maar dat geluk! dat geluk! voor haar. Ik moest wapens zoeken in flauwe, zakelijke argumenten: ‘de menschen, de moeielijkheden’ - en eindelijk deze abstractie: ‘de trouw’. ▫ Want ‘het mag niet. Om God niet’ dat kon ik niet voelen. Ik voelde God in mij en die sprak anders. ▫ Dit weerhield nog: haar schuldgevoel. Dat voorziet ze nauwelijks, maar het zal vreesselijk zijn. Niet zooals mannen schuld voelen, overlegd, beredeneerd - maar haar groot, vaag, angstig zondebesef.

‘Ik wil je gelukkiger maken met mijn liefde’ zei ik.

‘Hoe kun je verwachten, dat dat ooit geluk zou geven aan een vrouw als ik, die zoo sterk voelt en zoo streng is voor zichzelve’ antwoordde zij.

Toen kwamen de martelnachten. Twee heb ik er doorgeworsteld. De eerste kwam nadat zij mij verteld had, dat ze 's nachts was komen luisteren aan mijn deur. Zij tikte met haar vingers op mijn arm, hoe haar voeten waren gegaan dien nacht: tip-tip! - tip!-tip! - tip!-tip! en weer terug. ▫ Toen kon ik den volgenden nacht niet slapen, en dankte snikkend den morgen, toen die eindelijk kwam.

En de tweede was in Utrecht. Toen kwam ze - maar laat - als iemand die volkomen overwonnen heeft. Gekapt - in négligé - maar gerangeerd en kalm. ▫ Maar naar dat komen had ik uitgezien - en ik vroeg niet hoe ze kwam. ▫ Op 't laatste oogenblik wees ik haar angstig weg. Dat was geen triomf, een toeval.

Daarna een vreesselijke dag. Het schuldgevoel was al in haar. Ze schreef een bittere brief. Ik zocht haar haastig op, - om afscheid te nemen. ▫ Geen afscheid werd het. Ze zei het laatste woord dat besliste: Ik had liever de

realiteit gedragen dan dit. Ik voel diep vernederd. Ik kwam als overwinnende. Als je mij toen niet respecteerde, waarom was jij dan zelf niet gekomen. Dit was niet hoog, niet heroïk!'

Na dit woord was 't beslist. ▫ Na twee dagen ging ik weer, zonder bepaalde gedachten, - maar zonder eenig weerstandsvermogen. Dit wist ik. Ik was al mijn wapens kwijt. Wat gebeurd was, was erger dan wat gebeuren kon, - ze draagt nu het schuldgevoel reeds - en vernedering die ik kan wegnemen. De trouw is lang gebroken, een schijn is lang gedragen, door mij nog langer dan door haar. En maar één troost kan er komen, een geluk, één geluk voor haar.

Zoo waarachtig als ik mijn ziel liefheb - er was geen kwaad in mij. Ik ben niet bezweken uit lafheid. Ik voelde dat een eeuwig afscheid meer rust zou geven dan bezwijken. Ik zocht geen bevrediging, geen rust, geen uitkomst. Ik nam welbewust een verschrikkelijke verantwoording op mij - waarvan ik alle zwaarte reeds voelde. Ik heb geen moment van lafheid gehad, waarin ik iets van deze zwaarte op haar arm hart wilde overbrengen. Wat ik op mij nemen kon, nam ik. Het was niet lichtzinnig, niet frivool, niet zwak. Ik voelde alsof ik een groot offer bracht, met groote offerzaligheid. ▫ Het was alles ernstig en droevig schoon.

Neen, ik zeg niet dat ik geen schuld heb. Ik heb schuld, alle schuld. Maar niet dien dag. ▫ Toen zij mij leerde kennen was ik slecht, zwak en laf, vergeleken bij nu. Met al mijn zelfvertrouwen. ▫ Mijn gedrag was een aaneenschakeling van onnadenkendheid en zwakke goedhartigheid, onder een voortdurend tobben en overwegen, hoe het beste goed te zijn. ▫ Maar mijn laatste daad is de schoonste, is het hoogste geweest in mijn liefde. ▫ Helaas! helaas! nu kruipt het arme hart en kreunt onder den last van schuld. Dat is mijn werk. Maar dat werk is gedaan in den aanvang, toen zij met blind vertrouwen bij mij kwam - en ik zei: 'Wees gerust ik ben sterk en ik weet het.' - O! O! dwaze bloed!

Dien laatsten nacht droomde ik tegen den morgen, dat zij voor mijn bed stond in een lichtbruin kleed met rood omboord, bloemen in haar handen en een geopende brief. ▫ Dat was alles rein geluk. Een schoone, teere engelenfiguur. ▫ O mocht die uitkomst komen! - maar ik verdien het niet.

6 september

Ik kwam in Amsterdam en zag de dingen van mijn vroeger leven terug. Wat was ik *toen* een erbarmelijk mensch. ▫ Sinds vele maanden leef ik nu

eenzaam in deze sombere, maar groote en reine wereld van lijden en overpeinzing. Ik wensch haar niet meer te verlaten. ▫ Ik kan 't niet helpen, maar deze tijd van smart, van strijd, van schuld is nog de beste mijns levens.

14 september

Er zijn woorden als vonken, zij vallen in onze ziel en wij bemerken het nauwelijks, wij ontdekken ze niet eer de brand wijd en wild aan 't branden is en alles verloren.

27 september

Een van mijn liefste wenschen der laatste maanden is vervuld. Het bleek dat mijn vrouw alles lang vermoedde. Toch was zij geheel dezelfde voor mij gebleven. De avond waarop ik alles uitsprak, waarop zij mij troostte terwijl ik snikkend voor haar lag was onbeschrijfelijk mooi. En het liefst waren mij de tranen die zij voor het arme kind schreide.

Het was een vreemde dag, morgen en middag met Betsy, in Amsterdam - een reeks van hartstochtelijke, sombere gesprekken, aanhoudend door de nuchtere indrukken van een stad op Zondag, een stad die mij geheel vreemd scheen, door kil, vaal herfstweer, door melancholieke concertemoties - alles toch wonderlijk verguld door onze liefde.

's Avonds Martha's gedrag, mengeling van harde opwellingen en nobele goedhartigheid. Betsy's angstige pijn. Zij lag aan Martha's voeten in 't lamplicht voor de sofa, - o die twee, die twee samen. En er was teerheid en vereering en liefde voor elkaar in beiden.

De volgende dagen een wonderfijne verhouding tusschen mijn vrouw en mij. Het terzijde stellen van den schroom om over mijn liefde te spreken was een zoo subtiele sensatie, als het laten gaan van een teere pudeur. Het bewonderen van haar goedheid en edelmoedigheid een tot schreiens toe roerend geluk. Haar troost een zalige verkwikking.

5 oktober

De dagen zijn moeielijk en lang. Alles is oorzaak van lijden. Ik lijd als ik iets leelijks zie in mijn vrouw, veel meer dan vroeger. Ik ben er gevoeliger voor, wreveliger onder. En ik lijd door mijn eigen wrevel, die ik meer dan ooit onbillijk en slecht vind. ▫ Ik lijd wanneer ik iets leelijks in mijn lief-

ste meen te zien, dan lijd ik verschrikkelijk. ▫ Ik lijd door mijn eigen zwakheden en gebreken, meer dan ooit. Ik lijd het droevigst en het somberst als ik twijfel aan mijn liefde. ▫ Ook lijd ik door twijfel aan haar liefde, maar dat is niet erg, dat is zeldsaam en zóó kortstondig.

Er is mooi leed en leelijk leed in mij. ▫ Mooi leed is mijn verlangen, het hopeloos uitkomstloos verlangen, in 't besef van haar goedheid, van onze oneindige liefde en van ons altijd gescheiden zijn. ▫ Leelijk leed is alle twijfel, aan mij, aan haar, aan mijn liefde - dat is vaal, dor, duldeloos. ▫ Twijfel aan haar, aan mijn liefde is nu bijna opgehouden. Heden twijfelde ik aan haar liefde, maar dat was belachelijk.

Zou ik nu niet gaan begrijpen wat lijden is? ▫ Nu al mijn wezen, al mijn krachten zijn gericht op liefde, op goedzijn, - nu lijd ik bij elke kleine weifeling op mijn weg, elke kleine afwijking van dat eene doel. Maar in één enkele richting lijd ik het minst. Het blijft leed, maar mooi, geliefd, heilig leed. ▫ Leed is onze trouwe geleider, die den weg wijst tot God. ▫ Zoolang wij niet ernstig zoeken, voelen wij 't leed zoo niet. Dan valt er zoo geen weg te wijzen. Maar nu er hartstocht is gekomen, nu ik zoeken wil, nu ik weer leven ga - nu is 't leed wakker, dag en nacht naast mij, en 't houdt niet op te waarschuwen: ‘hier niet, - zóó niet, - dezen weg, - dezen enkelen weg, - er is geen andere.’ ▫ Daarom kan men tot God niet komen zonder lijden. Daarom lijden de besten onder de menschen het meest.

8 oktober

En dan het lijden door het lijden van anderen. Martha's leed is het aandoenlijkst. Dat doet mij snikken, hartstochtelijk huilen, zoodat het mij goed doet, verlichting geeft. De kleine woordjes van Hans: ‘Niet moedertjes zieltje droefd, niet moedertjes hartje zwaar’ zei het lieve mannetje/ Martha's klacht verradend.

Het leed van Betsy's leven is nimmer van mij weg, dat kleurt al mijn wereld donkerder, dat drukt op al mijn denken, dat is blijvend in mijn oogen, in mijn luchtigste woorden klinkt het. ▫ Maar het leed dat ik haar soms aandoe, de pijn die ik haar nu en dan veroorzaak, die snijdt door mij, dan kan ik niet huilen dan staan mijn oogen strak en droog, dan krimp ik en kerm ik. ▫ Gister moest ik haar zeggen, naar mijn belofte, wat er gebeurd was. Twee uren heb ik naast haar geloopen, door lichte volle straten, in blinde smart, in strakke machtelooze pijn, niets ziende/ nauwelijks in staat iets uit

14 Mijnsheerenland.

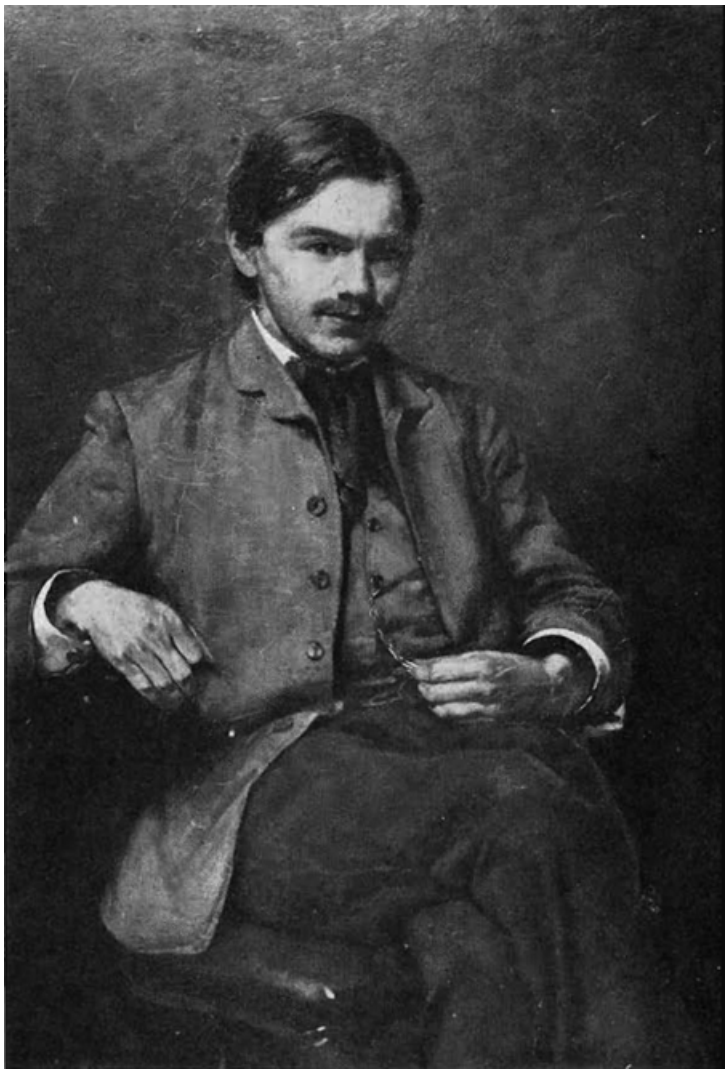

15 F. van Eeden (Jac. van Looy).

te brengen. ▫ Zij had misschien nog meer pijn dan ik, maar ze deed koelvroolijk. Wat kan een vrouw sterk zijn in 't dragen van leed. Hoe kan zij onder het zware wicht nog kleinigheden makkelijk volbrengen alsof haar 't dragen geen inspanning kost. Daarin is een vrouw wel sterker dan een man.

Eergister zoo heerlijk gewandeld door den herfst. Zij was vroolijk, jong speelsch vroolijk, zooals ik haar nooit gezien had. Zoo innig als toen had ik mij nooit nog met haar gevoeld. Ik keek in haar oogen en 't was of ik nevel werd en gansch en al introk in die kleine ronde diepzwarte oogafgronden.

Er is iets mystieks in ons samenleven. In onze brieven die elkaar kruissen, staan bijna altijd gelijke dingen, dezelfde woorden, dezelfde gedachten. Wij hebben dezelfde droomen gehad. Op een nacht viel mij plotseling in wat zij nu denken zou en het was zoo. Ik koos een naam die ik haar in verzen geven zou, Ellen, die viel mij op eens in, ik zei Ella - Ella - neen! dat is 't niet. Ellen dat is het. En zij zeide mij dat zij de naam Ellen had gekozen voor een dochtertje, zoo dat kwam. Ook de naam Walter, voor mij, kwam in beiden op. ▫ Een zelfde droom heeft ons beiden gekweld. Wij droomden dat de bevrediging van ons

(*Verso*:)

Browning, The ring and the book.
Pierson, Hellas.
Laforgue, Moralités légendaires.
Dujardin, Lauriers.
Barres, Homme libre.
Villiers, Secret de l'échafaud. Contes chinois.
Hardy, The return of the native.
Verwey, Gedichten.
Ouida, Signa.
Byron, Caïn.

verlangen haar dood zou zijn. Zij droomde dat zij na de bevrediging verdronk in een zee van bloed. Een stem riep: ‘Heb je nu je zin? nu hij je heeft doen sterven.’ Ik droomde dat ik daarna een doodshoofd in mijn armen hield.

1889-1891 (*het jaartal 1890 wordt overgeslagen, verg. blz. 8*)

25 oktober

Machteloos, machteloos, machteloos. Ik worstel en kan niet verder. Ik vind mijn doen kinderachtig - en als ik beter wil, kom ik niet voort. Niet ben ik meer naar mijn wensch in de hooge wereld waarin ik leefde. Telkens wordt mijn afzondering verbroken. Door liefde, door ijdelheid, door nood. Ik moet wel andere menschen spreken, over vervelende dingen schrijven, mij met leelijks bemoeien. En het spijt mij dat mijn groote liefde niet meer zoo besloten is in mijzelven. Maar het kon niet anders.

Er was een tijd dat mijn winter-kamerleven rijker was dan mijn zomerleven. Maar nu was de zomer zóó schoon. De dagen aan zee, de avonden met haar in Katwijk en in Utrecht. Nu voel ik verlies en achteruitgang, door dit opgesloten zijn, door kamerwarmte en lamplicht.

(*Verso*:)

Een strijd-rede
(los, overschot van weggeknipte bladzijde:)
Ik zit eenzaam met een lange donkere nacht voor me en maak verzen
van mijn leed.

[1891]

15 januari

Gister een 2^{e} langen brief geschreven. Nog niet verzonden. Journal des Goncourts gelezen. Niet gewerkt. Gister morgen in Amsterdam Magie der Zahlen van Hellenbach uitgelezen. Winderig, koud weer. Hedennacht sneeuw/ nu helder. Gedroomd van Carry, zij lag op een bed, gekleed - lief, intiem gevoel. Vizie niet duidelijk. Gedroomd van soldaten, een gevecht met Atjehers, ik ben zonder wapens en vraag een revolver. Men geeft mij een vreemd, zwaar inlandsch zwaard. ▫ Impressie van hun wreedheid, veel moediger dan ik.

16 januari

Gister bij A. Pierson gegeten. Vrouw echte domineesvrouw, zacht, onbeduidend. Hij een amusant prater, gepraat van 6-10 zonder ophouden. ‘Een leven zonder stimulantia kan ik mij niet denken.’ ‘Door je tijdgenoo-

ten als een God vereerd te worden, dat is toch het hoogste wat een mensch bereiken kan' (naar aanleiding van Napoleon) 'De wetenschap is geen verbeterende factor meer in de beschaving, een groote teleurstelling voor de menigte' 'Vroeger was Hegel de philosoof, wat Koch nu is. Een filosoof brengt het nu zoo ver niet meer, de macht is aan de natuurwetenschap' 'Alleen het volmaakt exacte is wetenschap, Darwin schreef geen wetenschap' 'Er is nu scientia en conscientia, wetenschap en intuïtie.' 'Het bijgeloof was een goed ding, zonder bijgeloof zouden veel onderzoekingen niet gedaan zijn. B.v. in Egypte. Eigenlijk ging men om het biezen kistje van Mozes, maar men vond de hiëroglyphen en de beelden en tempels.'

's Nachts den ganschen nacht gehoest gedroomd van Carry en Mary en B. Heden thuisgebleven om verkoudheid, één bladzij geschreven. 'S avonds N.G. vergadering. Ook Gorter. Kloos bleef praten tot laat. Ik hou veel van hem. Gepraat over Albert, over mij, over Witsen. Hij kan iets heel vertrouwelijks hebben.

17 januari

Zeer koud, helder. 9°. ▫ Brieven van Gosse, mevr. Haemmerle, Royaards.

Met Martha in Americain gegeten. Daarna naar Kamermuziek-concert. Martha in high spirits. ▫ Apollo-beeld in de concertzaal. 'Waarom speelt hij niet liever wat mee, in plaats van maar te staan vragen of je 'm niet mooi vindt.' 'Een meneer quelconque, met een expressie van verdriet dat er niet is.'

18 januari

Zeer koud. Zondag. Den heelen dag thuisgebleven, veel gehoest. Borel kwam dejeuneeren en eten. Wij mogen hem wel, als hij maar geen schrijvers aspiraties had.

's Avonds in Goncourt gelezen. Niet geschreven. Over 't Parijsche beleg gelezen. Sinistere dag. Voel mij koud en energieloos. Het roode boekje kwam, ik was er zeer blij mee, het vervulde mijnen dag, aldoor het lezend. Maar het was zeer treurig.

19 januari

Een drukke droom. Een ijsfeest, of waterfeest. De stemming van behelpen, van familiaar zijn als op een feest. b.v. Ik logeerde in een kamer en

aant.

gezelschap met dames kwam op dezelfde kamer slapen, midden in den nacht. Een studentenkamer van van 't Hoff, Kee Titsingh, melancholie.

3° fahr. helder, doodstil.

20 januari

Bodenhausen kwam gister voor 't eten. Ze heeft onaangenaamheden met Marie V. Ik zag haar niet. Ze geeft het type van vrouwelijke gebreken. Gemis aan verstandelijke controle van haar aandoeningen. Het is alles intuïtie, maar zonder verstandelijke correctie. Ze keurt alles goed of af op 't eerste gezicht, en dan ook totaal. Een hinderlijk gezicht voor een man. ▫ Ze is zeer goed en goedhartig, ze geeft weg wat zij kan. Egoïsme vindt ze verschrikkelijk, de grootste ondeugd. En toch is ze zeer egoïst, door gemis aan zelfbewustheid. Ze vindt het natuurlijk dat anderen zich voor haar uitsloven. Dat is ze zoo gewoon.

Ik heb nog niet geschreven. Alleen mijn stuk over humaniteit gecorrigeerd. Ik voel wel werklust, maar ik kan moeielijk voort, - een gevoel van armoede en onbeduidendheid.

O dat verfoeielijke leven, dag in dag uit - de sneeuw, de kille wind, het sombere vervelende werk, het eentonig heen en weer trekken. ▫ Dit is niet goed, dit kan toch niet goed/ niet dienstig zijn voor mijn hoogste ontwikkeling - deze materieele misère. ▫ Want het is ook een misère van mooi - een lichthonger, een beroofd zijn van het ruime, harmonische, mooie van al wat ik het best vond in de wereld.

Journal des Goncourt uit. Vie de Theoph. Gautier van Bergerat gelezen. J.F. Millet door Jan Veth. Een reisbeschrijving naar Ceylon in de Revue d.d.M.

woensdag 21 januari

Dooi. 36°. ▫ Veel gehoest in den nacht. Vreemde droom van de maan die in mij was, groot, rond - en dat was mijn hoestprikkel.

Het roode boekje is mij zoo dienstig. Want gestadig komen er herinneringen - op eens duidelijk voor mij - als tooverlantaarn-beelden. En dan weet ik niet wanneer dat was en hoe dat in verband stond met het overige. Dan zegt het boekje alles. Het is een kaart van mijn verloren wonderland.

Ik wilde zoo graag weg, weg naar een warm land. Een stille, warme lucht - een berghelling, - een vallei met tropische vegetatie voor mij -

aant.

daar wonen met mijn gedachten. Ik heb een gevoel alsof dat *moet* gebeuren. ▫ Maar dan overweeg ik dat in een warm land de energie verloren gaat. Dat nu geen sterke rassen meer groeien onder de tropen. Ik bedenk het ontaarden van den mensch in de natuurweelde. ▫ Maar hoe komt dan dit verlangen, en hoe is dan voor mijn gedachten warmte en rijk leven zoo noodig? Zou ik het kunnen, daar, het puur gedachtenleven in de mooie eenzaamheid, waar geen misère is? Zou ik er beter op worden? Zou ik er groot genoeg voor zijn? Zou ik groot genoeg zijn om mij niet te vervelen? Want dat is maat van het kleine. Waar men zich verveelt daar hoort men niet. En wie zich alleen met zijn gedachten verveelt is nog te klein om te denken.

Misschien is kou en nood goed voor de kracht van den materieelen man. Het prikkelt hem, zonder deze zal een volk ontaarden dat nog jong is en sterk materieel leeft. ▫ Maar zou de mensch niet kunnen komen tot een spiritueele ontwikkeling zoo hoog dat de prikkel der stoffelijke misère niet meer nodig is om hem voor verval te bewaren?

Gelezen: Histoire de ma vie van *George Sand*. (Zij zegt een merkwaardige zin over ‘solidarité’ waarvan de notie de voornaamste bron van voortuitgang is). The lotos-eaters, Locksley Hall van *Tennyson*. ▫ Punch among the planets (goede satiren).

Gister en vandaag aan Johannes gewerkt. Weinig. Mijn physieke leven is sterk, spiritueel zwak.

Sand een wijze maar wat saaie dame. ▫ Gautier een kolossaal studententype. Een college-grappenmaker van groote afmeting. Kranig, knap, geestig, vuil en wat geborneerd. Zeer antipathiek.

22 januari

Weer gevroren, veel sneeuw. ▫ Van nacht eerst lang wakker gelegen. Lang en wanhopig geworsteld met voorstellingen en gedachten van sensueel verlangen. ▫ Toen slaap, zeer verkwikkend, zooals ik in lang niet gehad had. ▫ In mijn droom veel tijgers en leeuwen. Angst. En daarbij overwogen waarom mijn angst juist altijd wilde dieren als het ergste vreest. Ik dacht, in mijn droom, omdat het de primitiefste, in ons oerleven meest bekende vorm van gevaar is. Zooals paarden die nooit een leeuw gezien hebben, sidderen bij het ruiken van stroo waarop een leeuw geslapen heeft. ▫ Toen gedroomd dat ik comedie spelen moest en mijn rol absoluut niet kende. Ik moest een Assyrisch koning voorstellen. Ik dacht: ja, ik weet

aant.

niets van mijn rol, maar ik heb al eenige bedrijven gespeeld en 't zal dus ook wel verder gaan.

Is in de reïncarnatieleer ooit uitvoerig en psychologisch scheiding gemaakt tusschen de dingen die overerven in het materieele lichaam en de dingen die zich mee verplaatsen met de ziel? ▫ Die angst der paarden, een psychische functie moet toch door vele geslachten zijn overgeërfd. Het kan geen symptoom van reïncarnatie zijn.

Mijn verlangen is ondragelijk, dag en nacht. Het voelt of mijn moreele kracht, mijn wil om goed te zijn er door ondermijnd wordt. ▫ Nu zij mij alleen heeft gelaten komen de verschrikkelijkste gedachten. ▫ Vooral sterk is in dezen tijd een gevoel van omgekeerd berouw, van spijt dat ik zooveel geluk heb laten voorbijgaan, uit wil tot goed zijn, - Ik betreur alles wat ik had kunnen hebben, als ik minder idealist geweest was.

Gelezen: G. Kennan, Zeltleben in Kamschatka.

vrijdag 23 januari

Dooi, Z.W.wind en regen. ▫ Gister avond wat beter geschreven. Daardoor de slaap minder diep, vroeger wakker. Het physiek leven wat zwakker, de geest weer lichter. Zelfs oogenblikken gehad van groote kracht en energie.

Het is mijn voornemen om over eenige jaren, zes à zeven jaar - een reis te doen naar Engelsch Indië. Naar Ceylon en Voor-Indië. Dat zal voor mij zijn wat de Italiaansche reis voor Goethe was. ▫ De voorafgaande jaren moet ik besteden aan het verzamelen van kennis en geld. Zes jaar zal tot voorbereiding genoeg zijn. De reis zelf zes tot 12 maanden. ▫ Het is te dwaas dit hopeloos monotone leven voort te zetten zonder een brekend vooruitzicht.

Van nacht droomde ik dat ik nog één examen moest doen, altijd nog één. Stokvis zei dat mijn opstellen goed waren, maar een vaag besef van veel vakken waar ik niets van wist.

Gelezen: G. Sand. Zij houdt de oude mirakel-verhalen voor waar b.v. die van Apollonius. De wetenschap zal er oplossing voor vinden. In haar tijd was dit kranig voorzien. ▫ Verder een stuk van Baumgarten over Occultisme en een ander stuk over Psychometrie (Denton). Sphinx.

Mijn ouders aten van daag hier en Mali.

zaterdag 24 januari

Dooi, hevige regen. ▫ Gedroomd van een diner, B. zat schuin tegenover mij. Men vroeg mij iets, van wie ik iets had. Ik zei: ‘van Betsy’ - ik zag

aant.

haar een kleur krijgen en kijken naar Betsy van Vloten die over haar zat. Ik zeide: ‘dit is exoterisch, niet esoterisch.’

Van daag at ik in Haarlem bij mijn ouders. Ik bezocht mijn nicht Gine, die ziek is, mevrouw van Vloten en mevrouw du Bourcq die haar arm gebroken heeft. Bij 't teruggaan vond ik Tak en Martha aan 't station in Amsterdam. Martha was naar Noordwijk geweest, naar Liesbeth kijken, 't kind van Kitty en Albert.

Martha had Zondag met mij willen gaan naar Noordwijk. Ik heb hardnekkig geweigerd. ▫ Ik vond het afschuwelijk. Het zou mij geweest zijn zijn als 't opgraven van een pas gestorven kind. Het gaan naar Noordwijk, in den winter en *nu*.

Mijn nacht was weder vol worsteling. Tegen den avond, loopend door Haarlem, werd ik sterker en rustiger.

zondag 25 januari

Helder, zonnig weer, met veel wind. Zacht. ▫ Ik heb nu een eigen kamer, geheel van mij, de vroegere logeerkamer. Daar is al mijn goed en mijn toilet. Ik slaap daar in het groote bed. Alles ruim, netjes en ordelijk. Een groote verbetering.

‘Geschimmeld met de kinderen’ arm, arm lief!

Van nacht gedroomd van Johan (Wij verwachten hem spoedig terug). Hij sprak heel onhartelijk over zijn vrouw.

Brief van Thijm gekregen en beantwoord. ▫ Tak at bij ons. Aan tafel kwamen onverwacht Witsen en Betsy van Vloten. Zij waren reeds eenigen tijd uit Engeland terug.

Niets gewerkt. In Kennan's eerste reis gelezen. 's Middags een wandeling alleen.

26 januari

Goed weer. Iets voorjaarachtigs. ▫ Mijn droomen zijn zeer flauw en onduidelijk in dezen tijd. Hedennacht gedroomd dat Julia Joosten en Meyes elkaar ontmoeten. Ik sprak met haar. ▫ Op straat kwam ik hedenmorgen Meyes tegen en herinnerde mij toen den droom. Hij liep met mij en ik bestelde bloemen. ▫ Er was iets in die wandeling en in dat gaan naar die bloemenwinkel dat mij herinnerde aan het gaan naar haar. Als herinnering heeft die wandeling, die toch maar zoo erg weinig en droevig was, iets

van het licht der herinneringen van dagen dat ik naar haar toeging. Het was het eenige, het allereenigste kleine moment in al deze ellendige weken, met een schijntje van weemoedige vreugde.

Mijn toestand is erg. Zij kan geen idee hebben van dit - evenmin als zij zegt dat ik van haar toestand idee heb. ▫ Ik denk dat zij is als iemand die gebonden is en gepijnigd wordt. Zij heeft aldoor pijn, ze is moe, ze verlangt te rusten. ▫ Ik heb niet aldoor pijn en ik ben niet moe. Ik heb het gevoel wat ik verdrinken of verstikken noemde. Uitbranden, verdooven, wegzinken. Het gevoel van moreel te gronde te gaan. Ik zou veel liever aldoor pijn hebben. Ik geloof niet dat zij 't beter heeft dan ik. Ik kan over 't verschil niet oordeelen. Maar ik voor mij begeerde liever elk ander gevoel, pijn of moeheid of wat ook, dan dit.

Goes zou komen eten, maar liet ons wachten en kwam niet. Jan en Anna Veth even aan de thee.

Theo van Gogh is dood.

27 januari

Kouder weer, van avond regen. ▫ Kan geen droom herinneren. Iets van ijs en een brugje met stroo. Traag bij 't opstaan. ▫ Mijn gedachten aldoor bezig met de bloemen en het dasje. Toen kwam een brief van morgen. Ik was innig dankbaar. Alleen verwonderd dat er niet meer in stond over het dasje. Ik zond meer liefde daarmee dan met een brief kon.

Van avond kwam de tweede brief. Hoe zal ik nu doen, Mijn God! hoe moet ik doen. ▫ Zie nu! hoe zij afgaat op haar intuïtie. Dat noemt zij zekerheid. Als men 't haar vroeg, als overtuiging, niet als vaag voorgevoel, maar als overtuiging: ‘heb je daar zekerheid van’ dan zou ze zeggen ‘ja!’. Ik voel ook op die wijze - zoo was mijn intuïtie: ‘ik zie haar terug en spoedig’. Maar ik zal 't nooit als verstandelijke overtuiging geven. Voor haar staat dit nu vast. Al gaf ik alle bewijzen, wiskunstige bewijzen van 't tegendeel, het zou niet baten. ▫ Zoo heeft zij ook dat denkbeeld gekregen maanden lang dat er iets veranderd was in mij. Maar toen zeide ze dat het merkbaar was in mijn brieven. Dat zou zij dus kunnen toelichten, zichtbaar kunnen bewijzen. Dus toen kon ik niet anders zeggen dan: ‘*ik* heb er niets van gemerkt, maar laat het mij dan zien’.

Nu echter leidt ze het af uit een dasje. Iets waar ze om gevraagd had en dat ik met veel hartzeer wegzond, daar 't mij zoo lief was geworden en altijd bij mij was. En ze bedenkt het niet, ze overweegt het niet, ze ruikt het. O mijn goede God! hoe moet ik daartegen argumenteeren.

Ik heb dezelfde angst gekend. Bij mij rustte het op overwegingen. Ik heb het haar geschreven, het klonk waarschijnlijk zooals ik 't schreef, maar als ik niet zoo'n vreesselijke angst er voor had gehad zou ik van die waarschijnlijkheid niets gemerkt hebben. Toen zij mij antwoordde was de angst weg, totaal weg. Ik heb al deze dagen er niet aan *gedacht* dat er een werkelijke scheiding mogelijk zou zijn.

Nu begint het natuurlijk weer. Want als zij de scheiding niet alleen voor mogelijk houdt, maar zelfs denkt dat ze al bestaat, hoe *kan* zij dan haast dezelfde blijven. Zoo tob ik. Ik geloof echter dat dit weer op zou houden als ik haar kon doen begrijpen dat haar idee niet waar is, en dat haar intuïtie hoe sterk ook, toch bedriegelijk kan zijn. ▫ Maar dat zal zij niet begrijpen. Voor haar is alle intuïtie onbedriegelijk, realiteit. Voor haar is: ‘ik voel het’ even absolute zekerheid als 2 × 2 = 4. Vele malen heeft zij realiteit genoemd wat niet anders was dan een subjectieve wijze van zien, een intuïtief begrip. En het hindert haar, het doet haar pijn als ik daartegen praten wou. Dat was immers leugen, onwaarheid, dat was dus niet mooi van mij. Het is haar zoo klaar, zoo eenvoudig en helder - wat zij voelt, voelt ze zoo diep zoo sterk, dat moet immers waarheid zijn. Het is dwaas en niet goed dat te willen tegenspreken. En 't is zoo fijn, zoo intiem, daarbij waren mijn woorden altijd grof en koud en filosofisch redeneerderig. Arme lieveling.

Daardoor heb ik veel uitgestaan. Maar heel lief leed, dat ik zoo gaarne droeg. ▫ Nu is het echter verschrikkelijk, een zware, groote ijsberg waaronder ik lig, waaronder ik niet uit kan worstelen. Want ik heb mijn woorden niet, mijn gesproken woorden, en mijn oogen - die soms wel bijna haar ongeloof ontdooiden. Al kon ik haar nu laten zien, als een tafereel voor haar oogen laten zien de martelingen en worstelingen van mijn arm, verlangend hart, zij zou nog droevig lachen en mij niet gelooven. En zou ik dan nu nog pogen het haar te schrijven, in zwarte woordjes, met pen en inkt. ▫ O God O God Betsy Betsy Betsy

Ik was van daag sterker, rustiger. De bloemen en het dasje hadden mij goed gedaan. Het was als een kleine daad van verlichting. Ik dacht er aldoor aan. Neen, dat vermoedde ik al heel weinig, dat zij er scheiding uit voelen zou.

Ik heb van avond geschaakt met Witsen en gewonnen. Mijn hoofd is dus nog klaar en sterk. ▫ Wim bracht veel mooie zijden dasjes voor Martha mee uit Londen. Wel twaalf.

Zou ik nog schrijven? Ja ik moet, al helpt het niet. Ik moet, voor mijn geweten, omdat zwijgen niet goed zou zijn. Ik heb haar te lief om te zwijgen.

Want zwijgen zou beteekenen een bitter berusten in mijn onmacht, of een nog bitterder gevoel van onverschilligheid: ‘zij gelooft mij toch niet, ik moet het maar lijdelijk dragen, ik moet haar lief blijven hebben al wil ze mij gelooven of niet.’ ▫ Neen! ik zal haar schrijven, zonder ander motief dan volkomen oprecht te blijven, want zij zou mijn zwijgen verkeerd verstaan, als toestemmen beschouwen. ▫ Zwijgen zou zijn een trots. Het is vernederend te willen overtuigen als men niet geloofd wordt. Tegenover ieder ander zou ik zwijgen, hooghartig zwijgen. Maar haar heb ik daarvoor te lief. Voor haar kan ik mij niet vernederen.

Dat is een motief geweest van mijn oogenblikken van sprakeloosheid, nu en dan, niet van alle. Ik had dan te kampen met een gevoel van trots, van hooghartigheid, dat mij weerhield mijzelven te verdedigen waar ik zoo miskend werd. Dat was het wat ik Christusachtig noemde. Ik vond het vernederend, dingen die zoo zonneklaar waren, met veel woorden uit te leggen, tot mijn verdediging. Zoo haar verwijt dat ik nonchalant of cavalierement met haar gehandeld zou hebben, dat ik onverschilliger voor haar zou geworden zijn. Dat vond ik toen bespottelijk van onmogelijkheid, en geen verdediging waard. Later zei ze: ‘waarom zei je het niet in eens, eenvoudig’. ▫ Zeker ik had het moeten doen. Het was niet lief van me. Maar ik had te kampen met het gevoel dat ik mij vernederde. ▫ Later bestond dat niet meer, ik dacht er niet meer aan. Het zwijgen van Jezus tegenover zijn rechters was mooi, maar nooit heb ik haar later weer als mijn rechter gezien. Zij was mijn kind, mijn liefste - en als ze mij verweten had ‘Freddy ik geloof dat je dit alles maar bedacht heb om mij te plagen’. Dan zou ik haar gezegd hebben dat het niet zoo was. En als ze mij gezegd had: ‘Freddy je hebt mijn beursje weggenomen’ dan zou ik mijn zakken hebben omgekeerd.

28 januari

Zacht, regenachtig weer. ▫ Laat ingeslapen, half drie. Tegen den morgen gedroomd dat ik al was opgestaan en in den spoor zat. (Het was heel laat, ik versliep mij). Maar de spoor ging naar Haarlem, en ik trachtte mij te binnen te brengen waarvoor ik naar Haarlem ging. Gevoel van: er is iets niet goed, ik ben verkeerd. Toen: het zal wel in orde zijn. Een mijnheer stapte uit en trok aan mijn jas. ‘Wou u mij meenemen?’ vroeg ik. Over mij zat P. Quarles uit Haarlem. Gevoel van mijn persoonlijkheid tegenover den onbeduidenden aristocraat. Met schrik wakker, 9¼ uur.

aant.

Van daag geschreven. Verder niets. Van avond even bij Tak gepraat over een speech die ik in Haarlem zou houden. Door 't praten mijn ideeën op gang gebracht. Met Witsen geschaakt, verloren door onoplettendheid.

Telegram van Johan, behouden in Plymouth.

29 januari

Zacht, regenachtig weer. ▫ Lang wakker gelegen. Bedacht de parabel van de drie reizigers.

Om 12 uur bezoek van Bodenhausen.

's Middags brief van Gosse dat hij de Kl. Joh. door een ander heeft laten vertalen.

Kritiek in een studentenblad die mij onaangenaam aandeed. Een aapje van de N.Gids dat mij onhandig op zijn van Deyssel's poogt te karakteriseeren. Dat is hinderlijk. Maar de hinder gaat niet diep. ‘Ik weet niet wat die man wil’ Juist!

Kritiek van van Deyssel. Ik word nu besproken, zooals ik voorzien kon, na deze publicaties. Ik voel weinig emotie. Het particulier schrijven van hem heeft mij nog 't meest genoegen gedaan.

Alleen gegeten in Amsterdam bij Suisse. Gewandeld door de donkere, blinkende straten - zoel, winderig, Amsterdamsch regenweer. Het loopen was niet onaangenaam. Vergadering met Kloos en Goes.

Van avond vond ik lock-book en dasje. Er mee naar boven gegaan. Zit er nu rustig mee. ▫ Ik voel nu dat ze mij begrepen heeft en dat mijn brief - al is haar denkbeeld niet weg - toch goed heeft gedaan, al was 't maar één oogenblik.

Ik heb heden vele overwinningen op mijzelven behaald en ben nu sterker.

30 januari

Johan thuisgekomen, hier gegeten, met Mali, Witsen, Betsy en een vriendin van Betsy.

Gelezen over de Salpeter-mijnen in Chili.

31 januari

Zaterdag. Concert moeten verzuimen omdat de kaarten ons niet gestuurd waren.

Bij Johan geweest om van zijn reis te hooren. Een geduldig slachtoffer geweest. Hij is een zeer vermoeiend mensch, door zijn ingenomenheid met zichzelven en zijn onvermogen om te voelen wat een ander aardig of belangrijk vindt en wat niet. Hij merkt niet als een ander zich door hem verveelt. En ook, als een ander mij dezelfde zaken had laten zien, met minder effusie, meer reserve, dan had ik het alles wel aardig gevonden. ▫ Photografiën van Carácas, Curaçao.

Geschaakt tot 2 uur 's nachts.

zondag 1 februari

Prettig, zacht weer. ▫ Gedroomd van een schipbreuk. Het schip lag dicht bij 't strand. Ik ga in zee om te redden. Toen ik bij 't schip kwam was het een vigilante zonder wielen, in de zee. Ik doe 't portier open en help den heer Pijzel er uit. Hij was niet ontsteld, maar geaffaireerd, uitleggend. Gevoel dat het redden van mij niet zo heel dapper en gevaarlijk geweest was.

Ik ga 's avonds slapen met het dasje voor mijn gezicht op't kussen. Met het idee om daardoor te droomen.

Gewandeld naar Valkeveen. De lucht zacht, frisch. Een gevoel of ik te lang binnenshuis had gezeten, in een benauwde kamer en of nu de deur openging. De paarszwarte aarde naakt, de boomen donker, vaalgroene eikenstammetjes, ruig bemost, als spinnepooten. ▫ En de zee nog dood, bevroren, stil, heel ver licht-wit. Een kille ijskelderlucht er over heen. ▫ Valkeveen - daar gewandeld, des avonds met B. en van Looy - en daar dichtbij ook gezeten met Carry.

Gister zag ik twee meisjes, 13 en 14. Ik zei bij mijzelven: ‘zijn mijn kinderen grooter?’ En ik voelde dit precies zoo: ‘*mijn* kinderen.’ ▫ Wat een toestand, dat ik mijn kinderen niet mag zien.

Het duurt alles zoo niet lang. Het neemt toe als een zware spanning. Dat donkere kamertje waar ik elken dag ingestopt word - en dat verlangen - en die doodelijke stilte. ▫ Er zal iets gebeuren, iets breken - iets losbarsten.

maandag 2 februari

Mistig, veel kouder. ▫ 's Middags naar Haarlem geweest, gegeten bij Dubourcq die mij op straat meenam. Mijn nicht Gine bezocht, zij was nagenoeg stervende. ‘Ik zal nu wel zoo stilletjes heengaan.’ ▫ ‘Drinkt u goed wijn, nicht? u moet maar een flink glas wijn drinken.’ ▫ ‘Ja, Free, ik drink

wel haast een flesch rooie wijn per dag.' ▫ 'U moet Champagne drinken, dat is beter.' ▫ 'Ja, dat zou ik wel doen - maar zie je! ik heb alleen *heele* flesschen, en nu vind ik het zonde als er dan zooveel overblijft.' ▫ Toch was zij volstrekt niet zoo gierig. Maar een wonderlijke ongevoeligheid voor de ernst van haar situatie - een beetje Champagne moest uitgezuinigd worden - hoewel ze wist dat ze sterven ging.

Thuis lag het kleine briefje. Bij 't lezen een gevoel: 'Ik had haar op 't dasje moeten antwoorden'. Ik had het graag genoeg gedaan maar ik dacht dat zij 't beter zou vinden van niet, omdat zij zelf niet schreef.

Ik had haar geschreven dat ik haar lijdsaamheid soms vreemd en onnatuurlijk vind, en nu zij mij 'tzelfde zegt van mijn brieven/ nu denk ik met eenigen spijt: 'maar wat dan?' Het klinkt voor mij harder dan ik denk dat het haar moet klinken. ▫ Is dit niet heel onbillijk van mij? Ja, maar er is iets dat het mij begrijpelijk maakt. ▫ Haar lijdsaamheid mag ik vreemd vinden/ maar zij kan niet denken dat ik er iets ongevoeligs in zie. Ik denk eenvoudig: 'hoe is 't mogelijk'. Maar het hindert mij niet zoozeer. ▫ Wat zij daarentegen in mij vreemd vindt, dat moet haar ook tevens een weinig hinderen. Het is de uiterlijke rust in mijn schrijven, denk ik, de niet-gepassioneerde, kalm bewogen zinnen - het observeerende, welbestuurde dat haar onbegrijpelijk lijkt in deze situatie. ▫ Als zij in dit boek zal lezen van mijn verlangen, of als ik haar schrijf van mijn diepe misère - dan zal haar dat haast onwaar voorkomen, vrees ik. Want in haar laat de misère zulk een kalmte en werkdadigheid niet toe. ▫ Evenwel is de misère die ik nu doorsta, benauwder, grondeloozer, vreesselijker dan wat ik nog gekend heb in mijn leven. Zonder dit zelfbedwang zou ik te gronde gaan, wat ik niet wil. Een man kan zich niet, als een vrouw, met gebonden handen aan het lijden overgeven zonder te bezwijken. ▫ Als ik nu maar zeker wist dat zij het gelooven wilde, al begrijpt zij het niet, dan zou ik geruster zijn.

Ik ben bang dit boek te sturen, voor 't wegraken op de post. En ook voor haar kwelling als zij mij dingen anders zou willen beduiden en ik ben er niet.

Gelezen: Over Indië van Chévrillon. Eenigszins den trant van Loti, maar zwakker. En van het Buddhisme vat hij niet veel. ▫ De brieven van Multatuli 2e reeks. Ach! wat een kind! - Het is treurig en vervelend. Het is toch maar een goedkoope volksuitgaaf van een genie. Geen geduld, geen menschenkennis, geen wereldwijsheid, geen hooge humiliteit. Alleen weekhartigheid, eloquentie, moed en oorspronkelijkheid.

Witsen is weg. Mijn broer bezwaart me. Hij doet met zijn zelfvertrou-

aant.

wen, zijn veelweterij, zijn goedhartigheid als een kleine Multatuli. Er loopen er veel zoo. Ook mijn zwager Frank.

Als ik aan mijn Amsterdamsch kantoor denk word ik misselijk. En toch moet die walgelijke beker morgen weer geledigd. ▫ Hüter, ist die Nacht noch lang?

3 februari

Koud, vochtig. ▫ Ellendig gedroomd. Half lascief, zonder eenig mooi.

Een brief van Sietske Abrahams (de Fancy van Multatuli). Haar historie met D. Dekker. Hij had het heimelijk plan Keizer van Indië te worden. Zij moest daarbij meehelpen, als zijn zusterskind. Op de nieuwe munten zou haar beeld komen. ▫ Een mooi plan, als hij zichzelf en de wereld wat beter gekend had.

Een briefje geschreven. Ben zeer gedeprimeerd.

4 februari

's Morgens koud en mistig. 's Middags helder, zonnig - waarvan ik helaas niet veel merkte. ▫ Veel en vreemd gedroomd. Nacht onrustig. Ik droomde o.a. dat ik na een langen nacht wakker werd, in een vreemde kamer, en buiten de stappen hard hoorde kraken op een bevroren grond. ▫ Ik droomde ook van een nieuw huis dat de familie Dubourcq gehuurd had. Op de Westermarkt begon het - bovenhuis, wonderlijk verspreide appartementen in een groot publiek gebouw (Ik denk herinnering aan de familie Middelberg in 't Centraal station). Boven een reusachtige zaal, dat was mooi. Een mooi gevoel van het geweldig luxueuze van die zaal, grauwe steenen boven, een groote niet-overdekte ruimte - en een gedeelte van de vloer was wit marmer, een dansvloer voor bals. Deze dansvloer was maar een klein deel van de groote ruimte.

's Morgens vond ik haar briefje, angstig, bijna klagend waarom ik niet schreef. Zij heeft dat dus terstond geschreven na de post van zeven, die niets bracht. ▫ Een gevoel van blijdschap om dat briefje. Dit was iets als vroeger, als zij bang was dat ik iets van haar niet genoeg apprecieerde. Ik zie dan zoo haar gehechtheid in die teleurstelling die haar te machtig werd. ▫ En ik had het gedaan om naar haar zin te handelen. Dan is het aandoenlijk te hooren: ‘is dat nu wel lief van je?’ ▫ Zeker, het was niet lief van me - o mag ik wat liever zijn? heel veel liever? Ach! laat mij eens zoo lief zijn als ik wil. -

aant.

Aan dat kammetje is iets vreemds, iets nieuws, wat is dat?

Op het Damrak is een mooie expositie. Daar waren teekeningen van Deysselhof een tot nu toe onbekend schilder. Aquarellen naar dieren uit het aquarium en kleine illustraties. Uitstekend. Kranige lijnen en prachtige kleuren. Iets Japansch, iets van Breitner en toch zeer origineel. Alweer een nieuw man in onze kunst.

Gelezen: Genealogie der Moral van Fr. Nietzsche.

5 februari

Koud, mistig. Ik ben verkouden in 't hoofd. ▫ Heden morgen een lief, zacht briefje. De laatste zin met ‘je’. Dat kan zij anders niet, hoe vreemd is dat toch die onverwinlijke dwang om ‘gij’ te schrijven, alsof ze zich anders niet kon uitdrukken. Maar 't is waar! nu klonk het ‘je’ ook zooveel liever. ▫ Ik wist, toen ik 't schreef, dat zal haar pijn doen. Dat ‘gewennen’. En toch weet ik zeker, dat wat ik er mee bedoelde ook door haar gevoeld is. Het aan iets bezig zijn, opruimen, of met anderen spreken en terwijl denken: ‘kijk! nu doe ik dit even als ik het vroeger gedaan zou hebben. Ik kan dit voor 't oog gewoon en natuurlijk doen. En dat in dezen toestand, terwijl ik *dit* in mij omdraag. God! kan men dan aan zoo'n last gewoon raken?’ ▫ *Iets* van dit sentiment moet zij gevoeld hebben, bij 't huishouden, bij 't doen met de kinderen. Maar zij zou 't nooit zoo observeerend hebben neergeschreven. En de uitdrukking gewennen, die mij juist voorkwam - zou zij nooit willen bezigen, omdat voor haar altijd alle woorden te mat, niet fel genoeg zijn om 't tegendeel uit te drukken. Zij heeft nooit genoeg de relatieve waarde der woorden begrepen. Ze voelt elk woord als een stelligheid, niet als een noot in 't verband met andere. ▫ Hoe leed ze niet door 't woord ‘saai’. Dat beteekende toch iets zeer reëels, dat ze nu evengoed moet voelen als ik. ▫ Ja - mijn meerder clasticiteit schrijf ik toe aan mijn andere constitutie. In haar omstandigheden zou ik ook elastisch zijn - of - als ik 't niet houden kon, zou ik vluchten of een of ander exces begaan.

Het is niet zoozeer om 't précaire, dat ik bang ben voor dit te sturen, maar om haar alleen-zijn bij 't lezen. ▫ En als ze 't dan hier leest? - Ja, dan zou ze kunnen... ▫ Ik zal 't sturen. Ik wou dat 't cahier vol was, dat ze 't houden kon, zoolang ze wou. Want ik zal 't nu missen.

Brief aan van Deyssel geschreven. Nietsche gelezen. Hij leutert, ‘die Hysterie der Askese’ enz. enz.

‘Een verloving’ gelezen. Prulleboel, die mij boos maakte.

6 februari

Koud, mistig - beroerd zelfmoordenaarsweer. ▫ Gedroomd van een bezoek van B. aan een groot huis. Iets als 't pavilloen in Haarlem. Maar het leek er niet op. Ik mocht haar niet ontmoeten. Ik liep haar achterna, in Haarlem, op de groote Markt zag ik haar. Zij had haar roode blouse aan. Later bij 't huis zag ik haar weer. Ze liep snel over van één deur in een andere, over een plaatsje - ze had doeken om het hoofd geslagen, maar ik wist toch dat ze 't was. Het huis witmarmerig, groot. ▫ Toen in een eenzame kamer een ontmoeting, half opzettelijk van mijn kant. Toen alles vaag. ▫ Een muziekstuk van Gounod, hij dirigeerde zelf (ik had gister een portret van hem gezien). Slechte instrumentatie, alles met 2 groote grijze turksche trommen. ▫ Toen B. tegenover mij zittend aan het strand. Iets als een steen, voor mij liggend. Zij zei een zinnetje om mij te karakteriseeren en daarin iets als een pijn in haar stem dat ik zoo was: ‘Je bent ... in dat, in dat en in dat’. Ik weet niet meer wat. Ik zag vragend op: ‘in *dat* ook?’ Alsof't mij speet.

Gister schreef ik een stuk uit Winfried in haar lockbook. Ze kent het. Maar ik vrees dat ze 't vergeten zal zijn. ▫ Het gezicht van de bloemenjuffrouw, waar ik de viooltjes en lelietjes besteld heb, doet mij al plezier. Iets of zij weet wat mij beweegt. ▫ Overigens een afschuwelijke dag. Het is stil in mijn ooren door verkoudheid, een vage, mistige stilte. De uren in A. wilden niet omkomen. Na 't eten toen ik wou gaan lezen kwam Johan hier hangen. ▫ Ik weet geen raad in deze sinisterte. Het is moordend. ▫ Gister brief over Vincent van Gogh gekregen, die mij versterkt in mijn meening over hem. ▫ Van daag aandoenlijk lief, naïf briefje van Juul. Ze vertelde mij dat ze inderdaad weer met Meyes omging (Droom 26 Jan.). ▫ Gelezen: Contes de Hégésippe Moreau, Le gui de chêne.

7 februari

Mist - 's middags helder. ▫ Droom: een Japansche dame, oud, leelijk/ met leelijke mond en tanden. Ik zei een Japansch woord voor ‘rijtuig’: ‘janekuri’ - ze sprak mij verachtelijk na, om mijn slechte uitspraak en verbeterde ‘Jáne-ku-ri -’.

's Middags een briefkaart. Ze had mijn bloemen niet. Zou ze gedacht hebben: ‘dat is weer iets voor hem, 't sleuteltje vergeten!’ -? ▫ 's Avonds haar heerlijke briefje. Bless her! Ze zegt niets van't citaat in 't lockbook. Zou ze 't alles nog weten. Ik hoop het. ▫ Ze vraagt om de Goncourt. Zeker

aant.

naar aanleiding van mijn stuk. Het zal haar niet meevallen. Ik heb er bijna 't eenigste van dien aard uitgepikt. En al die grofheden!

Gister avond mooi geschreven. Maar zelfs dit schrijven geeft geen oogenblik verlichting naderhand. Ik zag dat het heel goed was - maar ik behield toen niet het besef: ‘er is iets prettigs.’ Het bleef alles even sinister. Het was als had ik even mijn plicht gedaan en keerde toen terug in het sombere lichaam. ▫ Dit komt omdat bij dit schrijven geen ijdelheid meer is. De geschrevene gedachten zijn mooi, en dus genot - het schrijven is oogenblikkelijk een satisfactie, voldoen aan een begeerte. ▫ Maar als de gedachten aan het werk zelf rusten dan volgt niet die vroolijke stoet van bijgedachten, van zelfgevoel, van gestreelde ijdelheid/ van prettige illusiën, van: ‘wat zullen ze zeggen’ en ‘het is toch wel goed, beter dan die, of die’, of ‘nu zal ik toch groot gevonden worden, beroemd worden.’ ▫ Dat streelt mij alles absoluut niet meer, en het amuseert mij daarom niet er over te denken.

Gelezen: St. Yves d'Alveydre. La mission des Juifs. Een dik boek. ▫ Natural food. Een vegetarisch blad. ▫ Brief aan Maitland geschreven.

Goddank! morgen Zondag. Is het eigenlijk geen lafheid van me, uit angst voor mijn bestaan, dit leven niet te durven veranderen, meer vrijen tijd te nemen voor mijn schrijven?

8 februari

Helder zonnig weer. Een weinig gevroren. ▫ Laat naar bed gegaan. Tegen den morgen veel en prachtig gedroomd. Mooi en grandioos - als op de hoogte van mijn geschreven werk. - Een feest in een stad - Luxemburg of Maastricht. Veel spoorreis om er te komen. Een groote, breede laan door groen bosch. Daar aan 't eind, daar is de kathedraal. Mama loopt bij me. Ik kijk in 't groen en zie vogels/ bloemen en dieren. Intens zomer en buitengevoel. ▫ De gevel van de kathedraal zal verlicht worden, een groote frontomraming van kleine lichtjes. Het licht valt wit en ver door de groote laan. Tegelijk nacht en dag.

Maar er is een feest. Daar gaat het woest toe. Een carneval. Dit is niet goed, het mag niet. Er komt bericht van den koning dat de groote verlichting plotseling niet branden wil. Is er een doode? - neen, het feest is zondig. Ik ga naar buiten - de verlichting is gedoofd. Ik kom feestvierenden tegen. Woest hollende paarden die geheel in vlam staan, of ze met brandend pek overgoten zijn. ▫ Voor mij de kathedraal - een ontzachlijk Gothisch gebouw - grooter dan al wat ik ken. Het staat lomp en wat vervormd,

aant.

als een grof titanisch werk van verschrikkelijke kracht/ een lage, breede lompgebouwde poort onderaan, en daarop getorend, ongeloofelijk hoog, een massa steen met gothische spitsen, die niet recht op gaat maar wat overhelt als van overmatige, omhoogstrevende kracht. ▫ Somber, donkergrijs. Ik loop onderlangs in een angstigmakende schaduw. Ik denk: ‘nu kan het gebeuren, dat het instort en mij verplettert. Het kan juist nu gebeuren.’ ▫ Ik zing, een plechtig oratoriumgezang. Ik zing luid galmend op, met volle stem en volkomen zuiver, heerlijk mooi. Een heerlijke sensatie. Het is een klacht, met deze woorden: ‘Nun habe ich, Gott, deinen Gnaden verloren.’ ▫ Terwijl ik zing hoor ik uit de kathedraal de begeleiding van mijn zang. Ik weet het is de koning die hetzelfde zingt. Onbeschrijfelijke aandoening van mooi, van gemeenschap in devotie. ▫ Dan veel intermezzo's, vaag. Het voortdurend gevoel van hoog boven 't gewone leven, in de hooge sfeer van mijn boek. ▫ Dan een wandeling 's morgens vroeg, op een zonnige weg bij een veer aan een rivier, waar 't zeer druk is in de buurt van Parijs. ▫ Een heerlijke zomerweg langs 't water. Iets als de weg naar Zuilen. In de verte torens van een Hollandsche stad. Het is warm, ik doe mijn demi-saison uit.

Bodenhausen van daag hier gegeten. Na het eten kwamen Veth en van Deventer. ▫ 's Middags gewandeld met Martha door de Meent.

maandag 9 februari

Grijs, koud weer. ▫ 's Nachts gedroomd van Engelsche goudstukken. Kwartjes, sovereigns. Er kwam een postkwitantie voor 2 guinjes die ik aan Tuckey betalen moet (voor Liébault). ▫ Toen ik van morgen in Amsterdam kwam was het eerste wat v.R. mij zei: Ik heb Adriaan weggestuurd met de 2 guinjes voor Tuckey.

G. Sand zegt: Men moet een kind geen symbolische dingen willen leeren, een kind maakt van elk symbool terstond werkelijkheid. ▫ Ze bracht dit terstond heel juist in verband met het kinderlijke der primitieve volken (3^{e} deel van ‘Ma vie’).

Tak kwam praten na 't eten.

Een droom gehad van heftig sensueel verlangen. Met bevrediging. ▫ Ik ben nu rustiger - maar mijn gedachten blijven onophoudelijk daarover bezig. Plannen en overleggingen - en plotseling zien van dierbare plekjes en bekende, lieve dingen.

Mama kwam bij mij koffiedrinken. Afschuwelijk dat rekening moeten houden met een onzuiver oordeel. Ze vond dit stuk van me, maar zóó.

aant.

Ik begreep 't eerst niet, want het is een goed stuk. Toen bedacht ik op eens: ‘O 't is omdat ik zeg socialist te zijn. Ze is bang dat dat mij kwaad zal doen. Dat is niet fatsoenlijk.’ Akeba!

dinsdag 10 februari

Grijs, koud. ▫ Midden in den nacht gedroomd van een duinwandeling, met B. Ik wees ver over een menigte duinen hoe de weg liep. Zij zei toen ‘O ja hier is het ...’ en daarop een van die dwaze, onverstaanbare gezegdetjes van de kinderen, in het ‘slang’ van haar huis, die ze vaak zei om mij te mystificeeren, met de bijvoeging: ‘ik zeg je nooit wat het beteekent’. En dan een lief, lief zicht. ▫ Tegen den morgen hetzelfde als de vorige nacht.

's Avonds in Haarlem geweest, 's middags haar droeve briefje gekregen. Arme dier.

Concert in Haarlem, weinig emotie. (Dit schrijf ik Woensdag).

11 februari

In Haarlem. Mooi weer, mooie zacht bewolkte lucht. ▫ Vast geslapen. Gedroomd een kleine stad, een straat met winkels van koperwerk met glimlichten (den vorigen avond gezien). Vrienden waren er, Jan Veth, van Deventer. Druk. ▫ Een juffrouw Schram (nooit dezen naam gehoord) van goede familie, maar nu op den slechten weg. (Herinnering aan juffr. Drukker, waarover ik gepraat had met Tak). ▫ Tegen den morgen weer als de vorige nacht.

Van avond Herman opgeloopen in A. en mee naar Bussum. Hij klaagde dat de menschen hem zoo aankijken op straat - alsof ze zeiden ‘daar gaat nu die gek’. Met hem gepraat over Kloos en van Deyssel. ▫ ‘Van Deyssel en ik’ zei hij, ‘kunnen niet met ons gemoed schrijven. Wij maken iets omdat wij het *willen* maken, als literatuur. Kloos kan alleen schrijven als hem iets erg in beweging heeft gezet. ▫ Maar van Deyssel kan niet over een boek oordeelen - alleen zeggen hoe hij wordt aangedaan door een boek. Kloos kan beter met zijn gemoed tegenover een boek gaan staan. v.D. maakt er altijd iets moois van uit zichzelven. Kloos kan zeggen hoe een boek is. Ook weet ik zeker dat v.D. niet recht snapt het mooie van verzen, de rhytme, het geluid’. ▫ Dit laatste geloof ik ook. Mijn boek heeft hem aangedaan als geheel, - en heel juist. Maar over de waarde der enkele verzen oordeelt hij niet scherp.

aant.

Nog bij Tak zitten praten. Tak zoo uitstekend, omdat hij het volmaakte ‘bon sens’ vertegenwoordigt, door en door goed is en durft.

Voor een paar dagen een paar schetsjes gekregen van Gusta de Wit, met aardige dingen er in. Ik zal ze aan Elsevier's maandschrift geven.

Ook een album gekregen van een jongeheer Mijnssen, vol banaliteiten van bekende lui. Laurillard zette er in: ‘Het leven is een scheurkalender’ Jan ten Brink: ‘Mijn overtuiging is altijd: a thing of beauty is a joy for ever’ Kostelijk! ▫ Karakteristiek onderscheid tusschen Jan Veth, Gorter en mij. Jan Veth weigerde iets in het album te zetten, met een nijdige uitval over de dwaasheid er van, aan mr. Mijnsen. ▫ Gorter zegt: och! dat zullen we maar niet doen, he? ▫ Ik zeg: Gaarne! - en toen het kwam zette ik er een malligheid in, omdat ik de deftigheid van de zaak zoo ridicuul vond, en nog had ik vrees het jonge mensch niet aardig behandeld te hebben. ▫ Gorter is het best, want Jan doet het uit te veel theorie, en ik met te veel overweging.

Dit is alles nagenoeg wat er in mijn leven gebeurd is, deze weken.

Martha toont veel medelijden met me. Als ik mij ontevreden toon over iets, is zij nooit geraakt maar zegt: ‘Ja het is ook dat je zoo'n naar leven hebt, stakker.’

vrijdag 13 februari

Een onheilvolle datum. Ik wist het wel. ▫ Ik kan niet best schrijven na dit briefje. Het is een angstige, vlijmende pijn. ▫ Ik voel mijn hoop als een arm, klein diertje dat bijna doodgeslagen is, en dat weer zoo'n beetje begint te leven en tracht zich op te heffen en wat vooruit te krabbelen. Dan krijgt het weer een zware hak op den kop. En dan is het o god o god - dan is het nog niet dood. ▫ Ik wou dat ik maar kon wanhopen en kon zitten huilen in 't donker, dagen lang en goed weten dat het gedaan was.

woensdag 4 maart

Nu wordt het weer opgenomen, de taak. Ik heb veel doorstaan. Eenige dagen van zware depressie. Aan mijn groot werk niets gedaan.

Eén dag heb ik haar gezien. Een wonder. Een oogenblik de ontzettende afstand gevoeld tusschen dit sombere leven alleen en het leven met haar. Even gehuild, hevig, in de donkere straat. ▫ Als zij wist, als zij precies en volkomen wist, wat dit is voor mij, dit ver leven van haar, zij zou 't nooit

aant.

hebben gevraagd en 't nooit hebben laten gebeuren. Ze zou alles hebben getrotseerd om mij, al was 't in 't geheim, nu en dan, even te zien, even te troosten. ▫ Maar zij ziet het niet geheel in en dat kan ook niet. Ze zou mijzelf moeten zijn om het te begrijpen. ▫ Zij denkt eerder, door den schijn van dingen die haar onverklaarbaar lijken, dat ik er minder onder lijd dan de waarheid is.

Er zijn veel dagen omgegaan in dichte mist. Toen kwam prachtig zomerweer. Nu is 't woest, guur.

Ik heb wat gelezen, niet veel. G. Sand en Kippling. En de Whirlwind en de Mercure de France. En een reis door Thibet van H. d'Orleans. ▫ Van avond enkele verzen van Verlaine uit den bundel Sagesse. Prachtig. ▫ Mijn lezing voor Dordt begonnen.

Gehaspel tusschen Kloos en Verwey. Neen de kunst om een goed mensch te zijn, die verstaat Kloos nog niet best. Ik ben er wat verder in, dank zij haar. En toch voel ik nog heelemaal niet als een goed mensch. Ik voel, of ik de zuivering der eenzaamheid hard noodig heb. Ik moet weer goed vrij worden, vrij van alle begeerten. ▫ Ik wilde dat ik een middel wist, al dat in mij te humilieeren, te verpletteren, wat mijn nobelsten groei belemmert. ▫ En dan moet ik daarbij nog niet eens bedenken dat die nobele groei mooi zou zijn voor de wereld, mooi gevonden zou worden. Die gedachte is mij het hinderlijkst, want zij onderschept als 't ware nog mijn allerzuiverste bedoeling. Ik moet alleen mooi willen zijn voor mijzelven.

9 maart

Ik heb haar gezien, tweemalen haar gesproken - een uur met haar geweest. Ik wilde de vorige dagen schrijven hierin, maar ik kon niet. De emotie was zoo groot dat ik den nacht daarop geen minuut geslapen heb. Rustig wakker liggende, maar met een zwaar, pijnlijk binnen-in geworstel. ▫ De morgen was mooi - mooi van lichte, uiterst spiritueele emotie. Dat heb ik meer na een dag vol aandoening en een slapelooze nacht. ▫ Dan in den trein - de landen vliegen voorbij en in mijn hoofd zingt het fijn en prachtig.

Ik zag mijn boek - als een geheel - de groote donkerroode hoofdstukken, die donkerder en zwaarder worden - en dan daartusschen-in het beginnen van kleine hoofdstukjes, kleine, lichte, heldere harpklanken - geel, roomwit en goud - die er tusschen vallen wat langer, langer en dan weer versterven. De groote hoofdstukken worden dan tegelijk lichter, glanziger.

- | - | - | = | = | = | - | - | -

Het was een vreemde, prachtige en toch verschrikkelijke morgen.
Betsy zwijgt. - O god, wat beteekent dat?
Het is koud en guur. Ik ben in Haarlem. Ik voel mij beroerd, physiek en moreel.

20 maart

Kil, buiïg, hagel en sneeuw. ▫ In Bussum terug.

Midden in een uiterst smartelijke correspondentie met B. De hoofdzaak is haar gestadige angst en haar gestadig onderstellen dat ik veranderen zal en al veranderd ben. Dat ik een feest bij heb gewoond vindt ze ontzettend, onvereenigbaar met een toestand als de onze, wat ik er over schreef bewijst haar dat ik al veranderd ben. En toen ik iets zei van mijn depressie, waarover ik 4 Maart hierin schreef, legde zij dat uit naar haar meening. ▫ Toen heb ik niet het geduld en de zachtheid gehad die ik behoorde te hebben. In plaats van te expliceeren, heb ik alleen laten merken dat ik gekrenkt was. En toen mijn explicatie volgde heb ik niet ontzien wat haar het ergst moest krenken. Ik bedoelde niet dat het mogelijk zou zijn dat zij alleen mijn uiterlijkheden liefhad - dat bedoelde ik niet. Maar ik schreef het woord neer, als een bewijs uit het ongerijmde, dat zij mij verkeerd beoordeelde. Als ik zoo was als zij dacht, waarom hield ze dan van me? - Maar juist dat is iets dat haar kwelt en vervolgt en ik maakte het maar erger in plaats van beter.

Zij begrijpt niet goed mijn wijze van liefhebben - het diep gepassioneerd zijn met een betrekkelijk kalm oppervlak, met een masker van gewoon meedoen. En toch moet dat en is het mijn eenig behoud. Om te leven heb ik geen grein minder zelfbeheersching noodig dan ik bezit, - en toch ontgaat het niemand die mij kent, wat ik uitsta, - en het valt mij ontzachlijk moeielijk, het voortgaan. ▫ Ik hoop dat het mij nu gelukken zal beter te zijn dan de vorige weken. Te dooden de kleine dingen van eerzucht, de kleine gevoeligheden - weer hoog en eenzaam en onverstoorbaar te voelen, zooals te voren. ▫ Neen, het zal nooit weggaan, wat ik gewonnen heb. Ik zei ‘niet heelemaal’ maar het zal volkomen blijven. In de oogenblikken van angst en ontmoediging twijfel ik daaraan. Dan lijk ik heelemaal ingezakt, teruggevallen. Maar zoo is het niet.

Het is zoo wonderlijk dat zij gestadig beangst is dat ik te lichtzinnig te weinig serieus ben - terwijl al mijn vrienden en elk die mij goed kent zich

bekommert om mijn somberheid en serieusheid, en terwijl ik mijzelven dikwijls te somber vind. Want om te zijn wat ik wil zijn, daar is opgewektheid en blijmoedigheid voor noodig. ▫ En als zij niet zooveel verdriet had dan zou ik, alleen door het weten van dit zeldsame geluk, deze liefde, oogenblikken van groote, zuivere vreugde hebben.

zondag 22 maart

Helder, koud, winderig - een griezelige harde koude oostenwind. ▫ Een langen brief geschreven aan haar. Anders niets gedaan. Ik ben moe. Al mijn kracht aan dat schrijven op gebruikt voor van daag. En dat is goed want mijn liefde is meer dan alle schrijverij. Alles wat ik doe, doe ik uit liefde. Johannes schreef ik voor Martha en Ellen voor haar. En ik kan dat motief in bijna al mijn werk terug vinden. ▫ Ik doe wel voor menschen ook, maar het lijkt mij of ik menschen alleen liefheb om haar.

maandag 23 maart

Helder, wat stiller. Gister droomde ik tweemalen dat mijn vader stierf. Eerst in 't begin van den nacht. Toen wist ik het alleen maar. Toen later nog eens, toen was ik er bij. Ik nam zijn hoofd in mijn armen en was zeer diep aangedaan. Ik voelde het hevig smartelijk. Ik schreide, schreide en ik riep uit: ‘en wij hielden altijd zooveel van elkaar - en wij zijn altijd zulke goede vrienden geweest.’ ▫ Dit klonk onuitsprekelijk aandoenlijk - zoo klagelijk gerekt, die laatste woorden.

Vreemd dan het wakker worden - na zoo'n emotie-droom. Zoo raar - het is niets geweest en het was toch zoo echt en ernstig. ▫ Maar geen gevoel dat het profetisch was, want ik herinnerde de aanleiding, een gedachte voor eenige dagen.

Van daag is papa en mama hier.

Mijn brief van morgen weggestuurd. Nog veel achterna gedacht. ▫ Als ik mij er indenk vind ik dat eene hoe langer hoe pijnlijker en droeviger. ▫ Een man die mij doodelijk haat en zij die mij oneindig liefheeft - en vele malen gezegd heeft dien man te haten. En zij geeft het oordeel over mij in handen van dien man, om zelf gerechtvaardigd te worden. Zij laat dien man iets zien, wat zij zelf leelijk van mij vindt, en wat zij weet dat hij nog leelijker zal vinden - omdat hij natuurlijk nog veel minder van mij weet en nog meer op een expressie, uit het verband gelicht, zal afgaan dan zij. Zij laat hem dat zien - en verwondert zich dan dat hij mij niet vloekt, en

schrijft mij dan dat hij mij niet gevloekt heeft maar alleen een ‘prachtige compassie’ voor haar had. ▫ Is dit niet om duizelig of dol te worden. Het kan natuurlijk niet. Zooals 't daar staat is 't onzin. Geef dit naakte reciet aan wie men wil, - een wijs mensch zal zeggen: ‘dit kan niet, daar schuilt ergens een fout, een onwaarheid. Of die haat is niet waar, of die oneindige liefde is niet waar.’ ▫ Kan een vrouw geven wien zij liefheeft aan zijnen doodvijand, aan een dien ook zij haat, met de verwachting dat die hem vloeken zal. En kan zij dan den geliefde uitnoodigen zijn vijand te bewonderen omdat hij niet gevloekt heeft maar alleen medelijden had met haar die door zóó iemand wordt bemind. ▫ Dit is ontzettend van onbegrijpelijkheid. Ik verdool er in, het is angstig, akelig angstig. ▫ Waar is de fout? Wie zegt het me - er is een fout in. Zóó kan het niet. ▫ Ik had liever dat ze me geslagen had, of gescholden. Dat zou duidelijk geweest zijn. Ik had gedacht: ze is boos of driftig - maar ze houdt van me - dus is 't niet erg.

dinsdag 24 maart

Koud. ▫ Ik zag den Dom in 't voorbijsporen, dat is een goed teeken. Er kwam een lieve brief. ▫ Zoo is het: als ik haar hevig krenk dan houdt zij niet van mij - zij voelt haar liefde niet. Haar liefde slaat om in een verlangen om mij te laten voelen hoe leelijk ik doe. ▫ En hij, hij haat mij evenmin gestadig, en zij hem ook niet. Ook haat hij mijn persoon niet, mij niet als individu. Maar hij haat den man die hem naar zijn gevoel beleedigd heeft, wie die man nu is. ▫ Zijn haat is meer theoretisch, hij zou elk ander haten in mijn plaats - het is niet individueel. ▫ Dit is voor mij alles zoo ondenkbaar. Ik heb een mensch lief of haat hem om hemzelf, niet om 't geen hij deed - al deed hij mij nu ook 't grootste lief of 't grootste leed, daarom alleen heb ik niet lief of haat ik niet. Ik zal niemand haten omdat hij mij kwaad deed of mij kwaad wil, - alleen als ik hem leelijk of slecht vind. ▫ En als ik iemand werkelijk lief heb dan gaat dat nooit weg, wat die iemand mij ook aandoet. Dat blijf ik aldoor voelen al word ik door die mensch gemarteld. ▫ Ik begreep 't gebeurde niet omdat de wijze van voelen mij zoo vreemd is. ▫ Dat die man mij heeft willen dooden, dat is mij geen reden om hem te haten. Ik vond die bedoeling van hem niet mooi, maar ook niet leelijk. Alleen wat klein. Ik voel alleen iets als haat, wanneer ik hoor hoe hij haar plagen kan. Maar daarvoor is wel vergeving - het is geen boosaardigheid en hij is een ferm man, een gentleman, ouderwetsch rechtschapen, sterk van

aant.

karakter, eerlijk en ridderlijk. Alleen wat klein. Maar ik hou meer van hem dan ik hem haat.

woensdag 25 maart

Z.W.wind - zoel - winderig. ▫ Gelezen. Rudyard Kipling. Mercure de France. Noodlot van Couperus, Pélérin Passioné van Moréas. ▫ Brief gekregen van Cornelie van Oosterzee. ▫ Bezoek van Mej. Pijnappel. Een vereerster van Kloos en mij. ▫ Veel gewerkt in Amsterdam. Erg moe.

vrijdag 27 maart

Hevige hagel en sneeuw buien. ▫ Gedroomd van een sledevaart door Siberië, met wolven achter ons aan. Tweemalen moest ik gaan. ▫ Gedroomd van een jas van mij die in Amsterdam hangt. Bij 't wakkerworden denkend, dit is nu *wel* een Wahrtraum. Toen overdacht dat ik die jas van daag bepaald aan zou moeten trekken.

Gister avond kwam Herman. Het was mij aangenaam. Een lange brief geschreven.

Paultje is gevallen. Daar kan ik niet tegen. Een klein beetje van zulke emotie kan ik nu niet dragen. Ik ben bang. En ik ben zelfs kinderachtig, ik zie er b.v. tegen op het kind te onderzoeken uit vrees iets ergs te vinden en niet te weten wat ik doen moet. Dan maar een laf mijzelven gerust stellen, 't zal wel goed afgeloopen zijn.

Ik verlang zeer naar den zomer. Gelukkig!

zondag 29 maart

Paschen. Hagel en sneeuwbuien. Koud. ▫ Gister in Amsterdam vergaderd. Kroniek van Kloos gehoord. Het was alles nog al beroerd. Het verwarde mij en irriteerde mij en toch voelde ik heel kalm: ‘je moet het alles zoo maar zeggen, ieder moet het voor zich zelf weten.’ Ik vind dat hij volkomen dwaalt - en mij zelfs niet begrepen heeft. ▫ Hij dwaalt in 't essentieele, niet in woorden. Het is een mooi stuk proza, maar de persoon die zich daar uitspreekt is niet Kloos, die zichzelf het mooist zou vinden. Hij is niet zoo ver als ik.

Van daag gewandeld door hagelbuien en koude, woeste wind. Aan mijn boek geschreven. Het is mooi - maar ik begrijp niet hoe ik dat af krijg.

Mijn stemming is hoog. Maar ik ben bitter ongelukkig.

30 maart

2e paaschdag. Sneeuw, sneeuw en hagel. ▫ De dag sinister. Gewerkt - maar niet met de satisfactie van anders. Het is zoo moeielijk en ik ben telkens dof en bot in mijn hoofd.

vrijdag 3 april

Goed weer, wind draait W. ▫ Zij vond mijn brief goed, hoewel er nog al harde dingen in kwamen. Zóó, dat ik er spijt over had. Ik wist toch dat ze 't geheel goed zou vinden. Ik merk wel dat ik haar wezen leer verstaan. ▫ Ze vond deze uitlatingen van mij zeker wel naar en ook niet goed, maar dat bizonder gevoelige in haar, dat werd er niet door getroffen. Haar hoofdimpressie bleef dat ik veel en innig van haar hield want al het eenigszins wrevelige in mijn brief kwam daaruit voort. Bovendien kruiste haar antwoord mijn brief en ze moest denken: 'hij weet al dat hij zich vergist dat het geen lust tot geheimhouden is en dat de kistjes teruggestuurd zijn'. ▫ En zoo was ze niet zoo pijnlijk door dezen wrevel getroffen als door vorige. Nu is alleen het droevige, dat ik voor mij zelve weet dat mijn fout precies even groot was toen en nu, - mijn onbillijke wrevel - terwijl ze mij toen onedel vond en onbeminnelijk en nu niet. Dat dus haar appreciatie niet berust op mijn gebreken objectief, maar op haar subjectieve gewaarwording. ▫ Ik ben blij met haar mooi cadeau.

Gister avond in 'l'Argent' zitten lezen tot laat. Nijdig dat het mij boeide - want deze spanning, dit boeiende heeft niet met mooi te maken. Pure Jules Verne spanning. ▫ Het is gedestilleerde Jules Verne met eenige vuiligheden er door gestrooid. ▫ Balzac, Zola - enorme kerels, maar de mensch achter hun boeken is mij volslagen antipathiek. Grove ploerten. Gauthier een niet eens enorme kerel en een ploert.

Eergisteren in Haarlem gesproken. Niet onaangenaam. Maiden-speech voor de vuist.

Verjaardag goed. Mijn kamer in Amsterdam vol bloemen. Met Mama gedejeuneerd bij van Laar. Martje lief. Kloos alleen bij mij gegeten. Rustig. ▫ Kloos: 'Geloof je dat er iets van je, je ikheid onsterfelijk is?' ▫ Ik: 'Zoo kan ik het niet uitdrukken. Ik geloof dat tijd een fenomeen is. Ik geloof dat er een bestaan is zonder tijd, en dat kunnen wij ons niet denken.' ▫ Kloos: 'Maar geloof je dan dat jij/ jou ikheid bestaan zal zonder tijd.' ▫ Ik 'Bestaan "*zal*", dat is al verkeerd gezegd. Maar natuurlijk kent mijn ikheid het bestaan zonder tijd, waarom ik juist niet?' ▫ Kloos 'Maar dan

aant.

geloof je datje God bent' ▫ Ik 'Ja, dat geloof ik ook, of iets van God. Ik geloof dat er achter mijn tijdelijk bestaan iets is dat bestaat zonder tijd. Ik kan dus niet zeggen: ik ben onsterfelijk, ik kan niet verwachten dat er *na* dit lichaam nog iets anders volgen zal dat weer *ik* is. Maar wel dat er iets is, dat *ik* ben, en dat niet leeft in tijd. Dat is al wat ik zeggen kan. Van "vergaan" of "eeuwig" kan daarbij geen sprake zijn. Het *is*. Wij begrijpen er niets van, maar we moeten ruimte laten voor het onbegrepene.' ▫ Kloos 'Ja! dan zijn wij het eens.'

zondagmorgen 5 april

Grauwe regendag. ▫ Het stuk van Kloos valt mij mee. Het lijkt veel van mij te verschillen maar wij zijn vlak bij elkaar.

Van Deyssel is een buitengewoon, zeer groot man. Ik houd meer en meer van hem. Zijn bewondering voor Zola is mooier dan Zola zelf.

Gister een patient (man) bij mij gehad die leed aan een sexueele perversie. Hij kende van zijn vroegste jeugd af geen ander sexueel genot dat het overwonnen worden door anderen, in een worsteling. Dit had voor hem alle genieting van het geslachtsleven. Hij had geen mannen bepaald lief - ook het gezicht van vrouwen wekte het sensueele in hem op. Maar dan groote, sterke vrouwen die hem konden overwinnen. Zijn droomen waren altijd in dezen geest. Hij droomde zelfs van dieren, van een slang b.v. die hem overviel en overwon, en dat gaf sexueele voldoening. Dit gaf mij veel te denken.

Ik voel mijzelf sterker en beter. Gister een vreemd, wild hoofdstuk geschreven. Het wordt nog wilder. Maar 't is goed zoo, geloof ik.

Haar vouwbeen ruikt fijn, een geur die mij den ganschen dag bij blijft. Het is mij zoo lief, blank, en glad, en geurig - zacht om te kussen.

Van daag komt Witsen eten.

maandag 6 april

Mooi voorjaarsweer. ▫ Gister een lange wandeling - de hei - Valkeveen. Met poedel alleen. Lang duurt het - lang eer ik het doodsche, pijnlijke zorgen-gevoel verlies.

Van daag Gorter. Prettig die sympathie in ons gezwoeg. Bij hem hetzelfde tobben, dezelfde spanning, dezelfde worsteling met kleine hinderlijke sentimentjes van jalouzie en eerzucht. Het doet mij goed als hij 't zoo zegt.

aant.

Gelezen ‘the Light that failed’ het beste Engelsche boek van den laatsten tijd.

zaterdag 18 april

Al sinds langen tijd koud, guur weer. ▫ Een avond dat ik in de schemering lag in te slapen op de kanapé - en de deur openging en Betsy voor mij stond, slank, donker. Dat is Dinsdag geweest. Ik kan het niet meer vatten hoe het was, die sensatie - te heerlijk, onherinnerbaar. ▫ Een avond, gisteren, dat ik uren lang, wel drie uren naar haar zat te kijken, onder muziek. Een avond van intens genot. Telkens keek zij op. En zij was prachtig om te zien en het was trots en geluk in mij. En zij schreef mij heden dat ze gelukkig was geweest. Dat was een zegen.

Martha is bij haar geweest. Martha is een mooi kind - die de nobelste dingen doet of het heel gewoon is en van zelf spreekt.

Nu heeft weer Kloos zijn roman. Ik zou blij zijn, blij om hem. Zelf heb ik iets als jaloezie gevoeld, niet echte, maar spijt dat hij nu minder voor mij zal zijn. Dat bewijst mij hoe ik van hem houd. De brieven van hem erover doen mij pijn. Maar misschien is 't alles maar een bevlieging.

Verleden Zondag Christientje en Borel. Uilskuikentjes. Alles in de war. Wieltocht. Prettig dat gescharrel toen 't ding defect raakte.

Een stukje over de dominees geschreven. Maar een klein, grappig dingetje. Maar voor mij van beteekenis. Het is in 't klein wat ik in 't groot zou willen doen. Mij wegrukken uit het prijzen en praten en beleuteren van mijn werk. Het durven krenken en afstooten van menschen wier aanklamperij mij zou hinderen. Als ik heel groot was, was 't niet noodig - maar dan zelfs was 't nog niet verkeerd. Nu heb ik alleen spijt dat het als daad nog maar zoo klein is. ▫ Ik ben bang dat het B. zal hinderen. Maar zij zal het toch begrijpen - en mij niet vragen het te laten. Als ze 't vroeg zou ik het laten. ▫ Er is niets geen kwaad in dit stukje. Want geen hoogvoelende onder degenen tegen wie 't gericht is zou er door gekrenkt kunnen zijn. Maar het zijn allen goedige, halverige scharrelaars.

maandag 20 april

Helder, nog koud. O.wind. ▫ In Pierson gelezen over 't Grieksche drama. Daardoor meer gevoeld het magistrale dat in mijn werk behoort, het groote overzicht herkregen over alles wat ik maken wil. Dat verdwijnt soms onder

aant.

't werken aan de details. Nu vond ik ook den titel weer, dien ik vergeten was.

Een brief aan Gosse geschreven.

Eergister kreeg ik de versjes van mijnheer Redelé. Iemand die worden kan van de kracht tusschen Winkler Prins en Jacques Perk in.

zondag 26 april

De gansche week droog en koud. NO. en NW.wind. Vandaag zonnig. ▫ Gister avond het wegloopen van Martha en Kloos uit de Bodega. Thuis volstrekt geen berouw. Maar een beetje het martelaarsgevoel - dat onvermijdelijk volgt op zulk een daad, en dat die daad makkelijk doet dragen. Men voelt dan: ‘Goed zoo! nu kan 't mij ook niets schelen, hoe saaier en naarder hoe liever, ik kan 't alles best dragen’. Ik ben dikwijls bang dat Betsy dat gevoel vaak heeft - en ik vind het niet zuiver mooi - ik vind het voorzichzelf-aanstellerig, poseeren voor zich zelf, en een weinig ridicuul. ▫ Bovendien had ik het genante gevoel van iets moois gedaan te hebben, de twijfel of het wel geheel zuiver is in een zoo zelfbewust mensch als ik, en het gevoel: ik moet niet zoo mooi doen, want zóó mooi ben ik niet. Ik verdien niet dat zij tegen mij opzien - en zij behooren toch tegen iemand op te zien die denkt en doet als ik. Ik voel namelijk bezwaard door de verantwoordelijkheid van een heel goed mensch te zijn. Zoo zit het, geloof ik. Maar deze subtiliteiten worden te grof, als ik ze opschrijf.

Een heerlijke wandeling gemaakt met Martha, Hans en de hond. Voor 't eerst Hans mee. Het mannetje was zoo lief op de groote zonnige grasvlakte - en zoo verrukt over alles - de madelieven en de zee, en de schelpen aan 't strand. Hij vond het zoo heerlijk. Van Naarden tot Valkeveen langs de zee. Zonnig, licht en frisch. Valkeveen melk gedronken. Hans gedragen.

Een lief briefje van Betsy van morgen.

Martha sprak niet over 't gebeurde, - ze deed zacht en stil-begrijpend. Dat maakt het samenleven met haar zoo gestadig aangenaam, ondanks ons groot verschil. Haar helder verstand en haar totaal gemis aan kleingevoeligheid, aan rancune, aan lichtgeraaktheid of kleingeestigheid. Zij begrijpt ook waar ze niet voelt, en zij vergeeft alles dadelijk. Ieder ander, vrouw of man, zou in mijn gedrag iets beleedigends gevoeld hebben. Zij dacht alleen: hoe saai voor hem. En zij vindt het natuurlijk dat ik zoo deed, omdat zij weet wat mij hindert.

aant.

woensdag 29 april

Wind ZW. regenachtig, voorjaar. ▫ Gister voor 't eerst de nachtegalen gehoord.
Ik lees les frères Zemganno. Mijn stuk af over the Light that failed en over Oedipus. ▫ Met mijn boek op een goede hoogte.

donderdag 30 april

Zoel, harden wind, regenachtig. ▫ Als Betsy 't alles geweten had, zij zou anders hebben gedaan. Zij handelt nu naar haar beste weten en zij handelt goed. Zij kan ook niet alles weten. ▫ Maar ik had wel recht, het niet te willen. Het alleen te doen om haar. Want het was, en ik wist het, een offerande van mijn geheele zelf. Ik kon dat alleen doen, als zij 't verlangde. ▫ Zij doet veel voor S. Zij zou, als 't moest/ méér voor mij doen. Zij denkt dat ik 't zóó niet noodig heb. Maar ik heb 't méér noodig en ik wist dat, ik alleen. ▫ Voor mij was het het grootst denkbare kwaad. Dat gelooft zij niet, want anders zou zij 't niet gedaan hebben. Ik heb het haar herhaalde malen gezegd, maar zij heeft mij nooit recht geloofd. Zij hield dat voor zwakheid van mij. Gebrek aan moed om een besluit te nemen, gebrek aan sterk gevoel van het goede. ▫ Maar zoo is het niet. Het was weloverlegd en zuiver begrepen. Ik heb de waarheid gezegd, niet overdreven. Maar zij begrijpt mijn toestand niet en ik kan haar die ook niet duidelijk maken.

zondag 10 mei

Warm, 70°. Sterke O.wind. Zonnig. ▫ In Haarlem geweest, gewandeld met papa en mama. Een uur gelegen aan 't vijvertje van Berkenrode. Erg lente. De Hout lichtgroen vol Zondagsmenschen. Albert en Kitty. ▫ Dat is een beroerd gevoel, Kitty is onvriendelijk tegen me, en daar kan ik niets aan doen. Ik voel alleen vriendelijkheid tegen haar en ik heb mij niets te verwijten. Toch blijft dit zoo. Gevoel van onrecht te moeten dragen.

Van avond Herman en Wies hier, ze hadden hier gegeten. Ik was blij ze te zien. Ik had laatst bedacht, dat hij de eenige vriend was waarvan ik nooit had gedacht: nu wil ik hem een poosje niet zien. Hij is ook de eenige die mij lief is door zijn verschijning, van wie ik alles zie met plezier, met dat echte jongens-vriend-gevoel. Hem bedoelde ik in mijn stuk over Engelsch proza. ▫ Toch waren er van avond weer dingen, die mij vreemd en ver deden voelen van hem.

En het briefje van Betsy was mij een thuis. Hoe ver, hoe ver is dat boven alles wat ik ken en gekend heb. ▫ En juist dat in haar wat ik zoo lief heb, heeft zij uit zich zelven - niet zoowat gekregen en overgenomen van mij, zooals andere vrouwen met hun mannen meegaan. Zij heeft een sterk temperament. Ze heeft wel overgenomen van mij, maar niet het essentieele. ▫ Dit briefje was mij lief. Maar ze zou nog veel droeviger zijn als ze wist hoe het mij ging.

vrijdag 15 mei

Guur, W.wind - glazig wolkenweer. ▫ Een paar dagen heel warm geweest.

Van daag brief van Kloos die mij 'de waarheid' eens zeggen wilde. Het was niet zeer verrassend of treffend, en niet zooveel omzichtigheid van zijn kant waard. Ik wou dat het de ergste waarheid was die ik mijzelven zei. ▫ Laatst kwam ik, zelf vol gedachten, Boeken tegen in de Kalverstraat. Hij sprak mij niet aan en wij groetten alleen elkaar in 't voorbijgaan. Toch, door die ontmoeting, zag ik op eens mijzelven heel anders, meer zooals Boeken mij zou zien - en dat veranderde al mijn gedachten en de stelligheid van mijn houding. Niets is mij onplezieriger dan het gevoel dat iemand je heel anders ziet dan je werkelijk bent.

Ik ben ongelukkig met mijn boek. O wat een zorg, wat een zorg.

Van avond brief van Betsy. Een heerlijke.

dinsdag 19 mei

Voortdurend zeer koud weer, onafgebroken geregend gister en van daag. 40° à 50°.

Kloos was de 2e pinksterdag hier, met geknipte haren. Geadoniseerd. Hij doet dingen die ieder ander juist laten zou uit vrees zich belachelijk te maken. ▫ Het ergste van zijn liefde is, dat hij zich voortdurend ridicuul maakt zonder het te merken. Er eerst heel uit de hoogte over spreken, als iets beneden zijn principes en verstand - en dan er op eenmaal heelemaal in zijn, hoogernstig en alle delicatesse en eerbied vergen van zijn situatie, als verliefd man - dat is ridicuul. ▫ En zijn zwakheid is in zijn trots. Die trots maakt hem hoogst gevoelig voor elke minder respectueuze uiting. Als hij deemoedig en eenigszins beschaamd zich met zijn principes overwonnen verklaarde en meelachte om zijn verandering, dan zou hij heel beminnelijk zijn en ook niet meer belachelijk. Misschien zal hij zoo gaan

doen, als ik hem meer los krijg. Maar ik heb de eigenaardigheid de menschen gauw te kwetsen door mijn inconsciente uitingen. Door een enkel wat ironisch woord, een dedaigneus gezicht - bij 't zien of hooren van dingen die ik inferieur vind aan wat *ik* zou willen. ▫ Wie mij niet heel goed kent, en niet weet dat dit volstrekt geen gevoel van eigen superioriteit beteekent - ziet mij dan arrogant en leelijk. ▫ Door mijn omgang, mijn correspondentie met B. heb ik zooveel geleerd en ben ik in deze zaken zoo sterk. Het lijkt alles zoo eenvoudig en kinderlijk bij wat wij doorleefd hebben.

zondag 24 mei

Stil, regenachtig. ZO w. ▫ Gister één uur met Betsy geweest. Als een droom, alles teruggezien. Het huis, de slaapkamer, - het balcon en den donkergroenen tuin. Het was goed en onze liefde was zoo mooi. ▫ 'Denk dat ik drie jaren lang aan niets anders gedacht heb.' ▫ Ik weet wel dat het zoo is, maar ik durf het soms zoo niet realiseeren. Zij houdt zooveel van mij. Kloos ziet zij niet. Ook niet onze vriendschap, die ziet ze niet goed. Een uitdrukking van haar was niet goed. Heeft mij zelfs kwaad gedaan. 'Je ziet hem toch niet te veel naar de oogen.' ▫ Dat is een zin die dezelfde kracht heeft voor mij als wanneer iemand tegen haar zei: 'je hebt hem toch niet te veel om zijn uiterlijk lief'. ▫ Tegenover zijn trots heb ik mij totaal verdeemoedigd, zonder iets terug te nemen van hetgeen ik voor waar en noodzakelijk hield. Ik deed dit, wetende dat deze mooie deemoed miskend zou kunnen worden als flauwheid/ als oogendienarij. Ik deed het toch, trotseerend die miskenning, omdat ik 't goed vond. En nu moet ik 't van haar 't eerst hooren. ▫ Maar het was een ondoordacht woord, oppervlakkig. Zij wist alles maar half, maar even. Het is niet erg.

dinsdag 26 mei

Koud, regenachtig weer. ▫ Gedeprimeerd door de kou. Gister avond een brief. Niet prettig daarin vond ik haar spijt dat Kloos haar een gewone dame vinden zou en haar releveeren dat ieder haar toch ongewoon vindt. Voor die uitdrukking moest ze niet gevoelig zijn en haar ongewoonheid moest ze niet verdedigen. ▫ Mijn term 'gewone dame' was een kenschetsing van Kloos, niet van haar. Kloos kent geen dames, behalve Martha. Hij kan dus ook niet terstond onderscheiden onder hen, zoomin als wij Chinezen of

16 Martha van Vloten. Ca. 1878.

17 F. van Eeden en M. van Vloten, verloofd.

negers terstond kunnen onderscheiden. Hij zou Betsy<s> buitengewoonheid opmerken als ze niet gedistingueerd was, of excentriek, of slecht gekleed, of op de eene of andere wijze zeer merkbaar afstekend bij alle anderen. Nu zou hij niets anders in haar zien als een deftige, aristocratische mevrouw, met wie men vormelijke gesprekken moet voeren. Alleen een langere kennismaking zou dit veranderen. Zij is een van de menschen die hij begint te ontwijken, zooals hij b.v. Bodenhausen ontweek. Die is toch ook niet gewoon. Maar Kloos vindt haar niet meer dan een ‘mevrouw’ waarmee hij geen lust heeft om zich in te laten. ▫ Omgekeerd kan ik mij voorstellen dat er van B's kennissen zouden zijn die in mij niet anders zouden zien dan een gewone heer. En daardoor zou ik niet gekrenkt zijn.

donderdag 28 mei

Koud. Donderbuien.

De onoplosbaarheid van de kwestie van den vrijen wil berust hierop dat al het bestaande door ons als voorstelling wordt gedacht. Dat deze voorstelling nooit hetzelfde kan zijn als 't bestaande, dat ze dus altijd gebrekkig zal blijven. Onze gedachten maken een schema van hetgeen is - maar dat schema kan nooit op zichzelven de werkelijkheid geheel nabootsen, geheel voorstellen, omdat het een denksel is van de werkelijkheid, iets afgeleid uit de werkelijkheid. Ons weten is daarom altijd een incompleet gebouw, blijft dat altijd, zoolang wij denken en voorstellen - zonder alles te *zijn*. Dus moeten wij er op bedacht zijn dat wij niet *alles* kunnen afleiden uit ons weten, uit onze voorstelling. ▫ Altijd zal het ergens haperen. Nooit kan het door ons gedachte, wat buiten de werkelijkheid staat, geheel beantwoorden aan het werkelijk zijnde. Onze ikheid, het subject, kan nooit object zijn voor onszelven. De voorstelling van onze ikheid wel. In onze voorstelling nu hangt alles causaal samen, daarin is geen vrijheid. Maar de realiteit is iets anders als onze voorstelling er van. Zoodra wij dit vergeten, vergissen wij ons. ▫ Wij ikheden, staan als subjecten buiten de voorstelling, maar wij zitten *in* de realiteit. ▫ Wij mogen dus nooit deze twee verwarren en zeggen dat onze ikheid niet vrij is. ▫ Ons Ik zooals wij het zien, het voorstellen in het schema der dingen, in ons weten - is gebonden aan oorzaak en gevolg. ▫ Maar ons werkelijk ik kunnen wij niet zien, wij kunnen het niet weten, en de eigenschappen er van kunnen wij niet bespreken of afleiden uit het schema onzer voorstellingen. Zoo min als wij onze eigen oogen kunnen zien. ▫ Nu kunnen wij een voorstelling van onze oogen krijgen door waarneming, door een spiegel, of in anderen. Maar onze ikheid kan zich zelf

nooit waarnemen, en ook niet andere ikheden waarnemen. Blijft dus eeuwig subject. ▫ De conclusies, de practische conclusies die wij trekken uit het niet vrij zijn der gedachtevoorgestelde ikheden mogen dus nooit toegepast worden op de reëele ikheden. Dat zou alleen mogen, als wij buiten de realiteit konden staan.

Dialectisch aldus: ▫ Wij zijn, weten dat wij zijn. - Wij nemen waar en denken. Bouwen een voorstelling van hetgeen is, door logisch gegroepeerde waarnemingen. ▫ Wij weten tevens dat deze voorstelling niet is de realiteit. ▫ Het verschil tusschen voorstelling en realiteit weten wij dat daarin bestaat dat onze ikheid *buiten* de voorstelling staat en *in* de realiteit is. ▫ Bij elke analogie die wij maken moeten wij dus op dit verschil letten. ▫ Als het dus een kwestie geldt waarbij dit punt van verschil betrokken is, mogen wij volgens logische regelen geen analogieën maken. ▫ De kwestie van den vrijen wil betreft een eigenschap van onze ikheid, raakt dus het onvermijdelijke en noodzakelijke verschil tusschen onze voorstelling en de realiteit. ▫ Elke conclusie ten opzichte van onze ikheid, getrokken uit het door ons gebouwde schema, uit onze voorstelling van het zijnde, zal dus noodzakelijk valsch zijn. ▫ Te zeggen dat ons Ik, onze Wil, niet vrij is, omdat zij niet vrij schijnt in onze voorstelling, is dus onjuist.

maandag 1 juni

Heerlijk zomerweer. ▫ Gisteren tocht naar Groeneveld, met prachtig weer.

Ik heb het uiterst moeielijk in deze dagen. Een gestadige pijnlijke zelfverloochening. Uit onmacht mij neerleggen bij de miskenning door degenen die mij 't liefste zijn. ▫ Ik ben de laatste dagen onafgebroken down, niet moedeloos, maar somber, pijnlijk - aldoor gelijk - ook zelfs gisteren op die prachtige wandeling. ▫ Van die wondere wisselvalligheid mijner stemmingen waar B. van spreekt merk ik niets. Zij maakt dat op uit toevalligheden van een brief. Als ik zeg dat ik getennist heb en eenige schrijfplannen opnoem, dan ziet ze op eens een jolige/ levenslustige, energieke en opgewekte klant in flanel voor zich en vindt dat hoogst pijnlijk. Zij ziet het geheel van mijn persoon nog zoo onvolkomen, dat zij elk van mijn brieven als een ander mannetje ziet, zonder het gelijkmatig verband. ▫ Ik vind haar brieven niet monotoner dan de mijne. ▫ Maar dat kan ik haar nu niet alles weer gaan schrijven, ik heb 't al zoo vaak gedaan en het helpt niet. ▫ Ook over die andere kwestie kan ik niets zeggen. Zij denkt weer dat ik

geen ongelijk wil hebben. Ik heb haar zoo vaak gezegd dat mij dat niet schelen kan. Ze heeft de zaak letterlijk uit mij gevischt door die verschrijving en ik wou er niet over beginnen omdat ik wist hoe 't dan gaan zou. In korte brieven kan ik 't haar toch niet uitleggen, dan wordt het van kwaad tot erger. ▫ Wat mij hinderde is haar gevoeligheid voor dat ‘gewone dame’. Goeie God! ik hoor dagelijks dat ze mij mal of onbeduidend of aanstellerig of pedant vinden, - wat raakt mij dat, als 't geen menschen zijn die mij beter kunnen beoordeelen dan ik mijzelf, - al zijn 't nog zulke beste menschen. Dat kenschetst hen, mij niet. Zou ik 't ooit noodig vinden mijn bizonderheid tegenover haar te verdedigen. ▫ Dat ik mij in Kloos' opmerkingsvermogen vergis[t], dat kan. Maar dat kan zij niet beter beoordeelen dan ik, zij heeft hem ééns ontmoet - en zeker weinig menschen die op hem lijken. ▫ Dat ‘lijden spreekt uit iedere trek van haar wezen’ dat had zij vooral niet moeten zeggen. Gelukkig dat Kloos dien zin nooit lezen zal. ▫ Dat iemand die kijken kan, zien zal dat ze veel verdriet gehad heeft, dat weet ik waarachtig wel. Maar dat moest ze mij zoo niet zeggen. ▫ En toch moet zij meer aandurven mij alles ronduit te schrijven wat in haar opkomt. Ze moet niet bang zijn voor pijn, noch voor haar, noch voor mij. Ze moet wel willen een onderling beter verstand en mogelijke zelfcorrectie - evenals ik dat altijd wil - ten koste van nog zooveel pijn. ▫ Ach! ach! hoe zal ik nu schrijven - hoe moet ik nu schrijven.

donderdag 4 juni

Een heerlijke regen, stil, tropisch. ▫ Ik hoor niets, na Zondag niets. Geen antwoord op mijn vergeetmenieten, mijn boekje, mijn twee brieven. Zij kan blijkbaar niet. Ik voel me doodongelukkig. Mijn gedachten zijn mij zoo pijnlijk dat ik zelfs onder 't eten tracht te lezen in een spannend boekje, en daarmee al vóór 't ontbijt begin - om verdooving. (Een boekje van Stevenson ‘Kidnapped’ geschikt er voor). ▫ Na 't eten ging ik slapen - hoewel 't buiten heerlijk was, zacht, vochtig, rijklooverig, alle loof zwaar en vol, neerhangend onder den regen. De morgens zijn somber en de avonden. Schrijven aan mijn boek gaat niet. En buiten is 't een tafel van overvloed - maar ik heb geen eetlust.

Een patient bij mij gehad, een lief vrouwtje, eenvoudig, niet gedistingueerd, ze reisde in linnen goederen, - een prettig, open gezicht. Ze was ziek, melancholie, versteend, een onverschillige koude melancholie. Voelde geen teerheid, geen onwil, geen eigenlijke smart - alleen intens verlangen

naar den dood. Ze durfde zich niet dooden. Ze had een gezicht vol goedheid en gevoel, maar versteend. ▫ Ze was getrouwd en had twee kinderen. Ze hield van haar man matig, gewoon/ ze was goed voor hem. Maar van één kind, haar jongste, een zoon, hield ze werkelijk.

Sinds zeven jaar had ze een anderen man lief. Ze zag hem maar van tijd tot tijd en wist eerst sinds twee jaren dat hij ook van haar hield. In 't eerst was dit dragelijk, toen ze niet wist dat hij van haar hield. Dan was ze gelukkig als ze hem even gezien had. Een handdruk, een ontmoeting was genoeg om haar dagen daarna opgewekt en vroolijk te doen zijn.

Maar de laatste jaren was dit veranderd. Hij had gezegd haar lief te hebben en haar ééns gekust. Nu wilde ze hem niet meer zien omdat ze wist te zullen bezwijken. Ze had gestadig intens verlangen naar hem. Hem te zien maakte dat niet beter, - ze was na elke ontmoeting erger dan te voren.

Sexueele omgang met haar man was haar altijd, van haar trouwdag af, onaangenaam geweest. Ze vond de dagen heerlijk, de nachten een ramp. ▫ Nu was dit alles veel erger. Ze onderwierp zich, als een slavin. Maar ze wilde geen kinderen meer hebben, dat zou ze verschrikkelijk vinden. Van haar eerste kind hield ze niet. Van haar jongen hield ze - om een reden die ze niet zeggen kon. Hij was geconcipieerd, begreep ik, denzelfden dag dat de andere man haar zijn liefde verklaard had. ▫ Dien dag had ze zich physiek heel anders gevoeld. Ik denk dat ze onder een begoocheling geleefd heeft, dien nacht, en daarom van dien jongen zooveel houdt. ▫ Ze is nooit bezweken, zegt ze - maar ze weet zeker dat ze 't doen zou, als de ander het vroeg. Ze wil hem nu geheel vermijden en ik heb gezegd dat ik dat ook noodzakelijk vond. Ze is dertig jaar. ‘En mijn ouders zijn zoo akelig oud geworden’ zegt ze.

Eens heeft ze zich willen verdrinken. Maar dat was de vijver waarbij haar man haar gevraagd had - en toen durfde ze weer niet. ▫ Ze had alles zeven jaar lang volkomen in zich opgesloten. Ik was de eerste tot wien ze sprak. Ze had in twee jaren niet meer geschreid. Na haar confessie schreide ze bijna twee dagen aaneen. Nu voelde ze zich veel beter. Ze had weer een gevoel van onwil tegen dit en dat, en dat deed haar plezier, omdat ze het normaal, natuurlijk vond.

vrijdag 5 juni

Bedekt, regenachtig 60°. ▫ Ik zal dit maar sturen. Ik weet er niet anders op. Het is beter dat ze veel van me tegelijk ziet.

Gorter is geweest, we hebben getennist.

aant.

dinsdag 23 juni

Warm, heerlijk weer. ▫ Een gevoel alsof ik examen gedaan heb nu 't stuk aan Kloos achter den rug is. Rustig, slaperig. Het korte stuk is nu goed.

Veel Engelsch gelezen. Vier Stevensons. Mallock's New Republic. Andrew Lang/ Letters on Literature.

donderdag 25 juni

Zeer warm, 's morgens 7 uur 72°. ▫ Ik zit in 't prieel dat ik pas heb laten maken. Ik heb een slechten nacht gehad. Driftig geweest en een gevoel dat ik mijzelven niet zou kunnen beheerschen.

Martha kwam vroolijk thuis. Had plezier gehad.

zaterdag 27 juni

Warm, - ziet naar regen. 'S morgens 7 uur. ▫ Ik ga van daag naar Oosterbeek.

Las gister Outamaro. Karakteristiek voor Goncourt de beschrijving der erotische boeken van Outamaro. Hier is nu dezelfde neutraliteit als bij den geleerde. De artist ziet het mooie van kleurverhouding en van het doen, de menschelijke leelijkheid laat hem totaal onverschillig. Eens vindt hij 't zelfs tout à fait amusant.

maandag 29 juni

Mijn God, mijn god! hoe dank ik U dat Gij mij haar gezonden hebt!

dinsdag 30 juni

Gestadig heerlijk weer, warm, nu en dan regen. ▫ Het is of <ik> een geheel ander mensch geworden ben. Dit is nu wat ik miste, wat ik mij voelde ontgaan, als ik haar niet zag. ▫ Dit plechtige, eenzame, hooge en boven alles mooie. Dit schitteren van mijn ziel binnen in mij. Dit zoo sterk voelen van Gods Goedheid. ▫ Het is niet mijn Liefde, noch mijn kracht die verzwakt als ik haar niet zie. Maar het mooi voelen van mijzelven, dat mindert als ik moet missen haar oogenlicht en haar heerlijkheid. ▫ Wij armen hebben nu eenmaal niet genoeg aan het weten alleen, het enkel niet-zinnelijke.

aant.

Wij leven in ons lijf en moeten daarin het Eenige Goede zoeken. ▫ Neen mijn Liefde verzwakt niet als ik haar niet zie, hoe lang ook. Want nu was de schittering van het mooie, dat waarnaar ik gehongerd en gedorst had, sterker dan ooit, - sterker dan in Katwijk of Noordwijk. En ook die eerste dagen, die dagen van het goudlicht schijnen nog mat bij wat dit geweest is.

woensdag 1 juli

Warm, stil, bedekt.

Heimwee, gestadig heimwee. Bij elk woord, elke gedachte spreekt het mee. ‘Toen ik binnenkwam sliep ze’ en zulke gezegdetjes door alles heen, den ganschen dag. ▫ Ik heb haar zoo lief. Ik vraag mezelven af: heb ik haar dan vroeger niet lief gehad, dat het nu zoo immens lijkt, en meer dan vroeger. ▫ Verzen schrijf ik nu niet. Maar het wordt alles geborgen en komt.

Ik droomde van Bodenhausen. Ook van Verwey. Ook zat ik in een luchtballon en de zon scheen in mijn gezicht, zoodat ik niet zien kon. De zon scheen ook werkelijk in mijn gezicht.

vrijdag 3 juli

Goed weer, wat koeler (65°) wolken. ▫ Ik kan uren stilzitten zonder mij te vervelen, (gister geposeerd voor Jan Veth) - want dan denk ik mij in in haar voortreffelijkheid, en dat is mooi en onuitputtelijk. Het samendenken van haar verdriet en haar kleine vroolijkheidjes is zoo mooi. ▫ Het kijken onder haar hand door die de waterketel ophief, 's morgens aan 't ontbijt bij 't theeschenken, toen ik vroeg of ze mij had hooren snurken dien nacht in de kamer naast haar. Dat lieve, aardige en die verstandhouding daarin. ▫ En ook het nadoen van het begin van ‘les femmes nerveuses’ - ‘ne bouge pas!’ - ‘mais je ne bouge pas’ - ‘si! si! tu bouges’. Met dat handje en dat voortreffelijk accent. ▫ En: ‘Ik zie je door de pietaties van mijn hoed’.

donderdag 9 juli

Guur, regen. ▫ Ik ben zeer gedeprimeerd. Een droeve brief uit Utrecht. In haar Oosterbeeksche brieven was een geluk dat mij zoo goeddeed. Dat maakte mij sterk en verruimd. Zoo had ze nooit geschreven. ▫ Het was me of ze nu eerst zooveel van me hield als ik verlangde. Evenveel als ik

aant.

van haar. Want haar liefde was wel altijd intens, maar niet die volkomene, die van verstand en hart, geheel - zooals ik die heb en begeer. Daarom voelde zij zooveel anders, wilde zij zooveel anders - maar in Oosterbeek wilde en voelde zij volkomen als ik. ▫ Nu zakt het weer in. Deze is weer vol somberheid en moedeloosheid. Dat slaat mij ook terstond ter neer. Wat een onderscheid in mij - na een goeden of een somberen brief - het is dag en nacht.

Het weer is ook neerdrukkend, - in Oosterbeek waren de laatste mooie dagen. ▫ Zondagmorgen bij de Wodanseiken. Zacht, broeiig, grijs en dampig - later zonnig en warm. ▫ Ze knielde aan de beek en sloeg met mijn stok in 't water. Dol, precies Paultje. ‘Wat is 't heerlijk, plassen, ik zal 't de kinderen nooit meer verbieden. Wat een lekkere beek - maar dat is om in te gaan, met de pakkums - of kom er dan *há*gedissen?’ ▫ Opgewonden was ze. ▫ En ik werd wild, als een jonge hond, door de hooge hei. ▫ En toen zei ze, later, toen de zon scheen: ‘Maar nu ik dit ken, dit, nu weet ik dan ook dat al dat andere, al dat getrouw en gehuwelijk, al dat samengewoon een schande is, een schande, niets, een lorreboel! Kleurendruk!’ ▫ Met groote emfaze. ▫ ‘En dat zou *ik* nu willen zeggen, openbaar, voor de heele wereld, en niets ontzien, geen intimiteiten en geen kleine woordjes, niets - dat zou ik willen doen.’ ▫ Toen vond ik haar heel groot.

Na het afscheid, de groote, zonnige straatweg naar Arnhem. Haar licht bleef mij bij - veel uren lang. Zoolang kon ik niet droevig zijn. Toen versomberde alles langsaam.

Jan Veth ergert mij dood. Dezer dagen haat ik hem. Een benepen en grof-ploertige burgermans-ziel die met mij om wil gaan als met zijn gelijke.

zondagmorgen 12 juli

Stil, grijs, koel. ▫ Haarlem. De eerste morgen van mijn vacantie. Een onrustig gevoel, als een machine die door wil loopen.

Gisteravond B's brief. Navrant.

Gister nog een briefkaart aan Kloos geschreven, waarin ik zei dat onze lieve Heer hem op zijn billen moest geven. Ik heb met hem aldoor moeite de overvloed van mijn woorden terug te houden. Ik voel alles zoo scherp en duidelijk, ik zie zijn arrogantie, zijn poseeren, zijn pedanterie zoo precies - dat ik moeite heb mij te bedwingen. Ik bedwing mij ook alleen omdat het mij vermoeit, omdat ik ander werk doen moet, en omdat ik mij wil oefenen in geduld en zelfverloochening.

maandag 13 juli

Haarlem. Stil, vochtig, warmer. ▫ Nu wordt het minder rusteloos. Kloos en Veth en al dat raakt op den achtergrond. Alleen moeite om niet ieder oogenblik naar Wijk aan Zee te willen. Dat beneemt mij nu weer mijn rust. Ik denk/ ik *zou* bij haar kunnen zijn, als ik maar wilde. En ik moet het toch niet al te vaak doen. ▫ Gister was ik er, maar ik was niet rustig. Het was zoo kort en de menschen hinderden mij. Dat vind ik dan zoo naar voor haar als ze mij niet heeft zooals anders. Maar ze was niettemin even lief tegen me.

Ik lees Aristofanes. Het vacantie gevoel is prettig, en Haarlem is prettig. Ik wou dat het 6 weken zoo bleef, zij daar en ik hier.

woensdag 15 juli

Wind en regen. Gister en eergister mooi weer, N.wind, weinig wolken, niet warm. ▫ Maandag morgen reed ik er om 9 uur heen en vond haar op 't strand met Marie. Toen was 't beter dan den vorigen dag. Gebaad en geluncht. Daarna wandeling met de kinderen, aardbeien/ prieel.

's Avonds met Martha naar Zandvoort gevietst. Pijn aan mijn voet. ▫ Gister niet gevietst om mijn voet. Per spoor naar IJmuiden, met haar ontbeten. Op de pier gewandeld, pietermannen zien visschen. ▫ Op sommige oogenblikken was het niet heel goed. Altijd zoo als de tijd te kort is. ‘Als ik je goed heb’ zei ze Maandag, ‘dan ben je subliem. Maar ik kan me begrijpen dat je je vaak miskend voelt, want dikwijls ben je onherkenbaar.’ ▫ Ik verwacht altijd dat zij mij terstond door en door ziet, en als ze 't niet doet laat ik teleurstelling blijken en dat is dan heel naar voor haar.

Het was niet goed van haar zoo over Kloos en Veth te spreken. Dat was een al te sterke uiting van haar antipathie. Dat er die is weet ik en begrijp ik. Maar ze had niet moeten zeggen dat het geen artiesten zijn en dat ze niet vat dat ik van zulke menschen kan houden. Zoo erg is 't niet, dat weet ze wel. ▫ Misschien vind ik het toch wel goed van haar, als violente uiting van haar antipathie. Ze moet antipathiek voelen jegens die twee.

zondag 26 juli

Haarlem. Het kost mij moeite woorden te maken van mijn stemming. Ik ben mat, uitermate droevig, ik ga langsaam, spreek langsaam. ▫ Wee word ik terugdenkend aan de afgeloopen week. Maar Martje heeft dolle pret gehad. ▫ O de weeë zoete reuk der gele lupinen. ▫ Ik ben totaal neer.

Het lijkt mij of ik nooit meer op kan leven. ▫ ‘Goeiert!’ zei Martje, ‘wees maar blij, gauw zitje met je boekjes in Mijnsheerenland. Vind je 't heerlijk?’ ▫ En toen begon ik te schreien. Ik vind niets heerlijk meer, Martje lief.

Van nacht droomde ik van de winter die al weer kwam. Ik was erg verlaten en schreide nog veel en wanhopig.

Aan 't station te Utrecht stond Tonny en ging gauw heen en bracht een cake voor ons omdat wij niet gegeten hadden. Maar ik kon niet eten, den ganschen dag niet. Ik heb geleefd van drie glazen melk.

maandag 27 juli

Mooi, heel licht bewolkt. ▫ Zoo aanstonds weg.

donderdag 30 juli

Mijnsheerenland. Gister en eergister slecht, nat weer, koud. Veel wind. Van daag wat stiller, donderbuien.

Gister middag half drie lag ik op bed, en voelde plotseling haar nabijheid, heel intiem. Sterk verlangen.

Van nacht droomde ik van een monster/ een dik slangachtig dier dat iemand omkneld hield. Ik liep er met Betsy en ik voelde dat wij daar niets te vreezen hadden omdat onze wil zoo sterk was. Gevoel van ons beider superioriteit tegenover alle andere menschen. ▫ Toen sloeg ik het beest dood met een van zijn eigen beenderen die ik hem uit het lijf rukte. Veel bloed. Mijn zakdoek vol bloed. Het beest sprak Duitsch. ▫ Ik zeide iets van ‘immoler’ en B. kuste mij. ▫ Ik ben heel ongelukkig. Het is hier volstrekt niet meer wat het was.

Ik krijg nare briefjes die mij veel verdriet doen. Er is niets aan te doen. Als ik niet bij haar ben, begrijpt ze mij niet meer. Jammerlijk gevoel van miskenning en verlatenheid. ▫ Mijn werk vordert ook niet best.

dinsdag 4 augustus

Voor bloemen is ze gevoelig. Voor woorden van verstand niet. ▫ Ze kan het ook niet helpen, ze heeft zooveel. Ik leg haar harde woorden maar stilletjes bij mij neer. Het doet pijn, en die draag ik dan graag. Ik heb zelfs haar harde woorden lief. ▫ ‘Vraag het aan je eigen ziel’ zei ze. Heeft ze mijn ziel dan ergens ontmoet en beter berichten er van dan ikzelf. Ik dacht dat ze

aant.

door mij wist wat ze wist van mijn ziel. ▫ Ik had ééns gezegd: ‘dat is nu niet lief van *jou*’ in antwoord dat ze mij niet lief vond, en dat was zoo zacht, half schertsend gezegd - want wat meende ik? - dat ze dacht dat ik liever geen brieven zou krijgen. Dat is toch wel een heel teer verwijt. ▫ ‘Je hebt groot ongelijk’. Goede God, hoe heb ik haar doen denken, dat het mij te doen was om gelijk te hebben. Zoo doet Kloos ook met mij. En die heeft er nog meer reden toe. ▫ En ze blijft me door alles heen precies even lief. Zulke dingen verduisteren haar beeld niet. 't Is niet prettig en ook niet goed - maar ze heeft zooveel en zooveel te dragen. ▫ In IJmuiden wist ze niet precies wat een loods was. Zie dat is nu iets dat mij even weinig hinderde als dit.

zaterdagmiddag 22 augustus

Ruurloo. Ik heb nog een brief afgewacht van morgen, maar hij kwam niet.

De vacantie is om. 4 uur gaan wij naar Bussum terug. Wolkerig, winderig. ▫ Ik voel loom en dof. ▫ Gister was 't heel slecht weer, storm en regen. Om 3 uur zei ik: ‘ik ga wandelen, door den regen.’ Martje keek me aan en zei: ‘wordt er nu heelemaal niet meer aan werken gedacht? Hoe komt dat?’ ▫ Ik keek haar zoo'n beetje aan of ik haar niet recht begreep. Of ik het alles vergeten was. Ik zei: ‘Ja, ik denk dat het misloopt met me, ik ga naar den kelder.’ ▫ Ik heb ver geloopen door de stortbuien, door 't natte bosch en het hooge druipnatte sponsmos. Ver, en almaar doorloopen.

Nachtstück van Schumann speelde Loman.

Dit alles is voor Martha ook zoo ongelukkig. Als zij maar ziet dat ik opschiet met mijn werk of dat ik flink ben - dan is zij al tevreden en vroolijk. Zij had veel voor mij verwacht van deze lange vacantie. En nu is het zoo miserabel met me en stel ik haar zoo te leur.

Van 't oogenblik dat zij de juiste voorstelling van mijn persoon verliest is er geen redden meer, in brieven. Als ik haar dan niet zien kan blijft het, - en ondanks alle zachtheid en goedheid keert het onverbiddelijk in al haar brieven terug. ▫ Het is na Esneux niet goed geworden eer zij mij zag. Hoe het nu gaan zal weet ik niet want ik kan haar niet meer spreken. ▫ Voor mij is dit erger dan iets, veel erger dan de dood. Het vermoordt mijn hoogste leven. ▫ Haar niet zien, en het weten van haar vervreemding. Voor mij is zij volkomen dezelfde, en altijd gebleven.

Bussum 24 augustus

Winderig, regenachtig. ▫ Aanstonds weer naar Amsterdam. Voorgenomen 's avonds veel te werken, 's morgens vroeg op te staan, geen menschen te zien, weinig te lezen. Een vaste indeeling maken - ▫ Ik ben nu nog frisch en energiek - ik heb nu nog een voorraad kracht.

Ik droom elken nacht van intimiteit met voorname personen. Met den keizer van Duitschland, met den Paus (dat was een dame). Van nacht nog heel even iets dergelijks. Ik denk overdag nooit aan die menschen.

dinsdag 25 augustus

Goed weer, winderig.

Martha van morgen naar Middelburg. Net is hier.

Ik ben dankbaar dat ik weer mijn vrije, ruime kamer heb. ▫ 't Werken gaat nog slecht. En de lange uren in het donkere hok zijn heel erg. Ik mis het licht zoo.

Ik loop zoo door Amsterdam en denk: is er dan nu niets meer in de wereld wat ik mooi of gelukkig kan vinden. En ik heb toch zoo'n honger. Ik verlang zoo. Wat zou ik niet kunnen genieten. ▫ Er zijn menschen die niets genieten omdat ze niet kunnen verlangen. Maar ik heb zoo'n honger, met zoo weinig zou ik gelukkig zijn. ▫ Aldoor moet ik kleine verlanggedachtetjes doodslaan. Soms zijn ze al heel groot. Ik weet soms heelemaal niet waar ik ben, zoover dwaal ik af. ▫ Het honger-gevoel is heel sterk. Zoo sterk als ooit. ▫ Maar het lumineuze, geëxalteerd gelukkige, dat is er niet. Dat is er alleen als ik haar zie en kort daarna. Dat heeft niets met mijn liefde te maken - die blijft onveranderd - ook het verlangen. Maar het is een soort verhoogd zelfgevoel, een beter, mooier besef. ▫ Dit te voelen verminderen, na het gekend te hebben, is de grootste jammer, het grootste kwaad.

26 augustus

Zoel, stormachtig. ▫ Ik kreeg gister maar een heel kort briefje. Maar ze zal wel langer antwoorden als ze 't roode boekje invult. Ik kan niet uit haar briefje zien, welken indruk mijn laatsten brief gemaakt heeft. Als 't heel goed was, had ze wel even een paar woorden meer geschreven.

vrijdag 28 augustus

Winderig. ▫ Ik herlas van morgen haar lang schrijven nog eens aandachtig. ▫ Ik ben er blij mee, ik hoop dat zij het volhouden zal. Het is mijn eenig lichtpunt. ▫ Ik vind dat zij niet bescheiden genoeg is. Zij spreekt niet met dat voorbehoud/ met dat aldoor in 't oog houden van ons beider waarde dat ik mij bewust ben ook tegen haar te hebben. ▫ Ze weet dat ik op sommige punten in schrijven en in zelfbespiegeling, toch zonder twijfel ervarener en bekwamer ben dan zij/ hoe ver ik mijzelven in andere opzichten ook beneden haar stel. ▫ En juist op die punten spreekt ze met een autoriteit, die haast een beetje belachelijk wordt, vooral omdat ze daar juist zich zoo duidelijk vergist. ▫ Ze zegt dikwijls mijn bekwaamheid of verstand te vereeren, maar ze heeft volstrekt niet het vertrouwen en het respect dat bij die vereering zou behooren. ▫ Ik wensch het niet voor mezelven, als iets dat mij toekomt - maar als ze mij sneller vertrouwde, en nu en dan op mijn woord geloofde zou ze mij vaak lange en subtiele explicaties besparen en zelf niet zoo vaak in misverstanden verward zijn.

zondag 30 augustus

Mooi, stil herfstweer, geurig. ▫ Briefje gekregen en beantwoord.
Prachtige wandeling met Martha op Crailoo. Bloeiende hei, geurige eikenboschjes.

vrijdag 4 september

Het correspondeeren met haar lukt mij niet. Ik weet niet meer hoe ik 't aan moet pakken. Het is een jammerlijk gevoel. Dan heb ik zoo een denkbeeld, zooals 'tgeen ik op 28 aug. hier schreef, dan komt ze daar niet terstond in, ik poog het haar nog eens uit te leggen, en weer, hoewel ik er niet van hou zooiets telkens te releveeren, en dan zegt ze: ‘je gaat maar aldoor in dat geleise door, dat jij beter met taal terecht kan dan ik.’ ▫ Lieve hemel, het is voor mij een explicatie middel, geen voorrecht dat ik eisch. Meent zij dat ze evengoed schrijft als ik, dat vind ik heel best, ook al vinden alle andere menschen het. Heerlijk. Maar dan moet er een andere reden gevonden worden. ▫ Ze schrijft tusschenbeide zeker heel goed en origineel. Ik dacht dat ze niet die gestadige gemakkelijkheid en die finesse van gedachten-expressie had, die men alleen krijgt door lange oefening. Maar 't kan mij

niets schelen, al is ze daar even ver in als ik - maar dan begrijp ik niets van den toestand, als dat waar is.

Vreemd, nu ik mij deemoediger voel dan ooit, nu ik werkelijk heel los ben van alle eerzucht, nu ik meer dan ooit vrijheid wil voor elk, en mijn invloed totaal niet begeer over anderen. *Nu* word ik eerst door Kloos, nu door haar aanmatigend genoemd. ▫ Ik begrijp het eigenlijk niet. Maar zij vond mij niet aanmatigend over Kloos en daar zou ik het mij toch nog eerder begrijpen dan bij haar. ▫ Ik heb mij van mijn leven niet geduldiger en deemoediger gedacht dan met haar. Maar dit kan schijnbaar zijn. ▫ Zie, maar ze brengt me zóó erg in de war met haar oordeel over mij, door mij subliem te noemen waar ik mijzelf heel gewoon vind en mij blind en aanmatigend te noemen waar ik mijzelf veel beter en minder gewoon vind, dat het mij onmogelijk is te denken dat zij beter blik op mij heeft dan ikzelf.

zaterdagmorgen 5 september

Frisch, zonnig.

Dit is welhaast het ergste.

woensdag 9 september

Prachtig weer, het mooiste weer van 't jaar.

Ik krijg nu lieve briefjes. Dat is wat verademing. Ik las haar lange brief van 25 aug. nog eens over van daag om te zien of ik er nog iets uit beantwoorden zou. Maar ik hield er mee op - want het hoeft niet - al wat daarin staat zou ze nu zelf al anders inzien - en ik vind 't naar, jammer, nu dat alles weer op te halen. Als ze bij me zat zou ik 't wel willen bespreken. ▫ Alleen trof me een expressie: ‘wat zich aan hem opdrong als zijnde realiteit’ - Dat begrip heb ik zoo dikwijls op haar toegepast, en altijd dacht ik, zelfs in dezen zelfden brief, ze begrijpt niet wat ik daarmee bedoel. Want toen ik zei ‘mijn gevoel kon je niet doen lijden’ bedoelde ik natuurlijk weer: ‘het reëele niet, jij leed door 't gevoel dat je mij toedacht, maar dat ik niet had.’ En dat neemt ze in haar brief weer heel anders op, alsof ik gevoel alleen bedoelde als liefde of haat. ▫ Nu zei ze 't van mij - maar ze geeft niet duidelijk aan waar de realiteit dan verschilt van 't geen ik mij voel opdringen.

aant.

maandagmorgen 14 september

Weer nog even mooi. ▫ Gister met Hans en Martje gewandeld naar Hilversum. Warm en erg veel Zondagsmenschen. Martje had niets geen plezier.

Ik werk wel - maar er is iets onzekers in mij gekomen, ik heb niet meer dat vaste/ concise, niet weifelende dat ik gehad heb. ▫ Dat is omdat ik haar niet meer zie.

dinsdag 15 september

Gister avond regen, van morgen helder W.wind. ▫ Gister een treurig briefje. Ik weet wel ik moest mij dat niet zoo aantrekken - maar er is iets zoo fataals in dat aldoor terugkeeren tot hetzelfde bij haar. Het is als een manie. Ik moet altijd denken aan het gezicht van S. toen ik over die eigenaardigheid van haar sprak, toen glimlachte hij of hij zeggen wou: 'Spreek me daar niet van. Daar weet ik alles van.' Maar met liefde. Het is ook niet antipathiek. Het is om wanhopig, maar nooit om boos te worden. Als ik forscher spreek dan anders/ is het omdat ik hoop dat het helpen zal. ▫ En dan is het hard te hooren: 'jij hebt me niet meer noodig.' Wanneer ik mijzelven gestadig bedwing om haar niet te zeggen hoeveel kwaad het mij doet, hoe slecht het voor mij is, haar niet te zien. ▫ Als het mij gelukt een tijd iets van dat kalme, arbeidsame te bereiken dat alleen dit leven mogelijk maakt, dan schrijf ik dat. Mijn angsten, mijn ellende, mijn onrust en neerslachtigheid - dat wordt nu door haar op eens vergeten. Ik heb het best. ▫ Ik leef van dag op dag in onzekerheid - ik weet niet hoe het gaan moet.

donderdag 17 september

W.wind, betrokken - winderig. 63° ▫ Ik droomde van nacht van haar, wat zij zoo vaak van mij droomt, nl. dat zij mij afweerde.

Ik heb weer het drukkende verantwoordelijkheidsgevoel.

Het patiëntje van 4 Juni weer bij mij gehad. Ze zag opgewekt en goed. Ze had hem veel gesproken zei ze. Ze had hem beloofd dat ze toe zou geven, als ze hem weer zag. Maar dat kon nog wel maanden duren. Tot nu toe had hij haar niet eenmaal gekust. ▫ Ik was verbaasd en vroeg hoe ze dat dan stelde met haar man - maar ze begon te schreien en zei dat ze niet nadacht en niet nadenken wou. En of ik haar niet zou afbrengen van haar belofte. Ik heb het hem beloofd - en nu ben ik veel rustiger. Ik wou zoo

aant.

graag dat hij mij dan kuste en meteen dooddrukte. ▫ Ik zei dat ik het alles prachtig vond als ze ook alles op zich nam wat volgen kon, al zou haar man haar op straat zetten of aan den drank gaan. Als ze het wilde dragen voor hem. Maar dat ik alleen alle knoeierijen in zulk een liefde leelijk vond. Hoe rechter wij gaan hoe meer wij lijden maar hoe eer ook gelukkig zullen zijn die na ons komen.

maandagmorgen 21 september

Gister mooi warm weer, van daag kouder. ▫ Zaterdag avond en Zondag morgen de twee laatste bedrijven van don Torribio omgewerkt. In eens achter elkaar af - in een élan. Weinig geslapen. Ik had het idee en wou er af zijn. Nu gaat het naar Rotterdam. Ik wou wel dat ze 't speelden.

Gister Gorter en Wies gehad. Hij crickette in Hilversum. Gewandeld. Hij zei dat hij tegenwoordig altijd plezier had. Altijd.

Van nacht droomde ik dat B. en ik een afspraak hadden gemaakt 's avonds te wandelen bij Haarlem, en dat we Mama tegenkwamen. Dat gaf erge huil-scènes en omhelzingen, die ik niets plezierig vond, zoodat ik erg kortaf was tegen mama. Maar nooit, nooit heb ik B. zoo bovenmenschelijk zacht gezien in mijn droom. ▫ Een sneeuwlandschap.

Gister nacht, midden in mijn Torribio geroes, ging ik op eens overeind en dacht ‘Groote God hoeveel weken is het nu al - moet dat nu zoo blijven - hoe lang - en moet al dat lieve nu maar verloren gaan - het is toch een schande - een schande -’ ▫ En dan een gevoel van verzet - van niet begrijpen - volstrekt niet begrijpen waarom - en een jammer, een jammer, eenjammer.

dinsdag 6 oktober

Mooi weer, 's nachts koud. Helder. ▫ Zondag voor 8 dagen met Herman naar Woudenberg gewandeld. Vrijdag voorgelezen in den Haag. Zondag naar Laren gewandeld met Martha en Hans. ▫ Sinds Vrijdag niets gewerkt. Gedesequilibreerd. Boekjes gelezen. Port-Tarascon, Mine own people. Van nacht 9 uur geslapen. Voel nu beter.

woensdag 13 oktober

Zondag morgen met Hans naar Putten gespoord. Mooi warm weer. Met Frank gegaan naar Groeneveld, zijn buiten. Boterammen mee, die

opgegeten in 't bosch. Hij erg druk met planten en ontginnen. Sterk herfstgevoel. Gelogeerd met Hans in Putten in een groot bed, op een lief kamertje. Slecht geslapen. 's Morgens gewandeld in den tuin. Klimophuisje, paarse astertjes, eenden.

maandag 19 oktober

Koud, slecht weer. Regen. Heden avond gestookt. ▫ 't Staat heel slecht met mij. Alle innerlijk licht lijkt gedoofd. Maar heel enkele momenten kan ik iets schrijven. Ik leef in groote angst dat alles verloren zal gaan als ik haar niet blijf zien. Met brieven kan zij mij niet helpen. Ik ben nooit zoo verlaten geweest. Mijn brieven, mijn wijze van schrijven, mijn wijze van denken en dat te zeggen, mijn idee van verbinding met haar - daarin kan ze niet komen, dat is haar een gestadige kwelling, een verwarring een serie misverstanden en ellende. Haar doen is mij duidelijk, haar brieven - maar het schijnt dat mijn doen haar volslagen onduidelijk is.

Getob over de Amsterdamsche vrienden en hun doen met Saar de Zwart. Verfoeielijk, verfoeielijk - mij diep kwetsend en beleedigend. Kloos heeft Karsen's ideeën voedsel gegeven door hem een verklaring aan de hand te doen over 't gedrag der twee meisjes. Een vuil fransch romannetje. Witsen gaf het Karsen. Toen is Karsen dat gaan schrijven op briefkaarten, aan haar vader, links en rechts. Afschuwelijk. En de lammelingen geloofden den laster, en om Saar op de proef te stellen hebben ze die scène in een café geprovoceerd, waarover ik mij al zoo ergerde, niet wetende nog dat het hun opzet was. ▫ Nu is op verzoek van Karsen een scheidsgerecht benoemd. Daarin Martha, Jan Veth en Tak. Die hebben uitgemaakt dat al zijn laster uit de lucht gegrepen was. ▫ Ik voel lust hen allen te negeeren, ik voel alsof ze mij persoonlijk zwaar beleedigd hebben. Telkens wilde ik schrijven. Maar ik onderdruk het. Wie ben ik, dat ik zou oordeelen. Ik denk liefst zoo min mogelijk aan de historie. Maar het blijft zitten, voor altijd een knauw aan mijn vriendschap.

donderdag 5 november

Tamelijk koud. Helder. Roode avondluchten. ▫ Ik heb haar gister avond gezien en bij mij gehad, een uur. Het was als een extase. Ik weet nu wel dat het voor altijd is.

Van nacht, hoewel doodmoe - weinig geslapen. Aldoor alles overdenken.

Het tijdelooze, het bestaan zonder tijd, het absolute, transcendente bestaan dus, is voortdurend in mijn gedachten. Of liever - dat kan niet - maar mijn gedachten neigen er voortdurend heen. Het verstand weet dat het er is - het begrip kan 't niet vatten. ▫ (Ziehier het onderscheid tusschen wijsheid en begrip - ik weet het bestaan van 't absolute maar begrijp het niet - begrip is wijsheid † een gevoel, een sensatie.) ▫ Aandoeningen als die van gister avond schijnen mij meer te neigen tot het transcendente dan andere. Evenals droomen meer dan waken.

Een observatie breng ik daarmee in verband, een subtiele observatie. ▫ Voor ik naar haar toeging genoot ik niet, ten minste niet zooals bij haar. Ik herinner me heel goed dat ik niet bijzonder gelukkig voelde in den trein, of daarvoor. ▫ Maar nu zijn alle indrukken van een uur of vier tot half zeven, toen ik haar ontmoette, als 't ware verguld geworden. Ik zou dat alles dolgraag nog eens doorleven, ik herdenk alle kleine dingen van mijn gaan naar Utrecht met innig behagen. En toch vond ik ze, bij 't beleven, niet plezierig. ▫ Dat wil dus zeggen, dat in mijn geest het licht van dat weerzien, dat geluk, *terug schijnt* op vroegere sensaties. ▫ Dat is een psychologisch en filosofisch raadsel, een wonder - voor mij een flauwe maar stellige aanduiding van den transcendenten aard van dat bizonder geluk. Het komt bij andere aandoeningen nooit bij mij voor. ▫ In herinnering retro-actieve lust zou ik 't noemen, gelijkstaande met voorgevoelen.

zondag 6 december

Zoel (54°), vochtig, in tien dagen geen zon, van daag helder.

Daar keer ik weer tot mijn boek. Een maand lang genoten van onafgebroken en allerintiemst correspondeeren, zonder verwarring of moeielijkheid. ▫ Maar nu in eens weer, heel erg. Drie brieven van mij die het gestadig erger maakten, tegen hun bedoeling in. ▫ Heel fijn weefsel, in de war, in de knoop - en 't minste rukje doet zóó'n pijn, zóó'n pijn. ▫ Zij was aan 't tobben geraakt over een expressie van mij. Zooals altijd een oude zaak. Ik heb die expressie zoo vaak gezegd en geschreven. Ook over iets in mijn oude boekjes. Ook vond ze dat ik in mijn brieven gepréoccupeerd leek. ▫ Dit laatste was volkomen een illusie, een hersenschim - want ik was nooit van mijn leven zoo uitsluitend met onze correspondentie vervuld. ▫ En dit alles duidde op een subtiel en gecompliceerd verdriet in haar, waarvan het fond, zooals ze zelf juist heeft uitgedrukt, altijd is een angst voor onoprechtheid van mijn kant. ▫ Angst die werd versterkt door het niet begrijpen

aant.

waarom ze die boekjes nu pas kreeg. In deze toevalligheid zag ze van mij voorbedachtheid, alsof ik iets voor haar verborgen had willen houden totdat ze er sterk genoeg voor was. ▫ Nu heb ik nooit iets opzettelijk voor haar verborgen gehouden. Er was harmonie in mijn ziel, mijn uitingen tegen haar en mijn verleden. Zij meent dat er tegenstrijdigs is in deze drie. ▫ Ook mijn expressie ‘dat ik niet anders heb kunnen doen -’ hoort ze als een uiting die mij ontsnapt is, waarmee ik bedoel dat ik zoo uit ridderlijkheid of medelijden jegens haar heb moeten doen. ▫ De bedoeling is natuurlijk dat ik mijn daden niet gedaan heb onder de blinde impuls van roekelooze en zelf als verkeerd geweten hartstocht maar met heilige overtuiging van goed te doen. ▫ Ze weet dit alles precies. Ze weet mijn motieven zoo nauwkeurig als ik ze zelf heb kunnen opschrijven. Ze zou volstrekt niet lijden door die expressie als ze al mijn woorden van nu en vroeger voor volkomen betrouwbaar hield. ▫ Hetzelfde geldt voor dat verschil, dat ze opmaakt uit de lectuur der oude boekjes. Dat die boekjes veel onbegrepens voor haar verduidelijken is niet mijne schuld. Ik heb alles uitgesproken wat in mij was - maar ze heeft natuurlijk veel niet kunnen verstaan. Evenmin als ze mijn boek verstond. Dat is noch haar schuld, noch de mijne. Ik heb niet *genoeg* gezegd, maar ach! hoe weinig tijd zie ik haar - en hoeveel zei en schreef ik al niet. ▫ Maar zij ziet hierin iets anders. Een soort met haar meepraten - een soort verfraaien door mij - een soort - onbewuste - onoprechtheid. ▫ Als mijn betrouwbaarheid voor haar stond, onwrikbaar, als een boom - dan zou ze eerder haar oogen niet gelooven of haar begrip niet, dan door zulke dingen lijden. Maar zoodra ik haar lijden bespeur dan weet ik wat er gaande is. ▫ En hoe ik nu al, met de uiterste voorzichtigheid poogde te zeggen dat er iets in haar was dat ik niet goed - dat wil zeggen niet precies zooals 't hoort - vind, en dat ik die en die expressie niet mooi - d.w.z. niet mooi genoeg voor het bedoelde vind. Dan voelt ze die woorden ‘niet goed’, ‘niet mooi’ als hevige verwijten, als verwijten van positief slecht en leelijk - en dan is er voor mij geen redden meer aan ▫ Wat ik nu schrijf baat me niet. De takt hiervoor schijnt me te ontbreken. Drie brieven met de uiterste zorgvuldigheid, geduldigheid en zachtmoedigheid gecomposeerd, misten hun doel geheel.

Nu weet ik niet beter te doen dan te wachten en hierin te schrijven. Dan stuur ik haar dit later. ▫ Een floers van ellende natuurlijk over deze dagen. Mijn hoofd in mijn handen en kreunen van de pijn. ▫ Maar die pijn doet toch iets goeds. Ze doodt weer allerlei kleine dingen. Ze doet weer groot voelen en hoog-somber, maar sterk. ▫ Zij doet mij in alles goed. Ook, ja

vooral in pijn. ▫ En liever is ze me nu dan ooit nog. Ik weet wat het is, het is niet goed, niet heelemaal rechtvaardig jegens mij - maar niet onsympathiek - o neen, het is nobel en droevig alleen. En het doet mij nog met dubbele inspanning mijzelf doorgronden. En ik weet hoe toch weer liefde voor mij de alleronderste grond is.

Papa erg ziek geweest. Een paar nare dagen. Ipsen's boek over Holland.

7 december

Somber, zoel, regen. ▫ Dit boek ruikt naar Oosterbeek. Ik denk door die roos er in. ▫ Weer keer ik tot het boek in. Nu ik haar niet schrijven durf, leg ik hierin toch stil mijn groeten aan mijn koningin. ▫ Ik leg mijn handen over haar arme hoofd.

8 december

Helder weer, zoel, voorjaarachtig. ▫ Ach! ach! ach! ach! - Ik zit met haar drie laatste brieven en haar twee briefkaarten voor me. - Hoe is dit toch mogelijk. Wat moet ik toch doen. ▫ Hoe is 't godsmogelijk - Er is niets in ons beiden als de hoogste liefde, met vaardigheid tot elk offer. En nu wonen wij stom tegenover elkaar en geven elkaar niet wat we toch elk het meest verlangen. ▫ Ik zwijg niet uit eenige trots - er is geen spoor van trots in mij. Maar alleen omdat elk nieuw briefje haar meer pijn doet. ▫ Ik snak naar een woord van haar, hoe naar ook of pijnlijk - elke post is een bittere deceptie. ▫ Ik begrijp zelfs niet wat ze nu eigenlijk van mij begeert. Misschien dit wat hierin staat, daarom zal ik dit morgen bij haar brengen. Ik moet haar toch *iets* zenden, ik kan het arme lieve hart toch zóó niet laten. ▫ Ik had veel hoofdpijn van daag en voelde mij heel suf en ellendig.

O dat ze toch wat geduld met mij hebben wou. De eerste brief zei ze nog: but yet I know ... De tweede dat altijd spreken het zou verhinderd hebben - maar die briefkaart was zonder iets daarvan. Toen was haar geduld en vertrouwen op mij uitgeput. ▫ *Ik* de waarheid niet willen hooren! Goede God - hoe overweeg ik het alles, en hoe blij ben ik als ik iets beter begrijp. Hoe blij was ik toen ze schreef dat ik S. niet begreep. Goddank! zei ik. En toen wou ze juist ‘dat punt laten rusten’. Ik wil nooit een punt laten rusten wanneer ik kan leeren beter te begrijpen. ▫ Weet ze dan nóg niet, na zoveel ervaringen/ dat ik nooit opgeef de pogingen om elkaar beter

te verstaan. Als ik gedaan had, vroeger, wat zij zeide te willen - dan hadden wij al sinds een jaar elkaar niet meer geschreven. Van mij kwam altijd de poging om beter verstaan te brengen. En hoeveel beter dan ooit verstonden wij elkaar niet de laatste weken. Ik dacht niet dat dit zóó hevig weer terug zou komen.

Haar eerste briefje, 't eerste van 3 Dec. vond ik heel lief en mooi en intiem. Het waren zeer enkele speciale dingen er in die mij aanduidden dat er iets in haar was wat er niet moest zijn. Wat niet overeenkwam met mijn begrip van intimiteit. ▫ Natuurlijk kon ik mij daarin vergissen, maar ik moest het toch zoo zeggen. Ze heeft mij echter niets verklaard, niets uitgelegd - ze hoorde alleen heftig die woorden ‘niet goed, niet mooi, niet intiem’ als harde verwijten tegen haar heelen brief, en dat onderdrukte en overstemde alles. ▫ Bij volkomen intimiteit past naar mijn gevoel niet die doodelijke angst, dat tot krankzinnigheid pijnigende leed, bij de gedachte dat ik gehandeld zou hebben om harentwil, omdat zij het vroeg. ▫ Dat dit *niet* de beteekenis was van mijn uitdrukking, doet er niet toe, Dat zij zoo bang is voor die beteekenis, dat is 't. ▫ Bij de zekerheid van een volkomen gelijk-op-gaande, tot in 't oneindige vertrouwende liefde - is het mij nooit pijnlijk van haar te hooren ‘ik deed dit om jou’. ▫ De gedachte dat dit een meerdere verantwoording zou werpen op een van beiden, komt niet in mij op. Als er verantwoording is, is die altijd, altijd voor beiden volmaakt gelijk. ▫ Ook eenig gevoel van vernedering, van gekrenkte trots is daarbij ondenkbaar in me. Noch het vragen, noch het aannemen van het grootste offer lijkt me vernederend, als de liefde aan beide zijden eindeloos zonder denkbare grenzen is.

Ik gevoel zóó gelijk-op met haar dat ik nooit weer de sensatie van leed kan krijgen door eenig gevoel *tegenover elkander*. Alleen wèl door een gevoelen dat wij een van beiden voor onszelven niet begeeren. ▫ Ik dacht dat zij dit gelijk-op voelen in de laatste maanden begreep. Zij heeft het gedurende langen tijd niet zoo begrepen als ik het voelde. In Oosterbeek en daarna wèl, dacht ik. Maar deze angst en deze pijn hoorde er niet in.

Een stille hoop in mij dat zij haar dagboek heeft bijgehouden deze dagen, en dat ik dat zal krijgen met dit terug.

Ach boe zegen ik de lieve, moeie oogen, en het arme, dierbare hoofd.

10 december

Storm. Heel moe van 't schrijven.

11 december

Stiller. 40°. ▫ Heden nacht van Maurice Barrès gedroomd.

Woensdag avond bij de muziek heb ik een oogenblik - neen! wel uren, alles teruggevoeld wat ik zoo angstig verlang - ben ik in dien ziele-toestand geweest ... ja ik kan er nu volstrekt niet meer over schrijven. Het was veel te hoog voor alle woorden van nu. Ik zag toen den kelder waarin ik nu ben, de put, de grauwe wereld zooals die nu is en ik wist dat het weer zoo worden zou.

But I was strangely comforted and God's love had shone upon me.

zondagmorgen 12 december

Dit is toch een totale vergissing van me. Zij had eens gezegd: ‘als ik maar zeker was van je oprechtheid zou ik *nooit* door je brieven lijden’. En dit kwam uit met mijn ervaring, dacht ik. Als alle twijfel weg was/ als mijn brief haar heel duidelijk oprecht voorkwam dan antwoordde ze niet gekwetst, niet onvriendelijk ook al stonden er niet vleiende dingen in. ▫ Maar zoo een brief dacht ik juist gister geschreven te hebben. Een brief waarin een absolute zichzelf noch anderen ontziende waarheidsliefde zóó duidelijk was uitgedrukt als mij dat nog nooit gelukt was. Mijn innerlijke, naakte gedachten, alsof zij en ik menschen buiten mij waren, waar ik als een vreemde op neer zag. ▫ Haar wantrouwen, rechtvaardig door intuïtie, onrechtvaardig in al zijn uitingen, mijn geduld daar tegenover, niet enkel door natuurlijke zachtheid, maar door het gevoel van onwaarde, het gevoel dat ik dit wel dragen mag als wel verdiend. ▫ Hoe kon ik met minder terughouding over ons beiden spreken. ▫ En zie, nu grieft het haar toch verschrikkelijk - en ik krijg de allerergste brief. ▫ Ik voel mij heel rampzalig. Ik heb *nooit* een uitdrukking tegen haar gebruikt van zoo vèr strekkende beteekenis als zij ze tegen mij zegt.

17 december

Kil weer, lichtbewolkt. ▫ (Gedroomd dat Tuckey uit Londen ging, zich vestigen in een kleine stad).

Oude boekjes gelezen. Een sterk gehinderd gevoel, door het verwoesten van die mooie sterke jongensliefde. ▫ Door mijn zwakheid. Vooreerst Amsterdam en de studenten. Afschuwelijk dát. ▫ Mijn gedweeheid is zoo daarin. Hetzelfde wat Hans heeft. Het gevoel van ‘zóó moet het eenmaal’

ondanks weerzin en verdriet. ▫ Dan de geringschatting van mijzelven. Mij als deugd ingeprent - en verderfelijk voor me. ▫ Het te gauw gelooven aan mijn eigen dwaling, mijn eigen ondeugd, eigen onbeduidendheid. ▫ Misschien kon het alles niet anders - maar bij 't overlezen erger ik mij vaak. Vooral dat men *mij* student liet worden in Amsterdam. ▫ God! wat hadden diepvoelende en vrijgezinde ouders mij een leed kunnen besparen. ▫ Misschien heb ik het noodig gehad - om mij tot productie te brengen. ▫ Maar ze hebben mij dan letterlijk geofferd als Abram Isaäc, aan de menschheid.

21 december

Sinds eenige dagen helder, vriezend weer. ▫ Den 15^{en} was B. hier. Ik denk aldoor om dien avond. Het was een rijke avond. Wij verstaan elkaar aldoor beter. ▫ Zij is onuitsprekelijk goed. Maar ze heeft weinig ziels-omgang met menschen gehad. Dat correspondeeren in gelijk op gedachte-leven is haar vreemd. Daarin is zij niet zoo vaardig, en ook niet gehard.

Ik lees Japanese girls & women (Alice Mabel Bacon). ▫ Uitmuntende dingen in de Japanners: Ze zijn zindelijk, matig, eten geen vleesch, hebben allen fijnen smaak voor mooi, zijn gedistingueerd in hooge mate, houden hartstochtelijk van bloemen en beschouwen den koopmansstand als de laagste maatschappelijke stand. Ook vragen de geneesheeren er geen geld voor hun diensten, achten dat vernederend.

22 december

Koud, helder, 25°. ▫ Ik werk nu ingespannen en uiterst serieus. Ik ben aan hoofdstuk XXIX. Ik schrijf één of twee bladzijden per dag. Het vereischt sterke concentratie. Het bewust vasthouden van een zekere stemming en dan aandachtig zoeken naar de kleuren en klanken en woorden die daar innig aan vast zijn. Het is wonderlijk werk. Ik kan wat meer of minder nauwkeurig goed zijn, maar ik kan niet dwalen. De aaneenschakeling der sensaties is van te voren al bestemd, al tot harmonie verbonden. Het werk is al in mijn hoofd voltooid, het ligt voor me als een uit elkander genomen horloge. Ik werk nu zoo secuur als een horlogemaker. Ik zet het in elkaar. ▫ Niet kunnen werken beteekent nu, niet kunnen vinden wat ik klaargelegd had. Niet rustig, niet geduldig zijn. Of de structuur niet recht begrijpen. ▫ Maar het lezen van dit werk moet ook een inspanning zijn. ▫ Soms herlees ik het zelf en voel het niet. Dat vermijd ik angstig. Als ik denk dat ik 't niet voelen zal, durf ik 't boek niet open slaan.

aant.

[1892]

2 januari

Stormachtig, 40°. ▫ Sinds B. hier was ben ik wat tevredener met mezelf geweest. Niet vroolijker, maar sterker. Hoe langer hoe meer onthouding van prikkels oefent me en versterkt me. Niet meer uitzien van de eene prikkel op den andere, zooals vroeger, in dagen - dan een pretje, een bezoek - of in uren - dan een boek, dan een sigaar - maar gestadig werksaam en energiek blijven uit eigen kracht. Dat is mijn toeleg. Geen vleesch, geen wijn, geen zoetigheid, rooken verminder ik - maar geheel ophouden in eens zou mij plagen. Ik plaag mij niet door deze onthoudingen, ik doe 't alleen als ik 't met satisfactie doen kan, met een zeker plezier. Als ik 's avonds mijn werk af heb, rook ik. Maar dan eerst denk ik er ook om. Het valt me niet moeielijk 't voor dien tijd te laten. Maar dat heb ik geleidelijk en opzettelijk zoo bewerkt, door telkens wat uit te stellen. Zoo ook 't gemis van zoetigheid, waarvan ik veel houd. Zelfkwelling zou mij kwaad doen, daar ik voortdurend op 't kantje van melancholie ga, en daar niet in wil vallen.

3 januari

Goed weer, frisch, N.W, wat zon. 45° ▫ Ik heb deze week een stuk geschreven tegen mezelven onder den pseudoniem Lieven Nijland (L.N. ‘Ellen’) en dat door Jeanette Voorbeytel laten copieeren en versturen uit den Haag, Malakkastraat 23. Ik heb getracht het strengste oordeel over mijn publieke persoonlijkheid te vellen dat zonder grove onrechtvaardigheid geveld kon worden. Ik heb dit gedaan omdat ik vond dat het eens gebeuren moest, voor het publiek en voor mijzelven. En ik ben er zelf het beste toe in staat, om het scherp, hard en toch niet onrechtvaardig te doen. Ik wilde mijzelven overtuigen dat ik van een kritiek de onrechtvaardigheid en niet de hardheid hinderlijk vind. En ik heb er veel plezier in, geen spoor van gêne. Dit valt mij mee. ▫ Doch heel zuiver is 't misschien niet, omdat dit ten eerste mijn trots niet treft, die niet zou dulden dat een ander mij vernedert maar wel dat ik het zelf doe. En ten tweede omdat er een zekere Schadenfreude bij komt. Want ik verkneuter me in de half vergenoegde, half meewarige gevoelens mijner vrienden. ▫ Ook heb ik al een flauwe voorsmaak van mijn satisfactie, als het eens uitkomt, wie L.N. is, en de gemengde gevoelens van verbazing, teleurstelling en admiratie die daardoor zullen ontstaan. Dat deugt natuurlijk niet. ▫ Doch een pseudonym was noodzakelijk. Een opene zelfkritiek zou alle aardigheid er van

afnemen, en niets als hoogmoedige nederigheid zijn. Ik zou dan niet kunnen laten te rekenen op bewondering voor mijn zelfverloochening. Door deze pseudoniem is dat uitgesloten. Mijn voorzorgen zijn goed genomen en ik houd weinigen voor zoo scherpzinnig dat ze er achter komen. Kloos zeker niet. Hij zal aan Verwey denken, eerder. ▫ Ik begrijp wel dat ik 't voor mijn beste vrienden niet stil zal kunnen houden, maar voor 't groote publiek wel, ten minste den eersten tijd - en daarop komt het aan. De opinie dat iemand mij eens ferm de waarheid heeft gezegd is gelanceerd, de gerechtigheid voldaan, de toorn der Goden afgewend. ▫ Ik heb nagenoeg geen moeite gedaan om mijn stijl te maskeeren. Ik heb er gewoon op los gestileerd, als in ieder ander artikel. Maar ik reken er op dat de lezers van den aanvang af op een verkeerd spoor gebracht, meer met hun hart lezen dan met hun literair oordeelsvermogen, en dus door hun gemoedsaandoeningen van satisfactie, meewarigheid, leedvermaak verblind blijven voor de duidelijke kenteekenen van mijne schrijf- en denkmanier.

6 januari

Koud, felle wind, ellendig weer. ▫ Niets kunnen doen vanavond. Gelezen Vie de Ste Thérèse. Japanese Girls and Women.

Er is weer ellende.

7 januari ('s avonds na mijn brief)

Stil, dik sneeuw. ▫ Het is toch haar romantisme, als ik 't wel overdenk. Ach! deze harde wereld is niet voor haar. ▫ Zij wil de dingen precies naar haar verlangen. Zij weet niet van geven en nemen. Ja, dat is mooi in haar. ▫ Zij wil een toestand zoo en zoo, en dan absoluut zoo. De waarheid verdraagt ze niet, als die een haar afwijkt van haar voorstellingen. ‘Hou dan maar vóór je’ zegt ze tegen God ‘alles of niets’. ▫ Ze wil 't wel weten, de waarheid, ja precies! - ja, ze moet angstvallig precies weten dat God haar niet bedriegt. Ze wil de waarheid, maar die zooals *zij* wil. Anders wil ze liever heelemaal niets, heelemaal dood, weg, uit.

Schipperen is haar absoluut vreemd, liever breken dan toegeven. ▫ En ze begint met haar fantasieën. Dat is 't romantische. Komt dan de waarheid en die lijkt anders - dan weg, dan wil ze er niets van. ▫ Het is heel mooi, het is zoo sympathiek, maar och arme! in *dit* leven, in *dezen* tijd - ‘in deze treurige gevangenis’!

Vroeger was het vaak mijn indruk, dat een brief haar altijd genoegen deed als er iets vleiends voor haar instond, en haar altijd kwetste als er iets minder vleiends instond. ▫ Feitelijk was het zoo, maar de reden er voor was zeer gecompliceerd en volstrekt niet gewone, kleine ijdelheidsstreeling. Dat begreep ik zeer spoedig. Naar hare meening was het een schennis van onze liefde - zij wilde mij geheel voldoen. Dat wil zeggen: zij wilde dat niet trachten te bereiken, zij wilde dat het er *was*. Als dat volkomen voldoen er al niet *was*, dan moest het maar liever uit zijn, dan was alle plooien en schipperen vernederend. ▫ Dan leek het, alsof ze gewoon ijdel was en geen aanmerkingen velen kon. Maar zoo was 't niet. Ze kon niet velen dat ik van volkomen liefde sprak, dat ik dit wilde doen voorkomen, dit wilde doordrijven als 't ware - terwijl ik aanmerkingen op haar had. ▫ Ze is in 't geheel niet ijdel, absoluut niet. Maar ze zou het bijna geworden zijn door dit voelen. Maar ze zou nooit iets opzettelijk willen *doen*, om een onvolkomenheid te verhelpen, - waar alles naar hare meening uit zich zelf en in eersten aanleg al volkomen moest zijn.

Nu is 't enorme verschil tusschen ons dat ik een plooibaar mensch ben. Daardoor kan ik leven, waar zij feitelijk moet ondergaan. Dat is de reden van mijn succes, van mijn kracht, - maar ook de reden van de droevige stoornissen in onze sympathie. ▫ Dat plooibare heeft zij gevoeld, al zeer spoedig en het is haar eigenlijk antipathiek. Ondanks haar liefde, zou ze liever willen dat ik bezweek, dan dat ik mij weet te redden waar zij 't niet uithouden kan. ▫ Ze kan dit mij niet telkens zoo beduiden dat het mij overtuigt. Want ik ben veel gevatter en eloquenter dan zij - en het is bij haar zuiver intuïtie, dikwijls half onbewust. Ze spreekt dan van onoprechtheid, maar ik ben niet duidelijk onoprecht - of van minder groote liefde, maar ik weet beter en voel dat ik nooit sterker zou kunnen liefhebben - of van veranderlijkheid, maar het is niet recht veranderlijkheid want ik voel mijn wil/ mijn persoon onveranderlijk naar 't zelfde gaan. Maar als ik iets niet heb, dan wil ik het bereiken, met geduld, taaiheid, buigsaamheid - als ik iets niet ben wil ik het worden - als de waarheid niet is wat ik wenschen zou, dan breek ik niet en vertwijfel ik niet, maar voeg mij en tracht er van te halen wat er van te halen is. ▫ Maar zij wil zijn of niet, hebben of niet, en niet toegeven. ▫ Nu is het zoo dat een onbuigbaar mensch de buigbaarheid niet bewondert, al leidt die tot grooter dingen - maar de buigbare mensch zal altijd den onbuigbaren bewonderen al ziet hij die bezwijken. ▫ Daarom voel ik voor haar altijd groote bewondering, al vind ik haar bepaald dom, terwijl omgekeerd mijn meest overtuigende welsprekendheid

haar gevoel van antipathie niet kan verdrijven, zoolang ze meent dat ik weer bezig ben te schipperen. ▫ Daardoor doet ze mij dikwijls geweldig onrecht, veel meer dan ik haar ooit deed, en toch voel ik haar steeds de meerdere in goedheid. Daardoor zeg ik dat ze altijd gelijk heeft, al heeft ze, juridiek gesproken, het meest manifeste ongelijk. ▫ Mijn grootste *inspanning* tot goedzijn, zooals die dezer laatste dagen, treft haar dan niet, ze spreekt er ongevoelig over - ze verstaat het niet, het neemt haar gevoel van antipathie niet weg. Dat zou alleen een plotselinge, spontane uiting van mijn natuurlijke aangeboren goedheid. Voor mij is dit schrikkelijk hard, daar ik de inspanning natuurlijk verdienstelijker vind dan het zijn.

Als ze van mij wil blijven houden moet ze dit leeren begrijpen en accepteeren, als het kan. Ik kan veel doen tot zelfcorrectie, maar ik kan mij niet van nature anders maken. ▫ Maar ik geloof dat de waarheid haar toch te machtig zal zijn, - dat zij namelijk reeds zóóveel van mij houdt, dat ze zich wel zal *moeten* schikken, door den strijd harer neigingen, door haar werkelijk onuitroeibare gehechtheid, die toch niet minder diep kan zijn, na zooveel jaren en samen overbracht leed, dan mijn eigene.

25-28 februari

Hoogstratens Dood.

De grootste tijd van mijn leven.

8 maart

Nog koud en sneeuw. ▫ De dagen worden monotoner, na een sterk bewogen tijd. ▫ De lezing in Utrecht. Toen haar komst bij mij op de kliniek den volgenden dag (3 Febr.) ▫ Toen Woensdag mijn eerste bezoek in U. Haar slaap beneden, het opvliegen toen er boven gescheld werd. Haar schreien uit angst dat hij sterven zou.

Toen de Groote Nacht.

Daarna de tocht naar Groningen. Zaterdag avond, Zondagmiddag in Utrecht. Dinsdag avond met de piano-muziek bij haar. Witte en paarse bloemen.

Daar tusschen door de infamie van Kloos. ▫ Het gedoe over 't stuk van Nijland. Zijn onhebbelijkheid tegen Jeanette Voorbeytel. ▫ De stukken in studentenbladen. De brief van Etha Fles. Een gehaspel en gesol met mijn persoonlijkheid tot wee-worden. Alles op dien grooten somberen achtergrond.

Het groote insult. De onzekerheid wat ik hiertegenover doen moest.

aant.

De inspanning tot zachtheid en generositeit, zonder waarheid en waardigheid te kort te doen. ▫ Nu geëindigd met zwijgen. Van middag nog een brief geprojecteerd, heel zacht en verklarend. Maar verworpen als ontoereikend. In waarheid en waardigheid blijvend, kom ik niet tot zijn zachte zelf. En anders wil ik er niet komen.

Van daag en gister, door de stilte na zooveel emotie, door werkeloosheid, door het van haar wegzijn en haar niet kunnen bijstaan in haar leed en zorg - weer zeer gedeprimeerd.

15 maart

Na lange kou en sneeuw, eindelijk dooi. ▫ Zondag een lange dag in Utrecht. Met Matje en Sammy gewandeld. ▫ Het katje.

Na dit Boek komt ‘Elisabeth, het Boek van den Dood’. ▫ Eveneens een groote compositie, maar anders van toon. Meer verhaal. In koele, hooge effenheid geschreven haar leven. Haar jeugd, haar huwelijk, haar liefde. Daaromheen Sam en Martha en ik. ▫ Martha's vriendschap, Sam's haat. Middenin, groot en zwaar, Sam's dood. ▫ Het leit-motief haar Doodsverlangen en de wisselingen daarin door het Leven. De Dood het poëtisch subject van 't werk. Haar leven de artistieke trame. ▫ Utrecht daarin, groot gezien, de heilige stad in 't hart van mijn land, de hooge, alleenstaande Dom.

Bij 't gaan naar haar toe, een conceptie van de volgende groote comedie. ▫ Die is twee deelen: 1 de goede man die geofferd wordt om zijn goedheid. 2 Het laatste oordeel - de schipbreuk der Goddelijke rechtvaardigheid zooals die thans gedacht wordt. ▫ 't Eerste op de aarde, reëel. Verlossing van een verdrukt volk, - de verlosser door dat volk gedood. ▫ 't Tweede in den hemel. Jahweh op den laatsten oordeelsdag. Oproer en ondergang van zijn rijk. ▫ Dit wordt een wilde, dolle comedie. Zoo overmoedig mogelijk. Naar het oude plan.

18 maart

Een prachtige zonnige voorjaarsdag. ▫ Ik voel mij hopeloos in de klem en zie geen verlossing. Ik heb mij altijd wel een beetje zoo gevoeld door de veelheid mijner neigingen. ▫ Ik kan mijn werk in Amsterdam niet goed genoeg doen, ik ben er niet bij. Ik ben verstrooid en mis de rechte applicatie. Als ik mij er geheel aan gaf zou ik mooi reusseeren. Maar het zou alle tijd van mijn leven nemen. En die kan ik niet geven. Maar nu moet ik het doen

aant.

omdat ik geen geld heb. Ik kan geen oogenblik ophouden omdat mijn kostbaar gezin leven moet. En wij hebben veel noodig. ▫ Die mooie reussite wil ik wel laten loopen, al is het de inspanning van een leven waard. Ik heb beter, dat weet ik. Ik zou het opgeven als ik kon, al zouden de menschen zeggen dat ik 't opgaf omdat ik er niets meer in zag. Het idee, mijn idee, is mooi en het heeft de toekomst. Maar voor mijn beter werk zou ik het toch loslaten. Ook zou ik misschien meer overtuigingskracht hebben als het mijn broodwinning niet meer was. ▫ Ik zou veel geld moeten hebben. Want in armoede zou ik ondergaan, ik zou niet kunnen werken. Nu al is het vuil, dor en armelijk leven om mij heen - het gore, vunzige, onreine, leelijke - mij een dagelijksche kwelling. Onze Noordelijke stadsarmoede is afschuwelijk. ▫ Nu al lijd ik onder de slordigheid en viesheid van mijn kleine, slechtgebouwde huis met kinderen en dieren. Ik kan er niet tegen.

woensdag 23 maart

Maandag prachtig weer met zon-nevel/ van daag en gister guur. N.W. 45°. ▫ Lees Bettina Brentano met veel genoegen. Zondag avond in Utrecht. Goed.

Mijn Boek wordt gedrukt. Soms voel ik geheel vrij en goed. Maar futiele kleinigheden brengen mij van streek, zoodat ik niet verder kan. ▫ Zoodra ik op eenigerlei wijze den prikkel van eerzucht voel, kan ik niet werken. ▫ Maar zoodra ik geheel vrij voel, zonder ongeduld, zonder gedachte aan mijn figuur in de wereld, zonder vergelijk van mij met anderen, heelemaal voor mijzelf en mijn werk, dan kan ik pas schrijven. ▫ Van avond is het b.v. mis, omdat ik over den roem van anderen of het succes van anderen gedacht en gesproken heb. Zoolang ik nu iets voel wat naar begeerte lijkt naar iets dergelijks, roem of succes, dan is alle werkkracht dood, dan *mag* ik niet werken, voel ik. ▫ En dat kan niet willekeurig, deze avond is onherroepelijk verloren, dat weet ik. Ik moet afwachten. ▫ Als ik moe ben, ben ik ook eerder gestoord. 's Morgens altijd beter. Hoe jammer dat ik niet 's morgens werken kan.

30 maart

Helder. koud. O.wind. ▫ Gister met Paultje naar Utrecht, in Château d'Anvers geslapen, bij Betsy ontbeten, 10 uur naar Amsterdam, 's middags Paul weer gehaald.

aant.

Een vreemde opvolging van sensaties. Ik voelde mij gister, eer ik ging, al slecht. In de macht van mijn booze demon. Haast vroolijk, als bij 't vooruitzicht van een pretje - en niet sterk, niet hoog en heilig. ▫ En dat moest wijken, door een weg van groot machteloos verdriet, heilzaam verdriet. Ik heb mij geschaamd, en ik ben beter geworden. En nu ben ik als door en door hersteld.

Al deze variaties voelt ze en reageert er op - zonder dat onze woorden het eigenlijk uitbrengen. Ons spreken was verwarring - maar haar doen jegens mij was precies rechtvaardig. Toen ik slecht voelde, deed ze vreemd en veraf - en toen ik beter was, deed ze onbeschrijfelijk lief. O dat plotseling zeggen: neen, ik ben niet bang, zie maar! Die aandoening in me.

dinsdag 5 april

Sinds drie dagen zomer. Prachtig weer/ overdag 60 à 70. ▫ Gister met B. gewandeld, de Vleutensche weg / warme avond. Met Carry.

Een treurige verjaardag gehad. Door mijn hardheid tegen Bodenhausen.

woensdag 13 april

Van 2 tot 12 April prachtig zonnig weer. Nu koud, Noordewind, bewolkt, klare lucht.

Groote angoisse. Niet weten hoe te harden.

Pur dicesti o bocca bocca bella

Goede vrijdag 15 april

Kil weer, zonnig, zilveren wolken, van nacht sneeuw, weinig wind. ▫ Vreemde dagen, O zoo vreemde dagen. ▫ Half sereen, half ellendig. Een groote kalmte soms, los van de wereld, niet bang voor gebeurlijkheden, hoog. ▫ Soms wanhopig, worstelend, verzet tegen mijn lot. ▫ Vrij van eerzucht. Voldaan over mijn werk. Hooggestemd. Soms zeer neerslachtig. Dan zie ik niets. Nacht. ▫ Gister avond in Utrecht. ‘Neen, je bent niets zoet, alleen dat touwtje mag je hebben, anders niets.’ ▫ In Carry's kamertje geslapen. O de vreemde dagen. ▫ Gewandeld van Hilversum met Hans. Van middag bijna gelukkig geweest. Iets heel lichts in me, als heel oud, als jongen, zonder zorg. Onbegrijpelijk. En toch diep diep ernstig. In de zon gelegen met de honden. Bij Jan Veth in 't atelier/ een mooi schilderijtje zien maken. Het Huizer meisje, zoo bleek in groen en paars.

maandag 25 april

Vorige week zonnig, vandaag regenachtig koud. ▫ Zaterdag voor 8 dagen, hen allen naar villa Eveline gebracht. Volgenden morgen naar Bentveld. In de hooiberg gelegen - zonnig april-laantje, primula's. ▫ Vrijdag 22 weer naar Zandvoort. Gelogeerd. Zaterdag middag over de duinen van Overveen naar de villa gewandeld. Goûter. Gesprek op sofa's in de mooie salon, voor de klare avondzee. Ver, ver van alle menschen. ▫ Zondag naar Bloemendaal gewandeld. Helder zonnig weer. De groote, prachtige duinen. Lindenheuvel. Rijtuig terug. Toen hen thuisgebracht. Z.W.

Dit alles in nog schooner licht dan iets te voren. Dan Oosterbeek zelfs. Ja Oosterbeek was - misschien liever, zomerscher, rianter. Maar dit was grooter, strenger, schooner. ▫ Zooals ze zat bij de spiegel-kast. En het roode, rijke, breede en gedistingueerde van die salon bij de avondzee. En het eenzame en toch innig homely. En het mogen zorgen. ▫ En de openbaring die nog gekomen is. Want ik vind dit een openbaring. Een liefde die zoo boven alles gaat, dat ze dit dragen doet als het allerbeste, het eenig goede. Zoo draag ik het.

zaterdag 30 april

Gestadig koud. Vandaag helder. ▫ Vernieuwde angoisse. Zij verstaat mijn brieven niet. Ze heeft het nooit goed gedaan en doet het nog niet. ▫ In de toestanden van reactie, van neerslachtigheid/ dan verstaat ze mijn brieven niet. ▫ Het is nu volkomen duidelijk. Scherp heb ik 't onderscheid gezien. Toen ik Dinsdag avond bij haar kwam zag ik het aan haar oogen. En terstond kwam een embarras over me. Nu zal ze alles van mij weer misverstaan, als vrocger.

Mijn bijzijn heeft sterken invloed op haar. Maar ik kan niet anders denken of zoo is zij het beste en natuurlijkste, zoo als zij is wanneer ik bij haar ben. En dat weerspreekt zij niet. ▫ Daarom wil ik haar zoo trachten te houden. Maar dat is haast ondoenlijk. Daarom trotseer ik haar tegenwerpingen en kom toch, als ik vrees dat zij te diep inzinkt. Om haar boven te houden trotseer ik, en geef toe aan mijn groot verlangen. Misschien is dit vaak zelfbedrog. ▫ Ik wil haar niet beurtelings in over-spanning en reactie. Ik wil haar gelijkmatiger, zooals ik. ▫ Ik ben gelijkmatiger - De stemmings schakeeringen hebben wij beiden gelijk - ja dat heb ik toch iets sterker misschien, en ik geef er graag uiting aan. Maar die wisselingen zijn klein en welbewust. Het groote op en neer gaan, actie en reactie - waarmee in-

aant.

zichten, gedachten, opinies, alles verandert - het leven in twee sferen, onbewust van elkaar, dat heeft zij sterker. Ik merk het op, zij vindt dingen goed als ze bij mij is, die ze later niet goed vindt. Ze verstaat en begrijpt mij dus zooals ze mij uit brieven niet verstaat.

donderdag 5 mei

Guur en koud. Een kacheltje, één kouë nachtegaal. ▫ Gister avond in Utrecht. Van daag mooie brief van haar.

maandag 9 mei

Koud gebleven tot gister, nu warmer, helder, zonnig, van morgen met frisch-kille nevel/ N.wind, maar weinig. Prachtige maan-nacht.

Gister morgen a good cry. Veel geschreven. Amsterdam ondragelijk. Van avond Anna Fles met de Duitsche vertaling. Een corvée.

zaterdag 14 mei

Gister vrij warm, 63°, van daag zoele regen. Bussum mooi. ▫ Gister in Amsterdam gebleven.

zondag 22 mei

Veel koue dagen. Van daag helder, met koue N.W.wind. Enkele witte laagwolken, drijvend. Cirrhi omhoog. ▫ Van daag een wieltocht over Baarn. Op den middag mooi mei-weer. Veel groen.

Verleden Zondag was ik in Artis met Carry/ Willy, Hans en Paul. Een warme, mooie morgen. Het trof mij bizonder, vervulde mij een paar dagen. Die beesten. Ik voelde zoo zuiver het aantrekkelijke van die dieren, het wilde, dat ik 't bijna begreep, wat dat is. Het was een groote charme, maar met spijt, dat ze gevangen waren, dat ze moesten uitsterven. Ik vond dit leven rijk en mooi, en die zuivere, wilde dierrassen beter dan alle andere cultuurwezens. ▫ Dit is nu, wat Rousseau met zijn *natuur* bedoelde. Dat begrip is dood voor ons. Er is geen vast natuurwezen. Alles is natuur.

Maar zoo begrijp ik nu de charme van het wilde: ▫ Er is een norma van evolutie. Een rechte lijn van ontwikkeling van het leven. De rechte levensweg. Men kan er van afdwalen en er toe terugkeeren. Cultuur behoeft er

niet van af te leiden, maar veel cultuur, door de hooge stijging *is* er van afgeweken.

Wilde dieren, wilde menschen, kinderen/ dat alles is er dichter bij dan wij. Dat voelen wij. Nu willen wij er naar terug. Maar daarom behoeven we cultuur niet op te geven. Er kan cultuur zijn in zuivere richting. ▫ Dit is het begrip ‘natuur’. Maar dit staat niet tegenover cultuur en vooruitgang. ▫ Toch verkiezen wij de wildheid, dicht bij de natuurlijn, boven cultuur er vèr van.

Zoo zijn de meeste kinderen beter dan volwassenen. En liever een goed kind dan een lam groot mensch. Maar niet noodzakelijk zijn volwassenen minder.

Vrijdag een Wagner-avond. Tristan & Isolde. Mooie muziek. Maar voor zijn muziek-dramatiek kan ik niet voelen. Ik vind hem geen poëet, Wagner. Alleen musicus. ▫ Zijn texten zijn onleesbaar, abominabel. De heele zaak gebaseerd op een rotte opera-traditie. Vol nog van het oude, leelijke, ontaarde operamooi, vol biermoffigheid. ▫ Veel de schuld van de zangers. Dat is niet echt. Dat is heel leelijk. ▫ Fillunger die een oratorium zingt is mooi. Geen een zanger van Wagner werd mooi bij 't zingen.

Er mankeert iets aan die muziek-drama's. Er mankeert het berusten op een eenvoudig verlangen. Er mankeert het eenvoudige mooi-willen. Zonder voorafgaande opera's, en dat is een bodem vol rottigheid, waren ze niet ontstaan. Het is mooi-gemaakt, bedacht, betheoretiseerd, met uitgedroogde filosofenwijsheid doorknoeid. Dorre professortermen als haren in de soep. ▫ De groote Duitsche muziek rust direct op kerkmuziek, religieuze muziek - of op het volkslied. Dat zijn zuivere grondslagen. ▫ Maar dit is de stelselmatige verfraaiïng van een totaal rot, dóór en dóór ziek en ontaard ding, de opera of het moderne drama.

Het is niet geboren, het kon niet geboren worden in dezen tijd, het is gezocht en opgebakken. Oude heldenlegenden opgewarmd en uitgekookt. Wie gelooft er aan? De executanten gelooven aan operamooi, verder niks. Al het geloof dat ze in deze vertooningen leggen is opera-geloof en muziekgeloof. ▫ De muziek is er - maar de rest is opschroeverij. Want dingen van dien aard kunnen door één man worden bedacht, maar niet gerealiseerd zonder een menigte bij wie het volle schoon der zaak in 't bloed zit. Anders zijn 't opgedirkte lijken, wassen-beelden. ▫ Het is toekomst-muziek, ja! als een droom van een geniaal man. Misschien komt er ooit iets zoodanigs dat echt is. Maar dit is valsch. De realiteit is heelemaal valsch en onzuiver. Het is vervelend, uitgesoept. Hoe konden ze daarna luisteren! zullen toe-

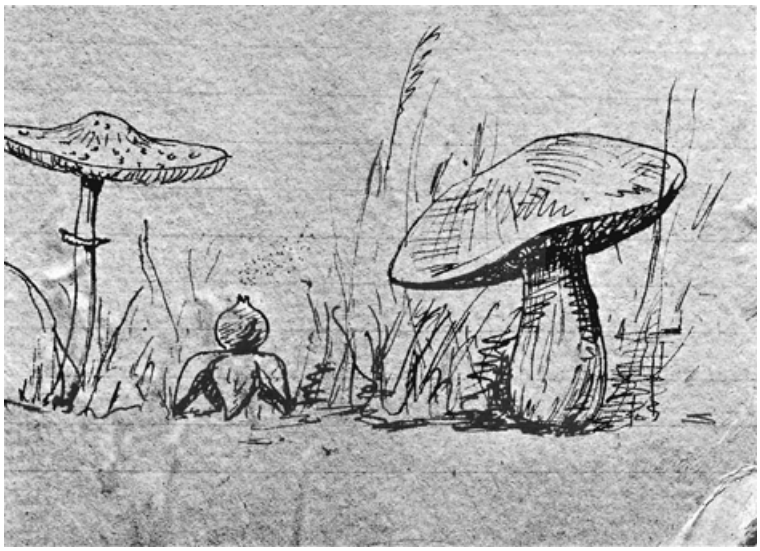

18 Handschrift De kleine Johannes, hoofdstuk V.

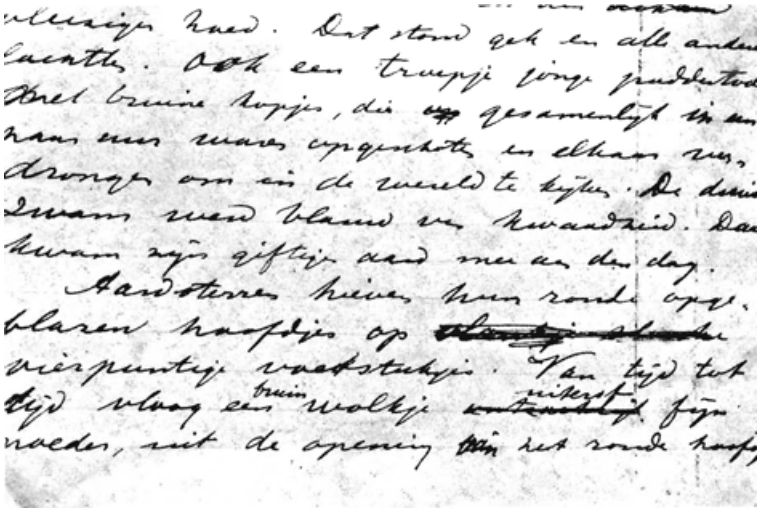

19 Schetsboekblad.

aant.

komst-musici zeggen. Zooals wij van den Wilhelm Meister zeggen ‘hoe konden ze dat lezen.’ ▫ Maar de W.M. was een belofte. Dat kunnen wij er niet meer in voelen door al die taaiïgheid/ maar de tijdgenoot voelde het.

dinsdag 24 mei

Een echte, warme, zomerdag. Tot elf uur onder de veranda. Gister ook warm. 's Avonds in U. geweest. ▫ Een vreemde tijd, het voelt als een overgangstijd alsof het zoo nooit blijven kan. Alsof een catastrofe te wachten is.

Van avond met Martha en de jongetjes en vijf beesten, 1 geit, 2 honden en 2 katten aan 't vijvertje gelegen. Paul valt er in, en zegt, staande in 't water: ‘nou ben ik net Ali’ en vond het dol prettig.

donderdag 26 mei

(Hemelv. Dag) Heel warm, 's morgens half acht 75°. De lucht met windveren die 's avonds wegtrekken. ▫ Ik zit in 't prieel. Deze warmte is mij erg aangenaam. Gister avond vergadering in Amsterdam. Van nacht eigenaardig gedroomd. Gedachtendroom. ▫ Lijken. Gevoel van vertrouwdheid daarmee en afschuw van die vertrouwdheid. Denken, dat maak ik nooit meer goed in dit leven. Die onreinheid wisch ik nooit af. Alleen in een reïncarnatie. Er zijn twee soorten van weten/ het berekenen en het voelen, het menschelijk en het goddelijk weten. Het tellen van de luchttrillingen en het hooren van de muziek. Nu moeten wij alles op de laatste wijze leeren weten. Dan eerst zullen we rein worden. Dit kunnen we bij elke reincarnatie beter. ▫ Bij 't wakker worden terstond bedacht het te onthouden.

Van daag wacht ik mijn lieve Livarda hier.

vrijdag 27 mei

's Morgens half acht 80°. Gistermiddag 86°. ▫ Ze was hier en het was een droeve dag. Ze kwam goed en in den aanvang was ze opgewekt. Ze verdroeg moeielijkheden licht. Maar het zakte in en het was heel naar. Mijn arm dagje voor haar. Ik weet geen troost. Ik wou mezelven wel wegdoen. Het was zomer gister, erg zomer. Ik wou haar zooveel geven maar het gaf niets. Een groot heimwee naar Oosterbeek. *Toen* kon ik haar gelukkig maken. Nu niet meer. ▫ Wat heb ik dan nu nog aan mijn leven.

zaterdag 28 mei

Nog even warm. ▫ Gister avond hoofdpijn.

maandag 30 mei

Prachtig weer, koeler. ▫ Ziezoo, nu ben ik weer eens flink ellendig. ▫ Er is iets in Hans wat mij doet begrijpen hoe ik mezelf dikwijls zoo ongelukkig maak. ▫ De ellende van Donderdag voel ik de schuld van een zekere traagheid in mijn voelen en begrijpen, tegenover haar impetueuze natuur. ▫ Nu, na drie dagen, weet ik eerst hoe ik had moeten doen om dit te voorkomen. Dit is niet berekend of overlegd, maar gevoeld, alleen wat laat. ▫ Het is jaloezie geweest, voor een groot deel - en die had ik terstond kunnen wegnemen of onderdrukken. Als ik 't toen maar begrepen had. ▫ Het moet zoo geweest zijn. Het is heelemaal begrijpelijk en natuurlijk. En wat flinkheid en breedheid en energie van mij had alles weggenomen. ▫ Ze zullen van mij ook zeggen: ‘now breaks a noble heart’.

zondag 12 juni

Niet warm, bewolkt. ▫ Veertien dagen van mooi zomerweer, soms heel warm. 8 dagen na Hemelvaartsd. dus Vrijdag voor Pinkster ging Martha haar mijn voltooid boek brengen. 3 Juni. ▫ Den volgenden dag seinde ik dat ik zou komen. Zij seinde af en ik ging toch. In U. gelogeerd. ▫ Dien Zondag aan vertaling gewerkt, 's avonds van Deventer, Anton Knottenbelt. ▫ Maandag Nunspeet (2^{e} Pinksterdag) de lieve explosie in den trein, diner in Amersfoort. ▫ Vrijdag Koninginnedag. Door de lichtjes met mijn meisjes. Weer gelogeerd.

Nu versuft, hopeloos, niet melancholiek, gelaten, hopeloos, geresigneerd tot alle ontbering.

Haar prachtige woorden gloeiden en trilden in het vuur, en de vlam sloop er langs en vrat ze op, en er bleef een zwarte klauw op de schaal, en de offerrook steeg op tusschen de vingers.

zondag 19 juni

Acht dagen zeer koud. Dikwijls onder 50°. Van daag iets beter. De laatste dagen regen. ▫ Veel geleden door kou. Van morgen een brief waarop ik niet antwoorden kan. Ze moet me zoo niet schrijven, dan houd ik 't volstrekt niet uit. Ik kan toch al niet.

aant.

woensdag 6 juli

Afwisselend weer, meestal goed. Zondag zeer warm. Twee laatste nachten regen.
Vrijdag 1 Juli reed ik 's avonds per viets naar U. Zeer treurige avond. Mislukt door mijn onhandigheid en haar gevoeligheid. ▫ Zaterdag avond ging ik weer. Logeerde. Den volgenden morgen vroege wandeling. Ontbijt. Rijtuigjc naar de zwemschool. Zwaluwberg. Heet dennenbosch. Martha vroolijk. Dejeuner in berceau. Diner op veranda met uitzicht. 's Avonds prachtig, de hei met meertje. En kamperfoelie en het zitten aan het haltje. ▫ Sammy maakte mij angstig. ▫ De vrees voor dien haat der menschen, waar toch niets te haten valt, is verschrikkelijk.

dinsdag 12 juli

Even mooi, nu en dan regen.
Moeielijk. Mijn speech voor Londen af. Tobben over mijn slordigheid. Traagheid in 't doen van details en van droog werk.

zaterdag 30 juli

11 uur 25 min. Midden in deze allerzwaarste oogenblikken een rust, alsof Gods hand mij aanraakte. Zooeven nog het gevoel alsof alles mij verlaten had. De vergiften bedacht, de daad van zelfmoord overwogen. Ik dacht mij bestemd te vergaan. Maar God heeft toch anders met mij voor.
Betsy gaat nu slapen. Ik zit op mijn studeerkamer. Ik heb vreesselijk nerveus gedaan en oogenblikken gehad van de violentste zielspijn. Nu voel ik het weer bedaren. Zij sprak van ‘aanstellerij’. Dit brengt het op 't hoogtepunt. ▫ Martha die mij jaren aaneen dag in dag uit ziet, kan alleen begrijpen wat dat voor mij beteekent. ▫ Maar stil, dit is alles niet goed. Ik moet bidden, bidden moest ik. ▫ Ik ben natuurlijk dezelfde serieuze man als altijd gebleven. Ik ben niet ziek en kan van lucht en kunst en physieke inspanning genieten ook al verlaat ik haar daarvoor een paar dagen. Ik heb niet genoten zooals ik met haar zou doen. Ik heb gevoeld dat ik dit noodig had om niet ziek te worden en ik dacht haar vast genoeg aan mij verbonden en genoeg op mij vertrouwend om dit wel te verstaan. Ik kon niet lang buiten haar. Ik heb mij goed gehouden. Mijn groot leed bleef in me, ik kon het immers doodloopen noch doodhuilen. ▫ Ik heb ééns gebeden, en met haar samen. Als ik bij haar was en ze wou bidden en vroeg me, ‘laat me nu even alleen’

aant.

zou me dat niet krenken, bevreemden. Hiermee drukte ik de hoogte van mijn stemming uit. Maar zelfs in die stemming wilde ik met haar samen bidden. ▫ Dit alles is voor haar verduisterd door pijn, pijn, pijn. Angst, wroeging, berouw. Als ik zoo voelde, als zij dacht, zou *ik* dan geen wroeging hebben? ▫ Nooit heb ik minder zelfverwijt gevoeld. Ik dacht: wij hebben elkaar, voor eeuwig, onveranderlijk, wij moeten dankbaar, vertrouwend en rustig zijn. ▫ O God en deze avond.

29 augustus

Mijnsheerenland. Koud, slecht weer.

Een maand voorbij. Londen, van 1-4. Denton Manor van 5-9 Aug. Twee dagen in Bussum. Van Vrijdag tot Maandag in Haarlem, toen van Dinsdag tot Maandag in Oisterwijk, toen hierheen.

Morgen muss ich fort von hier.

Ik lees the moral Ideal van Julia Wedgwood.

Over de zielstoestanden van deze laatste maand kan ik niet spreken. Het is te pijnlijk.

1 september

Niet koud, maar storm en regen.

In Bussum. Weerzin tegen het gevoel dat ik mij weer in dit leven schikken zal. Afkeer van dit bestaan. Gevoel of een groote verandering *moet* komen.

Ik was twee dagen in Utrecht. En dat was rijk en heerlijk. Orgel in den Dom.

Haar verhaal van grootma met de flacon.

Haar zielsgave in volkomenheid. Little women. Hochzeitsmarsch. Ein fester Burg.

2 oktober

Koud geworden. ▫ Ik heb aan een comedie gewerkt, maar het lukt niet. Ik voel dat het wel zou kunnen als ik den rechten toon vond. Nu is 't alles flauw, het is niet wat ik zoek.

Ik lees ‘Also sprach Zarathustra’.

16 oktober

De heele maand aldoor regen.

Ik voel mij zeer goed. Werklustig en gezond. Ik voel mij groeien en sterker worden. Ik werk nu 's morgens. Ik ga maar door aan mijn comedie.

Geschiedenis met Betsy en Jan en Anna.

Ik kan niet hebben dat ik als autoriteit, als gevierd, bekend, begaafd, veelwetend mensch geposeerd word. ▫ Ik wil maar zoo'n beetje spelen in 't leven. Wat ik weet is toeval, wat ik goeds voortbreng is toeval. Zoo moeten ze 't opnemen, Ik wil wel mijn best doen, maar ik wil niet ingeschreven staan als autoriteit.

Dit bloemetje kreeg ik toen ze weg moest aan 't station, gauw in mijn hand gestopt.

30 oktober

Sinds twee dagen warm, zoel, vochtig. 60°. ▫ Veertien dagen groote misère. Dit alles nu beter. ▫ Heden gewandeld bij Hilversum. Boekestein. Prachtig in 't bonte herfstgetij. Kamer gehuurd voor B. op Trompenberg.

Door 't lezen van Bettina's brieven (zelfmoord van Günderode) een plan voelen komen in mijn hoofd, of liever de realisatie gevoeld van een plan.

De comedie doet het niet. Verzen begonnen. Daarvoor geen voorraad. Niet genoeg geleefd na 't Boek.

De comedie in proza willen schrijven als een fabel. Dat wel goedgevonden. Maar toch verlangd naar het zuiver dramatische. Naar het zuivere, niet bizarre of komieke, toch dramatische mooie. Dat eerst doen. Dan de fabel, met al het fantastische en komieke. ▫ Dus een eenvoudige dramatische gebeurtenis. In verzen. Zoo eenvoudig mogelijk, zonder bijwerk. ▫ Het schema, de fabel al sinds jaren voorhanden. Van middag in eens gevoeld hoe het mooi kon worden.

Ik tob over mijn gebrek aan eruditie. Door vaagheid en traagheid. O hoeveel beter had ik geleid moeten worden. Met alles kom ik zoo laat, ik moet alles zelf vinden - en ik ben zoo volgsaam van nature. ▫ Dit voel ik de beslissende tijd van mijn leven. Het kan lang en vruchtbaar worden, - of het is met deze groote inspanning ook voor goed uitgebrand.

aant.

17 november

Laatste dagen zoel. Heden regen. ▫ Ik worstel met mijn werk. ▫ Ik zag haar veel. Vijf dagen achtereen. Koffietje bij Fine. 's Morgens aan 't haltje.

21 november

Stil, grijs, 45°. ▫ Treurige dagen. Een nacht niet geslapen van verdriet. Dezen nacht gewaakt bij mevr. Sluiter, die stervende is. ▫ Sombere Zondag vol pijn.

dinsdag 23 november

Mooie avond. Gezongen ‘O dank nicht für diese Lieder.’

21 november

Tweede Zondag vol pijn. 't Zelfde weer. ▫ Eergister de avond in Amsterdam. Sinds dien avond nagenoeg geen verlichting. Je souffre. ▫ 't Werk ligt neer. Zou ik hier doorheen komen? Zwaarste beproeving.

8 december

Sneeuw, guur.

Het wordt alles nog hoe langer hoe erger. ▫ De aanvallen van Tideman en Betsy van Vloten. De misère daarna en daarover. ▫ Het zal alles wel aan iets van mij liggen. Maar ik weet niet precies wat. Ik wou dat ... ▫ Het is een heel erge tijd. Toch voel ik me soms op eens weer opleven.

25 december, 1e Kerstdag

Helder vriezend weer. ▫ Ik lijd gestadig en vreesselijk. Kleine dingen maakt zij tot groote rotsen. Zij kan mij ontzettend pijn doen en ze voelt het niet. Zichzelf vindt ze de gepijnigde. ▫ En het hoefde alles niet. ▫ In mij is altijd de zachtheid. En zij ziet dit niet mooi. ▫ Ik voel mij miskend, niet verstaan. ▫ En zij *kon* mij verstaan. Maar mijn woorden brengen het haar niet aan. ▫ Ik ben breeder, ruimer, zachter. Ik verplaats mij in alles, voel met alles meer mee. Zij voelt met veel dingen van mij niet mee. Als zij zich liet

aant.

leiden door mij zou zij alle dingen in mij wel begrijpen. ▫ Maar zij is enger, hooger, harder, violenter. Ze heeft absoluut geen meelij, als ze recht voelt. ▫ En ze heeft het verschrikkelijke zwaartillen en scherp voelen van elke kleinigheid, waardoor elk onvoorzichtig woord een ramp wordt. ▫ Van een veel grover natuur dan ik, neemt ze aan, wat ze van mij niet hooren wil. Die veel minder eerlijk met haar doet, die zelf veel minder fijn en diep voelt, die haar minder begrijpt. Daarvan neemt ze aan. Dat is zoo pijnlijk. ▫ Ik kan natuurlijk niet toegeven wat ik niet voel, maar dan stel ik alleen tegenover haar het ‘stugge dulden van een zachtzinnig dier’ - en dat ziet ze dan niet mooi. Mijn kwelling voelt ze dan niet, het irriteert haar. ▫ Een gewoon nuchter sprekend man, die een beetje tegen haar optreedt en ook weer een beetje meepraat die erkent ze. Ze laat zich zoo licht leiden, - maar zóó wil ik 't niet. ▫ Het is een allerzwaarste beproeving. Mijn geest lijdt er onder, wordt somberder en zwakker. Gister zei ik bij mezelf: nu ga ik 't verliezen/ nu ga ik 't opgeven, ik ga er onder. Laat nu maar gebeuren wat kan, ik geef't op. ▫ En van nacht kon ik mijn troost niet vinden. Ik voelde niets meer van dien Grooten Troost. ▫ In slaap en droomen vervolgt me dat gevoel van miskenning, van onrecht. Met grievende pijn.

[1893]

4 februari

Helder weer, lichte vorst. ▫ Nu is *dat*, geloof ik, wel eindelijk voorbij. ▫ Het lijkt of deze harde beproevingstijd voor een groot deel doorstaan is. Ik ben nog erg moe. ▫ Ik zie mezelf beter. Ik voel niet meer verongelijkt. ▫ God is nog ver. Maar ik ben weer op den goeden weg, geloof ik. ▫ Ik ga me van Amsterdam vrijmaken. Dit staat nu vast.

In Januari: oogcongestie en schrijfkramp. Schaatsenrijden. Zesmaal naar Amsterdam, eens naar Haarlem, eens van Leeuwarden naar Harlingen. Toen heerlijk dooiweer in b mol.

2 Kerstdag 92 bij Thijm. Terugkomst bij Betsy. Toen haar week in Bussum. ▫ Daarna nog weer vreesselijke dagen. Toen de wandeling in Driebergen en het voorlezen 's avonds op 't kleedje. Dat zal het eind der groote misères zijn. Wat nu komen kan, kan nooit zoo erg meer zijn. ▫ Gister at ik met haar bij Anna Veth en bracht haar thuis.

O mijn vrijheid, - wat zal ik juichen als dat vernederend en onzuiver werk van mij afgenomen wordt. Als ik niet langer plicht voel, waar mijn aard en geweten van plicht niet afweet. ▫ Om den draak van traagheid te dooden heb ik een hond van plicht bij mij genomen. Een redeloos dier.

aant.

Ik kan hem nu wel wegzenden. ▫ Nu kan ik God wel dienen uit eigen ijver, zonder mij te beladen met ketens van plicht. ▫ Geen geld-verdien-wekkertje hoeft er op mijn nachttafeltje te staan om mij te roepen voor den dienst.

10 februari

Storm. ▫ God is nog ver. Maar ik ben toch niet zoo moedeloos. Gister een nare avond bij haar.

Het huis is een occupatie. Soms veracht ik het. Soms ben ik er in.

Een andere occupatie voor mijn gedachten is de groote zwerftocht die ik wil gaan maken. Te voet naar Jerusalem.

19 februari

Regenachtig, 50°. ▫ Ik geloof dat ik vasten grond weer voel. Het was een gevaarlijke tijd, losgelaten door mijn Boek. Maar ik voel nu wel dat de onzekerheid oppervlakkig en schijnbaar was. ▫ Ik ging als van een schip door de branding aan wal. Bij iederen stap voel ik nu de grond rijzen. ▫ Muziek, muziek. En aandacht en blijmoedigheid en zelfbedwang.

Gister concert. (Bach Kreuzstab).

Project van een eenvoudig boek voor de menigte. Om hen te raden en aan te moedigen naar mijn ervaring. ▫ Eenvoudig, helder, expliciet - logisch elke zin vastzetten en elk idee soliede ondersteunen.

De projecten waarmee ik mijn nieuw leven begin zijn dus:

1 Deze eenvoudige levensleer, de zuivere wereld, -
2 het Livarda-drama (van de trouw), -
3 de comedie van het recht, -
4 en hiervan een fabel, het geheel verteld in proza, - dan
5 het Boek van de Dood - Elisabeth - eindelijk
6 dat gedicht in terzinen, waarvan de compositie of eigenlijke inhoud mij onbekend is, maar alleen de toonaard is aangegeven. Mijn verder zielsleven moet de inhoud vormen. Onlangs zweefde mij ook nog de figuur voor van den man, die het essentieel dramatische van onzen tijd zou ondergaan, - die figuur, onze Faust, onze Hamlet is nog niet gemaakt. Vaag voel ik het, wat het zijn moet.

Een wetenschappelijk werk: 7 de psychische kracht - 8 de fouten der medische wetenschap, eindelijk bewerkingen van mijn psychotherapeutische ondervinding.

aant.

Dus aan plannen, veel en hoog, zal 't gemis mij niet doen ondergaan. Sommige zie ik vlak voor mij, bereikbaar. Het slagen daarvan moet dichter <bij>brengen het nu onbereikbare, hemelstormende.

23 februari

Koude Februari storm N.O.
Ik ben gered.

10 maart

Helder, zonnig, winderig. ▫ Veel gelukkige dagen met haar. Van daag weer brieven met vervreemding.

Nog weer lijden onder miskenning. Kritieken en zoo. ▫ Van morgen tot mijn schrik bemerkt, dat ik pijn had, omdat een ander geprezen werd. Dus gekwetste ijdelheid. Altijd als ik die ander iets beneden mij voel. ▫ Lijden onder miskenning duld ik in mij. Maar niet onder gekrenkte ijdelheid. ▫ Ik moet - en ik kan het - eerst weer geheel vernederd voelen. Het gevoel dat ik eer en hulde verdien, als mijn recht, moet geheel dood. ▫ Ik moet weer alles willen wat goed voor mij zijn kan. Vernedering, vergeten zijn. ▫ Ik mag om mijn ideeën lijden, om mijn gewijde dingen, niet om mijzelf.

13 maart

Voorjaarsweer, helder, warme zon. ▫ Gister muziek in de kerk in Naarden. Händels Largo. Wandeling met Albert en Holst. ▫ Albert logeert hier. 't Is mij aangenaam door de rustige vastheid van zijn gesprekken.

Gister zeer vreemd gevoeld. Het voorjaar, en ik miste haar zeer. Ik voelde droevig en verward. ▫ Ik mis haar evenzeer. Maar het verwarde is weg. Ik zie mijn weg weer duidelijk. De weifelingen duren nog maar zeer kort. Zijn schijnbaar. Ik kan niet meer dwalen, zoolang mijn geest gezond blijft.

19 maart

Twee dagen Maartsche buien. Van daag stil, maar koud, mooie zilveren wolken, lucht blauw en doorschijnend. N.W.

Van morgen uit Hilversum gewandeld naar Bussum met B. Gister avond in U. Willy jarig. Zeer mooie avond en morgen.

aant.

Deze week Lorna Doone gelezen, Blackmore, achter elkaar. Een roman met zeer veel talent. Werkelijk iemand die iets moois maken kon, als hij niet alleen amusementschrijver wou zijn.

27 maart

Prachtige zonnige dagen. O.wind. ▫ Mijn vorig dagboek doorgelezen. Merkwaardig die depressie in 86-87, en dat voorgevoel van de groote omwenteling in me die komen zou.

Ik heb nu bijna elken dag weer momenten van vrede. Ik heb een groote taak voor me die ik helder zie en die ik weet aan te kunnen. Mijn organisatie en tegenwoordige omstandigheden geven me geen vrijheid tot werk. 't Grootste deel van den dag ben ik dof en moe. Niettemin wordt het alles voorbereid en twijfel ik niet aan de goede uitkomst, zoodra ik eenmaal vrij ben.

2 april

Sinds 14 dagen droog, warm en zonnig. Alles komt buitengewoon vroeg. De seringen hebben al blad en knoppen. De hagen hebben blaadjes. De viooltjes bloeien al een week. Sommige kastanjeboomen hebben al blad. Eergister was het zeer warm. Toen was ik op de boerderijen bij de Darthuizer berg.

1 mei

Het heeft nu sinds twee maanden niet geregend. Alles ziet echter groen. Ik zit in mijn nieuwe huis, mijn nieuwe kamer heden op orde gekomen. Heden grijs weer, Z.W, met enkele droppels regen.

13 mei

Nog steeds droog, warm en zonnig. ▫ Eén nacht - van 2 op 3 mei - heeft het geregend. ▫ Wind gestadig noordelijk en oostelijk.

Voor 3 weken een wandeling naar de Bildt. Toen B's bezoek aan Bussum. Toen drie weken scheiding. Voor 14 dagen Tak's partij. Voor 8 dagen Haarlem. ▫ 's Avonds voor Hemelvaartsd. even naar U. Den volgenden morgen naar de Vuursche. Heerlijk. Gister diner hier met Hans' verjaardag. Gorters, Stanny van Vloten, Fr. Titsingh, Oudelui, Gerlof.

aant.

Ondanks veel nare drukte, somberheid en verdriet heeft deze tijd een eigenaardige rijkdom en charme. Door het besef eener innerlijke solititeit. ▫ De bittere nasmaak, het weeë, onvoldane na feestelijke of opgewekte dagen blijft nu weg. Door die innerlijke vastheid. Het heeft niets meer van leed-dooden. Het blijft uitwendig, als beleefdheid. Het gemoedsevenwicht rust op vastere dingen. Ik kan het missen en ik kan het aannemen. ▫ Betsy zal dit alles onbegrijpelijk vinden. En pijnlijk. Maar het is toch ook voor haar niet zoo. ▫ Want ondanks alle misstand en incomplete situatie, heb ik nu voor 't eerst van mijn leven de innerlijke gemoedsrust van een man die gelukkig getrouwd is. Aan dat innerlijke, ideale doen de toestanden niets af. En het kan ook niet meer weggaan. ▫ Ik *mis* veel, maar wat ik *lijd* is indirect, door haar lijden.

23 mei

Zomersch weer. Van daag frischwarm 70°. Nog altijd droog, weinig regen. ▫ Gister uit Noordwijk gekomen. Van hier er heen gevietst, daar in H.t.D. gelogeerd, toen over Haarlem terug. ▫ Het was onuitsprekelijk goed alles, daarbuiten. We hebben al het oude teruggezien en er was niets pijnlijks in en ik voelde niets weg of verzwakt. En wat er was overstemde alles. Duinrozen samen geplukt.

Het is Groot-zomersch.

Gorters zijn hier.

14 juni

Het is even droog gebleven. Het is nu warm, zonnig, stoffig, dor. ▫ Verleden week ongesteld geweest, een dag te Utrecht in bed, 2 dagen hier thuisgebleven. ▫ Nu voel ik me nog neerslachtig, met zieke stemmingen. Alles stinkt en griezelt tegen me. Vooral dit huis hier. ▫ Hoe ongelukkig dat wij daaraan bloot staan. Het is of er niets moois in mij zijn kan in die conditie.

18 juni

De laatste dagen zeer warm. Wind N.O. Geen uitzicht op verandering. ▫ 's Morgens zwem ik met Herman. Ik heb geantwoord op een stuk over mijn Boek in het tijdschrift ‘Van nu en straks.’

aant.

Ik heb gedacht over de noodzaak om de eigenliefde te streelen van degene tot wie men spreekt als men goed verstaan wil worden. Het is duidelijk dat dit zeer effectief is. De toegesprokene voelt zich daardoor sterker en gelukkiger en is dan beter geneigd en geschikt tot begrijpen. Ik bedoel niet opzettelijke vleierij, die zou natuurlijk een verstandig man hinderen en 't tegendeel bereiken, bovendien onwaar en incorrect zijn. Maar heel iets anders en noodig en goed is het, als men verstaan wil worden, te doen uitkomen dat de hoorder goede kwaliteiten heeft en dat men die erkent. ▫ Dit is de essens der beleefdheid, urbaniteit. ▫ Weinigen staan zoo vast en zijn zoo hoog dat zij altijd gelijkmatig bewust zijn van hun eigen goedheid, en daarbij ook gelooven in de erkenning van die goedheid door anderen. Toch is dit geloof en die erkenning noodig voor die vaste liefdevolle gezindheid waarin men alleen elkaar begrijpt. In een betoog op tactvolle wijze dat geloof en die erkenning op te wekken, door er aan te herinneren, is noch leelijk, noch onoprecht, noch ook een concessie aan onze zwakheid. Het is een zuivere weg.

28 juni

Heerlijk zomerweer. Het heeft eenige dagen veel geregend. Nu zoel met wolken Z.W. veel wind. ▫ Zondag wandelde ik naar de Hoornboeg. Over de akkers en akkermaalshout, Loosdrecht rechts, voor mij de berg met bosch, midden in de hei. ▫ 's Middags naar de Waschmeer gewandeld met Tonny en Lies Besier en L. Besier en Jo en Betsy. Alles zoo prachtig en zoo prettig. ▫ Maandag avond ging ik er weer heen per viets. Het was stil warm bedekt weer en we lagen op het grasveld, en wandelden door het hooge dennenbosch. ▫ 's Avonds bracht ik B. thuis en logeerde. ▫ Ja, het lijden van vorige jaren is nu met recht voorbij. Ik zie het nu alles anders, het is niet meer dat erge. Onze verbintenis is nu veel completer en stelliger. ▫ Die depressie door ziekte was nog het ergste wat ik ondervond. Daarvan ben ik nog verschrikt. Maar het is nu goed.

Dit zijn mijn laatste dagen in Amsterdam. Ik ben zeer gerust en vol moed.

2 juli

Prachtig weer. O.wind, zonnig. Zachte windveren in de lucht, en die fijne blank en grijze streepwolkjes van warm weer. ▫ Een ongekende glorie over Bussum. B. logeert hier sinds gisteren. ▫ 's Morgens aan mijn groot

aant.

gedicht geschreven. Een patiënt hier in 't hotel. 's Middags naar van Heel gewandeld met B, met de dogcart terug. Diepenbrock logeert bij Gorter en dronk hier koffie op 't grasveld na 't eten. Jan Piet ook. Herman was stil. S' avonds bij hem op de bank. ▫ Het diner was heerlijk. Nu wordt mijn huis mij lief. ▫ Ook het rijden door de Galgesteeg, met de mugjes op den weg, tusschen de elzen. ▫ Schik in Priem.

4 juli

Warme, harde O.wind. 's Morgens altijd bedekt. 'S middags helder. 76°. ▫ Gister B. vertrokken. Met 't sportkarretje naar 't station.

Een uur later kwam Frank. Uitpraten over zijn echtscheiding. Met Jantje.

Heden drukke dag. Verzen geschreven en veel patiënten. Frank, Fine Rappel aan 't eten. ▫ Om 4 uur moe, uitgerust in 't gras. 's Avonds even bij Jan. Mooi portret van Saar de Zwart.

Voldaan over de nieuwe inrichting van mijn leven. Dit is het beste wat ik er van kan maken, geloof ik. Ik voel vrij, niet lui, niet vaag, niet onordelijk, geschikt tot mooi werk, en juist genoeg practisch bezig. ▫ Maar o, het gemis en de leegte. Na de dagen van 1 tot 3.

5 juli

Zeer warm, 86°. Om 7 uur kort, hevig onweer. Daarna heerlijk zoel en geurig. ▫ Stoeltje en hoedje van B. Verzen geschreven. Eenigszins onzeker. Het accent is statig, en 't geheel gedragen door serieuze en diepe gedachten. 't Rhytme heeft niet de gebroken fijnheid en gecompliceerdheid van Gorter en van der Schalk. In enkele regels is ‘natural magic.’ Maar de waarde van het gansche weet ik niet recht. Vergeleken bij Potgieters Florence. Enkele regels daarvan zijn mooier, maar er is veel meer rhetoriek in. Waarschijnlijk is voor een vreemde mijn werk nog moeielijker. Potgieter lijkt er niet moeielijk bij.

Frank weg. Alleen thuis geweest. Martha en Paul naar Artis. 's Avonds mevr. t Hooft.

6 juli

Even warm. Meer wind. ▫ Verzen. Ik las ze halfluid en werd door 't moo getroffen. Ze worden beter dunkt me.

's Morgens Rosetti gelezen in 't dennebosch. 's Middags lyriek van Goethe. 's Avonds aan ‘de Zuivere Wereld’ geschreven. Kort gesprek met Herman over eerzucht.

Tijdens het slapen B's brieven gearrangeerd en gelezen. Ze zijn altijd nog zachter en teerder en goediger dan ik wist. Die van dezen winter zijn erg droevig. Goddank, *dat* is voorbij.

7 juli

Smoorheet. 88°. O.wind. Lucht volkomen helder. ▫ Aan 't voorspel voor de Comedie geschreven en aan Via Sacra. Den heelen dag thuis in mijn gesloten kamer. Om 5 uur een loopje. 's Avonds de Gorters met Cnoop Koopmans en Lena Waller. Koopmans logeert hier.

8 juli

's Morgens 100° op mijn slaapkamer in de zon. ▫ Met Paultje gezwommen. Om 11 uur naar Amsterdam. Henriet aan 't station, 12½jaar getrouwd. Boeket en familie. Met Valeton geloopen. Boodschappen/ dejeuner in Polen. Universiteitsbibliotheek tot drie uur.

Gelezen: *Charcot*, leçons s.l. malad. nerveuses/ hysterie chez l'homme. *Hegel*. phänomenologie. (Valt niet mee. Ik had het frisscher en origineeler gedacht. Het is nog in zoo'n duffe filosofen taal. Het begint al in een diepte van jargon, van ouds opgehoopt.) ▫ Over *Newton*, in de Encycl. Britt. ▫ N. was vlijtig lezer van Jacob Boehme.

's Middags naar Haarlem, Hans opgezocht/ met Gerlof en mama en Hans aan de sociëteit.

9 juli

Van nacht regen. Van morgen frissche heldere W.wind met wat wolken. ▫ Weinig geslapen door de hitte. Bad genomen midden in den nacht. Van daag slecht gedisponeerd/ nagenoeg niet kunnen werken.

Nieuwe patiënt (Gevers Deynoot). Bezoek van de Schultze's uit Hilversum. Even osmunda's geplukt op het weitje.

10 juli

Drukkend warm, temp. lager 76°. 's Avonds heerlijk. ▫ Van daag 2 maal gezwommen. Verzen geschreven. ▫ Lange brief uit U. Had terstond willen gaan.

11 juli

Van nacht veel regen. ▫ Nare dag. Mijn mesje verloren op het osmunda weitje. Mijn werk niet naar mijn zin. ▫ Erica-plan mislukt. Afzegging uit U.

12 juli

Mooi wolkenweer. Zware donderbuien. ▫ Gezeild op de Zuiderzee, met van Heel en Willy Louwerse. Een geweldige bui gehad midden op zee. Onweer aan alle kanten en zware regen. Alles prachtig en verkwikkend.

's Avonds nog een nare brief gevonden. Ik kan dit van een afstand niet beheerschen. Het zinkt alles telkens weer in als ze van me weg is.

's Avonds mijn werk aan Herman voorgelezen. Die het zeer goed vond. Beter dan Mijn Boek.

Fine Rappel logeert hier.

13 juli

Wolkenweer, koeler, maar niet koud. ▫ Mijn mesje teruggevonden op het weitje. Gedeprimeerd door de toestand in U. Door het gedrag van Derkinderen dat ik niet weet of het toeval of opzettelijk is.

Brief van Karel Thijm dat hij hier wil komen wonen. 's Middags getennist met de dames Sterken. ▫ Vrij goed geschreven.

14 jul

Frisch, bewolkt weer. Z.W. 62°. ▫ Briefkaart van Derkinderen dat hij Zondag komt. Van middag op Herman's viets huisjes gaan kijken in 's Graveland voor Thijm. Ik draag den heelen voormiddag nog niets anders dan één broek, één flanellen hemd en jacquet. 's Avonds doe ik linnen hemd en overhemd aan.

Medelijden en deernis is heel iets anders. Met deernis bedoel ik dat gevoel dat niet noodzakelijk door lijden wordt opgewekt (ook meewarigheid). Ik voel iets meewarigs als ik de vroolijkheid van mijn aapje zie. Of bij een heel naief gezegde van een kind. En ook bij de materieele dingen, lijfsdingen, van zeer hoogstaande menschen. ▫ In de lijfsdingen van zeer reine maar jonge menschen, jonge meisjes, is iets irritants. Het jonge, het gezonde, het onbewuste. ▫ Maar in die van zeer reine en zeer nobele volwassenen is iets dat deernis doet voelen. Dit heeft een zeer diepe beteekenis.

15 juli

Regenachtig weer, koel en bewolkt. ▫ Om 12 uur naar Amsterdam. Goes ontmoet. In de bibliotheek gelezen: Spinoza van Saisset en de artikelen ‘ethics’ en ‘evolution’ in Encycl. Britt. ▫ De definitie van een adequaat idee begrijp ik niet. Wat zijn alle eigenschappen van een ‘waar idee’? De woorden ‘waar’ en ‘idee’ schijnen hem geen toelichting te behoeven. Dit is gebrek aan verbeelding, dunkt mij.

's Morgens een akelige brief uit U. 's middags er heen gegaan. Het is goed dat ik gegaan ben. ▫ Het zou het bovenmenschelijke vergen zijn, als ik wou dat zij alles even sereen en gelijkmoedig droeg. Ik geloof niet dat ik in staat ben een beter weg te gaan dan ik ga. Want ik wil van mijn leven maken wat er van gemaakt kan worden, en dat moet zóó. ▫ Als zij luchthartiger en energieker en gezonder was zou het ons beider leven veel steunen. Maar dat kan niet en wil ik ook niet eens. Maar nu komt alles wel dubbel op mijn kracht en energie aan.

zondag 16 juli

Veel Zuidewind. Lucht dun bewolkt. Water bij 't zwemmen erg koud. ▫ Herman na Antwerpen. Van middag komt Derkinderen. Jan en Anna Veth boudeeren. Ik heb hen letterlijk niets geen reden gegeven zoover ik weet. Kloos heb ik door een onhandigheid weer geirriteerd denk ik. 't Is lastig en pijnlijk leven voor mij. Met mijn gevoeligheid voor vriendschap en mijn prikkelbaarheid. ▫ Maar wat doet een onbeheerd en impulsief karakter een boel noodeloos kwaad. Zooals Anna Veth. En ook Kloos. Al het groote verdriet in mijn leven ontstond door zulke karakters.

Herman is wel een buitengewoon man.

17 juli

Onstuimig weer. Gister den ganschen dag regen. ▫ Van daag naar de Hoornboeg gewandeld. Daar met Martha, Fine en Paul gegeten. Om het slechte weer blijven logeeren.

Gisteren krijgsherinneringen uit 1870-'71 gelezen van een Duitsch officier Tanera. Een barbaar, een echt, kinderlijk, dapper, snoevend barbaartje. Kerndeutsch. Om den nadeeligen invloed van de vrede te bewijzen noemt hij Belgie (?) en Engeland (???) in vergelijking met Duitschland.

aant.

18 juli

Zeer onstuimig weer. Mooie wolken. ▫ Om 8 uur per viets van de Hoornboeg gereden. Niets uit U. Dat is mij het vreemdste en pijnlijkste, die telkens weerkeerende hardnekkigheid van vervreemding en verbittering. Hoewel er toch niets anders aan mij is, dan toen zij mij vlaks en zacht was.

Hans weer thuisgekomen. De twee broertjes stonden eerst mekaar omarmend, niet wetend wat nog meer te doen. Toen begonnen ze te dansen. De menschen uit den trein bleven er naar kijken. En ze sprongen maar door/ elkaar goed pakkend, van louter plezier dat ze mekaar weer hadden. ▫ Anders zag ik niemand en werkte. Brief van Bodenhausen.

B. in Zandvoort. Gelukkig!

20 juli

Veel regen. ▫ Karel Thijm gehad. Naar 's Graveland gewandeld en daar een huisje voor hem gehuurd. ▫ Gorter ten eten. 's Avonds veel gepraat. De sterke, gezonde, van zich zelf zekere Gorter stond vast tegen het weelderig en onstandvastig wezen van Thijm. Haast al te vast, iets Friesch. ▫ Thijm beweerde dat hij niet behoefde te gelooven dat de aarde om de zon draait, als het tegenovergestelde hem mooier en hooger scheen. Hij mocht een hoogere realiteit verkiezen, dacht hij. Beiden, schijn en realiteit, zijn toch subjectief. ▫ Gorter (en ik) verklaarden het mooie en noodwendige eener juiste en complete voorstelling der dingen, die eeuwig en standvastig moet zijn. Het ware idee, de ware voorstellingen. ▫ Toen hadden Gorter en ik het over Spinoza's definitie van een waar idee.

vrijdag 21 juli

Zoel, vochtig. ▫ 's Avonds Anna Fles.

22 juli

Warm, nu en dan hevige regens. ▫ Amsterdam. Met Zilcken gedejeuneerd. Op de bibliotheek Comte gelezen. En 't hoofdstuk over ‘ether’ in de Encycl. Britt.

Naar Zandvoort. B. en meisjes aan den trein. Naar 't strand. Thea gesproken. Gegeten. 's Avonds wandeling, koffie in de galerij, thee op 't terras.

Een nieuw onbeschrijfelijk gevoel van vaste onschendbare liefde.

23 juli

De dag tot de allermooiste van mijn leven. Voor 't ontbijt op 't schip. Met Willy in zee. Na lunch op haar kamer. Wandeling in de duinen. ‘Dit is het echte en reëele’ heb ik haar gezegd. En zij, ‘het zal aanstonds weer weg zijn.’ ▫ Maar het gaat niet weg. Het wordt overstelpt. Het is afschuwelijk, maar de dingen blijven. Dat wat mijn kracht is en mijn leven blijft. ▫ O het is vreesselijk. Zij, de arme, lijdt er nog meer onder dan ik. Het is een verschrikking en een bezoeking. Het komt op als een storm, op eens. Dan ziet ze alles logen en leelijkheid aan mij en de emoties verheffen zich tegen me en alle verweer, alle poging tot verzachten ook, maakt erger. ▫ Ik was boven alle tijden en denken gelukkig. Had ik haar immers niet volkomen terug? Ik was een en al elatie en dankbaarheid. Toen sloeg ze het neer - en nu is de avond nog een van de afschuwelijkste die ik mij herinner. ▫ En toch zal ik met haar in 't paradijs zijn.

maandag 24 juli

Warm en regenachtig. ▫ Van verdriet laat opgestaan. Thijm en zijn vrouw aan de lunch. 's Middags alleen gewandeld naar Laren en Blaricum, naar huisjes gekeken. Vervuld van een vers.

O gij die geeft...

Laat gegeten met Thijm en zijn vrouw die met Martha en Hans naar Baarn waren geweest.

Om 2 uur brief uit Z.

Thijm zei dat hij veel veranderd was. Dat hij nooit meer zou schrijven als Menschen en bergen. Dat hij zeer gevoelig was voor onwelvoeglijkheden en een sterk gevoel had van eerbaarheid. Dat hij dat vroeger, theoretisch, niet ontzag, maar nu gehinderd wordt door zijn vroegere vrienden.

dinsdag 25 juli

Regen. ▫ Om 8 uur opgestaan. Iets minder neerslachtig dan gisteren. Gister was het tusschen wakker worden en opstaan een oogenblik echte melancholie. Door de regen niet gezwommen.

Het vers voleindigd en verzonden.

woensdag 26 juli

's Morgens geweldige regen. Den geheelen dag buien. ▫ Den rommel uit de kliniek gekregen en hier in orde gebracht. ▫ 's Middags een briefkaart uit Z. Gekeken Du Maurier's Society pictures. 's Avonds aan de Zuivere wereld gewerkt tot 12.

donderdag 27 juli

Helder, stil, frisch en zonnig. N.wind. ▫ 's Morgens gezwommen, dat heeft altijd een heerlijken invloed. Lange brief naar Z. geschreven.

vrijdag 28 juli

Regenachtig. ▫ Ollivier's boek over Michel-Angelo gelezen.

zaterdag 29 juli

's Morgens prachtig stil zonnig.
In A. bij Mast geluncht. Op de bibliotheek in Plato's Protagoras gelezen.
Carry's verjaardag, een gelukkige avond in Zandvoort. Anna Fles, de familie Vosmaer.

30 juli

Veel regen, 's morgens Jeanne Hijmans vioolgespeeld in de conversatiekamer. Met Willy gebaad. ▫ Zeiltocht met Sammy en Carry. Toen per viets naar Noordwijk. Wandeling met Martha langs het strand. Maan en prachtige wolken.

31 juli

Regenachtig, winderig. ▫ 's Morgens op Alberts kamer. Hij heeft toen veel tegen mij uitgepraat. Eigenaardig gevoel van vastheid en rust, dat toch geen verzet tegen hem was. Hij formuleerde helder en scherp en makkelijk. Hij was zeer vriendelijk maar zooals altijd beschermend. Ik was te goed voor al dat gehaspel om mij heen, mijn werk had nooit gepubliceerd moeten worden. Ik sprak heel weinig tegen en noemde zijn gesprek nuttig. Ik bedoelde omdat hij weet uit te drukken, wat zoovelen verward schreeuwen.

aant.

Misschien denkt hij dat hij mij geïmpressioneerd heeft. Maar ik weet zeker dat hij iets anders in mij vond dan hij verwachtte. Maar hij is zoo gestadig tevreden over zijn eigen figuur dat hij zoo weinig mogelijk notitie neemt van veranderingen in zichzelf. Ik heb bijna niets gezegd maar ik weet dat ik hem veranderd heb. ▫ Hij heeft mij te onbewust en te klein gedacht. Dat doen wij veel van elkaar. Het lijkt of wij beter voor een ander denken dan de ander voor zichzelf. Hij heeft niets gedaan als al mijn meeningen vaster gemaakt, of neen, hij heeft er niet aan geraakt. Het is alles goed geweest, zóó.

's Avonds sprak hij heel mooi over Vondel en Milton en las verzen voor. Hij is wat hard en eng, maar heerlijk-vast en helder en van een solide mooi. ▫ Voor zoekenden, voor artiesten, voor jongeren is hij een rustig en verkwikkend gezicht. Meer dan ik. Maar om mij te volgen en goed te vinden moet men veel rijker en ruimer zijn.

Met Kit en Albert op Leeuwenhorst gewandeld.

1 augustus

Winderig. ▫ 's Morgens in woeste zee gebaad. ▫ Mooie vietstocht naar Zandvoort. Daar was het alles weer droevig.

Naar Haarlem. Dineetje. Met Hans naar huis. Hem gedragen van 't spoor. Zoel weer.

Gelukkige Roel. Henriette de Aandachtige.

2 augustus

Regenachtig wolkenweer. ▫ Brieven geschreven, pakjes gemaakt etc. Gelezen in Michel-Angelo. Net Scheltema is van daag gekomen.

3 augustus

Helder, maar veel wind. ▫ Wat verzen geschreven en patiënten behandeld. Lange brief naar Z.

4 augustus

O.wind, warm, winderig, zonnig. ▫ Tegen den middag regen en verandering.

Bezoek van Tonny. Martha en Hans met haar mee.

zaterdag 5 augustus

Regenachtig, niet koud.

Sammy liep mij achterop in de Kalverstraat. Ik nam hem mee naar de bibliotheek. ▫ Protagoras gelezen. Het lijkt toch altijd of wij diezelfde dingen in een paar woorden zeggen kunnen. Er is toch altijd iets kinderlijks, iets barbaarsch in. Het applaus bij een redeneering die ons heel gewoon lijkt. ▫ Maar daarentegen zijn er finesses die ons ontgaan omdat we er niet frisch en sterk genoeg voor zijn. Maar dat is in Arabische discussies ook, en in die van Indianen en alle primitieve volken. ▫ Maar de zin van 't geheel, ondanks de omslachtige redeneering, scheen me heel diep. Maar die diepte moest ik in mezelven vinden. De deugd een ding, dat niet geleerd kan worden. ▫ Toen gedacht over de verantwoordelijkheid en het recht. ▫ Dat, wat alle menschen gemeen hebben, als richting van groei, bepaalt de verantwoordelijkheid. Ieder *behoort* in die richting te gaan. Dit is deugd. Dit betreft niet direct voordeel van tijdgenooten of nageslacht. Maar is de wil van het ras. Wie er van afwijkt staat alleen, draagt eigen verantwoording, wordt opgesloten, gedood, slechtgevonden, is ook slecht.

De woorden recht en onrecht. ▫ De wetten trachten deze richting, in 't grove, aan te geven en te fixeeren. Maar de lijn is ideaal en veel fijner dan de wetten. ▫ De literaire dichterlijke expressie is veel nauwkeuriger. Dit is de taak, het beste doel, de *duidelijke plicht* van den poëet.

's Avonds in Haarlem. Met Paultje op de kermis. Visites gemaakt. ▫ Ik was 's nachts zeer slaperig, overdag zeer hongerig, met behoefte aan prikkels, aan rooken, wijn, zoetigheid, en ook zeer sensueel. Dit stemde mij verdrietig.

zondag 6 augustus

Zonnige dag, niet warm, herfstachtig. ▫ Sammy hier. 's Middags naar van Heel gevietst. 's Avonds bracht Anna Veth Martha hier en ze wou niet binnenkomen. Ik ging naar buiten en vroeg of ze bang voor me was, en of ze geen uitleg kon geven van hun beider lompheid. Maar ze zei neen en liep weg. Even later kwam ze terug - met het doel me excuus te vragen - en zei toen ze mij niet vond, aan Martha dat ze alles op zou schrijven.

7 augustus

Koel. Z.wind. Stille, streperige, dunbewolkte lucht. Verwacht mooi weer. ▫ Brief van Anna Veth. Haar gesproken. Zij was lief en deemoedig.

▫ 't Weer is prachtig geworden. Warm en stil. Met Sammy gevietst naar 's Graveland. ▫ Overigens een slechte dag. Gevoel van niets te hebben uitgevoerd.
Trinette gelezen, het boekje dat Heyermans aan me heeft opgedragen. Er zijn wel verdienstelijke kwaliteiten in.

8 augustus

Warm, prachtig weer. ▫ Gelukkiger gewerkt. Herman en Wies aan de koffie. ▫ Dat is 't bewijs van een vrijen geest, gelukkig te voelen alleen door de vondst van wijsgeerige of reflectieve gedachten, door hun juistheid en mooiheid en verhevenheid. ▫ 't Geheel zuivere en onpersoonlijke geluk dat een botanicus voelt bij 't vinden van een mooie nieuwe plant dat te ondervinden bij 't voelen eener mooie nieuwe waarheid. Dit moet onze voornaamste bron van vreugde zijn, waaraan we genoeg hebben. We moeten wennen daaraan genoeg te hebben en dat in alle verfijning te ondergaan. Dan zijn andere vreugden extra, en de groote misère niet overmachtig. ▫ Dit geluk is onmogelijk zonder liefde, het ontstaat alleen in liefde. Liefde is geen reflectie maar emotie. Het reflectieve slaagt alleen in een sterk-lievende geest, zooals alleen gloeiend ijzer licht geven kan.

9 augustus

Zonnig, warm, harde N.O.wind. ▫ Met Sammy en de van Heels naar Marken gezeild. Hooge golven. Picnic op 't gras te Marken. Vóór de wind terug. ▫ 's Avonds even bij de Wallers die in Gorters huis logeeren.

10 augustus

Warm, harde O.wind, 's avonds stil. ▫ Weer veel honger, 's nachts zware slaap, sensueel leven sterk. Het lijf wil zijn deel hebben en de geest is dof, weinig productief. Dit stemt verdrietig. ▫ 's Avonds weer op 't grasveld theegedronken. Aan ziektegeschiedenissen gewerkt.

11 augustus

's Morgens nevelig, overdag warm en vochtig, zwoel. Avonden en nachten heerlijk. ▫ Den heelen dag thuis, verzen, brieven en lectuur. 's Middags met de jongens op den eikenheuvel.

zaterdag 12 augustus

Even warm, bedekte lucht, 's morgens alles nat van nevel, overdag nu en dan even motregen. 's Avonds tot 10 uur buiten gezeten.

In A. bij Tak geweest. Blij dat ik daar niet woon. Mijn verband met de N.G. is nu wel heelemaal uit. 't Bekommert me weinig.

Op de bibliotheek de Vedic Hymns uit Max Müller gelezen. De vertaling van Ludwig vind ik het mooist. ▫ 's Avonds de Waller's op de thee. Gemusiceerd. ▫ Ik voel iets beter. Maar nog hongerig en slaperig. 's Avonds geteekend met pastel. Een witte Kaapsche hyacint tegen grasveld.

zondag 13 augustus

't Zelfde mooie weer. ▫ Vervuld van 2 dingen. Mijn pastelteekening en de N.Gids. In het eerste den heelen dag in, zoo sterk, dat mijn nachtwezen, het tusschen waken en droomen, allemaal is: witte klokjes, fijne omtrekken, teer wit en geel en rijk groen. Dit is het beeldend produceeren dat wat is en dat ik voortzetten kan.

De N.Gids was wat onwil, om Kloos, om de kinderlijke comedie die hij speelt, om het ruwe en boersche en felle in hem, gemengd met zooveel subliems. Net een generaal van een jongensvesting met een papieren steek op een ridderorde uitreikend aan Diepenbrock. ‘Aan den brozen, maar grandiozen ...’ Wat een jongensmanieren en een slechten smaak, - bij zulke ernstige dingen en menschen. ▫ In honderd spotprenten zou ik hem kunnen verbeelden.

Herman's verzen zijn niet goed. Sommige prachtig, maar 't geheel zeer ongelijk en sommige bepaald leelijk.

In tegenstelling met vroeger heb ik den avond na de ontvangst van de N.Gids het beste gewerkt.

Heerlijke fotografie van Zandvoort gekregen.

14 augustus

't Zelfde warme weer, wat bedekt. ▫ 'S morgens op de kliniek met de doctoren Branwell en Myers. ▫ Die dineerden bij ons, thee op het grasveld.

15 augustus

't Zelfde weer, warm. ▫ 's Morgens heel droevig briefje. Nu geloof ik dat ik er heen moet gaan. ▫ Ik kan het zoo begrijpen. Het is omdat ze zoo-

aant.

véél op me lijkt, niet zoo weinig. ▫ Als ik alleen was overgebleven en zij leefde in alle omstandigheden die ik voor mezelf begeerde, zou ik ook zoo lijden. ▫ Want ik wil zoo van het leven alles wat het geven kan. ▫ Dat moet overwonnen worden. Mij wordt het gemakkelijk gemaakt haar niet. ▫ Ik zou het anders dragen in haar plaats. Want ik neem alles aan wat ik krijgen kan, als ik ook niet alles heb wat ik behoef. ▫ Zij voelt het als een groote straf, ze heeft alleen willen zijn, maar dat waarom ze alleen wou zijn, wordt haar nu onthouden. Alleen zijn, goed, maar dan ook mij hebben. Maar nu heeft ze alleen de eenzaamheid, die ik niet heb. Het moet voelen alsof ik haar in de steek laat, nu ze om mij de eenzaamheid heeft gewild. ▫ En kan ik anders doen? Is er iets? Is er iets wat ik doen kan? of doen moet? ▫ Wat zal ik Sammy missen. Haar oogen waren het, bij me. ▫ 's Avonds Sammy gebracht. Tot laat met haar gepraat. Zij was wat ziekies.

16 augustus

Zeer warm. ▫ 's Morgens de Hommelsche weg gewandeld om 7 uur. Na 't ontbijt met haar in den tuin gezeten in een heerlijk gesprek. Rijk en diep. De warme morgen in het schaduwrijke tuintje. Er was iets Grieksch in. Onder de acacia, de zon, de diepzinnige en verhevene en drukke conversatie, met verzen, beeldspraak - (de twee houtjes).

In den trein naar huis ontmoette ik Gorter. Thuis vond ik een juffrouw Kremers, 's middags visite van Cateau Waller. 's Avonds geteekend (gladiolus).

17 augustus

Zeer warm. ▫ Gewandeld met Myers en Branwell, Galgensteeg, Berghuis, Bredius. Myers droeg verzen voor en zijn manier leek sprekend op die van Albert. Merkwaardig dat Albert ook niet muziekaal is, even als de Engelschen. Dat verzen zingen, met fijn rhytmisch gevoel vervangt bij hen muziek. Ook Tennyson droeg zóó verzen voor, heel eentonig, en zingerig.

Een lieve brief uit U. met toestemming over Hilversum.

Om vijf uur kwam Thijm met vrouw en kind. Tot laat zitten praten op 't grasveld. Geteekend.

18 augustus

Zeer warm. Meer wind. ▫ Gezwommen met Paultje op mijn rug. ▫ De heetste dag van't jaar. 90° in de schaduw. Een gloeiende wind. 's Middags

aant.

patiënten en met Thijm in de vestibule gezeten. 's Avonds ook veel gepraat. Ik kan niet veel uitvoeren als teekenen. De heele week weinig gedaan.

19 augustus

Iets frisscher. Wind meer W. Zaterdag. Naar Amsterdam geweest, de Koo, Pijzel, van der Horst gesproken. In de Rigveda van Ludwig gelezen en deze geleend.
's Avonds gesprek met Jan. Het was nog al treurig. Er kwam niet veel uit en ik kon hem niet anders dan klein en dwaas vinden.

zondag 20 augustus

Prachtig weer, nog broeiend. ▫ Thorn Prikker gehad. Hij was lief en aardig en levendig. Met Paul gespeeld op den eikenheuvel.
's Morgens voor Betsy naar Hilversum.

21 augustus

Heerlijk frisch winderig wolkenweer. ▫ Men moet de menschen altijd zooveel mogelijk het heldere, gave en duidelijke van onszelf geven. Niet de voorbereidende overwegingen. ▫ Ik bega ook wel de fout, patiënten die ik voor intelligent hou te veel van mijn eigen bijkomende overwegingen te geven in plaats van het zuivere resultaat.
's Middags in U. gegeten, 's avonds naar de Bilt.
Van daag ook een brief aan Jan geschreven waarin ik mijn slechte indruk zelf corrigeerde.

22 augustus

Mooi, niet te warm weer, met frissche wind en wolken. ▫ 's Morgens met B. in Hillemuth. Met een rijtuigje naar Bussum, 's middags nog gezwommen, 's avonds veel gesprekken met Betsy en de Thijmen. De plannen in H. zijn nog niet geslaagd, maar het was een heerlijke dag.

23 augustus

't Zelfde weer. Bedekte lucht, buiten theegedronken. ▫ Veel bezoek. Jeanette Voorbeytel, August Vermeylen, Jo en Willy van Gogh, Anna

Fles. ▫ Met Vermeylen gewandeld en gepraat, over zijn tijdschrift ‘Van nu en straks’. Hij bleef eten met Jeanette V. 's Avonds met Thijm en hem nog veel gepraat. Het tijdschriften gedoe is vervelend, hoe minder ik er van hoor hoe beter.

24 augustus

Frisch, erg winderig. 't Wordt weer heel droog. ▫ Een kort gesprek 's morgens met Herman is rustiger en verkwikkender dan al dat andere gepraat. ▫ Hij zeide dat men in verzen alleen over macht niet over onmacht spreken moest. Om zuiverheid van mooi te bereiken moest men nooit zwakte toonen. Dit was het wat hem in mijn laatste werk niet heelemaal sympathiek was. ▫ 's Avonds kwam hij met Wies. Veel over uitgevers enz. gepraat.

Rigveda gelezen. ▫ 's Avonds onweer.

25 augustus

Veel koeler. ▫ Over 't glaciaal tijdvak gelezen.

Droevige brief uit U. Gloxinia geteekend. 's Avonds Gorter's moeder verwelkomd. Thijm bij Veth.

26 augustus

Koud, regenachtig. ▫ In Amsterdam gedejeuneerd met de radicale club en Thijm.

Op de bibliotheek in de Sacred Books gelezen. De mooie passage gevonden waarin de ritus voor het huwelijk werd vastgesteld. Het sentiment der expiatie teruggevonden.

Gegeten bij mama van Vloten met Albert Kitty en Thijm.

27 augustus

Koel, stil, stille zonneschijn, en schitterende wolken, nu en dan regen. ▫ Jo van Gogh aan de koffie. Holst aan 't eten. ▫ 's Morgens gesprek met Herman en Thijm over verzen van Kloos.

28 augustus

Mooi, stil, koel weer. ▫ Een leege, nare dag. Vooral door de droeve toestand in U. ▫ Verder brak Priem herhaaldelijk los en bemorste mijn kamer

met inkt. Den ganschen morgen daarmee in de weer. ▫ 's Middags kwam papa en ik wandelde met hem op Laagjeskamp. Hij bleef eten. Drukke gesprekken van Thijm en mij over mijn werk.

29 augustus

Heerlijke dag, wolken en zon, stil en koel. ▫ 's Morgens met den trein van 7 naar Utrecht. Daar ontbeten. B. was er niet. Toen met Carry en Sam van U. over de Hoorneboeg naar Bussum gewandeld. ▫ Prachtig, de weien, de weg met berkjes, de groene heuvels vooruit. ▫ Mama wachtte ons op met de jongetjes op de hei. 's Middags nog met Sam gezwommen. 's Avonds ze allen naar den trein gebracht.

In de Engelsche Spinoza gelezen. Plaatsen gevonden waarin hij faalt door gemis aan practisch psychologische kennis. Een somnabule noemt hij een automaat. Hij zegt dat men niet willekeurig kan vergeten. Doch dit zijn voorbeelden, van iets dat even waar blijft, al deugen de voorbeelden niet.

woensdag 30 augustus

Regenweer. ▫ 's Middags schilderijen gezien bij van Gogh. 's Avonds Thijm mijn verzen voorgelezen. Hij vroeg daarna of ik niet meer wou praten vóór den volgenden morgen. Het had blijkbaar veel indruk gemaakt.

31 augustus

's Morgens regen, 's middags beter, koel.

Om 11 uur naar de Hoornboeg. Tonny haalde ons af in 't wagentje. 's Middags gesprek in het koepeltje, voor het mooie verwilderde grasveld, met het bosch en de appelboompjes, vol roze appelen. De mooie woeste bloemen. 's Middags naar de fam. Hubrecht op Endegooi. Tonny was lief en vol kleine zorgen. Om 9 uur terug.

1 september

Prachtige, stil-zonnige herfstmorgen. ▫ De Thijms aten bij Veth. Vrou Titsingh terug uit Noorwegen.

2 september

Regenachtig. W.wind. ▫ In A. bij Aletrino op de lunch geweest. Baukje van der Valk gezien. 's Middags met van Deventer gewandeld. Op de bibliotheek in Mind gelezen over the evolution of religion door Caird. Bij de oudelui in Haarlem gegeten. Daar kwam Gerlof.

's Avonds nare brief uit U.

donderdagmorgen 7 september

Eenige dagen niet opgeschreven door verdriet. De brieven uit U. worden dan hoe langer hoe naarder, zonder dat ik daar iets aan doen kan.

Het was alle dagen prachtig weer. Stil met mooie wolkjes. Warm. ▫ Zondag was een heel leege en nare dag. Maandag kwam Tonny even en heb ik met haar karretje over de hei gereden. Dinsdag aten de Thijmen bij B. 's Middags kwamen Henriette en haar man op de koffie. Ik wandelde met hen op Spanderswoud. Dat was een aangenaam bezoek. 's Avonds kwam Lei Kroon.

Gister 6 September, den heelen dag bijna op zee. Warm en prachtig. Maar bijna geen wind. Geassisteerd bij het neerkomen van een luchtballon in zee. 's Avonds om 10 uur thuis.

Heden slecht weer, wind en motregen.

zaterdag 9 september

Ik lijd zeer veel. ▫ Eergisteren een vreesselijke dag. Ik heb zulke brieven meer gehad, maar ik lijd er nog onder als bij den eersten. Ik heb nog niet geantwoord en wil daarmee een paar dagen wachten.

Gister was van Deventer hier. Het is slecht weer. Gister hevig onweer, van nacht geweldige regens.

dinsdag 12 september

Helder, frisch zonnig herfstweer, met koude nachten.

Tot maandag middag leefde ik in veel verdriet. Niet gewerkt. Geschaakt met Thijm. In de Rigveda gelezen. Toen kwam een brief die mij zeer goeddeed. Daarop ben ik 's avonds naar U. gegaan. Dat voldeed niet goed, maar ik ben niettemin tevredener over den toestand.

's Middags een brief geschreven naar U. 's Avonds geschaakt.

aant.

woensdag 13 september

Prachtig weer, 's morgens doodstil. Nachten koud.

Gister vertelde Herman dat Diepenbrock mij bedoelde met ‘intemperantia literarum.’ Dit verwonderde mij en vervulde mij. Zelfs droomde ik er van. ▫ Het is een onbezonnen zinnetje. ▫ In zoo'n geval voel ik dat ik op te passen heb voor twee sentimenten in mij: de meegaandheid (gedweeheid) en het te sterke zelfgevoel. Het eerste doet mij wel mijn eigen goed vergeten. ▫ Het is niet gemakkelijk in de bewegingen die er nu om mij en door mij gebeuren het evenwicht tusschen die beiden te behouden. ▫ Ik schreef Diepenbrock vandaag. ▫ 's Avonds kwamen Anna Fles en Tides Keller. De laatste zong verschillende liederen, hetgeen Thijm zoo roerde dat hij de kamer uit moest.

14 september

Heden heerlijk, zoel, winderig weer. ▫ Veel met Thijm over mijn werk gepraat. Lange brief (rouge & noir) uit U.

15 september

Prachtig weer. Z.wind, zonnig, met gebroken wolkjes. ▫ De Thijms vertrokken. 's Middags getennist bij Sluiter. Slechte brief uit U. Brief van Diepenbrock die ik beantwoord heb en 's avonds aan Herman heb laten lezen, brief en antwoord. Herman zei: 't is ook gevaarlijk over een boek te schrijven. Ik krijg de indruk dat Diepenbrock ook op meeningen van anderen - versterkt door vluchtige impressie - is afgegaan. Ik geloof niet dat iemand die mijn werk begrijpt zulke opmerkingen maken kan.

16 september

Prachtig weer. De spinnewebben over de denneboschjes vol witte dauw. Overal en ook over den grond. Duizenden glinsterende spinnewebben. Overdag warm en drukkend. ▫ In A. bij Rappel gedejeuneerd. Op de bibliotheek in Lucretius gelezen en de Upanishads. Maar doordat ik erge slaap kreeg, had ik er niet veel aan. In Haarlem gegeten.

Herman heb ik 't liefst alleen. Bij anderen heeft hij soms iets hards en trotsch, daar ik niet van hou. ▫ Wat getobd over Veth's dwaasheid.

Mijn verlangen is hetzelfde wat het altijd was. Betsy gelooft dat niet. Ik heb veel verdriet er over, maar ik word nooit meer ontmoedigd.

17 september

Regendag. 58° (Zondag). ▫ 's Middags Bastien van Heel en Willy Louwerse gaan feliciteeren. Zoel herfstweer. Aardig houten huisje, tuin met vruchtboomen. Holst bracht ons een eind.

18 september

Winderig en regenachtig. ▫ 's Middags naar Hilversum om het huurhuis van B. te kijken. Te klein. Goede brief uit Zeist, (met myrte). Ik was weer, na Thijms vertrek, slaperig en hongerig en sensueel. 's Avonds interessante lectuur (Myers, Science & a future life) daardoor helderder.

19 september

Winderig en regenachtig. ▫ Heerlijk gezwommen. Wat helderder, tot 's nachts 2 uur aan mijn verzen gewerkt. ▫ Ik vertelde Herman van Darwin's machine worden, alleen geschikt om wetten uit feiten te maken, ongeschikt voor mooi-emotie. ▫ ‘Een waarschuwend voorbeeld’ zei ik. Waarom? zei Herman, ‘als hij dat maar goed doet.’

20 september

Regendag. ▫ Om één uur naar U. Boodschappen gedaan met ons allen. Bij Betsy gegeten. 's Avonds muziek bij Fles. Brahms' Liebeslieder. ▫ Wat moet zij ongelukkig zijn, als ze mij zóó ziet. ▫ Zoo waarborgt de edelste en fijnste sensitiviteit niet tegen onrecht-doen en ellendig zijn. ▫ Maar alleen het breede begrip, het juiste preciese evenwicht, het vreugdevolle, liefdevolle zien van alle dingen behoedt voor onrecht doen en ellendig zijn.

21 september

Slecht weer. ▫ 's Middags naar Hilversum geweest op de viets, om huizen te zien.

22 september

Slecht weer, donderbuien. ▫ 's Morgens gewandeld naar Hilversum en huizen gezien. 's Avonds om 8.19 naar U. Maar het hielp mij alles niet.

De toestand bleef onveranderd en ik kwam niet verder ▫ Zeer veel pijn gehad, die voortging in mijn droomen. 's Nachts geweldig onweer.

23 september

Koud, 50°. Harde, heldere wind. ▫ Het zwemmen deed wel goed, maar de pijn is nog hevig. ▫ Op de bibliotheek in Lucretius gelezen.

zondag 24 september

Koud, regenachtig. ▫ Over de hei naar Baarn gewandeld met Martha. Nu en dan zware regens. Wilde hei achter Eemnes. Natte weg over de polders. Op Villetta gedejeuneerd en gegeten. 's Avonds bij maneschijn teruggewandeld over Eemnes en Laren. Op de hei wat gedwaald. 11 uur thuis.

Veel verdriet, heel ernstig. Tot laat in een Engelsch boekje gelezen. Hierom ontevreden.

25 september

Koud, regenachtig. ▫ Droevig wakkerworden. Tuinwerk gedaan, mest omgespit, wat me vermoeide. Niet kunnen werken. Droevige brief. Geantwoord. Met de jongetjes eikeltjes geplukt.

26 september

's Ochtends stil en zeer koel (gisteravond 38°), 's middags meer wind. ▫ Niemand gezien. Door de eikenboschjes gedwaald. 's Avonds iets betere brief.

27 september

Harde wind 's morgens. Regen, zoeler, 's avonds lauw-vochtig. ▫ 's Avonds Anna Fles. B. verzocht mij te komen.

donderdag 28 september

Zoel weer, wolken. 's Avonds harde wind. ▫ Om 11 uur met Hans en Martha naar de Hoornboeg gewandeld. Ik van daar alleen doorgewandeld

naar Utrecht. Gegeten met veel menschen bij Betsy. Het beloofde zeer goed te gaan, toen alles bedierf omdat ik verzwegen had Tonny's invitatie. Toen moest ik 's nachts den naren terugweg. ▫ Daar gelogeerd, Vrijdagsmorgens naar Bussum geloopen, op 't laatst door stortregen.

vrijdag 29 september

Zoel, storm, en regen.

zaterdag 30 september

Slecht weer, 's avonds beter. ▫ Uitvoerige brieven geschreven. Niemand gezien. 's Middags een heel nare brief uit U. gekregen, wel de naarste die ik ooit kreeg. Zij is wel erg de klus kwijt.

zondag 1 oktober

Mooi herfstweer, frisch, stil, zonnig. ▫ Gezwommen. Weer een brief met vreemde misverstanden.

maandag 2 oktober

Helder herfstweer, met 's morgens vliegende nevel. 's Middags regenbuien. ▫ Het is prachtig buiten. De gouden October. Sterke geur in de eikenboschjes. De bladen met kopertinten en helgroen. Klare luchten met groote gouden wolken. ▫ Wat geschreven. Gelezen stukken van Ball, Lloyd Morgan in de Fortnightly.

dinsdag 3 oktober

Gestadige regen. ▫ 's Morgens met vuurtje in de studeerkamer. ▫ Weer een slechte brief. Ik heb 's avonds op besliste wijze geantwoord. Misschien wordt haar beter gevoel voor mij wakker. Maar trots en wroeging zullen wel sterker zijn dan liefde voor mij. En dan moet ik mij voorbereiden op een langen tijd van volstrekte eenzaamheid. ▫ Haar antwoord dat zielsrust juist zou moeten afkeeren van kleine amusementen verwachtte ik. Het is karakteristiek voor haar, om de denkfout er in. Het is theoretisch en eenigszins conventioneel. Het leven en de praktijk leert anders. In strijd en moeie-

20 Huwelijksreis 1886.

21 F. van Eeden (J. Veth).

lijkheid zoek ik afzondering en vermijd ik prikkels en verstrooiïng. Dat wil ik dan vermijden, omdat ik gevoel dat ik ze alleen uit zwakheid zou zoeken. Het zou zijn verdooven en dat wil ik niet. ▫ Maar ben ik vast en rustig en innerlijk goed en sterk, dan sta ik mezelf zulke dingen toe omdat ik voel er tegen te kunnen. Omdat ik goed vind de hulp van de kleine dagelijksche stemmingen aan te nemen, en het mooie aan te zien wat er is. Het helpt alles in onze plicht, gelukkig zijn, en is alleen gevaarlijk wanneer het verzwakt of als éénige steun zou moeten dienen. ▫ Ik heb zelfs meer gerookt den laatsten tijd, omdat ik er nu geen kwaad in zag. Zelfs dat ik op dien naren wandelweg de hulp van een paar sigaren aannam verontrustte mij niet. Na mijn 40ste jaar zal ik echter niet meer rooken.

Ja, wat curieus is, de terugkeer van die kleine onoprechtheden staat met dit alles in verband. Ik gevoel als 't ware dat zij mij nu geen schade meer kunnen doen. Het is een soort bravade, als iemand die van de overwinning nu zeker is, en zijn vijanden laat naderen. Maar het is onvoorzichtig en verkeerd. ▫ Ik zei ook aan Thijm dat ik die stroom van gasten alleen toeliet omdat ik mij nu zeker gevoel, en ze mij niet meer van slag konden brengen.

woensdag 4 oktober

Zonnig, maar koud en winderig. ▫ Gezwommen. Ik zie niemand en leef nu uiterst eenvoudig en zuinig. ▫ Wat mij nu te wachten staat van B. weet ik niet. Ik geloof dat ik sterk genoeg zal zijn ook het ergste uit te houden.

donderdag 5 oktober

Winderig, 's middags regen. ▫ Zooals ik vreesde, zij voelt zich alleen gekwetst. De ernst en de diepte ziet zij niet. ▫ Van avond schreef ik weer. Maar dan moet ik mij ook werkelijk in het ondragelijke leeren schikken. ▫ Een nacht vol teedere droomen over haar. Van daag een aaneenschakeling van lieve visioenen en zachte gedachten. ▫ Ik tracht niettemin te werken.

vrijdag 6 oktober

Harde Z.W.wind, regen nu en dan. ▫ Vreemd en levendig gedroomd. ▫ Ik droomde dat ik sliep en mij beklemd voelde in een glanzende nevel. Ik was zeer benauwd en riep Martha. Toen hoorde ik Herman's stem die door portalen en gangen klonk boven en naar mij toekwam. Toen maakte

aant.

hij me wakker en kuste me. En ik dankte hem en zei hoe ik in een droom beklemd was geweest. En ik voelde fijn de afkeuringen van hem als hij iets niet goed vond in mijn doen. ▫ Ik zag even een land, een straat met kastanjeboomen (Jansstraat, Haarlem) en verwonderde me zoo prachtig mooi als 't was, hoewel ik 't kende. ▫ Toen Frans Jas met een helm met gouden kroon, die ik hem moest opzetten, telkens verkeerd. ▫ De nachten zijn kwaad. Angstig en met strijd.

Van Herman heb ik dit geleerd, hoe het iets slechts is aan de menschen zwakheid te toonen. Hier is dus de natuurlijke grens van deemoed.

zaterdag 7 oktober

Mooi zacht weer. ▫ Nare dag in Amsterdam. Op de bibliotheek in Lucretius gelezen, maar weinig. Gevoel van onkunde en machteloosheid. 's Avonds goddank een goede brief.

zondag 8 oktober

Mooi weer. Vooral tegen 5 uur. Prachtige wolken, grijs, en hel oranje, tegen een helderlichtblauwe lucht daaronder. De horizon scherp maar toch in heerlijk zachte kleur, bruinviolet. ▫ Onder een eikenboschje met opgaande eikjes was het een bruinroode schemering en daar stonden een menigte roode vliegenzwammen. ▫ Goed gewerkt.

maandag 9 oktober

's Morgens regen, 's middags zoel en stil, 62°. ▫ Met de jongens naar 't eikenboschje aan den Eng gegaan. De zon ging rood en vreemd vervormd onder tusschen vage regenwolklagen. ▫ Het oog van Klaas Vaak zei Paul. De wolken is de rook van zijn pijp. Zijn hand zag hij in een opstaande wolk. Het wegschuiven van de lucht boven de horizon is de lessenaar van Klaas Vaak.

Een brief uit U. Niet heel goed gewerkt. Ik maak een inleiding voor de Statistiek. Ik lees Descent of Man.

dinsdag 10 oktober

Winderig, 's middags wat zon. ▫ De Noorsche patiënt gekomen. Karel Thijm en M. Wagenvoort aan de koffie. Visites van M. Muysken/ Mej. Kroes, Christine Tengbergen.

woensdag 11 oktober

's Morgens regen, niet gezwommen. ▫ Herman teruggekomen. Zeer onplezierige dag. Een moe, hypochonder gevoel. Verdriet over dien Noor die van mij zijn herstel verwacht, dat ik niet geven kan. Ik voel dat al mijn lamheid en ziek voelen terstond over zou zijn als ik B. even zien mocht. Aldoor droomen van haar.

donderdag 12 oktober

's Morgens stil. Gezwommen. Afwisselend weer. Regen en zon. ▫ De brieven zijn nu wel beter, maar nog niet goed.

Aan alle maaltijden lees ik Darwin. Van 9½ tot 12 verzen. Van 12 tot 12½ mestkruien. Dan weer Darwin tot 1½. Dan patiënten, en Rigveda. Om 4 uur uit met de jongens. Onder 't eten weer Darwin. Na 't eten M. Muller. Thee krant en tijdschriften tot 9, dan van 9-11 artikelen schrijven. Correspondentie na 't zwemmen, vóór 't ontbijt.

Ik maak nooit meer dan 20 regels vers per dag. Gaat het heel goed, dan schrijf ik er 's middags en 's avonds ook aan.

vrijdag 13 oktober

Gezwommen. Frisch. Z.W.wind. ▫ 's Morgens verzen geschreven, met veel emotie tranen. Het dooven van de zon. 'S middags tennis-gespeeld.

zaterdag 14 oktober

Slecht weer, regen, zoeler 's avonds. ▫ Wisseling van veel denk-emoties. Eerst de brief van Holst. Het ideale leven van hem en haar in het groote witte buiten midden in de bosschen. Toen de lange droevige brief uit U. Toen het nare Amsterdam, Fine ziek op de boven-achterkamer. Gelezen in Taine, les Philosophes français du 19e siècle. ▫ Daarop de nare indrukken van psychiatrische literatuur over perversiteiten, en het gevoel van dankbaarheid dat ik uit A. weg was. ▫ Ik wou niet met Holst ruilen, ondanks alles. Ik vind die psychiaters onuitstaanbaar. Ik ben zeker dat Darwin hier een grens zou zien en er niet over schrijven. Taine's bizonderheid is de combinatie van een groot wetenschappelijk vermogen met talent van schrijven. Maar het is geen groote of verheven geest.

aant.

zondag 15 oktober

Zoel weer 62°, regenachtig. ▫ Mijn ouders waren den heelen dag hier, ook tante Hamaker. Paddestoelen gezocht met papa.

maandag 16 oktober

't Zelfde weer. Gezwommen. ▫ Nog al gelukkig gewerkt. 's Avonds een lieve brief. Maar zij wil mij niet roepen. Hoe moet dat gaan?

dinsdag 17 oktober

Wat stiller, bedekt. Gezwommen. ▫ 's Middags naar Baarn gewandeld. 's Avonds las Karel mij zijn stuk voor. In Baarn gelogeerd.

woensdag 18 oktober

Prachtige, stille, zonnige morgen met die bleeke gestreepte wolkjes boven het oranje bruin van de boomen. ▫ Met Karel gewandeld tot het St Jans Kerkhof. Toen verder alleen. Ze schoten schijf op de hei. 's Avonds naar Amsterdam om Fine. 's Avonds weer slechte brief.

donderdag 19 oktober

Stille morgen, met dauw. Koud. Gezwommen.

vrijdag 20 oktober

Prachtig, stil weer. Gezwommen. ▫ Anna Fles kwam en wandelde met Martha naar Baarn. Getennist. 's Avonds veel aan mijn inleiding geschreven.

zaterdag 21 oktober

Zacht weer, bedekt. ▫ Nare dag in Amsterdam. Beschaamd over mijn verslagenheid. Van daag is B. naar Apeldoorn. In 't Rijksmuseum geweest. Portretten gezien. 's Avonds lange brief geschreven.

zondag 22 oktober

's Morgens stil en zacht. Verder den heelen dag regen. Gezwommen. ▫ Naar Laren gewandeld met de Noor, Martha en Vrouw Titsingh.

's Avonds speelde Vrouw de fantasie C dur van Schumann. 's Morgens nog verzen gemaakt.

maandag 23 oktober

Stil herfstweer, droog. Nu en dan zon. ▫ Van nacht gedroomd dat ik naar U. gaan zou en mijn beste schoenen aantrok. Maar er kwam een zeer nare brief. 's Middags in den tuin gewerkt. 's Avonds aan mijn inleiding geschreven. Voor verzen te bedroefd.

dinsdag 24 oktober

't Zelfde weer. Gezwommen. ▫ Gedroomd dat Jan Veth mij kwam opzoeken en bedroefd en lief was. Ik bemerkte hoe ik van hem hield. Van morgen zeer verdrietig. Geschreid. Gelukkig dat ik nu ten minste niemand zie en vrij ben.

Geldzorgen. Elken dag nog onverwachte rekeningen. Maar dat is 't ergste niet.

Om 6 uur naar Hilversum geloopen over de hei, in ¾. Toen naar U. Dat bezoek heeft mij veel goed gedaan. Haar heeft het pijnlijk gebouleverseerd, maar zij is toch sommige dingen beter gaan inzien, en het was een zachte, lieve avond. Maar een weemoedig heengaan. Nacht zachter.

woensdag 25 oktober

Winderig, niet gezwommen. ▫ Wat beter. Alleen natuur-filosofie gewerkt. Pangenesis van de Vries gelezen. ▫ Een heel goede brief gehad.

donderdag 26 oktober

Harde Z.W.wind, helder. ▫ Bij 't naar spoor brengen van Martha en de kinderen is Ali aangereden door den trein. Zijn neus en poot gekwetst. ▫ Om 2 uur naar A. bij Fine en een paar boodschappen. Diner in Haarlem.

vrijdag 27 oktober

Buiïg, koud. ▫ 's Morgens bij de tantes geweest. Gewandeld met papa op Arnold in Bloemendaal. Mooi. 's Avonds goede brief.

zaterdag 28 oktober

Harde wind. ▫ In Amst. geweest. Op 't leesmuseum in de Philosophische Monatshefte gelezen. Om 4 uur conferentie met van Hamel over hypnotisme. ▫ 's Avonds aan mijn voordracht begonnen.

zondag 29 oktober

Vrij goed weer. ▫ Veel geschreven. 's Middags getennist.

maandag 30 oktober

Stil, koud. Gezwommen. ▫ De geheelen dag geschreven. Om 4 uur bezoek van Henriette v.d. Schalk. Ik had er lang op uitgezien. Maar op 't laatste was mijn genoegen er af gegaan. Doch toen was het een verrassing. ▫ Het was een heel aangenaam ontmoeten. ▫ Ik vond alles aangenaam en sympathiek.
Gelezen Heine's familie-brieven door v. Embden.

dinsdag 31 oktober

Van nacht gevroren. Stil, helder, koud. Gezwommen. ▫ Den geheelen dag gewerkt. 's Avonds even de Gorters.

woensdag 1 november

Koud, meer wind. Grond hard bevroren. Gezwommen.

donderdag 2 november

Geheelen dag regen.
'S morgens kwam de N.Gids. Waar dat op uit zal loopen? Hoewel het een heel droevig spektakel is, was ik er niet zoo bedroefd over als wel behoorde. Omdat hij het nu zoo bont maakt, dat alleen kleine of blinde menschen er dupe van kunnen zijn. Hij drinkt zich nu dood aan zijn machtsgevoel, als een vrij gelaten dronkaard, maar dat is wèl treurig.
In Amsterdam geweest. Exposities gezien. Alma Tadema en Japansche Teekeningen.

aant.

vrijdag 3 november

Grijs, regenachtig. ▫ 's Middags getennist. Herman was bleek en niet op dreef. 's Avonds kwam hij even en we wisselden een enkel woord over de N.G. Hij had het even ingezien en toen weggesloten. ‘Laten we er maar niet verder over spreken als je 't goed vindt.’ ▫ Toen las ik mijn rede voor.

zaterdag 4 november

Op de bibliotheek Lucretius gelezen.

zondag 5 november

Helder, koud, gezwommen. Er is een badhuisje gemaakt, teer aan de pakkums. ▫ 's Middags gewandeld naar Ankeveen, met Vrouw Titsingh en de Noor.

maandag 6 november

Mooi, helder weer, gezwommen. ▫ 's Morgens de fabriek van van Heel gezien. Om 3 uur naar Utrecht, kwam haar tegen in de Potterstraat. Meisjes van school gehaald. 's Avonds mijn speech voorgelezen, met Anna Fles. Heerlijke avond.

dinsdag 7 november

Helder, koud. ▫ B. naar Bussum, ik om half twaalf naar Groningen. Gyp gelezen in den trein. In Doelenhotel gegeten met mr Hekma. Op diens studentenkamer gewerkt. Voordracht gehouden. Bezoek bij den heer Boeke. Griezel van deze provinciestad.

woensdag 8 november

Helder, flink gevroren. ▫ B. en Martha aan 't station om 12 uur. 's Middags veel brieven en patiënten. Bezoek van Bauer. Met ons vieren wandeling. 's Avonds mijn verzen voorgelezen. B. om 10 uur weg.

donderdag 9 november

Helder, harde koude N.O.wind. ▫ 's Middags bij Sam gegeten en den heelen avond prettig met hem gepraat. Het is als een wet, dat men elkander

aant.

leelijker gaat zien naarmate men minder met elkaar omgaat. ▫ Even bij Versluys geweest.

vrijdag 10 november

N.O.wind, helder. Gezwommen. ▫ Getennist. 's Avonds aan mijn voorrede voor de statistiek gewerkt.

zaterdag 11 november

Helder weer. ▫ Vervelende dag in Amsterdam. Op 't leesmuseum gezeten.

zondag 12 november

Hard gevroren van nacht. Een gat in 't ijs moeten slaan om te baden. ▫ 's Morgens getennist. Om 12 uur vond ik Toorop thuis. Die bleef den heelen dag. Hij kwam uit pure goedigheid om de N.Gids-historie. Hij is ook al weer mooier dan men hem voorgesteld heeft. In zijn spreken en doen. Hij drukt zich niet altijd makkelijk uit, maar het is in 't geheel niet klein, zooals men wel eens beweerde. Wel degelijk op de hoogte van zijn werk. ▫ Het is een imposante figuur, met zijn groot, sterk lichaam en zijn zware, zwarte haarbos. En dan komt er soms een groote goedigheid in zijn oogen, zooals reuzen wel hebben, heel sterke menschen. Dan dwaalt één oog een beetje af als hij je aankijkt. ▫ Zijn werk is heel zeker goed.

maandag 13 november

Helder koud weer. Meer wind. ▫ Al mijn plannen overzien. Moeielijk, moeielijk. De comedie b.v. moet heelemaal overgemaakt. Er zijn goeie dingen in, maar het komieke is te opzettelijk en te flauw. ▫ Geëindigd met mijn verzen.

dinsdag 14 november

Helder weer. O.wind. ▫ 's Middags naar de van Heelen gewandeld. 's Avonds een krant artikel over Free Russia begonnen.

woensdag 15 november

Dooi, regen. ▫ Den heelen dag bij de Thijms geweest, met de kinderen. Veel over de N.G. gepraat, en huizen gezocht voor B.

donderdag 16 november

Mooi, stil, koel weer. Nog elken dag gezwommen. ▫ Ik lees Tennyson's ‘Princess’, de pangenesis van de Vries, Sermons van Mozley. ▫ 's Morgens verzen geschreven.

vrijdag 17 november

Van der Goes gehad, en 's middags met Herman gewandeld in den regen naar Hilv. Een huisje voor B. gezien. H. vond het een goed plan. Donderdagavond heb ik H. een stuk verzen voorgelezen, hetgeen mij zeer aangreep (zang VII). ▫ H. is weer heelemaal de oude voor mij. Hij wil maar liefst nooit de ‘literator’ zijn.

zaterdag 18 november

's Morgens mooi weer. ▫ In Amsterdam op de bibliotheek Lucretius gelezen. Toen op 't leesmuseum over zeeslagen (Aventures de guerre). Daarna bij Delprat gegeten. Een heel fleurig gezin. Mijn ‘inleiding’ bij hem gelaten.

zondag 19 november

Mooi, helder weer. ▫ Weinig kunnen werken, 's middags met Martha naar Baarn gevietst. 's Avonds slaperig, gestudeerd.

maandag 20 november

Gemeen weer, storm, harde N.wind, koud. Niet gezwommen door verslapen. ▫ Free Russia stuk afgemaakt. Jo Termaat gehad.

dinsdag 21 november

Stiller, weer gezwommen. ▫ Gister avond en van morgen in een groote spanning. Al maar heen en weer geloopen. Zoo moeielijk, zoo moeielijk. ▫ 's Middags eindelijk tot schrijven kunnen komen.

Lees Enoch Arden, Aylmersfield enz.

woensdag 22 november

Regenachtig, Z.wind. ▫ Slechte nacht. Nu vlijtiger geschreven. De comedie is nu op gang en wordt blijkbaar doorgezet. Veel verzen. De Terzinen zijn op een goede hoogte, daar laat ik ze nu. Ik heb ze aldoor levendig voor me, maar wend me er nu van af in de fantasieën van het ‘beeldenspel’.

's Avonds ‘Gutachten’ geschreven over Suggestie. Niets uit U.

aant.

donderdag 23 november

Wat zon. ▫ Den ganschen dag diep in de comedie. Waarschijnlijk ‘de Broeders’. Tragedie van het Recht (of van de zonde). Slaap slecht.

vrijdag 24 november

Redelijk weer. ▫ 's Morgens aan de Broeders gewerkt. 's Middags getennist op de baan bij Hilversum. Toen kwam Textor en speelde 's avonds, ook voor Wies en Herman. Een hupsche, bescheiden man. Ik lijd zoo om mijn arm Betsje.

zaterdag 25 november

Regen, zeer morsig. ▫ In A. de radicale club gesproken. 's Middags met mama bij Rappel en mijn tante Anna geweest. Mama mee naar Bussum.

zondag 26 november

Regen. ▫ Den heelen dag gewerkt aan de Broeders. 's Avonds bij Wies en Herman.
Boos over de ‘natuurgeneeswijze’.

maandag 27 november

's Morgens mooi weer, zon. ▫ Als gister. 's Avonds naar concert van Textor. Er was niemand. Hij speelde mooi en ik kreeg de overtuiging hoe vaag de opinies van menschen over muziekale voordracht zijn. Boven een zekere graad van correctheid hangt het verder alles van suggestie en stemming af, hoe ze 't vinden.
Mijn Betsje jarig.

dinsdag 28 november

Donker weer. ▫ Een lieve brief. Ik ben weer op mijn oude slaapkamer. Ik heb geen patiënten en werk den geheelen dag met lust. Als ik mijn Betsje maar eens zien mocht.
't Tweede kindje van Willem ook dood. O mijn lieve jongetjes.

woensdag 29 november

Donker, somber weer. ▫ 's Middags naar Haarlem. Bij Gine gegeten. Over historie gepraat. Zij was fleurig en het was niet ongezellig. Maar een gevoel van niet-goed. ▫ Toen ik 's avonds thuiskwam vertelde Martha dat Paul ziek was.

donderdag 30 november

Somber, guur weer. ▫ Paultje erg ziek. Arme kereltje. Hoesten, steunen, niets eten.
Den heelen dag hard gewerkt. Een niet heel prettig briefje uit U. Slecht geslapen door zorg om Paultje.

vrijdag 1 december

Somber, guur weer. ▫ Paultje heeft blijkbaar pneumonie, 39°. Dus moet dit nog een dag of 5 zoo duren. 's Morgens maar wat gewandeld en een brief geschreven. Door droefenis en zorg niet kunnen werken.
's Avonds hevige storm. Daarna sneeuw en stilte. Theegedronken op Martha's kamer. Tot 3 uur bij Paul opgezeten. Ellendige nacht. Gelezen Le roi des montagnes en Herodotus.

2 december

Stil en zonnig, niet gezwommen, sneeuw op den grond. ▫ Mijn ergste bezorgdheid weg. Ik ben zoo teer daarin. Het grijpt mij te veel aan.
Om half twaalf naar Amst. gegaan. Niet op de bibliotheek. Cadeautjes gekocht. Tegen den middag begon het bezorgde gevoel weer. Paul 's nachts nog zeer onrustig. Tot drie uur weer opgezeten. Majesteit gelezen. ('t Tweede gedeelte beviel me beter dan 't eerste. Maar 't is toch maar heel gewoon werk, lectuur van den dag.)
Hans ook ziek, 's avonds harde koorts.

3 december

Helder koud, harde W.wind. Door het nachtwaken weer niet gezwommen.
's Morgens de koorts weg, bij allebei mijn jongetjes. Paul merkbaar vooruitgaande maar nog heel kribbig en driftig en erg hoesten. 's Middags speelde hij weer met wat speelgoed, zijn wieltjes.

Getennist. De Gorters aten bij ons en zaten op Martha's kamer bij de thee. Ze gingen even naar Veth, waar Saar de Zwart was.
's Nachts Paul zeer onrustig.

4 december

Vrij goed weer. Niet gezwommen. ▫ 's Morgens om 11½ uur stond B. op eens hier. Het was heerlijk, zij maakte mij kalmer. Paul had 's middags nog koorts. Betsy zat op de speelkamer, Martha ging uit. B. en ik hielpen de zieke kinderen. Brandende aether scène. Om 3 uur ging de koorts weg en werd Paul veel beter. Wandelingetje op de hei. 's Avonds eerst op mijn studeerkamer gepraat. Toen boven. Om 10 uur naar den trein. Paul dien nacht veel rustiger. Hans beter, maar doof.

5 december

Nog al zoel. W.wind. Gezwommen. ▫ Paul veel beter. Eet weer, geen koorts. Om 11 uur Gerlof en mama v. Vl. 's Middags met Gerlof gewandeld. Suikerfabriek gezien. ▫ St Niklaas avond met de Gorters bij ons. Nog al gezellig. Paul den geheelen nacht doorgeslapen. 's Avonds brief van B. ▫ Ik voel het zoo goed alles wat zij zegt. Maar ik weet hoe er niets aan te doen is.

6 december

Koud, harde W.wind. ▫ Met Gerlof naar Baarn gewandeld. Met den trein terug. ▫ Stuk over Natuurgeneeswijzen begonnen.

7 december

Akelig weer, harde W.wind, met 40°. Koud en tochtig in huis. ▫ Verkouden, in huis gebleven. Aan de Broeders gewerkt. 's Avonds domino gespeeld met mama v. Vl.

vrijdag 8 december

Even slecht weer. ▫ Zeer verkouden. Tennis gespeeld. 's Avonds de Gorters nog even hier.

aant.

zaterdag 9 december

't Zelfde beroerde weer. ▫ Ellendige nacht. 's Middags naar Amsterdam. Verlaine's 15 jours en Hollande gelezen, 's avonds Daphnis en Chloë.

zondag 10 december

Goed weer, helder, stil. ▫ Goed geslapen, doof en stil. Rustig in de zonneschijn op mijn kamer. Droevig briefje.

maandag 11 december

Regenachtig, koud. ▫ Om 2 uur naar Delft. Bij Frans gegeten. Gelezen. 's Avonds prettig met Frans en zijn vrouw nagepraat. Hij is zoo precies dezelfde gebleven, en als hij veranderd is, is 't in zijn voordeel. Het linksche en wat lompe is er uit. En de naïve hartstocht voor hetgeen hij aanpakt, de energie en doortastendheid, en de prettige ruimte van geest zijn bewaard en toegenomen.

dinsdag 12 december

Regen en koude wind. ▫ De Gistfabriek gezien. Toen met den tram naar den Haag. Met Textor naar de Maris-expositie (bleek kasteel-en-stad-en-kathedraal schilderijtje van Thijs!!). Toen naar de vak-expositie (lorren). Daarna naar Toorop. Veel en lang zijn werk bekeken en bepraat (het mooie figuurtje der nieuwe mystiek, met de barenspijn). Het was er sympathiek. Daarna Thorn Prikker, dat was aardig. Hij trapte door een ruit en pakte tallooze dingen uit, in groote vervuldheid. Hij vroeg niet vanwaar ik kwam noch waarheen ik ging, hij praatte in eenen ijver dóór over schilderijen.

Toen ging ik naar Zilcken, daar praatte ik wat Fransch met vrouw en schoonmama. Maar het was en werd niet dát.

Toen naar Leiden. In een restaurant gegeten, bij Ger theegedronken. Met de tram naar Noordwijk. De Verwey's al in bed gevonden. Met Jet v.d. Schalk heerlijk zitten praten tot 12 uur. Ze maakte muziek (Schumann). Ze had een rustige, verkwikkende invloed op me. Vreemd, dat ontdekken van een breed en zich gemakkelijk en gewoon uitend, mannelijk vast, intellect in een vrouw, zonder iets onvrouwelijks.

Bij Konijnenburg geslapen. Op een paal gevallen.

Noordwijk wel hevig aandoenend, maar niet pijnlijk. Teer en rustig.

aant.

woensdag 13 december

Regen, 's middags zoel. ▫ Bij Albert en Kitty ontbeten. Om 11 uur naar Bussum terug. Martje nog in bed. Geen brief. Een oogenblik zeer verslagen. Maar toch weer evenwicht gevonden.

donderdag 14 december

Harde W.wind. ▫ Getobd om te werken. Den heelen dag in moeite en niet goed. Lucie op 't onbewoonde eiland.

vrijdag 15 december

't Zelfde weer. Koude wind. Gezwommen. ▫ Wat meer gewerkt. Brief aan Holst geschreven. Bezoek van heeren de Voogd, over een weekblad.
Ik voelde mij flinker, hoewel ik nog niets hoor.

zaterdag 16 december

Niet koud. ▫ Op de bibliotheek de levens van Cellini en Milton gelezen. Ik wist niet dat Milton zoo vóór de echtscheiding had geijverd, en tegen 't koningschap. Een kopje voor B. gekocht en verstuurd. ▫ 's Middags de Gorters vertrokken.

zondag 17 december

Mooi, zonnig, stil weer. Gezwommen. ▫ Flink gewerkt. De 2e acte bijna af. 's Middags een lief, vredig wandeltje met Hans die voor 't eerst uit mocht.
Stukken gelezen over de IJstijd (A.R. Wallace). Over Kiplings verzen (Adams) in de Fortnightly. Over Shimonoséki in de Century Mag. Een zeer eigenaardig en scherp verdriet geeft mij het denken aan den ondergang van het oude, feodale Japan. Dat is een zeer aparte sensatie van spijt en weemoed. ▫ Een dergelijke sensatie maar weer heel anders is het denken aan wilde dieren en hun woudleven. Olifanten vooral. ▫ Op 't oogenblik is Japan sterker. Ik heb het al jaren gehad, en het vervult mij nu den heelen dag, na zoo'n lectuur.

maandag 18 december

Zonnig, om 11 uur mist. ▫ Geen bericht. Als zij het maar beter heeft zoo. Een tijd lang draag ik het goed. Maar dan begint het. ▫ Om 2 uur haar brief.

Ik heb terstond geantwoord, maar kort, uit vrees haar te wonden. Maar ik zal 't toch wel gedaan hebben.

's Avonds Martha de 2e acte voorgelezen. Ik vond het nog al goed.

dinsdag 19 december

Zonnig, koud, gezwommen. ▫ Gewerkt den heelen dag. Geen antwoord uit U. 2e acte af.

woensdag 20 december

Harde W.wind. 's Avonds storm. ▫ Blijven haperen bij de 3e acte. Of in verzen of proza. Verschillende pogingen. Moedeloos en onrustig. Herman kwam aan 't dejeuner en 's avonds logeeren.

donderdag 21 december

Nog winderig, 's middags zon. Gezwommen. ▫ Geen antwoord uit U. Martha schrijft goedige briefkaarten.

Thijm kwam eten. Hem de 2e acte voorgelezen. Nog altijd eenigszins onrustig. Ik denk eerzucht.

Juffr. Käyser consulteerde me.

vrijdag 22 december

Helder, koud, Z.wind, gezwommen.

zaterdag 23 december

Mooi weer, stil, zonnig, niet koud. Gezwommen. ▫ In Amst. op de bibliotheek Lucretius gelezen. Met Thijm bij de Voogd geweest.

's Avonds beroerde leesgezelschap vergadering, die mij zoo akelig maakte dat ik mij schaamde. Plekjes in mijn ziel worden overgevoelig.

zondag 24 december

Mistig. ▫ Om 11 uur naar U. Carry aan 't haltje. Ik was in groote emotie. Een briefje dat ze mij gaf, maakte me een oogenblik verslagen. Wandeling

over de bruggetjes naar Vechten. 's Avonds allerdroevigst tooneel, waarbij zij in de grootste overspanning geraakte.

Toen ik diep verslagen thuiskwam lag de N.Gids er, met weer dezelfde aanvallen. ▫ Een slechte nacht. 10 uur opgestaan.

maandag 25, 1e Kerstdag

Zonnig weer, niet gezwommen. ▫ 's Morgens in de Rigveda gelezen, eerst een brief naar U. geschreven. 's Middags wat met Sammy gewandeld.

's Avonds voor de kinderen de Chineesche Schim vertoond en met Sammy geschaakt. Den geheelen dag doodmoe en geschokt.

dinsdag 26 december

Zacht, zonnig weer, niet gezwommen. ▫ Beter geslapen. Maar den geheelen dag nog niet tot iets bij machte. Hoofdpijn, moe en geschokt. ▫ 's Morgens 'Sermons' gelezen van Mozley op mijn kamer. 's Middags met Martha en Paul gewandeld. Sammy naar Amsterdam. ▫ De kwestie is maar of ik goed genoeg ben om op de wereld te blijven en mijn taak af te maken. Ik wil even lief weg of wat anders als dat nuttiger ware. Zwakheden heb ik waar ik zoo gauw niet afkom. Is er nu met dat al bestaansreden genoeg voor me. Ik weet wat ik te doen heb. ▫ Ook deze overweging is een zwakheid. Maar als je zoo gaandeweg niets als kwaads meer hoort van jezelf - en dan een suggestibel gemoed als 't mijne. Ik geloof de menschen graag. ▫ Ons hart moet van het persoonlijke afgetrokken. De persoon is niets. Zijn goede kwaliteiten en ideeën, dat is alles. Zijn allerhoogste, en dat is onpersoonlijk. ▫ Zie nu eens waartoe Kloos komt die de liefde niet telde. Allemaal versjes over Jan, Piet en Klaas. En nog slechte versjes.

woensdag 27 december

Helder weer, wat gevroren, gezwommen. ▫ Om 10½ uur een naren brief van haar. Een flauwe poging om weer in mijn werk te komen mislukt. Toen een Duitschen roman gelezen, Herman Isinger van Wilbrand. Een boek met zeer merkwaardige kwaliteiten. Geestig en met hart. Met goede Duitschheid er in. Het heeft mij veel stemming gegeven, vooral in mijn tegenwoordigen toestand. Soms was ik geroerd. Maar het is heel ongelijk.

aant.

donderdag 28 december

Vorst, wat mistig. (In Amst. zoo hevigen mist dat meer dan 100 menschen in 't water liepen). Hier 's middags zon.
's Avonds naar Utrecht. Het ging alles vrij goed. Maar het afscheid was naar.

vrijdag 29 december

Helder, vriezend weer. ▫ Met de jongetjes gewandeld. Wat aan mijn verzen gewerkt. Martha naar Ede.

zaterdag 30 december

Helder, vriezend weer. ▫ In Amst. Om 2 uur naar Hilversum. Met Carry huizen gezien. Carry hier gegeten. Ik 's avonds naar U. Op B's kamer gelogeerd.

zondag oudejaarsavond

Den heelen dag in Zeist. Gewandeld met B. en Coos. Het was goed. 's Avonds gesprek met Martha over mij.

[1894]

maandag 1 januari

Helder, wat regenachtig. ▫ Naar Baarn gevietst. Bij Thijm gedejeuneerd. Gepraat. Toen naar Haarlem gespoord. Daar bij mijn ouders geslapen.

dinsdag 2 januari

Harde Noordewind met vorst en sneeuw. ▫ Koud, naargeestig. 's Avonds brand in den salon.

woensdag 3 januari

Nog harde koude wind, 25°. ▫ In huis niet warm te krijgen. ▫ Tegen 't eten kwam Karel Thijm, wij praatten aangenaam na't eten. Ik ging toen hij wegging met denzelfden trein naar Utrecht en logeerde bij B.

aant.

donderdag 4 januari

Hevige N.O.wind bij 12° Fahr. ▫ Reis naar Harlingen, alle treinen te laat door de kou en de wind. Den heelen dag gespoord. Leeuwarden afschuwelijk. Een ouderwetsch boekje gelezen van Christine Muller, en een van Zola.

B. wachtte mij op aan 't kouë station. De trein was 2 uur te laat. Heerlijk thuiskomen bij haar. Martha was bij haar geweest en had haar door gesprek voldaan.

vrijdag 5 januari

Zeer koud, 's morgens 6°, nog wind. ▫ Tot 12 uur bij B. gepraat, met meer resultaat dan anders wel. Zeer serieus en mooi. Gelukkige morgen. Thuis was Herman aan de koffie (op mijn studeerkamer). Alles bevroren bij ons aan huis, behalve de serreplanten.

's Avonds ons contract geschreven.

zaterdag 6 januari

Minder koud, stiller. ▫ De oude Heer Tetterode dood. Even aan 't sterfhuis geweest. 's Middags Sammy en Paultje naar den trein gebracht. 's Avonds met Martha geschaakt.

zondag 7 januari

Mooi, stil winterweer. ▫ 's Morgens naar van Heel. 's Middags schaatsengereden op de Zanderij. Majesteit uitgelezen. Nieuw weekblad: de Kunstwereld. ▫ Sinds vrijdag een gevoel van rust in mijn gestel. Lange slaapnachten. Ook geen lastige gevoelens van eerzucht meer. Alles nu de vervreemding weg is en wellicht grondiger verdreven dan ooit. Mijn geest echter nog moe van de pijn. Kon ik nu maar werken.

maandag 8 januari

Helder, koud, meer wind. ▫ 's Morgens weer wat gewerkt. De 3e acte nu ook in vers. 's Middags met Martha en Herman op de grachten van Naarden schaatsengereden. 's Avonds met Martha geschaakt.

aant.

dinsdag 9 januari

Meer wind. IJsnevel in de lucht. ▫ Om de

zon een halo gezien/ 's morgens gewerkt. 's Middags met Herman op schaatsen naar Weesp, Diemerbrug, Zeeburg en langs 't Merwede kanaal naar Weesp terug gereden.

Heel lieve brief uit U., met meer vertrouwen dan ooit geweest is.

woensdag 10 januari

Dooiweder. ▫ Ik had Sam en de meisjes een schaatsentocht beloofd, maar het dooide te erg. Toen ben ik tegen 1 uur naar Utrecht gegaan, en heb met ze gewandeld. Ik heb er gegeten en ben tot half elf gebleven. Het was heel heerlijk.

'S morgens nog aan de Broeders gewerkt. Bij 't naar huis sporen vorderde het plan zeer.

Wij spraken over mensch-zijn en artist-zijn. De grootste artiesten zijn vaak slechte menschen. Maar nu moeten wij liever een goed mensch willen zijn dan een groot artiest.

Ook er over gedacht waarom na den dood altijd de goede kwaliteiten herdacht worden.

donderdag 11 januari

Dooiweer. ▫ Naar Hilversum geweest om huizen te zien. 's Middags naar van Heel. 'S avonds de 3^{e} acte afgeschreven.

vrijdag 12 januari

Mooi weer, niet koud. ▫ Alleen koffiegedronken. Martha naar Baarn. Gewerkt. Slaap slecht. B. zag huizen in Hilversum.

zaterdag 13 januari

Mooi zonnig weer. Eigenaardig met vreemde, zomerige wolken. Weer een kring om de zon. ▫ 's Avonds kwam Matje en Paul. En Rebecca Käyser. In Amsterdam niets bizonders.

zondag 14 januari

's Morgens met Matje naar Hilversum gewandeld. Ik ben zeer verheugd dat er nu eindelijk een huis is.

aant.

maandag 15 januari

Regenachtig, vochtig weer. ▫ Ik slaap slecht tegenwoordig, met hypochondre gedachten. Ook begin van zomerheimwee. Brieven geschreven, niet veel gewerkt. 's Middags gewandeld met Herman en Rebecca.
B. telegrafeerde af om hoofdpijn.

dinsdag 16 januari

Z.W.wind. Grijs. ▫ Beroerde dag. Niet voortgekund met ‘de Broeders’.

woensdag 17 januari

Een groot deel van de 8e zang van de terzinen gemaakt.

donderdag 18 januari

's Middags in Utrecht gegeten. Om 10 uur naar huis.

vrijdag 19 januari

Verzen gewerkt. Gezwommen. Brief van Albert over zijn aanval.

zaterdag 20 januari

Veel wind, regen. 's Morgens met Thijm gereisd. Bezoek bij Aletrino. Op de bibliotheek geschiedenis van Peter den Groote gelezen. In Haarlem gegeten. 's Avonds het stuk van Albert gevonden.

zondag 21 januari

Ik wandel nu iederen middag naar van Heel, ga ook met rijtuigje en wandel terug. Beroerde dag omdat ik door het stuk van Albert mijn gedachten niet beheerschen kan.

maandag 22 januari

Karel Thijm aan 't eten. Prettig met hem gepraat. Hem een brief laten lezen die ik aan Albert geschreven had, zonder plan op verzenden. Hij vond die wrevelig en niets-zeggend.

dinsdag 23 januari

Guur, winderig. ▫ Ik werk aan de verzen en vertaal mijn stuk over Vitalisme in 't Engelsch. Nare, moeielijke dagen.

woensdag 24 januari

Zonnig, gevroren, koude wind. ▫ Wandeling naar Valkenveen, waarbij ik Paultje droeg naar huis, laat, in de koue wind. Thuis was Holst die bij ons at.

donderdag 25 januari

Sneeuw, 's morgens, harde wind. ▫ Gewerkt aan mijn verzen. 's Avonds eenigszins beter en wat beter naar B. kunnen schrijven.

vrijdag 26 januari

Sneeuw weg, wind en regen. ▫ Eenigszins verwijtende brief. 8^{e} zang afgemaakt, 9e begonnen.

zaterdag 27 januari

Grauw weer, harde wind. ▫ In Amst. met Fine naar van Haren Noman om haar vingers. Op de bibliotheek Lucretius. 's Avonds nare brief. Ik zit erg in geldnood. ▫ Akelige nacht gehad. Moe.

zondag 28 januari

Helder, nog winderig, gezwommen. ▫ Verzen voor B. gecopieerd. Niet verder gekomen. 's Avonds ingespannen vertaald. Slecht geslapen.

maandag 29 januari

Weer aan de Broeders begonnen. Betere brief, toen weer een slechte (nà mijn antwoord).

dinsdag 30 januari

Winderig, zonnig. ▫ Zeer treurige brief en briefk. uit U. Besloten niet te antwoorden.
Gewerkt aan de Broeders, 4e acte af.

woensdag 31 januari

's Middags kwam Thijm bij mij praten, zijn zoontje was bij Vincentje van Gogh die jarig was. We praatten over literatuur, hij wil een tijdschrift oprichten. Ik legde hem uit hoe ik dacht over individualisme. Net vertrokken. 5e acte begonnen.

donderdag 1 februari

Helder weer, 's avonds regen. Gezwommen. ▫ Met de Gorters naar Hilversum gewandeld. B's huis gekeken. Toen alleen door gewandeld naar Baarn, daar gegeten. Karel las me stukken voor. 's Avonds per spoor terug, stortregen.
Rebecca weg, Jo T. gekomen.

vrijdag 2 februari

Regen. ▫ Hard gewerkt aan de 5e acte. 's Avonds aan Herman de 3e en 4e voorgelezen. Over Recht gepraat, maar niet veel. Geen brief.

zaterdag 3 februari

Vrij goed weer, helder, gezwommen. ▫ 's Morgens een kalme brief die ik maar kort beantwoorden kon omdat ik naar Amsterdam moest. In Polen gedejeuneerd. Strijd om naar U. te gaan en om bloemen te koopen. 's Avonds langer naar B. geschreven. Geestdrift in de Broeders. Verwondering dat dit nu toch uit mij komen zal, en hierna meer. Slecht geslapen.

zondag 4 februari

Mooi, helder weer. ▫ Slecht briefje, dat mij mijn kaartje kwalijk nam. Bezoek van haar huisbaas. Om 12 uur Textor. Jo T. onvoorzichtiglijk een wandeling laten doen met mijn kinderen, zonder over 't gevaar na te denken. Ze kwamen te laat terug en ik was hevig ongerust en vol zelfverwijt over mijn achteloosheid. Ze kwamen om half drie goed en wel thuis, ze waren telaat gekomen aan den tram. Maar Jo was geen kwartier thuis of ze kreeg op mijn kamer een toeval. Niemand heeft er iets van gemerkt, maar het was een strenge les voor me. Als 't een half uur eerder was gebeurd had

de heele wereld mij terecht de schuld gegeven dat ik mijn kinderen aan haar had durven toevertrouwen.

Textor speelde, en ik had 's avonds nog wel rijke gedachten. Hij bleef logeeren.

maandag 5 februari

Vrij goed weer. ▫ Zeer treurige brief van morgen, die mij nu heelemaal afmaakte. De vorigen had ik, waarschijnlijk door de spanning van mijn werk, beter verdragen, er kwamen ook telkens zachtere tusschen. Maar deze was vreesselijk en de dag bijgevolg ook. Ik was stil, moe, ongeschikt tot werk.

dinsdag 6 februari

's Morgens helder, gezwommen. 's Middags wind. ▫ Den heelen dag aan de 5^{e} acte gewerkt.

woensdag 7 februari

Van nacht hevige storm. Bij Gorter 't raam ingewaaid. ▫ Om 11 uur naar Hilversum geloopen met proviand in mijn zak. Niemand ontmoet en weer teruggeloopen. Om 4 uur met spoor gegaan. Sammy en B. ontmoet en in Utrecht gegeten en half twaalf thuis. Het deed me veel goed. Ik sliep zacht en verkwikkend. Het waaide nog hard.

donderdag 8 februari

Voortdurend stormachtig, helder, gezwommen. ▫ Goede dag, 5^{e} acte af, aan Martha voorgelezen. Op de dogcart naar van Heel gereden.

vrijdag 9 februari

Harde wind en regen. ▫ Aan de VI acte begonnen, maar niet veel gedaan. Leven van Sonja Kovalevsky gelezen. ▫ De kritieke punten.

zaterdag 10 februari

Stormachtig, droog. ▫ In Amsterdam 't leven van Newton gelezen. Mevr. Käyser gesproken, bij Marie de Gijselaar geweest. Overdag goed. 's Avonds gezakt. Een lange brief naar U. geschreven. Erg gauw verslagen.

aant.

zondag 11 februari

Weer hevig stormweer. Regen. ▫ Slechte nacht, wel lang geslapen maar vreemde en melancholieke droomen. Ik lag in 't gras naar Joachim te luisteren die buiten liep te spelen. Het was lente, maar ik zag alles donker, de seringen bloeiden maar ik rook ze niet. Ik had er niets aan. Ik bracht drie kastanjes aan een dame ‘Kompliment van D^{r} v.E.’ en ik huilde omdat het al 4 uur was en ik dacht pas 12.

maandag 12 februari

's Nachts geweldige storm, de pannen woeien van 't dak, niet kunnen slapen. Overdag helder, maar nog harde wind. ▫ Om 3 uur naar Utrecht. Haar tegengekomen in de Potterstraat met B. Cremers. Bij Fles gegeten, daar kwam Jesse Sheppard en speelde en zong in 't donker. Ook de Noltheniussen en Jeanette Favauge. 's Avonds nog even naar B. gehold.

dinsdag 13 februari

Kil, frisch Maartweer, hagel, hagelwolken, wind bedaard. Gezwommen. ▫ Mij voorgenomen zoo weinig mogelijk notitie van dingen te nemen die mij zouden kunnen kwetsen. Moderne litteratuur, enz. Wat in Chaps Scheikunde gelezen. Niet veel gewerkt.

woensdag 14 februari

Zonnig weer, wat gevroren, gezwommen. ▫ Weer aan de verzen gewerkt. In Arnold, vertaling van de Marabhárata gelezen. Om 12 uur zeer gelukkig. 's Avonds een slechte brief, die mij alles weer ontnam.

donderdag 15 februari

Prachtig, stil, zonnig weer. Een van Februari's zomerdag<en>. ▫ Naar Flevo gewandeld. Aan den IX zang gewerkt. Mijn wijsgeerig boek dat ik voor een jaar begon weer overgelezen. De inleiding is goed. Het geheel moeielijk, goed voor later.
Over ‘het boek van den Dood’ gedacht. De levensmoeheid daarin. Het zal een romanachtig boek worden, dagboekbladen van een vrouw,

met een intrige, maar de spiritueele intrige hoofdzaak. De levenshonger die weeheid geeft. De overgang van ‘ik’ of ‘eigen’ tot ‘Zelf’. Of van ‘zelf’ tot ‘Zelf’. Het begint al met de poging tot zelfmoord. Midden het sterfbed, daarna de liefde.

In de Broeders is ook de spiritueele intrige hoofdzaak, de materieele catastrofe komt in 't midden, de spiritueele aan 't eind.

Mijn stuk over Alg. Therapie gecorrigeerd.

vrijdag 16 februari

Sneeuw, sneeuw, en O.wind. Gezwommen. ▫ Paultjes verjaardag. Karel Thijm met Joopie, Jo van Gogh en Vincentje, Fine Rappel, 's middags de Gorters. 's Middags met Karel gepraat over Barrès, en de standaard van literatuur.

zaterdag 17 februari

Koud, gevroren. ▫ In Amst. gesprek met Jeanne Hijmans, die na haar reis zich thuis ongelukkig voelde omdat ze de trivialiteit van haar gezin was gaan bemerken. Op de bibliotheek tevergeefs naar een boek van Defoe gezocht. Alleen Carleton gevonden.

Wij zijn nu weer alleen thuis. Liever briefje. De essays van Shepard gelezen, en zeer verbaasd over het wijze en goede schrijfwerk van zoo'n ijdele en pronkerige man. Ik begrijp er niets van en weet niet wat er achter zit. Misschien is hij zeer zwak en wordt door onnoozele vrienden opgejaagd.

zondag 18 februari

Helder zonnig weer, hard gevroren, buiten koud, in huis warm door de zon, - gezwommen. ▫ Martha's verjaardag. Veel planten en bloemen kreeg ze. Om 1 uur kwam Carry. Ik heb aan mijn verzen gewerkt, om half vier met Carry naar van Heel gereden. 's Avonds Martha van mijn verzen voorgelezen.

Naar dat Sammy's illuzie van Bussum af is. En naar dat Mijnsheerenland verkocht zal worden. Twee droevige dingen.

aant.

maandag 19 februari

Gevroren, zonnig, weinig wind. ▫ Wat aan verzen gewerkt. 's Avonds Anna Fles. Voor 2 jaar was nu de ziekte. De brieven zijn niet onlief, maar toch droevig en ze wil me niet zien.

dinsdag 20 februari

Zelfde koude, zonnige, stille weer. ▫ 's Morgens in de serre paarse crocusjes geteekend. Beginnende voorjaarsgevoelens. Maar toch nog een zekere depressie. Slaap slecht, en mijn werk kost meer inspanning.

woensdag 21 februari

Prachtig, stil, zonnig, koud weer. ▫ Wat geteekend. Nog altijd aan de IX zang bezig.

donderdag 22 februari

Even mooi weer, 's nachts koud. ▫ X^{de} zang begonnen. Daarna weer aan de Broeders gaan werken. Plan voor een nieuwe reeks studies, met een nieuw artikel ‘Over Kritiek’. 's Avonds vertaal ik de voordracht in 't Engelsch. Ook lees ik de ‘Mantralitteratuur’ van Ludwig. Ludwig lijkt mij een geweldig geleerde, en zoo merkwaardig om zijn zuiver instinct voor het mooi van wat hij vertaalt, en zijn diepzinnig begrijpen van de text. Ik voel dit intuïtief van hem want ik kan 't niet beoordeelen. Nog geteekend.

vrijdag 23 februari

Ruig gevroren, wat verandering. ▫ Aan de VI acte gewerkt. 's Avonds vertaald.

zaterdag 24 februari

's Morgens nevel en wind, dooi, 's middags zonnig en warmer. Gezwommen. ▫ Naar Amst. geweest, bij Aletrino. Daar Jelgersma ontmoet. In Haarlem bij mama alleen gegeten. Niet prettig. Benauwend praten over

aant.

mij. Ik eet liever alleen met Gine, die over Prins Maurits praat. Bij van Vl. ook niet heel rustig. Mama was woedend op Verwey, en 't geval zat mij ook weer erg in 't hoofd. Ger is goedig. Maar ik heb die schuw voor 't harde en booze in de menschen, het meedoogenlooze, dat ik zoo overal voel om mij heen. Niemand haast is er vrij van. Wat een verdriet doen ze mij aan, die niemand ooit kwaad wilde. En ze hebben er satisfactie en plezier in.

Brieven uit U. rustig.

zondag 25 februari

Z.W.wind, 's middags ijzige stortregen met sneeuw, 's avonds harde wind. Gezwommen. ▫ Om 11 uur kwam Verwey met Thijm. Ze dronken hier koffie. Ik was eerst wat gedwongen/ later heel rustig. Ik vermeed alle litteraire gesprekken, en deed mijn best tot heuschheid. Om 2 uur gingen ze naar Gorter.

Ik heb niet prettig geslapen, voel moe, met rugpijn en hinderlijke gedachten. Ik hoop op morgen. Niet kunnen werken.

maandag 26 februari

Vrij goed, zoel weer, regenachtig. ▫ Om 11 uur naar U. daar koffiegedronken/ om half vier weg. Bezoek bij Isaachsen, gegeten bij Jo en Ati, lezing, niet zeer aangenaam, slecht bij stem, moe. 's Avonds nog wat gepraat. Bij oom Ger geslapen. ▫ Vervuld van het reisplan in October, naar Bonn.

dinsdag 27 februari

Goed, winderig, zoel. ▫ Slecht geslapen, vroeg op. Om 10 uur weer naar U. Handschoenen gekocht en peperkoek. Heerlijke dag in U. Veel gepraat den heelen dag. 5 o'clock tea met de kinderen. Visite bij Tonny. 's Avonds op 't haardkleedje gelegen. Bij Tonny gelogeerd, slecht geslapen.

woensdag 28 februari

's Morgens droog, verder hevige regen. ▫ Om 12 uur met B. naar Hilversum. Daar maar kort tijd, regen en geen pret. 's Middags kwam ze bij ons en at in Bussum. Ik was zeer moe en stil en dat begreep ze weer niet

en voelde kwetsing en onvriendelijkheid ondanks mijn waarschuwing. Ik las nog uit de Broeders voor, heel goed vond ik. Maar 't maakte niets geen indruk.

donderdag 1 maart

Zoel, winderig, betrokken. ▫ Weinig uitgevoerd. Neerslachtig, dof. Martha naar U. vertrokken. Ik dronk thee bij de Gorters, praatte wat, zacht, heel hoog, liggend op de canapé.

vrijdag 2 maart

Mooi weer, helder, winderig. Gezwommen. ▫ Geprobeerd te schrijven maar 't vlotte niet best. In een sterrekundig boek gelezen, dat mij wel rustig maakte. 's Avonds wat vertaald. Moe en hongerig.

zaterdag 3 maart

Prachtig, warm weer. 's Morgens wat nevelig, zomerwolken, geen wind. Gezwommen. ▫ Met M. en de kinderen naar Amst. Op de bibliotheek 't leven van Bolingbroke en Defoe gelezen, en wat Lucretius. Artikel over Deïsme in Enc. Britt. Uiterst down. Niet ziekelijk, maar alles weemoedig. Het voorjaar en de mooie dagen van vroeger. Worstelen tegen deze zwaarte die haar wezen over mijn leven gooit. Dit is niet zooals 't hoorde, ze moest het mij lichter maken, niet zwaarder. Nu vooral. Het zware hebben we al genoeg gehad. ▫ Ik heb bloemen gestuurd, 't eenige wat ik doen kon.

zondag 4 maart

Nog vrij goed weer. ▫ Aan de Broeders gewerkt en mijn vertaling afgemaakt. 's Morgens in den tuin gewerkt, nog al prettig, maar erg moe. Om half elf briefkaartje dat mij wat beter maakte. Ik was al beter.

maandag 5 maart

Redelijk weer, zonnig, koude wind. ▫ 's Morgens tuinwerk. Mijn ouders gekomen en Karel Thijm aan de koffie. Ik voelde vrij goed. Kalm en hoog. 's Avonds een goede brief van haar. Papa heel aangenaam. Brief aan Lady W. geschreven.

aant.

dinsdag 6 maart

Van nacht storm, van daag buiïg. ▫ Redelijk goed. Voorbereiding voor 't artikel over Kritiek. Aan de Broeders gewerkt.

Jammer dat 't goede, rustige, veerkrachtige in me nog zoo onstabiel is. En alleen daarmee toch is mijn weg duidelijk en secuur. Nu voel ik heel precies hoe ik in al mijn worry doen moet. En gedachten over mijn leelijke vrienden hinderen mij nu niet meer. Ik voel dan genoegsaam op mijzelf en zonder behoefte aan hun goede meening. 's Avonds naar een Concert in A. met Henriette en haar mama.

woensdag 7 maart

Aldoor tusschen 40 en 50°. ▫ Vrij slechte dagen. Wat hypochonder. Een couranten stukje over Kuhne begonnen.

donderdag 8 maart

Vrij zoel, regenachtig. ▫ De VI^{de} acte bijna af. Lees sterrekunde en de Foe's Plague. Tuinwerk.

vrijdag 9 maart

Gezwommen. ▫ VIde acte af.

zaterdag 10 maart

Vrij zacht weer. ▫ Naar Haarlem, Faust van Schumann gehoord. Eerst landerig, maar bij 't middendeel toch veel genoten. ‘Das sind Bäume, das sind Felsen’ daarin vond ik een harmonie van muziekale en poëtische dictie zooals ik ze in niets anders ken. Die geheele scène is volmaakt, een teedere en diepzinnige verhevenheid, met niets te vergelijken. Het begin en het slot staat daar ver van af, schijnt me. Al het wonderbaarlijke van deze Faust ligt tusschen ‘Waldung sie schwankt heran’ tot ‘wenn er dich ahnet folgt er nach.’

Zondag morgen teruggekomen, dien dag stormachtig. Weinig gewerkt. Hans wat koortsig.

maandag 12 maart

Stormachtig, aldoor lichtomnevelde zon, met kleine zwartige stormwolkjes. ▫
Gezwommen. 7e tot 10e acte in schets ontworpen. Aan mijn

stuk over Critiek geschreven. Nog zeer gauw van streek, nerveus en hypochonder. B.v. over de lichte ongesteldheid van Hans. Dadelijk schrikbeelden en een zeer naar gevoel van verslagenheid.

dinsdag 13 maart

's Morgens ruw, 's middags helder. ▫ Naar Amsterdam. Cecilia-Concert waar ik een bizonder fijn en frisch muziekaal genot had. Oogenblikken van 'universeele' vreugde. Toen een heerlijke spoorrit met Rhijnspoor naar U. Zonnig, vol verwachting, toen een heerlijke middag en avond bij Betsje.

woensdag 14 maart

Maartweer, koel, zware wolken. Gezwommen. ▫ Dezen dag weinig gewerkt, een paar regels 7^{e} acte. Mijn stuk over Kritiek is op goeden weg. Anna Fles 's avonds.

donderdag 15 maart

Koel weer 45°, gezwommen. ▫ Aan de 7^{e} acte gewerkt.

vrijdag 16 maart

Idem, idem ▫ Idem. Getennist.

zaterdag 17 maart

Prettige zon, de blaadjes komen overal, en er zingen hier veel meer vogels om 't huis. ▫ In Amsterdam over Plague zitten lezen in Enc. Britt. 's Avonds hard gewerkt en toch wat moedeloos. Ik denk door een Engelsche kritiek (over Thompson).

zondag 18 maart

Prachtig voorjaarsweer, zonnig, koel/ stil, 's avonds nevel over den vijver. Gezwommen. ▫ Mijn stuk van Lady W. terug in type writing. Daaraan gewerkt. 's Middags muziek van Jeanne Hijmans en Frouke Titsing.

aant.

's Avonds de Gorters. ▫ Holst en Henriette waren in Bussum, maar we zagen ze niet.

maandag 19 maart

Heerlijk zonnig weer. Z.wind. Gezwommen. 's Nachts hard gevroren. Aan de Statistiek gewerkt. Vervelend werk maar 't gaat wel.

dinsdag 20 maart

Mooi zonnig weer, wind weer O. Gezwommen. 's Morgens goed gewerkt aan de Broeders. Nu wel goed over alle weifelingen heen. Het is goed en zuiver werk, van edele makelij. Ik voelde dit natuurlijk altijd wel, maar het kon een schijn zijn, een soort afschijn van werkelijk edel werk van anderen. Maar het is eenvoudig en oprecht, niet van buiten op, maar van binnen uit.

Met de Gorters naar Hilversum gewandeld en daar voor Betsy's tuin gezorgd. ▫ 's Avonds kwam Holst aan de thee.

woensdag 21 maart

Helder, zonnig. N.O.wind. Gezwommen. ▫ Gewerkt aan de Broeders, 's avonds psycho therapie.

donderdag 22 maart

Bedekt, N.O.wind. Gezwommen. ▫ De Gorters vertrokken. ▫ Om 2 uur naar Hilv. in U. gegeten, 's avonds terug, door den maannacht van H. geloopen.

vrijdag 23 maart

Helder, zonnig. ▫ Ik zat voor 't open venster in astronomie te lezen want het werk ging niet. Toen kwam Betsy op eens binnen. Het was een blije verrassing. ▫ Maar het verkeerde. Wij praatten eerst goed en rustig, toen werd ze door 't lezen in dit dagboek gegriefd. Ik moest naar van Heel en voelde onderweg zwaar wat komen zou. En op een wandeling na 't eten werd zij al erger en vervreemdde heelemaal. De avond was heel treurig.

aant.

zaterdag 24 maart

Helder, warm, gezwommen. ▫ Niet naar Amst. Zoowat gelezen en wat tuin gewerkt. 's Avonds kwam een brief dien ik met angst ontving en die ook heel naar was.

zondag 25 maart

1e Paaschdag. Warm, droog, zonnig, gezwommen. ▫ Nu ben ik dof, behoef eenzaamheid en afzondering van alles. Het zijn de zwaarste moreele beproevingen waaraan ik kon blootgesteld zijn. Sammy is gekomen. ▫ De 7e acte is af. Met Sammy's kijker 's avonds naar de sterren gekeken.

maandag 26 maart

2e Paaschdag. Prachtig weer, gezwommen. ▫ Aan mijn verzen gewerkt. Niemand gezien, met de kinderen wat gewandeld, naar 't vijvertje en den boom bij Bantam. 's Avonds gelezen. Een heel eenzaam, van de wereld afgezonderd gevoel. Zooals in mijn vroegste jeugd. Het is of ik weer terug keer tot dat eenzelvige, contemplatieve leven van mijn kindsheid. Dit is maar een schijn, omdat zij mij zoo telkens verlaat.

dinsdag 27 maart

Warm, 's morgens heel stil zonnig, gezwommen. ▫ Ik zit met schuifdeuren open den heelen dag. ▫ Niets gehoord, ik werk aan den Xen zang.

woensdag 28 maart

't Zelfde prachtige weer. Er zijn viooltjes, primula's, madeliefjes, dotterbloemen. ▫ Ik kreeg een telegram om 's avonds aan de sterrewacht te komen. Ik ben daar heengegaan. Ik heb B. eerst even bezocht, zij ging naar Zeist. Toen ben ik van 8 tot 11 op de sterrewacht geweest en veel gezien en geleerd. Jupiter, Saturnus, nevelvlekken en dubbelsterren. Bij B. gelogeerd, een slapelooze nacht.

donderdag 29 maart

Buitengewoon warm, een zomerdag. ▫ Tot 2 uur bij B. gebleven. Zonder resultaat, zoodat ik den moed verloor, en wij zeer droevig scheidden. Den avond lang aan haar zitten schrijven tot 1½ uur.

22. M. van Vloten (W. Witsen).

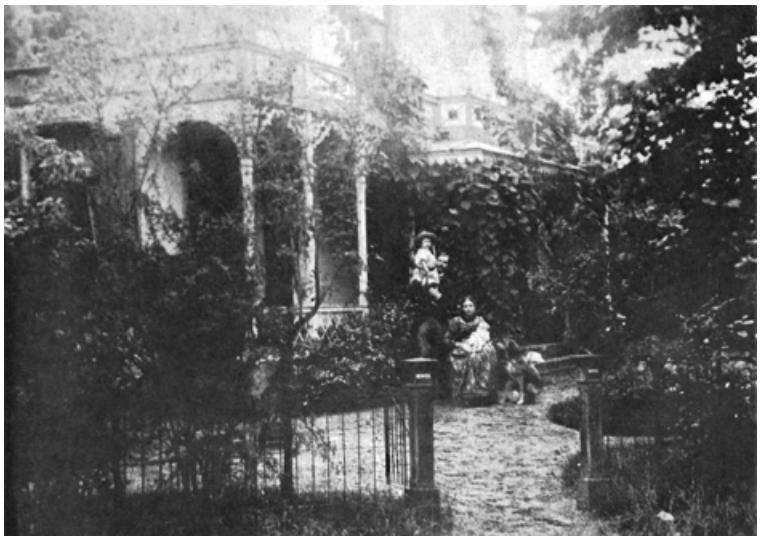

23 Beukenoord. 1889.

aant.

vrijdag 30 maart

Even prachtig en warm weer. Gezwommen. ▫ Nog weer aan haar geschreven. Een brief van wel 20 kwarto zijdjes. Daardoor en door tranen wel wat verlicht. Doch nu weer bang dat sommige expressies onvoorzichtig zijn. ▫ Geschaakt met Sammy.

zaterdag 31 maart

Prachtig, warm weer. ▫ Gezeild met Sammy en van Heel. Naar Weesp gespoord, toen naar Muiden geloopen. Er was bijna geen wind en we konden onze jassen uittrekken midden op zee, zoo warm. Om 3 uur pas waren we in Amsterdam. Daar met mijn mama in een rijtuigje gereden. Martha naar Ede. Geschaakt. Een stuk van de Goeie gelezen over de Bâbi's in Perzië (October-Gids).

zondag 1 april

Even mooi warm weer. Gezwommen. ▫ Veel vruchtboomen bloeien al, de hagen zien groen. ▫ 's Morgens een lange, goede brief. Wat aan mijn verzen geschreven, weinig.

maandag 2 april

't Zelfde warme, drooge weer. ▫ Gewandeld met Sammy van Bussum naar Eikenhorst op Soesterberg, over Hilversum, de Vuursche en Splintenburg. Bij Tonny geluncht. Met spoor van Amersfoort naar Bussum terug. Sammy vertrokken. Mijn dierbaar vriendje. ▫ Kastanjes al in blad.

dinsdag 3 april

't Zelfde weer. ▫ Mijn verjaardag. Een brief van Redelé die mij hinderde. Beantwoord. Wat verzen geschreven. ▫ De oudelui gekomen. Wandeling naar 's-Graveland.

woensdag 4 april

't Zelfde weer. 's Morgens mist. Gezwommen. ▫ 's Morgens goede brief. W.R. brief gezonden. Slechte werkstemming. Ik lees Holmes en Marcus Aurelius.

aant.

donderdag 5 april

Even droog en zonnig, meer wind. Gezwommen.

W.R. geen beoogd effect gehad. Ze kan zich 't geval niet indenken, ziet mij er te veel in. Ik wilde juist dat de hinderlijke ik eens niet gezien werd. Heel beroerd over 't werk. Prikkelbaar. 's Avonds psychotherapie.

zaterdag 7 april

't Weer weer even mooi, zeer warm, 70°. ▫ In Haarlem gegeten, bij mama v. Vl. die 70 jaar werd, eenigszins gegeneerd door Kitty en Verwey. Maar dat ging toch. Daarna zelfs rustiger. 't Gevoel: ‘if I have hit hard, it rebounds’. Wandeling alleen door den hout.

zondag 8 april

Warm, droog. ▫ Martha bizonder opgewekt. Wandeling naar Lindenheuvel door de stampvolle Bloemendaalsche weg. 9 uur weer in Bussum. ▫ Zelf slecht voelend.

maandag 9 april

Warm. Alles ziet groen, als in Mei. ▫ Om 5 uur naar U. Een goede avond. Ik had het beroerd en moeielijk gehad. De avond was vrede en rust.

dinsdag 10 april

Van nacht een heerlijke regen, nu geurig, zoel. ▫ Wel beter geslapen. Met werk nog moeite. Stilletjes den heelen dag. Jo T. hier. 's Middags met Hans naar Hilversum, erg vervuld van Betsy's nette, vroolijke huis.

woensdag 11 april

Weer droog en zonnig. 's Avonds de bekende regenlucht, zwarte wolkjes op nevelig grauw verschiet. Maar de wind bleef den heelen nacht N.O.

en het bleef droog. Warm, 's nachts 55°, overdag 70°. In de verte onweer. ▫ In 't prieeltje zitten werken. Zóó, zóó. 's Middags met de jongetjes een wandeltje. 's Avonds haar heerlijke brief. ‘Nun muss sich alles, alles wenden.’ Lentegevoel.

donderdag 12 april

Droog, zonnig, winderig. Weer de regenlucht. Eiken in blad gezien. ▫ Nu pas goed gewerkt. X zang af en aan de 8e acte begonnen. Voel mij rustig en goed. Ik moet echter geen kranten lezen. ▫ Ik lees Marc. Aurelius. ▫ Terwijl ik haar briefjes overlees, denk ik aan de geest die alle dingen doet. Het weten van een nobele gezindheid in haar, mij door dat beschreven papiertje overgebracht, heeft mijn gedachten verhelderd, mijn lichaam ontspannen, mij veerkrachtig en welgemoed gemaakt. Ik heb honger gekregen, ik heb gelukkig gewerkt.

vrijdag 13 april

Er dreigt iederen avond regen, maar 't komt niet neer. Gezwommen. ▫ Maar weinig gewerkt aan de 8e acte. Over Antarctica gelezen. Er is groote vlaksheid en dat maakt me goed. Lees Marc. Aurelius.

zaterdag 14 april

Warm, zonnig. 's Avonds zware onweersluchten. ▫ In Amsterdam, iets van Clausius gelezen over Warmte. Hij noemt die enkel beweging. 's Avonds latijn gewerkt.

zondag 15 april

Van nacht wat regen. Nu zoel, W.wind, wolken, nu en dan een beetje regen. Alles bloeit en geurt. Seringen bijna in bloei. Gisteren eerste nachtegaal. Den heelen morgen zwaar in den tuin gewerkt. ▫ Nu komt een onweer opzetten, uit het Zuiden. ▫ 's Avonds regen. 's Avonds Bodenhausen, die leelijk zong.

maandag 16 april

's Morgens regenachtig, 's middags helder. Niet koud. ▫ Om 10 uur naar Hilv. gevietst daar met B. en Carry op de Kruishoorn geweest. Gezaaid.

Alles goed. Koffiegedronken aan de Gouden Leeuw. ▫ 's Avonds nog al goed gewerkt. Latijn daarna.

dinsdag 17 april

Regenachtig, maar heerlijke zon, nu en dan. ▫ Om 10 uur naar U. gegaan. Een heerlijke dag. 's Middags boodschappen in de stad. Martha kwam eten. 's Avonds Concert in de fransche kerk. Ik voelde mij buitengewoon gelukkig.

woensdag 18 april

Zonnig, prachtig weer. ▫ Alles is geurig. De seringen bloeien. De kruisbessen hebben al vruchtjes zoo groot als erwten. De kamperfoelie bloeit.

donderdag 19 april

Wind meer noordelijk, toch warm. ▫ 's Middags naar Baarn gewandeld, over Laren, bij Thijm gegeten. 's Avonds goede conversatie, uitgaande waar we de vorige maal bleven steken. Van de roman van Couperus uitgaande, die Karel slecht vond, terwijl hij Extase goed vond. ▫ Ik zei dat Majesteit zoo in den smaak viel omdat er meer ethische vastheid in was. Ik vind het boek ook onbeduidend, maar begrijp de instinktieve goedkeuring van 't publiek. ▫ Ik zei dat een ethische vastheid, weerstand (dus eigenlijk wijsheid) te bemerken moet zijn in het maaksel van elk kunstwerk. Karel vermoedde dat misschien zijn oude antipathie tegen ethische strekking hem dit boek zoo deed minachten. ▫ Nu, ethische strekking, als ze didactiek wordt, is natuurlijk tegen alle kunst. Maar ethische wijsheid in den kunstenaar is onmisbaar. ▫ Toen wilde Karel mij er toe brengen dat dan ook contemplatie anti-ethisch was. Als ik het zoogenoemd dandyisme in de kunst anti-ethisch noemde. ▫ Ik gaf dit niet toe, en betoogde dat het contemplatieve van Mad. Guyon, van Thomas à Kempis, van de Stoïcijnen, vooral van Marcus Aurelius was vol menschenliefde en gemeenschapszin, alleen te idealistisch, en dus zeer ethisch. Terwijl het dandyisme van Barrès en Couperus de booze neigingen hun gang liet gaan om spiritueel hoog er op neer te zien, wat zeer anti-ethisch en ook dwaas was. Terwijl de oude stoïcijnen en Nietzsche die geen medelijden dulden eveneens anti-ethisch waren. Terwijl de christelijke contemplatieven - waarbij M. Aurel. ook

hoort - alle begeerten wilden verreinen en alle andere menschen daarin verlangden te doen deelen, hetgeen misschien wat voorbarig, maar zeer ethisch is. ▫ Toen nog gesproken over het onhoudbare van een blijvende scheiding tusschen esoterisme en exoterisme, in onzen tijd. ▫ Wij spraken zeer geanimeerd en prettig. En in een droom ging het bij mij voort, dat wij in groote extase kwamen. Nacht verder onrustig maar niet onaangenaam. Voorjaarsch. Portretten van van Beveren en Overbeck op mijn kamertje.

vrijdag 20 april

N.wind, betrokken, koeler. ▫ Over Laren teruggeloopen. Derkinderen's moeder opgezocht. Prettige brieven met B. Weinig gewerkt. Anna Fles 's avonds.

zaterdag 21 april

Veel kouder. Nu en dan zon. In Amsterdam bij Aletrino geweest.

zondag 22 april

Frisch weer. Mooie zilveren wolken. Gezwommen. ▫ Textor gehad. Hij speelde veel. Ook veel gepraat over muziek, rhytme, dans, en tijd.

maandag 23 april

Zonniger, stil en frisch. ▫ Mijn kamer schoongemaakt, in 't prieeltje gewerkt. 's Middags naar Kruishoorn gereden per viets. 's Avonds naar U. meegegaan. Afscheid van het lieve huis. In Matjes bed geslapen. Ik had een grijze vilten hoed, wit flanel hemd, licht pak en bruine schoenen en bruine handschoenen. Ik heb mij uiterst gelukkig in mijn existentie gevoeld, en vol groote dankbaarheid.

dinsdag 24 april

Bewolkt, zoel, 's nachts wat regen. Prachtig meiweer, gouden zon 's middags op het felle groen. ▫ Laatste weggaan uit Utrecht. De mooie, prachtige stad, die mij aldoor even lief gebleven is en blijven zal. Vol wijding. ▫ Van Hilversum gevietst. Thuis schoonmaak. Niet gewerkt, maar gelukkig gevoeld.

woensdag 25 april

Droge, warme wind. 's Avonds bewolkt. ▫ Om 2 uur in Hilversum. De optocht van den trein gehaald, den heelen middag helpen verhuizen. Daar gegeten op Kruishoorn. Ikzelf vroolijk en opgewekt. B. lief en hield zich goed. 's Avonds teruggevietst.

Toen Herman verzen voorgelezen. Hij was prettig en hartelijk, maar had een manier van spreken die mij eenigszins onbevredigend en pijnlijk was. Waarin het precies zat, is niet klaar, maar het kwetste mijn zelfgevoel. Bij vorige lezingen was het anders. Nu ken ik van mezelf een abnormale susceptibiliteit in dergelijke dingen, die kort duurt. Maar hij is dikwijls zoo onduidelijk en half-gereserveerd in zijn uitingen. Het komt hierop neer dat ik pijn voelde en verslagen was en slecht sliep. De schijn was dat hij niet genoeg geëmotioneerd en respectueus sprak, niet zooals andere malen. En nu kan het zijn dat ik dit door abnormale gevoeligheid maar dacht, en dat hij eenvoudig een beetje tacteloos sprak. Erg uitweiden over ander mooi, het allermooiste, waar wij gewone menschen niet bij kunnen, maar dat dan ook maar een paar heel enkelen bereikt hebben, Homerus. Dat is nu niet krenkend maar na een lezing komt het toch niet prettig, vooral door den nadruk op den geheel anderen aard van het mooie. Te hooren dat er anderen boven ons staan dat is wel te dragen, - maar dat het beste wat gemaakt is van anderen *aard* is, dat is nooit heel verkwikkend. Als hij mij zachtjens attent had willen maken dat ik op den verkeerden weg was, dan had hij 't niet anders kunnen doen. Toch betwijfel ik of dit zijn bedoeling was.

donderdag 26 april

Stil, zacht, bewolkt. 's Avonds zware regen. ▫ Slechte dag. Weinig gewerkt. 's Avonds naar Kruishoorn geloopen, daar thee, om de regen terug gespoord.

vrijdag 27 april

Harde wind en regen. 's Avonds stil, koel en helder.

Versluys kwam om 11 uur en bleef tot 2. Nog nooit zoo makkelijk met hem opgeschoten. Ik geloof hem nu te kennen. Hij is een lobbes, werkelijk goedhartig en goedwillig, en ik maak me niet meer bezorgd dat hij 't me lastig maken zal. ▫ Aan 't eten kwam Verwey. Die had de insolentie - beter kan ik 't niet noemen - mijn medewerking te vragen

aant.

voor zijn plannen met de N.Gids. Ik had moeite niet driftig te worden, - en om dit te voorkomen antwoordde ik niet en sprak over andere dingen. Martha gaf door haar kalme en eenvoudige natuurlijkheid de beste houding aan alles. Het onderwerp werd doodgezwegen, we dineerden opgewekt en wandelden in den tuin. Verwey was wel eenigszins verlegen, maar wist het toch een wending te geven alsof hij ons aan 't schrikken had gemaakt en nu uit consideratie voor ons zweeg. Een mensch met fijn gevoel had zich dood geschaamd over zijn mal figuur. Toen ging hij naar Gorter. ▫ Ik was een uur lang beroerd door zijn bezoek en had spijt over al de krasse woorden die ik niet gezegd had. ‘Reiziger in Nieuwe Gidsen’ noemde Martha hem. ▫ Nu ben ik weer in orde, en tevreden dat ik gezwegen heb. Ik ga aan mijn stuk werken. ▫ Zooeven kwam Herman en het bleek dat hij volstrekt niets corrigeerends had bedoeld en evenzeer als altijd met mijn werk ingenomen was. Toen zei hij nog dat hij het best geschikt was voor zijn eigen werk wanneer hij helder de enorme afstand zag tusschen de grootsten en hemzelf, en dat vind ik prachtig. En ik had hem wel willen omhelzen.

zaterdag 28 april

Mooi weer, 's avonds kouder. Gezwommen. ▫ Vlijtig aan mijn stuk gewerkt. Nu en dan nog gezeurd over Verwey, maar langsaam aan verzoend met mijn gedrag, en leeren onderdrukken de neigingen tot boosheid, de vinnige gezegden en brieven die in mij oprezen. Een lieve brief uit H. 's Avonds slaperig. In Amsterdam een artikel over Homerus gelezen, en zeer getroffen door het inzicht der conceptie van de Ilias, die door één geest moet gevormd zijn. ▫ 's Avonds een groot stuk Lucretius vertaald.

zondag 29 april

Bewolkt, koel. ▫ Na 't ontbijt naar H. gevietst. Een prettig wandeltje met B. over de akkers naar de dennen. Het huis gezellig en vroolijk, en alles lief, behalve Sammy die ‘ploertig’ was. Na de koffie terug.

maandag 30 april

Zonnig, maar koel. N.wind. ▫ Aan mijn stuk gewerkt. Brieven naar Goes en Versluys geschreven.

dinsdag 1 mei

Koud, N.wind. ▫ 's Avonds Jeanne Hijmans die lief en veel zong en speelde.

‘Ich liebe dich so wie du mich’

Niets uit H. Herman vertelde dat Verwey's plannen mislukt waren.

donderdag 3 mei. Hemelvaartsdag

Slecht weer, regen, kou. W.wind. Gezwommen. ▫ 's Morgens na 't ontbijt met Herman overlegd hoe ik 't best van de heele zaak af zou komen. Versluys een brief geschreven waarin ik mijn eigendomsrecht aan de anderen afstond. Toen kwam een alleronaangenaamste brief van van der Goes, toonend hoe dom het van me was tegenover hem mijn bitterheid te doen blijken. ▫ Het gif is diep doorgedrongen. Overal heeft het de voorstelling van mijn karakter vergiftigd. ▫ Toen naar H. gewandeld, daar een brief aan van der Goes geschreven, die geloof ik nog al goed is. Als 't nu maar uit is. Ik was bezwaard en moe en B. was mij een heerlijke steun. Daar gelogeerd op de koepelkamer. 's Morgens bracht Carry mij tot aan 't melkhuis.

vrijdag 4 mei

Hevige hagelstormen, zeer koud, nu (11 uur) 42°. Op de hei een hevige storm gekregen met hagel en regen. Martje te bed met ingewandscatarrh. Ik voel me gedegageerd.

zaterdag 5 mei

Guur, onstuimig weer, 's middags opgeklaard, zon, 's avonds stil, koud. ▫ Niet naar Amsterdam. Getennist. 's Avonds een brief van Goes, veel vriendelijker. 't Was goed dus dat ik hem zoo schreef. ▫ Martha nog in bed, maar beter.

zondag 6 mei

Iets beter weer, meer zon maar toch nog koud. ▫ 's Morgens met Herman naar Hilversum gevietst, daar van 10-12 gecricket met de nieuwe club

aant.

waar ik lid van ben. Aardig eerst dat verlegen staan van mij, en mij misplaatst voelen, ik met al mijn serieuze zware gedachten en mijn worry bij die balspelende jongens. En toen kreeg ik er pret in en voelde hoe gezond het was voor een beladen hoofd, want ik werd een jongen tusschen de rest. ▫ Bij B. koffiegedronken en ze mijn boksje schoongemaakt, en toen allemaal gewandeld op Spanderswoud, in 't *veranderd* Hilversum. 's Avonds de jongetjes afgehaald van Drafna.

maandag 7 mei

Winderig en koel. Gezwommen.

woensdag 9 mei

Prachtig, frisch weer. 65°. ▫ Aan mijn stuk over Kritiek gewerkt. In de serre theegedronken terwijl Jeanne speelde.

donderdag 10 mei

Nog koel. ▫ Stuk van Grieg over Schumann gelezen. Den heelen dag aan mijn stuk geschreven.

vrijdag 11 mei

Heerlijk weer, warme zon, met nu en dan wat regen. ▫ Een mooie dag, zooals ik in lang niet had. 's Morgens naar H. gevietst. Naar 't Hoog van 't Kruis gewandeld. Het Jachthuisje in berken en brem met het uitzicht over de akkers. Daar toen koffiegedronken. Het was vochtig en stil. ▫ Ik was ook thuis nog zeer gelukkig en lag in den tuin op 't gras in de zon en las Shakespeare's Sonnetten en keek naar de meezen die hun jongen voerden. ▫ 's Avonds werkte ik goed en had mooie gedachten.

zaterdag 12 mei

Regenachtig, stil, 's middags zoel en weelderig buiten. ▫ Vroeg naar Amsterdam. Bij v.R. en Rappel. Op de bibliotheek over Empedocles en Epicurus gelezen. En Plato's Phaedo en Politeia meegenomen.

Bij 't thuiskomen werd het al minder. De verjaargasten waren er, ook

aant.

Carry en Willy en Sammy. Alleen met Carry voelde ik mij wat op mijn gemak. Gewandeld met oom Ger en de oudelui.

zondag 13 mei

1e Pinksterd. 's Nachts harde regens, van morgen onweer, stil, zoel. ▫ Ik voel niet beter. Het gelukkige is nog weg. Kan niet werken. ▫ Toch nog wat geschreven. 's Avonds met een groote tak roode meidoorn naar de Kruishoorn. Daar was Martha en Jeanne. We wandelden. Jeanne speelde en zong. Ik las een comedietje voor. De Vosmaers waren er. Het was een prettige avond. Ik wandelde naar huis. Daar bedierf mijn goede stemming door zeer ongewenschte en onplezierige confidenties van M.O.

maandag 14 mei

2e Pinksterdag. Goed weer, zon en wolken. ▫ Martha die in H. had gelogeerd kwam om 12 uur terugwandelen. Ik had het koud en voelde onplezierig. Gelezen Gill's Life of Poe. Phaedo.

dinsdag 15 mei

Mooi, veel warmer. ▫ Helpend antwoord gekregen. Maar voel nog gedeprimeerd. Niet in goede gedachten sfeer. Om 4 uur Karel Thijm. 's Avonds zitten praten op 't mosveld en naar nachtegalen geluisterd.

woensdag 16 mei

Heerlijk, warm weer. ▫ 's Morgens veel met Karel gepraat. Over de rang van letterkundige en poeet in onze maatschappij. Hij voelde alsof er iets verdiends was in de minachting waarmee niet-intellectueele aristocraten op schrijvers neerzien. Ik zei dat dit een oud vooroordeel was tegen den imitatieve kunstenaar, den acteur. De prins leefde het poeem, de dichter bezong het en was dus ondergeschikt. Maar als de dichter de wijze wordt houdt dit op. Ook zei ik dat een vorst altijd edele kwaliteiten kreeg door invloed van situatie, door het hanteeren van groote dingen. Als hij ten minste niet heelemaal stompgeboren was. En dat dit rationeele achtergrond was voor respect. 'S middags mijn stuk terug van de Fortnightly. 'S avonds op 't gazon thee gedronken. Toen lang gewerkt. Maar nog nietgoed van hoofd.

aant.

donderdag 17 mei

Warm, maar harde N.O.wind. ▫ Martha naar Amsterdam. Gevietst naar H. daar koffiegedronken, thuisgevoel bij mijn moedert<j>e, zalig. 's Middags in Bussum gewerkt. Toen weer met den trein naar H. asperges meegebracht. Na 't eten met al de kinderen naar de Waschmeer. Een beetje winderig, maneschijn, wolgras, drosera, kikkers en watervogels. B. werd te moe, en was 's avonds verder erg gedeprimeerd. Gewandeld naar B.

vrijdag 18 mei

Wind kouder, droog. ▫ Mijn stuk afgemaakt. Phaedo uitgelezen. Het voelen woeden van het oud vergif in mij. Ik kan hier niet blijven.

zaterdag 19 mei

Koud 54°, harde drooge N.wind/ grijs. ▫ Slapelooze nacht, geschreid van morgen bij 't aankleeden. Hopelooze brief aan B.

In Amst. in Polen gedejeuneerd. Rondgeloopen zonder veel te merken van de omgeving. Na 't eten wandeling met M. Toen gesprek met M.O.

zondag 20 mei

Koud, nu en dan zon. ▫ Mijn brieven werd niet steunend maar even hopeloos beantwoord. Zacht, maar scheidend. Carry en Sammy kwamen en brachten mijn pakje mee. Ik lag op 't grasveldje in de zon met Carry. ▫ 's Ochtends gecricket zonder B. te zien. 's Avonds de kinderen teruggebracht. Ik schreef een teleurgestelden brief. Daarmee is toen de vervreemding weer begonnen. ▫ Ze riep Martha en vertelde haar. Toen moest ik Martha beduiden dat het zóó erg niet was.

maandag 21 mei

Guur, koud, N.wind en regen. ▫ 's Avonds haardje gebrand in den salon.

De oude vervreemdingsmisère herhaalt zich. De kwellingen van mijn demon zijn geheel weg. Mijn binnenste sereen. Ik heb ook aan de Broeders gewerkt. Maar treurige brief en telegram. Ik heb mijn verdiende loon. 't Ergste is dat zij er onder lijdt. Maar ik kan natuurlijk niet toegeven dat haar

scheidende brieven goed en rechtvaardig waren en hooren bij volkomen liefde. Maar ik had moeten bedenken dat zij niet iemand is om hopelooze brieven anders dan hopeloos op te nemen. ▫ Het is een verbond tusschen mijn demon en de hare, lijkt het wel. Dit is in mij nu weer heel ander leed. Droeviger maar nobeler. Hiervan weet ik dat het weg zal gaan, maar dat ik het stil en geduldig dragen moet, als een boete. ▫ Slecht geslapen. Verzen over Tohannes Viator gelezen, die ik eerlijk en nog al goed vond.

dinsdag 29 mei

Koud, winderig. ▫ Een week vol verdriet. Brieven gestaakt. Aldoor guur, slecht weer. Niemand gezien. Behalve Zondag Martha's moeder en Gerlof en Caroline Lindo. Op Berghuis gewandeld. Marie Muysken is ook een middag geweest.

Ik heb bitter mijn eenzaamheid gevoeld. Vervreemd van 't allerliefste. Aangevallen, uitgescholden en vermeden door mijn vrienden. Beleedigd in 't beste wat ik gaf, in mijn karakter aangetast. En dan nog innerlijk belaagd. ▫ Gister nacht droomde ik verzachting. En die kwam ook gister avond. Een brief. ▫ Van nacht droomde ik van Kloos. Dat hij mijn vriendschap zoeken kwam.

Gister morgen een wandeling naar Naarden met Martha en Paul omdat ik thuis toch te koud was en niet kon werken. Het was mooi maar mocht me niet baten. Ik bleef somber. ▫ Ik lees Plato's Republiek.

maandag 4 juni

Lekker weer met zoele regen. Vorige dagen ongelijk, veel wind en geen warmte nog. Acacia's bloeien. ▫ Niet opgeschreven door de akeligheid. Op 30 Mei kwam Carry bier en den volgenden morgen ging ik naar H. Maar dat mislukte en werd heel naar. Ik heb zeer gedeprimeerde buien gehad. Bijvoorbeeld Zaterdag in Amsterdam en kort na 't thuiskomen.

Ik heb aan de Broeders gewerkt en ben nu aan de 10^{e} acte. Ik heb een boek over Schumann ‘die Davidsbündler’ gelezen en een paar biografieën van Byron en een aantal verzen en geschriften van hem. Hij is een fraai type van den genialen virtuoos, maar niet-dichter. Merkwaardig is het verbleeken van zijn glorie.

Gister heb ik gecricket in Hilversum. Van daag kreeg ik een heel kort,

aant.

droevig briefje, maar dat toch iets van mijn vervreemdingspijn wegnam. Ik geloof goed geantwoord te hebben.

Gister bezoek van Anna Fles en professor Gunning.

donderdag 7 juni

Regenachtig. 60°. ▫ Van daag weer dezelfde narigheid in H. gehad. Bij 't komen liet het zich goed aanzien, maar het werd gauw mis. Vooral omdat ik Martha tegen haar bittere aanvallen verdedigde. Zij was niet driftig maar zei de bitterste, hardste dingen die ze bedenken kon. En de zachtzinnigste poging die ik waagde haar tot rede te brengen werd een grievende beleediging van haar genoemd. Ik weet dat het morbide is, maar ik lijd er onder of ze het in volle ernst en helderheid zegt. Het is als Sammy het onzinnig verongelijkt voelen door niets, en het niet dulden dat wie ook haar maar in 't minst in 't ongelijk stelt.

zondag 10 juni

Den ganschen dag regen. ▫ Dinsdag (5) was ik in Haarlem. Vrijdag was ik in Utrecht en hoorde de Béatitudes van César Franck. Bij Fles gelogeerd. Met Carry door Utrecht geloopen. Gevoel alsof ik zonder Betsy nooit meer in U. komen wil. Gister twee heel nare brieven gekregen. Ik doe al mijn best, maar heb het moeielijk. ▫ Van morgen gecricket. Van middag gaat Martha naar U.

maandag 11 juni

Koud, regenachtig weer. ▫ Om half 9 van huis, per viets naar H. daar aan 't hotel Carry opgewacht, niet aan de Kruishoorn geweest. Met C. naar Baarn gewandeld daar koffiegedronken. Toen alleen doorgewandeld naar Amersfoort, daar bij Holst gegeten. Na 't eten bracht hij me een eind den berg op, ik ging door, in den schemer, naar Eikenhorst en logeerde daar. Er waren frl. Storm en Holte tot Echten. Den volgenden morgen met Tonny naar 't kamp. Bij het alleenwonende mannetje op de hei geweest. Om 11 uur over de hei, en de lage Vuursche naar huis gewandeld.

dinsdag 12 juni

't Zelfde weer. ▫ Thuis proeven van mijn artikel gecorrigeerd. Niets uit H.

aant.

woensdag 13 juni

Weer iets beter. Met Martha gewandeld naar Drafna waar 't dochtertje van de koetsier zwaar ziek ligt. 's Middags getennist. Herman is nog al ingenomen met het artikel en ik vind het ook vrij goed. Weinig aan de Broeders gewerkt.

woensdag 20 juni

Warm geworden bij betrokken lucht/ toen harde, zoele regen. ▫ Gisteren prachtig weer wandeling met B. naar Loosdrechtsche bosch. 's Avonds op de akkers. Schot in de veranda. Toenadering weer bereikt. Groote verademing. Dezen heelen dag rustig.

Maandag een prettig bezoek van Thijm. Hem uit de Broeders voorgelezen.

Gister avond de Engelsche vertaling van de Kl. Johannes. Daardoor voor 't eerst een indruk van genialiteit van mezelf gekregen. Omdat ik er nu zoo geheel als een vreemde op zie, terwijl ik toch mezelf goed ken. Het is zoo merkwaardig werk. Want ik ben de Kl. Joh. niet. Het is maar een klein stuk van mij. En toch is het met een verblindende realiteit geschreven. Alsof de hoofdpersoon echt en de verteller fictie is. Maar de verteller is echt, dat ben ik, en de hoofdpersoon is fictie. Daarom is het zoo merkwaardig. En ik kan ook heel wat anders vertellen, wat er niets op lijkt. En toch zou men denken dat ik alleen zóó vertellen kon, omdat het zoo volkomen egaal is. ▫ Ik moest denken aan Defoe, die op eenmaal Robinson gaat vertellen, midden in zijn politiek. En ik was pas drieëntwintig. ▫ Ik voel dit geheel filosofisch, zonder streeling van zelfgevoel of ijdelheid. Daarvoor is het te lang geleden. Ik begrijp alleen nu beter - wat ik nooit recht begreep - waarom dát juist zoo'n succes had. En ook waarom men mijn later werk niet zoo wou accepteeren. Ze hielden mij voor de Kl. Johannes, en mijn ander werk voor aanstellerij.

zaterdag 23 juni

Gister en eergister mooi frisch zomerweer. Van daag om 11 uur zeevlam, kil, grijs, maar niet koud. ▫ Eergister morgen om 7½ met Martha uitgewandeld/ op de Kruishoorn ontbeten. B. alleen moeten achterlaten. Over de Vuursche naar Tonny gewandeld. Daar geluncht met frl. Storm en juffr. Besier. Toen naar Amersfoort. Bij de Holsten gegeten. Er was 't Hooft.

aant.

de twee zusters, Sabine en Marie en 4 kleine kinderen. Een deftig, gezellig, sympathiek echt Hollandsch gezin. 's Avonds naar Lokhorst gewandeld, thee gedronken op de hooiberg. Prachtig weer. 8 uur geloopen. Vrijdag morgen wat door het zonnige Amersfoort, waar alles een idylle leek van een vroolijk zomersch bedrijvig vreedsaam stadje. Om 10 uur over den Isselt naar Soest gewandeld, prachtige weg. Bij Looy en Titia geweest. Blij dat ik ze opgezocht heb. Hij is zoo gevoelig en wij weten nu beiden dat we geen kwaad hoeven te denken van elkaar. Bij Thijm koffiegedronken. Over de gloeiende hei naar huis. Daar gebaad en limonade.

Zaterdag morgen gehooid in den tuin. Proeven gecorrigeerd. In mijn oude artikeltjes is een niet altijd even smaakvolle *toon*, maar de beteekenis is zuiver en goed genoeg.

zondag 24 juni

Goed weer. 's Avonds helder, koel. ▫ 's Middags naar Haarlem gegaan om geld te halen. Aan de Societeit gezeten met de ouders.

maandag 25 juni

Goed weer, wat regenachtig. ▫ Carry kwam onverwacht. Met haar naar H. gewandeld. Aan tafel zag zij hoe haar wat heftig en liefdeloos over anderen praten mij even pijn deed. En dat was genoeg den heelen avond te bederven. Er is dan eenvoudig geen praten met haar. 's Avonds laat terug gewandeld.

dinsdag 26 juni

Een brief geschreven, die ik hoop dat zij goed zal vinden. Helder, mooi, frisch weer. Niet nog kunnen werken, maar niet ontmoedigd. Het was weer warm op mijn kamer in zomer-inrichting, luiken dicht. Mevrouw Vogel en Wies logeerden hier.

De brief is niet goed gevonden, maar het herstelde zich toch alles langsaam. Het weer bleef prachtig, werd al warmer en warmer. ▫ Een Engelsche roman van W. Black gelezen: the handsome Humes, toen ik gedeprimeerd was.

donderdag 28 juni

Warm. ▫ 's Middags naar Amsterdam. Bij Hijmans. Aardbeien en room.

aant.

vrijdag 29 juni

Warm. ▫ Druk bezoek, Mama, Jeanne, Fine, Anna Fles, Alfred Ipsen, 's avonds mr en mevr. Julius. Op 't grasveld gezeten.

zaterdag 30 juni

Warm, helder. ▫ Martha naar Ede. Ik naar H. met de trein. 's Middags gewandeld in Corvers bosschen en bij vijver van Six. 's Avonds gezeten aan den boschrand bij Heidepark. Het wordt alles beter. 's Nachts voorgelezen uit de Broeders. Veel beter dan voor Thijm. Gewandeld terug.

zondag 1 juli

Zeer warm. ▫ 's Morgens bij de cricket match met Herman en Roel. Koffie bij Betsy. 's Middags B. visites, ik geslapen, gewerkt en gelezen. 's Avonds met een oliewagentje naar de Roskam, daar thee gedronken aan 't haverveld. Terug geloopen, de weg stoffig, in de prachtige dennebosschen op zij, met kamperfoelie in bloei. ▫ 's Avonds werd alles heel goed. Met spoor naar huis.

maandag 2 juli

De heetste dag 87°. ▫ 's Morgens gebaad en naar H. gewandeld. In de serre wat gewerkt. Carry afgehaald. Terug naar Buss. gevietst, patiënten behandeld, Anna Fles warm in de vestibule. Naar van Heel. Met de spoor naar H. 's Avonds naar Hoogt van 't Kruis. Dreigend onweer. B. electrisch. Blijven logeeren. 's Avonds met rijnwijn in de serre. Heerlijk gepraat, kinderen vroolijk.

dinsdag 3 juli

Veel opgekoeld, soms wat regen. ▫ 's Morgens heerlijk zitten praten in een haunt van bosschage op de akkers. Nu alles in volmaakte harmonie. Om 2 uur naar huis. Daar vond ik Thijm. Die kwam nog eens vragen om mijn stuk voor zijn nieuwe tijdschrift. Maar ik heb weer geweigerd omdat ik er buiten wil blijven en uit alle onzuiverheid. Wij pra<at>ten over de anarchie en ontreddering van ons literaire wereldje. Al die malle jongens die deftig over den toestand schrijven. ▫ Ik voel onbeschrijfelijk helder en gelukkig.

woensdag 4 juli

Gezwommen, mooi, frisch weer. ▫ Van daag Diepenbrock en zijn meisje gezien. Een eigenaardig gezicht, niet sympathiek, mij eenigszins raadselachtig. ▫ Langsaam aan mij weer tot werk gedwongen.

donderdag 5 juli

Prachtig, warm weer. ▫ Beter gewerkt. In 't prieeltje. Het is erg zomersch en de tuin vol bloemen. Wies jarig. 's Avonds een brief, arm Betje. ▫ Boek over Burne Jones gezien. Wat een groot man.

zaterdag 7 juli

Warm, 's morgens om 8 uur een statig onweer, kort. ▫ Naar Amsterdam geweest. Bij Hijmans. Op de bibliotheek, een boekje over de religie der Moscovieten. En over Epictetus.

zondag 8 juli

Heerlijk, zonnig weer, wat winderig. ▫ Cricket match in Hilversum. Daar waren Jet v.d. Schalk, Wies, Roel en Herman. Ik speelde mee maar was ongelukkig. Het was er vroolijk. Ik at bij Betsy, Martha was in Utrecht. B. en ik maakten nog een prachtig avondwandeltje naar de Hoornboeg en Hoogt van 't Kruis. Te voet naar huis.

maandag 9 juli

's Morgens regen, 's avonds beter. ▫ 's Avonds naar H. geloopen. Om 9 uur. Op B's kamertje gelogeerd. Zijzelf in Zeist.

dinsdag 10 juli

Warm, drukkend - 's avonds regen. ▫ 's Morgens met Carry en Sammy naar Bussum geloopen door 't bosch. Den heelen dag in mijn tuin gezeten, gewerkt aan de Broeders. 's Avonds om 8 uur naar H. geloopen. Paultje logeerde er ook. B's kamertje met pralines bezaaid.

woensdag 11 juli

Hevige regens, 's middags onweer, later harde wind. Soms zonneschijn door zware regens heen, prachtig effect. ▫ Met Paultje tusschen de buien dóór van Hilversum geloopen. Geschuild aan 't melkhuis en in een schuur op Kamphoeve. Wel 3 kwartier.

Ik zat proeven te corrigeeren. Paultje speelde in de schuur. 's Middags aan de 2e bundel studies geploeterd.

vrijdag 3 augustus

Onstuimig weer. ▫ Gisteren thuis teruggekomen uit Haarlem. Ik heb in 't eerst op Eikenhorst een goede tijd gehad, zoo goed als mijn leven 't toelaat. B. had mij beloofd haar best te doen en mij goed te blijven. Ik vond de menschen daar lief en makkelijk. Mijn werk ging uitstekend. ▫ Het weer was zacht en mijn spelonk een ideaal oord voor mij. Dagen lang had ik in 't geheel geen gedeprimeerde momenten. Maar B. hield haar belofte niet. Er kwam eerst zwijgen, toen slechte brieven. Ze verhinderde mij bij haar te komen, waarop ik had uitgezien. Nu ben ik een week lang al zeer gedeprimeerd.

In Haarlem was het zeer beroerd. ▫ Seriën van de zeldsaamste stemmingen. Stil, ingetrokken. Verlangen naar materieel genot en comfort. Leven op een illusie van rijk te zijn en paard te houden en een villa voor B. in te richten aan den duinrand en daar verder stil te leven, te vegeteeren. Verbonden met fantasieën over de oude tijden, ruïne van Brederode. Loom, zwaar slapen.

Hier in Bussum vond ik mijn Bussum stemmingen zonder dégoût terug en voelde ook iets actiever. Proeven gecorrigeerd. Lust om den heelen dag thuis te zitten werken, niemand te spreken.

Niets gehoord en niets geschreven. Ik kan al die oude dingen niet nog eens herhalen. Zij moet het zelf inzien. Ik ben ook te neerslachtig om het goed en met tact te doen, en dan voelt zij maar beleediging. Reserve en zwijgen is de eenig mogelijke houding. Ik begrijp nu dat dit zich ons leven lang zal herhalen, wat er ook gebeure.

Vrijdag avond. Guur weer. Gelezen in een oud boekje over Rusland. Gisteren het dagboek van Lady Willoughby. Ik ben op 't ergst neerslachtig. De dag is een last die ik dulden moet. Ik werk niets, en dat verlies midden in mijn élan is een groote ramp, een groot verdriet. En te weten dat ik door een kleinigheid goed zou kunnen blijven, dat alles niet noodzakelijk is.

aant.

zaterdag 4 augustus

Guur, slecht weer. Gezwommen. ▫ In Amsterdam geweest. Dat eigenaardige, ellendige ouderwetsche gevoel van met een heel gewoon voorkomen een diep gewond en neerslachtig binnenste te hebben. Ik weet dan feitelijk niet ongelukkiger te zijn dan vroeger regel bij mij was, maar ik heb beter gekend als regel, de laatste tijden, vooral 't vorig jaar. Het innerlijke licht, dat nu weer verdonkerd is. Het onnatuurlijk voelen, onder een last, een juk, dat ik al gemist heb. ▫ Dan weet ik pas hoe miserabel mijn oude leven was, en hoeveel beter 't *kan*.

In de handelingen der Apostelen gelezen, in 't leven van Frans van Assisi. Van avond in Lucretius. Omdat ik toch niet werken kan.

Chap ontmoet. Visite bij Timmerman. Den heelen dag met B. bezig. Vol smartelijke longings. Maar het zou niet goed voor haar zijn, als ik haar brieven niet meer au serieux nam.

zondag 5 augustus

Slecht weer. ▫ 's Morgens de boeken van mad. Guyon gekregen. Die aan B. verzonden met een brief. Twee deelen gehouden en door de studie daarin veel beter geworden. Het zit vol belangrijke steunsels en diepe begrippen. Het heeft mij lang laten denken over de ‘mortificatie’ van haar zinnen waarover ze spreekt. Dit is een hoofdpunt. Zij wil alle afkeer dooden en onderdrukken. Maar ik vond in haar biografie nog een bedenkelijke smartlust en te veel aandacht aan pijnen gegeven. Haar kwellingen zijn haar gewichtiger dan haar kinderen. ▫ Maar haar discours zijn vol verwonderlijke inzichten. Het ‘néant’ waaruit wij opgaan zullen in God ‘quia respexit humilitatem ancillae suae’. Dat is prachtig. En ook de diepe beteekenis van de bijbelwoorden die ze gevonden heeft. Dit is de echte theosofie, de godswijsheid.

's Avonds las ik het leven van Francesco d'Assisi. Een uitstekend boekje. ▫ Niet gewerkt.

maandag 6 augustus

Warm, 's avonds onweer. ▫ Naar Amsterdam. In den trein over Guyon en mijn werk gedacht, met meer licht en een dankbaar gevoel van terugkeerend heil na lange duisternis. Het echte verklärte wijsheidsgeluk, dat

aant.

niet bestaat in prettige sensaties of tevreden levensgevoel maar in dankbaarheid van weten, liefde. ▫ ‘De liefde (charity) handelt niet ongeschiktelijk. Zij zoekt zichzelven niet, *zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad*.’ ▫ Dit vond ik in Paulus. ▫ In mijn werk zag ik de rouwstoet die uit Jahweh's hemel gaat. Het néant, de stem van Maria. En de Vox Dei aan het eind, over de zeeën.

In Amsterdam veel oude herinneringen op de kliniek. Alles voornamelijk getint door B. In alles herkende ik de speciale stemmingen als ik naar U. zou gaan. Het goede dus, en niet weemoedig als iets voorbijgegaans. Wat ik nu voor haar voel is grooter dan toen, omdat ik zelf beter ben, ondanks mijn tobben en lichaamsslavernij. ▫ Kon zij het maar begrijpen. Maar ze onderscheidt nog niet helder. Vooral niet tusschen hartstocht en liefde. Hartstocht wordt wèl verbitterd, denkt wèl kwaad.

Gedacht over het boek van den Dood. Hierin moet dieper behandeld worden: de levensmoeheid, de zelfkwelling, en als opgang het streven naar wereldheiligheid. De tertiariër van Francesco. De wereldheiligen. Heilig *in* het leven, niet er buiten. ▫ Dit onderwerp ook in mijn verzen, misschien nog in een essay.

woensdag 8 augustus

Guur, regenachtig weer. ▫ De verlichting was maar kort, ik denk omdat ik een gunstige wending in B. wachtte door de boeken. Maar dat viel tegen. Het werk in A. vond ik zeer naar. 's Avonds zware hoofdpijn en gedeprimeerd. Ik vond maar een paar regels op een briefkaart. Van daag een dull gedrukt voortleven. Proeven gecorrigeerd, anders niets gedaan. Ik kan niet werken en niets met lust doen. Ik tel al de uren dat ik nog in de kliniek moet zijn. Het is mij zoo tegen. Martha is goed voor me. Ik heb bitter veel verdriet, vooral om het onnoodige, het misverstand, de eeuwige miskenning. Het moet alles zoo zijn, ik begrijp het wel - als zij maar begreep en met inzicht deed. Maar zij begrijpt niet en houdt mij voor de niet begrijpende. De zware moeielijkheid dáárin te berusten. Misschien heeft ze meer liefde dan ze zelf weet, en dan brengt scheiding verteedering. Hartstocht verzwakt bij scheiding maar liefde neemt toe. Dit kan voor haar een proef zijn. Mij maakt nu iedere dag dat ik onder haar vervreemding lijd de gehechtheid en teederheid grooter.

Ik las een boekje van Flammarion, waarin hij toont dat men met groote onderwerpen kan omgaan en toch een laf en kinderachtig auteur blijven.

Jules Verne is beter. ▫ Ook gelezen: ‘une journée parlementaire’ van Barrès.

donderdag 9 augustus

Redelijk weer, op den middag goed, maar ik merkte er niet van. Gezwommen. ▫ Alles onveranderd. Ikzelf zoo mogelijk nog beroerder. Ik doe niets met lust. Alles staat stil in me. Alles wacht op een goed woord van haar. Het moest niet, ik moest ook zonder dat voortkunnen. Maar ik lijd den heelen dag door, om het weten van de bittere, onverdiende gedachten tegen mij die zij in haar hoofd moet hebben. Dan is geen werk mogelijk. ▫ Hoe kan het, iemand zoo fijn en tegelijk zoo fel. Zoo uiterst week en tegelijk zoo vinnig en koppig hard. Zoo geweldig liefhebbend en tegelijk opzettelijk zeeën leed uitstortend over wie ze 't meest liefheeft, omdat hij maar niet is zooals ze zich verbeeldt dat hij zou moeten zijn. ▫ Er is geen tweede zooals zij, in contrast van adel, teederheid, verhevenheid, overgevoeligheid, felheid en verblinding - of het zou Kloos moeten zijn. Dat wil zeggen in exceptionaliteit. Niet dat zij op elkaar gelijken. Niets. Maar zulke uitzonderingen. Zulk pijnspreidend schoon.

vrijdag 10 augustus

Hevige regen. ▫ 't Eenige lichtpunt van den dag was het koopen van fruit dat ik aan B. liet zenden. Het was een klein verheugentje, te denken dat ze geur van perziken en meloen om zich hebben zou, en het doen gaf mij een oogenblik verlichting. Maar ik heb er geen antwoord op gekregen. Ze denkt waarschijnlijk niet dat het van mij is. Of ze begrijpt het niet.

zaterdag 11 augustus

Regen, soms zonnig, stil, herfstig. ▫ De helft van de Amsterdamsche taak achter den rug. Alleen voel ik een vriendelijk herkennen van de kleine pretjes die ik vroeger bedacht om het in A. dragelijk te maken. Ik zoek zoo fel het goede in alles. Maar het is alles bitter door de leelijkheid die ik nu pas goed zie. En dan door de donkere vervreemding waarin ik nu leef. Maar ik moet uit die depressie uit, en doorwerken. Maar het is hard.

Sterrekunde houdt mijn avonden bezig. 't Eenige wat mij nu nog genoeg boeit. In de kliniek lees ik Humboldt. Ook 's avonds wat latijn.

Er wordt nog altijd veel over mij geschreven. Het gaat zooals ik verwacht heb. Op het aanvallen volgt wat reactie. En door hun heftigheid en pretensie van ‘afmaken’, is hun mislukken nog duidelijker. Ze waren zóó dat ze of moesten vernietigen, of meer goed dan kwaad doen. Hoe later de reactie komt, hoe beter. ▫ Ik wil volstrekt geen ‘triomf’. Maar alleen een zeker vertrouwen, dat alleen vrije uiting mogelijk maakt. En voor mij zelf was die vijandschap een goede harding. Ik verlangde volstrekt niet meer naar verdediging of rehabilitatie. Ik voelde intrinsieke sterkte genoeg. Onder de eerste pijn was dat niet altijd zoo. ▫ Ik kwam Jan Veth tegen. Het emoveerde mij in 't geheel niet. Ik verlang ook niet naar vrienden, of vriendensteun. Ik heb een beetje spijt gehad dat er niemand in de wereld was met wien ik over den dood van Walter Pater praten kon. Als ik mijn hartstochten maar meester was, en niet zoo leed onder de vervreemding, dat ik ten minste doorwerken kon. ▫ Het naarste vind ik dat ze nu door haar hard voelen denkt minder te lijden, en toch veel meer lijdt dan ooit en niet ziet hoe alleen ze daaraan een eind kan maken. Door instorting van trots en zelfgevoel.

zondag 12 augustus

Slecht weer, 's avonds wind en regen. ▫ Kom, wees een man. Heb ik van middag tegen mezelf gezegd, en het toen ook gevoeld. 's Morgens was ik braaf achter mijn werk gaan zitten, maar het baatte niet. En toen er om half twaalf niets met de post kwam ging ik op mijn bed liggen. 's Middags wat gelezen in een reisverhaal van twee Amerikaansche studenten die dwars door Azië gevietst zijn, van Constantinopel naar Peking. ▫ Ja ik moet nog heel wat mannelijker worden. Vaster, constanter opgewekt, doortastender, meer austère. Wat ik nu doe had ik veel eerder moeten doen. Namelijk mij terstond terugtrekken bij harde, onhoffelijke, onbillijke bejegening. Ik weet wel dat haar diepe ziel het niet meent, maar zij is veel te veel verwend. Hetzij als een kind behandeld te worden, zoodat men haar woorden niet au serieux nam, hetzij zooals ik deed, het alles geduldig te verdragen en direct weer vriendelijkheid betuigen en zoeken. Dit laatste heeft haar nog maar meer in de war gebracht, want van mijn zachtheid heeft ze nooit het rechte begrepen. Dat was haar altijd of een minzame hooghartigheid of flauwe, wisselvallige weekheid. Wat het werkelijk was: teederheid, met gewond zijn door miskenning en een opzettelijke zelfoverwinning, daar kan een

ziel als de hare feitelijk nog niet bij - dat kan ze niet anders dan leelijk zien. Soms daagde het haar, en zei ze wel: eigenlijk ben je trouwer en zachter dan ik. Maar meestal was haar alles te kwetsend: mijn opgewektheid, mijn lust in de dingen van het leven, mijn voortkunnen in afwezigheid. ▫ Nu, hard worden en gaan kibbelen, omdat ze mijn zachtheid onverdragelijk vindt, dat zou natuurlijk onzin zijn. Maar ik moet eenvoudig doen alsof ze meent wat ze zegt, al weet ik beter. Niemands brieven zou ik beantwoorden, die, zooals de hare, noch de vertrouwelijkheid van een vriend, noch de hoffelijkheid van een vreemde hebben. Die schamper en beleedigend zijn. Die mij haar huis verbieden. Ik zou haar kwaad doen, het zou onrecht zijn als ik dit niet telde. Ik heb genoeg getoond, in honderd brieven, dat het geen trots is, dat ik altijd weer tot schrijven en uitleggen geneigd was, ondanks de hardste woorden. En aan rancune kan ze niet denken, nu ik haar toch vriendelijkheden bewees en zal blijven bewijzen ook ná haar brieven. Maar het zou dwaasheid zijn en onmannelijk om vriendelijkheid en toenadering te vragen, eer ze zelf heeft ingezien dat haar eisch, dat ik wangedrag en onoprechtheid beken, onzin is. Ik heb niets van dien aard te bekennen. Dat zij mijn karakter, mijn uitingen niet begrijpt en er allerlei leelijks van maakt, kan ik niet helpen. Het is haar karakter, snel tot verongelijkt voelen en verbittering geneigd, niet genoeg beheerscht, en niet getemperd door groote liefde of inzicht. Liefde als ‘chariteit’ bedoeld. Inzicht als breed en diep, niet enkel scherp en fijn, karakter-begrip. ▫ Zij *kan* alles begrijpen. Als haar ziel stil en sereen is, zacht en in liefde, zonder wroeging en verbittering. Dan heb ik haar alles kunnen uitleggen, zoo dikwijls al. Maar als de onstuimigheid begint, verduistert al het vorige en al bekende weer geheel. ▫ En zoo lang, en zoo herhaald. Dat is het raadsel. Dat zooveel ervaring het niet beter maakt.

vrijdag 17 augustus

Eindelijk stil, maar weer regen. Op denzelfden dag schreven we. Het is nog een nare week. Ik heb veel moeite. Maar ze schrijft vriendelijk, niet bitter meer.

woensdag 22 augustus

Nog elken dag en nacht regen, van daag zien de wolken wat zomerscher. ▫ Veel nare brieven nog gehad. Van daag een betere. 't Werk lukt nog niet

best. Anna Fles is hier. Zondag was de familie Thijm hier. Ik heb een brief van Kloos gehad, met verzoek om medewerking. Onderteekend: steeds tt.

Sammy kwam en een brief en toen ben ik mee gegaan naar H. en het werd weer een droevige scène. Nu moet het uit zijn. Alles van mij irriteert haar. Ik ben als een demon in haar oogen. Er speelt alles doorheen, liefde, wroeging, jaloezie. Maar ik doe haar kwaad en sticht onwaardige tooneelen. Ik moet mijn geduld en taaiheid opgeven. Na jaren als alles veranderd is en ik heb mijzelven overwonnen, misschien zal ik haar dan in vrede zien.

Thuis vond ik Derkinderen. Om uit het lijden van eenzaamheid te zijn heb ik hem van mijn groote verzen voorgelezen. Ik was bang voor alleen zijn. Hij logeerde en ik bracht hem naar Laren den volgenden dag.

donderdag 23 augustus

's Morgens mooi, stil, eerst zonnig. Om 12 uur begon de regen, al heviger/ toen zware regen den ganschen dag met vliegende wolken uit N. ▫ 's Morgens met Derkinderen naar Laren gewandeld, atelier gezien. Hij is goed, maar hij is mij toch te Roomsch. Hij is een fraai type en een allerbeminnelijkst man en een groot artiest. Maar hij is, als verschijning, bij onzen tijd ten achter. Er zijn dingen, van de hoogste orde, waar hij geen begrip van hebben kan. In dit opzicht staat hij achter bij Gorter en bij Thijm.

Gelezen in Fioretti van St Franciscus. Dit is alles onmatigheid. Stuitende onmatigheid.

Ik heb niet geschreid gister of vandaag. Het is alles heel anders. Ik ben nu verlaten. Ik sta alleen. Ik ben droog, geresigneerd, diep beschaamd, diep verdeemoedigd, maar vast besloten. Ik zal overwinnen al joeg Satan me in alle hoeken. Ik voel geen bitterheid, geen verongelijking - maar ook geen wanhoop en geen weemoed. Het is alles mijn kwaad en het moet er nog heel anders met mij gaan uitzien. Ik moet dóór en dóór opgefrischt en gerepareerd. En nu zal het voor haar ook beter worden.

zondag 26 augustus

Gister guur weer, stille bedekte lucht, koude N.O.wind, soms regen. Vandaag dezelfde toestand, maar nu (11 uur) wordt het zacht en zonnig. ▫ Er zijn een paar lieve brieven van B. gekomen. Ik heb eergister avond uit de Broeders voorgelezen voor Martha en Anna F. Gister heb ik niets kunnen uitvoeren. Geen woord geschreven. Ik voelde mij slecht. Maar geen

aant.

verslapping van mijn beslotenheid en resignatie. Juffrouw Emma Suermondt dronk hier thee gister avond en speelde piano. Vrijdag avond bezoek van Holst met mevrouw van der Schalk en Henriette.

dinsdag 28 augustus

Het is Zondag prachtig weer geworden. Gister regenachtig en zoel. Van daag weer uitstekend mooi weer. Wolken drijven van 't W., wind O. ▫ Zondag kwam B. met de kinderen in een breakje langs rijden. Ik was erg ontroerd. Ze zag koel maar ook zeer aangedaan. Ik heb geen antwoord op mijn brief. Gister had ik erge bevliegingen van depressie. Chap is gekomen en ik heb met hem tot 12 gepraat.

zaterdag 1 september

Deze week mooi weer geweest, prachtige tint, gulden zon, absoluut stil, en juist goede temperatuur. 's Avonds dampig. ▫ Chap's bezoek was aangenaam. Veel over ernstige dingen gepraat en veel gelijk inzicht gevonden. Woensdag naar Baarn gewandeld en bij Thijm koffiegedronken. 's Avonds las ik hem (Chap) voor. Het klonk alles veel drooger tegenover hem, en hij was ook niet eenigen tijd stil na 't eind zooals anderen. Hij begon dadelijk over de vraagstukken er van. Maar het was hem zóó ernst, dat het mij genoegen deed.

Donderdag kwam Toorop. Het bleek dat ik hem een beetje gekwetst had, door de Rodeurs. Dat is toen in orde gekomen. Ik mag hem graag, maar voel eenig ras-verschil, in zijn karakter.

Gister gelukkig heelemaal alleen, prachtig warm weer. Een klein briefje. Ik moet niet aan de oude dagen denken, dan pijnigt het mij te veel. Er is zooveel moois geweest. En mijn zwakheid, maar meer nog haar ‘eigengevoel’ heeft het onmogelijk gemaakt op deze wijze. Door gemis aan desappropriatie, door te veel propriété, door wat zij fierheid, wroeging, reactie noemde, en wat niet anders is dan overgevoelig zelfgevoel, is een verhouding als de onze onmogelijk geworden. Mijn physieke zwakheden hebben daartoe zeker bijgedragen, of liever de bestrijding ervan verhinderd door verzwakking van prestige. Maar dat hoorde alles bij het mooiste, en verduisterde het mooiste niet. Maar haar pijnen verduisterden het. ▫ Van morgen is 't doodstil, maar nevelig. Hans voor 't eerst met zijn taschje naar school. Ik lees Darwin en mad. Guyon.

dinsdag 4 september

Gister koud. Van daag stil, klaar, doorzichtig weer, met wolken uit 't W. Warme zon. ▫ Gister een brief, die ik naar vond door 't gemis aan begrip. Zij kan mij niet werkelijk begrijpen, daar is haar intellect niet naar, ondanks haar superieure eigenschappen. Als ze dat nu maar wist, dan was 't niets. Als ze er maar Ahnung van had, [*niet ontcijferd*].

Zaterdag en Zondag was hier Textor. Het is jammer maar hij irriteert mij een beetje. Hij is erg bescheiden, maar hij is wat burgerlijk, en nu kan ik van hem niet die schuchtere vrijmoedigheden en gemeenzaamheden velen, die hij denkt te kunnen toonen. Alleen met een gestadige punctueele discretie (etiquette) - zooals ik die trouwens zelf in acht neem als ik bij vreemden logeer - zou ik hem kunnen velen. Het is weer gebrek aan reciprociteit. Hij doet hier, zooals alleen Gorter of Thijm zou kunnen doen. ▫ Gister kwamen de Gorters terug. Het had mij niet vooraf verheugd, niets. Ik voelde koel en deed koel. Maar eigenaardig, zonder dat mijn toon warmer werd, werd de verhouding rustig en gewoon, en vond ik het weer prettig dat hij er was. Ik heb van morgen met hem gezwommen. Er was iets teers en zachts in zijn stem en wezen, zooals hij over het Septemberweer en de bloemen sprak.

woensdag 5 september

Het is nogal koel en er is weinig wind. 's Morgens is het helder en mooi weer. Dan komen er langsaam buien uit 't W. tegen een klaar-blauwe lucht. Soms valt er dan wat regen en hagel. ▫ Gister at ik bij van Renterghem met Bernheim en zijn vrouw. Ik sliep van nacht slecht.

Ik ontmoette Versluys. Hij wilde mij en Gorter vragen de N.Gids te beheeren. Gorter secretaris. En nu wij dat niet doen houdt de N.Gids op.

vrijdag 7 september

Weer zeer slecht weer, hevige regens, en koud. ▫ Woensdag at ik bij Fles en hoorde Paula Zubli zingen. Liederen van Bach, heerlijk. Het weer redelijk, stil. Martha weer terug uit den Haag. Ik heb een booze brief gehad, en daarop eerst gister avond geantwoord. IJverig aan de Broeders gewerkt. 12^{e} acte van daag af.

maandag 10 september

Heden 't weer verbeterd, vorige dagen voortdurend regen. ▫ Zaterdag 8e tot en met 12e acte voorgelezen aan Martha en Anna Fles. Ik had slechte brieven gekregen en was niet best. 's Morgens met Martha en Paul naar Naarden gewandeld.

Zondag naar Baarn gevietst. Bij Thijm met mr en mevr. Bolland koffiegedronken. Hij is een merkwaardig type, en Karel en ik amuseerden ons zeer, hadden soms moeite ons goed te houden. Een bijna zuidelijke levendigheid en gebaren rijkdom, maar een erg Duitsche geest. Een klein beetje banaal en boersch, maar niet hinderlijk, door zijn naïeve en goedhartige uitvallen, waarom de hoorder en hijzelf lacht zonder dat iemand zich kan ergeren. En solide van weten, ongewoon van kennis, stevige welbespraaktheid en begrip. Maar weer veel te ondichterlijk en te grof voor de hoogste soort filosofie.

Karel was zeer hartelijk, wat mij goed deed. Bij Herman merk je nooit dat hij je werkelijk noodig heeft. Hij heeft alles voor je over, maar het lijkt veel of hij best buiten je kan. Dat is tegengesteld aan mijn aard die meer van aansluiten, vriendschapsbetoon en effusie houdt. Daarom voel ik wel eens pijnlijk door hem.

Van daag goddank een wat beter brief. Nog niet veel, maar iets. Terstond geantwoord.

Manoeuvers, beleg van Naarden, met de jongetjes er heen.

Wat gestuit in mijn werk door veel bijbellectuur. Ik was bang te ver beneden het groot-poëtische der mythen te zijn gebleven. Het mag namelijk nooit zijn een soort andere lezing van eerwaardige dingen. Alleen een nieuwe voorstelling, die er zich bij aansluit, en er alleen mag zijn als ze sterk en diep is. ▫ Bij herlezing vanmorgen werd ik echter weer gerust gesteld. 13e acte begonnen.

donderdag 13 september

Van daag grijs N.W.wind. Gister prachtig en vrij warm weer. ▫ Sinds Maandag belegering van Naarden. Martha heeft er dolle schik in, en wij zijn nog iederen nacht naar Naarden gewandeld en overdag soms 2, 3 maal heen en weer. Gister bijna den heelen dag op het oefeningsterrein gezworven en de aanval op het fortje de Karnemelksloot bijgewoond. Ik ben blij als Martha iets zoo prettig vindt en ergens zoo in is. Ik had er soms heelemaal geen zin in, maar ben zoo blij als Martha dat vroolijke

en sociabele heeft en pretjes verzint en zich aansluit, dat ik met lust den heelen dag en nacht meekuierde. 's Nachts om 12 uur zaten we in Naarden in 't logement met Herman en Cnoop Koopmans. Iets aantrekkelijks vond ik in de velddienst der soldaten, die dag en nacht tusschen akkers en weilanden en boschjes op de loer moeten liggen. Het woord ‘veldwacht’ doet hem dat al. ▫ Sammy kwam gister en bracht een lief briefje. Vannacht om 5 uur kanonnade.

zaterdag 15 september

Goed, stil weer, koel, maar ik kon toch buiten zitten. ▫ Donderdag middag met Martha om 3½ uur naar van Heel gereden, vroeg gegeten en verder den heelen dag en nacht om en in Naarden tot 6 uur toe. Eerst naar Valkeveen. Toen naar Jan Tabak, daar vonden we Herman, Wies, Cnoop Koopmans en Holst. Om 8 uur kwam de eerste aanval. 't Mooiste was op de wallen, alles doodstil, maneschijn op de grachten, lichtjes langs de buitenwerken, en van tijd tot tijd de geweldige schoten vlak naast ons met lange echo, volgend op de zachte commando's van een klein, ernstig, zachtzinnig officiertje. En het vermoeden van die sluipende belegeraar, wiens bewegingen door patrouilles werden gevolgd. Soms een aanval op het tegenoverliggend fort, vuurpijlen en geweervuur, soms fakkels en lichten in de gracht. Prachtig waren die groote kanonschoten in de groote nachtstilte. Nog lang hield ik de indruk van het ‘vuur!’ roepen en van het slaande, het hard inslaande, barstende, geweldige schot. ▫ Om 6 uur naar buiten, stil, 't grauwe werd bleekgroen, bleeke morgen. Het troepje lacherig, slap, slaperig, Martha soms heel komiek. Herman en Wies zijn om 8 uur weer opgestaan voor het slot-tooneel. Ik sliep tot 10. Om 3 uur naar Eikenhorst. Alleen in het dog-karretje. Tonny is slecht, het kan wel zijn dat ik haar niet terugzie. Mijn hutje van morgen gezien en er even gezeten. Het was er prachtig en ik sliep er goed, en bracht Jo naar den trein om 7 uur. Om 11 uur weer met de hit naar Amersfoort.

maandag 17 september

Van morgen grijs, van middag en avond helder, zacht weer. ▫ Gister morgen gecricket, dat deed mij physiek veel goed. Vrij goed gewerkt aan de 13e acte. Een vrij goede brief. Zeer verdiept in Maspéro. Dat is zeker, na die beschaving, zijn wij maar een beginnend/ verward, onzuiver, ontaard

en leelijk troepje, hoe talrijk en machtig ook. ▫ Als leering is Egypte voor ons meer dan Griekenland. Griekenland is 't begin van onze misère. Egypte is ons zuiver, eerwaardig en massief exempel, door kracht van duur vér ons meerdere. ▫ Er is een schoone en gelukkige wereld denkbaar, geheel bevolkt zooals Egypte was in zijn bloeitijd. Van geen andere beschaving kan dat gezegd worden. ▫ Het lijkt mij alsof ons ras niet verder gaan kan, dan geheel worden zooals nu enkelen der besten zijn. En tot die besten reken ik de zuiverst Kaukasischen, een der wijze, beschaafde, Engelschen of Hollanders bij voorbeeld. En dat kan een mooie wereld zijn, maar of er gemaakt zal worden wat Egypte maakte, betwijfel ik nog. ▫ De Chineezen worden ondanks de oudheid hunner cultuur, er niet beter op. Hun evolutie is óver 't hoogte punt. Zoo moet het, na de fusie aller rassen, als allen gelijkvormig zijn geworden, eveneens gaan.

woensdag 19 september

Een prachtige dag, zonnig, warm en stil. 's Avonds maneschijn. ▫ Gister ellendig geweest. Van nacht angstige droom. ‘Ik heb een vriend vermoord’.

Van morgen veel gewerkt. 13e acte af. Geen brief. Wandeling met Herman en Wies en de jongetjes naar Boeschoten.

Ik lees Maspéro, mad. Guyon, en Lucretius.

zaterdag 22 september

Twee vorige dagen nog al nevelig, tegen namiddag mooi. Van daag W. wolken, maar soms mooie zonneschijn. ▫ Donderdag getobd met werk en met brieven.

Gister door een telegram naar Amst. geroepen, heel lang voorgevoelens loopen nagaan. Ze waren negatief en dat kwam uit. Het geval was delicaat en pijnlijk, maar 't minst voor mij. Alleen weer een maning, ernstig. In Haarlem gelogeerd, Frank en Stanny gezien. Vrouke T. hier.

dinsdag 25 september

Vrij goede dagen, ik zwem om de twee dagen. Groote zonnebloemen voor 't huis. ▫ Het Kwaad dat ik van anderen hoor spijt me en kwelt me. Ik zou nu haast zeggen dat op 't punt van sensualiteit geen man te vertrouwen is, en ik zou nu haast geen huwelijk weten waarvan ik zeker kan zijn dat het ongeschonden is.

Ik lees mijn dagboek over en vind een aaneenschakeling van tobberij en verdriet. En dan is mij wel verweten dat ik een te luchtig leven leid. B's gevoeligheden zijn aldoor erger geworden. En nu moet ik het doen met de herinneringen en het weten. ▫ Er is iets vreeselijks in dat weten, dat somberheid, hoewel niet in mijn aard, van alle kanten op mij loert. Martha was het al veel meer dan ik. Ik moet de blijmoedigheid houden onder al die zwaarte, want als ze van mij niet komt, komt ze niet. En gretig zou elke uiting van moedeloosheid en wanhoop van mij worden aangegrepen en beaamd en versterkt. ▫ Verleden jaar 1893 dat was nog het beste, toen waren er wel moeielijkheden maar er waren ook lange, lichte tijden en ik had veel rust naar lichaam en ziel. ▫ Maar deze zomer laat me bij 't weggaan al even dorstig als toen ze begon. ▫ Van nacht gedroomd dat ik bij B. was terwijl ze hoeden paste. ▫ Van morgen met Martha naar Laren gevietst.

woensdag 26 september

kwam Carry 's morgens met een vrij goede brief. Ik ben toen met haar meegegaan en at in H. Het ging eerst goed en ik begon te herleven. Voor 't eten kwam een ontstemming en 's avonds even erg als te voren. Ik ben toen nog naar Haarlem geweest, 's nachts terug.

donderdag 27 september

ging ik naar H. om voor den kantonrec hter te komen over een vervelende bleekerszaak. Ik dejeuneerde in 't Hof van Holland en wandelde heen en weer. Ik zag Matje voorbijgaan. Dag van veel narigheden. 's Avonds kwam Wies theedrinken. Martha in Utrecht, naar 't trouwen van D.

vrijdag 28 september

's Morgens gesprek met Herman. ▫ Het verlangen naar voldoening i^{s}, een van de gevaarlijkste dingen. In duizend kleinigheden wil het ‘eigen’ voldoening. In het vertellen aan anderen, - zeifs het opschrijven in een dagboek is een voldoening, die soms niet anders dan een noodelooze en gevaarlijke zwakheid is.

's Middags naar Amsterdam, gegeten in Haarlem. 't Kind van Frank keelziekte. Marie naar Zaandam.

aant.

zaterdag 29 september

's Morgens heeft Herman lang met mij zitten praten. Over het lijden. Over de verzen van Jet v.d.S. ▫ Bij 't lezen van die verzen had ik hetzelfde gevoel als B. Mijn indruk was: Kind, zoo makkelijk gaat het niet. Wie zoo wil spreken, moet veel meer uitstaan. Gehard zijn in leed, smaad, miskenning, in strijd tegen eigen kwaad. Moet zich bijna hebben weggegooid, zijn heiligste aan 't vee gegeven, en er nog levend zijn afgekomen. Trempé in zielsmisère, en nóg niet verongelukt. Dán kan men zoo spreken. ▫ Maar zij, nog zoo frisch en jong en zuiver!

Ik werk aan de 15e acte. Ik heb een boekje van Tolstoi gelezen. Merkwaardig daarin een zelfobservatie, dat hij verteedering voelde bij dingen die hij slecht en bespottelijk vindt. Het heet ‘l'Esprit Chrétien et patriotisme’, over de Fransch-Russische feesten.

zondag 30 september

Ik hoor niets en schrijf niet. Alle schrijven, zoolang ze niet zelf verzacht is, is vruchteloos en verkeerd. Want tenzij ik maar wat schrijf, kwetst alles haar verongelijkt-gevoelen nog scherper.

maandag 1 oktober

Koude, harde Noordewind, bij heldere lucht. ▫ Martha van daag bij Betsy. Ik naar Haarlem. Thuiskomende vond ik een brief. Die heb ik van morgen Dinsdag beantwoord.

dinsdag 2 oktober

Het is thuis onaangenaam door zenuwachtigheid van Marie. Ik wandelde na vieren naar Schoonoord, alleen Mevr. Hijmans is hier. Gisteren bij de oudelui gegeten met den heer Conrad.

vrijdag 5 oktober

Wind steeds Noordelijk. ▫ Eergister per telegram naar Amst. geroepen. In Haarlem de storm moeten bezweren. Ondervonden wat kracht een zuivere en geheel belangelooze positie geeft. Bij 't thuis komen den volgenden morgen herrie in Bussum. Marie 's nachts scènes gemaakt. Martha in Amsterdam om haar te zoeken. 's Middags drukte met patiënten. Om 6 uur kwam ze thuis zoodat ik haar nog juist in slaap kon maken eer ik

wegging. Ik weer naar Haarlem. Daar toestand in orde. Nacht hier rustig.
Solness gelezen. Wat een malloterig ding.

zaterdag 6 oktober

's Middags werd het weer beter, stil, zachte wolkjes, niet koud. ▫ De Haarlemmers hier. Marie 's morgens nog zeer onrustig, haar met geweld moeten hierhouden. Ze is in bed gebleven, langsamerhand veel bedaard.

zondag 7 oktober

Lief, stil weer. ▫ 's Morgens in 't hutje gewerkt. De zoon van mevr. Hijmans kwam fotografeeren. Marie in bed. 's Middags Anna Fles en Dietlof van Warmelo. 's Avonds met deze laatste rechtschapen Transvaler veel geredeneerd.

maandag 8 oktober

Mooi weer. ▫ Goed gewerkt. Buiten. 15^{e} acte bijna af. ▫ Marie 's nachts nog onrustig. Overigens veel beter.

vrijdag 12 oktober

Prachtig helder weer. Gister ook stil en nu en dan zon. 9 en 10 regenachtig, druilig. ▫ Dinsdag was ik zeer neerslachtig. Toen de herrie begon, in Amsterdam, met Martha was ik volkomen gelijkmoedig, en opgewekt. Dinsdag was het minste genoeg om mij neer te slaan.

Gister kwam Papa en wij maakten een mooi klein wandelingetje met goed weer. Ik werkte ook in 't prieel van daag en gister. De Broeders zijn nagenoeg af. Ik werk nu de 1^{e} acte over en ben er zeer in. Papa was zeer opgeruimd.

Uit H. nog niet veel goede berichten. Het verslag van onze kliniek is uitgekomen.

maandag 15 oktober

Koud 45°. W.wind en regen. ▫ Eergisteren, Zaterdag, kwam een lieve brief. ‘De Broeders’ zijn nagenoeg af, ik ben aan voor- en naspel. Gister

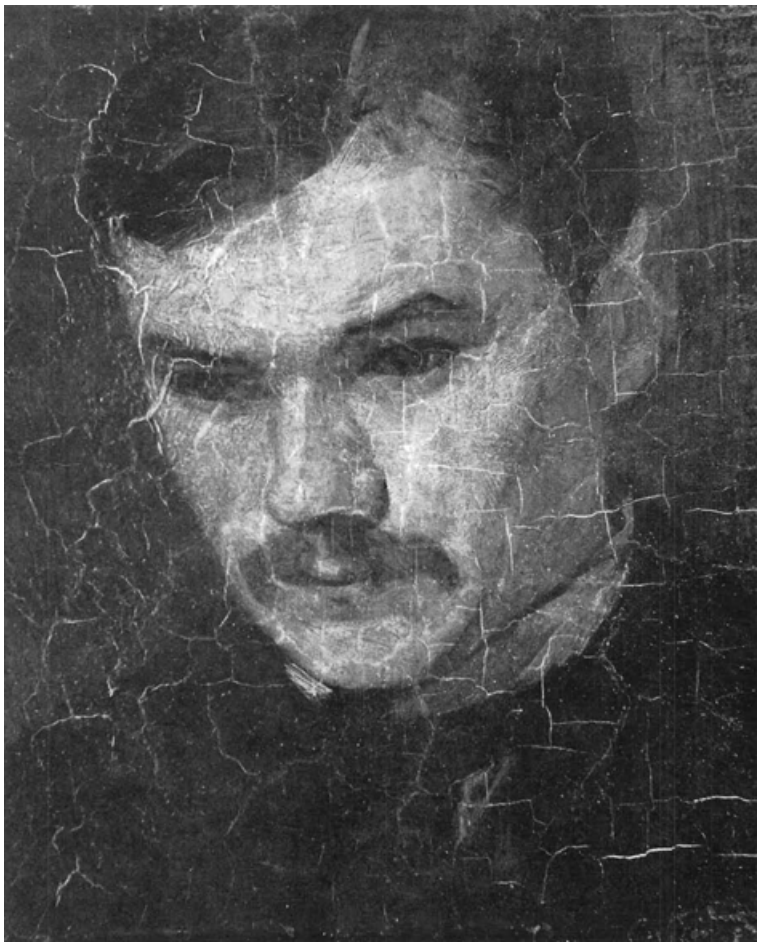

24 F. van Eeden (J. Veth).

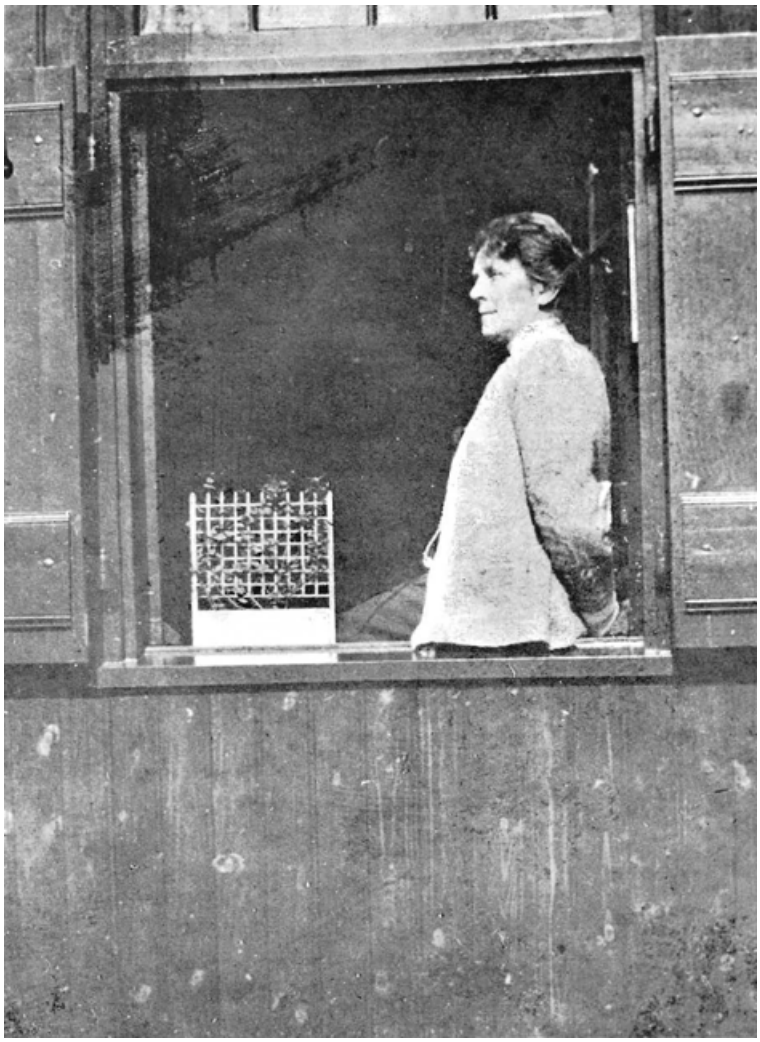

25 Betsy van Hoogstraten.

26 Betsy van Hoogstraten.

27 Dr. A. Aletrino.

aant.

morgen gefoot-balld wat mij goed deed. 's Avonds bij Fles in Utrecht muziek gehoord en een boek over Assyrië gezien.

zaterdag 20 oktober

De heele week koud, maar weinig wind. ▫ Woensdag waren ‘de Broeders’ af. Van daag heb ik het boek bij den drukker gebracht. Ik voelde de vorige dagen nu en dan zeer gedeprimeerd. Van daag soezig, inert, ik zit waar ik neerval. Moe van geest.

Bij het schrijven van den regel
‘O zee, o zee dat ik u tóch mocht vinden!’
ben ik gaan schreien en in geen uren daarvan bedaard. Het waren niet zoo zeer tranen van zelf-verteedering, als van honger, zielshonger naar die zee, die mij soms nog zoo vèr lijkt.

De correspondentie wordt wel beter. Ik geloof dat dit de goede richting is.

Met Kloos moet het heel naar zijn.

woensdag 24 oktober

Van daag en gisteren mooi zonnig weer. O.wind. ▫ Van morgen voel ik mij een beetje hersteld. Ik heb het anders flink te kwaad gehad.

Zondag bezoek bij Thijm. Dat was nog al prettig. 's Middags eigenaardig gesprek over de realiteit van onze Godsvoorstelling. Hij stelde de mogelijkheid voor dat door het denken van zooveel menschen in die voorstelling ook een dergelijke voorstelling zou reëel geworden zijn. Ik vroeg of hij meende dat door het denken van millioenen 2 × 25 zou kunnen worden. Neen, zei hij, maar dat is een andere soort realiteit. Toen zei ik dat de voorstelling niets anders zou wezen dan een spook, want dat een beperkte personificatie van een oneindig wezen altijd even onreëel moest zijn als 2 × 2 = 5. ▫ Het komt er bij hem op neer dat hij niet de overtuiging heeft van een vaste standaard van waarheid.

Bij 't naar huis gaan zag ik B. een seconde. Ze zag bleek en groette heel ingehouden. ▫ Thuis nog altijd de onaangename drukte van Marie, die Martha hindert en ontstemt.

Gister kwam een ‘Van nu en straks’. Dat bracht in mij dezelfde ontstemming te weeg als vroeger de N.G. Een niet onaardig stuk van een zekeren Hegenscheid, maar juist geheel in die eigenaardige opvatting van den toestand die ik weet dat op 't moment heerscht. ▫ Kloos groot. Tideman

aant.

onwaardig satelliet/ de N.Gids geschiedenis een heilzame reactie op toenemend bederf, waarvan ik de voornaamste vertegenwoordiger was. ▫ Het is heel curieus. Ik ben de eerste en de eenige geweest die mij verzette tegen de excessen van naturalisme, rationalisme en individualisme. Het gevolg was de woede van Kloos, die mij aanviel, tegelijk mijn ideeën overnemend. Het eind is een merkbare overwinning van mijn denkbeelden, en tegelijk de indruk dat die overwinning op mij bevochten is. ▫ Men zou zeggen dat het er op toegelegd was mij zelfverloochening te leeren. ▫ En dan in dat werkje van Jolles weer een schijn-schittering van bizonderheid.

Toen gister weer een erg nare brief. Ik heb een romannetje van Dickens gelezen.

zondag 28 oktober

Regen, zoel, - ▫ Donderdag morgen kreeg ik een briefkaartje of ik soms in H. wou komen. Ik kon niet voor 's avonds 8 uur, ben toen gegaan en het werd toen goddank eindelijk van mij weggenomen. Ik vond het huis lief en ik had er een paar uren van groote verkwikking. Vrijdag wandelde ik er 's middags heen met Balder en at er. 'S avonds door pikdonker terug. Gister morgen zag ik haar 10 minuten eer ik naar Amst. ging. In Amst. bij Chap en Sam geweest, bij den drukker, voor de Broeders. Het oude gemaal met het zien liggen van de Studies. In Haarlem gegeten en gelogeerd. Van daag Zondag, 's middags even naar Bussum, weer in Haarlem gegeten. ▫ Ik corrigeer proeven van de Broeders. Het stuk bevalt mij wel, in druk. Het is niet mislukt, zooals ik Torribio vond. Ik heb een voorgevoel van meer succes dan bij mijn ander werk, maar dat valt meestal tegen. Ik kreeg de verzamelde opstellen van Thijm. Ze hebben waarde als virtuositeit/ niet als meeningen, en ik keur het af zonder commentaar oude opinies uit te geven in een tijd als men wijzer is geworden en niet meer meent wat er staat, hoe krachtig en vaardig ze ook zijn uitgedrukt.

vrijdag 2 november

Niet zeer koud, tusschen 50 en 60. Vorige dagen mooi weer. ▫ Gister morgen wandeling naar H. en met B. gespoord naar Amsterdam. ▫ Ik ben zeer ongelijk, en heb buien van groote onrust. Ik voel mij soms bijna ziek. Opkomende verontwaardigingen over oude kwesties. Een hulpeloos gejaagd ontevreden gevoel, soms hoofdpijn, moe, slecht slapen. Martha

aant.

zegt dat het is omdat dit werk af is. 's Morgens is 't soms in eens weg. Ik heb bezwaar tegen die voordrachten. Spijt over mijn geringe eruditie.

B. is in Leiden. Van avond was Holst hier, nog al veel met hem gepraat.

woensdag 7 november

Steeds vrij goed weer, nogal zonnig en zoel. ▫ Tweemalen naar Amst. geweest voor de lezing. Gister met B. naar concert in Utrecht. Ik heb daar wonderbaar genoten eenige tijd. Eigenaardig/ haar koelheid doet niets meer af aan mijn gevoel van innigheid. Toen ik daar zat had ik volkomen zielsrust, ondanks meelij met haar getob en verdriet, ik verlangde voor mij niets meer dan dat zitten luisteren daar, naast haar.

Ik ben aldoor nog aan 't ploeteren en scharrelen met drukproeven en de uitgeef- en voorleesomslag van de Broeders. Ik wou dat het uit was. Het maakt me ontstemd en distrait. ▫ Van daag met Holst gepraat over mij en mijn rol in de N.G. geschiedenis. Dom van me. Want het beduidt: voldoening zoeken. En het maakt van Holst zoo een gewichtig persoon voor me, wat hij niet is. Hij kent mij niet zoo bizonder goed en ik heb er niets aan. Maar ik heb er ook weer niet lang over willen zeuren. Het is goed zoo. Uit.

Tuinwerk.

maandag 12 november

Heden stormachtig. Gister hevige regens. Zaterdag prachtig weer. ▫ Ik hoor niets uit H. Zaterdag groote wandeling, naar Looy, Thijm en Derkinderen. Het was warm. Overal heel hartelijk ontvangen. ▫ 's Avonds met Sammy naar de fabriek. ▫ Zondag Textor. Symposion en Aug. Conf. gelezen. Van daag zeer gedeprimeerd. Stuk van Bierens de Haan: ‘Psychologie van het Leven’ gelezen. Dat is iemand.

dinsdag 20 november

Kil, stil, triestig. ▫ Voor 8 dagen de lezingen, beroerde dagen geweest, maar die een verfrissching hebben achtergelaten. Er heeft zich een actieve opgewektheid bij me ontwikkeld, doordat ik deze zaak getrotseerd heb. Herman's oordeel was niet gunstig en ik droeg dat licht, en was blij omdat ik 't zoo droeg. Mijn eigen oordeel staat vast, in miskenning ben ik door Viator gehard, en ik vind 't eenvoudig goed dat ik 't gedaan heb. Ik zie de

aant.

zwakheden evengoed als Herman, maar vind dat het goede er in het een deugdelijk recht van bestaan geeft.

Vrijdag een heerlijke dag in H. Prachtig weer en zoete wandeltjes. Zij wordt beter, ja, ze wordt langsaam aan beter. Ze vindt de richting.

De tocht naar Haarlem en den Haag na de lezingen, was prettig. ▫ Zondag flink gefootballd in H.

Van daag weer aan de Verzen gewerkt. Gedacht over het drama. Ik voel de toon, het directe, simpele, zuivere dramatische. Het enkele spel van handeling en gedachten. ▫ Ook nog over een comedie gedacht. Het type Bodenhausen-Anna Fles-Griet en het type Tideman, - en de kookschool. Met koren en dansen. ▫ Ook gedacht over de kwestie ‘belangrijkheid in Wetenschap’. Men vindt en heeft gevonden de eene soort kennis belangrijker dan de ander. Waarom? en welke dan? en is men daarin consequent.

vrijdag 23 november

Gister en van daag goed weer. ▫ Woensdag met Ger en Martha gegeten bij Levedag, toen gelezen op Doctrina, aangenamer dan in Amsterdam. Van avond en morgen in Utrecht/ 29 en 30 den Haag, 1 en 3 Haarlem, dan is 't gelukkig uit.

Gisteravond in Sidney zitten lezen van Margaret Deland. Ik vond er iets treffends in dat in zulk een middelmatig romannetje groote en gewichtige waarheden zeer duidelijk staan uitgedrukt. Dit heeft wel eens een ontmoedigende invloed op mij gehad, zoolang ik dan vond dat mijn werk niet veel beduidde omdat het alles al in zulke dames-tijd verdrijf-boekjes te lezen staat. ▫ Maar daarin is veel liefde tot zelf en gehechtheid aan het eigene. Nu voel ik heel anders, ik ben rechtuit blij, dat die groote gedachten blijkbaar overal opgroeien zoodat ze zelfs daarin uitkomen. Ik heb niet zoo'n geringschatting meer voor zulke boekjes, het bijwerk is klein, maar de groote gedachte is er niet minder om, die kan niet worden aangetast. En ze is wel degelijk, op bescheiden wijze, gevoeld, duidelijk gevoeld. In een hoofdstuk, van dien morgenstond, zijn effecten bedoeld zooals ik zelf ook vaak zoek - in de Kl. Johannes b.v.

zondagmorgen 25 november

Mooi, stil, frisch weer. ▫ Het is een vreemde geschiedenis. Ik was gister zoo gelukkig onder het lezen, dat ik overtuigd was goed te doen. Het kwam

alles tot zijn recht en het was wat ik bedoeld had. Ik kan het dus. Nu is het vreemde dat ik in dit streven alleen sta. B. bejammert het, en van overige vrienden ondervind ik niets. ▫ De morgens zijn nog niet goed. Momenten van depressie en niet productief. ▫ Het is weer verbazend moeielijk goede van kwade sentimenten te onderscheiden. Na mijn slagen van gister vind ik Herman's doen des te onhartelijker, en ik ressenteer de koele houding van zoovelen die het zou passen anders te doen. Hierin is natuurlijk kwaad, eigenliefde. Maar het volhouden van wat ik goed vind is natuurlijk goed. ▫ Het kwaad van deze lezingen is dit: het maakt mijn avonden druk door afleiding en verwent mij daarmee, en dan schijnt het mij gevoeliger te maken, zooals alle openbaar optreden altijd doet. Als ik nu daarvoor kon oppassen.

donderdag 29 november

Zeer stil weer, 35°. ▫ Zondag middag zijn wij B. op de hei tegen gekomen en hebben haar meegekregen en het was een heerlijke middag en avond. Ik las wat voor haar en Matje. Ze nam dit boek mee, maar dat heeft geen goed gedaan. Ze kan daar nog niet tegen.

Maandag was Herman jarig maar we bleven stil thuis tot Wies ons halen kwam. Diepenbrock was er en de conversatie was wel interessant.

Er kwam een nare brief van B. en een heel stomme van Etha Fles. Ik heb daarop een antwoord geschreven, maar verscheurd.

Gister verkouden, bang dat de lezing niet zou kunnen doorgaan. Maar van daag is 't wat beter. B. op haar verjaardag een lief briefje gestuurd.

Ik lees von Hartmann. En denk over een artikel over wijsbegeerte. Dit soort werk (van v.H.) is zoo onbevredigend. Al dergelijke boeken konden we best missen.

Xenophon's herinneringen en Herodotus (Erato) gelezen.

zondag 9 december

Stil, stil weer, Bedekt, schemerig. Prachtig van effect. Ernstig, niet somber, maar onuitsprekelijk ernstig. ▫ De lezingen zijn voorbij. Ze hebben mij verkwikt. Ik vind het goed het gedaan te hebben en ben er door verfrischt. Het doen was nu en dan waarlijk plezier. ▫ De Sint-Nicolaas avond was vroolijk. Met de Gorters. Vreemd dat ik telkens iets kouds voelde als ik aan Herman dacht, en dat toch onze verhouding als we samenzijn heel hartelijk was en zijn doen vriendelijk en vroolijk. ▫ Donderdag wandelde

aant.

ik naar Baarn en déjeuneerde bij Thijm. Het was aangenaam. ▫ Van daag kwam een brief van Kloos waarin hij vergeving vroeg en teekende: ‘met sympathie en hartelijke bewondering.’ De weldaad hiervan is dat hij mij verlost van het wantrouwen in mijn eigen sentimenten. Het voelt nu niet meer of ik mezelf maar wat wijsmaak als ik denk hem goedgezind te zijn. Ik heb voorzien en Thijm gezegd dat dit komen zou. ▫ Van daag ook het stuk van Borel. Dit doet geen kwaad. Hij mag overdrijven, als de jongen die hij nog is, maar hij doorziet mijn plicht en herinnert mij er scherp aan, bindt mij er vaster aan. Ik voel mij maar treurig afsteken bij wat hij van mij maakt. En toch kan men eigenlijk niemand overschatten, want iets in ons reikt hooger dan alle schatting.

Ik stond vandaag aan de meent, bij 't hek van Maria's heuvel en zag over de landen in den schemer. Het was half vijf, doodstil, egaal grauw, mysterieus schemervol. Het zwarte karrenspoor wegloopend in het land. ▫ Ik heb er gebeden zooals maar weinig keeren in mijn leven. Zooals 't laatst op den Inselsberg, en vroeger aan zee. ▫ ‘Laat mij toch recht blijven voelen en sluit de doolwegen, de blinde paden af - Laat mij het toch nooit vergeten, nooit vergeten wat het is, wat *Het Is*.’ ▫ Ik zocht toen mijn hoofd leeg te maken van alle woorden en gedachten, die toch zoo laag en ontoereikend zijn.

donderdag 13 december

Vorige dagen prachtig weer, gister om 4 uur kwam een wolk uit Z.W. en nu is 't triestig, motregen en mist. ▫ Maandag ben ik in H. geweest, heb er gegeten en een avond gehad, die wat moeielijk begon, maar heel glorieus werd. Den volgenden morgen ben ik er voor 't ontbijt heengevietst en heb een prachtige wandeling gemaakt, naar 't dooie boschje, Hoornbok en vrouw Hendriks. Het was buitengewoon mooi en goed alles. ▫ Woensdag ging Martha er heen, den heelen dag. Mijn dag was stil. Wat geprobeerd aan de verzen te schrijven maar ik ben nog gedesoeuvreerd.

maandag 17 december

Het weer den laatsten tijd zeer regenachtig, soms storm, geen vorst. ▫ Morgen ga ik den heelen dag naar H, en ik verheug er mij op als een schooljongen op vacantie. ▫ Ik ben redelijk goed, het sombere weer in aanmerking genomen en de onvermijdelijke saaiheid der dagen. Maar ik merk

dit met groote voldoening dat ik de schemering in de dennebosschen tegen 4 uur, als de duiven opvliegen uit de boomen, alleen mooi en niet somber vind. Het is heerlijk er in te loopen. ▫ De oude melancholie is er uit. ▫ Maar 's morgens is er nog iets dufs en saais in het hangen op mijn kamer zonder aan 't werk te kunnen komen, en met de behoefte aan warmte. Maar ik kom er, ondanks behoefte aan afleiding, toch zonder afleiding. Met wat somberheid en pijn, maar ik kom er, ik doe mijn werk en dan ben ik daarmee tevreden. Met hoe minder afleiding men toe kan hoe beter, het is maar een hulp, niet het noodige. Een hulp om opgewekt en veerkrachtig te blijven. Maar dikwijls als wijn, meer prikkelend dan versterkend.

Ik werk aan mijn terzinen, aan de XI^{de} zang. Eergister iets van de conceptie gevoeld van het nieuwe Drama. Lioba. Wat ik er van had moet heel anders worden. Lioba de non die voor Karel de Groote vluchtte. ▫ De aanhef bedacht. En ik las kort daarop gezegden van Maeterlinck (tegen Huret) die juist harmonieerden met mijn ideeën.

Ik lees een roman van W. Black, ‘the three feathers’, Lauda Sion (Christelijk latijnsche verzen) en het Symposion. Een zonnig boek, dat.

woensdag 19 december

Voortdurend regen en W.wind. ▫ Gister den heelen dag in H. geweest. Een heerlijke, lieve dag. 's Avonds met Martha en B. naar 't concert. Daar moest ze weg om naar voelen. Het was heel beroerd 's avonds van elkaar te moeten, toen ze nog zoo bleek en zwakjes zag. ▫ Op 't concert voelde ik in eens: ‘O als het zóó was, dan werd het natuurlijk goed en zooals ik bedoel.’ Dit sloeg op het nieuwe werk. En van dat ‘zóó’ heb ik maar de vaagste voorstelling. Geen woord, geen visie, niks. Alleen ‘zóó’.

Ik herkende in de Béatitudes dingen die ik gebruikt heb in de Broeders. Overgangen en sentimentstegenstellingen. In de muziek, de text is ignobel slecht. Maar ik was totaal vergeten dat ik het daarvan had. En toch zei ik tegen Textor, toen ik ze voor 't eerst hoorde: dat treft precies, het heeft zoo moeten zijn dat ik ze juist nu hoorde. Je zult later merken waarom.

Ondanks zeer ongunstige condities, ondanks scheiding, slecht weer, stomme brieven (van Chap) en niet-gewerkt-hebben, voel ik cheerful. ▫ Maar ik bemerk dat ik den kring van hartelijkheid om me niet moet uitbreiden. Ik ben daar door hervinding van oude connexies weer wat toe gekomen. Maar zoo'n briefje van Chap leert omzichtigheid. Een paar maar, een of twee beproefden, de rest hoffelijkheid en reserve.

aant.

maandag 24 december

's Morgens mooi. Nu zacht/ bedekt. Zaterdag hevige storm. ▫ Vrijdag Carry naar H. teruggebracht en blijven eten. De Gorters weg, hetgeen een rustig gevoel is. ▫ Zondag heerlijk foot-ball. Daarna bij B. gebaad en geluncht. ▫ Bezig met patiënten. De arme van V. met zijn gemopper. B.A. met haar zelfzuchtige en kleine wanhoop. Mama R, enz. ▫ Ik werk een beetje. Nog meest met gedachten. Slaap niet best.

Bericht van Mali's dood.

Three feathers van Black uitgelezen. Een echt romannetje, niet onhandig.

woensdag 26 december

2e Kerstdag Concert met B. in Amsterdam.

zondag 30 december

Allergemeenst weer, W.wind met sneeuw, onweer, hagel en regen. ▫ Miserabele dagen, zonder werksaamheid, ik verveel me letterlijk, vind mijn leven dull, en ben in low spirits. ▫ Lees over Karel de Groote. Eginhard's Vita Caroli Magni. ▫ Anstey's Fallen Idol gelezen. Amusant.

[1895]

dinsdag 5 januari

Vorst en sneeuw. Van morgen met Hans schaatsengereden. ▫ Ik werk aan de XI zang. Goed. Met voldoening. Maar ik heb veel leed. Na het concert is het weer achteruitgegaan.

Gister een ellendige morgen omdat Paultje een beetje ziek was. Het was niets, ik wist het, maar ik kon het niet weerstaan. Ik was totaal verslagen, angstig en energie-loos. Slechte nacht er door. Het is zoo'n pijn dat ik het zou willen ontloopen, hoe dan ook. Dit wordt erger, en dan te denken dat ik nooit er aan ontkom. Dat komt telkens en telkens bij allerlei aanleiding. Het is geen wanhoop, zooals vroeger, maar veel erger pijn dan vroeger.

Van daag wat verkouden. Nog twee maanden eer 't voorjaar gaat beginnen!

Sammy was hier. Zondag bezoek van van Looy en Titia en van van der Horst. Carry kwam ook even en was zoo aardig vrij en natuurlijk, volstrekt niet bedeesd, noch gemaakt.

Vandaag Herman. Zijn schoonvader is gestorven. Hij zag frisch en opge-

wekt en keek mij zoo fondly aan, dat ik er over dacht wat daar de reden van kon zijn.

Dat de toestand zoo slecht is, is ditmaal meer mijn schuld dan vroeger. Door gemis aan menagement en tact. Dat het zich verwikkelt en erger wordt hoefde natuurlijk niet, maar volgt uit haar aard. ▫ Wat een contrast tusschen de glanzende kern van mijn leven en de gloom en pijn van al het uitwendige. En dat gaat zoo voort, tot het eind misschien, droefheid, geschoktheid, saaiheid, somberheid - alles zonder vermindering - maar alleen de kern gestadiger en duidelijker bewust, zooals die nu dat al is in vergelijk bij vroeger. Men moet ook niet een prettiger leven verwachten, maar *bij* een even droef of droever leven grooter en vaster innerlijk vertrouwen en rust.

zondag 13 januari 's avonds 11½ uur

Sneeuw, veel sneeuw. Temp. even 32°. ▫ Zooeven kom ik van een bezoek aan Hilversum terug, heen en weer met Balder door de sneeuwstorm gewandeld. Ik vond B. zeer down, en ze werd wat opgewekter, maar het was tekort voor volmaakt verstaan.

Ik las vanavond dit dagboek over. Eerst wat ½ jaar oud is beoordeel ik vast. Dan zie ik b.v. de malle gezegdes pas in die me nog altijd ontsnappen. Dus als hier iets mals staat zie ik dat pas over ½ jaar.

Drie dagen in huis gezeten met zware neus-verkoudheid, buitengewoon hevig. Ik begon down, toen Paultje ziek was. Ik word langsamerhand opgeruimder, met iets van jong, iets papa-achtigs, lust tot grappen maken en geestig schrijven. Ik werkte niet maar las George Meredith' Egoist. ▫ Van daag doof, stil en beter, met een brief er over aan Thijm. Gedegageerd van het publiek-persoon-voelen. ▫ Plan voor een stuk in een Engelsch Tijdschrift, over Holland en Engeland.

The Egoist een wonderlijk werk. Er zit stof voor een goede klassieke comedie in, een als Tartuffe, maar nu is 't, door onmacht, een monstrositeit.

woensdag 15 januari

Stil, grijs, dooi. ▫ Gister een telegram uit Caïro dat Tonny dood is. Ik kon niet verder eten en ben naar mijn kamer gegaan en heb geschreid. Ik was zelden zoo oprecht en zuiver bedroefd. Want ik had niet het gevoel van verplichte droefheid, dat men bij verwanten heeft. Ik wou mij juist goed houden maar ik kon niet. En het is alles van een zuivere aandoenlijk-

heid, ik heb niets als lieve herinneringen. ▫ Wat is er verschil in lijden. Droefheid als deze verbittert nooit, brengt geen wanhoop, verwart en verbijstert niet. Zelfs honderdmaal sterker gedacht. En dan denk ik: al ons leed kon zóó zijn, een breede, gelaten weemoed. Als wij wijs en gezond waren. ▫ En dan zouden wij ook niet - als ik nu - onze sensaties zoo observeeren en, raar genoeg, blij zijn zooals ik nu dat we zuiver leed hadden.

zondag 20 januari

Zoel, regenachtig, stil. ▫ Ik begrijp mijn toestand niet goed. Het gaat me de laatste dagen verduiveld slecht. Ik werk weinig, studeer niet, vind mijn leven haast niet om uit te houden. Ik voel als gedemoraliseerd, indolent. Maar drie malen ben ik plotseling gaan schreien. Bij 't lezen van de Bergrede, van de ‘Clerkes Tale’ van Chaucer (Walter en Griseldis) en van den 23ste psalm. Dat lijkt niet op demoralisatie. Wat is het dan? Komt het weer terecht? God, maar er is altijd wéér wat. Wordt B's melancholie mij te machtig. Besmet die en raak ik er onder?

Ik ben nog altijd geheel reuk- en smaakloos. Dat schijnt te deprimeeren. Misschien is het geheel physiek, gepaard met de doodsche winter, al die kleine verdrietelijkheden, de tobbende patiënten, de miskenning en grove bejegeningen nog nu en dan, de geldzorg, de downheid van Martha, de slordigheid in huis, de moeielijkheden met B., het wicht der oude gedachten. God help me, - het is zwaar en een lang en donker vooruitzicht.

Chaucer is heerlijk. Dierbaarder lectuur dan ik in langen tijd had. Verder heb ik verzen van Meredith. Ik schrijf aan dat Engelsche stuk. Maar dat is onzeker werk, en te opzettelijk. Maar ik moet een begin maken om er in te komen. De XIde zang is af. ▫ Lourdes begonnen, maar dat degouteerde me en dat vond ik niet noodig en legde het weg.

zondag 27 januari

Helder, vorst, er ligt nogal sneeuw, bovenop bevroren. ▫ Deze week een middag in Woudenberg en een morgen in Amsterdam geweest. Veel sneeuw en slecht weer. Getob met zieke meiden. Wat aan het Engelsche artikel geschreven.

Gister een namiddag in H. geweest. Een paar uren was alles heerlijk. Einde weer niet goed. Maar ze doet haar best.

Mama heeft me geld beloofd en ik ga paardrijden. Ik was al in de Manege.

Reukeloosheid 't zelfde. Dat deprimeert zeer. Ik kan geen verzen schrijven. Gestadig een eigenaardige reukverbeelding. Iets als zeepsop of petroleumwalm. Van daag stierf mijn buurman Grunings, kort nadat men mij bij hem geroepen had.

zaterdag 2 februari

Mooi, stil winterweer. Deze week strenge kou met veel wind en sneeuw. ▫ Martha is een week weggeweest. Carry heeft het huishouden waargenomen. Ik heb vandaag en gisteren paardgereden. ▫ De geheele kleur van de week was beter, dan de maanden er voor. De coulante kalmte van het huishouden. De vroege tochten naar de manege. Er was iets rustigs in me. In den aanvang was het ook goed met B. Maar dat is sinds twee dagen weer minder. Carry was mij zoo lief in huis. Ik zag haar weinig, en ook zag ik niemand anders. En toch had ik het gevoel, dat ik nog eens heb gehad toen Carry hier huishield, dat deze neutrale toestand, deze eenzaamheid gemakkelijker voor altijd te dragen zou zijn, als ik wist ... ik kan het niet best uitdrukken. Ik mis geen intellectueele omgang met vrienden, als ik gestadige rustige zorgvuldige opgewektheid om me heb. Ik voelde of ik niets anders zou verlangen voor geest en gemoed ... neen, ik kan het niet goed zeggen. Er komt bij dat ik nu zelf ageeren en mijn huis bestieren kon. Met Martha gaat dat niet, daar kan ik niet ingrijpen zonder te kwetsen.

Ik heb schaatsengereden op de grachten van Naarden. Van daag waren er ook Gorters en Sluiters. Het paardrijden vervult me zeer. Ik ben aan den 12^{den} zang begonnen.

donderdag 7 februari

Zeer koud, heden morgen 2°, gister 10°. Stil, wind Z. helder. ▫ Zondag met de Gorters van hier naar Abkou gereden, tot Weesp terug. Gister een tocht naar Weesp, Muiden, Ouderkerk, Abkou. ▫ Ik leef veel physiek, en voel me physiek flink, wakker, - door 't vroege opstaan, 't paardrijden, 't schaatsenrijden. Weinig gewerkt. Wat aan den XII^{den} zang. En nog aan 't Engelsche artikel. Ik werk wiskunde, wat mij zeer interesseert. ▫ Uit H. maar weinig gehoord. Mijn reuk nog niet veel beter.

maandag 11 februari

Nog altijd zeer koud, tusschen 10° en 20° Fahr. Gister prachtig weer. Doodstil, heldere, warme zon en toch harde vorst midden op den dag.

Op de wandeling naar Hilversum in stille zonneschijn bevroor mijn knevel. Van daag grijs en meer wind.

Vrijdag en Zaterdag slecht gestemd, prikkelbaar. Toen Zaterdag toch naar de Kruishoorn en dat viel natuurlijk slecht uit. Met Matje op de IJsclub gereden. Zondag met Martha en de kinderen den heelen dag bij B. 's Middags met Carry en Sammy naar Loenen gereden over de plassen. B. heel bedroefd en verontwaardigd over mijn doen, met haar oude twijfelingen en verwijten. Daardoor een slechte nacht met akelige droomen. Van morgen door zeer excitant rijden op een wild paard weer flinker en vaster geworden. Het is een nobele bezigheid, het neemt het bangelijke en onmannelijke weg. Ik ben niet vrij van nervositeit vóór en na. Maar als ik er op zit en het paard doet kwaadaardig, dan voel ik plotseling de energie en een heerlijk gevoel van wil en zelfbeheersching, zonder eenige vrees.

maandag 18 februari

Martha's verjaardag. De dooi van daag ingevallen. Stil grijs weer. De geheele vorige week zeer koud. Woensdag bij mooi weer tocht met Carry van Weesp over Loenen naar 's Graveland. Vrijdag bij harden wind moeielijke tocht met Martha naar Haarlem. Weinig uitgevoerd. Een zeer verkwikkend boekje over A.v. Humboldt gelezen, brieven, en gesprekken. Gister de Thijmen bij ons, mama v. Vl. Jet Lindo en Fr. Titsingh om Paultjes verjaardag. Thijm is weer aan een belangrijk werk. ▫ Martha heeft bloemen gekregen, lelietjes en hyacinthen. Maar ik ruik ze niet.

zaterdag 23 februari

W.wind, soms sneeuw soms regen, tusschen 35° en 40°. De wegen onbegaanbaar van dooi-sneeuw. ▫ Eergisteren een lange, heerlijke dag in H. Dit heeft veel rust gegeven. Van daag ben ik weer minder goed, zoo traag. Ik werk een beetje wiskunde, en wat latijn, maar 't gaat niet omdat ik zoo traag ben. Ook aan den XII zang gewerkt. Maar ik bleef traag en onhelder, hoewel 't niet slecht ging.

Dinsdag at ik bij Thijm en voelde gedegageerd en vrij. Woensdag aten de Gorters bij ons.

B, Carry en ik wandelden door de dooisneeuw. Ik droeg ze over een greppel.

Het paardrijden was bizonder prettig.

aant.

vrijdag 1 maart

Geheelen dag regen. W.wind. Zeer modderig, sneeuw bijna weg, grond nog bevroren. ▫ Zondag was Textor hier en kwam van Deventer na 't eten. Maandag kwam Carry en bracht ik haar 's avonds terug, maar B. was ontstemd en het was niet goed. Een paar ochtenden heb ik vrij goed gewerkt maar meestal ben ik traag. Woensdag naar Utrecht bij Zwaardemaker voor mijn reuk. Gister naar Haarlem, daar gelogeerd.

zondag 3 maart

Helder, koud, nu en dan sneeuw. ▫ Slechte dagen. Nachten met angst en nare droomen. Pijnlijk gevoel in 't hart, daardoor buien van angst en onrust. Onzeker of't wat hypochondrie is of ernst. Overdag meestal weer kalm en gewoon. Voel niet ziek. Van avond eerst weer zeer onrustig, nu weer gewoon en goed. (Waarschijnlijk omdat het gevoel zich wat verplaatste en bekend werd. Ik denk influenza, het voelt nu als begin van diepe verkoudheid.) Misschien is het sterven zelf lang niet zoo erg als deze angsten zouden doen denken. Het doodgaan maakt me niet bang, maar 's nachts lijkt onduldbaar wat er aan vooraf moet gaan, als angoisse.

Rustige brief. Niet gewerkt. Chaucer's leven gelezen. 2 maand. tijdschr. met stuk van Karel. Hij is een kok die sommige dingen niet ruikt en soms scheutjes levertraan door de mayonaise doet. Dat Couperus hem met een ding trof is een gelukkig toeval. Hij is een vreemd instrument, soms toevallig tot heerlijk geluid aan te raken. ▫ Verzen van Albert. Je mag niet aan God en aan Dood denken. Hij kon ook zeggen ‘je mag niet geboren worden en sterven.’

zaterdag 9 maart

Eindelijk weer dooi, tot eergister aldoor vorst en kou. Gister heldere zon, van daag regen. ▫ Dinsdag de heele dag in H. 't Begon slecht, werd echter beter en een goede dag. Wandeling langs Hoornebok. Woensdag kwam eerst Carry, toen B. zelf hier. Zij wachtte mij aan 't station toen ik naar H. zou gaan en bleef hier eten. Het was vol heerlijke momenten, maar nu en dan weer wat hachelijk. Jammer vooral op 't laatst.

Het gevoel in mijn hart wordt niet beter. Het is soms weg, maar komt geregeld terug/ meestal tegen den middag. Ik heb gister nog paard gereden en heb daar geen hinder van, dan voel ik 't niet. Ook loopen hindert niet.

Ik ben er nu heel rustig onder, hoewel ik 't niet voor hypochondrie maar voor een hart-aandoening hou. Ik zal vooreerst mij onthouden van sport, koffie, thee, enz. en zien hoe 't gaat. Ik ben recht verheugd over mijn kalmte. Het schijnt maar de eerste schrik te zijn, waar ik doorheen moet. Zoo is 't altijd met mij. Diep-in ben ik niet bang. Maar ik ben impressionabel.

Vandaag de XII^{de} zang, de laatste van het eerste boek, afgemaakt. Ik heb 't toch nog verder gebracht, meer gedaan, en een hooger moreel punt bereikt dan ik voor tien jaar gedacht had, misschien heb ik nog tijd het te acheveeren en te bevestigen. En al heb ik dat niet dan is 't bereikte toch de moeiten van mijn leven waard, en niet om niet al mijn getob. 't Is niet dat ik meen zoo gauw te zullen sterven, daarvoor is 't niet erg genoeg. Ik zal mijn jongetjes nog wel groot zien. Maar het onbezorgde lichaamsleven, de sport, de groote wandelingen en al die pret kon wel eens uit zijn, en 't lange prospekt van veel arbeid en productie en de serene ouderdom. Maar dat hoeft ook alles niet.

Lees Spinoza's Staatk.-theolog. Vertoog. Vertaal verzen van Ovidius.

zondag 24 maar

Harde Z.W.wind en regen. 50°. ▫ Ik ben nu 14 dagen thuisgebleven En ik heb een week te bed gelegen. Het was influenza, pleuritis, maar de rol die 't hart er bij speelde is niet geheel duidelijk. Ik ben nu wel beter, en slaap ook beter, maar de weeë hartkloppingen blijven. Maar het is veel meer een nerveus, hypochonder gevoel. Ik voel slap, beverig, nerveus. En alles doet mij veel denken aan wat ik op mijn 15de en 16de jaar had. Het lijkt op een neurose, maar er is toch ook een kleine afwijking/ volgens Doorenbos het gevolg van mijn koude baden. Martha en de kinderen zijn ook ziek. Het is nu niet vroolijk hier. Als ik even weer wat normaal voel, dan begint het weer.

donderdag 28 maart

Stormachtig, niet koud, - buiïg. ▫ Gister Paultje weer erg ziek, zoodat ik zeer neerslachtig was. Ikzelf ook weer minder goed. Van daag is hij wat beter, hoest nog erg. Ik vloei dan van teederheid voor hem over, en als ik bij hem ben, zorg ik ook goed voor hem. Maar als ik 't eenigszins laten kan ga ik niet bij hem, onwillekeurig, - omdat het mij zoo aandoet hem ziek te zien. Ik zie er tegen op. Ik geef liever aanwijzingen aan anderen, b.v. om

de temperatuur op te nemen, dan dat ik 't zelf doe. Mijn correspondentie met B. is nu heerlijk en mij een troost. Martje is zoo ontstemd. Vanavond waren de Gorters hier. Met hem altijd hetzelfde: als ik hem eenige dagen niet zie betrap ik mezelf op mijmeringen waarin ik me over hem beklaag, dat hij niet dat warme, expansieve heeft dat ik in een zoo goed vriend zou willen. Dat als hij mij b.v. op komt zoeken het altijd is of lijkt om een of andere reden niet enkel uit plezier van mijn bijzijn. Wel uit een vriendschappelijke reden, om mij gezelschap te houden, maar niet uit eigen behoefte. - En als hij dan komt en ik zie hem aan, dan is dat alles weg, en ik schaam me over mijn gedachten. Zeker zal ik mij wel wachten ooit zoo iets te laten merken. Ik heb mij al verscheiden keeren heel zorgvuldig ingehouden als hij schijnbaar onhartelijk was, en wat heb ik daar voldoening van! Hij is mij zonder twijfel veel nader gekomen dan vroeger. ▫ Ik wandelde van daag wat in den zonneschijn, en het bekwam mij goed.

zaterdag 30 maart

Winderig, buiïg, soms nog al zonnig. ▫ Van daag wat geloopen. Maar ik kan nog niet veel loopen, merk ik. Paultje gaat beter.

Merkwaardige gesprekken met Herman. Het bewoog mijn gemoed zeer, zoodat ik er den heelen dag aan denken moest. Ik voelde het drukke verzet in mij tegen hem. Het overtuigende betoogen, alsof ik nu gevonden had een bres in de vesting. Dat er een vesting was, iets dat ik altijd als vesting had gevoeld, dat werd daardoor in eens duidelijk. Ik vond hem in een misverstand, in een dogmatische klem, die hem zelf ook minder gelukkig maakte dan hij zijn kon, hoewel hij niet ongelukkig is, omdat hij 't niet wezen wil. ▫ Maar vandaag spraken wij verder uit, en nu komt een zeker droevig gevoel dat ik mij voor een gewichtig deel in hem vergist heb. Ik leefde in de illusie dat bij hem gevoeligheden maar overschaduwd werden door hoogere gevoeligheden - maar nu vrees ik wel dat hij ze eenvoudig mist. Dat is het eenvoudigste inzicht, maar dat ik niet graag aannam. Maar er is geen vastheid, geen eenheid, geen samenhang in die opmerkingen van hem die die gevoeligheid, emotioneerbaarheid zouden bewijzen. Het is als het ontdekken van kleur-blindheid.

woensdag 3 april

Nog al koud, kil, stil weer/ betrokken. Gister helder en zonnig, zoodat ik in 't gras kon liggen. Van daag niet ver boven 40°. ▫ Eergister met Carry

en B. in Utrecht boodschappen gedaan, onder veel regen. In H. gegeten en geslapen, heerlijke avond, en gelukkig, herboren gevoel. Jammer dat zij zich den volgenden morgen weer opwond over een nietigheid, die ik niet toe kon geven. Toch deed het bezoek mij veel goed. Van daag, mijn verjaardag, wandelde ik en ik voel mij nagenoeg gezond als te voren. Willem van Vloten kwam, Dietlof, Carry, Sammy, 's middags mama en de Gorters. Ik kreeg geen briefje, maar een lief vaasje.

Vreemd, als Herman er is voel ik toch altijd een beetje anders als wanneer hij er niet is. Zijn presentie verzacht me en charmeert me altijd wat. Ik denk altijd minder goed over hem als hij er niet is.

7 april

Naar Haarlem, begin van gemoeds- en lijfsmisère.

maandag 15 april

2e Paaschdag. Nog altijd koud, nog geen groen te zien. Alles dor en kaal. ▫ Een gemoedsbewogen tijd. Eerst misère, moeiten/ tochten 's avonds naar Amsterdam, om Hijmans. Een zoele dag en avond. Den volgenden morgen heerlijk wandeltje en koffie op de Kruishoorn. Verleden Zaterdag met van Heel naar Breda. Koud, schraal, de Kneipgasten in hun badhuis, de abnormale violetgeur in mijn neus. 's Avonds heerlijke ontvangst op den Kruishoorn. Gister morgen weer een wolk. Van daag tocht naar Loosdrecht met de heele bende. Toen klaarde alles langsaam op. En het lijkt me of ik nu maar te zeggen heb: denk aan 15 april 95. Het is mijn 9de trouwdag. Mijn verzen kwamen en ik gaf het boekje. B. at hier. Ik voel vreemd, ik kan dezen tijd niet beschrijven. Er is wel iets zeer ellendigs achter den rug, maar het moet toch nog beter worden.

woensdag 17 april

Gister en van daag mooi weer, van daag warm, 70°. ▫ Ik zat in de hut. Er kwam 's avonds een onweer op uit Z.O. met regen.

Gister naar Drafna gewandeld met Martha. 's Avonds naar Amsterdam, bij Sam gepraat. Van morgen hier patiënten behandeld, 's middags in den tuin gewerkt, in de warmte. 's Avonds met Sammy geschaakt. Ik kreeg lieve briefjes.

aant.

vrijdag 19 april

Frisch, nevelig weer, met nu en dan zon, en zomersche wolkjes. Nachtegalen gehoord. ▫ Gistermorgen in vochtig weer naar 't vijvertje van Six gewandeld, vergeefs, en weer terug. Moe. 's Middags gelegen. 's Avonds weer naar H. voor Hijmans. Heel goede conversatie met B. in de veranda. Pers poor terug. Van morgen met Sammy in een rijtuigje naar H.B. even gezien. Met Sammy geschaakt in 't prieel. Aan tafel Carry en Jaap Cremers. Een vroolijke tafel. ▫ Ikzelf voel zoo vreemd, ik kan 't niet beschrijven. Het is alsof ik niet leef, - of op de grens van een diepe melancholie loop. Maar toch niet wat het vroeger was, ik ga rechtop en ben gelaten. Wat gaat er met mij gebeuren? Ik voel soms of ik afgedaan heb. Niets meer te verwachten, mijn gezondheid aangetast, mijn reuk weg, mijn haar uitvallend, - en dan vind ik dat alles toch niet belangrijk genoeg om te tobben. Sinds eergister heb ik dat beroerde gevoel weer in 't hart, en dat brengt altijd depressie, slecht slapen, onmacht tot werk. Het is vreesselijk moeielijk dan hoog en zuiver te voelen. Ja, wij zijn alleen maar goed zoolang wij gezond zijn. Dat is de erfzonde. Kan iemand verwachten met den ouderdom steeds beter te worden? Neen, dat lijkt vreemd, en dat idee van gestadig voortgaande zielsverbetering, als iets dat steeds gepolijst wordt terwijl het lijf vervalt, is dat houdbaar? Denk aan het volstrekte. Dat is nu en altoos. Dat wordt niet opgebouwd. Ik ben, waar ik eens geweest ben. Ik kan dement en idioot worden, ook ziek naar den geest, maar mijn volstrekte blijft. Ik moet ook dat aandurven. Ik moet willen bloeien en verwelken. Maar het streven is altijddoor mijn goedheid, en dit weten is onvergankelijk.

zondag 21 april

Mooi weer, warm, van avond zoele regen. ▫ Sinds Woensdag voelde ik mij zoo onwel, nu langsaam beterend. Uiterlijk niet veel aan me te merken. Maar loom, weeë gevoelentjes in 't hart, slecht slapen, gedeprimeerd. Gister per spoor naar H. bij B. koffiegedronken. In den tuin liggen lezen, en geslapen. (Lecky, History of European morals). Vandaag met Martha en de jongens in 't paniertje naar H. Gister dotterbloemen geplukt. Van avond over den Phaedrus gelezen en over nieuw werk gedacht. Hetzelfde zware, onrustige gevoel als vóór de Broeders. Nu verzwaard door het slechte physieke gevoel. Gedacht over het II^{de} boek van 't Gouden Lied, als een reeks van afwisselend vragende en antwoordende zangen, van leer-

ling en meester. En dan ook over Lioba. Het is zulk een lijden, te willen denken over iets, dat men alleen in oogenblikken van extatische verheldering denken kan. En niets anders te willen of te hebben, en te voelen dat die oogenblikken kort en onwillekeurig zijn, buiten onze macht.

zaterdag 27 april

De geheele week goed weer, ± 60°. Donderdag morgen warm, nu weer koeler 's nachts 50°, telkens regen met wat onweer, maar veel zon, en Z.wind. ▫ Het is deze week groen geworden. Maandag Dinsdag en Woensdag op den Kruishoorn geweest. Een heerlijken morgen in 't ravijntje met nachtegalen. Ik heb nog wel abnormale gevoelens, maar de hypochondrie is weg. Ik schrijf over 't vegetarianisme. Ik rijd op een mooie viets van Veltman.

maandag 29 april

Goed weer, zon, frissche N.wind. ▫ Zondag naar Haarlem, Viets voor Martha gekocht. Alleen gewandeld naar 't Naaldeveld, aan 't slootje in de primula-velden gezeten, overvloed, overvloed van primula's. De straatwegen vol Zondagsploerten, buitengewoon sterk gevoel van afkeer en verbittering om dat leelijke volk. De duinen waren stil en mooi. 's Avonds bij M.v. Vloten gelogeerd. ▫ Van morgen paardgereden in 't Vondelspark, dat was prettig. Ik kwam daardoor verheugd thuis. Gesprek met Diepenbrock in den trein. Ik lees Loti: le Désert.

woensdag 1 mei

Prachtig weer, lucht wat nevelig blauw, warm, 's avonds regen en onweer. ▫ Van morgen gezwommen. Dat deed mij veel goed, en het verheugde me dat ik me weer zoo gezond ging voelen. Om 11 uur naar H: even in 't dennenbosch gezeten. Het was goed, maar 's middags weer een schaduw. Het wordt alleen niet meer zoo erg, en ze doet soms roerend. Het was toch mooi en exquis op Wolfsbergen.

Een tobpunt over Martha en de jongetjes. Het gemis aan discipline zal hen ongelukkig maken, zooals het Martha ongelukkig maakt en het geheele gezin van Vloten.

vrijdag 3 mei

Koud, slecht weer, 's nachts 40°, overdag 50° met veel wind en regen. Bar.782. ▫ Van daag naar Amsterdam, 2 uur paardgereden, 't Kalfje om. Gister avond gesprek met Herman over zijn Spinoza-vertaling. Ik vind die een failure, Chap kan 't veel beter. Hij moest liever verzen maken. Ik geloof dat hij het land had, en het gaat me aan 't hart. Niet dat mijn oordeel voor hem zooveel beteekent, - maar ik ken zoo goed dat op eens voor het voltooide werk staan, met het plotselinge inzicht: ze zullen het slecht vinden, het is misschien slecht, zeker het is slecht. Alleen door enkele aanwijzingen van stellige fouten, - door het bemerken van het geheel andere gezichtspunt van een ander. Maar hij is ook zoo erg eigengereid, waarom heeft hij er nooit anderen bijgehaald, eer hij drukken ging?

zondag 5 mei

Van morgen nog koud, Noordewind, 50°, 's middags liep de wind naar 't O. en werd het warm, tot bijna 70°, met harde, drooge wind. ▫ 's Morgens getennist met de Sluyters. 's Middags kwam eerst Carry, toen Sammy. Ik bracht Carry terug en wandelde nog met B. en Matje. B. was niet vriendelijk. Ik liep alleen door Spanderswoud terug, warm. Ik kan veel beter tegen verdriet dan een paar maanden geleden. Ik voel niet lustig of vroolijk, maar rustig en sterk. Ik zou graag een ruw buitenleven blijven leiden, tot mijn dood. Men kan dat volhouden, door ziekte heen, en dan is ziekte en dood niets. In huis, in kamers en bij kachels, dan is ziekte en dood erg, al te erg, van luguberte. Maar invaliditeit waar men zich niet om vertroetelt, dat men half buiten uitvecht, dat is geen zoo groote misère. ▫ Lichtgroene berkjes, ik teeken de magnolia. Ik ben traag, inactief. Ik schrijf een voorrede voor Kingsford. Langsaam. Maar het is goed. Ik las sprookjes van Kirnbach, die mij sterk aandeden. En curieus, ik vind steeds motieven die aan mijn eigen motieven herinneren. Tallooze kleine toevalligheden die zouden doen denken of we dezelfde droomen hadden gehad. De dood in den spoortrein, de zoekende knaap, de vijver met riet, het bootje, de wonderbloem in 't bosch, de lieve God in de hel die de verdoemden bevrijdt, - ik vond het eenvoudiger en aardiger dan ik, wel kleiner en zwakker en weifelender, maar makkelijk, speelsch, eenvoudig.

aant.

donderdag 9 mei

Heerlijk mei-weer. De vorige dagen harde, droge wind. Nu weinig wind, Westelijk. Alles licht-groen, tegen klare blauwe lucht. ▫ Maandag nare brief, daarop gezwegen, en ook niets gehoord. Dat maakt alles, het mooie mei-weer en alle pracht innig weemoedig. Dinsdag paardgereden door rare buurtjes in Amsterdam, geklommen en gesprongen, langs bouwterreinen en onbegaanbare wegen. Gister op de viets naar Villetta. Op Groeneveld gelegen. Daar gelogeerd, dezen morgen eerst aan den vijver in 't Baarnsche Bosch, prachtig, met beukengroen, en 't heldere water met velerlei beesten. 's Middags Karel en Cateau in een coureuse/ ik met de viets er achter. Thuis bloeiden de appelboompjes mooi. Kamer opgeruimd, thee in de serre.

zondag 12 mei

Buitengewoon prachtig weer, de vorige nachten koud, tusschen 40 en 50. Van avond konden we buiten zitten. ▫ Vrijdag getennist. Gister, Zaterdag, paardgereden in 't drukke Vondelpark. Een lastig paard, en erg warm en moe. Nacht niet best. Niets gehoord uit H. en de meisjes de invitatie niet aangenomen. Dit maakt mij alles droevig. Maar ik voel dat het zoo moet, als ik 't maar houden kan. Van daag feest van Hans, de Verwey's met 2 kinderen, mama v. Vl. Gerlof, Fr. Titsingh/ Eda Schlencker en Jan van Heel, en Dietlof. Met 2 rijtuigen naar Valkeveen, Dietlof en ik met Vietsen. De appelboompjes bloeiden, we zaten op 't gras en de Gorters kwamen. Allen amuseerden zich best, geloof ik. Nagepraat met Dietlof, ik vind hem een beminnelijke jongen.

vrijdag 17 mei

Sinds Woensdag zeer slecht, koud weer, midden op den dag 45°, harde wind en aldoor regen en grauwe bedekte lucht. Maandag en Dinsdag waren nog heel mooi. Dinsdag avond zag ik de padden uitkruipen en hoorde het regengeroep van koekoek en houtduif. Toen kwam een regennevel uit het W. 's Nachts onweer.

Maandag naar H. rozen gebracht. In 't prieeltje gezeten. Dinsdag naar Amsterdam. Woensdag morgen melkkannetje naar H. gebracht. Toen kwam Martha mij op de viets halen omdat Thijm er was. Den heelen dag

aant.

met Thijm gepraat. 's Middags kwam Cateau ook. Gister (Donderdag) in H. gegeten. Fine Rappel was er. Het ging heel slecht. ▫ Slechte nacht. Onlekker. Martha gelukkig nogal opgewekt. Ik werk een beetje aan de voorrede over Vegetarianism. ▫ Ik las over Hrosvita. Van nacht gedachten over het drama. Het tragische van den toestand als de man dood is, en twee edele menschen worstelen met den haat, die, den man wrekend, in haar komt tegen den minnaar en die hij duldend dragen moet. ▫ En het platte inzicht dat de wereld er van heeft.

maandag 20 mei

Tot Zondag aanhoudend kou en regen. Zaterdag avend kwam er damp en werd het stil, de Wind draaide naar O, toen 's nachts weer meer wind en heldere lucht. Zondag den heelen dag zonnig, lekker, frisch weer met wolken. Prachtige zonsondergang. Van daag mooi, nu en dan bewolkt. ▫ Van daag B. even zien loopen met de meisjes. Den heelen dag aan 't melkhuisje getennist met de Sluiters, Gorters, Knoop Coopmans en zijn vrouw, Willem en Jo Jonker en Carry en Dietlof. ▫ Gister, na een slechte morgen, op eenmaal het drama Lioba begonnen, en ook het tweede boek van de terzinen. Ook het schema van Walter Rolland meer uitgewerkt.

zondag 26 mei

Nog koud, van daag bedekt. Wind Noordelijk. De heele weck droogte, vorige dagen meest 's morgens bedekt, 's middags zonnig. ▫ Dinsdag brieven en verzen van Kloos ontvangen. Ik heb den 11^{den} mei op zijn kamer in de Weteringstraat met hem zitten praten. Ik vond hem geestelijk zeer achteruitgegaan. Ik houd hem zeker voor verloren, dit kan niet meer terechtkomen, vrees ik. Hij was hartelijk en vriendelijk. Ik had met hem te doen en vond het navrant. Martha heeft een wandeling over Laren, Baarn en Hilversum gemaakt. Zij is zeer intiem met B. Meer dan met mij. Zij praat uit, zooals ze nooit met mij deed. Carry was hier die dagen. Woensdag avond haalde ik Martha van de Kruishoorn af. ▫ Donderdag at ik er. Hemelvaartsdag. Er waren hier wedrennen. Het was slecht met ons. 's Avonds mooie muziek in de kerk te U. Nu en dan was ik zeer geroerd. 's Avonds bij Joossie gelogeerd. Ik wist dat ik 't prettig zou vinden, en 't was ook zoo. Ik voel mij geheel op mijn gemak met hem. Ik houd van zijn oprecht en natuurlijk karakter en zijn goede manieren. Ik houd ook van de

aant.

distinctie en weelde van zijn omgeving. Vrijdag at ik bij de ouders, die uit Spanje terug kwamen. Aardbeien, die ik niet proefde.

Zaterdag gereden, met Steeplechase op het spring-terrein. Schittering van zon in 't lange weilandengras, druk, opwindend, met de vijf nerveuze paarden, en het roepen, en de galop, ik was er heelemaal in, zoodat het heerlijk was. 's Avonds rustig en vredig thee gedronken op de Kruishoorn. Een zachte avond. Ik bracht geld, chocola, en tandpasta en er waren mijn roode papavers. ▫ Van daag, Zondag, even gecricket. Van middag Textor en Fine.

donderdag 30 mei

Het is langsamerhand warm geworden. 's Morgens bedekt, 's middags helder. Wind Oostelijker, van daag ZZO. Gister was 't tusschen 60° en 70°. Van daag 78° in de schaduw. Zeer droog, dikke stof. Tegen 7 uur onweer zonder regen van beteekenis. ▫ B. niet gezien, maar van daag een goede brief. Bijna elken dag in H. geweest, om Hijmans, 't Hooft en Veltman. De laatste is slecht, liet me van morgen 7 uur per rijtuig halen. Ik leef overigens zeer stil. De warmte vind ik prettig en de zon. Ik heb een zonnezeil voor mijn kamer. Ik werk aan 't 1^{e} tafereel van Lioba. Martha las er in en vond het mooi, dat vertelde ze me ongevraagd op een avondwandeling. Ik ben evenwel in 't geheel niet bizonder opgewekt gestemd. Ik mis B. zeer, en dat maakt dit zomergevoel van een bittere onverschilligheid. Ik werk wel, maar nog zeer stroef en ongelijk. Nog geen opgewektheid tot orde en activiteit in kleine zaken. En ik heb aldoor dat gevoel in 't hart, het belemmert mij in niets, maar het herinnert mij. Het maakt mij meer down als 't werk niet vlot, omdat ik niet die onbepaalde levenstijd meer voor mij voel.

Ik las ‘Marcella’ en ‘Ships that pass in the night’. En Chasles over Dante en Gutenberg. En Cherbuliez over Tasso in de revue. En Eginhard. ▫ Ik sprak Diepenbrock en zijn meisje vanavond bij Gorter. Van daag bezoek van Versluys die de boeken bracht.

donderdag 6 juni

Droog, warm, nog al veel wind N.W. Er ligt hooi, er zijn Chrysanthen, escholtzia's/ campanula's, rozen. ▫ Het goede komt, na veel bedroeven. Ik ben verder, ja ik ben veel verder. Van daag en gisteren zeer goede en

aant.

gelukkige uren, met iets van het onvergankelijke. Ik ben dan om niets meer bekommerd. En alle beproevingen van den laatsten tijd, voelen als doorstaan, overwonnen - en veel sneller dan vroeger en grondiger. Mijn hypochondrie, de antipathie om mij heen (aanvallen), en de moeielijkheden met B, en met mijn werk. Ik kom het alles te boven en *ik wist het wel*.

Bodenhausen was hier 4 dagen. Veel heen en weer gereisd naar Veltman. Gister hem naar Arnhem gebracht en op de Kruishoorn gelogeerd. Marcella in den trein. De meisjes en B. aan 't station. Van morgen wandeltje in de dennebosschen.

maandag 10 juni

Nog altijd droog. Gister zeer warm 74°, van daag onweer boven Hilversum, van avond koeler. N.wind en wolken. ▫ Ik heb goede brieven gehad. Hoewel de goede toestand nog niet blijvend ziet. Zij voelt zich zeer ongelukkig.

Ik heb zeer zware dagen van innerlijke zorg. Ontevreden op mezelf, en niet nog vlot in 't werk. Veel indolent. Veel futiele lectuur, om mijn rustelooze, gespannen geest af te leiden. En toch inactief juist door spanning. Als het werk verder is, zal het mij beter gaan. Nu heb ik maar één satisfactie, dat ik 't totaal opsluit en niet laat merken. Ik zie niemand. Ik voel dat ik eigenlijk geen vrienden heb.

zondag 16 juni

Koud, van nacht zware regen, van middag vrij zonnig met prachtige wolken. ▫ Tot dinsdag avond warm, toen kwam onweer en regen en werd het veel koeler met Noordelijke winden, soms 42° 's nachts.

Dinsdag bij Fles gegeten, orgelconcert, 's nachts er gelogeerd. Ziek geweest, misselijk en diarrhoe. Den volgenden dag miserabel, vooral door de reuk-walging, de wereld stonk en alles wat rook/ 't fijnste deed me walgen, reseda en theerozen. ▫ Bij van Dijk op Drafna bijna flauwgevallen maar me goed gehouden. Toen goed geslapen en den volgenden dag veel opgeknapt. Donderdag naar H. gewandeld en een mooi wandeltje door de akkers. 's Morgens aan de voorrede over 't Vegetarianisme gewerkt. Mij willen oefenen in 't werken in onlekkerheid. Het lukte nog al. Vrijdag aan de voorrede geschreven. In 't N. Test. gelezen, wat mij goeddeed. Zaterdag naar Amsterdam. Thijm ontmoet. Met Thijm en Toorop gedejeuneerd. Expositie van Mesdag en die van Witsen gezien. Geen plezier

en hoofdpijn. 's Avonds onverwacht B. en Matje. B. kwam hedenmorgen terug en het was een heerlijke dag. Door den Eng gewandeld en met de kinderen op de Kermis geweest. 's Avonds veel gepraat in de serre.

Ik heb gelezen in Sherlock Holmes en in Oliver W. Holmes.

donderdag 20 juni

Zeer afwisselende temperatuur. Soms nachten van 42°, dan 's middags 75° in de schaduw. Heden morgen stil, O.wind, warm 70°, van nacht hevige regen en onweer. Tegen den middag werd het koud, met veel regen. W.wind. 's Avonds helder en zeer koud. ▫ Slechte dag, ledigheid. Na Zondag wel een paar goede dagen. Maar het werk is nog steeds onzeker. Physiek voel ik mij merkbaar beter. Wel veel droomen, maar de hart-gevoeletjes veel minder, bijna weg. Van morgen gezwommen. Gister morgen naar Amsterdam. Met B. is het nu alles veel beter.

Uit Marcella een paar dingen onthouden. Vooreerst hoe alleen moreele verandering, en niet wetten-geven, tot een heilstaat voeren kan. En dan het tragische van dien redenaar die zijn intiemste gedachten zeggen gaat en uitgelachen wordt.

Van daag gedacht over het slecht-zijn, en het offer, dat te willen dragen, als er nog wat goeds uit voort mag komen. En daarbij het gevaar dat dit een redeneering uit zwakheid zijn zou, de schijn van onverschilligheid. ▫ Deze gedachte wil ik zeggen, in het boek.

maandag 24 juni

Gister en vorige dagen mooi, niet te warm, maar lekker. Vandaag W.wind en veel koeler. ▫ Zaterdag morgen kwam een telegram van B. om mij te roepen. Er waren een paar minder goede brieven geweest, maar ik zei toch toen ik 't huis uitging bij mijzelf: om mijn brief kan 't niet zijn, die heeft ze goed gevonden. Maar ik voelde een bang voorgevoel. Het was heel naar. Het is subtiel en onbeschrijfelijk. Ik weet de verschillende slechtheden van mijn aard en dat diepe duivelsche wat ik niemand kan beschrijven. En dan vind ik al haar lijden gerechtvaardigd en billijk, hoe overdreven en onmatig het moge schijnen. Ja iemand die 't van buiten zag zou zich verbazen en schrikken van zooveel heftige en bittere emotie om wat bijna iedereen onbeduidend zou vinden. Maar ik boog en voelde mijn verdiende loon. En dan kan ze niet intoomen, dan is ze niet tevreden, maar verscheurt

zichzelven nog dieper en zegt of denkt dat ik 't niet voel. Het is een raffinement van lijden, dat niet lang duren kan. Ik kan in 't geheel niet huilen zooals zij. En toch wou ik in haar plaats zijn, toen. Het was alsof zij mij strafte en louterde door zelf zoo te lijden. En dan is haar lijden mooier en zuiverder. Het mijne intiem, niet weemoedig, niet verscheurend, niet voor tranen, niet voor zelfmeewarigheid, maar toch afschuwelijker en om minder te begeeren. En ik vond haar al liever, en had haar al meer lief. En toen ik wegging voelde ik ontzettend geslagen en toch gelouterd. En dat bleef. En dan later kan ik toch niet nalaten te denken dat zeer hooge liefde niet zoo bitter en onbandig en van zich af stootend moet doen, en niet den geliefde mag loslaten en zijn ondeugden nog leelijker maken - en hoe futiel het alles was. ▫ Want wat zij 't ergste vond dat vond ik alleen een beetje gemelijk en onhandig van me. Heel niet boos. En wat mij het hoofd deed buigen, dat kan zij eigenlijk in 't geheel niet beoordeelen. Want ik weet dat zij de karaktertrek die deze dingen meebrengt evenzoo heeft als ik, maar het nobeler leven van een vrouw maakt alles anders. En met onze affectie heeft het niets te maken. Haar uitingen bewijzen dat ze er niets van begrijpt en men zou Martha gelijk geven die het dwaas vindt zulke dingen te uiten. ▫ Maar dezen schijn mag ze tegen zich hebben, naar het wezen voel ik haar recht, alleen bijna voor haarzelf onbewust. Voor mijn goed voel ik haar lijden, zooals ik lijd voor 't hare.

Vrijdag heb ik aan Lioba gewerkt. Het scheen mij toen dat ik over 't doode punt heen was. Van daag nog te veel verdriet om te werken. Gister was ik in Haarlem met Martha en de kinderen. Wandeling in de duinen, Hans de groote duinroos gewezen. Toen pas kwamen er tranen, toen ik zei ‘daaronder is 't sleuteltje begraven, Hans’ en hij zoo ernstig keek. 's Avonds muziek in 't nieuwe Brongebouw.

donderdag 27 juni

Weer langsamerhand warmer geworden, zon en droogte, van daag 73°, zeer mooi weer. ▫ Stille tijd, niemand gezien of gesproken behalve Martha en de kinderen. Gisteren kwamen ze voorbij met Bolhuis en Carry en Willy kwamen me even groeten. Ik probeer te werken. De voorrede voor de Ware Voeding afgemaakt. In Lecky belangrijke dingen gevonden. Dingen die ik juist gezegd had in de voorrede. Maar ook nog een scherper wenk om toch niet te veel te letten op het nut dat mijn leven sticht, en daardoor een soort compromis met mijn gebreken te sluiten. Zoo is 't niet.

aant.

Er moet, zonder bijgedachte aan eenig nut, zonder hoop op succes, ja met de kans er minder nuttig door te worden en het effect van ons leven te verzwakken, toch veel meer rechtstreeks en krachtig tegen het kwaad gevochten worden. De werking naar buiten doet er niet toe. Paralyse van werkkracht doet er niet toe. Allereerst om het kwaad denken en daar tegen gaan. Ik geloof dat ik daarvan te veel ben afgeweken, te veel utilist/ te weinig idealist geweest ben.

Van daag even aan het 2e boek gewerkt. Lioba bevalt mij wel, maar ik ben nog verwikkeld in de accessoires. Ik wou liefst mijn oorspronkelijk plan volgen. Maar dat is een verdraaiing van de historie. Dat is Karel de Groote en 't lijkt er niets op. Als ik nu namen en plaatsen veranderde was ik vrij. Maar ik merk dat dat zóó maar niet gaat, dat het zich eenmaal zóó in mij vastgezet heeft.

donderdag 4 juli

Drie dagen storm en regen. Alle bloemen verwaaid. Van daag weer prachtig weer. ▫ De week stil en gelaten. Een dag (Maandag) bij Thijm geweest. Zaterdag in Amsterdam, een uurtje paardgereden alleen. Zondag met Hans en de familie in Baarn, te Soestdijk koffiegedronken. Een patiënt (mevr. Lansdorp) gekregen die mij nog al werk bezorgde. Dat was mij aangenaam, en een afleiding. Geen werk, behalve de correctie van ‘de Ware voeding’. Eergister een briefje. Van daag weer een, intiem en aandoenlijk. Nu is er veel spanning in mij bedaard. Van daag weer een nieuwe patiënt, Rosa Duquesne. Ik wil maar stilletjes nu mijn weg gaan.

donderdag 7 augustus

Zeer veel regen geweest, nu wat opgeklaard. Ik zal trachten de afgeloopen 5 weken, die zeer belangrijk waren te memoreeren.

5 juli.

Gelukkig bezoek in Hilversum. Lelies.

6 juli.

Wandeling van Heilo naar Egmond. Koel zonnig weer. Diepe indruk van zee en duinen.

8 juli.

Tocht naar Loosdrecht, prachtig weer, met een bootje op de plassen geroeid. B. toch niet opgewekt.

aant.

10 juli.

In Haarlem te paard gereden door den hout. Mooi paard, - heel aangenaam.

13 juli.

Naar Londen vertrokken. Stormweer, hevig slingerend schip. Gereisd met student Philips.

14 juli.

Opvaart van de Theems, helder, veel wind. Prachtige indruk. Tuckey niet thuis. Londen doodsch. Naar Hampstead per spoor. Truus en Albert aan 't souper gevonden.

15 juli.

Wandeling in Hydepark. Gray niet thuis gevonden, Tuckey thuis. Bezoek aan mrs Bell die alleen thuis was, en een prettigen indruk maakte. Maitland niet thuis.
's Middags in het Britsch museum. Tuckey onwel. 's Avonds in Hydepark gewandeld.

16 juli.

Naar Tunbridge, mrs Irving gesproken. 's Avonds thuisgebleven, onaangename impressies van Hydepark bij avond.

17 juli.

Een morgen in National Galery, heerlijk. Patiënten behandeld bij Tuckey. Mr Guinness. 's Avonds de Indian Exhibition, gegeten onder de punkah's. Precies Bombay of Calcutta.

18 juli, donderdag.

's Morgens Heinemann bezocht, niet thuis. Frans Waller ontmoet in Strand, inkoopen gedaan. 's Middags mr Maitland gesproken. 's Avonds naar Kew, geroeid op de

Theems met Jim Tuckey. Souper bij de dames Tuckey met eenige gasten. 's Morgens aan 't ontbijt miss Edwards te gast.

19 juli, vrijdag.

Bezoek aan Wisseling, Royal Academy, 2de schok, lunch met Gray in Willis Restaurant, King street. 's Middags wandeling met Jim en Charles Tuckey. Diner met ons drieën.

20 juli.

Bezoek aan mr. Bunting, editor Contemporary. Lincoln's Inn. Lunch met Gray en Raffelowich. 's Middags naar Cambridge, gegeten bij Myers met Richet en zijn zoon. 's Middags bezoek bij George Darwin, mrs Darwin liet de bloemen zien, Gwennie Darwin met kersen. 's Avonds gesprek met M.

aant.

21 juli, zondag.

Wandeling met Richet en zijn zoon en Myers door Cambridge. Bezoek aan Newnham College. Lunch daar bij mr & mrs Sidgwick. 's Middags vertooning van Horace door de kinderen. Diner met veel menschen, mr & mrs Verrall, Sidgwicks enz. 's Avonds talk in study.

22 juli. Maandag.

Goed weer. Richet weg, gefotografeerd door mrs Myers. Gespeeld met de kinderen, wandeling door Cambridge. Reis naar Grantham. Peterborough Cathedral gezien. Rit naar Denton. Prachtige indruk van 't land. Sir William en lady Welby alleen in groote dining room. 's Nachts weird geroep en geklop.

23 juli. Dinsdag.

Met Sir W. naar Lincoln. De Cathedral gezien, de toren beklommen. 's Middags in den tent op 't grasveld, gesproken over het smartverlangen, de onmatigheid der oude heiligen. Gespeeld met Dick en Doro. Miss Hollins kwam/ ze speelde. Beethoven sonate.

24 juli. Woensdag.

's Morgens geschreven in de conservatory. Bezoek aan den bijenkweeker. Te laat aan lunch. 's Middags kleine wandeling, regen. Veel over kinderen en opvoeding gesproken. Mijn bezwaren uitgelegd over Lady W's artikel.

25 juli. Donderdag.

's Middags rijtoer naar Belvoir Castle. Veel muziek Eenzame wandeling door bosch met digitalis.

26 juli. Vrijdag.

's Morgens stallen gezien. Om 11 uur met miss H. naar Grantham gereden. 's Avonds alleen bij Tuckey gegeten, 's avonds thuis.

27 juli. Zaterdag.

Heinemann bezocht. Mrs Taylor behandeld. Visite aan mr & mrs Welby, bij mrs Cust, en tea bij mr & mrs Blake Wiryman. 's Avonds comedie Strange adventures of miss Brown.

28 juli. Zondag.

's Morgens op de boot. Regenachtig weer. Veel op de brug.

29 juli.

's Morgens IJmuiden. Goed weer. Castricum. Heerlijke dag in Egmond met de droomgeiten. Gelogeerd bij de lichtwachter in 't dorp.

30 juli Dinsdag.

's Morgens naar Bussum.

aant.

19 augustus

Het is prachtig weer, nu al een week lang. Martha is in Egmond met Paultje. Van B. heb ik in een week niets gehoord of gemerkt. Hier is Anna Fles en mrs Taylor. Er is geen somberheid en geen desolatie meer. Maar ik kan 't niet zeggen, er is met recht geen geur meer voor me aan de dingen. Ik ben dankbaar en tevreden, maar bereid ieder moment te sterven. Ik werk op 't moment niet, maar dat zal wel weer komen. De praktijk is weer drukker en ook voorspoedig. Ik las een vers van Henriette van morgen, een oud vers aan mij

> Und ich will dich lieben
> bis an mein Ende
> Mein letztes Wort
> will ich dir senden.

vrijdag 23 augustus

Prachtig weer, warm, van nacht onweer. ▫ Maandag avond met B. van Baarn gereisd, ze bleef raide, ondanks mijn roepen. Er zijn sinds geen brieven geweest. Het kindje van Cateau was ziek, het was zoo roerend haar te zien. Rosa is weg, de Gorters zijn terug. Ik ben nog al moe, en werk niet. De Engelsche wordt beter en lijkt nu een heel ander, zeer lief persoon. Van morgen Schorer aan 't ontbijt. Ik ben blij dat de jongens en Martha Maandag terugkomt.

zaterdag 24 augustus

Een paar hevige regens. Van daag koeler, mooi weer. ▫ Martha en Paul thuisgekomen. Nog steeds niets uit H. Van morgen in Amst. geweest, een paardje en wagentje voor Quita gehuurd. Met Jan en Doris van 't Hoff teruggereisd, die kwamen even bij ons. Hij zong. Naar van Heel geweest met Quita. ▫ Gister vroeg ze mij naar de afzonderlijke kamers en naar onze kinderen. En zij zei dat zij meende dat dit in ware liefde verwijdering moest geven. Als een wig, tusschen twee zielen. Toen zei ik haar eenvoudig de waarheid.

maandag 26 augustus

Slecht weer, motregen, wind koud, 60°. ▫ Als een kleine zegening de brief van B. aan Martha (in Egmond). Overigens niets gehoord. Naar Haarlem geweest. Hans gehaald. Met het paardje gereden.

zondag 1 september

Mooi weer. Zon, wat wind. ▫ B. heeft geschreven, maar het is toch nog niet goed. Ze blijft dat vreemde aspect in mij zien, van mij hooghartig en wreed, zij de geplaagde onderworpene. Dat is een ellendig ding, want daar komt zij alleen niet uit.

Chap van Deventer is hier 4 dagen geweest. Elken avond lazen wij in den Timaeus, en dat was heerlijk en stichtelijk. Elken dag in de dogcart gereden. Gister naar de cricket-match in Hilversum. Quita reed zeer woest, en thuis steigerde het paard hoog toen ik het naar stal wilde brengen. 's Avonds was ik down. Ik wilde naar H. maar ik durf niet. Omdat B's brieven niet goed genoeg zijn.

woensdag 4 september

Heerlijk mooi weer. 's Morgens meestal bewolkt, 's middags helder, de avonden en nachten wonderheerlijk met stille lichte maan. Overdag 75, 's nachts 60. ▫ Zondag ben ik naar H. gegaan en dat was een gelukkige middag. Die dankbaarheid en gretigheid te zien ook van haar dat het toch goed moge blijven, dat was heerlijk. Zij en de meisjes brachten me weg tot Spanderswoud. Quita bracht Rosa in Hilv. ▫ Maandag bracht Q. een bezoek in Hilv. en reed met B. Baarn om, en bracht haar mee ten eten. Dat werd ellende. B. kon er niet tegen. Dinsdag een zeer akelige brief. Ik heb gister en van daag paardgereden. Ik schreef tweemalen. Ik las oude brieven van 1892 over. Zij heeft mij zoo lief, het is zoo'n geluk. In dit alles zie ik haar groote liefde. Ik ben niet bang, ik vertrouw op haar.

Ik las Sonja Kovalevski, de zusters Rajevski.

vrijdag 6 september

Steeds prachtig weer. De brieven blijven slecht. Ik antwoord zoo oprecht en droog mogelijk. Ik maak weer hooi. Werk niet. Quita is lief en eenvoudig. In 't geheel geen gevaar, noch eenige gène. Een gewoon, prettig mensch in huis. Martha's oogen zijn slecht. Mijn gezondheid is beter, ik voel weinig van mijn hart.

zaterdag 7 september

Het weer tot van morgen warm en droog. Gister gehooid. Van morgen onweer met zoele regen, die nog aanhoudt. Ik was zeer loom gister avond

en sliep zwaar. Nog niets beters uit H. Gister een rijtoer over Laren, Blaricum en Huizen. Roza hier. Van daag Carry.

woensdag 11 september

Steeds mooi warm weer. Gister avond regen, van daag Z.W.wind met zomerwolken. Echt zomerweer, geen najaar. ▫ Zondag naar Haarlem, gewandeld door de duinen met papa. Het gevoel gekregen, als ik nu hier wonen ging, zou het niet saai meer zijn. Prachtig de duinen. De avond slecht. Mijn mesje verloren en weer gevonden. ▫ Maandag patiënt bezocht in Huizen. Gister bezoek van Mr de Koning die een treurspel kwam brengen. Ik schrijf geregeld naar H. maar krijg nog weinig voldoende antwoord. Maandag wilden de Gorters en Sluyters Carry niet vragen om mee te tennissen omdat ze niet goed genoeg speelde. Toen wilde ik ook niet gaan. Dat is het dwaze egoïsme van sport-hartstocht. Ik vond het zeer onvriendelijk. Quita drie slechte dagen, nu beter. Ze gaf 10 pond voor Cateau.

dinsdag 17 september

Zoel weer, dampig. W.wind met dampige, dunne wolken die 's middags wat optrekken, en dan gouden zon. ▫ Ik ben Zaterdag naar Hilversum gegaan op de viets, omdat B. zoo ziek geweest was. Het ging niet goed. Gister tennisdag in Hilversum. Van daag Myers gekomen.

maandag 30 september

Maidenhead. Het is een schitterende morgen. Het is nu al 14 dagen onafgebroken mooi weer. Soms wat dampig 's morgens. Vrijdag was het hier 83° in de schaduw, 's nachts 59. De zee bij de overtocht was spiegelglad. ▫ Het is hier mooi, weelderig, wereldsch en melancholiek. De melancholie schuilt in het valsche, holle, onbevredigende van dit wat oogenschijnlijk een paradijs is. Ik heb het beter in mijn eenzaam, onvormelijk Bussum. En ik voel mij toch hier volkomen op mijn gemak en niet misplaatst of verlegen. ▫ Ik zwem, rijd, vaar, speel golfen billart. Heerlijk het golf spelen op het groote veld en het prachtige bosch er naast. Nu schijnt de zon op het groene graskleed, met de matten stoelen, op de steenen brug en op de hooge populieren. De zwanen glijden voorbij, hun kop komt even boven den grasrand. ▫ Ik ben te zeer bezig al deze indrukken te verwerken, en

met mijn patiënt hier. Ik geloof dat ik den toestand meester kan worden, maar het staat bedenkelijk. Ik ben niet vroolijk. Maar in 't geheel niet ongelukkig. Het lichtje brandt. Betsy is nog lang niet waar ik haar graag heb, maar het zal toch gauw beter gaan. Ik ben gelukkig door de vastheid van mijn liefde voor haar.

dinsdag 1 oktober

Even mooi, warm weer. Maar wat meer wind, uit Z. en meer wolken.

De melancholie en het heimwee neemt toe. Ik zie het geval van Quita treuriger in. Ik houd haar voor verloren. Ik wilde gister maar terstond vertrekken. Ik blijf uit meelij met haar. Ik ben van alle anglomanie genezen. Passions, good manners, energy and no hearts. Ze hebben datgene wat Betsy mij zoo vaak verweet in tienvoudige mate. Ze gaan golf-spelen als hun vrouw op sterven ligt. En wie hart heeft onder hen, wordt doodgetrapt.

zondag 6 oktober

Maidenhead. Regenachtig stil weer. Het mooie weer is gedaan. Er branden kolenvuurtjes. Ik ben twee dagen in Cambridge geweest. En werd daar zeer aangenaam getroffen door het deftig-huisselijke, dat vertrouwen geeft, en het solide-weelderige, dat met zuinigheid gepaard gaat, en het ernstige in gesprekken en bedoelingen. Miss Tennant, zoo echt deftig, met haar zachte stem en bescheiden manieren. Lang gesprek met mrs Myers over mrs Cust. 's Middags diner in Londen. Nacht bij Tuckey. Den volgenden dag weer hier. Ik vind het hier nu zoo ongenoegelijk niet meer. Mijn geest is rustiger en ik zie alles gewoner en eenvoudiger.

maandag 7 oktober

Maidenhead. Helder, koel, winderig weer. Zon en W.wind.

Gister met Quita naar Windsor gereden. Het kasteel gezien en in de prachtige St Georges Chapel de Anthem gehoord. Terugrit door de schemer, Borney Common/ de Eton boys. 's Avonds mrs Grant behandeld. Ik ben hier nu gewoner en rustiger.

dinsdag 8 oktober

Betrokken, regenachtig. ▫ Gister gereden door de Quarry Woods naar Marlow. Daar chocola gedronken in een aardige inn aan de Thames.

28 Dennekamp. 1895.

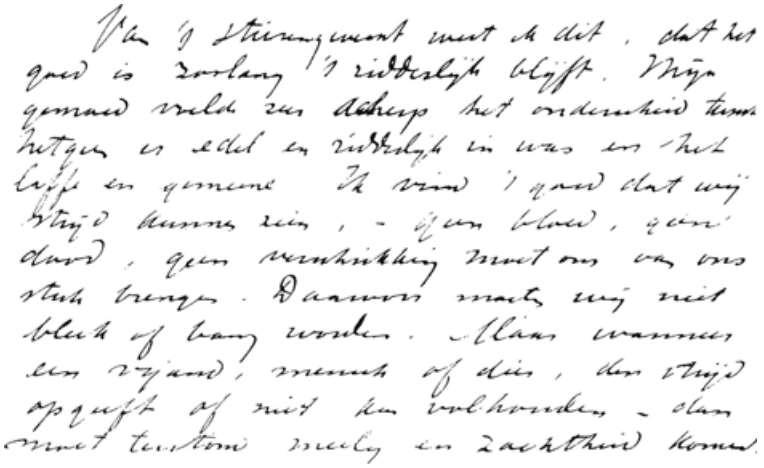

29 Het oude en het nieuwe handschrift. Zie blz. 147, 13.

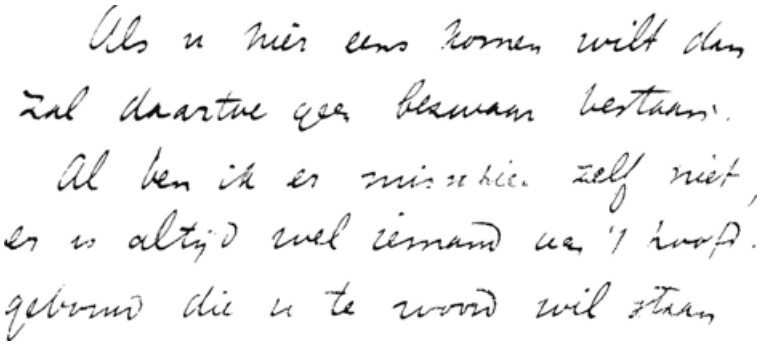

aant.

Een mooie rit. 's Avonds weer mrs Grant behandeld. Er waren andere dames, waarvan één het op de zenuwen kreeg, toen ik binnenkwam.

woensdag 9 oktober

Slecht, guur weer. Een stil eentonig leven nu hier. Maar niet meer die spanning. En Q. doet haar best. Ik lees brieven uit Egypte van Lady Duff Gordon, en vind dat een voortreffelijk boekje, om de nobele ruime blik op het Arabische karakter, en het goede hart. Ook is het fraai geschreven.

vrijdag 11 oktober

Weer thuis. Slecht, koud en guur weer. 50°. Regen nu en dan. ▫ Blij dat ik weer thuis ben. De overtocht makkelijk en goed, maar ik voelde me niet gezond. Van nacht heerlijk geslapen en nu beter. Ik vind hier alles netjes en gezellig en prettig. Alleen beklemmende herinneringen aan het ziek zijn van verleden jaar. Hevig verlangen naar Betje. Martha lief. Ik ben blij dat ik hier ben.

dinsdag 15 oktober

Stil, grijs, kil. In geen 8 dagen bijna de zon gezien. Steeds egale grijze lucht, een zwakke O.wind. Temp. tusschen 50 en 60. ▫ Vrijdag lieve uitnoodiging. In H. gaan eten. Zaterdag morgen er koffiegedronken; toen naar Baarn. Bij Karel gegeten. Hij was goed en aan 't werk. Zondag was Dietlof en mijn ouders bij mij, en 's avonds ging ik met Dietlof naar de Kruishoorn. Wij deden spellen en B. zag er zoo lief uit. Het is nu alles heel goed.

Gister een stille dag thuis, met wat tuinwerk en veel slaap. De Gorters nog niet gezien.

vrijdag 18 oktober

Kil weer met Noordewind. Gister zonnig en stil. Van daag meer wolken. Koud als de zon er niet is. ▫ Stille dagen thuis. Het werk vlot nog niet. En ik weet niet hoe het zal moeten gaan. Ik voel me maar zelden dispos. En dan studeert Martha of komen er patiënten. Ik ben ook slap, en blijf in romans zitten lezen, als ik eens begin. Pride & Prejudice van Jane Austen gelezen. Gisteren stuurde Lady Lindsay mij haar verzen. Sommige wel goed.

aant.

woensdag 23 oktober

Koud, van morgen 43°. Maandag een heerlijke, stille zonnige dag. Gister kille motregen. Nu koude N.O.wind, maar de wolken dreven uit het Z.W. weg en de lucht werd schoon. ▫ Maandag getennist met Dietlof en Carry. Gister avond in H. geweest, B. was naar den Haag geweest en deed verhalen. Zij was lief en mooi. Ik schrijf aan Myers, en lees Morris The earthly Paradise met groot genoegen.

dinsdag 29 oktober

Steeds buitengewoon koud. 's Nachts dikwijls 2 graden vorst, overdag 40 à 45 hoogstens. Regen en hagelbuien. Wind vandaag Z.O. Weinig wind. Als de zon schijnt is 't mooi. 't Blad nog niet van de boomen. We stoken hard. ▫ Ik ben dikwijls in H. geweest. Donderdag morgen een heerlijke wandeling over de hei, langs vrouw Hendriks en in 't bosch gezeten. Zaterdag naar Haarlem gegaan/ diner met van Nooten en de van Vlotens op papa's verjaardag. Zondag wandeling met Greshof, Martha/ Gerlof, Betsy Niermans en papa naar Velserend.

Maandag in H. koffiegedronken, bezoek bij Karel met gedachtewisseling over ons werk. Betsy aan den trein met een mooien wandelstok voor mij. Het is nu zoo heerlijk. Van daag rustig thuis geweest, bij naar weer. Prettig aan Lioba gewerkt. Het zal nu wel gaan. Gelezen over Marengo, en de zeeslag aan de Jaloe. Paultje weer thuis met hoest. Brief aan Myers weg, viermaal overgemaakt.

vrijdag 1 november

Van daag het weer veranderd. Het was nu zeer mooi. Zachte wolken, omstreeks 50°. Stil en zonnig. ▫ Carry is er. Ik heb een wandeltje gedaan met haar naar Ankeveen, maan en zon tegenover elkaar, aan de kim, roodgloeiend en koperbleek.

Martha is Woensdag vertrokken. Ik heb in Hilversum koffiegedronken en met B. naar de Vuursche gewandeld. Pauwertje hier. 's Avonds in Trilby gelezen, slap. Gister morgen naar Baarn, de tocht naar Duquesne. Toen in H. weer koffiegedronken. Even een heerlijk wandeltje naar de Kraailoosche brug. Zij in 't trammetje/ ik naar Bussum. Met Hans weer naar H. gewandeld. De avond was weer niet goed. Ik had al symptomen gezien en gevoeld, en dacht wel dat het komen zou. Het was echter niet erg.

aant.

Ik ben door die Baarnsche tocht en door Trilby, stom genoeg, weer uit mijn werk. Trilby is een stom boek dat mij irriteerde, juist omdat het blijkbaar een groot talent is. Sommige teekeningen zijn voortreffelijk. Maar 't is een onwaardig misproduct van een oud man van genie. ▫ De brieven van Prikker, die deden mij goed, dat is charmant schrijfwerk. Daarnaast wordt alles geaffecteerd en aanstellerig. Zelfs Thijm leek er wat opgeblazen naast. Ik vond hem door mij geïnfluenceerd. ‘'t Inwendig Leven’, de ‘schrijn’ en de ‘juweelen’, alles op één bladzij. ▫ Denk eens aan een stuk van Veth, naast Prikker, dat wordt misselijk. Maar voor een tijdschrift of dagblad had Prikker ook zoo niet kunnen schrijven.

dinsdag 5 november

Het is nu eindelijk minder koud geworden. 50°. Nu regen en wind. Zondag mooi weer/ met Martha gewandeld. Zaterdag avond in H. geweest. Gister avond bij Gorter theegedronken.

Een heel stil leven. Momenten van zware druk en lammenadigheid, dat alles goor en saai lijkt. Maar ik heb toch gister gewerkt, 's avonds laat, en ik zal er nu inkomen, den heelen dag. Het is met B. nog niet zoo goed als het was.

vrijdag 8 november

Storm, regen, zoel weer, omstreeks 60°. ▫ Martha speelt vingeroefeningen, altijd juist precies als ik begin te schrijven. Als ik 't haar zeg wordt ze verdrietig en scheidt misschien heelemaal uit. Maar het is te melancholiek, ik kan er niet bij werken. Ik schiet nu wel iets op, maar ik kan niet beschrijven hoe ongelukkig ik tusschendoor voel. En het is zoo raar, ik moet zoo schrijven en vind het zoo goed, en toch voelt het alles bespottelijk. Ik ben in jaren niet zoo ellendig geweest, lijkt het soms. Ik lees Schleiermacher. En Lorenzo de' Medici, il Magnifico, van A.v. Neumont. En the earthly Paradise. Martha heeft het lief opgenomen en er voor gezorgd.

maandag 11 november

Ik heb Zaterdag een zeer gelukkige dag in H. gehad. Het was alles zeer gelukkig en goed, en nu een troostpunt voor mijn gedachten. ▫ Van daag storm en regen. Zaterdag middag in 't bosch gewandeld, vrij goed weer,

mooie gele bladerkleuren. Gister goed weer. Met Martha en Hans naar Blaricum gewandeld.

Zaterdag avond thuiskomend was ik zeer moedeloos over mijn werk, omdat Martha het gelezen had en niets zei. Ik had het eerste tafereel af.

dinsdag 12 november

Novemberweer. Wind en regen. ▫ Gister een zoete droeve brief aan B. geschreven. Naar Haarlem geweest. Dat was zeer melancholiek. Uitwendig was ik gewoon en opgewekt. Maar er was die bittere inwendige misère, hypochondrie, sterke gevoelens in 't hart, moedeloosheid, prikkelbare eerzucht en naijver, bittere gedachten aan mijn vroegere vrienden, aan mijn miskenning en mijn onmacht. ▫ Toen sliep ik goed, een wonderbare nacht van diepe slaap en zachte aangename droomen. En van daag was ik veel beter. Van middag kwam onze logee, Toos Kipp, en een bezoek van Jet van der Schalk. Van avond dacht ik te kunnen werken, er kwam ook een duidelijke vorm voor het volgende werk: het boek van den Dood. Maar toen ik aan Lioba begon was het alles weer mis.

zaterdag 16 november

Van daag ongewoon zoel 60 a 65 - zonneschijn, wind, van avond storm. ▫ In Amsterdam geweest, voor 't eerst sinds lang. Niet onaangenaam. Ikzelf zeer meek en klein en zacht. Weinig idee van mezelf, geen moed in mijn werk. Expositie Karsen gezien. Hij is alles geworden wat hij worden kon. Een compleet, zelfstandig artiest. Een der grooten van onzen tijd. Verzen van Boeken, mooi, heel mooi. Het was druk. Ik zag Henriette. Eergister was Betsy den heelen dag hier. Gister kwam ze onverwacht met de meisjes en wandelden we allen samen terug. Het plan van zes weken scheiding.

donderdag 21 november

Compleet helder weer, maar vrij sterke koude Oostenwind. Gister eveneens. ▫ Eergister ben ik aan 't tweede boek van S. & W. begonnen. Gister eveneens. Dat deed mij zoo goed, dat ik voelde alsof het nu beter ging worden, en ik had toen op alles beteren blik, ook op 't andere werk. Ik ben toen ook aan 't 3 tafereel van Lioba gaan werken. Van daag kon ik

echter weer niets, hoewel er geen bizondere reden is. Mijn hart hindert me, moreel, niet physiek. Het deprimeert me. Ik vind dat ik 't laatste halfjaar achteruit gegaan ben. Toen ik gister het oude geluid van mijn verzen weer terug kreeg, bemerkte ik dat het lang weg was geweest, en dat ik om goed te werken anders moet zijn. ▫ Ik heb 's morgens hout gehakt maar weet niet of het wel goed is. Ik lees Thomas à K.B. is in Zeist. Van nacht gedachten over een drama over Lorenzo de'Medici.

vrijdag 22 november

Nog O.wind, maar bedekt. ▫ Gister avond ben ik naar Hilv. gewandeld. Ik had het zeer te kwaad en voelde Gods Hand zwaar op me. Ik voelde zoo in de engte gedreven dat ik iets moest doen. Toen besloot ik, als het mij na rijp beraad goed en uitvoerbaar blijkt, mijn boeken niet meer tijdens mijn leven uit te geven. Niet minder hard te werken, maar alles klaar te maken voor na mijn dood, zoodat het niet meer mogelijk wordt voor me, eenige persoonlijke satisfactie er van te hebben. En dit is maar een deel van de groote reformatie die nog verder in mij moet gebeuren. ▫ Totum et maximum impedimentum est, quia non sumus a passionibus et concupis-centiis liberi, nec perfectam Sanctorum viam conamur ingredi. ▫ Waarom verwezenlijk ik niet, wat ik huisheiligheid noemde? Niet alleen heb ik er de krachten voor, maar ik word er toe gedreven, met harde slagen. Ik heb een ellendig leven, als ik 't niet doe. En als dit zoo is, moet ik er dankbaar om zijn. Het is iets anders als wat Th. à K. bedoelde. Ik zal noch de jongen, noch de vrouwen/ noch het maatschappelijk leven ontloopen. Maar daarin zijn wat ik zijn kan, ten *uiterste*. ▫ De groote zwarigheid is het geldverdienen. Er is geen wijze van geldverdienen die ik waardig en goed vind. Noch van boeken, noch van zieken. En dat ik zooveel noodig heb is verschrikkelijk. Dat, mijn huis en gezin, bindt me tot kwaad als een slaaf. ▫ Voor mijzelven, mijn lichaam wil ik niets begeeren dan wat mij rein, zoo gezond mogelijk, en zoo aangenaam mogelijk voor anderen houdt. Niets om uit te blinken, of bewonderd, of geëerd, of gezien te worden. ▫ Ik meen dat moed, wijsheid en vroomheid alle melancholie, hoezeer ook van physieken aard, zoo niet wegneemt, dan toch machteloos maakt. Denk hoe fijn en subtiel dat is, en hoe dicht bij de grenzen van physiek en spiritueel. ▫ ‘Principiis obsta’. Vreemd, maar niet zonder beteekenis, dat ik nu pas gewaar word, dat deze spreuk is wat ik zoolang voor een inventie van mezelve gehouden heb.

woensdag 27 november

Het is prachtig, stil helder vriezend weer. Het ijs op den vijver bijna sterk genoeg. ▫ Zondag was ik bij Thijm en praatte veel met hem. Ik ben niet meer zoo hoog als Zaterdag maar toch beter dan te voren. Maandag in Amsterdam en Haarlem, de mooie wit-en-zwart expositie gezien. Een brief aan Jan Veth geschreven, en antwoord gekregen. In eens gezien hoezeer ik verdwaald was in Lioba, hoe het had moeten worden. Ik ben nu nagenoeg van voren af begonnen.

Gister op de viets naar Hilversum gereden om bloemen te bestellen. Het was helder weer, de weg hard, ik voelde goed. Ik kwam B. tegen op de 's Gravelandsche weg en was zielsblij, en liep even met haar. Maar zij was onvriendelijk en zeer neerslachtig. Ze deed aldoor die eigenaardige somber-bittere vragen, vol verborgen ingehouden verwijt. En toen ik daarop eindelijk geen antwoord meer wist vroeg ze waarom ik boos werd, en toen ik zei niet boos te zijn liep ze van me weg. Toen reed ik naar de bloemen en bestelde die en reed naar huis terug door de schemer. 's Avonds schreef ik brieven.

zondag 1 december

Vrij zacht goed weer, bijna 50°, weinig wind. ▫ Vrijdag in Haarlem geweest bij Gine. Ik krijg vriendelijke brieven, zij is bang dat ik haar vervreemd zal vinden en dan komen, arm kind. Van daag schreef zij iets dat mij bitter maakte. Scheiding maakt mij niet beter, integendeel. Nu en dan voel ik zeer woest en heftig en rebellisch. Maar Lioba is nu op beteren weg. Ik weet niet of ik dat plan zal volhouden van niet uitgeven, maar het heeft zijn werking gedaan. Ik voel *alsof* ik het niet doen zal, en dat is de bedoeling. Het feit zelf is natuurlijk onverschillig, het kwam op mijn zielstoestand aan. Is die het ‘te boven’, dan hindert het niet meer. Van daag naar Valkeveen gewandeld. Van mijn hart merk ik nog al weinig de laatste dagen. Ik heb Jan Veth ontmoet en een hand gegeven. Hierin heb ik zeker goed gedaan. Maar hoe vreesselijk ben ik nog in staat te dwalen in allerlei dingen. Het komt mij met spijt en ergernis te binnen. Hoe zou dit werk b.v. ontaard zijn als ik niet die ellendige dagen, dat recueil en die verheffing gehad had.

woensdag 4 december

Niet koud, W.wind. ▫ Dezelfde opvolging zoo mogelijk nog sterker. Nadat mijn werk een mooi elan had gehad, een slechte nacht, wakker liggen, ondragelijk verlangen, bitterheid, rebellie. Het werk den volgenden dag dood, absurd. Toen mij gedwongen tot afwachten en geen hulp zoeken in iets. Tegen den middag (Maandag middag) verzachting en verdeemoediging, de bitterheid weg. Niet gegeten. Brieven aan B. geschreven. 's Nachts zachte slaap. Gister telegram van B. Kracht het niet aan te nemen. Naar Amsterdam, cadeautje gekocht, meisjes bij Marie de Gijselaar. Ik was goed/ zacht, getroost. Wou Borels stuk niet lezen. Een kaartje van haar 's avonds, dat slecht werkte. Nacht weer slecht, en nu nog slecht. Plan om naar haar toe te gaan zoodra ik kan. Werk onmogelijk en alles onmogelijk, lezen of werken. Maar de herinnering aan de mooie dag van gisteren vervult mij nog.

zondag 8 december

Hevige stormen gehad. Nu buiïg, soms bliksem, soms sneeuw en hagel. ▫ Donderdag ook niets gewerkt maar veel beter gevoeld. Een. langen innigen brief geschreven. (Vrijdag). Sinterklaas avond goed door gesprek met Herman dat mij zeer verheugde. Hij verandert. Studeert in 't N.T. Hij sprak kort, ernstig en eenvoudig. Ik kreeg handschoenen en een mooi kannetje. ▫ Vrijdag vooral brieven geschreven, geen werk. Ik word meestal 's nachts wakker, en kom dan terstond aan een kwaad van mijn vroeger leven te denken, van zelf of door een droom. Soms overwin ik het en slaap weer in, soms voel ik het berouw niet en blijf wakker, dan is de dag slecht. Eergister was het een droom over Jeanne Fontayne.

Gister voor ik naar Thijm zou gaan kwam een antwoord van haar op mijn laatsten ernstigen brief. Een hard smalend antwoord, dat mij zeer griefde. Ik wist het, zij vergeet mij door afwezigheid. Als zij mijn levend bijzijn niet heeft, gelooft zij mij niet meer, en beantwoordt zij bijna nooit mijn brieven in gelijken, sympathieken, verstaanden geest. Zij sprak nu over mijn brief, zooals de journalisten over Johannes Viator spraken, en het deed gelijksoortige, maar erger en fijner pijn. Ik vreesde dat het zoo gaan zou, zoo ging het altijd, en de complicatie die ik voorzag is er ook, zij is het zich nu niet bewust.

Bij Karel was het aangenaam. Verwey was aan de koffie, het gaf geen moeite. Ik hoorde de treurige lotgevallen van Kloos. Bij den terugreis, aan

aant.

't station een courant opnemend, zag ik zijn stuk over ‘Schijn en Wezen’ geciteerd. Hoe komt alles wonderlijk samen. Arme man. ▫ Van nacht veel wakker gelegen. Maar van morgen, Zondag, goed gewerkt aan de beide werken. In Physica, Lecky, Lorenzo, en Thomas à K. gelezen.

woensdag 11 december

Van daag prachtig weer, niet koud. Gister verrast door een heerlijken brief van haar, die al het bovenstaande beschaamt. Intiem, eenvoudig, nederig, scherpzinnig. Foei, dat ik zeggen kon wat hierboven staat. Ik zocht haar op, ik voelde of ik moest. Maar dat vond zij nog niet prettig. 's Avonds in Utrecht, bij van Eelde gelogeerd.

Kloos kon ik pas van morgen spreken. Ik was twee uur bij hem, hij wou me niet weg laten gaan. Het is vreesselijk. Hij gaf me dat lugubere vers. - Mijn werk gaat goed, hoewel langsaam. Langsaam rijpt, onder dit werk door, het idee voor dat groote, die tragedie die na de roman komt, Walter Rolland. Vooral door de indruk der krankzinnigheid, de vreesselijkste geessel, - en de tragische grootheid die te dragen. Niet zonde - *trots* is 't motief. Trots verbrijzeld.

maandag 17 december

Helder weer, Z.wind, zonder vorst. Eerste zang van 't tweede boek af. Maar ik ben niet tevreden. Zaterdag met Carry naar Toonkunst geweest. Ik ben niet tevreden met mezelf. Van daag niets.

woensdag 19 december

Gister mooi helder, van daag grijs, koud. De dag precies als Maandag. Geen werk, leegte, tijdverdoen. Gister naar Utrecht en Arnhem. Bij Kloos veel gepraat. In 't sanatorium gegeten. Niets aangenaam. Van daag over plannen voor een stichting gedacht, als ik koning was of 6 millioen had. Hout gehakt en een brief aan B. En in Lecky gelezen.

dinsdag 24 december

Harde koude N.O.wind. Sinds Vrijdag physiek onlekker. Van Zaterdag op Maandag Anna van Proyen. Zondag in Laren bij Derkinderen koffie-

aant.

gedronken. Aan den 2den Zang gewerkt en Lioba 1e taf. Gister bij Kloos veel met hem gepraat. Van daag brief aan Myers. Niet gewerkt.

maandag 30 december

Tot gister vorst. Schaatsengereden op de Noord. Nu zoele regen. Van daag Karel en Cateau onverwacht. 2e zang van S. en W. goed. Lioba 1e bedrijf bijna af. Morgen zie ik B. Ik heb 't zwaar, maar niet verlaten. God help me.

[1896]

4 januari

Grijs, stil dooiweer. ▫ Het jaar begon met den sterken indruk van van Looy's stuk. Dat vervulde mij zeer. Het is verwonderlijk zoo sterk indrukken mij tegenwoordig aandoen. Niet vele, maar enkele dan ook geweldig. Ik vond het stuk niet bizonder mooi, ook niet onaangenaam. Maar het taalwerk trof mij zoo. Het was geen prettige, en geen pijnlijke indruk. Maar druk vervullend.

En nu sinds gisteren is het een gevecht bij Krügersdorp. Ik kan er niet afkomen, het zit mij tot de keel. Ik zie het voor me, gestadig. Het veld, de heuvels, het struikgewas. De lange colonne van Engelschen, 700 ruiters en hun kanonnen. Een breede vallei, een heuvelige stelling in 't midden en dan rondom, aan alle kanten de afwachtende boeren langs de heuvelhellingen. Het losknetteren aan alle kanten, rookwolkjes overal, harder, harder, aldoor meer, één vervaarlijk geratel/ alle kogels recht aanfluiten naar het midden. Het nijdige commandeeren en vloeken der Engelschen, die in 't rond moeten schieten zonder hun doel te zien en zelf aldoor getroffen worden. Het gevoel dat ze terug moeten, dat ze toch aldoor geraakt worden - en dat voor hen, de brutale, trotsche, wraakzuchtige, dappere, geharde kerels, ze moeten terug, er vallen er al meer en de boeren schieten geregeld door. En achter hen sluiten de boerencorpsen, die hen langs lieten trekken zich op, en als ze terug willen knettert het ook daar, overal rookwolkjes/ aan alle kanten. En dan moeten ze wel, zich overgeven - en ik zie hen de geweren neersmijten en zeggen ‘damm!’ met dat nijdig gerekte dat ik van ze ken, door de tanden heen.

En ze kwamen om Majuba te wreken. Och! Och!

En ik moet mij nu bedwingen om geen hoonende briefjes te schrijven aan al mijn vrienden en kennissen onder dat trotsche volk, dat mij zoo lang

aant.

geërgerd heeft door hun aanmatiging en hun verdraaien van de waarheid, als 't zoo met hun trots beter uitkomt.

Ik ben er moe van, en ik heb mijn hoofd tot niets anders kunnen gebruiken. Als ik even den tijd heb, ga ik lekker denken over 't geval.

Gister avond vond ik B. hier en het was een lief, heerlijk bezoek.

10 januari

Goed weer, stil, een weinig sneeuw, des nachts wat vorst, overdag dooi. Soms mooi helder. ▫ Ik ben wat verkouden, niet erg.

Ik heb van daag en gister aan een stuk geschreven, een manifest aan de Hollanders. Maar ik heb niet meer het plezier in zulke dingen dat ik vroeger zou gehad hebben. Ik krijg een soort verlangen naar mijn verzen dan. Er wordt in Holland veel beter geschreven dan 20 jaar geleden.

Martha is erg somber. Hout zagen en hakken doe ik met plezier. Ik grijp nog gretig naar de kranten. De Engelschen doen nu als een betrapte zakkeroller die gaat vloeken tegen de omstanders die hem uitlachen. Het is heel min.

Ik heb niet meer dat op en neer gaan van December/ die afwisseling van onmacht en verheffing. Ik ben kalmer. Maar toch niet goed. Ik wacht weer nieuwe beproeving. Ik ben nu volstrekt niet somber.

12 januari

Zacht, Z.W.wind, nu en dan zon. ▫ De nieuwe beproeving is dan ook gekomen. Het was afschuwelijk. Het is de allergrootste moeielijkheid waarin een mensch kan gebracht worden. Ik weet in 't geheel niet hoe men in mijn plaats anders had kunnen doen. Ik voel nooit iets als boosheid of wrevel zelfs, alleen vreesselijk verdriet om haar dwaasheid en verblinding. Op 't laatst gaf ik toe aan hartstochtelijkheid die ik al den avond bedwongen had, iets wat zij als onvriendelijkheid had opgevat. En dat toegeven, waarbij ik werkelijk den kluts kwijt raakte en door 't uiterste waarin ik gedreven werd heel dwaas deed, was een complicatie van gedachten. Dat het haar misschien aangenamer zou zijn als ik niet kalm bleef dan wel, dat ik toch wel gelijk had en dat het inhouden van mijn teederheid, wat ik nu volgens haar verzoek beproefd had, niets gaf als woede en bitterheid en misverstand, dus dit een dwaze, te late poging om het nu toch te toonen, hoezeer ik teeder voelde, die door haar miskenning geprikkeld als ik was, op iets heel

aant.

heftigs uitliep. Ze heeft [*niet ontcijferd*] en [*niet ontcijferd*] die ontzettend zijn in onbewustheid van verfijnd kwellen. En al mijn zwijgen berust op een gevoel van waardigheid en fairheid. Het past niet, vind ik, mezelven te verdedigen tegen iemand die zoo voor rede onvatbaar is. Dat ik niet boos word, berust op mijn gevoel van onwaarde, dat ik alles verdien, al is het om heel andere redenen als zij meent. Het is nagenoeg alles altijd precies andersom als ze het bij zulke gelegenheden denkt en zegt. En het ergste was, toen ik op de hei was, brak het zweet mij uit, bij de plotselinge gedachte dat ik niet had mogen weggaan. Dus nog een groote blunder aan 't eind. Lieve God, lieve god/ ik heb het wel op mijn brood gekregen. Het is weer als altijd, zij lijdt voor mij, zij straft me door haar pijn. Zij begrijpt alleen niet wat er eigenlijk gebeurt en ik wel. Ik vind nu dat het past haar niet meer alleen te spreken en ook geen intieme brieven te schrijven. Om de kinderen echter wil ik geen breuk tusschen onze gezinnen. ▫ In 't eerst van den nacht kwam het demonische, akelige even. Maar daarna werd ik heel rustig, buitengewoon rustig, zoodat ik verwonderd was.

13 januari

Goed weer, W.wind. ▫ Het is wel merkwaardig dat toen ik schreef dat ik beproeving wachtte, ik daar geen andere reden voor had dan mijn zielstoestand. Ik was heel gewoon, zelfs opgewekt, ook mijn werk vlotte. Maar de diepe roering, de verheffing van December was weg. En ik voelde dat er groot leed moest komen, wilde dit veranderen. En zoo is 't gebeurd.

Van daag bezocht ik Jet Holst op Schoon-oord. Ach kind! dacht ik toen ik haar zag en aan haar boek dacht, was het zoo makkelijk maar.

vrijdag 17 januari

Zoel weer, bedekt. ▫ De brieven hebben nog niets beter gemaakt. Ik ben tamelijk gelijkmatig, en slaap rustig.

Gisteren bij 't trouwen van Holst en Jet geweest. Meegedaan aan 't dejeuner. Er waren Gorter en zijn vrouw, Verwey en Kitty, Jan Veth en Anna, Toorop, Haverman, 't Hooft, André Jolles, prof. van der Hoeven, Frou Titsing en familie van Holst en van der Schalk. Wij wandelden terug. 's Avonds liep ik naar van Heel, heen en terug. Van daag waren de Verwey's af en toe hier. Niets gewerkt.

zondag 19 januari

Zoel, 50°, zeer stil, grijs. Niets gehoord. ▫ Ik ben physiek wel, beter dan in lange maanden. Moreel ben ik niet goed, niet hooggestemd. Maar wel productief gestemd. Ik heb echter niet veel gewerkt. Ik ben aan 't 2e tafereel van Lioba. Ik vond het eerste mooi.

Van avond las ik weer iets over Lorenzo, waarin een fraaier blik op hem, ook met portretten van hem en Giuliano, door Botticelli. Ook van Giuliano's liefste Simonetta, die zoo mooi was dat ze in een open doodkist begraven werd, opdat men haar nog zien kon. Dat gaf mij allerlei gedachten. Ik hoorde tegelijk Martha zingen ‘Sebben crudele’. De Italiaansche 15de eeuw raakt mij al dieper en dieper. ‘Das Ende des 15en Jahrhunderts war auch ein fin de siècle wobei das unsrige nur ein sehr spiessbürgerliches Gesicht hat’ schreef Isolde Kurz.

Gister las ik over de Anachoreten en het ascetisme, wat in veel dingen mij beter inzicht gaf. St Simeon Stylites. Deze komt in ‘Trots verbrijzeld’.

Misschien weet ik iets van Lorenzo te maken. Ik zou veel op hem geleken hebben als het lot mij in zijn plaats gezet had. Maar het is de vraag of mijn loomheid en traagheid geheel van mijn uitwendig lot afhangt, of die alleen veroorzaakt wordt door de vale, leege afwezigheid van rijk en gewichtig leven om mij heen, waarin ik invloed zou kunnen hebben. Een deel moet ook imborst zijn, het meegaande, timide, Hans-achtige. En het niet-timide deel is te grof en te hard, in 't practische leven. Maar een zeer gunstig lot is machtig over 't karakter.

donderdag 23 januari

Van daag prachtig weer, zonnig, stil, 's nachts vriest het. Overdag in de serre 70°. ▫ De brieven zijn beter. Ik heb het zeer te kwaad de laatste dagen. Ik kan het nauwelijks uithouden. Van avond scheelde het heel weinig of ik was naar H. gegaan. Alleen met groote zelfbeheersching bleef ik.

Ik heb met Myers en Lady Welby gecorrespondeerd over Transvaal. Ik had het recht aan mijn zij, en ik had er schik in. Ik kon hen in alle punten weerleggen, en het ging vriendelijk en hoffelijk. Myers was zeer hoffelijk. Het is aangenaam over gewichtige, niet provinciale zaken met succes te correspondeeren. Het voelt minder achteraf.

Gister een avontuur met joden in den trein. Mijn verbazing en woede, toen twee plotseling in mijn gezicht heetten te liegen, wat zij zoo juist hadden bijgewoond. Mijn gevoel: ‘dus dat kan men doen en er iets kranigs

in vinden.’ En mijn dwaze uiting, toen ik precies mijn lust om den man om zijn ooren te slaan bedwong, maar niet kon nalaten hem zijn hoed van 't hoofd te wippen. Gek was dat. En ik vond het geval niets beroerd, omdat ik heel secuur voelde recht gegaan te zijn. Mal figuur kon mij niet schelen, last en zenuwachtigheid of wat ook evenmin, als ik maar zeker ben zoo goed ik kon mijn plicht gedaan te hebben. Ik kan er zonder displezier aan denken.

Van morgen bij Kloos. Hij begon zeer beroerd, maar het gesprek wekte hem op. Ik heb hem voorgelezen, en hij zei ‘die dat schrijft, zal mij niet in den steek laten’. Dus zijn emotie draaide toch weer om zijn eigen heen. Hij sprak over Viator, en hij zei precies wat ik tegen van Deyssel zei: Hij geloofde 't niet, want hij zag mij als de schrijver van de Kl. Johannes. Hij zag me voor zooiets als dit niet aan.

zondag 26 januari

Mist, stilte, 40°. ▫ Een groote verruiming en verzachting door een goede brief. Ik ben nog altijd wat verkouden en hoest een beetje. Hartgevoelens heb ik haast niet meer. Martha heeft een chronische maag-catarrh. Mijn drama ‘de Rivier’ begint nu vaart te nemen, en vervult mijn hoofd tot pijn en vermoeienis toe.

donderdag 30 januari

Mooi weer. 's Nachts vriest het een klein beetje, 's morgens komt de zon bleek door den nevel, dan wordt het zonnig en lekker. Het is doodstil.

Dinsdag was ik bij Kloos. Hij beloofde schriftelijk niet meer te drinken. Ik ging er meer recht op in dan te voren. Het leek een beetje of hij alles aangreep om er uit te komen.

's Avonds ging ik naar de Kruishoorn omdat B. ziek was, met heel zware hoofdpijn. Ik ben er tot van morgen gebleven. Heb haar opgepast. Ik heb er gelukkige dagen gehad en ben nu veel beter. Ik hoest vervelend. Gister een viets tocht om Zwaluwberg en Loosdrecht met de meisjes, door stille zonneschijn. Van morgen naar huis gewandeld. Van middag in Amsterdam, schilderijen van 't Hooft gezien.

Mijn drama verheugde mij zeer eergister. Het zal niet heeten de Rivier, maar ‘Lioba's veilig Paleis van trouw’ en als korte titel ‘Lioba’. Dat Paleis is ook de herfst-avend-zee, waarheen ze drijven zal. Zoo had Johannes Viator moeten heeten ‘Johannes' reize naar Liefde's gouden stad.’

zaterdag 1 februari

Doodstil, doodstil, grijs weer. ▫ Vandaag is ons Priempje gestorven. Het is zoo wonderlijk stil in huis. Martha is erg bedroefd en schreit telkens. Ik zal van den dood van weinig menschen zooveel hartzeer hebben als van mijn klein, arm, vuil en vroolijk aapje. Ik ben aan geen dier zoo gehecht geweest en zal het ook wel niet meer worden. Honden zijn misschien charmanter of mooier, - maar in dit beestje was de sterkste uitdrukking van het dieren-karakter, ''t simpel begrip, dat zacht houdt onze oogen/ over hun bitterst kwaad.' ▫ Hij heeft wat baldadigheid uitgehaald en mij veel last gegeven. En ik ben nooit boos op hem geworden, hij heeft mij nooit geïrriteerd, ik heb hem nooit gezien zonder een zacht, meewarig, verteederd gevoel. Om zijn simpelheid, zijn levenslust en tevredenheid in zijn armen, lagen staat. Arm, klein vuilikje. Arm, klein vuilikje. Alleen bij dit diertje voelde ik oprecht wat een heilige ook bij menschen zou voelen: zuiver meelijden voor hun kwaad. Hij was wreed tegen kleine beestjes, en gulzig, en grenzeloos vies. En toch voel ik alleen: arm klein mannetje, arm vuilikje. En heel diep, tot tranen toe voel ik dat. En zijn goede eigenschappen: zijn vroolijkheid, zijn gezelligheid, zijn aanhankelijkheid en hartelijkheid, zijn grappige maniertjes, en zijn onschuldig, sentimenteel wezen, eer bang dan brutaal, en vol menschelijke dingen, dat roerde mij altijd buitengewoon. Hij was een persoon in huis, een karakter, dat wij lieten deelnemen in alles. Wij zullen hem meer missen dan we nu nog denken. ▫ Nog geen zes jaar was hij hier. Hij werd oud en de laatste maanden erg zwak. De grauwe winter deed het hem. ▫ En ik voel, alsof mijn verdriet om hem goed is. Alsof ik dat niet moet tegengaan. Het is alsof het mij aan hem bindt. Hij heeft al die jaren van de goeie Martje de teerste zorgen gehad, en van mij veel vriendelijkheid en nooit anders als liefde. En ik voel, alsof dat, en Martha's en mijn verdriet nu, iets voor dat arme apenzieltje beteekent, iets dat hem helpt en goeddoet. ▫ Dit uit te werken zou al gauw bespottelijk worden. Maar zoo waarachtig als ik weet dat geest meer is dan materie, zoo waarachtig weet ik iets schoons en onvergankelijks in deze gevoelens voor dat kleine vuile aapje. ▫ Hij was ons vriendje, en wij hielden van elkander, en ik schrei niet om niet, en ik schaam mij niet. ▫ Ik herinner mij niet zoo'n stillen dag.

maandag 3 februari

Nu is het zonnig en mooi. Ons mannetje zou nu genoten hebben, - maar hij leit in z'n witte lakentje, in zijn kistje met hooi, koud in den grond. ▫ Gister morgen zat ik aan 't ontbijt naar Martje te kijken. We zeiden niets, maar ik wist dat ze bezig was geweest. Ze had hem stil in een kistje gelegd in een wit doekje, en toen ik buiten kwam zag ik dat ze al een kuil gegraven had. Ze doet dat alles zoo stil voor zich zelve, zoo volmaakt oprecht. ▫ En samen hebben wij hem toen begraven zonder een woord te spreken en wij schaamden ons niet te huilen. ▫ En van morgen zagen wij de zon, en wij begrepen beiden wat we dachten. ▫ Ik zie hem den heelen dag. De zwarte plakhandjes waar een vingerlidje was afgevroren, en de scherpe roest-bruine oogjes, die je altijd volgden. En het vogeltjesgeluid als Martje hem riep. En het uitbundige springen en buitelen op een warme zomerdag, als hij pret had, en ik naar hem zat te kijken onder mijn werk. En het bedrijvige kloppen en poetsen en gooien met steenen, den heelen dag lang. ▫ Dat dit leventje stil is en heelemaal weg, en niets er van over dan een koud, arm cadavertje, dat is niet minder diep en indrukwekkend dan de dood van een groot man. Ik tuur er op, in mijn geest, ik tuur er op, tot het mij duizelt, tot ik ril van het diepe vergezicht, de afgrond van mysterie. ▫ Arm klein kereltje, klemde hij zich niet aan mij, of hij niet wist wat hij doen zou van gehechtheid, als ik bij hem kwam, als hij mij weer zag nadat ik weg was geweest. Ik kon hem niet van mij loskrijgen, en hij liet al zijn lekkers vallen en hij likte mijn schoenen. Arm kereltje, hij was ook maar alleen, in een hok, in een vreemd, koud land.

dinsdag 4 februari

Nog stil, 's morgens zon. ▫ Ik blijf thuis, zaag alleen wat, als de zon schijnt. Werk niet.

Mijn politieke belangstelling van den laatsten tijd en mijn correspondenties daarover deden mij bedenken hoe weinig ik eigenlijk een kamergeleerde ben. Ik zou mij zoo thuis voelen in een activiteit van dien aard, als er werkelijk groote belangen in gemoeid waren. Ik zou zeer stellig een man van den daad geweest zijn in een ander land of een anderen tijd. Mijn activiteit voelt opgesloten, verstikt. Al mijn studie, al mijn artistieke bezigheid krijgt iets dufs voor me na eenigen tijd, en zou, als ik in een rijke, actieve sfeer leefde, beter slagen. Ik zou gezant of consul kunnen zijn, en evenveel schrijven, en beter misschien. 's Morgens in studie en poëzie, 's avonds in de

aant.

maatschappij, dat lijkt mij mijn leven. Op Eikenhorst leek dat er iets na. ▫ Ik schrijf dit opzettelijk, om na te gaan hoe het zich verdraagt met mijn verlangen naar afzondering en stille studie, nu en dan. Dit kan zijn of een geheel omslaan van gevoelens, of het nog niet gevonden hebben van den rechten aard en de rechte maat der activiteit die mij past. ▫ Noch de Amsterdamsche werkkring, noch het Engelsche leven leek mij houdbaar op den duur, en dan verlangde ik naar mijn werk. ▫ Maar ik heb in mijn leven altijd behoefte gehad aan oprichten, organiseeren, besturen of leiden van practische dingen. Als student heb ik mij voor allerlei zaken gespannen en aan alles deelgenomen. Alleen leek mij niets belangrijk genoeg om er al mijn krachten aan te geven. Maar als er eens zooiets kwam. ▫ Nu moet ik naast deze gezindheid bij gelegenheid de volkomen satisfactie stellen die ik in zuiver spiritueele activiteit heb, om te zien of dit er onder is, of er naast kan blijven.

dinsdag 11 februari

Steeds zacht weer, meestal grauw, mistig en stil. 's Middags en 's nachts vaak helder. ▫ Ik was Donderdag in Haarlem. Zaterdag bij Kloos, een bezoek zonder veel vrucht. Zaterdag middag bij Betsy gegeten, Zondag in Baarn bij Thijm geweest. Weer in H. gegeten. Gister was zij hier. Van daag kwam Thorn Prikker hier eten. ▫ Het was alles goed. Ik ben ‘brieven aan de Transvaal’ begonnen. Gister las ik Lioba I zeer goed vóór, zoodat B. en ik zelf zeer geroerd waren. Nu werk ik met nieuwen lust.

Ik kan niet helpen gekrenkt te voelen door Hermans gedrag, die hier eenvoudig niet aan huis komt. Al weken niet. Ik ben driemalen bij hem geweest het laatst. En hij bij Veth en Thijm. Hij doet altijd alsof er niets is, maar het is onhartelijk en stug. Ik wilde dat hij er niet meer woonde. Ik houd mij in, maar het grieft me.

zondag 16 februari

Steeds zacht weer. Woensdag den 12^{en} hoorde ik een merel, en 's morgens de vlasvinken. Van daag mooi weer, zonnig en stil. Ik heb in 't mos gelegen op Spanderswoud. Tegen 5 uur een kille nevel. ▫ Weer echt lam de laatste twee dagen. Een dag ging het werk heel goed. Maar toen was 't op eens weer uit. Een weinig aan de Transvaalsche brieven geschreven. Maar meestal lui en loom. Gister B. misgeloopen, twee uur aan 't station

aant.

zitten kijken. Het gretig krantenlezen begint me tegen te staan. Ontstemd door het geval met Duker, de indringerige apothekersjongen.

Vandaag Paul jarig, vriendjes van hem te gast/ Joopie Thijm, Vincentje van Gogh met hun moeders, Gerardje de Vries, het zonderlinge jongetje, en Eda Schlencker - een heterogene massa. Ook Sammy.

Ik zwierf moedeloos Spanderswoud in. Daar werd het wel wat beter toen ik in de zon lag. Thuis weer mis.

woensdag 19 februari

Prachtige voorjaarsdagen. Een nacht vroor het nog hard, maar 't wordt elken dag warmer - van daag was het warm in de zon, 's avonds 45° ▫ Gister Martha jarig. Veel zon, veel zon. Ik rook ook de viooltjes en de hyacinthen. Ik schreef een Engelsch sonnet voor Lady Welby. Er waren Anna Fles, Matje, Fine R. en aan de koffie de Hijmansen. Gelegen aan den wei-rand, Consuelo lezend.

donderdag 20 februari

Zoel, zomerwolkjes. ▫ Paultjc ziek. Ik zelf in een wonderlijke toestand. Naar H. gewandeld en met B. naar de hoogt van 't Kruis. Weer thuis gegeten en 's avonds Consuelo, en in oude dagboeken gelezen. Moe door het loome weer, en gedeprimeerd door Paultje. Ik schrik al als ik van de volgende maand Februari hoor. Wat is dat altijd een zware maand geweest. Met B. was het alles heerlijk. Ik schreef gister nog al wat aan 't 2de tafereel.

maandag 24 februari

Onveranderlijk helder en zonnig, maar met een harde koude Noord-Ooster. De lucht geheel strak, barom. hoog, eerst wat gedaald teen weer gerezen. Van morgen wat drijvende, witte wolkjes. ▫ Gister avond schreef ik een langen brief aan Herman. En was daarna verlicht en verheugd. Voelend geheel zeker goed gedaan te hebben. Ik verwacht er niets van, even als bij 't briefje van Jan, en daarom weet ik dat het goed is. Nu kan ik geen berouw hebben. Ik heb geen satisfactie voorzien en beoogd, maar een natuurlijke impuls gevolgd. Advienne que pourra.

Gister alleen gewandeld in Spanderswoud. Tot aan H. Alleen veel Zondagspoenen gezien.

Consuelo uit. Sand een echt vrouwen-genie. Ik verwar haar onwillekeurig met Bettina. Schitteringen van genialiteit, diepe wijsheid en onbegrijpelijk fijne intuïtie, en een totaal gemis aan evenmaat, eenheid, contrôle of conceptie. Het rammelt en verzint maar door, verliest zich in smakelooze moralisaties en bespiegelingen en praatjes, spreekt zichzelf tegen, merkt de eigen incoherentie niet, weet zich niet te matigen en te beheerschen. ▫ Er is iets innig vrouwelijk zwaks in dit gestadig laten uitblinken, al is het in zeer fraaie momenten, van de deugden van haar heldin, een voortdurend zich bedrinken aan moreel gevoel. En tegelijk een grof uitglijden, moreele fouten maken die ze zelf niet bemerkt in de drukte en den ijver van haar welsprekendheid. B.v. het laten vangen en braden van vogeltjes door Consuelo (hoewel G. Sand in haar Vie het eten van vogels vooral iets onbegrijpelijks en onnatuurlijks noemt) en dat als een aardig trekje van hun vagebonden leven. En het heele laatste boek, min door moreele ongerijmdheden en oppervlakkigheden, waarin Consuelo een treurig figuur maakt en Porpora's treurige figuur maar heel povertjes wordt gered. ▫ Het leven in Venetië, de huishouding op Riesenburg, de voetreis met Haydn, en vooral de kanunnik, met de bevalling van Corilla, dat zijn glanspunten en meesterlijke stukken.

Ik werk nog aan de 2^{e} acte. Het gaat zoo wonderlijk. Ik maak het maar zoo wat door, nauwelijks wetend of ik wonderen of onzin maak - en nu en dan, op eens, vind ik het heerlijk wat ik gemaakt heb. Het rechte besef van wat ik doe moet nog komen.

Paultje is beter. 't Huishouden verbazend eentonig. Overmorgen ga ik een dag naar H.

zondag 1 maart

Regendag, Westewind, 48°. ▫ Van Dinsdag op Woensdag op den Kruishoorn geweest. Het was alles goed. B. hoofdpijn gehad. Sparappels gezocht.

Het is hier nog al eentoniger. Het antwoord van Herman deed me goed en ik schreef verheugd terug. Maar de oude dingen komen na eenige dagen toch weer op. Als ik b.v. hoor dat hij wel bij Thijm geweest is, en van daag van Looy en Titia krijgt. Al wat op verwaarloozing of vermijden van mij lijkt door bekenden, doet even pijn van jaloezie. Dat is onvermijdelijk schijnt het. En te erger naarmate ik saaier en neerslachtiger ben. Ik wist daar voor 10 jaar niet van. Ik had altijd behoefte aan veel hartelijkheid, maar nooit dat susceptibele. Dat heeft de lompheid mij gemaakt, de bittere ervaringen.

aant.

Ik heb de 2de acte van Lioba af. Het lijkt mij alles zeer goed soms. Mijn weg, mijn eigen terrein. Maar het werk verheugt mij niet zeer, ik voel gestadig belemmeringen.

donderdag 5 maart

Buiig, gister hevig onweer, van avond zachter wolkjes, ± 45^{0}. ▫ Maandag avond met B. en Kéa naar Utrecht/ bij Joossie theegedronken en daar alleen gelogeerd. 's Morgens Kéa naar den trein gebracht voor Engeland. Het zag zoo genoegelijk. Toen met B. terug gereisd. 's Avonds er weer met Maitha geweest. Het stormde. Mijn hart is erg bij Kéa.

Gister, Woensdag, bij Veth geweest die hun kindje Annekeetje verloren hadden. Ik heb alleen bij het doode kindje gezeten. Het was zoo stil, en zoo vreemd dat het niet ademde. Ik wou begrijpen, net als bij Priem. Bij Jan en Anna zat ik rustig. Anna was zoo groot en eenvoudig. Over het drinken voor 't kindje dat niet weg wou blijven. En zij had het mij willen toonen voor de ramen, zei ze.

Thijm was even bij mij, gister.

Van daag was ik met Martha in Amsterdam.

maandag 9 maart

Van daag goed weer, wat zon, en 50°. Vorige dagen veel wind. ▫ Zaterdag in Utrecht. Kloos beter, maar nog zeer tragisch in expressie en gebaren. 's Avonds op de ☕. Gister in Jacob Boehme gelezen. Dat maakte mij veel beter en wakker, den ganschen dag. Met meer lust gewerkt. En over de volgende 'Studies' gedacht. Het stuk filosofie vooraf. Dan over verzen. Dan over mijn boeken. Van daag gewerkt in 't 3e tooneel van Lioba. Ik weet niet hoeveel er nog komen, ook de verwikkeling niet. Dat komt alles van zelf, als de menschen eenmaal spreken. Naar de ☕ gevietst. Gevallen. 's Avonds op de ☕ theegedronken/ brief aan Kéa geschreven. Ik ben een weinig verkouden.

woensdag 11 maart

Van daag den ganschen dag motregen en W.wind, en 43°. Maar gister een glorieuse dag, N.O.wind, heldere zon, kil-frisch, enkele zeer witte wolkjes. Vogels.

aant.

Gister geschreven en in den tuin gewerkt. 's Avonds op [illegible] geteekend. B. boos aan 't end.

Pauwertje is hier. Ik lees Michelet, Hist. Rom.

zaterdag 21 maart

Het is deze week goed weer. Nog al veel zon, en zacht. 's Morgens wind, 's avonds stil. ▫ Ik heb een week lang niet aan Lioba geschreven maar aan het anti-rationalistisch Betoog voor mijn studies. Daarvan heb ik nu vier hoofdstukken. Die zijn een voorbereiding voor de toelichting van mijn boeken. Ik vond veel moois in Boehme. ▫ Een morgen werd ik uit een droom wakker die bizonder gelukkig voelde. Ik zei in dien droom 'nu weet ik zeker niet te droomen, want zooiets helders en precies kan men niet droomen' en toen dat vreemde gevoel, tóch weer wakker te worden en tóch gedroomd te hebben. Zouden wij zoo ook wakker worden uit dit leven, dat ons nu zoo stellig geen droom lijkt? ▫ Ik voel in allerlei zaken een veel grooter gerustheid, en minder wantrouwen en getob omtrent kleine handelingen. Er is iets kleins in voortdurend te denken/ doe ik zoo wel precies goed, was dat niet eigenlijk verkeerd gedaan. Ik weet wel dat het alles veel beter kon maar ik ga rustig door, omdat ik mijn best doe.

Ik heb veel moeite met mijn geld uit te komen omdat er zoo weinig patiënten waren dezen winter.

Ik krijg nu pas goed inzicht in het Romeinsche rijk van barbaarschheid en ongerechtigheid. Wat een verandering in de laatste 500 jaar! Wij mogen wel erg tevreden wezen en niet te haastig verder willen. De vooruitgang is zoo wonderlijk snel geweest.

24 maart

Zomer, zomer. 70° in de schaduw. 's Nachts 45 à 50. Doodstil 's morgens en 's avonds. Heerlijke zon. Alle heesters komen uit. Ik zag al een kastanje met blaadjes. De viooltjes bloeien bijna. De primula's zijn uit. ▫ B. zware hoofdpijn nu al twee dagen. Ze is zoo zwak. Ik ga elken dag naar H. Vietsen of te voet. Ik werk ijverig aan het betoog en slaap goed en voel ook vrij goed.

aant.

1 april

Het zomertje is lang voorbij, het duurde zoowat een week. Nu is 't koud en guur. N.W.wind. ▫ Betsy is bij de nonnen en het doet haar goed. Ik ga er elken dag heen. Carry schrijft aardige brieven uit Cambridge. Eergisteren hoorde ik muziek bij Hijmans in Amsterdam. Het was zeer wisselend in mij, maar ik heb sterke voornemens voor mijn nieuw jaar. ▫ Bij de muziek dacht ik dit: de elatie van zulk een oogenblik bestaat niet zoozeer in de feitelijke sensaties als wel in het zien van mogelijkheden, het vrij voor zich uit zien van een eindeloos perspectief, van vertrouwen dat nooit kan weggenomen worden.

Ik schrijf aan mijn Betoog, en het doet mij goed. Ook Lioba zal daarna weer gaan. Ik heb veel vertrouwen en voel mij nog al wel. ▫ De ouders zijn naar Algiers. Den tweeden nacht van hun reis droomde ik veel van sporen, vreemde gezichten en taal, een trein die 87 minuten te laat was enz.

14 april

Het is weer koud, hagelbuien en regen. Van morgen 45. Vorige week een paar zoele dagen, zoodat wij in Groeneveld buiten zitten konden. ▫ Met de jongetjes naar Groeneveld geweest, lange wandeling door bosch en hei. Jongens lief. Frank is het type van een weekhartig goedig, slecht-opgevoed mensch. Zijn zoontjes worden evenzoo. Het is ellendig. Prikkelbaarheid, weekheid en gemis aan discipline. Zoo zijn er weinig in Engeland.

B. gaat langsaam vooruit, vooral moreel. Het is goed. Het is een keerpunt. Ikzelf ben ook goed. Het is een keerpunt. Toen ik aan 't betoog schreef, en nu nog, was de slaap iets zeer bizonders voor me. Iets waarin ik met wijding ging, als een nadering tot het onbekende. Het lichtje bleef in den slaap, al sliep ik vast. Een nacht sliep ik den ganschen nacht rustig en diep door, en voelde toch dat gedurende een half uur ongeveer, God mij had losgelaten. Heel duidelijk en stellig. Geen droom, een weten, als een beproeving in den slaap.

Ik schreef nu weer aan Lioba, ik zie nu het werk beter aan.

Van daag treffend bezoek bij Kloos. Voor acht dagen de jonge Labberton bij mij gehad, waarvan ik veel verwacht, als hij gezond blijft. Het wordt druk in Bussum. Van Deventer is er ook.

aant.

16 april

Nog kil weer. Maar beterend. Stiller. Zilveren wolken. Van avond regen. ▫ Van daag een stuk begonnen over Landbouw en Staatszorg. Aan Lioba gewerkt. 's Avonds Grieksch gelezen maar 't ging slecht. Naar H. gevietst.

zondag 26 april

Eindelijk zacht stil lenteweer. Het is lang koud geweest. Het groen is achter, de beuken zijn nog niet uit. Vandaag de eerste nachtegalen. ▫ Naar Haarlem geweest om den dood van Gine. Veel zonderlinge emoties en gedachten. Haarlem was leelijk. Ik schrijf nog aan dat stuk over Rijkshoeven. Ada van Heijningen is hier. Van daag mijn zwager Odo gezien. B. is gister weer thuis gekomen.

zaterdag 2 mei

Koud, schril weer met N.wind. ▫ Het is en blijft vredig in me. April scheen mij bizonder lief, omdat ik dagelijks in 't celletje kwam en het lieve welkom hoorde. Maar het is nu toch nog goed, hoewel niet zóó veilig als toen. Donderdag spoorde ik met Matje naar Vlissingen. Die vreemde nacht in 't hotel Goes, waar ik het een tijd allerellendigst vond, benauwd en misère. Maar zie, in de herinnering is het nu alles goed en niet zonder bekoring. De zee, het stadje, de vroege tocht naar de boot, de vroolijke rit met het zonnekind en de pret van 't thuiskomen. En hoe lief ze allen met me deden. - Wat bloeiden de kerseboomen in Zeeland. Het was niet sneeuw, maar doorschijnend grijs-wit.

De begrafenis van Gine was in het geheel niet luguber. Ik vind niets eigenlijk luguber meer. Ik heb tegen Kloos' komst opgezien, en er slecht van gedroomd. Nu is 't weer mogelijk dat hij niet komt. En ik voel dat ik kalm, rustig, recht ga. Ik heb niet veel gewerkt de laatste dagen.

zaterdag 9 mei

Veel warmer, de laatste dagen, mooi Mei-weer. Het is nu bijna groen. De eiken beginnen. Maar droog. N.wind. ▫ Sinds gister is Kloos hier. Ik ben er zeer bezwaard onder geweest, maar nu gaat het weer. Hij zelf is zeer goed en geschikt, luistert naar allen raad, en behalve een zwakheid van zijn geheugen is zijn geest en zijn gedrag normaal. Maar ik was er

aant.

onrustig over en bezwaard en sliep slecht. God geve mij sterkte. Het is maar net wat ik houden kan. Het doet hem merkbaar goed. Maar de arme Ada is er erg zenuwachtig onder.

zaterdag 16 mei

Sinds een paar dagen weer koud, vandaag grijs en grimmig, en dor, in weken geen regen. ▫ Het gaat goed met Kloos. Hij wordt veel beter en is nagenoeg normaal. Maar nu voorzie ik juist de moeielijkheden, omdat ik prikkelbaar zou kunnen worden. Martha en hij schieten goed op, maar daarin is een versterking van beider laxheid, die ik vrees.

woensdag 27 mei

N.wind, droog, stoffig. Het is maar een paar dagen zacht en stil geweest. Meestal koud, harde N.wind en droog. ▫ Eergister at B. hier, maar het ging niet goed. 23 Mei heb ik er heen gevietst en lief gewandeld, bij de offerplaats. 's Avonds gingen wij met Ada en Kloos naar Valkeveen theedrinken. Het was een mooie avond. Ada is nu weg. Ik werk weer wat aan Lioba, dat moet nu af. Het gaat met Kloos goed, ik heb geen moeite.

Koning is hier geweest, met Kl. Johannes teekeningen, ik had er plezier in. Ook bezocht ons de jonge Stokvis/ een ambitieus kereltje, indruk niet zeer gunstig. Gister de heer Thoden van Velzen, lang filosofisch gesprek, maar hij is een beetje toqué. Ik hoorde gauw dat de vaas een barstje had. Interessant uiterlijk.

30 mei

Onveranderlijk koud met N.wind. Droog. ▫ Van daag Allard Pierson begraven. Het was een waardige ceremonie zonder wanklank of misstand. Er waren treffende momenten, de menschen spraken eenvoudig en gemeend. De oude grijze Gildemeester met het kleinzoontje Allard Pierson. Thuis was het nog stichtelijker. In de boekenkamer, groot met de zorgvuldig verzorgde boeken rondom, de zwart-gekleede heeren met meestal interessante gezichten kwamen daarin deftig en fijn uit, zwart en wit tegen den boeken-achtergrond. Mevrouw Pierson met haar zachte, goedige gezicht in een fauteuil, de dochters er achter. Beurtelings spraken ze tegen haar, heel ernstig en eenvoudig. Een heer met fijn, gedistingueerd gezicht vertelde

haar eenvoudig en goed hoe het op 't kerkhof geweest was en alles wat er gezegd was. En ieder die binnen sprak, kuste de weduwe. Het was plechtig, intiem, natuurlijk en waardig. ▫ Ik vormde onderwijl een rijke gedachte die mij oploste hoe toch eigenlijk schoonheid en goedheid samenhangen.

Schoonheid is 't Recht der uiterlijke dingen.

3 juni

Eindelijk recht zomer. Eergister voor 't eerst gezwommen. Van daag weer. In 't weiland, warm. Van middag bijna 80°. Alles droog, nu dreigt er regen. ▫ Gister middag in de hitte naar H. gevietst. Niet thuis, rozen. 's Avonds getennist. Van avond weer met Carry en Sammy.

Het gaat mij niet slecht, maar ik heb nog veel te strijden, de oude Adam is nog niet dood. Ik werk nu met lust en ik vind Lioba zeer goed. Ik overdacht al mijn werk en vond het nog al veel wat ik gedaan <heb>. Maar hoeveel meer had ik kunnen doen met meer overleg en orde, zonder meer kracht of talent. Als ik altijd nauwgezet had gestudeerd, en al mijn tijd had zuiniglijk gebruikt.

Ik heb over mijn hart gelezen. Ik kan het, als alles meeloopt, nog vele jaren uithouden. Misschien 15 misschien 20. Komt er een ernstige ziekte bij dan sterf ik eerder. Anders begint tusschen 50 en 60 de verzwakking, of, wat ik hoop, komt er een apoplexie of embolie. Al had ik maar 10 jaar dan kan ik nog veel doen. Maar ik moet innerlijk nog meer bereiken. Ik ben nog niet bereid.

Kloos maakt het goed. Hij verveelt me met zijn gerijmel en er is maar weinig moois of stichtelijks in zijn omgang. Maar het gaat goed, ik ben rustig en gemakkelijk, ofschoon gereserveerd.

Ik lees Keats, Vondel, Socialisme.

Zondag Broekhuyzen hier geweest. Ook een jongen die wat belooft. Nauwgezet, verstandig.

8 juni

Gestadig mooi zomerweer. Niet zeer warm, maar juist goed, ± 70°. ▫ Vrijdag de Messias gehoord in de kerk te Haarlem. Het was een heerlijke avond. De ondergaande zon door de hooge gewelven, later de stralende koperen kronen in de groote ruimte, en de zuivere muziek. Het groot aanzien der eenvoudige dingen der natuur, als in het recitatief: ‘die weideten

aant.

ihre Herden in der Nacht'. En die edele Aria's 'er ward verschmähet' en 'Wie lieblich ist des Boten Schritt' en 'O du, die Wonne verkündet in Zion'. ▫ Wat een glanspunt van zuiverheid en innigheid en verheffing in het verwarde leven. Alleen de concertachtige, niet in gewijde stemming zich toonende menigte was hinderlijk.

Het dagboek van dien jongen Broekhuyzen met de platte en triviale wereld waarvan het sprak ontstemde me eenigen tijd.

Zaterdag was frle Sandberg hier, een mooi meisje, wat dweeperig en jong. Vereerster van Van Deyssel en Kloos, een van dat spoedig mee te sleepen soort dat al veel kwaad gesticht heeft. Kloos en ik wandelden met haar naar Hilversum.

Gister hoorde ik de 9de Symfonie, verder een veel te lang concert met allerlei moois en leelijks. ▫ Ik onderscheidde nu zeer scherp in de 9de, en ik geloof te verstaan. Het is niet alles mooi, het is ongelijkmatig. Er zijn ontzachlijke verheffingen in, maar ook matheden en onzuiverheden. Het is rijker, veelzijdiger maar niet zoo gelijkmatig diep eenvoudig, niet zoo *wijs* als het werk van Handel en Bach. ▫ Toen veel over Wagner gedacht. Dat is de ontaardende, zooals het Katholicisme de ontaarding is van het Christendom. Het is het vervallen in het uiterlijke, den schijn. Machtig, als expressie van dezen tijd, maar zwak tegenover de eeuwen en het Klassieke.

's Avonds mij geërgerd over het domme stuk van Diepenbrock, waarin deze ontaarding onbeschaamd voor den dag komt. Het onrecht verdedigd om een schoonen schijn. ▫ Ik had moeite mij dat uit het hoofd te zetten. Een rustig gesprek met Herman op de bank voor zijn huis maakte mij beter. Maar werken ging evenwel niet.

12 juni

Nog altijd prachtig zomerweer. Warm, maar niet te zeer. Eergister flinke regen. ▫ Mijn stuk over Diepenbrock wordt toch geplaatst. Ik geloof niet dat ik er kwaad mee doen kan.

Van daag naar H. geweest. Het was er heerlijk. Ik tennis veel.

16 juni

Veel warmer, tusschen 75° en 85°. Droog met heete wind. Ik word zeer geplaagd door voortdurend geprikkel in mijn neus, als een verkoudheid, waardoor ik steeds niezen en snuiten moet. Het belemmert mij in

mijn werk en bederft mijn geheelen dag. Waarschijnlijk hooi-koorts, of hooi-prikkel.

Gister met het paniertje naar de lage Vuursche gereden, Willy in 't kattebakje, de rest op vietsen. Het was een ouderwets heerlijke zomertocht.

Ik ben zeer vervuld van Irmenlo van van Oordt, dat hij mij voor een paar dagen stuurde.

Veth zei mij dat hij tegen mij schreef. Natuurlijk. Ik heb geen spijt over mijn stuk, al is het wellicht wat minder voorzichtig gesteld dan ik het mijn Studies doe.

20 juni

Steeds heerlijk weer. Wat minder warm. Een dag regen. ▫ Donderdag naar H. geweest. O zoo goed alles. Gewandeld op de hoogt van 't Kruis.

's Avonds van Oordt. Er is een mystiek verband tusschen zijn werk en 't mijne. 's Nachts werd die zin tegen mij gezegd: ‘goud bestipt als een omheuveld meer’ en dat was mij iets zeer bizonders. Ook de naam Minfried. ▫ Met Lioba is het nog stilstaand. Er mankeert nog iets aan mijn innerlijke vrede. Maar ik doe toch goed.

22 juni

Helder, droog, N.wind en iets kouder ongeveer 65°. ▫ Van daag naar Delft geweest, naar de moeder van Toos Kipp die een aanval van melancholie heeft. Een lief, hartelijk burgergezin, waar ik mij prettig gevoelde. Naar H. geweest, dat ging slecht omdat B. een meening van mij slecht verdragen kon, zooals het altijd gaat.

Kloos drukt, Martha vooral. Het is een heel ding voor ons. Maar hij maakt het goed. Van daag is mijn neus iets beter. Het was de laatste dagen erg en ik was erg er onder. Door het geval met B. van middag verandert mijn stemming dan op eens. Het slaat me, maar met een bekende, ik zou haast zeggen, een vertrouwde droefheid, die mij voor alle andere dingen onverschillig maakt. Een smart die ik vind dat ik hebben moet, als mijn normalen staat. En dan rijst mijn liefde voor haar juist zoo zuiver en vast, omdat ze dan heel niet lief doet. Dan weet ik juist, hoe vast en hoe diep ik haar liefheb. Maar veel leed heb ik om die zwakheden van haar, en ik zie hoe ze haar best deed, en hoe ze niet beter kon, en daar ik het uiterste deed in zachtheid en voorzichtigheid zie ik hoe alles onvermijdelijk was.

30 juni

Slecht weer, gister vrij koud, met droge N.wind. Vandaag warmer met harden Z.W.wind, droog en stoffig. In den namiddag regen. Nu stil en geurig. ▫ Een zware tijd. Vooral omdat B. mij zoo hard valt om dat stuk, en de aanvallen er tegen rechtvaardig vindt. Ik heb nog een stuk geschreven. Ik tob er niet bepaald over, maar er is toch iets griezeligs in dezen tijd. Dat blijkt dan uit zoo'n droom als van nacht, waarin ik koelbloedig een moord beraamde en er cynische grappen over zei, en toen begon te schreien en langsaam aan mijn slechtheid te voelen. Dat is een heel akelige soort droomen, als boos opzet. Van daag tot niet veel in staat. Zondag was van Oordt hier, dat was aangenaam, om zijn bescheidenheid en eenvoud. Van daag Anna Fles. Zondag met Rik en Jet getennist, en ik vond haar erg lief.

Martha is naar Haarlem. Ik voel hypochonder en verlaten. Kloos heeft gister gedronken. Ik merkte het dadelijk en hij verraadde zich naïef weg. Toen is hij heel deemoedig geworden, en ik heb nu nog meer prestige. Maar het is ook griezelig.

O wat verlang ik naar de zee en naar eenzaam zomerleven zooals vroeger.

9 juli

Warm en prachtig. Hoog-zomer. Azuren hemel met wolkjes als witte watten, temp. tusschen 70°-80°. ▫ Met de brieven is het heel slecht gegaan. Nu schrijven wij weinig. Zij is in Zeist.

Ik heb in Lasson's Eckhart gelezen, en nu over de Noormannen. Hoe wonderlijk weer, dat ik Heriold en Hemming in Holland liet wonen, van niets wetend, en dat bevestigd vind. Er is iets in me, wat me doet voelen, dit is in orde, zonder uitwendige informatie. Dat er geen Lioba in Eike is geweest weet ik wel, en dat het heel andere menschen waren. Maar het rijk tusschen Schalthem en Rostringen, Scheld en Wezer, en Heriold en Hemming, dat voelde ik als iets, waar wat van aan was, en ik wist er toch niets van. Ook dat rijden van Harald langs de Maas, om Lioba te halen, en Eyke, het Klooster, het heeft toch ook iets in zich, meer dan ik mij bewust ben.

Deze week zijn wij in Muiderberg geweest en in den avond teruggewandeld met de jongetjes. ▫ Gister heb ik met Koning door de duinen van Vogelenzang naar Haarlem gewandeld, snikheet, maar lekker. Gezwommen in de koude waterleiding. ▫ In Haarlem bij de oudelui gegeten. Jongetje

van Maanen, een nog al verwaand enthousiastje, zonder veel ernst. Van daag bezoek van Karel.

donderdag 16 juli

Nog hoog-zomer. Het was heet en droog de laatste dagen. Alles dor, het gras verschroeid en de boomen hier en daar met gele bladers. Toen kwam gister een heerlijk onweer en van daag regende het den heelen dag, maar bleef even warm. Nu is het heerlijk vochtig en geurig. ▫ Maandag ging ik naar H. Maar ik werd niet vriendelijk ontvangen en ging na eenig weifelen maar weer weg. Zij heeft liever een ‘nevel’ tusschen ons. Ik wil daar nu niet aan veranderen, maar ik weet dat ze tegen zichzelf is. Ze voelt liever anders, maar dat weet ze pas als ze anders voelt. Het is mooi zomersch. Ik heb er niet veel aan. Maar ik ben heel geduldig.

Ik werk in Meiboom, Noorsche Mythologie, en in Bolhuis, Noormannen in Nederland, en in de Edda. Ik ben aan 't vierde tafereel. Dit is een beteren zomer voor me dan die van verl. jaar. Wat heb ik die verspild, en wat heeft het lang geduurd eer ik weer op streek was met mijn werk.

Kloos is goed en ik wen zeer aan hem.

18 juli

Grijs, veel koeler. N.W.wind. ▫ Ik werk aan de 4^{e} acte. Ik hoor heel weinig uit H. Labberton is hier. Ik was in Amsterdam, en, naar omstandigheden, rustig van gemoed.

zaterdag 25 juli

Nog steeds prachtig, warm en droog. Ik slaap met wijd-open buitendeuren. De maan schijnt, kleine schaapwolkjes. Alles erg dor. ▫ Van daag in H. gegeten met neef Henri v.H. Ze was lief maar nog geen vlaksheid. Fanny is bij de nonnen. Ik ga elken dag. Paul in Haarlem. Maandag was ik in Arnhem bij Wurfbain. Een mooie dag, om het prachtige buiten en het lieve gezin, en de zorg van mevrouw voor deu machteloozen zieke.

Ik heb nog al veel patiënten. Woensdag was van Oordt hier, Bauer kwam uit Constantinopel terug en vertelde. Met mijn werk is het deze week weer stilstand. Maar ik voel niet haastig er mee.

maandag 27 juli

Het is een buitengewoon schoonen zomer. Gisteravond een geweldig onweer, met een hevige stortregen, waarin ik doornat werd. Van daag frisch en zonnig, prachtig weer. ▫ Een teleurstellende brief gekregen gisteren, dat ik niet meer komen moest. Het maakte me stil en droevig.

vrijdag 31 juli

Steeds mooi weer. Niet heet, maar frisch en zonnig, juist goed. ▫ M. Schadd is hier en Sammy. Ik heb het soms zeer te kwaad. Gister avond gebeden, en het heeft geholpen. Dat geeft moed. Bodenhausen en Pauwertje zijn bij de nonnen. Van daag met Labberton naar H. geloopen. B. en Carry even gesproken. Ik voel soms als een man op een afbrokkelende ijsschots midden in zee. Ik werk een beetje, aan 't 4de tafereel.

zaterdag 8 augustus

Deze week veel koeler, soms guur. De lucht ziet dan juist als op koude voorjaarsdagen, met harde, grijze noordelijke wolken. Dat Noord-weer hebben wij gestadig dit jaar. Af en toe motregens deze week. Van daag prachtig weer 's morgens, 's nachts om 3 uur (in Egmond) hevige regen. Nu weer, in Bussum, zoele regen. ▫ Een paar heerlijke dagen in Egmond, bij de frissche blauwe zee. Ik was er zeer gelukkig, ondanks eenige uren van groote angoisse gister avond. Maar het is alles buitengewoon goed geweest, en nu ben ik dankbaar voor mijn zomertje van één dag. Rijtuigje naar Alkmaar, *het museum* en de lunch met ons allen. Droevig zoo gauw weer weg. Maar ik ben geheel gesterkt en getroost. Lucht en duinen en zee, alles schitterend. Slot en abdij in mijn fantasie.

zondag 16 augustus

De laatste week mooi en warm maar meer regenachtig. Van daag echt slecht weer. ▫ Weer twee mooie dagen aan zee. Vrijdag in Egmond gekomen. Aan de wegkant lagen ze. Gister morgen reed B. mee op de omnibus de weg naar Alkmaar. Het was alles zeer gelukkig. Toen naar Zandvoort, Hans en Paul gezien. Hier moest ik wat schade inhalen met patiënten. Kloos gelukkig goed gebleven. Hij is vervuld van zijn bekroning. Ik had het mij vooruit voorgesteld dat het zoo zijn zou, en ik ben blij dat het zoo

gegaan is. Het is het beste, en helpt mij zeer, door den goeden invloed op Kloos.

donderdag 20 augustus

Het is Maandag en Dinsdag slecht weer geweest met regen en gure W.wind. Gister morgen zoel en mooi, 's middags hevige regens, van morgen prachtig weer, zonnig en vochtig zoel, 's middags weer regen, 's avonds prachtig, dampig met maneschijn. ▫ Van avond brand in 't dorp. Ik ga elken dag naar H. Twee avonden thee op de ☙ Van middag voor 't eten er heen gevietst. Martha heeft eergister een vietstocht met me gemaakt, die goed afliep. Van daag mislukte het door slechte wegen. De jonge Lokhorst dronk hier koffie. Ik zag hoe hij teleurgesteld was in mij en voelde waarom. Vruchteloos overwoog ik hoe ik mijn leven zou kunnen veranderen. Dit is alles te weelderig naar mijn zin.

woensdag 26 augustus

Voortdurend slecht weer, veel regen, en van daag voor 't eerst koud, tusschen 50 en 60. Het was tot nog toe steeds boven 60° geweest. ▫ Twee dagen was ik zeer beroerd, moest telkens gaan slapen en werkte niets. Toen sliep ik een nacht zeer diep en verkwikkend en was veel beter. Daarna werd het weer minder en de slaap slechter, met droomen van onplezierigen aard.

Ik zie B. bijna elken dag en ze is goed voor me. Van avond Labberton Herman's verzen voorgelezen. Het ontroert mij zeer, en ik vond hem ongevoelig. Jo Termaat logeert hier.

dinsdag 1 september

Zoel, stil, vochtig weer. 68. Gister warm, met hevige regens van nacht. ▫ Gister naar 't Muiderslot geweest met Carry, Labberton, Kloos en de kinderen. Gewandeld langs den zeedijk naar Muiderberg, daar koffiegedronken en geroeid. Het was mooi weer, grijs, frissche zeelucht, warm/ nu en dan zon. Veel winden en asters langs de zeedijk.

maandag 6 september

Grauw, vochtig, niet koud. ▫ Ik ben een dag niet wel geweest en ik heb het veel te druk, waardoor ik niet werk. B. ziet mij liever niet op ☙

aant.

Gister avond ben ik er geweest bij miss Moberly. Ik heb veel te doen maar zit zonder geld. Ik heb een nieuwe viets gekocht, omdat ik daar niet buiten kon.

Eergisteren droomde ik gelukkig. Ik was in een kerk en zag een goudlicht kerkraam, waardoor ik zóó in den hemel vliegen kon, ten aanschouwe van de menschen, hen achterlatend. Maar ik deed het niet, om de menschen. ▫ Ik lijd nog veel door het besef der antipathieën tegen mij. Het onrecht en het misverstand, en de kleinheid der menschen.

zaterdag 12 september

Het is mooi herfstweer, warm, met een temp. waar je niet om denkt. Het is zoo mooi, deze maand, het moest langer September zijn. De Ipomaea bloeit langs ons raam met veel blauwe kelken. Wij wandelden deze week naar de limietbosschen, langs het water waar de hooge zuring planten staan en de bramen. Een hevig onweer kwam waarvoor we moesten schuilen in een boerderij.

Gister met Martha naar Utrecht, bij tante Hamaker, in de bloemisterij, op een bank gezeten in de herfstzon. Herfst is of het den heelen dag morgen is, zoo frisch en helder. Ik was zeer rustig en tevreden gister, innig. Maar in H. was het heel niet goed hoewel ik lief kwam met bloemen. Nu moet ik vanmorgen weer om aangedaan onrecht denken. Ik heb veel patiënten te behandelen. O.a. twee officieren.

Wij wandelden naar het Kamp van Laren.

zondag 13 september

Het was zacht weer, maar regende veel van morgen, na 12 werd het droog en ik wandelde met Labberton naar Hilversum. Het spreken met hem is mij aangenaam, want hij is goed en bevattelijk.

Bij de nonnen kreeg ik een heel akelige brief van B. Dat maakte mij zoo neerslachtig dat ik niet spreken kon en tegen Labberton zei dat ik geen woord zou kunnen zeggen. Toen vroeg hij goedig of hij een anderen weg zou gaan wat ik dankbaar aannam. Ik kreeg een kort hevig onweer onderweg en werd erg nat.

Juffr. Pichot die ik behandel was door mijn vorige behandeling zeer onplezierig geworden en vroeg: ‘had u ook verdriet?’ Dat had ze gevoeld. Het was Vrijdag geweest toen ik dat droevige gesprek met B. gehad had.

aant.

Martha heeft Kloos gister scherp de waarheid gezegd over zijn leelijke verzen, want hij doet soms zoo irritant alsof hij zichzelf niets te verwijten heeft. Toen trok hij zich dat sterk aan, en is er nu nog stil van. Dat is een goed teeken.

maandag 14 september

Een zoele, zeer regenachtige dag. ▫ Ik was melancholiek en moe. Ik heb in Eckhart gelezen, en daarin veel sympathieks gevonden. Er was weer brand in Bussum. Ik heb nog weer aan B. geschreven. Van avond was Labberton er voor 't laatst. Ik heb hem goeden raad gegeven.

Ik voel moreel wel iets beter den laatsten tijd met meer elatie en strengheid, maar wat ben ik toch nog veraf van het doel.

zaterdag 19 september

Van daag voor 't eerst iets kouder. Deze week veel regen en storm, gister zoel, dampig, zeer nat en stil ▫ Ik krijg slechte brieven. Gister naar de gewijde muziek in Haarlem. Een dag die mij heugen zal, wel de vreesselijkste van 't jaar. Ik heb wanhopig om uitkomst gebeden, in de kerk. Maar ik kan het blijkbaar nog niet goed. Het mij openstellen voor God. En toch bleef het niet zonder uitwerking. Want van het eerste deel der muziek voelde ik niets, ik was dood er voor, geheel gevoelloos. En toen, na mijn gebed, kwam het gevoel terug en ik werd diep geroerd en ik heb aanhoudend zitten schreien. Ik dacht dat het gewonnen was. Maar na weinig uren was alles weer verloren, en ik dacht maar: was ik maar thuis en lag ik in bed en sliep! En ik wist ook heel goed dat mijn gebed niet innig genoeg geweest was. Maar hoe kan men willen, als men niet kan? Dan is alleen de tijd en het onwankelbare vertrouwen onze troost. Mijn vertrouwen verzwakt niet, al zie ik nergens uitkomst. De wil houdt stand al kan ze niets uitrichten. ▫ Ik ben van daag maar weinig beter. Alleen de afschuw waarmee ik aan gister terugdenk geeft mij wat hoop. Dat kan beteekenen dat ook 't voelen anders zal worden, niet enkel 't weten.

zondag 20 september

Het weer was koud en regenachtig, en de dag begon zeer somber, koud en ellendig. 's Middags wandelde ik met Martha en de jongens naar 't

aant.

bosch van Bredius en Craylo, waar de windhoos van verleden week een groote verwoesting had aangericht in 't bosch, vele boomen omgeworpen en gebroken.

's Avonds kwam Willem Bax een uurtje bij mij praten. Matje had hem toch op haar verjaardag gevraagd. Het bracht mij wat uit mijn verdriet, zonder mij evenwel vroolijker te maken. Ik heb niets gewerkt.

donderdag 24 september

Het weer deze week zeer stormachtig en onstuimig. ▫ Ik heb slechte dagen gehad en niet gewerkt. Gister avond was ik in H. en had een heerlijken avond en heb wat geschreid wat mij zeer verlichtte. Er zijn veel patiënten.

woensdag 30 september

Het is tot heden slecht weer geweest, steeds regen, een enkele mooie morgen. Van daag is 't prachtig, zonnig en stil. ▫ Gister avond een wandeling in 't donker met B. over de landjes. Het regende wat. Het was mooi.

zondag 4 oktober

Het weer is twee of drie dagen prachtig geweest, gister weer slecht, vandaag zoel, winderig, 's avonds regen. ▫ Vrijdag feest bij de ouders in Haarlem. Ik voelde 's morgens gelukkig, hoewel ik het niet betrouwbaar voelde, niet inwendig diep, maar meer uitwendig, door gezond voelen en mooi weer. 's Avonds was het ook weer slechter. ▫ Zaterdag een slechten dag, het werk wil nog steeds niet. Slaperig, mijn lectuur irriteerde mij (Noorsche Myth. van Meiboom). Toen nam ik het leven van Wordsworth door Myers, en dat deed mij veel goed. Maakte mij sereen.

Vandaag wandelde ik naar H. en at bij B. het was een lieve dag. Carry is hier, dat is altijd prettig en het meest geschikt voor me om aan 't werk te komen. Ik denk haar opgewektheid, die zorgen minder voelen doet, en den schijn van B.

Kloos is bij Linn. Het gaat goed.

zondag 11 oktober

Vrij goed weer, helder, W.wind, tamelijk koud. Van daag voor 't eerst 't haardje gebrand in de salon. ▫ Ik ben weer aan 't werk, aan de verzen 2^{e} zang II en aan Lioba, 4^{e} bedrijf.

Van daag wedrennen, met Martha en de jongens er even geweest. Donderdag met B. en Matje in Amsterdam, in Arti en Artis geweest, een prettige middag.

zondag 18 oktober

Nog veel regen, kou en wind. Ik heb deze week geregeld gewerkt, begin wat op te schieten. Een dag aten de Gorters hier, vandaag Bauer en zijn zuster. Pauwertje is op de ☥ ik ga er nog elken dag heen. B. had hoofdpijn van daag. Gister bezoek van Van 't Hoog, de dichter. Geen ongunstige indruk, maar bitter weinig zelfkritiek. Een patiënt uit Chicago, van IJslandsche afkomst, mrs Hoch. Ik ben redelijk wel, niet schitterend, maar betrekkelijk kalm en welgestemd. Ik las een boekje van Alb. Thijm over Vondel, en dacht over 't Katholicisme.

vrijdag 23 oktober

Gister prachtig weer, koel en zonnig/ van daag een regenbui. 's Nachts heldere maan. ▫ Gister den ganschen dag in mijn oude brieven gelezen. Een serie van wonderlijke aandoeningen. Eerst verontwaardiging over 1879, over het gedrag van H. en over mijn snel vergeten of liever roekeloos toegeven aan nieuwe affectie. Die eerste tijd vond ik mooi. Dan verbazing over mijn totaal gemis aan zelfgevoel, aan begrip van mijn eigenlijk werk, aan literaire of artistieke aspiratie. Wèl werk, maar geen aspiratie. Het literaire kwam pas na Martha en de van Vlotens. Mijzelf als auteur was iets absurds voor me, - ik voelde me lang veel te gering, een auteur veel te hoog boven me. En toch binnen in bedoelingen, veel hooger dan wat ik ooit bereiken kon. Maar niet met het idee realiteit, meer als droomen. En eindelijk het voelen van het nieuwe, hardere zelf, de actieve, vaardige mensch, ruimer, wijzer, moediger, minder teer/ minder zuiver, maar ook minder week en klein. Dat in 1882. ▫ Onder 't lezen even diep geroerd, ziende de afgrond waar ik langs geloopen ben. ‘Onze Vader’ zei ik, met veel tranen. De afgrond van cynisme, in 1880. ▫ Als H. mij genomen had was ik braver en liever geworden, maar er was nooit veel bizonders van mij gegroeid, denk ik. Misschien een rustig professor, een stille reactionnair, obscuur en beschroomd tegen de N.Gids-revolutie. Martha heeft mij in 't vuur gebracht. O bitter, bitter ben ik in 't vuur geweest. Wat veracht ik mijzelven soms, die van toen. Nu begin ik van voren aan, - en het is al

zoo laat. ▫ Deze weken weer erger hartgevoelentjes, soms slecht slapen en congestie of zooiets, raar gevoel in de ooren en 't hoofd. Laat is 't al. Bij tijds?

Ik schreef den 2^{en} Zang van II S. en W. bijna af, en met veel voldoening aan Lioba IV. Dat is nieuw, zoover ben ik nooit geweest.

Door een onhandige brief heb ik B. weer gegriefd. Wat was ik blijmoedig vroeger! Maar ik schreef al even wijs aan M. als nu aan B. Alles vroolijker en grappiger.

Lokhorst was hier, de stille bleeke jongen, stil als 't graf. Ik mag hem al beter lijden.

woensdag 28 oktober

Het weer eigenlijk voortdurend slecht, van daag redelijk.

Zaterdag-Maandag in Haarlem, Zondag in Rotterdam bij de Isaachsens en 't Poortje. Geen onaardige dag, Bauer en Martha. Raar, dat succes na dertien jaar, nu 't mij niet veel meer schelen kan. Toch wel gestreelde ijdelheid, dat mij toch altijd gelukte wat ik zonder veel moeite deed. En ze speelden nog slecht, er kon veel meer uit gehaald.

B. heeft al haar brieven nagezien en de meeste verscheurd en mij maar weinige, niet eens de beste gelaten. Gister was ik er, gesprekken niet best, maar ze bleef lief.

Uit mijn werk gehaald, door dat reizen, dat doe ik nu vooreerst niet meer.

zaterdag 31 oktober

Het weer beter, stil, zonnig/ 's nachts regen, prachtig geel loof, wazig. ▫ Gister was B. hier, maar kon niet blijven om de hoofdpijn. Mislukte wandeling. Mrs Bailey at hier, echt Amerikaansch type van lager soort. Ze speelde negerdansjes en Martha en Frouke en ik dansten er bij. Vandaag was ik met haar in Amsterdam.

maandag 2 november

Twee dagen doodsinister regenweer. Down ben ik. Goed en lang slapen, maar absoluut zonder glans van binnen, zoodat het mij kregel maakte. Ik loop dan mijn kamer op en neer, ik weet alles best, maar ik voel niets, en ik prevel onzin in mezelf.

Pauwertje is hier, en Ada is van daag gekomen. Ik wandelde naar van

aant.

Heel. De boomen al kaal, alleen de beuken goudgeel. Van Alphen de Veer at bij ons. Wij praatten over strategie en taktiek. In lees het leven van Velasquez door W. Armstrong (Hoe hij het geld voor een portret van den Paus zelf wou ontvangen niet door een cardinaal ‘omdat zijn meester Philips IV hem ook altijd eigenhandig betaalde’/ lakeien-trots).

zaterdag 14 november

Vrij goed weer, 50°, bewolkt, soms wat zon. ▫ Een paar dagen begon het ijs in mijn hoofd te kruien, en was ik zeer vervuld met Lioba, en ook productief in andere plannen. De dagen gaan dan snel om, zonder dat ik van 't dagelijksch leven merk. Maar ik sliep slecht, met sombere droomen (zie droomboek). B. was zeer somber en er waren nare brieven. Ik voelde ook niet gezond, gonzen in de ooren en hartgevoelentjes. Gister in Haarlem geweest. Toen is een zeker onbehagen van mij weggegaan en sliep ik van nacht voor 't eerst sinds weken lekker, 't gonzen is weg.
Irmenlo is uitgekomen, ontevreden over mijn voorrede. 't Boek mooi. Ook Drogon van van Schendel met plezier gelezen. Aan 't vijfde tafreel van Lioba begonnen.

dinsdag 17 november

Koud, helder. ▫ Veel drukte. Zondag met Martha en de kinderen bij Karel Thijm. Met Karel een comedie ontworpen voor de prijsvraag. Ik was daar vlug in en productief. Den volgenden dag slag over de gansche linie. 's Morgens aan S. en W. gewerkt 2e zang af en 3e begonnen. Daarna aan Lioba gewerkt, aan de vorige bedrijven en het 5e begonnen. Toen 's avonds de comedie begonnen en met lust er aan gewerkt. Moeite om in te slapen, zoo werkte het hoofd. Van morgen vrij rustig, één regel aan de verzen. 's Middags naar Utrecht, bij Joossie koffie gedronken, maar de tocht beviel mij niet. Thuis vond ik van Schendel, daarmee den ganschen avond gepraat.

vrijdag 20 november

Vrij goed weer, 's nachts heldere maan. Gister eindelijk B. weergezien. Bij Holst koffiegedronken/ toen B. en de meisjes achterhaald op de boschweg op de viets. Bij hen gegeten. Het was niet als vroeger maar toch deed het mij goed. Ik sliep heerlijk.

aant.

Van daag moeielijke scene met een patiëntje, een weduwe met zes kinderen, 16 jaar lang allergelukkigst getrouwd, sinds verleden jaar haar man en twee kinderen verloren. Française, lief, aanhankelijk, sensueel, erg goedhartig. Ik voorzag 't gevaar van mijn behandeling en wilde haar op zichzelf terugwijzen. Toen gaf dat een uitbarsting, als ze mij maar ééns tot man mocht hebben, vroeg ze. Dat was pijnlijk omdat ik haar geen pijn wou doen en ze was zoo goedig, zoo argeloos, zonder pretensie. Jaren lang een zieke man gehad. Het maakte mijzelf niet onrustig of beklemd, maar het is hard zulk een geval op te moeten geven, omdat men zelf te gevaarlijk is zonder dan men 't helpen kan.

maandag 23 november

Mistig, koud, 's morgens witte rijp. ▫ Zaterdag en Zondag den Amerikaan van Noppen gehad die kwam om Holl. litteratuur te bestudeeren. Zaterdag morgen bij B. 's Middags bezoek bij Valerie. 's Avonds Kloos, Thijm en van Noppen hier. Zondag morgen bij B. en 's middags daar met van Noppen gegeten.

Ik ben hypochonder. Ik heb gevoelentjes in mijn been, waar ik van 't voorjaar door een hond gebeten ben. Ik denk dat het April geweest is. Nu komt, meestal 's avonds, de angst. Heb ik geslapen, dan is 't beter. Van daag in Amsterdam. Een aandoenlijke brief van Valerie. Van avond een brief van B. Ook droevig maar lief en zacht. Werk niet best.

zaterdag 28 november

Het vriest. Sterke N.O.wind en heldere lucht. Van nacht 21°. Jongens liepen op 't ijs in Amsterdam. ▫ Donderdag heeft B. hier gegeten en hebben we 's middags met haar gewinkeld, 's avonds heb ik Lioba II en III voorgelezen. Ik deed het weer goed, zij vond het mooi en ik ook. 's Avonds heb ik haar thuisgebracht en op Kh. gelogeerd. Den volgenden dag was zij jarig, en ze gaf me een kus aan 't ontbijt. Ik had orchideeën voor haar. ▫ Dezen nacht sliep ik negen uur en voelde me van morgen gezond en gelukkig. In Amst. geweest, met Bauer gereisd, schilderijen van Estall gezien, een Engelsche Hollander, een kruissing van Corot-Maris-Mauve, schapen en weiden en boomen. Maneschijn en mist en groen loover.

Bij Valerie koffiegedronken, in het navrante burgerlijke gezin op het bovenhuisje.

maandag 30 november

Van morgen nog harde vorst. Nu dooi, stil, donker. ▫ Ik was Zaterdag nog steeds onder den indruk van het groote, immense geluk van de vorige dagen. Ik voelde 's avonds vrij en gelukkig en schreef een lange opgewekte brief. Die was net gesloten, toen kwam er een van haar met bitterheden. Zondag middag reed ik schaatsen op de ijsclub met de meisjes. Wij dronken thee aan 't melkhuis. Zij was heftig gegriefd omdat ik mijn brief niet 's avonds bezorgd had. Ik reed door de kille heldere avond terug, met de viets met lichtje. Dat was mooi, het vroor hard. ▫ Van daag was ik ondanks dat nog in heldere gelukkige stemming. Ik werkte goed. Ik ging met Valerie naar 't kerkhof, naar 't graf van haar man. Dat was wel treffend in den November schemer.

Ik reed even op de Noord met de jongens. Martha was in Amsterdam. 's Avonds kwam een woest-heftige brief over den mijnen, vol scherpte, bitterheid en verontwaardiging. Ik ben niet zeer tevreden over mezelf of ingenomen met mezelf in dezen tijd, maar dit is niet geschikt mijn vertrouwelijkheid of nederigheid aan te moedigen. Hoe kan men zich vrij, natuurlijk en gewoon blijven voelen tegenover zulk een woeste, sombere/ zware heftigheid? En zoo spoedig na Vrijdag. Ik zal niet antwoorden vooreerst. Boos worden kan ik niet. Maar antwoorden gaat immers niet.

dinsdag 1 december

Doodstil, grijs, droog, dooiweer. ▫ Gister toen die akelige brief kwam, heb ik nog doorgewerkt, zonder dat het onmiddellijk effect kwam. Maar dat kwam van morgen. Ik was doodsomber en tot niets geschikt. Aldoor die harde, heftige, vijandige woorden vóór me. Het is toch wel een vreemd soort liefde, die bij 't minste gekrenkt is, en terstond vreemd/ koel, bitter, hatend en vijandig voelt. Want geen vijand van me ziet mijn zwakheden met een harder oog of heeft minder vergeving voor mijn gebreken, is eerder geneigd tot ongunstigen uitleg, en gaat mij heftiger nog meer verkleinen waar ik mijzelf te verkleinen begin. Ik ga maar stil mijn weg. Ik zoek haar nu niet meer. Het is nu genoeg.

Ik las in a Child's History of England door Dickens. En daarmee nam ik Shakespeare's Koningsdrama's weer op. Gister las ik King John, van daag Richard II. Nu eerst zie ik dit werk helder aan. Eigenaardig is het element van ironie dat in zijn hoogste pathos blijft. Dat vindt men noch bij Milton, noch bij Shelley.

vrijdag 4 december

Dooiweer, afwisselend zon en regen. ▫ Het is evenzoo gebleven de geheele week. Ik heb niets geschreven en niets gehoord. Ik begrijp hoe zij voelen moet, maar ik kan er niets aan veranderen en beproef het niet. Zij denkt natuurlijk de allerergste dingen. Ik ga maar stil mijn weg. Ik heb het haar nog zóó gezegd en gesmeekt; zul je toch vriendelijk tegen mij blijven! Maar het baat niet, zij kan het niet. Gister was ik in Amsterdam en Haarlem. Van avond schaakte Kloos met me. Ik schreef wat aan Lioba V, maar liet het twee dagen rusten.

maandag 7 december

Stil, grijs, dooiweer. ▫ Het is somber en doodsch. Mijn werk ligt stil. Zaterdag Sinterklaas avond met de Gorters. Herman was vroolijk en heel hartelijk tegen me. Martha ook nog al vroolijk. Bij mij is groote neerslachtigheid. Ik lees een roman van Meredith, Diana of the Crossways.

vrijdag 11 december

Vrij goed weer. ▫ Eergister een brief. Beantwoord, geen wederantwoord. Sinds dien tijd iets flinker. Dinsdag en Woensdag zeer slecht. Geen werk. Van avond eenige filosofische stukken gelezen, met de gedachte aan mijn lezing in Teyler. Maar weinig moed. Gister met Bauer geschaakt.

woensdag 16 december

't Begint te vriezen. ▫ Niets, niets gehoord. Ik bemerk dat ik antwoord verwacht had. De teleurstelling, de spanning, de vreemde toestand van mijn bestaan is onbeschrijfelijk. Van nacht een zoete droom. Ik zocht haar op allerlei wegen, heimelijk. Ik vroeg naar den weg, bedektelijk. Ik rende van een bloemrijken heuvel af. Eindelijk was ze er, erg bleek en afgevallen, in haar wollen nachtjapon. Ik heb echter van daag veel aan Lioba gewerkt.

zondag 20 december

Stil, zeer donker en somber weer. Een dun laagje sneeuw. ▫ Ik wandelde weer mijn schemerwandeling door de bosschen van Bantam. Droevig en

somber. De vorige dagen was ik arbeidsaam geweest en had aan Lioba gewerkt en mijn stuk over Rijkshoeven overgelezen en naar de Gids gestuurd. Gister met Martha naar de mis van Beethoven. Ik had er weinig aan. Ik hoor niets uit H. Carry was gisteren op 't concert maar ik zag haar niet. Van daag bleef Paultje te bed en Martha was ook niet wel. Ik dronk thee bij haar boven. Ik las over voorwereldlijke dieren in Amerika. Dan voel ik meer de kleinheid van onze bekommeringen als ik aan zulke immense tijdruimte en aan al die wonderlijke diergeslachten denk, opgeleefd en uitgestorven. Maar ik ben vol droevige gedachten. Ik zag gister Henriette, met haar joviale hartelijkheid/ haar warme blik, en ik kon bitterheid niet onderdrukken, alsof al mijn leed door haar begonnen was.

dinsdag 22 december

Dikke sneeuw, stil, zacht weer/ alles wit en mollig, stil en zacht. Van morgen wat zon. Het is mooi buiten onder de besneeuwde boomen. Zoo is 't in lang niet geweest. ▫ Even somber, Paultje de mazelen. Ik natuurlijk bezorgd en nerveus, bij al mijn droefheid. Gister tot 2 uur aan Lioba geschreven. V af en VI begonnen. Overigens niets. Zij was van daag hier bij Jenny en Matje gaf een briefje aan de deur, met een paar kousen van haar voor mij.

maandag 28 december

Alle sneeuw weer weg. Vandaag harde koude wind met regen. Zeer slecht weer. ▫ Wat een tijd! - Verlatenheid en somberheid, onrust, hypochondrie, zielsmoe-heid. En tegelijk veel schrijven en diep in Lioba. Zaterdag zag ik Matje voor 't raam bij Jenny. Anders niets gehoord. Vrijdag at Kloos hier en Zaterdag de ouders. Kloos was goed en aangenaam, en ik beloofde hem een stuk van S. & W. voor Maart. Nooit ben ik in een toestand als deze geweest. Tegelijk zoo ellendig en toch zoo werksaam. Ik slaap soms maar een paar uur 's nachts. Sta laat op, afgemat overdag als ik niet werk. Dikwijls duurt het minuten eer een vraag tot me doordringt.

donderdag. Oudejaarsavond

Zoel weer, buiïg. ▫ Stil en verlaten. Hansje nu ziek. Gesprek met Martha, dat niet heel vrolijk was. Gister Thijm, vandaag Kloos. Bij Thijm een repe-

aant.

titie gezien van al mijn zwakheden als er een aanval op mij kwam. Hij is daaronder al even erg, zoo niet erger dan ik, nu hij ook eens aangevallen is.

Goede brief van Labberton. Ik werk aan VII van Lioba, meestal 's nachts. Wandeling op de hei, waarbij ik geheel en al leefde in het drama, en de gebeurtenissen *zag*, niet boomen of hei. En het snijdende gemis gaat door alles heen even erg. Arm kind, arm kind, ik bid voor je.

Lioba is de kristallisatie van ons beider leven. Gezuiverd, gestyliseerd, gecondenseerd, tot een sterk, schoon geheel.

[1897]

1897. Ik verwacht een gewichtig jaar.

dinsdag 5 januari

Lichte vorst. Alles prachtig ruig gevroren. De lucht grijs. Sierlijke witte berkjes. ▫ Dit boek is bij haar geweest, maar snel en onvriendelijk teruggekomen. Er is niets verbeterd.

Gister avond schreef ik Lioba af. Ik geloof dat het zeer goed is en ook goed gevonden zal worden. Het leeft, het is klaar, harmonisch, welbeheerscht. Sterk leven, door intellect volkomen beheerscht. Hier en daar, in 't begin, wat week en mat en onzeker. Ik begin nog nooit in dezelfde kracht waarmee ik eindig.

Nu weer die lezingen, dat bezwaart me. Ik ben moe, maar nog werklustig. Ik heb veel transcendente gevoelens, hoewel niet de groote, vrome verheffing van somtijds. Daarin produceer ik niet.

donderdag 14 januari

Mooi weer, N.wind, heel stil, soms zonnig soms bewolkt. ▫ Ik heb een hoedje van haar cadeau gekregen, en dat is als een groote schat en uitredding.

Labberton is hier geweest eenige dagen. Wij houden allen van hem. Eergisteren reed ik schaatsen met Carry en verstuikte mijn pols. Mama brak haar arm door de gladheid. De wegen waren alle onder een korst ijs. Men reed schaatsen op de straatweg van Zeist naar Amersfoort. Ik zag vandaag de zee bevroren bij Valkeveen.

Ik corrigeerde proeven voor de Gids. Ik kreeg van daag de eerste proeven van Lioba en was er tevreden over. Ik gaf verder uit S. & W. voor de N.Gids van Februari. Ik schrijf aan de lezing voor Teyler ‘over Hallucinaties’.

22 januari

Koud. Er ligt sneeuw en het vriest, maar niet hard. Van daag zon ▫ Van avond een zegenrijke brief. In the nick of time. Wat was ik dankbaar! Mijn pols nog niet geheel beter, in verband. De winter-misère is niet erg, ik denk omdat ik 't nu altijd warm heb, door betere kachel en warmer kleeding. Ik voel nog al physiek gezond, hoewel diep-verlaten tot vanavond. Ik corrigeer Lioba en *het is goed*. Ik schrijf aan de lezing voor Teyler.

Eergister was ik in Zalt-Bommel. Altijd melancholiek, zoo'n wintertocht naar een doodsch stadje. Ik wou dat de lezingen al over waren. Ik lees the Heavenly Twins en Virgilius. Ada was hier een paar dagen, Mama stuurde mij de kleermaker om een overjas voor mij te maken.

zondag 24 januari

Veel sneeuw. Lichte vorst. Van daag schaatsen-gereden op de Noord. ▫ Ik heb bloemen gestuurd en een ‘Balmoral’. Ik ben een boel gelukkiger na dien brief. ▫ 't Is vreemd, soms vond ik mijn toestand bij uitstek onduidelijk, wonderlijk. Nu niet. Nu niet, het is nu duidelijk in me. Maar beschrijven gaat niet. ▫ Het is niet het vrome genade-gevoel, de compunctio. Maar het is wel groote vastheid, en er is iets moeielijks weg. ▫ Juist, juist - dat is het. Ik sta lager, maar vaster, en kan zoo beter stijgen. Ik was te hoog gestegen voor mijn kracht. Toen heb ik me vernederd tot mijn ware zelf. God zij me genadig. -

O wonderlijk, zooals nu het volgend boek in me bezig is te rijpen. Ik denk er niet aan, want ik doe allerlei ander werk en ben druk den heelen dag. Maar soms zie ik of denk ik iets, dat mij aandoet als hoorend in mijn nieuw boek. ▫ Zooals de plaat van Manon Lescaut. ▫ En de gedachte aan den grooten, onverbiddelijken God, die is tegelijk liefde en natuurwet, en nooit slaapt noch sluimert. ▫ Ik weet nu wel zeker dat het proza wordt, een roman. Lotgevallen, veel bonte avonturen. ▫ Ik heb behoefte te reizen en bewegelijk te zijn. ▫ De winter is bizonder dragelijk, als kou en winter.

31 januari

Nog veel sneeuw. Van daag voor 't eerst sints lang heldere zon. Van nacht strenge vorst. ▫ Een vredige rustige middag in H. geweest, Dinsdag. Het was goed, maar zij herstelt zich toch niet van 't leed en de vervreemding.

aant.

Donderdag in Delft gelezen. Het was beter dan anders. Ik vond mezelf niet zoo min als anders, denk ik. Werk & Brood en Schijn & Wezen voorgelezen. Prettig gelogeerd bij Frans Waller. Den volgenden dag bij Labberton. Dat was ook goed, om de triomf op schijnbare saaiheid. Er was leven in me, en ik bracht het waar ik kwam. Bij Ger koffiegedronken, met Albert en Kitty, Martha en Labberton.

Gister prettig met Carry gewandeld en 's avonds bij de Gorters theegedronken. Van daag was 't mis. Geen brief, spirits low. Ik slaap rustiger, de spanning van Lioba is neer. Nu zie ik alles twijfelend, en er komen sombere wolken. Nu moet ik eerst weer geheel zonder uiterlijke ambities zijn. Die waren opgewoeld door Lioba, en dergelijke vooruitzichten. Nu moet dat alles tot klaarheid bezinken.

donderdag 11 februari

Een van de mooie dagen in Febr. Heel lang was het sneeuw, toen modder, af en toe wat vorst. Steeds baggeren, nooit zon. Nu is de sneeuw eindelijk bijna weg. En van daag warme zon en stille wolken, wazig. ▫ Ik ben tweemalen bij B. geweest. De eerste maal was het een lieve dag. De tweede maal mislukte. Dat was Zaterdag 6, toen ging ik eerst naar Baarn. Zondag aten wij bij van Heel. Maandag Aagot en juffr. Suermond hier, met van Oord, en ik las Lioba IV en V voor. Dinsdag naar Hoorn, een miserabele dag, bij den verboemelden luitenant von Romer.

's Avonds muziek van Mengelberg, en corvée bij de Flessen. Ik had er niets aan.

Gister lezing op Teyler in Haarlem over hallucinaties. Stampvol. Papa druk, kinderlijk ingenomen. Mama erg goed voor me. ▫ Paultje lijdt nu al 14 dagen aan zijn ingewanden. Martha is niet wel. Tobberig, zwaartillend en indolent.

Natuurlijk drukte over het Gids-stuk. Hoewel ik aanvallen nooit aangenaam vind, amuseert en interesseert mij dit meer dan anders. Ik krijg plezier in 't geval, telkens als ik zie hoe weinig de tegenargumenten der deskundigen om 't lijf hebben. Ik ga alles zorgvuldig ontleden en weerleggen. Ik schreef Tak een brief.

Ik heb niet lichthonger, maar deugdhonger. Ik voel mij in-slecht en zwak. Ik wil mij niet voor beter houden dan ik ben, en nu is 't niet veel. Ik wil goed zijn, natuurlijk, van zelve - maar ik kan het niet. Ik ben slaaf van hartstochten of driften en ik voel hoe goed het zou zijn, vrij te zijn.

Maar ik voel niet altijd de lust goed te zijn, ik heb dus niet de wijsheid die deugdsaam maakt. Ik heb ze als abstractie, niet als gevoel. ▫ Ik onderscheid dit alles beter in me, maar toch lijkt het of ik achteruitga. ▫ In de afgeloopen week leek het of er iets in me werkte, wat de Roomschen de Genade noemen. Ik ben dan gestadig met die gedachten vervuld. Steeds in afwachting of ik nu beter zal gaan voelen, steeds oplettend: ‘doe je nu wel zooals den wijze, rechtvaardige past.’ Maar op 't kritieke oogenblik voel ik alles weer verwaaien. ▫ Feitelijk is er een drift in me, die de wijsheid overheerscht, want mijn meeningen veranderen al naar ze zwak of sterk is. Dat is natuurlijk absurd. O O O wat zal hier helpen!

zondag 21 februari

Van daag hevige storm met regen, eindigend met blauwe lucht, zonneschijn en nu 's avonds stilte en prachtige sterrenlucht. Het was de vorige dagen zonnig en mooi weer. ▫ In de laatste 10 dagen druk geleefd. Paultje eindelijk genezen met boschbessen. Zijn verjaardag was hij nog boven, toen kwamen B. en Carry. Maar er waren te veel moeielijke dingen. Wij reden in 't breakje naar van Heel. Ik kwam tot de conclusie dat wij beiden jaloersch zijn. Het scheiden was heel onbevredigend en ik hoorde sedert niets. Donderdag was Martha jarig, er waren W. Brooshooft en zijn vrouw, Mama v. Vl., Anna Fles en Fine. De laatste vind ik prettig als logee. Vrijdag ging ik naar Groningen/ logeerde bij Heymans. Een kinderloos paar in een groot weelderig huis. Hij een aller-aangenaamst intelligent man. Er aten bij hem prof. van Dijk en prof. Sijmonds. De lezing was goed, hoewel ik niet op dreef was. Groningen was nevelig en vuil, maar toch veel prettiger dan de vorige maal. 's Morgens met Anna van Prooyen boodschappen gedaan. ▫ Toen bij Daan in Nunspeet gegeten. Een lief kindje en een aardig huis. Zijn zaak zal helaas wel niet slagen. Nu is Martha naar Ede, en Vr. T. hier. Ik ben druk bezig in de Rijkshoeven, zoodat ik er mij nauwelijks van los kan maken. Moreel voel ik mij slecht. Niet melancholiek. Actief, maar zonder diepe wijding.

dinsdag avond 23 februari

Mooi, zacht weer. Veel spreeuwen, tjiftjafs. ▫ Ik ben door een lief bezoek in H. goddank veel beter. Van avond een brief die mij zeer goed aandeed. Ik ben diep geroerd. O mocht het nu zoo blijven. ▫ Mijn werk geeft mij

aant.

nu veel voldoening en afleiding. Meer nog dan hooger werk. Er is nu ook geen jacht of onrust, en er zijn geen stremmingen in of machtelooze buien. ▫ Martha is in Ede. Ik voel mij nu ook gezond. De courantendrukte over mij is wel hinderlijk, maar ik draag het veel beter dan vroeger. Van daag bemerkte ik lange stukken over mij in een krant zonder eenige emotie, zelfs zonder nieuwsgierigheid. Dat is een ongewoon en goed teeken. ▫ Ik voel mij nu vrij zeker dat ik een belangrijke vondst gedaan heb op sociaal gebied.

En nog weer was B. mijn goede engel, als zoo dikwijls al. O mocht ik het nu uithouden en overwinnen.

woensdag 3 maart

Zwaar stormweer. ▫ Van morgen uit H. teruggekomen. Gister bij Karel Thijm geweest en op ☥ gelogeerd. Het was heel heerlijk. Van morgen in den storm geloopen, waarbij B. omwoei. Veel gepraat.

Zaterdag lezing in Rotterdam bij de Isaachsen. Lioba maakte wel indruk. Ik las 2½ uur aaneen. Sliep niet. Kamertje aan de Maas, sneeuwklokjes. 's Nachts lichtjes. Morgenzon. De goede luidjes zoo lief en zorgsaam, zoo vereerd met mijn bezoek. ▫ Toen in Haarlem, daar was 't vervelend. 's Avonds Textor.

Gewerkt aan het 2^{e} stuk over Rijkshoeven. Een vinnige aanval van v.d. Goes. Het deed mij niet meer zooveel hinder als 't vroeger zou gedaan hebben. Ik vind den aanvaller terstond geringer, zie gauwer zijn zwakheden, en ben minder onder den suggestieven invloed. En dit is weer een mislukten aanval zooals er al zooveel geweest zijn. Die komen te vroeg. Ze zouden vernietigend moeten zijn, of ze doen mij meer goed dan schade.

dinsdag 9 maart

Goed, stil, koel weer N.wind/ soms zonnig. ▫ Donderdag ben ik nog naar H. gegaan en 's middags at ze met Matje hier. Martha in Amsterdam om behangsels uit te zoeken.

Vrijdag kwam mevrouw H.J. brengen, die ziek uit Leipzig terugkwam na een ongelukkig liefdesgeval. Zij is nu nog hier met een verpleegster, in een ernstigen toestand van exaltatie. Het is een moeielijk geval, dat mij veel werk geeft. Zondag ben ik nog 's avonds op ☥ geweest. Ik schrijf 's morgens aan mijn stuk over Rijkshoeven. Ik voel gezond, actief.

Hans had een gezwollen klier, dat deprimeerde mij wel even. Maar ik bemerk hoe activiteit onmiddellijk depressie wegneemt. Zoodra men maatregelen doet, gaat depressie weg. Maar soms belet depressie activiteit, dat is 't moeielijke. Gister in Amsterdam geconfereerd met de ongeruste H. familie. Geldzorgen heb ik nu niet meer. Ik ga overhouden. ▫ De heesters knoppen, en er zijn veel vogels. De winter is snel om. Ik ben niet verkouden geweest.

maandag 15 maart

Regenweer, zacht, 45°. ▫ Veel gebeurd de laatste dagen. De toestand van J. is erger en erger geworden totdat ik Vrijdag nacht een akeligen nacht doorbracht. 2 pleegzusters die bang en ongeschikt waren, J. onhandelbaar, en ik een miserabel gevoel van machteloosheid en displezier. Ik weet dat ik mij bizonder ongelukkig voelde, om half twee, met de gedachte dat het dien heelen nacht zoo duren moest, en pas zoo vroeg was. Het waren een paar van de onaangenaamste uren die ik in den laatsten tijd doorleefde. Wat het was kan ik niet zeggen. Ik was in hooge mate ongelukkig, en dacht: was ik er maar door! Eindelijk riep ik Martha, liet een rijtuig komen en zuster Tepe, en toen reden we met J. naar Amsterdam. Die rit was niets in vergelijking met den nacht. Ik kreeg toen ook mijn kalmte en zelfvertrouwen weer, die waren 's nachts geschokt. ▫ Die schok gaf mij een leering. Ook het bestudeeren van den waanzin was diep leerzaam. ▫ Tot welk een klein bestek beperkt is dat wat onvergankelijk aan ons is! dat is de wijsheid die in mij geworden is de laatste dagen. En dat zat er zoo diep in, dat ik eergister-morgen in den Haag wakker-wordend, en niet wetende waar ik was onmiddellijk datzelfde besef kreeg: wat is ons onvergankelijke nog gering en onbeteekenend. Dit voelde ik nog vóór ik mij bezon waar ik was. Want ik was alles vergeten, een oogenblik, ik wist ook niet waar ik zou *moeten* wakker worden.

Zaterdag was ik op 't feest van Pulchri, waar de Koningin kwam. Ik wist dat ik wel begeerde aan haar voorgesteld te worden, maar ik bleef uit de buurt. ▫ Tot vier uur bleef ik. Ik vond mijzelf een beetje mal daar. Maar ik vond het toch goed, want ik was er heelemaal geen hoofdpersoon, en ik vind mij ook niet te goed voor zooiets. Wat mij er zou gehinderd hebben was trots, maar ik was niet trotsch.

Den volgenden morgen bij Löhnis. Een zeer coulant en vruchtbaar gesprek over de hoeven. Het beviel mij. Bij hem gedejeuneerd. Bij B. gegeten.

▫ Zaterdag had ik een nare wandeltocht met haar gemaakt. Zij was boos. Maar dat is heelemaal geweken van zelf en vandaag (Maandag) was zij allerliefst. Ik zocht mevr. H. op die bij de nonnen was.

woensdag 24 maart

Zacht weer, maar winderig, tusschen 50° en 60°. ▫ Zondag was de familie Cobden-Sanderson hier, man en vrouw en Stella en Richard, de kinderen. Met hem een vietstocht gemaakt. Laren, bij B. theegedronken/ toen bij Jet Holst. Eergister in Haarlem waar we lunchten met de heele troep bij mijn ouders. ▫ Vorige week veel in H. geweest. B. is veel gelijkmoediger en gestadiger lief met me. Ik ga van avond naar Brussel. Ik voel moe van ziel. Mijn tweede Gidsartikel af en verzonden.

zondagmorgen 28 maart

Regenachtig weer, gister harde wind. ▫ Woensdag avond met de Sandersons naar Brussel gereisd. Aankomst in den avond, met 2 rijtuigen en hij op de viets er naast. Elie Reclus en vrouw wachtte ons op in 't pension. Saai, deftig pension met hooge kamers. Donderdag morgen wandeling met de kinderen in 't bosch, anemonen geplukt en gestoeid. Bezoek bij mad. de Broukère en haar mooie dochter Jeanne. Lunch in 't pension met de 4 insipide Engelsche dames. 's Middags voordracht van Verhaeren over Verlaine in de libre Esthétique. Leelijke schilderijen. Oude schilderijen alleen gaan zien. 's Avonds conférence van Elie Reclus over oorsprong van priesterschap, doodenvereering, demonengeloof, fetischdienst. Erg anticlericaal en onpoëtisch sentimenteel. Er waren maar 12 menschen. Vrijdag morgen de Coöperatie la Maison du Peuple gezien met Vinck. De bakkerijen en het nieuwe gebouw. Bij mr en mad Hennebicq gedejeuneerd, erg overvloedig. Daarna weer naar de oude schilderijen met Reclus. Toen het Maison de l'art, nog erger décadence en leelijkheid. Diner in le taverne du Globe, Place Royale, met Vermeylen, Vinck, Hegenscheid, Baltus, Lafontaine (socialistisch député) en andere musici, architecten, schilders en socialisten. ▫ Zaterdag om 9 uur vertrokken, weggebracht door Dickie en zijn vader. Erge vriendjes geworden met de Sandersons. Vers in haar album over l'Avenir. ▫ Op de reis Manon Lescaut gelezen. Ik vond het mooi. Het heeft groote momenten van eenvoudige tragiek. Ik wou dat ik het gemaakt had. Het is zoo goed als 't beste van Balzac, en eenvoudiger, sterker van motief en beweging. Het doet denken aan Defoe, maar 't sujet

aant.

is poëtischer en dieper. ▫ Aan dit reisje heb ik veel gehad. Maar ik ben nog niet beter. Een bange droom, symboliek van mijn toestand. Twee zwarte klauwen die mijn voeten vasthielden en in mij het sentiment van Verlaine.

Vous connaissez tout cela, tout cela!

donderdag 1 april

Slecht koud weer, sneeuw en regen met harden wind uit N.O. 40°. Gister een dag in H. geweest. 's Morgens per viets, 's middags gewandeld. Een goede dag. Ik begin wat beter te worden. Peter Ibbetson gelezen. Een hinderlijk boek.

vrijdag 2 april

Wolken, N.W. sneeuw- en hagelbuien/ nu en dan zon. ▫ Dagen eentonig. Ik voel niet schitterend, lui en gedrukt. Maar inwendig gaat het beter. Ja het gaat innerlijk beter. Ik heb nog in 't geheel geen vrede, maar dit is meer de weg.

dinsdag 6 april

Zonnig maar koud. N.O.wind. 's Nachts vorst. ▫ Zaterdag op mijn verjaardag waren er Anna Fles/ de meisjes Hijmans en Gerlof aan 't eten. 's Middags wandelde ik in Hilversum naar het vijvertje op de hei, maar het was mis, een droevige tocht.

Zondag aten mijn kindertjes hier met Ger en Bauer met zijn zuster. 's Middags wandeling naar Wolfsbergen. De meisjes waren zoo lief en gezellig. De salon zag mooi, met de witte bloemen onder 't licht.

Gister in Amsterdam. Verder stille dagen, met poging tot recueil. Ik las in de Bhagavad Githâ. In Tristram Shandy. In Virgilius.

Ik dacht vandaag hoe vreemd het is dat de rationalisten de meest irrationeele eerbied het laatst of eigenlijk nooit hebben opgegeven namelijk de eerbied voor afgestorvenen. Van rationeel standpunt is er niets onnoodiger dan een doode te ontzien. Toch herinner ik mij niet dat iemand zich om die reden tegen het algemeene respect heeft verzet. Nooit heeft zoover ik weet een rationalist brutaalweg durven volhouden dat men iemands nagedachtenis niet behoefde te respecteeren. Toch klinkt het hoogst irrationeel dat men een doode meer zou moeten eeren dan een levende.

zaterdag 10 april

Gister een prachtige voorjaarsdag. Van morgen stil en regenachtig. Tegen den middag harde Noordewind, regen en kou. ▫ Een droevige correspondentie met Carry en Betsy. Het is alles weer totaal mis en ellendig. Om niets.

Gister uiterst droevig. Op de hei gezeten en naar de schapen gekeken en de zomerwolken. De leeuwerik zong en ik moest huilen. Tennis gespeeld.

Ik werk nu weer aan 't wijsgeerig stuk. Het is soms of mijn gedachten te diep gaan voor een zwak mensch. Ik zie de oneindigheid rondom om mij heen, en ik voel mij zoo machteloos in mijn beperkt bestaan. Ik voel mij zoo slecht en gering, en de waarheid zoo ver en zoo grondeloos. Mijn leven zoo kort en zoo broos. ▫ Het gonst in mijn ooren, en ik ben traag en lui. Herman ziet er slecht uit, mager en hectisch. Ik vrees voor hem.

Bhagavad Gîthâ, Virgilius, Lecky's Rationalism.

18 april

1e Paaschdag. Drie dagen storm en regen en kou. Het groen begint uit te komen. Ik meen een nachtegaal gezien te hebben. ▫ Ik ben zeer vreemd te moede. Ik heb geen lust tot arbeid, geen opgewektheid, zelfs niet tot studie. Ik zit veel te staren en onnoemelijk veel gaat in mij om. Ik ben down en zielsmoe. Een abnormaal zelfgevoel, laag, zoodat ik mij aldoor schaam voor mezelven, en al mijn zwakheden pijnlijk op mij drukken. Een groote begeerte naar wijding en heiliging. Maar niettemin een onoverwinnelijke slechte neiging in mijn gedachten. Ik ga 's avonds niet slapen eer ik een lang recueil gezocht heb, en dat doet goed. Het is geen bepaald bidden, maar een poging tot diepe inkeer.

Vrijdag de Johannes Passion. Het was laving, waarvan ik niet genoeg krijgen kon. Ik dacht: al duurde dit dagen achtereen, ik zou niet moe worden. En mijn tranen drupten op den vloer.

Al dit bovenstaande is echter geen melancholie of moedeloosheid. Integendeel, ik voel dit als beter dan de actieve opgewektheid van kort geleden. Ik *ben* beter. Die neiging naar wijding ontbrak mij toen en het *voelen* van zwakten. Ik wil mijn kwaad voelen, als ik het niet voel ben ik ondanks opgewektheid onbevredigd.

Lioba is uit en Betsy schreef me dat ze het bijna het mooist vond wat ik gemaakt heb. Haar brief was zacht. Droevig.

Van daag was ik even bij Karel.

aant.

zaterdag 24 april

Gemeen guur weer, met droge N.O.wind, droog, rul en koud. Het is een koud voorjaar. De beuken beginnen groen te worden. ▫ Vandaag gewandeld met Hij mans en Thijssen. Ik had mij er op verheugd en het was ook net zoo prettig. Het rustgevende van die gezonde, kinderlijke belangstelling, en dat oude jeugdgevoel, van toen ik wandelde en *alleen* om bloemen en vogels dacht. Wij dwaalden door de limietbosschen, langs zee, Valkeveen en Flevo, we zagen de boomklever en hoorden den winterkoning zingen

Eergistei was Karel hier, en wij spraken 's avonds een poosje zeer aangenaam. Gister kwam Labberton hier logeeren. Sammy is ook een paar dagen geweest. Ik ben overigens hetzelfde, traag, droomerig, inert, droevig.

Lees Kant, Analytik des Erhabenen.

zondag 25 april

De eerste voorjaarsdag. Stil, zachte wolken uit Z.O. heerlijke zon. ▫ Wandeling met M. en de kinderen, Suze Bauer, Labberton, Sammy en Matje naar Nederhorstenberg, de Vink aan 't Gein en Weesp, van 10 tot 5½. Het begon groen te worden, de leeuweriken zongen, ik hoorde nachtegaal en koekoek en onderscheidde fitis en tjiftjaf. We speelden met de kinderen in een bootje op 't Gein. 's Avonds voelde ik mij physiek veel beter, en sliep ook bizonder goed. ▫ 's Morgens kreeg ik een heel lieven brief.

woensdag 28 april

Het is prachtig weer gebleven. Gister en van morgen warm. Van avond een kort maar zeer hevig onweer. Daarna stil, geurig, dampig. ▫ Maandag met Labberton naar Amsterdam. Arti gezien. 's Avonds at hij op ~~Tr~~ Bracht een aandoenlijk briefje mee. Ik las in Thomas.

Gister morgen met Herman de schuit uit 's Graveland gehaald. Gezeild en geroeid. Om 4 uur naar Laren gewandeld daar thee gedronken, om 8 uur gegeten. Toen Bauer.

Ik denk veel over mijn broos leven. Nog 15 jaar is al heel mooi gerekend. Dan kan ik veel tot beslissing zien komen. Want de eerste jaren van 1900 zullen gewichtig zijn. Maar wat zal ik innerlijk nog bereiken? En het valt zoo moeielijk te gelooven dat men afgesneden kan worden en het toch niet

verder gebracht hebben dan ik nu. Daar is iets in, wat er bij mij niet in wil. Toch gebeurt het natuurlijk telkens. Ik werk aan de redekunstige Grondslag. Maar niet vlug.

dinsdag 4 mei

Het is tamelijk koud, tusschen 50 en 60. Wel zonnig nu en dan. Maar toch maakt het me ongeschikt. Wind W.Z.W. ▫ Ik kan niet tot geregeld werken komen, ik viets maar en wandel. Er is ook schoonmaak. Gister was ik veel op [illegible] en was er gelukkig. Nu ben ik van daag veel beter. Zondag tennis, met een heele troep. Holsten/ Bauer, Veth, Gorters enz. Bij Miente Stoop gegeten met Chap. Gister de nieuwe paarden van Stoop mee afgereden. Het groen is mooi.

Lees een romannetje van A. Hope, nog al vermakelijk.

zaterdag 8 mei

De heele week zeer koud ± 50, met veel regen. Van daag iets beter. Winderig. ▫ Eergisteren vietstocht met Carry en Herman naar Barneveld en de Batelaar. De Landkolonie gezien. Natgeregend en weer opgedroogd. Anna Nairac gesproken (van den Boogaart). Het was vroolijk, de wegen licht en groen, mooie kleine hoeven, met witte gevel en rieten dak. Bloeiende vruchtboomen wierpen hun schaduwen op de witte voorgeveltjes.

Betsy is niet goed. Bij de nonnen ligt Manette Favauge. Lieve brief van Labberton.

vrijdag 14 mei

Na een tweede onweer is het nog kouder geworden. Elken morgen 45° of lager. Den geheelen dag regen of hagelbuien. Van daag is het eindelijk stil, maar nog koel. ▫ Ik heb niets gewerkt, het was te koud. Ik ben voortdurend in beweging geweest. Van en naar Hilversum geloopen en gevietst. Woensdag verjaardag van Hans. De grootjes, Jacqueline Bienfait, Matje, de Bauers, Sammy, Oom Ger. 's Middags wandeling om Bredius, in regenbuien en kou.

Betsy is weer beter, maar nog verkouden. Ik vind niet naar dat veel buiten zijn en dat veel bewegen, door regen. Ik voel hongerig en nog al flink. De kou deprimeert niet erg deze maal.

aant.

Ik lees Hiob, vertaling van Hitzig. Hoe prachtig. Boekjes van den Amerikaan Burrough. ▫ Jo Kipp logeert nog, verveelt me nog al.

donderdag 20 mei

Het is nu echt Pinxter weer. Zonnig droog, N.O.wind met heirook, stoffig. Hardgroen loof en roodachtig zonlicht. Gewaai, overdag warm en 's avonds koud. 's Morgens 8 uur 62°. ▫ De temperatuur is Zaterdag al wat gestegen. Zondag was het vrij lekker, met koude wind. Gewandeld met Thijsse en Heimans, met Martje, door de Ankeveensche plassen, de Gog en de Dammerkade. Boschrietzanger gehoord, rietzanger, rietgors gezien. Leucoien en waterklaver gevonden. Ik was in wollen trui en vietspak. Volgende dagen veel in Hilversum geweest om Manette. Veel gevietst en geloopen. Gister had ik het te koud en nu heb ik hartpijn. Maar ik ben niet hypochonder. Ik voel eer opgewekt. Mijn Gidsstuk heb ik voltooid, en ik was er mee in mijn schik. Van daag heb ik aan de Red. Gr. geschreven, die is bijna af. Morgen ga ik voor Betsy naar Aken.

vrijdag 21 mei

Prachtig meiweer, nog koel. ▫ Spoorreis door Limburg, mooi en heerlijk. In Aken met de familie Fercken gegeten. Tocht met Karel en Cateau naar de Lousberg. Depressie. Heftig maar kort. 's Avonds in de Kurgarten, muziek, familie Kirchman, fräulein Eichman. Officieren, trompetten, gesprek met Karel in de vestibule.

Zaterdag. Veel koeler. Bezoek aan den Frankenberg. Toen aan den Dom. Dit was het glanspunt van den tocht. Ik ben gegaan als een bedevaart naar 't graf van Karel den Grooten. De kerkschatten en reliquieën gezien. Vreemd dat weinigje schoonheid en romantiek, onder die berg van moderne banaliteit en poenigheid. ▫ Lange reis terug, maar me niet verveeld. Toch met een droevig eindgevoel. Betsy en Carry aan 't station.

Vandaag, Zondag 23, veel kouder. Op [illegible] koffie gedronken. In 's Graveland op Berg en Vaart geweest. Getennist. Het is koud en regenachtig en ik ben den heelen dag down. ▫ De pijn in mijn borst was kou, het vietsen in het dunne vietspak in de koude wind. Ik transpireerde wat 's nachts en toen was 't weg. Ik voel nog al veerkrachtig en sterk. Haast nooit moe. Toch verlaten de hartgevoelentjes mij niet, of liever het m.m. ▫ Ik ben blij dat ik aan Keizer Karels graf geweest ben.

aant.

vrijdag 28 mei

Heden echt normaal zomerweer, met frissche westewind en wolken 60° a 65°. ▫ Gister een prachtige dag. Met Thijsse en Heimans van 9 tot 3 in de Naardermeer met Hans en Martha. Bij de Lepelaars geweest, hun jongen op 't nest gefotografeerd, nesten van sterntjes, kokmeeuwen, roode reiger, meerkoeten gevonden. Gewandeld naar Muiderberg en Muiden, langs de dijk. Het weer was stil en warm, nu en dan regendropjes, een heerlijk, wazig zonlicht. 't Slot Muiden van de noordkant, in de vochtige weien. De witte orchidee. De klauterpartij op en onder 't hek. Vietstocht terug.

Eergister een droevig bezoek in H. Gister een lief maar treurig briefje.

zondag 30 mei

Warm, zonnig, zomer. ▫ Voor 't eerst gebaad. In de gloeiende zon getennist. Er waren de Holsten, Gorters, Sluiters, 't Hooft, Wally Moes, Jan Veth. ▫ 's Avonds met Martha, Jo en de jongens naar de hoek van 's Graveland gewandeld. Langs de vaart. Het was prachtig. De kinderen in 't hooge gras. Irissen geplukt, stil, warm weer, de donkergroene boomen van Zwaenenburgh tegen de staalblauwe Oosterhemel. Bij 't teruggaan de nachtzwaluw hooren ratelen, en hem gezien, vleugelklappend om mijn hoofd.

Martha den heelen dag erg knorrig. Ik heb niets van H. gehoord.

woensdag 2 juni

Nog even mooi weer, warm. Gister avond 70°. We drinken thee op 't grasveld. ▫ Ik begin weer dezelfde hooi-catarrh te krijgen als verleden jaar. Uiterst lastig. Van daag in Amsterdam. Ik ben zeer ontevreden met mezelf. Van werken of studeeren komt niet, er is te veel rommel. Warmte, niezen, lusteloosheid. Tennisspelen. De zomer is mooi, en niet anders dan hij moest wezen. Maar met mij staat het slecht.

donderdag 3 juni

Van morgen vreemd, heerlijk weer. Eerst heel grijs en doodstil, broeiend, met rommelend onweer in 't Noorden. Toen om 10 uur geweldige regen, zonder onweer, tropisch. Alles begint nu snel te bloeien. De roode papavers, de rozen, de digitalis, de escholtzia.

vrijdag 4 juni

Zeer warm, maar heerlijk weer. ▫ Koffiegedronken op Berg en Vaart bij de 4 maegden, de meisjes Dekker en Hoogendijk. Wilde tuin, huis als de Hoorneboeg. 's Avonds Tennismatch.

zaterdag 5 juni

Bewolkt, af en toe regenstof, den heelen dag. ▫ Om 11 uur naar Putten met Martha en de jongens. Tasschen vol boterhammen en sinaasappelen. Bij Putten in het bosch gegeten toen gewandeld naar Drie, en toen door het Speulderbosch naar Houtdorp, van daar op de vlakte van Uddel, halt aan 't Uddelermeer. Van daar naar Elspeet, waar van Oordt ons vond. Gelogeerd bij Mouw. ▫ Droevige nacht. Ik huilde zoo hard in mijn droom dat ik dacht dat Martha 't hooren zou. 's Morgens diep verslagen. Heimwee naar huis. ▫ Maar op die verslagenheid entte zich een natuurgevoel, zoo sterk als ik 't nimmer gehad heb, zelfs als jongen niet. Ik verliefde in de bosschen, in het Woud, en in de eenzaamheid en wildernis. ▫ Ik zag een huttenkolonie in het Vierhoutensche bosch, en ik heb nu nog maar een ideaal, mijn leven door te brengen in zoo'n hut, in dat bosch. ▫ Dien middag aten wij bij de van Oordts te Nunspeet met Frank en Stanny. Maar het hunkeren om weer op marsch te zijn in de wildernis. En de spijt toen het uit was, en de villaatjes weer kwamen en de ellendige pinxtermenschen. ▫ De jongens liepen wakker mee. Maandag lieten wij ze bij Frank en liepen niet ons drieën, Martha, van Oordt en ik langs de Hierdensche beek door 't Leuvenumsche bosch, tot Ermelo. ▫ Wij werden vaak nat en droogden weer op. Ik ben niet moe geweest, geen moment. Ik heb geen enkel ziekelijk gevoel gehad. Ik voelde mij volmaakt gezond en sterk, en hoe langer hoe beter. Ik was dun gekleed, maar practisch, en kreeg steeds natte voeten en natte kleeren, zonder dat het mij hinderde. ▫ Thuis verbleekte het als een droom, maar laat diepe sporen achter. Ik vond droevige brieven.

woensdag 9 juni

Zeer koude dag, regen, 55°. Harde wind. In Amsterdam geweest.

vrijdag 11 juni

Gister verbeterde het weer plotseling en van daag was het ideaal zomerweer. Zonnig en warm, met koelte. 's Avonds doodstil en helder/ met

maneschijn. Iets dampig. Gezwommen en thee op 't grasveld. Gras gemaaid. Veel niezen en snuiten. ▫ Ada van Heiningen is er.

Ik doe niets. Er komen nog al weer veel patiënten en dat neemt mijn tijd weg. Een vrouwtje met kanker in de borst, door haar docter niet ontdekt.

Ik heb bloemen naar H. gestuurd en ik voel mijzelf meestal een onwaardige en miserabele beroerling.

zondag 13 juni

Hetzelfde prachtige zomerweer. Volle maan. Gister vochtig 's avonds, van daag niet. ▫ Boottocht met Ada en Martha en de jongens naar Ankeveen. Gezeten aan het herbergje. Toen naar 's Graveland, bij de 4 maegden. Zonsondergang in den wilden tuin. Een levendig en gedistingueerd gezelschap. Dames Dekker, Hoogendijk, de heer en mevr. Cranenburg, de hh. Dekker en Manger Catz. ▫ Paultje sprong bij vergissing in een sloot. Kreeg een cape om, bloote voeten. ▫ Een menigte waterlelies. Landing op het rietlandje onder de wilgen, elzen en esschen. Om 9 uur thuis. Goed briefje van B.

Gister avond bij de oudelui in Haarlem. 's Avonds van de spoor komend, naar huis loopend langs den Achterweg, hoorde ik op eens de muziek van mijn nieuwe boek. Toen wist ik: zóó moet het zijn. Niets als 't geluid, het timbre, het accent van 't proza. Dit houd ik nu vast en het versterkt me.

maandag 14 juni

Hetzelfde weer. ▫ O de onzekerheid! - Begreep ik maar. Het is verward en duister. Ik ben ziek van ziel. En toch voel ik de schuld en de verantwoording. Voelde ik nog maar dieper, voelde ik het nog maar heviger. Ja eenigszins dankbaar ben ik, als ik het zoo intensief voel als hedenavond. Bij al de angoisse die het geeft. ▫ O mijn God, leer het mij dan toch, leer mij dan toch. Leer mij hard, spaar mij niet, maak mij wijzer. ▫ Ik ben zoo machteloos en zoo verslagen en zoo onwaardig.

vrijdag 18 juni

Eergister verandering in 't weer, wat regen. Vandaag veel regen en wind, van morgen weer 55, van avond zoel. ▫ Van daag mijn neus aanmerkelijk beter, zoodat ik ook beter slaap. Ik corrigeer druk proeven van mijn

tweede Gidsstuk, en van de herdruk van de 1e bundel studies. Matje kwam, en was lief voor me. Het deed me zoo pijnlijk en droevig aan. Ik heb geen woorden. De dood heeft zijn prikkel nog.

maandag 21 juni

Eergister, Zaterdag middag om 5 uur was het 50°. Storm en regen. Gister bedekt en nog koel, maar stil. Vandaag weer heerlijk weer 65°, bedekt. ▫ Vandaag kwam Carry, en ging met rozen, sulfonal, en een briefje terug. Ik leef nu betrekkelijk rustig, maar het lijkt er nog niets naar. Vanavond met de jongetjes op de kermis, later nog met Ada.

Mevrouw de Waard consulteerde mij. Ik was zeer geïnteresseerd en ook verbaasd. Een gemarkeerd karakter, dat zich duidelijk uitdrukt, naar 't mij scheen zeer rechtuit en eenvoudig, lijdend op een weinig banale wijze. Een vermoeden van niet-aristocratische afkomst.

maandag 28 juni

Het was de vorige week zeer warm, Donderdag vooral, zonnig en heet. Vrijdag bij koeler weer, bedekte lucht en N.O.wind reed ik met de viets over Uithoorn en Leimuiden naar Noordwijk. Het was een mooie tocht. Het landschap scheen nog mooier dan de vorige maal en het ging vlugger en minder vermoeiend. En ach de weemoed, het zien komen van Noordwijks landschap en weten er is daar nu niets meer als doode herinneringen. Ik dronk melk in Uithoorn en reed de Amstel langs en de Drecht. Ik sprak Albert en Paul Addens en juffr. Meyners. Zaterdag een zeebad, vietstocht naar Haarlem. 's Middags thuis.

Donderdag, op de heetste dag, wandelden wij naar Laren om de St Jansprocessie te zien, met de Bauers. Het was een leelijk en treurig gezicht.

Zondag was ik op villa Aersum en praatte met mevr. de Waard en dronk er koffie met haar en haar dochtertje. Er was iets aardigs in het huisje met de ouderwetsche meubeltjes, lage kamers, rozen op tafel. Een echt ouderwetsch zomerhuisje.

's Middags aten Herman en Wies en Rik en Jet bij ons. Het had geregend, een kort onweer en het was toen zeer geurig en vochtig-zoel. Wij zaten tot half elf op 't grasveld. Bespraken de verkiezingen met de overwinning der socialisten. 's Middags was de tennis match geweest.

Van daag bij J.H. in Ermelo. Een diepe indruk van dat herstel. Dat

aant.

zalige gevoel weer helderheid en vastheid te zien, waar die droevige verwarring geweest was. Het was heerlijk en aandoenlijk. Het was ongewoon vochtig-warm, tropisch weer. Soms wat regen, doodstil. 75°.

Daarna weer beter gevoeld hoe mijn nieuw boek zal zijn. Wel proza, en verhalend. Maar toch in dramatischen bouw, met groote breede lijnen. De eenvoudige, klassieke bewegingen van een vrouwenleven, tot het uiterste beproefd door zwaarmoedigheid, zonde, sensualiteit, waanzin, en toch met den triomf van den Dood over den Dood. ▫ Alles breed en typisch. Geen uitzonderingsvormen. maar het algemeene en typische. ▫ De waanzin na een bevalling.

woensdag 30 juni

Nog steeds heerlijk zomerweer. Vochtig en warm. Tusschen 70 en 76. Gister hevig onweer. ▫ Karel kwam gister den heelen dag. Het was zeer warm en wij praatten in de koele salon. 's Avonds reden we met een rijtuigje naar Berg-en-Vaart, en schuilden daar in 't prieeltje voor 't onweer. De 5 meisjes zeer vriendelijk, staken al de kaarsen op.

Van morgen in Amsterdam. Dat eigenaardige vochtig warm-koele weer, dat zoo heerlijk voelt. Zooals 't in Parijs was in 89, en in Harlingen op een morgen in 85.

Morgen reis ik naar Noorwegen. Ik verwacht niet veel. Ik voel mij de laatste dagen echter veel serener.

maandag 5 juli

Helleland in Noorwegen. ▫ Op mijn kamer in Gladsheim. Het is koud weer. N.wind tusschen 54 en 58°. Wolken maar geen regen.

Donderdag vertrok ik naar Haarlem. Daar bezocht ik tante Annet op haar sterfbed. Ach, het arme leventje. Ik voelde er thuis en weet dat mijn bezoek goed deed. Zij is nu misschien al dood. ▫ 's Middags at ik bij Croll, met Vr. Titsingh. De Crolls en van 't Hoff en zijn vrouw deden ons uitgeleide. Mist bij uitvaren tot Scheveningen op dek, de zee kalm. Nacht redelijk. Den volgenden morgen geen eetlust, den halven dag gedommeld in mijn kooi, hooge zee, maar 's middags mooi weer. 'S avonds gauw wat melk en beschuit gegeten en dat er in gehouden. Zaterdag nacht hevig slingeren, maar gevoel van beterschap. 's Morgens weer minder, guur, slecht weer. Toch ontbeten, en bij 't diner goed gegeten en dat goed verdragen. 's Avonds kwam iedereen bij. Komieke Franschman die stukken

uit Wagner zong. Mr. Ronjat. Hij sprak Hollandsch, Noorsch, Duitsch, Spaansch, Italiaansch en Engelsch, alles met zeer goed accent. Aankomst in Stavanger. Stortregen. Schemerdonker, alles glimmend, dommelig, armoedig. 't Was 11 uur, maar precies een vroegen morgen. Wandeling door de stad met mevr. von Tanger en haar zoon. Dom en park gezien. In 't hotel gezeten. Een dikke jonge Noor die twee flesch Champagne dronk.

(Aan boord mij geërgerd over Hollandsche poenen van goeden stand, drinkers en grove vuilbekken, Maas Geesteranus en Lette). Ik sliep goed in Stavanger, maar was moreel slecht. Dat werd 's morgens beter, in het rustige zonnige Zondagsstadje. Lekker weer. Spoorrit naar Ekersund. Een geweldig bar en woest landschap. Naakte, grijze rotsen. De zee spatte het witte schuim hoog op. Walborg met 2 kariolen aan den trein. Rit naar Helleland. Lange weg door een bar maan-landschap. Na 't eten hier met Thorwald en Walborg gewandeld. 't Weer koud en winderig. Prachtig is het hier. 's Avonds nog een eindje de bergen opgewandeld, tusschen de berken, de varens en de gagel. De witte duiven wandelden door het lichte, zonnige huisje. 's Avonds gepraat en muziek gehoord.

Van morgen, na een goeden nacht, alleen de bergen in. Het water ruischte om mij, en de bonte kraaien krasten. Ontbeten, geteekend en houtgehakt. De eenige zorg hier is, dat ik zoo ver van mijn kinderen ben.

Maandag de tweede dag (5 Juli) aan mijn verzen geschreven, dadelijk, en zeer gelukkig gevoeld. Gegeten melkpap, aardappelen, sla en snijboonen, biest-pannekoeken. ▫ Na 't eten wandeling met Thorwald en W. in Vindal, de overkant, over de rivier, zijn bosch. Viburnum, lijsterbes, elzen en berken, 3 soort boschbessen. De kranten gelezen en om dat verre leven wat gelachen. In Bjornson gelezen. En na 't avondeten was het heel goed. Toen las Th. voor uit Hiob, het hebreeuwsch, en uit het Hooglied. Deze twee troffen mij diep.

> De bergwerker die schatten vindt
> maar de wijsheid wie vindt haar?

en het doodenrijk zegt

> wij hoorden van haar een gerucht.

En Sjoelamita, een der vrouwen van Salomo die haren vriend den herder betreurt.

Ook las hij Genesis voor in 't Hebreeuwsch. Het was een mooie avond.

aant.

dinsdag 6 juli

Derde dag. Goed geslapen, maar steeds het gevoel van bergen te klimmen en met steenen neer te rollen. Eerst houtgehakt. Toen wandeling met Th. langs het meer Brynningsvan, en alleen in de grootsche eenzaamheid. 's Middags was ik koud en moe en kon niet werken. Ik ging daarom maar slapen. Daarna in ‘Prometheus gebonden’ van Aeschylos gelezen. Na de koffie gingen wij, Walborg en ik Thorwald <te> gemoet. Wij liepen tot Tengesdal en vonden hem bij het vrouwtje, dat haar man verloren had. Zij huilde met haar hoofddoek over de oogen. Wij moesten brood eten en melk drinken uit één groote bak. Vroolijke wandeling terug. 's Avonds speelde en zong Walborg ‘over de høie Fjaelde’ en ‘Jeg lagde mig saa sidlig’ - Ingen har jeg elsked

woensdag 7 juli

Vierde dag. Even slecht weer. Memorabele tocht naar Ekersund met de twee paardjes. Boodschappen gedaan, hengel en trui gekocht. Met de heer van Heel en Aagot terug. Walborg en ik op de hotskar. Noodweer. Aagots paraplu sloeg om, wij werden allen door en door nat ondanks regenjassen. Het was zeer opwekkend en vroolijk. Zalm gegeten. Des middags brieven geschreven en gewerkt aan de Grondsl. v. Verst. Na 't avond<eten> gezellig bij elkaar gezeten in de salon, bij een berkevuurtje. Aan de koffie bezoek van de drie boeren.

donderdag 8 juli

5^{e} dag. 's Morgens forellen gevischt met Thorwald in de boot. Maar 3 gevangen. Steeds regen en kou. Ik loop in trui, punjo, korte broek, kappen en vetleeren schoenen, en heb geen last van kou. Na 't eten correspondentie voor 't handelsblad geschreven, na de koffie houtgehakt. Toen met ons allen een wandeling, Thorwald tegemoet. Het weer was wat opgeklaard, het was stil, de maan scheen boven Glitner. Breed stroomde de volle rivier tusschen de rotsen, op het meer honderden kringen van forellen. De steile Trudvang in de verte. Tot elf uur waren we buiten. Temp. 48°.

aant.

vrijdag 9 juli

6e dag. Gestadige regen, minder wind, Z.W. Voor 't ontbijt 2 forellen gevangen. Toen houtgehakt en verzen geschreven. Voor 't eten een wandeling met papa van H. en Walborg. Na de koffie gereden naar Egersund, ik mennen Thorwald achterop, de van Heelen in een calèche uit Egersund. Wij brachten ze naar den trein, deden boodschappen, haalden brieven, en reden langsaam en vroolijk terug. Weer 't zelfde, maar weinig regen. Na 't eten lang gepraat met Walborg en zij speelde, lieve stukjes van Röntgen, en eigen fantasie. Ik sliep goed.

zaterdag 10 juli

's Morgens brieven van Martha en Betsy. Ik was zoo rein en sereen geweest in mijn gedachten den laatsten tijd, maar toch voel ik mij innerlijk lang niet beter. Aan S & W. 2, III gewerkt. Aan 't eten (rijstebrij zooals altijd Zaterdags, daarbij hoort haring toe) Ole Bugeland, de schoolmeester, die Thorwald kwam troosten over 't misnoegen dat zijn preek had opgewekt, over de eenheid van alle religies. Tegen mij zei hij 'ik ben blij u gezien te hebben', 'de er saa snilt at sehe Udlander', die zijn hier niet veel. Na de koffie wandeling met Walborg over de brug naar Aarrestad. Een 'Kaffe og Spise' gezien, de landhandler. N.wind, koud, maar weinig regen. 's Avonds goede gesprekken met Thorwald over geheel-onthouding, en 'das Böse meiden'. Wat is das Böse? Ik denk voor mij: in mijn leven ben ik in andere dingen zóózeer ten achter, dat die makkelijke braafheid van geen wijn drinken en niet rooken of vleesch eten eigenlijk niets beteekent. Dat past niet bij de rest.

zondag 11 juli

Van morgen voor 't eerst een geheel blauwe hemel. Nog koude N.wind, maar lekker warm tegen de bergen. Op de steenenval geklauterd, Prometheus gelezen. Walborg speelde en zong de liederen uit Lioba, toen ik thuiskwam, door haar gemaakt. Het roerde mij, ze wist niet dat ik luisterde, en ik sloop schreiend weg. Van nacht heel droevig van Betsje gedroomd. Ze lag in een groot hospitaal en was doodziek en ze keek mij droevig aan met haar zachtste oogen. Er was een vreemde, harde docter bij haar.

Thorwald ging naar Orsdal. Na 't eten maakten Walborg en ik een groote wandeling, en bestegen den hoogsten berg van de omgeving, door haar

aant.

Himminsbjurgi gedoopt. Een geweldig uitzicht, diep blauwe meren, de zee in de verte. Een onbegaanbaar voetpad terug, door het muir (turf) waarin je wegzakte, en over steile steenen en rotsen. We kwamen aan een afgelegen erf, Omdal, vroegen den weg, en de heele familie begeleidde ons, klapper, klapper op klompen over de steenen. Ze waren allervriendelijkst, plukten boschbessen voor ons, en lachten erg. Eling Swensen heette hij. We kwamen door 't bosch van Vingolf terug. 's Avonds met Valborg gepraat. Thorwald sliep in Orsdal. Nacht slecht, afschuwelijke droomen, mijn demon die mij belaagde. Kitty en de klauw uit de rots. ▫ 's Middags goed gewerkt. Ook nog houtgehakt.

maandag morgen 12 juli

Prachtig weer. Na het ontbijt reden we weg, Valborg en ik met Glad voor de kariool, provisie mee. Eerst naar Bjirkrem, toen verder langs een heerlijk boschwegje naar 't groote Orsdalsvan. Toen 2½ uur geroeid, met de Lensman en de oude Jacob, tusschen de hooge rotsen over 't meer, wind mee. In Orsdal weer een half uur loopen naar de school. Thorwald gevonden bij de oude Johannes die 2 dochters verloren had, door den bliksem gedood 14 dagen geleden. Daar gegeten, vier soorten melk en kaas, week flabrod en melk uit een tobbetje. Naar de school, de rivier over, naar het logies van Thorvald, weer gegeten, dikke melk met koeken. En niemand wou iets van ons aannemen. Lang gesprek met de pedante schoolmeester uit Bjirkrem. Weer terug geroeid, bij de avondstilte (eerst nog het zieke kind bezocht.) Jacob klauterde tegen de rotswand, om een saxifraga cotyledon te plukken. Ook hij wou geen geld aannemen. De dag was zoo gezellig geweest, zei hij. Toen nog Linnaea gevonden, en bij heldere nacht en maneschijn om 11 uur naar huis gereden, hard, met het frissche paardje, ik gemend. Th en W. achterop.

dinsdag 13 juli

Beter geslapen, kalm gedroomd. Moe van 't roeien en wandelen. Gezwommen in het meer. Van daag warm, 70°. Hooi-oogst, ieder in de weer. Haverpap (net chocola) en dikke melk. Ik voel moe. Correspondentie tot het eten. Toen geslapen onder de rots. Na 't eten gehooid van 4 tot 8, heerlijk. Daarna avond-eten, en toen met Thorwald de boot door de rivier gesleept naar 't meer. Forellen gevischt maar niets gevangen. Heerlijk op 't water.

aant.

woensdag 14 juli

's Morgens altijd loom, maar goed geslapen. Eerst meditatie aan het beekje bij de groene steenen. Toen brieven aan Hdbld. en Thijssen. Toen allen gebaad, eerst ik, toen Th. en V. Na 't eten geschreven tot de koffie, toen weer vlijtig gehooid tot 8. Na 't avondeten prachtige roeitocht op 't meer. Daarna nog muziek van Walborg. Even prachtig weer.

donderdag 15 juli

De post met veel couranten en brieven. Twee heerlijke brieven er bij. 's Morgens correspondentie en couranten. Het regent maar is zoel en drukkend. Na 't eten en koffie met Valborg naar Elias gereden, een teringlijder in 't laatste stadium, hem jam gebracht. De kariool omgegooid, maar geen ongelukken. Calla gevonden. Na 't avondeten wandelingetje met T. en V. naar den husmand Peer. Ik voelde niet heel lekker. En iets heimwee, door die brieven.

vrijdag 16 juli

Heel warm. Ik ben 's morgens akelig loom en moe, als om geen voet te verzetten. Prometheus gelezen bij de beek. Dat maakte diepen indruk. Langsaam aan opgeknapt. Verzen geschreven. Gebaad. Na 't eten bij steenen tafel gezeten met Prometheus. Gehooid, gehakt. Na 't avondeten (met den Kjöbmand Olestad uit Egersund) op 't meer geroeid. Heel vroolijk en genoegelijk. Valborg in 't water gevallen. Narthecium gevonden.

zaterdag 17 juli

Even warm, maar veel beter geslapen en van morgen minder loom. Brief van B. Geantwoord en andere brieven. De dag overigens hetzelfde, veel gehooid. 's Avonds een bergwandeling. Rupebeer gevonden en gegeten.

zondag 18 juli

's Nachts het koud gehad, en gevoeld of de ramen beslagen waren. Pijn in den schouder en hooi-neus. Den heelen dag afwisseling van loom en onplezierig en dan weer zeer vrij en gelukkig voelen. Naar de kerk geweest,

2½ uur duurde het en ik was er rustig en het hinderde mij niet. Ik vond Thorvald lief en sympathiek in zijn bedrijf als dominee. Na 't eten kwam een gebrekkige man en die werd hier onthaald, gevoerd door de meid, en hij mocht binnen zitten en de kinderen kwamen, en hij kreeg een boek mee, en reed in de kariool naar huis. Hij was zes uur komen kruipen, wel 15 K.M. ver. Hij was erg dankbaar. Ik was aangedaan. Thorvald deed het zoo eenvoudig en natuurlijk, zonder zelf aangedaan te zijn. 's Avonds gepraat over Thorvalds preek. Tegen het raisonneeren en dogmatiseeren, dat hier algemeen is.

maandag 19 juli

Weer zeer warm. 2 brieven van Martha en drukproeven. Maar ik blijf me onlekker voelen in deze warmte hier. Soms wil ik maar naar huis. Maar ik voel dat ik alles veel gelijkmoediger draag, en dragen zou wat kwam. Philoktetes gelezen van Sophocles. De Red. Gr. gecorrigeerd en verzen geschreven. Toen zwaar hout gehakt, 's avonds mooie wandeling, boschbessen gezocht. Daarna over de Red. Gr. gepraat.

dinsdag 20 juli

Het heeft geregend en is frisscher. Ik voel me van morgen veel vlugger en ben zeer tevreden. Ik ben besloten Vrijdag van hier te gaan. Ik zou het hier best uithouden, hoe lang ook. Maar ik verlang ook naar huis, het is nu net prettig geweest en ik ben opgeschoten met mijn werk. Nu vind ik alles thuis weer goed, en ik krijg nog een zomertje toe. Aan tafel gezegd dat ik wegging. Dat vonden ze zoo naar. Gehooid, gehakt, wandeling. Gepraat over Red. Gr. De teringlijder is dood. Hij dacht aan Jezus en de O.V.

woensdag 21 juli

Goed geslapen. Maar gedroomd dat ik krankzinnig was. In alle details en finessen. Ook het weerzien van B. gedroomd. Een brief II aan 't Hdlbld. geschreven. Gehooid. Electra gelezen op den steen. 's Avonds op het grasveld gezeten. Heerlijk weer.

donderdag 22 juli

Van nacht zachten regen. Ik droomde van hagel en sneeuw. Ik kneedde de koele sneeuw met mijn handen, in de Vlietlaan. Verkwikt wakker maar altijd gonzen in 't hoofd.

vrijdag 23 juli

Bij goed weer 's morgens 9 uur naar Egersund vertrokken. Mevr. Isaachsen en dochter gezien. Iets onaangenaams in het gevoel dat ze minder goed soort waren, en tevreden dat ik besloten had weg te gaan. Walletje erg spijtig. Reis naar Stavanger. Stavanger vervelend, geloop om cadeautjes, moe.

zaterdag 24 juli

Vroeg op, lekker stil weer. Ingerid opgewacht. Noyon. De toeristen, frls Bicker, s'Jacob, Leebrecht, Lambolte, Marcotte, dr Klein, en nog eenige dames en poenen. Eerst stilte en mooi weer, toen mist, ringspelletjes en schaken met den Rus Batiouchkof, nog al vroolijke stemming. Toen 's nachts mist, stoomfluit, gekleed geslapen.

zondag 25 juli

Helder, gelezen Oedipus op Kolonos, Hippolyt, meer beweging, maar de zeeziekte goed beheerscht. Monologen en vroolijkheid op dek.

maandag 26 juli

Ruw weer, harde tegenwind, goed geslapen, mooi inkomen van de haven, wegrijden in Rotterdam met de Noorsche vlag. Heerlijke reis naar Hilv. Heerlijke ontvangst. Dinsdag in Hilversum en Bussum. Woensdag in Noordwijk.

vrijdag 30 juli

Dennekamp te Bussum. Prachtig weer. Nu ben ik wel in de gelukkigste tijd van mijn leven. Nu vind ik dan toch een zegen en een genade, zooals ik die niet had durven hopen, en meer dan ik verdien. Ik logeer nu al sints

aant.

Maandag op ♄☌☽ met het groote valies. Gister Kea's verjaardag gevierd op Valkeveen. Nu gekomen op mijn ‘kantoor’ om te werken, maar mijn domicilie gints. Het is alles zoo heerlijk en goed, en ik voel zoo rustig, zoo dankbaar en vredig, zoo gezond en hoopvol. Nu heeft zich ‘alles ten goede gewend’, en niets kan dit meer te niet doen, wanneer ik goed en sterk blijf. Wordt mij dan toch alles nog vergeven? Het is te veel, meer dan ik verdien. Mijn weg ligt geëffend voor me, en de dood heeft zijn prikkel verloren. O ik voel die dankbaarheid jegens God, dat onbeschrijfelijke, dat Hij niet hard is, voor wie Hem blijft zoeken.

Ik ben vooral ook tevreden over het werk Redek. Grondslag. Dat is een machtige steun. ▫ Ik las Euripides, en zag met belangstelling zijn verschil met Aeschylus en Sophocles. Hoe hij moderner is en geestiger, en levendiger, maar ook minder grootsch, minder verheven en waardig. Minder groot en eenvoudig. Zijn Achilles is goed geteekend, maar een parodie. Zijn Agamemnon en Menelaus geen geweldige figuren meer. ▫ Ver staat zijn werk al beneden Prometheus Vinctus.

Wat heeft Noorwegen mij goed gedaan. Ik voel nu *niet*, alsof ik nieuwe beproeving noodig heb en verwachten moet.

dinsdagavond 3 augustus

Zeer warm. N.W.wind. Droog en stoffig. ▫ Bussum. Nu ben ik, na een week verademing en groot geluk, weer in het oude juk. Sinds gister is het alles stuk voor stuk teruggekomen. Moeielijkheden met B, een stuk van Jolles in de Kroniek, naast mijn huis wordt een villa gebouwd, patiënten, en zoo voort. Het is alles even naar, maar het doet niets te niet van de vorige week. Ik draag makkelijker en geduldiger. Het is alsof ik nu eerst weer recht thuis ben, van avond is Martha en Paul weer thuisgekomen, nu begint het oude leven weer. Maar ik heb de zachtheid van genade gevoeld en vergeet niet. Er is niets verloren.

vrijdag 6 augustus

Prachtige avond, zoel en geurig/ maneschijn. ▫ Met mij geducht beroerd. Dat echte, eigenaardige van tot niets te komen, dat leege dagen maakt. 's Morgens werk ik wat, maar met de rest van den dag is het mis. Prikkelbaar, poenen om 't huis, geldgetob, geen activiteit die verlicht. Ik voel behoefte aan het geregelde physieke en intellectueele werk, zooals het was. Ik kom tot niets, alles staat mij tegen.

zondag 8 augustus

Eerste regendag, maar zoel en verkwikkend. ▫ Gisteren kwam het tot een toppunt. Ik was in Amsterdam, op de bibliotheek ging het nog al. In Timaeus gelezen. Het was er stil en rustig. Maar de avond was bar, zelfs een krantje was me te veel. Ik zat maar te suffen. Toen heb ik negen uur aan één stuk geslapen en van morgen was ik veel beter. Van middag wandeltje met Martha. Zij is gelukkig voor haar doen erg goed. Ik ben nog ver van goed, maar ik kan weer wat uitvoeren.

woensdag 11 augustus

Steeds heerlijk warm weer. Ik ben wel veel beter, nu en dan zeer goed. Ik kan mij op eenmaal, onverwacht, blij en rustig voelen, ondanks alles. Gister gesprek met Herman over 't Gidsstuk, en brief aan hem. Gister en eergister op de [illegible] geweest. Met Carry gevietst. Het heeft mij goed gedaan. Evenwel word ik nog zwaar belaagd. Als ik nu maar voelen kon zooals ik wenschte te voelen. Het is een formidabele strijd. Over mijn arbeid ben ik redelijk tevreden. Er komen veel patiënten.

maandag 16 augustus

Goed weer, 's avonds iets koeler. Gister veel regen. Vrijdag is B. den heelen dag op Dennekamp geweest, het ging goed. Gister ben ik met haar naar Rotterdam gegaan om Mary te halen. Met Willy. Eerst bezoek bij Marie van Leersum in het groote huis van Ruys op de Westerka. Uitzicht van 't balcon over de Maas met de lichtjes. Regen. Souper. Gelogeerd in Leijgraaff. Om half vijf op, gewandeld langs de Maas. Ontbeten.

Toen sliep zij op haar kamer en ik zat er bij. Dat was een zeer treffend en gewichtig moment. Daarna ben ik stil geworden. Rustig, diep rustig, maar stil en ingetrokken. Aankomst van de Olaf Kyrre. Wij zaten op de Vienna de Harwichboot. Mary's boot gezien. Spoorrit naar Hilversum. Van middag patiënten. Ik ben nog even stil en tot niets in staat. Het m.m. gonst in mijn oor. Moge de goede God mij nu helpen.

vrijdag 20 augustus

Drie dagen hevige regenbuien en wind. Tegen den middag meestal goed weer. Vandaag juist tegen den avond harde wind en regen.

De gansche week onder diepe impressie van Maandag. Het zonnige plein, gezien van uit de ramen van 't hotel. En het park langs den Maas-oever, de heftigste gezichts-stemmingen. Het kwartier toen zij sliep, de hoogste emotie. Ik heb nu dat eenzame, teruggetrokkene, waarin ik mij streng, goed en rustig voel. Heel vriendelijk ben ik dan niet. Thuis alles geheel in de oude, vrij sombere, toon. Ik heb het plan gemaakt voor een nieuw huis. Maar een fantasietje. Ik kan 't ook zonder. Anna van Prooyen is hier. Ik was niet heel lief. Ik lees anecdoten van Grieksche wijzen. Werk overigens niet.

dinsdag 23 augustus

Heerlijk weer. ▫ De sombere toon is nog verzwaard. Maar ik ben niet zoo ongelukkig. Het is in 't geheel niet zoo naar als vroeger. Ik ben alleen stil en ernstig. In mijn hoofd de mineur-wijze ‘Ingen har jeg elsked over hende’. Vandaag is Betsy naar Wiedenfelsen vertrokken. Gister avond was ik er, stil en wel. Zondag in Haarlem met de Engelschen. Zelfde stemming. Maar ik ben niet onrustig. Ik voelde gister of ik B. niet weer zou zien, maar dat was schijn. Ik was maar zoo ernstig. Ook niet of háár iets overkomen zou, maar alsof ik gereed was te sterven. En ik ben werkelijk daartoe meer gereed dan ooit. Dankbaar en rustig. Ik dacht gister/ verder dan nu zal ik het wel niet brengen, en zoo zal 't wel goed zijn, het overige laat ik aan God over. ▫ Bij 't inslapen denk ik: ja de dood is toch vreeselijk, want hoe naar is het al niet, dat bedrog der droomen, hoe treurig is het al niet dat men droomt en meent wakker te zijn, hoe veel heerlijker is dan niet het vaste, klare bewustzijn van ontwaken. Wij willen vast, klaar bewustzijn. De droomstemmingen zijn zoet, maar voor mij, den rijpen man, is het klare, harde dagleven zoeter, omdat het vaster en helderder begrip is. Ik lijd onder het droombedrog.

Labberton is hier.

maandag 30 augustus

Mooi weer, maar buïig, dikwijls hevige regens. Maar daartusschen zonnig en lekker. ▫ Vrijdag met Labberton, Mary en de jongens naar Zwaluwberg gewandeld, van Bussum heen en terug. De kermis, de mooie avond op de hei, gejoel achter ons. Martha naar Middelburg. Bezoek van drie wandelaars Lokhorst, de Stuwe en Mauve. Vandaag tocht naar Mui-

aant.

derberg met de Bauers, Lab. Matje en Willy. Herhaling van verleden jaar, mooie regenbui, lekkere zon, geroeid. Ik was stil, nu en dan rustig. Ik krijg lieve brieven uit Wiedenfelsen. Ik heb meestal nog iets jachterigs, zucht naar prikkel of verstrooiing, uitkijken naar de post en couranten, niet tot rustige studie komen, geen werk. Maar het is geen verdriet, geen slechte tijd.

zaterdag 4 september

Het weer is slechter geworden. Van daag scheen het eerst mooi, hoewel 54°, toen kwamen zware onweersbuien met regen en hagel. ▫ Labberton gaat vandaag weg. Gister was Kloos hier. Ik voer niets uit. Lees Marx. Ik wou dat B. terug was.

zondag 5 september

Zeer slecht weer, gister gestadig bliksem en donder en regen. Van daag een aanhoudende storm en regen.

Gisteravond in het noodweer naar villa Aersum gewandeld daar theegedronken en met mevr. de W. gepraat. Ik voelde nu vrij met haar, omdat er geen gevaar meer was. Wat ik voorzag was gekomen. ▫ Van middag naar Matje gewandeld, heen en terug door den regen. De dag overigens totaal verloren. 's Morgens koud en ongeschikt. 's Avonds slaap. In de Century gelezen over Colonel Shaud en den beeldhouwer St Gaudens. Ik vond daarin mooie dingen. Over Nero's inscriptie op het Parthenon. Verder in Job gelezen. In de N.Gids proza van Boeken.

dinsdag 14 september

Nu echt, mooi herfstweer. 's Nachts koud, beslagen ramen. Daags zonnig, 64° in de schaduw. N. of N.O.wind. ▫ Zaterdag is B. uit Wiedenfelsen teruggekomen. Ik wachtte haar in Arnhem op, na zelf een bezoek bij Wurfbain gebracht te hebben. Ik was heel blij dat ze terug was. Zondag was ik er en gister ook. Een mooie avondwandeling bij maneschijn. Martha is naar Ede, de vorige week ook 4 dagen. ▫ Van daag gaat het mij zeer slecht. B. zou komen maar ze kwam niet. Ik werd 's morgens driftig door het treuzelen van Paul, hij verzuimde school, en ik sloot hem in de logeerkamer op. Daardoor zelf zeer neerslachtig. ▫ Van der Goes is met vrouw en kinde-

aant.

ren in Gorter's huis. ▫ Ik schrijf een nieuw stuk over Irmenlo. Ik lees Marx. Zijn voornaamste ontdekkingen heb ik ook zelf gemaakt, natuurlijk onder onbewuste invloed van opgevangen meeningen. ▫ Ik ben minder goed dan 3 weken geleden, maar hopelijk herstelt het zich. Was ik maar weer aan goed werk.

woensdag 22 september

Slecht weer, heel veel regen, Wij stoken nog niet. Ik voel maar weinig gezond, erg gonzen in 't hoofd. ▫ Zaterdag op [illegible] geweest, maar er was iets van het oude en haar kwestie ‘aan wie het nu ligt’. Maandag was van Suchtele bij me, eenjong poeetje uit Haarlem. 's Avonds was ik op Aersum bij Landry en Mathilde. Het geval interesseerde mij bij uitstek. Nachtwandeling naar van Heel, en om een uur pas thuis. Zaterdag was ik bij Karel Thijm. Ik arrangeer de Studies. Overigens niets.

maandag 27 september

Sints eenige dagen prachtig, warm herfstweer. Stil, zonnig. ▫ Zeer stil en somber gestemd. Na een lieve middag in H. kwam Zaterdag avond een kleine moeielijkheid, en daarover nu brieven van het voor mij naarste soort. Nu voel ik mij dan zoo eenzaam. Gevietst met Martha, een sombere tocht. Den geheelen avond wee hartgevoel. Bezoek van Landry. Voor anderen ben ik dezelfde rustige, opgeruimde man. Zag de lieve B. maar wat zij deed. Maar zij kan 't niet helpen, het lief.

dinsdag 5 oktober

De geheele vorige week warm. Sinds Zondag slecht, eerst regen, toen koude N.O.wind, met heldere lucht. ▫ Een ernstige week, want het weeë hartgevoel duurde tot Zaterdag. Maar na 't bezoek aan Haarlem is het weg en het gonzen ook. Ik heb mij zeer ernstig op sterven voorbereid, en het gelukte wel. Ik was kalm en zou kalm gebleven zijn, al was het gevoel niet weggegaan. Ik had mooie gedachten en ook goede invallen over biologische zaken/ sympathie en symplastie. Ik schrijf het stuk over Artiest en Socialist. Gister een goede werkdag. Nu is Hans ziek en dat maakt mij beroerd. Ik lees Marx, en 's avonds Hajji Baba.

aant.

woensdag 12 oktober

Tamelijk koud, somber weer. Tegen den avond mooi, met mooie zonsondergang. ▫ Ik ben redelijk goed. Zaterdag wandeling met Thijsse en met hem op ⛴ Daar gegeten. Er waren een paar dagen moeielijkheden, maar het is vrediger opgelost dan vroeger. Zondag wandeling met de jongens en de honden naar 't vijvertje van Six. Maandag morgen even op ⛴ Van middag echt October wandeltje door de laantjes bij 't fortje aan de Karnemelksloot, met echt, rustig Octobergevoel.

Ik schrijf aan het stuk A. & S. Ada is er en Jeanne. Ik logeer bij Wies omdat Herman naar Londen is. Ik sliep er goed.

zondag 17 oktober

Sints eenige dagen prachtig zomerweer. Van daag den ganschen dag zonnig, helder en warm. Lichte Z.W.wind. 's Middags 70°, 's nachts 55. ▫ Vrijdag een heele dag met B en Matje in Amsterdam. Goed voor haar gekocht, hoed en manteltje. Schilderijen bij Wisseling. Diner bij Kras. Het was een mooie dag. Zaterdag met Martha naar Hilversum gevietst. 's Avonds op Aersum. Van morgen groote wandeling met Ada, Martha en de jongens, over Crailo, de Sijsjesberg, langs 't strand naar Valkeveen. Om 3 uur koffiegedronken, dat voelde prettig.

woensdag 20 oktober

Steeds zomer. 'S morgens wat mistig. Overdag prachtig. ▫ Het is het mooiste saizoen. Het landschap is onvergelijkelijk mooi. Gouden zon, helgeel, oranje, bruin loof, schitterend blauwe lucht. Alles weelderig, vochtig, zoel. Drukke werksaamheid in den tuin, heesters geplant, paden aangelegd, een kolenhok bij de keuken, een vijvertje gegraven.

Van middag met Betsy een lieve wandeling op de hoogte van 't Kruis.

maandag 25 oktober

Het weer is nog helder en mooi. Gister en eergister kouder met nog al veel N.O.wind. Steeds helder. ▫ Gister groote tocht naar de Vuursche en de Zwaluwberg, met Jeanne, Ada, alle Kruishoorners, Dora Hijmans en Landry, samen 11 menschen. Het was heel mooi, we zaten in 't bosch, en aan 't vijvertje bij de Vuursche. Vandaag gevietst naar Hilversum, Zeist,

van Zeist naar Utrecht en naar Hilv. en Bussum terug. Twee consulten, thee op ☥ Ada vandaag weg. B. had hoofdpijn. Ik voel mij physiek lekker na den tocht. Van nacht weer in 't eigen bed.

woensdag 27 oktober

Gestadig zomerweer. Stil en zonnig. 70° overdag 's nachts vorst. De boomen worden kaal. ▫ Gister in Haarlem, papa's verjaardag. Op ☥ gelogeerd. Betsy was gister hier met Mathilde de Waard.

zondag 31 oktober

Het weer blijft onvergelijkelijk mooi. 's Nachts vorst en wat nevel. Overdag volkomen klaar, zonnig en stil. Gister wandeling met B. naar de Holl. Rading. Gezeten aan 't vaartje bij de ondergaande zon, en het roodgouden loof. 's Avonds op ☥ Studies gelukkig af. Doeff maakt een register, en sprak met me over de tijd als 4^{e} dimensie. Het arme heilsoldaatje, juffr. Tydeman (tante Albertien), is gestorven. Vervult mij met doodsgedachten. Van avond Kloos zijn administratie overgedragen. Gewandeld met B. en de meisjes op Spanderswoud.

vrijdag 5 november

Met 1 Nov. 't weer veranderd. Grauw en koud. O.wind, droog. Tegen den namiddag dikwijls zonnig. Heden mistig en stil. Van nacht gevroren. Gister muziek gehoord bij Frouke in Haarlem. Veel op ☥ geweest. Van daag Herman's verzen met slechte voorrede. Hem een brief geschreven. Boeken's Dante-vertaling.

dinsdag 16 november

Het weer nog steeds mooi. Een dag regen. Nu helder, aangenaam, 's morgens rijp. ▫ Veel drukt een zorgen. Lansdorpgeschiedenis, lastig. Kloos weer gedronken. Een paar dagen moeielijkheden met B. Toen las ik in Nijmegen Woensdag. Maar dat is spoedig en heerlijk vereffend in een mooien dag (Zondag). Wandeling naar het vijvertje in de hei (Walden). Ze wachtte op haar kamer in het flanellen jasje. Bezoek van Lokhorst, Mauve en van Meurs. Rachel Aletrino heeft zich vergiftigd. Gister bezoek bij

Sam. Hij schreide, hand in hand met mij. Ze lag in veel bloemen. Ik knielde bij haar en bad. Vandaag was ik met Henriette in Cecilia en hoorde Straus' Tod und Verklärung, wat mij diep aangreep. 's Avonds was hier mijn moeder, Kloos en van Oordt.

zaterdag 4 december

Koel weer, lichte vorst. Er zijn hevige stormen geweest, en een dag 12 graden vorst.
Het gaat sinds een week weer slecht met ☥ . Mijn voorlaatste bezoek was Woensdag 23, toen was ik er 's middags en at B. bij ons, nare avond met v.d.H. Toen kwam ik er nog eens Zaterdag maar dat liep slecht. Lezingen in Leiden en Utrecht. Bij de Waard gelogeerd met Carry. Slapeloosheid. Nu weer beter. Heel even begin van werk, maar overigens ledig. De studies uitgekomen, brieven van Bolland, v.d. Goes e.a. Van daag Labberton gekomen.

maandag 20 december

Bizonder mooi, zacht weer, met heldere zon. Gister met open raam gezeten. ▫ ☥ is goed geweest toen weer slecht geworden. Zaterdag Israël in Egypt gehoord met Henriette. Labberton werkt in den tuin bij Dop. Slapen gaat de laatste nachten iets beter. Martha zeer somber. Ik was van morgen slecht. Lectuur van Eckhart deed mij goed. En nu begint mijn nieuw boek al vaster en vaster vorm in mijn hoofd aan te nemen, zonder dat ik er aan doen kan. Jeanne Fontayne. Het wordt, geloof ik, zeer ongewoon. Het zal toch vereenigen al wat ik oorspronkelijk bedoelde, in zeldsamen vorm. ▫ Ik tracht God een rustig hart te geven. En mij niet te verschrikken zoolang ik den wil tot het goede in mij vind.

31 december

Het heeft een paar dagen gevroren. Ik heb drie maal schaatsengereden met Carry en Martha, bij mooi winterweer, op club en meent. Nu is 't zeer zacht. Van daag mooi. Een wandeling met B. door landjes en bosch. ▫ Ik was gejaagd tot 't jaar om zou zijn. Nu is 't om. Een bizonder evenement is niet gebeurd. Maar ik begin in de laatste, allerlaatste dagen weer vredig en rustig te worden. Ik voel merkbare vooruitgang inwendig, in dit jaar.

Helaas, nog bittere momenten en zwarte vlekken. Maar toch met vaster hoop en dieper vertrouwen. Ik ben mijn nieuw boek begonnen. Maar ik voel vrij. Echter nog maar zelden boven Dood en tijd uit. Toch beter, beter.

God zij mij genadig. Ik zal niet aflaten.

[1898]

6 januari

Zoel, regen en wind. 50°. ▫ Ik durf nauwelijks beginnen. Ik heb zóó veel te zeggen. De gejaagdheid waarmee ik het jaar verwachtte is voorbij, en het evenement dat ik vermoedde te zullen komen is voorbij. Ik heb gevoeld wat hevige en levensgevaarlijke lichaamspijn is. Het verzet van alle lichaamsinstincten tegen het leven-bedreigende onheil. Het er als een kleine dwalende vonk boven uitzweven der innerlijke gedachte. Niet vreezend, maar ook niet wetend. Rustig, maar blind en onzeker. ▫ Als een al nauwer wordende tunnel, en in 't geheel geen licht-schemer vooruit. Begrijpen dat ik eens nóg verder zal moeten, en geen spoor ontdekken van de verwachte verklaring. Daarbij geen wanhoop, geen loslaten of ontmoedigen. Maar een diep besef van achterlijkheid en geringheid. ▫ Troost in de gedachte: ik hoef ook niet zooveel beter te zijn, zooveel verder dan al die anderen. Er sterven er dagelijks met minder uitzicht, minder begrip, minder verwachting, minder verheffing. ▫ Blij dat ik geen moment waarlijk vreesde, en ook wel niet zou gevreesd hebben al zag ik den dood gewis. Maar bedroefd dat ik toch nog maar zoo klein ben en zoo kort zie in het eeuwige. ▫ Gevolg: een dieper begrip van de veel grootere resignatie die noodig is. En een verhevener inzicht in de liefde van wie mij verpleegde. ▫ Denk, al heb ik mijn best goed gedaan en ben ik niet ontevreden op mezelf, het was toch maar een kleine proef. Want er zijn, zooals ik weet, heel wat heviger en langer lijdingen mogelijk. ▫ Hoewel ik zoo suf was, dat ik weinig merkte van mijn omgeving, behalve een lief gezicht bij mij, verliet mijn innerlijk denken mij nooit. En ik weet heel nauwkeurig hoe ik dacht: hoe zal God dit voor mijn goed bedoelen? Het is hard en wreed, maar toch liefderijk. En het zou nog veel/ veel harder kunnen worden en bleef toch liefderijk. ▫ Nu ik er door ben, voel ik natuurlijk wel hoe heilzaam en instructief het was voor mijn ziel. Maar al was ik er in gebleven, dan was het evenzeer zoo geweest.

7 januari

Nu is 't eigenaardig verloop der volgende dagen duidelijk. Gisteren weerzien van B. 's Avonds concert van Palestrina in de kerk te Utrecht. ▫ Gevoeld hoe ernstig ik was, en gedaald, door de onrust van B. Niet genoten van de plechtigheid der muziek. Bedroefd, met de alleenzijn-behoefte. ▫ Lichaam goed, zenuwen kalm. Vandaag, dwaasselijk mij aan een verhaal verslaafd. Het verhaal was frisch en gaf mij een idee. Het plan naar Cambridge te gaan. Maar het sleepte mij te ver. ▫ Toen dieper daling. Drift, onaangenaamheid en vernedering. Een brief van en aan B. Haar melancholie. 's Avonds Beethoven. En begrepen hoe alles mijn eigen schuld was. ▫ Hoe er heiliging, heiliging, heiliging van mij verlangd wordt. Reinheid, en rust, en plechtigheid over alle daden en wijding over alle uren van den dag. ▫ Arm, vergeetachtig wicht, dat ik ben. ▫ Heb ik er dan voor gezorgd? En verwonder ik me nu nog dat ik niet meer licht zag, in het doodsgevaar? ▫ En kan ik er niet beter voor zorgen, uur aan uur, met gestadig bedenken? Ken ik dan de rechte wegen niet, en de duizend wegen tot afdwaling? ▫ Zoolang ik niet beter zorg, blijft alles een hol weten, en wordt nooit warm levend voelen. ▫ Laat ik dan nu beter oppassen, en doen waartoe ik zoo duidelijk gedreven word. En God helpe mij - zooals ik tot nu toe wel genadiglijk geholpen ben. - Ja, voor 't eerst besef ik dit.

12 januari

Grijs weer. Niet erg koud. Eentonig bedekte lucht. ▫ Ik heb nu geen zorgen. Ik ben niet zoo bang meer voor mijn hart, of voor mijn gezondheid. Ik heb geen geldzorgen. De winter draag ik vrij goed, beter dan vroeger. ▫ Maar er is, na de verheffing van 't begin, een zekere vale daling gekomen. Het zal niet beter gaan, eer ik beter aan 't werk ben. En ik kan nog niet werken, omdat het meer tot rijpheid moet komen.

15 januari

Hetzelfde kille, stille, grauwe weer, zonder beweging of verandering. Een doodsche, grijze klok over de wereld, donker. ▫ Ik ben iets beter. Niet meer wijding, maar meer levensvuur. Rustig hart. Geen werk.

Eergister in Utrecht bij Tiele de Waard Lioba gelezen, zeer goed. Betsy en Labberton erbij. ▫ Van daag Amsterdam, en kleine wandeling met Betsy op H. van 't K.

Ik lees Tiele, Thoreau, nu en dan Horatius en Thomas. B. erg melancholiek.

19 januari

Gister en van daag is de zon even doorgebroken. Van daag weer zoeler W.wind en wolken ▫ Gister tocht naar Haag en Scheveningen. In de tram naar S. en aan zee was het mooi, licht, zonnig. Diner bij v.d. Pijl/ een opzettelijk toegeven aan luxe, met zelf-observatie. Tegen den avond dingen die den mooien dag verzwakten. Van daag leed daarover. Droever en wel iets wijzer. Het hart minder rustig nu. Ik moet beter mijn best doen. ▫ Dit is zeker dat heiliging nu, in deze wereld, een zware taak is. Maar ook, dat de menschelijke wereld door wijsheid en goedheid zoodanig kan en zal gemaakt worden, dat heiliging een voor elk bereikbaar ding is.

21 januari

Zoel weer, regenachtig, 50°. ▫ Gister en vandaag sonnetten geschreven. Rustiger. Ik krijg nu tevens klaarder blik op mijn arbeid. ▫ Van de zes plannen die ik in 1893 had heb ik er vier uitgevoerd. Broeders, S. & W., Lioba en G.v. Verst. ▫ Het vijfde is in wording. Het blijft vrij wel bij de oorspronkelijke conceptie. Ik denk dat ik zal trachten zeer eenvoudig te verhalen, en zoo concreet mogelijk, alles door feiten, niet door beschouwingen. Niet te zeer vreezen het kleine en gewone. Alles gericht om het groote hoofdmotief voelbaar te maken. Met de tegenstellingen er in van banale gedachte-sferen, waardoor de realiteit van het hoogere scherper uitkomt. Het moet schrikwekkend duidelijk en duizelingwekkend ruim zijn.

Als nieuw plan ontstaat de verwachting van het 3e boek van Schijn en Wezen, niet langer als zuivere meditatie, maar allegorische descriptie. ▫ Het 6e plan, Trots Verbrijzeld, blijft stationnair.

24 januari

Zeer zacht weer, de boomen knoppen, er zijn viooltjes uit op sommige buitenplaatsen, de crocussen komen op. ▫ Ik maak verzen die mij zeer goed voorkomen. Ze komen geheel van zelf, zou ik zeggen. Ik voel ze wel eenigen tijd vooruit, soms 's avonds te voren en schrijf ze zonder veel bedenken op. Er komen er soms één, soms geen, soms drie per dag. ▫ Ik lees Thoreau.

Er heerscht een sterke Thoreau-stemming. We spreken over kolonies die wij zullen stichten, en ik zoek gestadig naar geschikte oorden voor een hut of een huisje.

Eergister wandelden wij met Labberton en de meisjes, Martha en van Meurs. Toen at ik bij Derkinderen. Die is zenuwziek en gaat naar de nonnen.

Gister avond even op . Van middag wandeling op Flevo, met Aagot. Uilenest gevonden.

1 februari

Grijs en winderig, maar zeer zoel, 50°. Eergister wat zon, gister droog, van nacht regen. ▫ Bloeiende viooltjes gevonden in Hilversum. Ik ga iederen dag daarheen. Ik zal nu zien mijn hut hier in de buurt gebouwd te krijgen. Willem Bauer begreep me terstond. Een blokhuisje met stroo gedekt. Ik wil daar gaandeweg, met voorzichtige aansluiting aan het gewone leven beproeven hoever ik met vereenvoudiging en verfraaiing gaan kan. Ik wil daar weinig hebben maar alles zuiver, noodig en fraai.

4 februari

Maart-weer, storm en hagel. De heesters zien al groen, hier en daar. Zonnebloemenzaad komt op. ▫ Een dag van diepe emotie door de lectuur van het Jongetje van Borel. Ik las het aan de koffie-tafel en moest weggaan om mijn tranen te verbergen. Ik las het eerste deel uit. Toen behandelde ik nog een paar patiënten. Maar toen begon ik zoo hevig te schreien als ik mij niet herinner in lange jaren gedaan te hebben. Ik wist niet wat het was. Ik riep maar ‘ellendeling, ellendeling’ en dat was ik, dat was omdat ik zoo oud en slecht en bedorven voelde. En ik riep ook ‘schei toch uit, schei toch uit’ en dat was omdat ik in mezelf formuleerde hoe ik mijn toestand beschrijven zou, en daarover was ik onmachtig. Ik wou niet over mijn emotie praten. En de woorden kwamen toch, door de gewoonte. Ik vond goed dat ik zoo schreien kon, en ik kon het toch niet uithouden van duldelooze, bitterzoete emotie. En vreemd was dit: dat het natuurlijk mijn eigen ervaringen van vroeger waren waardoor ik zoo aangedaan was, en toch dacht ik volstrekt niet om mijn eigen jeugd. Het was juist dát meisje waarom ik dacht, dat toch niets lijkt op een die ik gekend heb. Eerst van avond, vele uren later, verbond ik er mij en Henriette mee. Toen dacht ik: o ja, dat was óók mooi. ▫ Nu verlaat mij den heelen dag niet de beelden van die lectuur. Het is niet

aant.

zoo bizonder goed als literatuur, maar het is ook geen literatuur en daar ben ik dankbaar voor. Ik kan er niet over spreken. ▫ Ik dacht ook: dat is wat Thomas compunctio noemt, dit schreien. Het was berouw, en diepe zelfvernedering. Hoe ellendig dat ik de overige dag niet alleen kon zijn.

6 februari

Gister mooi, met prachtige zonnige lucht en frissche NW.wind. Ik wandelde naar Hilversum. Van daag den heelen dag natte sneeuw en wind.

Ik at bij mijn moeder in Haarlem en dat was bizonder aangenaam. Zij was alleen, en ik sprak over mijn plannen, waarin ze mij wou helpen.

Mijn bezoeken bij Derkinderen in de R.Z. zijn prettig.

8 februari

Vrij goed weer, licht bedekte lucht, nachtvorst. Gister sneeuw en een sterke donderslag. ▫ Ik heb het nu zeer moeilijk. Ik voelde van nacht mismoedig en verdrietig. Het was een slechte avond geweest op [illegible]. Thuis las ik in een krant uittreksels uit de kritiek van Herman en het bedroefde en ergerde mij. Van nacht lag ik lang wakker en kon het niet kwijt raken. En de speciale moeielijkheid voor mij is te onderscheiden wat is gekrenkte eigenliefde en verkeerde eerzucht en wat is rechtmatig leed om zijn ongevoeligheid en wanbegrip. ▫ Ik heb al zoo lang zooveel verdriet door hem gehad. Hij noemt mij niet maar ik zie hoe hij mij ziet, ik weet dat hij mij niet begrijpt, niet voelt. Ik vind dat hij alles op een schromelijke wijze verwart en dooréénhaalt. En dan te denken aan zijn stugge eigenwijsheid, zijn afzonderen, zijn nooit om mij of mijn opinie verlegen zijn.

11 februari

Zacht, stil weer, bedekte lucht. ▫ Ik heb Herman geschreven, een nog al bittere en harde brief. Ik kreeg een kort-af antwoord dat de toestand klaar maakt. Ik geloof dat het maar goed is. Het is geen plezierige tijd voor mij, maar ik zal trachten er flink en rustig onder te blijven.

13 februari

Regenachtig. Gister eventjes zonnig. Het voorjaar gaat steeds door. ▫ De tijd is gekenmerkt door het geschil met Herman, en de plannen met

Labberton over mijn levenswijziging. Gister was ik samen met B. in Amsterdam. Het ging alles prettig en naar wensch. Maar ze voelde niet dat het zoo was als anders. Ik was te geabsorbeerd. Ik at op [illegible] en de avond was zoo zoo.

Ik heb weer te verduwen dat er een zekere algemeene beweging ontstaat, in mijn geest, zonder dat mijn naam er bij genoemd wordt, terwijl integendeel anderen als de aanstichters gelden. Dit moest ik natuurlijk zeer goed vinden, en dat doe ik ook dikwijls. Soms niet, als ik niet goed gestemd ben. Ook hindert mij dat het zoo verward gaat, terwijl ik het zoo veel duidelijker gezegd heb. ▫ Toch voel ik ook nog zelf steeds veranderen, vaster worden in sommige inzichten. ▫ Vastbesloten ben ik nu tot inkrimpen van mijn levensstandaard. Mijn huis verkoopen, zoodra de hut gebouwd is. En veld-arbeid voor eigen onderhoud zoover als het mogelijk blijkt.

Vandaag Walt Whitman gelezen. Die was 37 jaar toen hij begon.

dinsdag 15 februari

Gister mooi weer, met zomerwind-wolken uit Z.W. Vandaag weer grauw en regen en wind. ▫ Gister een prettige wandeling van en naar H. 's Avonds kiespijn. Vandaag naar Amsterdam geweest voor mijn tanden maar er viel niets aan te doen.

Het Zola-proces is in vollen gang, het vervult mij niet zoo als Jameson's raid, maar ik heb er toch veel belang in.

Walt Whitman krijgt een heel ander aanzien voor me. Ik moet gestadig denken aan zijn vriendschap. Het is duidelijk dat hij het kent, dat wat niet uit te spreken is. De vertrouwelijkheid. En hij houdt het vast, hij laat het niet los, grof en bestemd maakt hij het, maar duidelijk en herkenbaar. Ik begrijp nu, hierdoor, mijn bitterheid tegen Herman beter
the sick, sick dread of unreturned love.

17 februari

Steeds buiïg Maartweer. ▫ Ik ben nu kalm. Ik kan uren stilzitten met genoegen. Mijn levenshervorming vindt het groote bezwaar in Martha. Ik moet die opleggen als last, wat ik zelf een vreugdevolle verlichting vind. Dat maakt mij heel ernstig. Zij is gedrukt en nerveus.

Ik had een lang gesprek met Herman vandaag. Hij is even hartelijk, en

veel minder secuur en hautain in spreken dan in schrijven. Wij wandelden door Spanderswoud.

Gisteren waren hier veel menschen met Pauls verjaardag. Van morgen was ik op ✝ , het was goed.

24 februari

Een paar mooie dagen. Nu guur en regenachtig. ▫ Ik ben gestadig vervuld van mijn plannen. Het is een belangrijke, levendige tijd. Ik ben zeer gepreoccupeerd, maar innerlijk veel tevredener. Ik zie nu alles elken dag duidelijker en ik heb er plezier in onbevreesd te zullen dóórtasten.

Met B. is het lief en goed. Ik heb een bundeltje verzen klaargemaakt. Ik had er plezier in, maar er zijn ook weer bezwaren. Brief van Sammy.

De kalme geestdrift van Jo doet mij aangenaam aan. Ook van Oordt is zeer goed. Ze houden mij veerkrachtig en frisch.

Onlangs nachtwandeling met Jo van ✝ , toen de meteoor het bosch verlichtte.

2 maart

Steeds regen, storm, sneeuw, enz. temp. ± 45°. ▫ De plannen groeien goed, maar het heeft verwijdering met B. gegeven. Zij heeft niet het inzicht en den moed mee te doen, en alles te wagen voor een idee. Hoewel de waag niet groot zou zijn. En toch voelt ze daarover spijtig, en ze ziet haar bezwaren als werkelijke onoverkomelijke hinderingen, hoewel een doortastend mensch ze niet tellen of overwinnen zou. En dan geeft alles pijn en vervreemding, omdat ik natuurlijk niet wil teruggaan. ▫ Met Martha had ik al veel droever momenten. Maar mijn vastheid werkt toch kalmeerend op haar. In 't complot zijn nu Jo, van Oordt, van Meurs en Steenhof. Ook heb ik Willem van Riet als knecht gehuurd. Het is geloof ik een goed gesorteerd gezelschap. Om hun vermogens en hun karakter. Allen frisch, eenvoudig, vrij van geest, bescheiden, sober en arbeidsaam. Daarbij allen wijs en talentvol, met verschillende technische handigheid. ▫ De grootste ellende vind ik het gescharrel om grond te koopen van die beroerde kooplui, die ik verbazend antipathiek vind. Wat zal ik blij zijn als de koop eenmaal gesloten is. Nu ik deze medewerkers heb ben ik volstrekt niet bang. Het is volstrekt geen hachelijk ondernemen. Mijn leven is nu veel gevaarlijker, met groote uitgaven/ groote schuld en geen hulp. ▫ Ik zal het

aant.

volkomen succes noemen als over vijfjaren de zestien personen (mannen, vrouwen en kinderen) die nu in 't geval betrokken zijn kunnen leven van de 6000 die ik nu alleen verteer. En dat is geen buitensporige verwachting.

6 maart

Koele N.wind. Nachtvorsten. Overdag nu en dan zonnig. ▫ Van daag een gewichtige dag, omdat ik mijn moeder ga vragen tot hoever ik gaan kan met het geld. Gister in Amsterdam, koffiegedronken in Americain. De minister van finantiën, Sprenger van Eyck, zat dik en welvoldaan tegenover ons. Hij moest eens weten wat we verhandelden.

Gezien Mincelijn van Molkenboer in Arti. 't Vergulden van de windvaan eer het huis er is. Gesproken van Looy en Diepenbrock. ▫ Van daag komen ze allen hier, Jo, Meurs, Steen en Oordt en Bauer. ▫ Ik droomde van de Welby's. Ik sliep bizonder aangenaam en werd wakker vol levendige inzichten en plannen. ▫ Ik stuurde bloemen maar hoorde niets.

8 maart

Grimmig weer, grijs en koud, met harde N.wind. ▫ Dit is de onaangenaamste tijd van dezen winter. Tot nog toe was alles dragelijk. Er was geen wintermisère. Maar dit is luguber.

Eergister, Zondag, concert in Amsterdam. Bij 't hooren van Mozart diepe aandoening en een groote gedachte. Namelijk deze: het is ons lijden dat Gods wezen geen vastheid voor ons heeft. Wij kunnen er niet bij zien, niet bij hooren of voelen, wij kunnen er niet bij denken. In alle onze gedachten aan Hem stuiten wij op het onvermogen van onze zinnen. Maar ons verlangen is juist naar een leven waarin wij beter middelen hebben om hem te verstaan dan juist deze vijf. Dat is ons heimwee. ▫ Deze gedachte is niets nieuws en gaf toch mij rust. Want het geeft mij resignatie om niet te verlangen naar een meer directe, tastbare openbaring van God. Dat kan niet. Maar ons heimwee bewijst de mogelijkheid van andere phasen onzer ziel, waarin wij meer middelen hebben dan nu.

11 maart

Steeds koude N.wind. ▫ Het gaat mij bitter slecht. Gister in Utrecht en in Haarlem geweest. Eerst bij Fles met Doffie Zimmerman gepraat toen

aant.

bij de Waard koffiegedronken en met Tiele gepraat. Tot zoover was ik goed, maar in Haarlem werd het ellendig. Akelige nacht. Op 't moment zie ik alles slecht in. Ik heb geen werklust.

(12-14?) maart

Vandaag een heldere zonnige dag. Nog koude N.wind. Ik ben nu hevig geschokt door B's laatsten brief, hard en wreed. ▫ Wat ik om haar geleden heb, en de mate van mijn liefde zal zij bij ons beider leven wel nooit doorgronden.

Gister wandelde ik met van Meurs naar Blaricum. Vandaag met Derkinderen van Hilversum.

15 maart

Gister prachtig weer, hoewel nog koel. 's Avonds werd de wind W. Van morgen zon en nevel, 's avonds motregen, geurig en doodstil. ▫ Gister getennist. De toestand is even treurig. Ik slaap goed, maar voel mij gedeprimeerd en niet lekker. Van morgen kwam Mary. Ik heb Richard Jefferies gelezen, the Story of my Heart. Heel interessant en ruim. Ik mis iets er in. Devotie en majesteit. Thoreau is minder intensief, minder bepaald. Maar breeder, wijzer, universeeler.

21 maart

Helder zonnig maar koel weer. Nachtvorst. ▫ Er is verbetering gekomen. Ik ben er Zaterdag en Zondag geweest. Het was hoog tijd. Nog ben ik de schok van die weken nauw te boven. Ik was diep geschokt en het zoo schoon beginnende jaar dreigde treurig te verloopen. ▫ Ik slaap nu goed en voel mij vrij wel. Ik werk nog niet. De toestand is nog ongedecideerd omdat ik den grond nog niet heb. Willem van Riet is gekomen en helpt ijverig.

Ik heb de spreuken voor de Nieuwe Beurs verzameld, maar door den zachten, edelen invloed van Derkinderen heb ik ze niet gepubliceerd. Hij vond het jammer om de bruikbare die er onder waren.

Ik lees a dream of John Ball. Mooi.

vrijdag 25 maart

Afschuwelijk weer, koude Noorderstorm, met regen en sneeuw. ▫ Gister-avond het plan voor de roman opgeschreven. Martha was naar Mincelijn. Ons nichtje Mea logeerde hier. Een klein, zacht meisje met schuchter stemmetje en knip-oogjes.

aant.

Nog altijd lamme onzekerheid over de nieuwe plannen. Waar zal ik belanden?

Een nare wandeling met B. Dinsdag. Ik zat even neer in wanhoop, en voelde tegelijk een schemer van het oude, zoete voorjaarsgevoel.

Van morgen nogal werklustig. Herder's brieven gelezen, en over biologische vraagstukken gelezen en gedacht. Maar ik snak naar echte handenarbeid.

29 maart

Het weer is eindelijk gebeterd. Eergister nog den heelen dag sneeuw. Gister koel en stil. Van morgen zon, schapewolkjes, voorjaarslucht. ▫ Welk een gewichtige tijd. Nadat ik 't vorige geschreven had, de brief van van Oordt over Tindal. Zaterdag in Amsterdam, v.O. opgezocht. Zondag met Labberton naar 't terrein gewandeld. Maandag eindelijk een lieve middag op [illegible]. Wat een rust is dat. ▫ Van morgen met Martha en Bauer naar 't terrein. Mijn hoofd is heel vol met alles. Zondag a.s. mijn verjaardag, en beslissing met Tindal.

Gister onder 't wandelen naar H. de gewichtige gedachte der productieeenheid, voor de maatschappij, wat de cel is voor 't organisme. Van morgen dit in hoofdtrekken opgeschreven.

2 april

De laatste morgen voor mijn nieuwe jaar. Het is heel mooi weer, met koele Noordelijke wind. ▫ Gister had ik een kort moment van depressie, geen somberheid, maar alles leek wat saaier. Toch leef ik zeer krachtig, intensief.

Ik heb zeer goeden moed. Maar de spanning vóór de decisie is vermoeiend, hoewel niet onaangenaam. ▫ Betsy is lief voor me. Martha is half gewonnen. Mijn medewerkers zijn zoo, dat ik vol vertrouwen in ze heb. Ik bezag het terrein met Adriaan en Steenhoff. Als Tindal nu maar woord houdt. Een steenen huis bleek onmogelijk. Dan maar een houten. ▫ Ik geloof dat ik Gods wil volg. Ik kan, dunkt me, niet beter doen. Moge dit groote élan mij kracht geven, nu zuiverder en oprechter dan ooit te voren in de wereld te staan.

4 april

W.wind. Koel, grijs. Wat regen. ▫ Een bewogen dag gister. Drukke koffietafel. V. Oordt, Betsy, Henri en Coos, mama en papa, Carry, Sammv.

aant.

Onderwijl patiënten. Gevietst naar Dop, toen naar Tindal. Het oorspronkelijke mooiste plan vervallen. Een gevoel als op een examen: ‘nu zak ik’. Toen op 't laatst nog weer een kans op de eilanden. Ik zou van daag bericht krijgen. 's Middags Martha heel stil en akelig, ze ging vroeg naar bed. Toen was het een uurtje lief en gezellig met v.O. Labb. Carry en B. Om 11 uur gehaald bij een jonge kraamvrouw, van 20 jaar, die krankzinnig geworden was. Tot één uur daar gebleven. Van nacht Martha hooren huilen en opgestaan om haar te troosten. Tegen den morgen nog opgescheld.

Dezen dag vreemd, stil, zacht praten. Niet bang of nerveus. Rustig maar toch in spanning. En er is nog geen bericht.

7 april

Vorige dagen zonnig, schraal, koud. Droog en stoffig. Van daag veel zoeler en W.wind. ▫ Dinsdag telegrafeerde ik naar Tindal en kreeg antwoord dat er niets van komen kon. Ik was even teleurgesteld maar gauw hersteld.

Gister was ik tweemalen in Hilversum. Wij deden een mooie maanwandeling en ik bleef laat. Ze vertelde over Jo (niet in details) en het was een goed gesprek.

Van daag bezoek van Aagot, Lokhorst enz. Martha is naar Noordwijk. Ik ben de terreinen bij de bleekerijtjes nog eens op gaan nemen. Ook bij Dop.

Ik sliep heerlijk van nacht. Het is een levendige tijd.

12 april

Sints een paar dagen veel zoeler. Gister zonnig en winderig. Vandaag hevige regen. ▫ Zaterdag naar Haarlem. Dat deed me weer veel kwaad. Eergister Gerlof en Bauer en Mary hier gegeten. ▫ Vrijdag een mooie wandeling op de hoogte van +. Het horlogetje verloren en gevonden. ▫ Gisteren tocht met ons zestienen naar Groeneveld. Ik at op ☥ en wandelde door de zoele nacht terug. Geurig. Gezang der blijde worken. ▫ Van nacht lang en diep geslapen. Maar ik sta nog onder booze invloeden.

16 april

Prachtig weer, zonnig en toch niet te warm. ▫ Eergister bezoek van Kloos, die erg vriendelijk was. Ik heb de spreuken voor de Beurs toch

gezonden. Ik wou het doen eer Verwey zijn stuk publiceert, om daarvan vrij te blijven. Vandaag met de jongens naar Amsterdam. Kermis op 't Amstelveld, zonnig, poffertjes gegeten. Toen 't rijksmuseum gezien. ▫ Ik ben niet slecht gestemd, maar wel gevoelig-sensueel. Toch soms weer sterk en hoog. Ik ben zoo gestadig met mijn zwakheden bezig dat ik mij soms verbaas hoe in mijn leven toch het betere ik altijd de baas gebleven is zich nooit gewonnen gaf en in alle uitingen zich toch wist te doen gelden.

24 april

Koude voorjaars-noordewind. Droog en stoffig. Ondanks de zachte winter is alles later dan verleden jaar. 22 de nachtegaal gehoord. De beuken nog kaal. ▫ Er zijn nog weer nare dagen geweest met B. Ik zelf ben redelijk goed, meestal opgewekt en energiek, in de laatste dagen weer rein.

Gestadig vervuld van het leven na den dood, en het droomleven. Eergister die zeldsame droom gehad waarin ik Betsy zocht, zooals ik mij voorgenomen had te doen, en waarin ik haar vond. Dat gaf een groot geluk. Dit alles is mij gewichtiger dan het dagleven.

Vandaag heb ik den grond gekocht. En ook aan Doffic Z. geschreven of ze Cruysbergen kon koopen.

Ik heb een stuk over de beurs in de Kroniek. Mijn enkele verzen zijn gereed. Kloos zei dat hij ze mooi vond (aan v. Meurs) hij schreef een kroniek waarin ik geprezen word. Volgens v. Meurs om Verwey en Gorter te hinderen(?). ▫ Herman is mij weer nader. Hij zei van middag dat hij ook wel bij ons wou komen spitten.

Naar Engeland geweest en weer terug. Ik schrijf dit op *vrijdag 13 Mei*. 't Is koel, regenachtig weer, Twee dagen na wat ik 't laatst opschreef, vietste ik naar Driebergen, sloot een verbond met Bertha Z. ging terug en kocht 's middags Cruysbergen voor haar. Dat was Dinsdag. ▫ Tegelijk afscheid van Betsy die naar Lugano vertrok.

vrijdag 29 april

Vertrek naar Londen, kalme reis.

30 april.

Aankomst te Kew bij de Tuckey's. Wandeling naar Richmond door Kew-gardens terug.

1 mei.

Tuckey bezocht in Londen. Tweemalen in de tuinen gewandeld. Orchideeën-kas en de varens en cactussen en rhododendron-vallei. Mr Fletcher gesproken en mr Marsland.

aant.

2 mei.

's Morgens naar Truus, poging om Hodgson te zien mislukt. British Museum, daar de brief van Bertha dat ze alles terugnam. Martha door Truus gedeprimeerd.

3 mei.

Naar Ramsgate. Zonnig, vermoeiende reis, Martha neerslachtig en moe. Met mrs Myers schoot het niet op, maar ik had belangrijke gesprekken met hem.

woensdag 4 mei.

Met Truus in de stad geluncht, Tuckey en Hodgson bezocht. Met Hodgson over Pipers gepraat. In Hampstead gegeten. 's Avonds naar Julius Caesar.

donderdag 5 mei.

Bezoek bij Stanton Coit. Om 2 uur naar Denton. Ontvangst warm en aangenaam.

vrijdag 6 mei.

's Morgens wandeling door de bosschen en het park, zon en vogels. 's Middags rit naar Belvoir, tea bij Lady Catherine.

zaterdag 7 mei.

Heerlijk weer, 's morgens voor 't huis gezeten op 't gras, veel gepraat. Rid naar de bosschen om Belvoir. Wandeling met Miss Welby. 's Morgens Dodo als May queen.

zondag 8 mei.

Naar de kerk. 's Middags de boerderij bezocht, regen. Wandeling naar het water met miss Welby, Martha en Dick.

maandag 9 mei.

's Morgens Martha naar de bijen. Ik schreef het vers op aan Lady K. Laatste gesprek met Lady W. Terug naar Londen. Bezoek aan de kamers en 't Laboratorium van Miss Welby. Met Truus gegeten bij Cobden-Sanderson te Hammersmith. Aangenaam gepraat.

dinsdag 10 mei.

's Morgens wandeling op Hampstead Heath. Naar de City, Guildhall gezien, de Court of Justice. Mr. Welby opgezocht aan 't Ministerie van Oorlog. Zitting van 't parlement bijgewoond. Bezoek en tea bij mrs Cust. Gegeten in Hampstead. 's Avonds naar Harwich. Ruwe overtocht. Miss Marsland mee.

Nu ben ik twee dagen thuis. Ik zie veel patiënten. Met Cruysbergen zal alles in orde komen. Het werk op Walden begint Maandag. B. in Wiesbaden. Elken dag van plan er heen te gaan. Daardoor gedesoeuvreerd en

aant.

onrustig. Gister Hans' verjaardag, mama hier en oom Ger. ▫ Ik ben dankbaar voor mijn reis en voor alles. Ik voel reden voor dankbaarheid. Het gevoel ‘zelfvoldoening’ zet zich om in ‘dankbaarheid’, ook als het mijn eigen daden betreft. ▫ En ik krijg dat gevoel van sterkte: wat kan ik vreezen, als ik toch niets verlang dan Gods wil doen? Dan is er geen teleurstelling mogelijk. Want dat kan altijd, en gelukt altijd. De uitwerking is van geen beteekenis daarbij.

vrijdag 20 mei

Gister koude N.O.wind. Van nacht wat regen, van daag nog winderig maar veel warmer. ▫ Maandag avond naar Keulen gespoord. In den trein the Wonderful visit gelezen. Gelogeerd in het Frankische hof. Dinsdag morgen het Walraf museum gezien. Om 2 uur de harmonika-trein, diner in 't F.H. Gereon, Maria in Kapitol en Dom gezien. 's Avonds op ✝ gelogeerd.

Woensdag patiënten behandeld, 's avonds naar Baarn op ✝ gegeten en gelogeerd.

Gister een saaie dag, wedrennen. 's Avonds lang gesprek met Bertha. ▫ Het is een benauwde tijd nu. Mijn doen lijkt mal en roekeloos in de oogen van bijna elkeen, ook Bertha en Labberton zijn vol bezwaren. Aan Martha heb ik niets. Aan B. daarentegen alles. ▫ Het gesprek met Bertha was pijnlijk en toch leerzaam. ▫ Het is of iedereen zeit: ‘Wat heb je gedaan! wat ga je beginnen!’ en bovendien zei Bertha nog ‘Wat ben je zwak in kleinigheden, wie verlangt er nu naar thee!’

dinsdag 24 mei

Eergister de eerste warme zomerdag. Van Oordt was er en alle kolonisten. We waren op Walden. Gister even heerlijk warm. Ik hakte hout op Walden, twee uren lang, en dat was verkwikkend. Het bleef lang prettig in mijn herinnering. Ik bracht een vogelnestje thuis.

Zondag morgen een heerlijk bezoek aan ✝ waar alle bezwaren werden weggevaagd. ▫ Maar gister en vandaag kwam de wolk over haar. De brieven werden gespannener en bedroefder. En van avond helaas een ouderwetsche droevige avond.

vrijdag 27 mei

Veel kouder. ▫ De vervreemding is er nog. Ik voel eenzaam maar o ik ben niet ongelukkig. Wel heb ik zorgen. Ik moet mijn ideeën verwerkelijken niet alleen in een antipathieke wereld, maar met zieke en zwakke helpers. Bauer is ziek, Labberton ziek en zwak, allen zijn nerveus, ziek, zwaarmoedig of weifelend, tot Martha toe. Maar ik doe wat ik kan omdat ik 't niet laten kan, en verlang niets te bereiken. Ik verlang alleen te doen wat ik kan.

Beatrice en Ada logeeren hier.

maandag 30 mei

Gister was het zacht, warm weer, hoewel 's avonds koud, van daag weer veel kouder. Boven 65 is het nog niet geweest. En dikwijls 52. ▫ Gister maakten wij een mooie, lange roeitocht naar de Loosdrechtsche plassen. In de boot van Sluiter. Willy en ik roeiden. We aten op een grazig landje midden in 't water, tusschen de hooge bloemen. Wat een bloemen-land, zonnige vlakte met water en bloemen. Een moment was ik ontstemd door Martha. Maar 't was merkwaardig dat de dag geen van die lange uren had waarin je maar naar 't end kijkt, hoewel ik zeker wel zes uren geroeid heb. Ik werd niet warm en niet moe.

Vandaag was ik zeer neerslachtig. Ik was met van Meurs op Walden en begon te tobben over Broekman en de Wedrennen. Wandeling naar Laren, minder prettig dan gister, maar toch geslaagd. Veel kouder, Pinkstermenschen, keelpijn. Ik lees the Shepherds Calendar van Spenser.

dinsdag 7 juni

Eindelijk zomer. Warm en toch vochtig. ▫ Eergister de eerste warme dag. Wandeling met Ada en Beatrice naar Valkeveen. Prachtig. 's Avonds per viets naar Hilversum naar de Waard. In den maannacht terug. Gister bracht ik er Beatrice.

Walden is nu bewoond. De keet is klaar. Jo en Bauer huizen er. ▫ Men kletst er gruwelijk over, naar 't schijnt. Dat kon niet anders.

12 juni

Gister droge O.wind en felle zon. Een dag van hevige hooikatarrh, miserabel gevoel. ▫ Van daag begint het weer evenzoo.

Ik lees Oppenheimer's boeken. Gister met Carrie en Beatrice in Amsterdam, gegeten op ☥ .

19 juni

Eenige dagen griezelige droge N.wind met leelijke wolken, grauwzwartig. Gister eindelijk regen en W.wind. Vandaag, zonnig, koele wind. ▫ Ik lijd schrikkelijk aan mijn neus, het bederft alle zomergevoel. Donderdag was Martha naar Ede, en ik ging om 2 uur naar ☥ . Wandeling, gerust onder de droeve beuken -, waar ik snikte op den grond. Ik bekeek mijn handen. Sints dien dag zag ik haar niet meer. Gister hard gewerkt op Walden, gehakt en gekruid, den heelen dag. Daar voel ik mij nog 't best. Van daag bitter droevig, ziek van hooikoorts, verlaten en verloren.

vrijdag 23 juni

Slecht weer, regen en wind. Er zijn een paar goede dagen geweest, met zon, wolken en W.wind. ▫ 't Is alles nog al tamelijk beroerd. Ik voel me geen moment goed door mijn neus, en slaap slecht. Sinds Donderdag zag ik haar niet meer. In 't bosch voel ik mij 't best, maar de drukte er over en de nieuwsgierigheid zijn erg. Correspondentie met Oppenheimer.

zaterdag 2 juli

Veel regen. Steeds koel. ▫ Dinsdag tocht naar Vreeland, met Beatrice, Ada en Jo, Martha en de jongens. Het was mooi, met eigenaardige bekoring. Ik voelde in Vreeland, staande aan de Vecht een oogenblik van groote innerlijke vrede. Hoewel mijn booze demon niet weg was. Vietsen en rijtuig terug.

Donderdag met Ada en Beatrice naar Haarlem. Verdriet om papa, daardoor ruw tegen hem.

Vrijdag vietstocht over Hilversum naar Baarn. Ik zat even op ☥ B. zag bleek en was heel onlief. Jo kwam er. Alles heel onaangenaam. ▫ Bij Karel gegeten, dat was goed. Bij Bertha aangereden 's avonds 9 uur. Dat was een prettig bezoek. Derkinderen nog gezien aan zijn huis.

Labberton gaat weg. Verdriet om hem, zijn onbetrouwbaarheid.

Van daag in Amsterdam met de Schippereyns. En bij 't Hooft. Mijn neus begint beter te worden.

aant.

maandag 4 juli

Even koud, regenachtig, guur weer. ▫ Gister de gewichtige droom die mijn gansche leven vervulde.

Van daag met Bertha naar de notaris voor de overdracht. Dat was niet onvermakelijk. ▫ Toen volgde een gesprek dat mij naar aandeed. Het is altijd hetzelfde soort moeielijkheid met gevoelsmenschen. Men wil onmiddellijk begrip en verstandhouding, en heeft geen geduld. ▫ Altijd denk ik dan: hoe moet dat gaan. ▫ En toch voel ik niet bezwaard, want ik kon niet anders doen. Ik heb niet anders kunnen doen.

Sammy is op Walden. Ik lees Spenser.

8 juli

Altijddoor slecht guur weer. ▫ Gister een bizonder kwade dag. Chaos inwendig. Derkinderen kwam eten. Ik ben graag met hem. Brieven van Bertha en Betsy. Ik voel me weer een ellendeling.

Vandaag paardgereden met Matthes. Eckhart gelezen en nu iets beter.

donderdag 14 juli

Het weer iets beter, maar steeds koel. Sinds Maandag verbetering. In H. geweest en tot rust gekomen. B. kwam op Walden Dinsdag. Een lange rit te paard over de Baarnsche hei. Gister in Amsterdam en Haarlem, dat was beroerd.

dinsdag 19 juli

Een paar warme dagen met veel wind, zon en stof. Vandaag weer grijs en koel. ▫ Zaterdag een heerlijke rit te paard over Blaricum. Saar de Zwart gesproken, op ~~th~~ gegeten.

Maandag kwam B. en Carry wonen in de hutten op Walden. Het is daar nu lief en heerlijk. Alles gaat tot nog toe geheel naar wensch. Ik ben nu geheel rustig. Ik werk in 't bosch rond mijn hutje en er is een mooie, gezellige sfeer. Het is er alles zoo mooi, en het leven daar zoo goed. Ik heb nog niet de elatie van verleden jaar na Noorwegen. Ik ben stiller en gedrukter, maar toch heel dankbaar.

Ik lees Fors Clavigera.

vrijdag 5 augustus

In de hut op Walden. Goed weer. Nog niet warm. Ik word gestadig beter. Het beantwoordt alles hier aan mijn bedoelingen. Ik leef hier rustig en eenvoudig en voel mij dagelijks gezonder en vrediger. Geen slechtheid meer in me. Afstand van al die kleine prikkels. Alleen goede lectuur. Geregeld werk. Ik schrijf nu aan mijn roman v Koele Meren des Doods. En aan de vierde zang van S. en W. En een verzoekschrift aan de Koningin dat ze geheelonthoudster moet worden. Min of meer ironisch. ▫ Martha en de kinderen in Noordwijk. Ik zie alleen patiënten. Van nacht een heldere droom, maar niet zeer helder.

7 augustus

Goed weer, van nacht onweer. 't Werk gaat goed. Maar er is een storing gekomen in mijn welbevinden en ik weet niet waardoor. De nacht was onrustig. Ik heb pijn in mijn rug en gonzen in de ooren. Ik weet niet of 't is door een slechte brief van Bertha, of door zwemmen, of door wat anders. Ik had dit in Noorwegen ook. Ook begint mijn demon weer 't hoofd op te steken.

woensdag 10 augustus

Een paar moreel stormige dagen achter den rug. Ook buiten was 't heel slecht weer. Drie dagen stortregens wind en kou. Van daag is 't beter. En ik ben weer op Walden en herstel. ▫ Zondag ging ik naar Haarlem, 's avonds naar de kermis, sliep in Haarlem, zeer slecht. Met Paul naar Noordwijk, een saaie dag, door de regen. 's Avonds zeer week en melancholiek. Naar Piet Gijs geloopen. Den volgenden morgen B. in de hut gekomen. Bezoek van Jan Woensel Kooy en Edzar Koning. Op ☥ gegeten. Ik werd kalmer en opgewekter. Sliep nu goed en ben blij hier te zijn. Maar het is toch alles moeielijk. Zooveel uitwendige en inwendige vijanden. En de ergste vijand, de eenige waar ik wat om geef en waarvan ik 't verdiend heb en die ik niet ontvluchten kan: F.v.E.

14 augustus

Nu eindelijk zomer. Echte zomerhitte. Sinds drie dagen. ▫ Ik schrijf in mijn hut, Zondagmorgen. Het is stil en warm. De weken van retraite zijn

aant.

vol zwaarheid. Ik werk goed, maar heb groote moeite met allerlei storingen. Eergister avond was ik op ♃ . Een nare wandeling. Gister at ik op Flevorama.

18 augustus

Nog steeds zonnig en warm, hoewel niet zoo heet meer. N.wind, strakke lucht. Eergister Martha uit Noordwijk gehaald. Hoe wonderlijk gaan de dingen dit jaar. Bauer zei: ik laat maar begaan, 't loopt alles zooals 't moet wezen. ▫ Zoo is 't ook. Maar daarbij gaat mijn ingrijpen ook als van zelf, en mijn blunders. Het afschrijven van Laan die kwaad was om een zin van mij. Daardoor zou het wonen van de Hoogstratens hier ook vervallen. Toen heb ik beleefd excuus verzocht. ▫ Ik ben nog in mijn hut, maar nu ik thuis eet is 't niet het rechte meer. Van daag het woedende antwoord van Bertha's broer. En de brief van B. die ‘alles van mij moede was’. ▫ En dat alles had een versterkende invloed op me. Maar prettig is 't niet.

maandag 22 augustus

Mooi, warm weer. In 14 dagen geen regen. Sommige nachten en morgens dauw. Nachten heel zoel. ▫ Gister in Haarlem. Eergister in Amsterdam. De tijd is vol kleine moeielijkheden en onaangenaamheden. Een prettige zomer was heel anders. Ik ontmoette V.B. in Amsterdam en wandelde met haar. In Haarlem was het naar, als altijd, want mijn vader wordt steeds senieler, praatziek, onbeheerscht/ een treurig gezelschap. Moeder, al houdt ze haar gebreken, is beter dan ik haar ooit gekend heb. Een wandeling naar Bentveld, maar och! hoe anders als vroeger. 's Avonds een neef ten Bosch die versjes opzei van zijn zusje. Schooiers die mij uitjouwden om mijn baard. Holst die mij niet aansprak aan 't station. ▫ En B. die mij telkens opnieuw begeeft. En dan nog durft zeggen dat het om *mijn* zwak karakter is.

dinsdag 23 augustus

Gister smoorheet. 90°. In de keet nog 78. 's Avonds broeikas atmosfeer. Van nacht een hevig onweer. 't Eerste onweer in de hut. ▫ Ruskin is voor mij, wat zijn enkele vriendinnen voor hem waren: a great comfort.

donderdag 1 september

De vorige dagen weer zeer slecht weer, guur, stormachtig en regenachtig. Van daag stil en goed. ▫ Ik ben in een tijd van bittere moeielijkheid. Een indruk van algemeene vijandschap zooals nooit te voor. Scheiding van Bertha en afstand van Cruysbergen. ▫ Gestadige zware zelfstrijd en ook onzekerheid of ik mij meer uit het leven moest terugtrekken en nog consequenter leven. Betsy is zelf zeer neerslachtig en dus geen steun. Ik hoorde eergister 't Lobgesang in de Bavo te Haarlem. At bij Matthes op Aelbersberg. ▫ Ik krijg veel bezoek, dat mij vermoeit en verveelt. Ik vergeet dan afspraken. Ik heb mr Dillon hier gehad en zijn zoon Harold. Naar aanleiding van hem schrijf ik nu een stuk voor de Contemporary. Ik had ook Menno Huizinga en Hol. Het lezen van Ruskin doet mij steeds goed, geeft kracht en troost.

zaterdag 10 september

Tot nu toe onafgebroken mooi weer. Zonnig met enkele zeer warme dagen. ▫ Vrijdag 2 September ging ik met Martha en de jongens wandelen, eerst naar Woudenberg, bij oom Henri gelogeerd. Toen naar Rhenen over Amerongen, het was warm en M. en de jongens werden moe. Op de stoomtram naar Mariëndaal, bij Wurfbain aangekomen. Een lieve week daar doorgebracht. Wij gingen elken dag rijden. Ik zat in 't mooie valleitje, sliep er, en las Coleridge en maakte mijn sonnet op Ruskin. Sliep met Hans in Mimi's ruime kamer. De liefde en hartelijkheid deed mij zoo goed. We zagen de Doorwerth en Rozendaal. Een prettige wandeling met Martha door 't grijze bosch. Eergister met de stoomboot naar Vreeswijk, warm en stil op de rivier. Toen over Jutfaas naar Utrecht. Een naar gedeelte van den tocht in Utrecht tot Maarsen. Toen op de boot in 't donker naar Vreeland, daar gelogeerd. Gister morgen ontbijt aan de Vecht, aan 't water gezeten, de eenden gevoerd. Wandeling naar Bussum. Hier niet veel pijnlijks. De jongens waren lief en worden mij erg dierbaar nu ze opgroeien.

Gister avond even bij Gorter waar Troelstra was en zijn vrouw. Van nacht in de hut, gebaad van morgen.

woensdag 14 september

Vrij goed weer, koele nachten. ▫ Gister met Ada mijn stuk voor de Contemporary gecorrigeerd en gecopieerd. Een mooie wandeling langs de Koedijk. Brief aan Bertha over de huisjes.

aant.

Zaterdag avond een lieve avond op [illegible] met B. alleen. Eergister wandelde ik er en vond Sammy naar Zürich vertrokken. Het was een mooie avond. Om 12 uur in de hut terug. Ik word rustiger. ▫ Van morgen van Oordt, het werk vlot niet goed vandaag.

zaterdag 17 september

Steeds zonnig, droog weer, O.wind. Eergister wandeling van den Schei-wal naar Walden met B. Gister wandeling met mijn moeder. Ze vertelde dingen over Valeton die mij beroerd maakten. Ik sliep slecht.

maandag 19 september

Gister onweer en regen, vandaag weer zonnig maar veel koeler.

Zaterdag naar de Rembrandts geweest. Het was een gelukkig uur. Maar het was zooals vroeger met Shakespeare ‘nu ja, dit is fatsoenlijke omgang, dit is niet meer dan 't behoort te zijn, gewoon, zuiver, natuurlijk. Hier ben ik thuis en wel.’ ▫ Ook een gevoel hoe weinig ik van schilderkunst afwist. En eindelijk een geweldige aansporing tot werksaamheid. Niet te angstvallig.

donderdag 22 september

Heerlijk weer met neutrale temperatuur. ▫ Betsy ziek. Eergister was ik bij haar en van morgen in het prieel.

Gister gaf ik Hans les in mijn hut, en ik hoop dit vol te houden. Bijbellezing en schrift-leer. Ik vond het heerlijk en het beviel hem ook, geloof ik. Dat ik dit nu doen zal en volhouden geeft mij groote voldoening. ▫ Ik voel me weer minder wel de laatste dagen. Oorbrommen en congestieus. Ook eigenaardig druk droomen en wakker zijn in den nacht.

Ik las de brieven van Mendelssohn en vond er veel aangename verstandige en nobele dingen in. De verhouding met zijn vader was mooi. Mocht ik dit voor mijn jongens kunnen zijn. Dan ben ik zoo bang niet lang te leven. Als mijn hart het nog maar een jaar of vijftien uithoudt. Het is al drie jaar geleden dat ik er voor begon te vreezen. In tien jaar kan ik hun nog veel goeds leeren.

zaterdag 24 september

Kouder weer. N.wind. ▫ Gister brief van Anna Fles om me te vertellen hoe ‘weerzinwekkend’ ze mijn gedrag vindt. Een bezoek van Rensburg met zijn geestenfotografieën. Slecht geslapen.

dinsdag 27 september

's Nachts koud. Overdag stil en zonnig. ▫ In Amsterdam Zaterdag zeer rustig en vredig geworden. Zondag morgen met Hans uit den grooten Bijbel gelezen. 's Middags op ♄. Nog brieven van Bertha. Maar ikzelf ben sedert rustig en opgewekt gebleven. Mijn roman gaat goed. 't Derde hoofdstuk. Ik studeer pre-natal suggestion.

zaterdag 1 oktober

Nog steeds goed weer. Aangename temperatuur. Meestal droog en zonnig. ▫ Mijn opgewektheid heeft een stoornis gekregen doordien het in H. volstrekt niet ging, en door een bezoek van Betsy Witsen. Gister was ik 't weer te boven. Ik sliep niet best van nacht. Droomen te levendig en vroeg wakker. Ik ben aan mijn Nutslezing begonnen. Vanmorgen ontbeten op ♄ B. was in Noordwijk met Carry.

maandag 3 oktober

Prachtig weer. ▫ Gister in Haarlem. Dat stoorde wel iets, maar Hans was mee en we zagen 't kunst-museum met hem. Dus was 't redelijk. Ik dronk toch nog wijn. Van nacht drukke droomen zonder verheffing.

maandag 10 oktober

Steeds droog weer, van morgen bewolkt en zeer stil. ▫ Een moeielijke week. Het is nog niet goed met H. geworden. Ik kwam er eens maar vond niemand. Ik was in Haarlem. logeerde er, en ging den volgenden dag met Matthes paardrijden. ▫ Mengeling van mooi en leelijk. Maar 't evenwicht toch danig gestoord. ▫ Paardrijden prachtig, door de duinbosschen achter Velzen. ▫ Haarlem beroerd. Thuis gekomen, mijn stuk voor de Contemporary geweigerd. Irritatie over iets van Jet Holst.

Woensdag kwam Bertha in mijn hut, en 's middags ging ik naar IJsselstein om 't mishandelde kind. Mooi herfstland. Ik was geroerd en dee 't graag.

Vrijdag avond was ik bij Bertha. Kalm en goed. ▫ Nu ben ik al in mijn landbouw bezig. Het land wordt bemest voor rogge. 's Morgens ga ik overleggen met de Blank.

maandag 17 oktober

't Weer is slecht geworden gister/ koud en veel regen. Van daag beter. ▫ Het gaat goed. Alles vereffent zich. Donderdag een lieve avond op ~~t~~ In mijn hut is het prettig en sereen. De stoornissen verwolken. Ik schreef aan mijn boek, aan de rede in Rotterdam. Ik ga ook 2 redenen in Amsterdam houden.

Donderdag en Zaterdag heb ik 't land geploegd met Langelaar den boer. Dat was heerlijk. Zaterdag een brief van Sam Aletrino om de koperen bruiloft. Ik bezocht hem. Gister bezoek van Karel, en van de Hoogstratens met Bets Cremer in mijn hut.

Ook voel ik al meer rust over Gorter.

maandag 24 oktober

Sinds een paar dagen weer warm en vochtig. 62° en meer. ▫ Het ging Zaterdag weer heel slecht in Hilversum. Gister bezoek van Heyenbrock, den propagandist. Ik vond hem niet helder en niet bescheiden en hij maakte mij moe, maar de indruk was toch niet naar.

Van nacht sliep ik thuis, maar werk nu weer in mijn hut. Ik schrijf aan Hoofdst. VI en aan de nutslezing.

donderdag 27 oktober

Mooi, zacht weer, lichtbewolkt. Nare brievenreeks met Hilversum. In mijn boek een moment stokking.

Gister was ik op mijn vaders verjaardag in Haarlem. Ik wandelde voor 't eten in den October Hout en werd zeer sterk aangedaan. Het was er prachtig, zoel en stil, het rook naar noten, en overal goud en geel, en ik zocht hoe 't geweest was in mijn jeugd en hoe 't gegroeid was. Het was

uiterst weemoedig, maar een zachte, zoete weemoed. Mooi en diep. Jammer dat Haarlem mij zoo demoraliseert en dat het er zoo leelijk wordt. Ik dacht veel aan Henriette en aan Martha, vooral aan '80-'85.

's Avonds reisden we met de Hoytema's.

zondag 30 oktober

Gister prachtig weer. Van nacht mooi, zacht en stil met heldere maan. Toen storm en regen, van daag buiïg en winderig. ▫ Eergister is de vrede teruggekomen. Wij wandelden langs de hei, en zaten op een bergje, en noemden het de Vrede-berg. Toen zijn we gister een dag in Amsterdam geweest en zagen Rembrandt en dejeuneerden bij Aletrino. Ze at met ons. 's Avonds vietste ik nog naar Bertha. In den nacht speelde de booze mij een leelijke treek.

vrijdag 4 november

Eergister kou, toen storm, toen gister den ganschen dag regen. Van daag weer mooi en zonnig. ▫ Woensdag ging ik met B. naar Amsterdam. Ik zag de etsen van Rembrandt, en maakte kennis met Aletrino's aanstaande vrouw. Rembrandt's etsen deden mij zeer sterk aan. Ik haalde B. van de boot, ze was naar Edam geweest. Wij aten op de heilige Weg.

Het werk vlot niet. Gister las ik weer het gewawel van Herman in de Nieuwe Tijd en dat verdriet me. Het is zoo zacht en rustig en zoo dom. Het beteekent niets en het is erg slecht schrijfwerk. Kloos schrijft verzen op bestelling. Een treurig gezicht die afgetakelde vrinden. En dan al de verwarring die het sticht. Het maakt me verdrietig.

vrijdag 11 november

Steeds prachtig weer, zonnig en zacht. Van morgen was mijn hut voor 't eerst witberijpt. ▫ Het gaat alles nog al goed. Maandag op de paardenmarkt in Utrecht. Een eigenaardige dag. Half vervelend, zeer vervullend, en per slot niet onbevredigend. Maar ik was zoo vol van dat koopen van het paard, dat ik den heelen nacht wakker lag.

Ik schreef mijn Nutsrede af. Ik zag B. tweemalen. Ik leg wat overhoop met Dop, maar dat laat zich alles nog al gunstig aanzien. Wat zal ik blij zijn als die menschen hier van daan gaan. ▫ Heerlijk is het spitten tusschen 't

30 Met de ‘viets’ uit. 1895.

31 Excursie Naardermeer.

eikenhakhout met de vochtige bruine blaren op den grond, het witte zand, de notengeur, en de heldere zon.

maandag 14 november

Mooi weer, wat mistig. ▫ Een diepe inzinking geweest. En ik was zoo goed op weg. Een paar ellendige dagen en nachten. Vrijdag naar den Haag en in Haarlem gelogeerd. Het ongenoegen met Dop nam grooter afmetingen aan en beroofde mij Zaterdag zelfs van mijn nachtrust.

Mijn Rotterdamsche rede is af, nu de andere nog.

Ik ben zoo blij als ik voel in een of ander opzicht beter te zijn dan vroeger. Het verschil is heel eigenaardig. Ik onderscheid het booze beter, ik voel er ook minder aantrekking toe, maar ook minder afkeer van. Ik durf veel meer, ik ben minder bang, en ik voel dat als ik kwaad wou doen dat ik 't erger en koelbloediger zou doen dan vroeger. Want al is de neiging er toe zwakker, de weerstand tegen die neiging is ook zwakker. Daarentegen is de voldoening ook veel geringer, maar het blijvend berouw, het gevoel van gedaald te zijn, is veel duidelijker en langduriger. De geheele toonaard van mijn leven is veranderd en hooger, mooier geworden, en niets vind ik verdrietiger dan in oude toonaard terug te komen. ▫ Maar het physiek-moreele leven, de neigingen, passies die kan ik op een bepaald oogenblik minder beheerschen, zooals ik ook drift of humeur moeielijker beheersch, hoewel ik doorgaans opgewekter ben, dan vroeger. ▫ Het nieuwe en belangrijke hierin vind ik dat men beter wordend nog niet grooter afkeer voelt van kwaad. Afkeer is een half-physiek gevoel dat afstompt door ouderdom en gewoonte. Maar men wordt wijzer en vermijdt uit inzicht. De groote kunst is het gevoel van afkeer frisch en levendig te houden. ▫ Dit alles heb ik nooit door anderen begrepen gevonden.

woensdag 30 november

Den laatsten tijd zeer nat en regenachtig. Nog geen kou. Vandaag prachtig, wazig, met zon. ▫ Ik heb 14 dagen niet in mijn hut geslapen om aan de lezing te werken. Die is nu bijna af. De herrie met Dop is bijna over. Met [illegible] is nu goddank alles vredig. Ik ben een dag naar Arnhem geweest voor een patiënt, juffr. Moltzer. Martha is vandaag naar Deventer. Gister reed ik met Bauer op een open kar in de regen naar Bertha.

Mama en papa waren beiden elk een dag hier. Mama koopt het huis van Broekman.

aant.

zaterdag 3 december

Gister noodweer. Harden storm en geweldige regen. Van daag stil, lichtbewolkt. ▫ Voor 't eerst weer in mijn hut geslapen. Ik wandelde in den nacht door het noodweer er heen van Hilversum. ▫ Maar het gaat mij niet goed. Gister heb ik gevoelens gehad van moedeloosheid waarover ik mij schaamde. Wat helpt het alles, men kan diep ernstig meenen vroom en goed te zijn en toch zich totaal vergissen en zeer laag en onedel zijn. Hierbij denk ik niet aan eenvoudigen en nederigen maar aan menschen als George Sand. En dan die zonderlinge onzekerheid wat er van ons nablijft. Want dit is zeker, in dit leven kom ik er niet. Daar waar ik voel te willen wezen. En wat er te wachten staat moet zich toch aansluiten aan dit. Aan ons droomwezen. En dit is zeker dat een levend mensch verder kan komen maar een dood niet. Leven is beter dan dood. Dus even onvolmaakt en vaag als ik nog zal zijn bij mijn dood blijf ik ook daarna. Voor hoe lang? Wie geeft mij dan een nieuw lijf en leven?

(Na dit geschreven te hebben las ik psalm 69 en begon te schreien.) ▫

Ik zocht dit vers:

'Wat gewin is er in mijn bloed, in mijn nederdalen tot de groeve? Zal u het stof loven? Zal het uwe waarheid verkondigen?'

dit is als:

> Gedenk dan, kind, eer gij te sterven vraagt
> dat dooden God geen eere kunnen geven.

woensdag 7 december

Zoel, veel wind. ▫ Ik ben wel onverwacht begenadigd geworden. Van Zaterdag op Zondag in de hut slapend kwamen de eerste Drievoud-zangen in mijn hoofd. Eerst een enkele regel - die nog niet gebruikt is. Toen de structuur der verzen, toen verscheiden dubbel-rijmen, die reeds gebruikt zijn. Zondag maakte ik er zeven. Wij vierden Sint Niklaas met de kinderen. Maandag maakte ik er één, een heel mooi. Gister maakte ik er vijf en las alles 's avonds bij de Waard voor.

Maandag gingen wij met ons allen naar Utrecht, het was er levendig en vroolijk. Ik at op de Kruishoorn.

Ik ben wel zeer begenadigd. Meer dan ik verdien. ▫ Ik ben nu niet ongerust meer. Ik moet nog een paar avonden weg, naar Rotterdam en Amsterdam, en verheug mij dan weer op mijn terugkeer in de hut.

maandag 12 december

Steeds zoel weer, wind. ▫ Gelukkig terug in de hut. Rotterdam en Amsterdam zooveel succes als ik verwachten kon. Amsterdam schaadde mij, door te veel succes. Dat nam mijn rust weg en nu moet ik hier eerst weer verdeemoedigen om goed te worden.

Gister at van Oordt en zijn moeder bij ons. En Landry. Ik heb 17 verzen bij Kloos gebracht. Na de lezingen heb ik er geen meer gemaakt, maar ik voel dat er nog meer zullen komen.

woensdag 14 december

Gister mooi weer, zonnig en zacht. Van daag iets kouder en bewolkt. ▫ Een dag bij Karel doorgebracht. Op weg er heen bij Bertha een prettige indruk. Bij Karel had ik niet dat prettige van vroeger omdat ik nu zooveel beters ken. Ik dacht aan mijn hut, mijn landwerk, en toen vond ik zijn bestaan zoo griezelig duf en ongezond. Maar wij spraken toch zeer aangenaam. Ik logeerde er. Gister at ik op Kruishoorn. En er kwam tweemalen een narigheid. De tweede maal heel erg. En ze had hoofdpijn.

Van morgen heerlijk gespit. Als dit bedrijf nu, zooals het natuurlijk worden moet, was zonder zorg, van zelf marcheerend door regel en orde en zich makkelijk zelf dekkend, dan is er geen voortreffelijker leven op aarde denkbaar. Het zou mij in alles voldoen, en geen uur van den dag zonder vrede of glans laten.

maandag 19 december

Veel regen. Zoel weer. Van middag iets kouder en helderder. ▫ Slecht gegaan, slecht! Ik ben droevig achteruit. Toonkunst geweest, bij Henriëtte gegeten. Ik had geen plezier in de muziek.

Met de verzen is het slecht gegaan. Ik voel mezelf ook al heel onwaardig. Ik spit maar en wou dat ze me hier met rust lieten. Ik lees Lao Tsz' en Maspéro.

woensdag 21 december

Een mooie, zonnige dag. Van nacht gevroren. ▫ Nog niet veel beter. Van morgen moe bij 't spitten. Ik slaap goed. Gister avond van Suchtelen gehad. Martha tobt, Betsy schrijft nare brieven. Ik krijg steeds nog brieven over die lezingen. En ook onhebbelijke aanvallen.

woensdag 28 december

Een paar dagen heeft het gevroren, nu dooit het weer, gister storm en regen. Er is veel verbeterd de laatste week. Ik ben Zaterdag op ♆ geweest. Gister had B. zware hoofdpijn en at ik met Kea alleen. Toole was bij mij aan 't eten op Dennekamp, om 1 uur. De Kerstdagen waren we in Haarlem, dat was nog al taai. Afschuwelijk die steedsche Zondagsmenschen en die saaie Zondagsstad. Er is rondom Haarlem ook haast niets meer ongeschonden. Ik verlangde erg naar huis. Ik schreef een brief aan den heer Poelhekke, den katholiek die een studie over me schreef. Ik word nog wel gehinderd door dit en dat, maar het gaat vrij goed. Van nacht sliep ik heerlijk in de hut.

vrijdag 30 december

Den ganschen nacht regen, storm uit Z.O. en N. Koud en nat. ▫ Gister avond bij Betsy, die weer minder vriendelijk was. Ze zat op. Ik sliep niet zoo goed. Het werk vlot niet erg. Sir Welbyis dood.

[1899]

7 januari

Nog al koud, twee dagen prachtig weer geweest. Van morgen grijs. ▫ Ik was in Arnhem. Ik heb gister en eergister op ♆ geweest. Ik keer terug in mijn hut-vrede. Ik ben zeer gelukkig geweest. Ik maakte nog 12 verzen en gaf die aan de N.G. Het is nu alles zoo goed als het kan.

16 januari

Stormachtig, zoel, veel regen. ▫ Er is nog weer een moeielijkheid gerezen omdat B. niet begreep dat ik door bleef spitten toen ze op Walden kwam. Maar eergister was ik er zeer vredig. Ik ben weer voortgegaan aan den roman. De uiterlijke stoornissen zijn weer overwonnen. Ik bekommer mij niet meer. Het is beroerd weer door den gestadigen regen. Dit geeft de kleine moeielijkheden buiten die niet zwaar zijn te dragen. Mijn hut begint te lekken evenals die van Bauer. Nu moeten er herstellingen aan gedaan worden. Dat alles zal den zomer des te zoeter maken. Gister was Gerlof hier.

aant.

19 januari

Nog steeds zoel, stormachtig en regenachtig. ▫ Ik sliep weer niet lekker, en had pijn aan mijn rechter pols, die ik vroeger verstuikt heb. Van morgen ziet alles voor 't eerst er weer wat heuchelijker uit. Het huis begint te vorderen, en we werken met ons allen nog al prettig. Jan de Waardt, Jan de Graaf, Willem, Langelaar en ik aan 't boomen kappen en versjouwen.

30 januari

Een paar dagen vorst. Nu mistig, stil, ruigberijpt. ▫ Ik was weer een dag of tien uit logeeren thuis. Druk met mijn boeken inpakken en brieven verbranden. Zondag tocht te paard naar Uithoorn/ 4½ uur te paard gezeten. De Ipenburg's gezien. Het gaat alles vrij goed. Met B. is alles nu goed en veilig. Ze heeft bij ons haar brieven gesorteerd en verbrand. Ik kom veel op de R.K.Z.V. waar ik 4 patiënten heb. De tocht Zondag was mooi, stil, met prachtige wolken en het oud-Hollandsche Amstel-land. 's Avonds met Matthes gepraat, hij vertelde van zijn ondernemingen. Hij is een gentleman en het is mij aangenaam dat wij ons zoo wel verhouden terwijl we zooveel verschillen. Dat is goed voor beiden.

1 februari

Sneeuw. De eerste sneeuw op Walden. ▫ Ik sliep van nacht weer in de hut, maar had het nog al koud.

6 februari

Gister veel sneeuw. 's Avonds dooi. Van morgen echter strenge vorst met Oostenwind en helder weer. ▫ Ik sliep in de hut, heerlijk en had het goed warm. Ik leg 's avonds het vuur klaar en steek dat om 7 uur aan. ▫ Ik was zaterdag even op [illegible]. Ik lees Salzmann. Een enkele overweging: dat aphasie en woordblindheid ontstaat door een vernietiging van een deel der hersenen, dus dat bij geheele vernietiging taal en taalbegrip eveneens te loor moeten gaan, vervolgt mij dagen.

10 februari

Snelle temp. wisseling. Het is van daag een voorjaarsdag, of koele zomerdag. Misschien 55°. Wind en zon. De sneeuw is in twee dagen tijd door

harde regens verdwenen. ▫ Vrij goed. Martha is ongesteld en neerslachtig geweest. Daardoor even onaangenaamheden. Maar gister maakte ze dat weer goed. De verhuizing begint. Ik werk met Jan aan den weg, om de oprij met puin hard te maken. Ik ben van plan een derde toespraak voor arbeiders te houden en die als brochure uit te geven.

19 februari

Van daag mist. Gister een prachtige stille, zonnige, warme dag. Martha's verjaardag. ▫ De verhuizing is afgeloopen. Het is vrij glad gegaan. De laatste dagen op Dennekamp waren melancholiek. Nog lang bleef ik er thuis voelen, zoolang er warmte en eten was. Eindelijk werd het als een afgeknaagd skelet, en ik griezelde er van. Het nieuwe huis is mooi en gezellig. Een paar moeielijkheden en prikkelbaarheden. Ook met de jongens. O ik heb zoo'n verdriet om elke ruwheid, scherpte of heftigheid waartoe ik me laat verleiden. En vooral met Paul of met Martha is het soms zoo moeielijk. O mocht ik toch nimmer ruw zijn, of scherp. Wie groote kracht voelt is zacht. Alle ruwheid of scherpte is zwakheid. ▫ Ik vreesde eerst, dat de hut-vrede zou aangetast worden, maar 't is hier even eenzaam en vredig. Ik zou in 't huis niet aarden, het is te mooi. Maar ik vind het prettig er te mogen komen. Maar men maakt het zich erg lastig, om gemak.

De Gorters kwamen Martha feliciteeren. Ook was er Carry, Bertha, Frouke, Jo van Gogh, Suze Bauer, 's avonds Adriaan van Oordt. ▫ Nu ga ik weer in 't veld werken en aan mijn boek schrijven hoop ik. ▫ Van daag komt B. hierheen. Ik was er deze week 2 ×. Het waren lieve uren.

woensdag 22 februari

Prachtig zonnig stil weer. Van nacht gevroren. ▫ Gister at Bauer bij ons en Martha was zooals in oude tijden vroolijk. In haar witte kostuum. Ik sliep van nacht zeer slecht. Ik kon niet in slaap komen. Het was al de tweede nacht zoo. Ik voelde niet ongelukkig of onrustig, en mijn gedachten waren opgewekt. Maar ik werd er toch naar en verdrietig van. Van morgen was Martha zeer grommig. Ik zei ‘'s morgens is het hier nooit heel prettig’. Toen zei ze ‘neen vooral als jij hier komt’. Toen zei ik: ‘Goed, dan ga ik bij Bauer ontbijten.’ En dat deed ik. Ik heb in 't bosch gewerkt om mijn hut en het is zeer stil hier.

aant.

23 februari

Van nacht flink gevroren. Van daag weer prachtig, stil en zonnig. ▫ Ik sliep van 10 tot 7 uur aan één stuk en stond toen dadelijk verkwikt op. Eerst de jongens in hun bad geholpen, toen naar Cruysbergen. Na 't ontbijt hout opgebonden in bossen bij de hut. Meezen en kuif leeuwrikjes rondom. Ik ben nu veel beter.

maandag 27 februari

Strenge vorst des nachts. Overdag helder en zonnig, maar zeer koude N.O.wind. ▫ Het was van morgen zoo koud dat we ons allemaal niet prettig voelden. Hans huilde en voelde zich erg ongelukkig. Het was koud in 't nieuwe huis. Ik heb boomen gehakt aan de overkant.

Gister morgen las ik met Hans de Bergrede. Paul is door Marius geteekend in zijn harlekijnspakje. En van daag ging hij er mee naar school. Ik slaap goed en sta nog altijd om zeven uur op.

donderdag 2 maart

De wind is westelijk geworden en het vriest niet meer. Maar het is nog even zonnig. ▫ Eergister las ik Lioba in Zutphen. Ik vond naar om er heen te gaan. De lezing zelf was een succes en ik dacht dat het alles mee-viel. Bij van den Bergh van Eysinga gelogeerd. Maar ziet, de gevolgen bleven niet uit. Van morgen was ik gehcel uit mijn evenwicht. Een N.Gids aflevering deprimeerde me en tot nu toe (5 uur) was ik ontevreden en verdrietig. Ik denk dat het de ijdelheidsprikkeling was, die zich nu wreekt. De hut redt mij nu weer. Ik moet dan maar geruimen tijd hier stil zijn en zoo wat werken in 't bosch.

Ik ben blij dat Ipenburg een man is die geloof ik deugt voor wat ik bedoel. Ik geloof dat dit een gelukkige tref geweest is. Ik ben voorbereid op allerlei teleurstelling. Maar 't lijkt me of ik in het vinden van menschen geluk heb. Maar 't is waar dat ik de goeden uit velen zoek en vasthou. En toch ben ik zeer wantrouwend in mezelf, wat de eerste indruk betreft.

donderdag 9 maart

Het vriest niet meer. Van daag Zuidelijke wind, bedekte lucht, en wat regendroppels. Het was anders weken lang droog. ▫ Hans is een paar dagen

aant.

ziek geweest, waardoor ik mij erg ongelukkig voelde. Maar hij is beter en ik heb mij weer hersteld. Ik schrijf nu aan de rede voor werklui. Ik deed dat eerst op de Lelie, maar nu weer in de hut. Van Oordt is gister gekomen met een groote verhuisboel.

zaterdag 11 maart

Heerlijk weer, warme zon en Z.wind. ▫ Gister was B. weer onlief tegen mij. Ik ben minder geduldig dan vroeger met haar, want ouderdom maakt minder buigsaam. Maar ik heb haar ook verwend. Ik heb weer booze aanvechtingen gehad. Ik kan ze op 't oogenblik zelf minder goed weerstaan, lijkt me. Maar ze zijn nu weer weg.

Ik sliep veel en zwaar van nacht. Mijn lezing was Donderdag af. Het is wel zoo als Maeterlinck zei, het geluk is een gestadig tevreden zijn onder duizend kleine onaangenaamheden. Bovendien echter heb ik toch ook wel dat intensief vredige en gelukkige. Nu, terwijl ik dit schrijf, voel ik zeer rustig en dankbaar.

donderdag 16 maart

Een paar dagen prachtig zomerweer, gister aten we met alle ramen open. Van daag stil en bewolkt. ▫ Eergister de avond in d'Geelvink. Het was een vredige dag. De vorige dagen was ik gekwetst door de woede van Jet Holst, waarover ik mij bedroefd maakte. Dinsdag voelde ik mij heel zacht worden en dat was erg gelukkig. Ik was toen ook besloten nooit aan eenige bittere gevoelens toe te geven. Dat deed mij sterk en rustig voelen. Na de lezing werd ik aangevallen en bespot, en het was een mij nog onbekende gewaarwording van vrede en kalmte. Ik denk de voldoening dat het mij niet kwetste. Misschien ook het zien dat het geen succes had. Maar ik geloof als het succes had gehad dat ik er even rustig onder zou geweest zijn. Lastig was dat ik de volgende dagen niet kwijt kon raken de juiste antwoorden die ik had kunnen geven en die ik, onvoorbereid, niet gegeven heb.

Gister zag ik Betsy even. O dat is een duizendmaal zwaarder strijd.

zaterdag 18 maart

Gister nog prachtig weer. Van daag koude Noordewind. 's Morgens wat regen. ▫ Gister een heerlijke dag van zwaar veldwerk. Mijn akkertje

bemest, beploegd, bezaaid, beëgd en besleept. Alles achter elkaar. De wit en zwarte kwikstaartjes in de bruine voor achter den ploeg aan.

dinsdag 21 maart

Zondag kwamen de eerste sneeuwbuien, gister morgen lag er sneeuw, en van nacht vroor en sneeuwde het hard. ▫ Het veldwerk staat stil om de sneeuw. Ik heb weer hout gehakt. Ik schreef een ‘Naschrift’ aan de lezing. Ik sliep goed en ben tevreden. Zondag kwam Herman tot een vriendschappelijk bezoek.

woensdag 22 maart

Steeds sneeuw. Van nacht zeer koud. De sneeuw dooit maar nauwelijks weg. Nu sneeuwt het weer (11½ uur). Wind. Z.Z.W. ▫ Gister heen en weer naar Hilv. geloopen, daar gegeten. Ik schrijf aan hoofdstuk VII van den roman.

donderdag 23 maart

Van nacht veel sneeuw, gister verscheiden sneeuwstormen. De wind nu weer N.O. Van nacht zeer koud, hoewel ik het warm had in de hut. ▫ Het gaat niet best, hoewel ik er niet onder zit. Maar het werk vlot niet, en buiten valt niet veel te doen, zoodat ik een ledig, onvoldaan gevoel heb. Ik liep gister naar Flevo, met Tilly Suermond terug. Hans is 's morgens huilerig en verdrietig.

dinsdag 28 maart

Het weer is Zondag omgedraaid. Zaterdag was het al minder koud en dooide de sneeuw weg voor de zon. Zondag morgen regen, en alle sneeuw weg. Gister zoel weer 50°, zachte lucht en voorjaarszon. Veel vogeltjes.

Ik heb gister en vandaag geploegd. Ik voel mij wel goed, maar niet erg opgewekt. Ik ben zeer bezwaard geweest een paar dagen, en vond geen steun bij B, en dit alles maakte mij neerslachtig. Het leed komt uit mezelven. De omstandigheden zijn alle gunstig, behalve wat uit onszelf komt. ▫ Een paar observaties. Na mijn voordracht betrapte ik er mezelven wel een dag of drie achtereen op dat ik aan 't debatteeren was en de dingen zei die ik

aant.

had moeten zeggen. En wel altijd op 't zelfde tijdstip, namelijk kort na 't opstaan, onder 't wasschen. Nu is 't over.

woensdag 29 maart

Stormachtig, maar zoel en zonnig. ▫ Niet rustig genoeg om te schrijven. De arme B. schrijft mij nare brieven en is in een slechten tijd. ▫ Ik lees Guyon en zoek te begrijpen hoe men van niemand troost moet verwachten dan van Eén.

maandag 3 april

Zoel weer, motregen, groeizaam. ▫ Een paar dagen van diepe, innerlijke stormen. Ik ben Vrijdag naar 't concert in de Luth. kerk geweest te Amsterdam, Marcus-passion van Perosi. Toen in Haarlem gegeten. Ik voelde wel verheffing, maar ik word ach zoo alleen gelaten. Niemand, niemand, niemand heb ik sterk genoeg om mij trouw te blijven, mij diep te verstaan, mij tot gestadigen steun te zijn. ▫ Ik heb veel goedheid ondervonden, ik heb veel goede, hartelijke menschen gekend en nog om mij heen. Ik heb er voortreffelijken tot mijn liefste gezellen, maar toch is er geen enkele, tegelijk wijs genoeg om mij te begrijpen en sterk genoeg om mij niet te verlaten als ik het 't meest behoef. ▫ En al het kwaad wat ik deed in mijn leven weegt met den dag zwaarder naarmate ik beter Gods wil leer kennen. En de straf is nooit evenredig de misdaad, schijnt het ons. ▫ Ik heb Martha verlaten en vind haar nooit terug. Ik heb mijn leven gewijd om Betsy het wezen van volkomen liefde te leeren, maar zij is te zwak. En ik sta alleen, onverstaan, ongesteund in mijn eigen zwakheden. Wie mij trouw zijn begrijpen mij niet, en haar aan wie ik mij gaf, is te wankel van hart, te vol eigenheid en kwetsbaarheid, te zwak van gemoed om mij te leeren begrijpen. En ik voel alles als mijn schuld. ▫ Een mensch moet zich éénmaal met een ander verbinden en die verbinding volkomen trachten te maken. En als hij zich vergist blijkt te hebben moet hij niet terugtrekken en een nieuwe verbinding beginnen. Het is slecht het begonnen werk te verstoren, al is het in blindheid begonnen. Want heiliging is eer te samen bereikt dan alleen. ▫ Ik ben ook in Arnhem geweest en had daar een dag van het oude hoofsche wereld-leven. Het converseeren over nietigheden, de wellevende toon met de liefde en zachte vrede daarin, en het vooze daaronder. Het was goed het nog eens duidelijk te ondervinden, in zijn aangenaamheid en sereniteit en

in zijn onhoudbaarheid. ▫ Ik had viooltjes in mijn knoopsgat, en die zoete lucht was ondragelijk weemoedig. Er was iets in van oude herinnering, dat onduldbaar wee-zoet was. Ik kon niet te binnen brengen wat. ▫ Ik was blij weer op Walden te zijn en heb voor het slapen gaan in bed lang gebeden en geschreid. ▫ 's Morgens om zes uur kwam Bertha bloemen brengen aan mijn hut. Ik kreeg een mooi boek over Dante van Martha. Van B. hoorde ik niets.

zondag 9 april

Ruw weer, stormen uit W. en N.W. Nog al veel regen. ▫ Ik kreeg van morgen een brief van B. Maar hoewel dat een verzachting was op een scherpe wond, ben ik nu nog niet veel opgebeurd. Gister hoorde ik de Matthaeus Passion en at bij Henriette. Ik voelde heel rustig maar diep droevig. Het versje was mij te binnen gekomen:

> dyn eerste liefde die is de beste
> so laat ze bliven dyn eerste ende leste
> du kanst wel vinden veel roem ende eer
> dyner jonckheit minne die vindst du niet weer.

maandag 10 april

Hevige regen. ▫ Er kan niet buiten gewerkt worden.

vrijdag 14 april

Het is een dag en nacht zeer koud geweest met strenge nachtvorst. Gister zonnig. Tegen den nacht verandering. Storm uit Z.O. met hevige regens. Het is deze maand nog niet warm geweest, toch is het groen verder dan verleden jaar. ▫ Maandag ging ik naar [illegible] en de vrede kwam terug. Dinsdag ging ik er eten en voor 't laatst logeeren. B. wandelde 's morgens met me naar Walden. Het was een mooie dag ondanks slecht weer. Er zijn aardappelen gepoot, en de boogaard is omgespit. Het werken gaat goed en is plezierig. Ook de organisatie zal wel slagen. Maar we zijn nog niet van Dop af. ▫ Bezoeken van van den Broek die ook koloniseeren wil, en de Veer, eveneens.

aant.

maandag 17 april

Nog koud, maar stil, N.wind. ▫ Na dien zegenrijken Dinsdag is alles in mij verstild en verzacht. Maar ik had zooveel geleden dat ik nog niet zoo opgewekt geworden ben als voor den slechten tijd. Ik denk nu wel dat dit het ergste geweest is, en dat het nooit zóó erg terug zal komen. ▫ Ik ben verkouden. Gister vietstocht met Martha en Adriaan, bij Bertha geweest. Gestadig komen er brieven van aspirant kolonisten.

maandag 24 april

Tot nog toe veel kou, vooral de nachten. Vandaag is het wat zachter, bijna 60°, regen op komst. Van morgen veel vogels om mijn hut, roodstaartjes en grasmusschen en meezen. ▫ De Maerle is bewoond, en de Engelschen zijn er ook. Het gaat alles goed, tot nog toe. Ieder is nog druk in de eigen verhuizing. Het komen in een rijtuig met B. was prettig. Ook de volgende dag. Maar zij is zoo geabsorbeerd in haar drukte en kleine ongeriefelijkheden. En zij kan niet best verdragen dat ik lichter over ongeriefelijkheden en kleine tegenspoeden denk. Ik voel heel zacht en geduldig voor haar, gelukkig niet prikkelbaar. Ik beklaag 't zoo dat zij nooit geleerd heeft kleinigheden te dragen, en vooral dat zij niet wil weten dat het een zwakte en verwendheid van haar is. Wat is comfort en verfijning een gevaarlijk ding, zie nu hoe het iemand tot kruis wordt en rust en vroomheid en aandacht en liefderijkheid alles onmogelijk maakt. Zij is zoo goed en edelwillend en ze werd liefdeloos en klein onder den druk van klein ongerief.

Ik lees ‘What would Jesus do?’ en het vervult mij gestadig. Het helpt mij, al is het geen groot soort boek. Zie nu dat er maar één soort tendens in kunst duldbaar is. ▫ Maar Jezus was ook een mensch, als hij iets was. Deed hij niet, uit puren wrevel, een vijgenboom verdorren?

woensdag 3 mei

Het is altijd vrij koud. Gelukkig veel regen, niet dor. Van morgen guur en nat, nu is 't zonnig geworden. ▫ Cruysbergen is nu door de Iepenburgs bewoond. Het is druk maar opgewekt. Gister was 't een vroolijke dag. Ieder was zoo bedrijvig en er heerschte een zoo vroolijke stemming. De Engelschen gingen pannekoeken eten bij van Oordt. Martha kookt zelf, en het schijnt of de bedrijvigheid den zwaarmoed overal verjaagt. ▫ Ik zelf ben niet jolig maar toch innerlijk zeer gelukkig en dankbaar gestemd. Alles

gaat goed en ik kan het aan, - het moeielijkst is geduld, om niet alles in ééns te willen.

dinsdag 9 mei

De eerste zomerdag. Ik merkte het al toen ik uit mijn hut keek. Zachte zonneschijn, vochtig en geurig en warm. Druk gezang van vogels, nachtegalen op Cruysbergen. ▫ Daar ik B. nu zooveel meer zie begrijp ik alles beter. Ook Mary en Carry begrijp ik nu beter. Het wordt vaster en klaarder. En het zal nu wel nooit die vroegere ellenden brengen.

Martha is naar Bonn geweest twee dagen. Ik haalde en bracht haar naar en van den trein met de wagen en de vos. Willem van Riet kwam met Jannetje. Alleen Mary Suermond mankeert nog.

Bericht van papa's val.

maandag 15 mei

Het is mooi weer gebleven, hoewel elken dag regen. Maar voortdurend zoel 62° tot 65°. Driemalen onweer zonder afkoeling. Uiterst groeizaam en alles staat frisch en wondermooi. De rogge is al hoog en vol aren. De erwten staan groen, de vroege aardappelen komen uit. De haver begint goed. ▫ Donderdag hemelvaartsdag en wedrennen. Kloos en zijn meisje waren er. Op Martha's kamer. ▫ Hans' verjaardag was vrij goed. Mijn moeder was er en ik reed boodschappen met het wagentje met Betsy en juffrouw Iepenburg. Ik ben overvallen door twee reporters, van 't Handelsblad (Elout) en van de New York World.

We wandelden op Bantam en dat is een groote aanwinst, zulk een prachtig park vlak bij ons.

Gister was een dag vol droevigheid. Mijn kruis was zwaar. Het sloeg mij neer voor alles. Ik was bezorgd om geld, om Iepenburg, om Broekman, het zag er alles even naar uit. Een wandeling met ons allen mislukte, en alleen Mary Suermond, Matje en ik kwamen in gietregen op Flevorama. Maar het is alleen door 't leed om B. dat ik alles nu zoo zwaar draag.

Een slecht stuk van Karel over Borel. Als een oud scherm- of dans-meester uit het ancien regime die voor zijn gedemodeerde kunst opkomt.

aant.

vrijdag 19 mei

Goed weer. Vorige dagen stormachtig, maar toch niet koud. Gister zelfs drukkend. Van daag koel, Noordelijke wind. ▫ Hard gewerkt deze week, niet geschreven. Maar het zware werk is nu bijna achter den rug tot 't najaar. Het gaat weer beter en ik ben niet bezorgd. Het eten bij de Engelschen gaat goed. Gister bezoek van van Suchtelen, vandaag van der Wissel.

zondag 21 mei

Het beruchte koude mei-weer. Gister zware stortregens. Vandaag koud, harde wind, en egaal zwaar-gewolkte lucht. ▫ Het waren drukke pinxterdagen met guur weer. Bezoek van Eysinga met Albers, van de Tengbergens en van Warmelo, van Berlage en van Anton Derkinderen.

vrijdag 26 mei

Gister begon een regentijd, zoo hevig, dat er buiten niet gewerkt kon worden. Noordewind, kou en den ganschen dag regen. Van daag iets droger, maar tegen 4 uur weer regen.

Ik heb weer verzen gemaakt.

Gister verkleedpartij in van Oordt's hut, Adriaan en Bauer in gewaden uit de 13^{e} eeuw. Op Walden geen bezwaar.

donderdag 1 juni

Zondag verbeterde het weer, werd stil. Gister was het al warm, ofschoon de lucht nog frisch. Vandaag geheel zomer, zonnig en toch niet drukkend. Van morgen gezwommen met van Oordt.

Gister avond bezoek van van Bolhuis. Dinsdag at ik op de Kaap, vroolijk en gezellig, met de vijf jongelui. Langelaar is naar een bruiloft. Gister naar de markt in Hilversum. Het gaat alles goed. Ik heb geen klagen.

maandag 5 juni

Warm. Gestadig mooi weer gebleven, droog en zonnig. ▫ Het gaat goed Soms tob ik nog een weinig over geld, over Dop of Broekman, over Iep of Jan, maar dat is alles onbeduidend.

Gister een goede wandeling naar 't vijvertje met B. ▫ In de kolonie bedrijvigheid en opgewektheid. De Mauve's zijn gekomen. Rudolf om hier te blijven, Anton gister even. Aardige jongens. ▫ Ik hak 't aardappelveld. Corrigeer de 2e druk van Lioba.

woensdag 7 juni

Steeds vast weer. Droog. N.wind. Gister zeer warm. ▫ Gister den ganschen dag in den akker gewerkt. Ook aan den roman geschreven, en gecorrespondeerd. Van daag kom ik eerst recht op orde.

vrijdag 9 juni

Veel kouder, N.wind, bewolkt en droog. ▫ Sommige dagen kan ik den ganschen dag in actie zijn, en steeds geschikt tot schrijfwerk. Andere dagen ben ik tot weinig in staat. Dat moest niet. Ik moet altijd even moedig en rustig voelen. Dat komt ook wel, hoe minder vreesachtig ik ben. Het is juist vrees die ongelukkig maakt. En het is zoo jammer van Betsy die zelf zoo ongelukkig is door vrees, dat ze, waar ik moediger ben dan zij, dat verkeerd heet te vinden.

maandag 12 juni

Steeds Noordelijke wind, droog en koel. Soms geheel bewolkt soms wat zon. Weinig wind. ▫ Mijn hooikatarrh gister begonnen. Van daag al vrij erg. Gister op de vos naar Hilversum gereden, door de Zondagsmenschen op de 's Gravelandsche weg. Ik werd blijkbaar heel mal gevonden. Ik trok 't me even aan. Ik heb Meister Eckhart gekregen.

dinsdag 13 juni

Ik was Zaterdag bij de Dekkers in Laren, en werd zeer getroffen door Betsy Dekker, die nu krankzinnig is. Ik vroeg haar: ‘kan je nog bidden?’ dat ontroerde haar merkbaar. Toen zei ik ‘ik zal 't voor je doen’.

Ik heb weer zeer onaangename brieven van Bertha gehad.

Het is nog Noordewind, droog.

aant.

vrijdag 16 juni

Nog steeds geen regen. N.wind en zon. ▫ Mijn hooi-katarrh is veel beter, het is maar één dag hevig geweest (12).

Met Bertha is het een droevige historie. Het is een wonderlijk wezen. Onredelijk, genereus, zwak en toch halsstarrig. Met een goede steun zou zij prachtig worden. Maar om haar te steunen moet men haar zeer goed doorgronden. Ik heb haar willen helpen toen ik er nog niet wijs genoeg voor was. Nu is het alles uiterst netelig en moeielijk. ▫ Mijn wensch is dat ze hier komt. Maar er is geen sprake van zulk een wensch bij haar te kunnen doordrijven, al was 't nog zoo voor haar best, en toch voel ik hoe zij te helpen is. En zooals ik nu rustig voel, weet ik, ik *kan* haar helpen.

Op Walden gaat alles goed. Alleen deze geschiedenis is een donkere wolk er over. Het maakt alles min of meer scheef, onzeker en bedreigd.

zaterdag 17 juni

Steeds droog en zonnig. ▫ Ik schreef gister een, naar ik meen, goede brief aan Bertha. Hier is geen bezwaar. Van nacht koeien om mijn hut. Ik in mijn nachthemd op bloote voeten de deur uit om ze weg te drijven.

donderdag 22 juni

Gister warm, regen dreigend maar niet neergekomen, enkele druppels. Van morgen weer Oostenwind koeler en grauwe wolken. ▫ Veel zorg, maar ik word meer gehard. Ik bedacht gisteren dat ik Bertha zou vragen Cruysbergen van haar te koopen tegen een schuldbekentenis. Eergister bezoek van Jan Woensel Kooy. Die heeft alle omstandigheden mee, van hem kan ik veel verwachten. Gister bezoek aan Haarlem.

zondag 2 juli

Sinds gisteren eindelijk de zware regens met W.wind, jammer omdat 't hooi nog niet binnen is. Overigens nuttig. ▫ Weer een zware tijd achter den rug, door de zorgen over Cruysbergen. 4 dagen achtereen naar Amsterdam. Nu eindelijk door Betsy's hulp de toestand tot een beslissing. Dat zal mij echter op zware ontbering zetten vooreerst. Ik vind dat, bij overweging, goed. Ik had een lieve avond in Amsterdam. Van daag is Labberton

weer hier, mijn neus is wat beter, en ik voel mij weer rustiger worden. Vooral de verzoening met Bertha's broer vind ik prettig. En nu dit zeer verbindende met Betsy. Het is alles goed, zeer goed.

4 juli

Zeer slecht weer. N.W. storm en regen. Soms/ af en toe, voel ik rustig.

6 juli

Twee dagen motregen, N.W. wind. ▫ Het herstelt zich volkomen in me. Ik ben niet bevreesd of bezorgd meer. Buiten af schijn ik wel zeer gehaat en gewantrouwd te worden.

maandag 10 juli

Prachtig warm zomerweer sints Vrijdag. Gisteren wedrennen. Mijn moeder is hier. Van morgen wandeling op de Meent vóór 't ontbijt. Hoogzomer. Er is sprake van dat Iepenburg weggaat. Ik ben nu niet bezorgd meer, behalve even over B's gezondheid. Ik lees Eckhart.

11 juli

Het was zeer warm van morgen, wel 80°. En nu van middag toen ik wiedde in den moestuin kwamen zware regenbuien. Nu is het uiterst zoel, vochtig en geurig.

13 juli

Prachtig zomerweer. 'S nachts regen, warm. Gister hard gewerkt op den Eng op Langelaar's akker. Als mijn neus niet gehinderd had was alles heerlijk. Het gaat nu alles tamelijk vlot op Walden, kalm en vanzelf.

16 juli

In Noordwijk. Steeds prachtig weer. Gister in Haarlem. Ik lette op hoe ik tegenover Walden voel. Ik wil er naar gaan verlangen. 'S middags voelde ik al de warme genegenheid tegenover allen daar achtergelaten. Ik wou ze

aant.

allen groeten als mijn kindertjes. Maar er is nog over dat waas, wat altijd over thuis leit als men op reis gaat. Dan lijkt thuis saai. Maar toch voel ik al hoe het mij dierbaar is, juist dóór al de zorg en verdrietelijkheden, daar gehad.

21 juli

Noordwijk. Het wordt eiken dag warmer. In de kamer waar ik schrijf is het nu 82°. Gister was ik met Hans in Leiden, zag het Egyptisch museum, het Indisch, en Japansch en de opgezette dieren. Koffie bij Gerlof. Met het bootje heen en terug. Wonderbaar is het hoe dan Egypte levend is in mijn hoofd, door het saaie, doodsche, kleinsteedsche stadje. Ik leef het leven van voor veertig eeuwen te midden van dit kleine bestaan. Het is reëeler dan ik 't zeggen kan. Het lijkt op wat veel anderen gezegd hebben. Maar ik voel het als iets ongewoons. Anderen voelden het wetenschappelijk, maar ik voel het artistieker. Ik voel hun Kunst, een veel directer middel van verstandhouding. En het contrast is ook geweldig.

Ik was goed aan 't schrijven, maar ik begin al vrij hevig naar huis te verlangen.

maandag 24 juli

Noordwijk. Zaterdag nacht een hevig onweer. Gister nog al koele wolken uit 't Noorden. Van nacht stille stortregen, nu opklarend. ▫ Ik schrijf voor 't duinkamertje onder de veranda. Ik baad elken dag met Hans. De zee was frisch en woelig. Warme avonden met zoele, zilte damp aan 't strand gehad. Innerlijk niet rustig. Ik ben nu ruim lang genoeg weg geweest. Ik zou zeggen dat doe ik nu niet weer. Ik voel mij ook met de menschen hier niet thuis. Ik vind hun leven te gemakkelijk en te oppervlakkig. Ook Gerlof en Verwey. Ik zie de slechte gevolgen van hun levenswijze nu te duidelijk. Ik ben nu ook niet meer zoo prettig met Hans alleen, nu Jantje van Vloten er is. Maar het weer en de zomertijd is mooi. Des te meer spijt het me dat alleen te genieten. Ik lees ‘le Rouge et le noir’ van Stendhal. Ik denk er bij aan Karel Thijm.

donderdag 27 juli

Noordwijk. Nog al winderig, maar goed weer. ▫ Gister groote wandeling met Hans naar Rijnsburg/ 't Spinozahuisje, Voorhout, ruïne Teylingen,

Drechsberg en Piet Gijs. Van 9 tot 5. Het was rustig en prettig. 'S avonds met Verwey zitten praten over Herman.

zondag 30 juli

Mooi weer, droog. ▫ Ik ben weer thuis, schrijf in mijn hut en voel mij diep weemoedig.

maandag 31 juli

Mooi weer. N.wind. Droog. ▫ Ik moet erkennen dat ik geducht landerig was sints mijn terugkomst. Zwaartillend, neerslachtig. Bezwaard over geld, geen lust in gezelschap. En op Noordwijk was ik in 't laatst zoo vroolijk. Ik meende in 't vooruitzicht van naar huis terugkeeren. ▫ Terugziende naar Noordwijk vind ik het een mooie, serene tijd, met verlangen en al. En physiek had ik het er zoo goed, te goed zelfs. Daarom zeker deze reactie. Nu, na eenige uren hard werk op 't veld ben ik veel opgewekter en beter. Martha was ook zeer gedeprimeerd en Betsy sinds van morgen ook niet goed.

dinsdag 1 augustus

Prachtig weer. ▫ Nu is 't alles weer beter, ik ben weer gewend. Het blijkt dat zulk een toeleg, om des te meer plezier te hebben hier, door er eens uit te gaan, op verkeerde gronden was gebaseerd. Daarvoor had ik langer weg moeten blijven of in een minder prettig en sereen verblijf moeten zijn. Ook het bijzijn van Hans was zoo geschikt mij vrede te geven. Omdat ik mij hier altijd verwijt te weinig met mijn kinderen bezig te zijn.

zaterdag 5 augustus

Warm en droog. Vrij sterke N.wind. Geen wolkje te zien. ▫ Het gaat goed. Gisteravond wandelde ik met B. op Bantam en praatte aan het varenbeekje.

woensdag 9 augustus

Het heeft een dag geregend (Maandag). Nu is 't weer even prachtig weer. ▫ Gister den heelen dag geploegd. Moe en vuil geworden. Ik schrijf aan

aant.

hoofdstuk IX en stuur het vers op Ruskin naar de N.G. en de 7 3voudz. naar T.T.

vrijdag 11 augustus

Het is kouder, bewolkt, N.wind. Nu en dan wat stofregen. ▫ Gister at ik op de Maerle. Gesprekken met Mauve. Het aanwezig zijn van anderen hinderde me daar. Lokhorst logeerde er. Toen heb ik mij 's avonds in mijn hut alleen boos gemaakt om een teleurstelling, en ik had een slechte nacht. Alles heel kinderachtig van me. Van morgen ging ik bij Bauer ontbijten in plaats van op de Maerle. Het einde was dat ik besloot dezen tijd in de hut door te brengen en er ook te eten. Ik kreeg een brief van Lady Welby en schreef een langen, geestigen brief terug. Dat was 't voornaamste wat ik deed vandaag. Ik leef van honig, melk en brood.

dinsdag 15 augustus

Het is nu warm en stil. De eindelooze N.wind schijnt nu op te houden. Hamerslag. Alles zeer droog. ▫ Zondag een ernstige dag. Ik voelde 's ochtends zeer rustig en gelukkig en mooi. Ik las in Eckhart. Toen kwam B. en maakte een onwaardig tooneel. Alles heel droevig. 's Middags ging ik naar Haarlem. Ik las the Tempest. In Haarlem, in de buitensocieteit, onder de muziek, waren mijn gedachten levendig en genotrijk en productief. Door de ontroering van den dag was ik in hooge stemming en de muziek, hoewel grof, deed mij verbazend aan. Ik maakte mijn roman af, geheel, in schets. En onderwijl voelde ik het plan voor ‘de Kooplui’ rijpen. Dat gaat geleidelijk, en onder alles door. 's Avonds bedierf het wat, de nacht was slecht. Nu ben ik weer in mijn hut. Van der Woude bevalt mij.

zondag 20 augustus

De N.wind is gebleven, nog altijd droog, nu daarbij koud. ▫ Ik heb mijn ringetje terug en behoud het nog. Het is een ernstige tijd, maar ik ben kalm en niet verward. Op Walden gaat het vrij goed. Alleen op Cruysbergen is het nog een rommel door al die kinderen en de armoede. Dat zal wel bijkomen/ maar de Veer en de Ipenburgs moeten weg. Het spijt mij van de Iepen, maar het kan niet anders.

Gister avond las ik S en W en de 3v zangen voor in mijn hut, voor Betsy, Ada, Matje, Mauve, v. Suchtelen, Kunst en Coenen.

aant.

dinsdag 22 augustus

Stil en koel. N.wind, droog. ▫ Zondag naar Haarlem. Slecht. Ik zag Borel bij B. Veth. Vulgaire luxe, Thorn Prikker met een mooi dasje. Gister Martha terug. In Haarlem ging een luchtballon op. Hans leert er zwemmen.

donderdag 24 augustus

Elken morgen dik bewolkt met zwaren dauw, geen wind, maar ook geen regen. 's Avonds wordt de lucht helder. Mooie maannachten. ▫ Borel was hier en ik vond het een heerlijk bezoek. Overigens was ik deze dagen niet goed, gister vooral tot werk ongeschikt en neerslachtig. De slaap 's nachts was ook met drukker droomen, maar tegen dezen morgen voelde ik de rust, en nu ben ik weer zeer goed. Op de boonenakker gewerkt.

dinsdag 29 augustus

Eindelijk is de droge tijd voorbij. Het heeft verbazend lang geduurd. Gister morgen om 7 uur begon de regen, eerst heel weinig/ om 10 uur hard. 's Avonds weer mooi helder. Van nacht onweer en harde regen. Nu heerlijk, Z.W. wind, frisch, zonnig met zomerwolken. ▫ Ik ben nu goed. Er zijn geen bezwaren haast. Het ringetje is terug. Ik schrijf aan S en W en denk over stukken. Ik las N^{e}. 5 John Street. Een goede tendens-roman. + Ik heb een mooie wandeling gemaakt, die gewichtig voelde, daarom dit kruis. Achter Bantam, met Betsy. Ik was moe en kwam van 't hotel waar ik mevrouw Lansdorp gesproken had. Eerst zat ik bij de Maerle in 't bosch. Toen gingen we wandelen, de hei bloeide rijkelijk.

woensdag 30 augustus

Droef, droef, droef.

Het is of ik een afgrond voor me zie, waarin ik niet springen durf, terwijl ik toch weet dat ik God dáár alleen vinden zal. En die wereld vol logen en valsch begrip.

donderdag 31 augustus

Gister avond is dat gevoel van me afgenomen. Nu nog voel ik moe en is mijn stemming zwak, d.w.z. ik moet weer denken om mijn vijanden

en de domheden die ze over me en tegen me zeiden. ▫ Het weer is heerlijk. Frisch, met blanke wolken, W.wind. Van morgen met mevrouw de Koe en Betsy naar Hilversum in 't wagentje.

dinsdag 5 september

Prachtig weer, warm en stil. ▫ Ik ben niet opgewekt. Vrijdag Hans gehaald uit Haarlem. 4 Verzen gemaakt. Toen was ik goed. Maar nu heb ik weer dat bezwaarde gevoel over alles dat ik hoe langer hoe duidelijker ga onderscheiden als zwak en abnormaal, tegenover het ruime, gelukkige en veerkrachtige dat normaal is. Betsy is meestal in de eerste toestand, zonder dat te onderscheiden, en ze deelt die dan dikwijls aan mij mede. Bij haar is het zoo sterk dat het zich voordoet als het normale, zich verzet tegen een betere toestand, en die betere toestand verkeerd en zorgeloos vindt.

Gister met Herman gepraat over Hans. Ik ga ook bezwaard dat ik niet genoeg voor mijn kinderen doe. Daarmee ben ik al zoo lang in de weer.

vrijdag 15 september

Het weer is vrij goed, maar koele nachten en regen nu en dan. ▫ Ik ben nog al opgewekt maar schrijf weinig tot mijn spijt. Een angstig gevoel van de snel voortgaande tijd. Ik schrijf nu al een jaar aan mijn boek, en ben nog niet eens recht op gang.

Transvaal-oorlog dreigende. Ik ben vroeg op en werk veel buiten.

maandag 18 september

Winderig, maar toch lekker weer. Groote wolken en zon, soms regen. ▫ Eergister met Langelaar naar Amsterdam. Ik vond het prettig. Gister wedrennen. 's Middags op Martha's kamer, met Ada, had ik voor 't eerst na langen tijd weer dat eigenaardige rustige heerlijke gevoel van het bestaan een lust en een zegen te vinden. De depressie was weg. Ik voelde normaal en merkte dat het lang anders was geweest. Op een wandeling door Bantam met B. werd dit toen weer bedorven. Ik moet dan nog meer bedenken dat zij 't niet helpen kan, meer meelij met haar hebben. Ik heb eenmaal voorgoed op me genomen al de zwaarte van haar gemoed mee te dragen. Daar hoort heel veel geduld toe. Ik heb veel, maar nog niet genoeg.

aant.

donderdag 21 september

Buyig weer, guur, van morgen aanhoudende regen zoodat niet gewerkt kon worden. ▫ Misverstanden zijn wel vreeselijke dingen. Elkaar het leven ondragelijk maken, met de beste bedoelingen en om niets.

maandag 25 september

Steeds guur en buyig. Van nacht veel regen, W.wind. ▫ Gister was ik met Martha en de kinderen bij Karel Thijm. Ik was zeer loom. Bezoek bij juffr. van Eyck. Van nacht sliep ik tien uur aan een stuk.

zondag 1 oktober

Koel, gister regen. Vandaag vrij stil 54°. Gister vuur in de hal. ° Deze week beter gewerkt. Ik schrijf 's avonds al aan mijn boek. Conferentie gehad met Jan Veth, Verwey en Albert. Ik kwam 8 dagen niet op de Maerle. Nu weer wel.

donderdag 5 oktober

Het regent elken dag, vandaag en gister den ganschen dag. Stil. ▫ Ik schrijf dit 's avonds in de hut. Ik ben op 't oogenblik in depressie en kan niet vlot komen. De dag was ook zoo verdrietig door den regen en ik kon niet arbeiden. Ik schreef een brief over Transvaal in de Anglo Dutchman. Ik slaap veel en goed. Geldzorgen (dat is een teeken van lagen karakterstand). Een boel brieven en schrijfwerk dat niet opschiet.

Ada is terug. Ik lees Bernstein en Maspéro.

woensdag 11 oktober

Prachtig weer. Een paar nachten vroor het hard. O.wind, helder en stil. ▫ Ik was Zondag met Hans in den Haag bij Borel. Ik ben een beetje verkouden maar over 't algemeen zeer tevreden. Uitnoodiging van Myers. Plan om naar Engeland te gaan. Heerlijk aardappelen gerooid op Langelaar's veld met de heele bende. Met B. gaat het langsaam aan beter. Vandaag breekt de oorlog uit.

woensdag 18 oktober

Helder, koud weer, met sterke nachtvorst. ▫ Briefwisseling met Myers over den oorlog. Ik ben zeer vervuld van dien oorlog, beurtelings moedeloos en hoopvol. Gister was ik in Haarlem en at met Betsy bij de oudelui. Vrijdag en Zaterdag werkte ik twee lange dagen op 't land in den Eng. Ik voel mij gezond en rustig. Zondag was van Deyssel hier. Voor acht dagen had ik een bezoek van Verwey, die een lange conversatie met me had over algemeene onderwerpen.

vrijdag 20 oktober

Prachtig Octoberweer, 's nachts wat vorst. ▫ Als 't niet om de brieven en de patiënten was dan zou ik mijn leven zoo goed noemen als ik 't bereiken kan.

maandag 23 oktober

Nevel, doodstil. ▫ De oorlog vervult me zoozeer dat het me even pijnlijk spant als de ergste persoonlijke dingen. Nu en dan voel ik het weggaan, als de vrees voor een of andere ziekte, en dan word ik kalm, zooals 't behoort. Maar de berichten elken morgen verontrusten me dan weer hevig en pijnlijk. Ze waren van morgen zeer slecht, en ik verloor er mijn ganschen morgen door. Gister wandelden wij met ons allen op Spanderswoud en verdwaalden in den nevel.

woensdag 25 oktober

Mooi weer. ▫ Ik maak het slecht. Ik sliep slecht van nacht. De oorlog vervult mij te sterk, waardoor ik overdag ongeschikt ben. Van morgen een onaangename brief van Borel. Een mislukte wandeling naar den Eng, ondanks den prachtigen morgen. Ik ben beroerd.

zaterdag 28 oktober

Tot nu toe goed weer, gister zoel/ van daag nog warmer, met onweer en regen. ▫ Eergister in Haarlem bij Papa's 70sten verjaardag. Ik sliep slecht door den oorlog. Ik heb geen macht mijn gedachten er af te houden. Het werkt slecht op me, ik ben prikkelbaar en verstrooid en ongeschikt tot werk. Wat het van me is begrijp ik niet recht. Er komt veel bij mijn oude

militaire neigingen, waardoor ik zoo graag met soldaten speelde en veldslagen las. Ik lees nog 't liefst veldslagen en levens van generaals. En nu alles vergewichtigd door de gerechte zaak, mij na aan 't hart, en door het feit dat een groote natie geboren wordt, onder onze oogen.

2 november

Mooi, zoel, zonnig weer. ▫ Gister schreef ik een vers op de Afrikaanders, tijdens 't gevecht bij Ladysmith.

4 november

Gister warm 64°, van daag storm en regen. ▫ B. is naar Scheveningen. Vrouw Langelaar gaat naar de nonnen.

6 november

Het weer is prachtig, warm en zonnig. ▫ Ik ben van morgen buitengewoon somber. Zaterdag was ook een zeer sombere dag, toen ik laat uit Amsterdam kwam om al de bezoeken die ik te doen had. Ik dronk koffie bij Thérèse Schwartze en at in een café op 't Damrak. Gistermiddag werd ik wat beter door een vietstocht met Sammy. Van morgen alles somber. De oorlog, Broekman, vooral mijn eigen slechte toestand. Ik lees een roman van Scott.

8 november

Regen. ▫ Pauvres êtres humains! zei Richet in zijn stukje over de Engelsche verblinding. Dat is wel mijn gevoel heden. Ik heb me weer driftig gemaakt op mijn kinderen. Gister avond was ik vrij goed. Maar van morgen is 't droevig.

15 november

Vrij koud, mistig, stil. ▫ Gister bemerkte ik voor 't eerst in langen tijd dat ik vreugdevol gestemd was en de dingen hoopvol zag en gelukkig vond. Ik was op Caecilia concert, en at met Marie Muysken en Martha bij Kras. Maar er volgde een slechte nacht met weinig slaap en vanmorgen was 't weer mis. Ik lees iederen avond in Eckhart.

aant.

17 november

Stil, gister prachtig, vandaag grijs. ▫ Gister somber, den ganschen dag. Vandaag wat beter. De lezingen bezwaren me, ik heb er nog niets voor gedaan, en stel aldoor uit.

20 november

Regenachtig. Het gaat redelijk. Ik ben aan een rede over den oorlog begonnen.

zaterdag 25 november

Regenachtig, zoel. Ik ben in den Haag geweest en sints veel verbeterd. Het pension Corsica op den van Stolkweg. Het sanatorium. Het vegetarisch restaurant. Borel. Alles had de bekoring die ook Rotterdam had toen wij Mary gingen afhalen. Maar heel anders. Ik was rustig en gelukkig. Wonderlijk de griezelig leelijke omgeving die vol bekoring was en waarin ik zoo gelukkig voelde. Dat is B's oude tooverij. De oorlogsspanning houdt wel aan maar ik kan er beter tegen. Op Walden boomen gerooid. Ik at ook met Matje in Haarlem.

donderdag 14 december

Strenge vorst. N.wind. ▫ Nu ben ik weer thuis na een prettige en leerrijke Engelsche reis. Ik was zeer blij weer thuis te zijn en had niet de depressie van na Noordwijk. B. is weer terug/ wel iets verbeterd. Maar nu beginnen de moeielijkheden weer. De bezwaren die ze niet dragen kan, en waarin ze van mij hulp verwacht. Terwijl, als ik antwoord wat geantwoord moet worden, ze dat niet verdraagt van me.

16 december

Koud, ruig gevroren. ▫ De moeielijkheden houden aan. Over Walden geen bezwaar. Ik houd lezingen in Groningen, Haarlem, Deventer, Amsterdam. De oorlog is op 't keerpunt, Buller verslagen. Over Paul was ik bezwaard. Hij heeft buien van psychische slapheid en onmacht.

aant.

18 december

Gister een sombere dag. Ik kwam uit Deventer terug en hoorde den zelfmoord van van der Vijgh. De gansche dag was daardoor droef gekleurd. Zelfmoord heeft voor mij iets bizonder afschuw-wekkends, veel sterker dan vroeger. 's Avonds las ik in Amsterdam. Martha heeft ischias. Ik tobde ook weer wat over geldzorgen voor Walden. Van nacht sliep ik goed en van morgen was ik beter, zooals ik verwacht had. Het dooit. Ik reed gister schaatsen op de grachten van Naarden.

19 december

Gister avond kwam Geraldo mij roepen omdat Dirk zijn kamer had afgesloten en geen antwoord gaf. Ik ging er heen/ nog niet geloovend aan de waarheid. Maar toen ik hem riep voor zijn deur, toen zei de stilte mij wat gebeurd was. Velen van ons hadden het voorgevoeld, Mauve en Betsy. De somberheid van gister is er door verdubbeld. Een donkere schaduw over Walden. En natuurlijk het zelfverwijt. Had ik voor den een meer zorg gedragen dan was de tweede ook gered. Ik sliep wel van nacht, mijn hoofd was rustig. Maar ik had te kampen met wat booze demonen schenen. Vijandelijke, spotachtige wezens. Ik vreesde ze niet. Ik had in Eckhart gelezen en mij weer trachten te verheffen. Als ik nu maar niets doe, wat ik *weet* dat niet goed is, al voel ik het niet. God helpe mij. ▫ Het is mooi, stil, vriezend weer. Hans huilde om Dirk en wou niet eten. Ik nam hem op schoot, het roerde mij zeer. Ada ook erg bedroefd.

21 december

Stil, grijs vriezend weer. Alles met rijm bevroren. ▫ Ik kan de somberheid nog niet van mij af krijgen. Van nacht had ik sombere uren wakker. Gister bezoek van den burgemeester en gemeentedocter en veldwachter, om naar de ‘andere patiënten’ te informeeren. Ik ben zeer ernstig gestemd en zeer vervuld van mijn zwakheden. Minder nog naar aanleiding van Dirk, dan de overige. Als ik minder zelfstrijd had, kon ik ook meer voor anderen zijn.

aant.

22 december

Hetzelfde koude, stille, grijze weer. ▫ Gister avond een lang gesprek met Betsy in mijn hut. Nacht goed. Van daag de lugubere spooksels weg en ik voel mij weer veerkrachtig.

VOLHARD TOT AAN HET EINDE.

27 december

Sneeuw, alles nat en besneeuwd. Stil en grijs. Met Paultje naar den Haag geweest. Bij Haverman/ Wurfbain en Borel.

Oudejaar 1899, einde der eeuw.

Het is een mooie, heldere, zachte dag. Ik voel meer dan ooit mijn zwakheden. Mijn sensualiteit, mijn gebrek aan ijver, mijn slapheid en laksheid, mijn gemakzucht. Ik heb een moeielijk jaar gehad met veel tekortkomingen. Ik ben nog midden in de moeielijkheden, vooral met mezelven. Maar ik zal toch niet verzwakken of moedeloos worden. God helpe mij.

[1900]

2 januari

Zoel weer, regenachtig. ▫ Ik kwam van morgen met den eersten trein uit Amsterdam. Ik had, uit Haarlem komend, den laatsten trein gemist en sliep in 't Victoria hotel. Bij dageraad, om half acht, kwam ik aan mijn hut. Dat was mooi. Het oude jaar was slecht geëindigd en het nieuwe is slecht begonnen. Ik voel mij oud worden, door de machteloosheid van goede voornemens. Dat is vreeselijk. Nu moet beleid het gemis aan kracht vergoeden.

Ik overzie mijn leven en de gruwelijke fouten er van. Lustbegeer, zwakheid, zelfbedrog.

3 januari

't Zelfde weer. ▫ Waar ik nu rust bij vind is het voornemen om zooveel mogelijk thuis te blijven en te schrijven.

6 januari

Doodstil, grijs weer. ▫ Ik werk nu wel. Schrijf de lezing over Transvaal om voor Tweem.T. Ik heb ook aan Hedwig gewerkt. En buiten boomen

gerooid. Maar ik blijf slap. Neiging om aan 't ontbijt en thee-uur te blijven hangen. Ik zie niemand als Martha en de kinderen, en ben voor hen nog niet eens wat ik zijn moest. Hoewel niet prikkelbaar, niet gespannen.

11 januari

Helder, zonnig. Gister storm en buien. ▫ Ik ben wel iets beter. Martha is in Noordwijk. Ik voer te weinig uit.

14 januari

Helder weer, vorst. Ruig gevroren.

Ik voel dag aan dag mijn tekortkomingen dieper. Ik bid God dat dit zoo moge blijven. Dit alleen geeft rust. Mocht er nu geen stoornis komen. Ik moet zoo weinig mogelijk menschen zien. ▫ Ik sliep een paar nachten op de Lelie. Ik schrijf een rede over Theosofie. Ik ga nu maar stil zoo mijn weg.

zondag 21 januari

Slecht. Bitter slecht. Mooi stil weer. Gister Coenen avond. Met Martha en de Aletrino's gesoupeerd. Van nacht haast niet geslapen en een plotselinge catarrh. Van daag beroerd en koortsig.

24 januari

Zoel weer, regenachtig. ▫ Nog niet beter. Slechte nachten. Gloeierig met onrust, hoesten en stukken muziek van Zaterdag en strategische gedachten over den oorlog. Ik wou dat ik Amsterdam nooit gezien had. Ik ben nu weer in mijn hut. Ik was twee nachten in de logeerkamer op De lelie. Martha was erg lief voor me en ik was dankbaar. Ik verlangde naar de hut om de frissche atmosfeer en het bed. Ik las Wreckage van Crackanthorpe.

zondag 28 januari

Een weinig sneeuw. Dooi. ▫ Een zeer goede nacht, met verkwikkenden slaap.

Vrijdag ging ik naar den Haag en Delft. Lunch bij van der Pijl met Borel en Bunting. Bezoeken bij Kunst en Knottenbelt, at met de studenten

aant.

in Delft. Lezing en gezellig praten bij Waller. Frans verandert niet en is me nog steeds even aangenaam. Koffie in Leiden bij Ger. Thuis de onaangename brief van van der Woude. Dat heb ik weer stom gedaan. Wat heb ik een verdriet door die jongen gehad, en ik meende toch een goed werk te doen. Maar ik deed dat goede werk niet met genoeg aandacht. Men moet alles met aandacht doen. Gister avond een bespreking op de krans over Walden.

donderdag 1 februari

Een paar dagen zeer guur en grimmig. Van nacht vorst, vandaag helder en stil. ▫ Eergister lezing in Rotterdam, gister in Haarlem gelogeerd. Ik was aldoor droevig, maar voelde op den goeden weg. Van daag ben ik veel opgewekter maar voel van den goeden weg af. Ik moet mijn fouten sterker voelen.

vrijdag 2 februari

Koud, nachtvorst. ▫ Ik was gister opgewekt en actief. Van morgen zonk ik weer wat in door geldzorg. Ook ben ik bezorgd om de jongens, er zijn klachten over hun leeren. Ik lees het leven van Cromwell. Ik heb nu zekerheid dat mijn heldere droomen transcendent zijn, door het woord Elsie, dat in Engeland verstaan is. Gister gesprek met Mary Suermond.

3 februari

Stil weer met nevelige zon, matig koud. ▫ Het gaat redelijk. Maar te lang geslapen. 8.10 pas opgestaan. Dat moet veranderen.

6 februari

Kouder, helder, nachtvorst. ▫ Opstaan wat vroeger, nog niet vóór 7.30. Stuk voor Tw.T. af. Goed. Nu ga ik weer aan Hedwig. Ik durf niet schrijven want er zit iets nu vast in mijn hoofd dat ik moeielijk neer kan schrijven. Ik word beter, en ik wil beter, maar 't gaat langsaam. Op Walden is 't bedrijvig en goed. Ik hakte in mijn knie en hechtte de wond zelf en alleen, zoodat ik 't heele geval prettig vond.

10 februari

Gister in Amsterdam. Het is zeer koud, maar stil, helder, zonnig winterweer. ▫ Betsy vroeg mij te schrijven en ik zei dat ik haar zelfverloochening apprecieerde. Ze antwoordde dat ik dat woord niet zooveel noemen moest maar het liever toonen. Ik noemde het om haar plezier te doen, en zou 't niet gedaan hebben als ze er niet om gevraagd had. Nu zal ik dan toonen en niet noemen.

11 februari

Van nacht gure vrieswind. Heden sneeuw. Daarop zachter. Z.wind. ▫ Gister avond een gymnastie uitvoering van de jongens. Ik vond het prettig, en voelde even iets heel moois, iets onbeschrijfelijks, door het zien van de jonge mannen en jongens, die hun kracht en zelfbeheersing toonen in een feestelijke zaal. Het was half herinnering aan mijn eigen ervaring van dergelijke feesten, die ik nu besef heerlijk gevonden te hebben, half anticipatie van iets veel grooters en mooiers. Er was geen weemoed in omdat ik oud ben en mijn gymnastie-tijd voorbij is. Ik voel daarin niet oud en zou ouderdom best verdragen. Maar spijtig is dat de wereld niet zoo is dat deze feesten mooi zijn en ik er ook nog aan mee zou kunnen doen, en ieder. De wereld leeft apart, bij stukjes en brokjes.

13 februari

Nog koud, nachtvorst. Maar heden prachtig zonnig en stil. ▫ Gister gesprek met Betsy in de hut. Toen sprak ik uit wat ik 6 Febr. bedoelde dat vast was in mijn hoofd. Als ik verantwoording moest doen van mijn zelfverloochening dan zou wel dit vooraan komen, dat ik mijn leven lang de menschen plezier heb willen doen en aangenaam heb willen zijn, dat ik die mij 't liefst waren zonder terughouding heb willen geven wat ik 't best had, en alles willen opofferen om hen wat gelukkiger te maken, en dat steeds het eind is dat ik moet hooren hoe ik ze hinder en pijn en verdriet doe.

's Avonds kwam Kuylman mij spreken maar ik kon niet spreken. En ik voelde dezelfde stille depressie van Januari, waarbij ik mij op den goeden weg wist. Gelaten, rustig, diep bedroefd maar hoopvol. Ik dacht ook hoe mijn leven zou zijn als 89 niet gekomen was. Minder rijk, maar ook zeker minder zwaar en somber. In 86 was ik dof en lusteloos, maar na 89 kwam de roodgloeiende somberheid.

aant.

26 februari

Warm, bijna 60°. Ik schrijf in mijn hut met open raam. Gister begon het mooie weer al. Op Cruysbergen tal van vogels. ▫ Gister reed ik met de viets naar Karel Thijm. Het was aangenaam. De vorige dagen had ik wat hard gespit en voelde onlekker. Er kwamen ook veel kleine onaangenaamheden. Laan die geen antwoord geeft. Het proces om de begrafenis van Dirk. Adriaan van Oord die ik voor 't eerst in zijn leelijkste uiting zag. Van nacht sliep ik heerlijk. Maar ik ben van den goeden weg weer af. ▫ De slechte berichten uit Z.Afrika maken ook de stemming niet beter. Maar Betsy gaat zeer vooruit. Dat is een verlichting.

28 februari

Koeler. N.wind. Grijs. ▫ Gister avond, met Martha en de kinderen naar van Heel wandelend, hoorde ik het bericht van de overgave van Cronjé. Ik at bij van Heel. Dat was aangenaam ondanks de zware schaduw van het slechte bericht. Van morgen ziet alles er nog al ongunstig uit. Geld en Walden, en het leven zoo kort, en de dwalingen en het onrecht.

10 maart

Mooi, zonnig weer. Droog en koud. Wind steeds Noordelijk of Oostelijk. Nachtvorsten. ▫ Eergisteravond naar Amsterdam getelegrafeerd. In Victoria geslapen. Op Walden gaat alles nu beter naar mijn zin, sinds de Haan er is. Ik ben redelijk goed maar weifelend. Niet vast op den goeden weg. Ik werk aan mijn boek. Gesprek met van Suchtelen, over zijn merkwaardige zelfbeschouwing.

donderdag 15 maart

Weer weder slechter geworden. Steeds droog. Het was een paar dagen mooi en zonnig. Nu bewolkt/ harde W.wind en guur. ▫ Eergister ging ik op Borels uitnoodiging naar den Haag en logeerde bij Wurfbain. Ik woonde de Cecilia uitvoering bij (Oberon, 1e Symf. van Brahms). En dien dag was ik bizonder innerlijk gesterkt, vooral onder de muziek. Het was alsof ik Gods stem duidelijk ik mij voelde. ▫ Toen wist ik dat ik volharden moest en hoe. Betsy was weer minder goed geweest, minder wel, en ook minder vertrouwend en verstandig. Ze denkt dan dat ik hard of scherp

32 Dennekamp.

33 B U S S U M
‘De Lelie’ 's-Gravenlandscheweg

34 Van Eeden's hut op Walden.

aant.

ben, maar ik ben zooals ik niet anders zijn kan of mag. Zóó alleen help ik haar. Maar zelf moet ik veel, veel beter worden. Ik houd er niet van alles telkens opnieuw uit te leggen. Dat is niet goed en onnoodig. Nu is ze al weer op den goeden weg. Met mezelf staat het nog maar zeer bedenkelijk, zeer zwakjes.

Dinsdag dacht ik ook zeer glorieus over mijn werk. Het boek vordert dan goed, in mijn hoofd. Ik heb maar één wensch, lang ongestoord hier gelaten te worden. Uit goedheid, om anderen plezier te doen, ga ik nu en dan naar de steden, en soms heb ik er ook voldoening van. Ook is het goed omgang er mede aan te houden. Maar als ik mijn zin deed kwam ik hier in maanden niet van daan. Het moet voelen als op 14 Jan.

Walden gaat goed. Neemt vasten vorm aan. Ik zag het Mauritshuis. Het gezicht op Delft van van der Meer, en David en Saul. Woensdag middag de chineesche beeldjes.

18 maart

Zonnig maar koud. Stil en kil. Met mooie luchten en sterke nachtvorst ▫ Eergister naar Toonkunst met mama. Requiem van Mozart en Ein feste Burg van Bach. Geen goede avond. ▫ Van daag reed ik met Martha en de Haan naar de Blaricummers, maakte kennis met Kijlstra en zijn vrouw en bezocht ook de Dekkers. ▫ Op Walden hield ik Zaterdag een rede over Walden's toekomst.

Mijn kinderen kosten mij bezorgde oogenblikken. Overigens ben ik rustiger. In het ontbreken van wat mij zoo boven alles lief was voel ik als een soort streng offer dat mijn ziel rust geeft. Dat is zeker wat mij hard doet schijnen, maar ik voel heel zacht. Ik ga stil maar vast mijn weg.

Huët had een goede opmerking in een van zijn schetsen over de zeer gewone maar weinig opgemerkte straf der zonde, verzwakking van het wils-vermogen. ▫ Dit is goed uitgedrukt. Niet de wil verzwakt, ook niet het vermogen tot willen zooals men verkeerdelijk zegt, maar het uitwerkings-vermogen *van* den wil. Het schip gaat niet meer naar 't stuur luisteren. ▫ In die schetsen van Huët veel goeds. Een goed man met groote bekwaamheid. Maar hij durft niet. Hij durft niet ernstig zijn, en niet een groot geheel maken. Hij zet niet door.

vrijdag 23 maart

Koude, gure, grijze O.Wind. ▫ Het is niet goed met me. Maar ik voel opgewekt en gezond en werk-krachtig. Maar de richting is niet goed. Ik denk over de Internationale bond voor kolonies. Daarvoor wil ik naar Engeland.

24 maart

Even grimmige N.O.Wind. Flauwe zon. ▫ Ik ben slecht. Gister was ik bij mijn vader. Het is droevig te zien hoe hij oud wordt. Dat is het naderend eind. Ik zag het en voelde zelf zoo dicht bij hetzelfde. Ik ben in het zenith van mijn leven en wat nu komen gaat is daling, ten minste lichamelijk. Ik voelde den indruk sterk en nog baatte het niet. Het stuur is uit 't schip. Ik heb het grootste beleid noodig om recht te gaan.

28 maart

Nog koud. Bedekt. Sneeuw. ▫ Gister lag ik een dag te bed. Een plotselinge koorts. Wonderlijk zijn die onbeschrijfelijke gewaarwordingen en gedachten in zulk een dag. Het is krankzinnigheid. En men kan het niet formuleeren. Het tergt van onbeschrijfelijkheid. Ik vind dat dan droevig, om het onbetrouwbare van onze gewaarwordingen. Ook is zoo'n dag zwaar om door te komen. En toch is 't maar een kleinigheid. Nu ben ik moe en lam. Maar het heeft wel een goede invloed op me gehad.

29 maart

Alles dik-besneeuwd. Geen buitenwerk mogelijk. ▫ Ik ben lichamelijk hersteld en moreel ook veel beter dan voor mijn ongesteldheid. Als iemand ondervond dat ziekte een zuivering kan zijn dan ben ik het. Het luistert onmiddellijk en precies. Ik ben niet glorieuzer gestemd, integendeel, ik kan nog niet aan mijn boek schrijven en vind het weer en alles nog al naargeestig. Maar ik ben weer op den goeden weg, en naar ik voel, nu vaster dan ooit.

2 april

Even koud en sneeuwerig. N.Wind, maar meer zon. ▫ Zaterdag ging ik weer spitten, stond te praten in de koude wind en gister was ik weer ziek.

▫ Nu is 't weer beter. Gister bezoek van van den Bergh van Eysinga en van Jan Kooy. Van daag van Sayons.

5 april

Het voorjaar is begonnen, van morgen was 't zoel en zonnig, toen een onweer, nu regen. ▫ Ik ben vredig, hoewel lichamelijk nog niet geheel lekker. Ik rook niet meer. Eigenaardig is het telkens opkomen van het voornemen en dan: 'O neen, dat is uit.' Het herinnert mij. Ik schrijf na mijn ongesteldheid nog niet aan mijn boek. Maar ik ben nog niets afgeweken.

Ik heb 't plan voor een boek over Walden: '*de blijde wereld*'. De wijze waarop de werkers zich grond, rijkdom en vrijheid kunnen veroveren. Eerst de moreele overwegingen, dan de economische theorie (de arbeidsovermaat en de voortbrengings- en verbruikscoöperatie die de onafhankelijkheid geeft die overmaat vrijelijk te gebruiken) dan de esthetische en hygiënische kant, handwerk en hoofdwerk, dan Walden zelf, 't ontstaan, 't verloop, de huishoudelijke regeling, de psychologische ervaringen, dan de toekomst en de werking van het verbond (Marxisme en Kolonisatie. Modelkolonie. Loon voor hand- en hoofdwerk).

zondag 8 april

Na één mooie dag, weer koud met harde Noordewind. ▫ Ik sliep van Vrijdag op Zaterdag in Haarlem. Ik was nog niet geheel wel. Nu ben ik weer geheel flink en hersteld. Van daag begin ik aan 't werk aan Hedwig. Hoofdstuk XII. Ik lees in Stevenson's brieven. Ik voel mij van morgen als gelouterd, na al dat onwel zijn en de geestelijke storingen.

11 april

Harde W.wind. Gister mooi zonnig, nu regenachtig en zwaar bewolkt. ▫ Nog altijd niet geheel wel. Bij 't minste zware werk word ik dadelijk weer den volgenden dag onplezierig. Ik slaap nu op de Lelie. Martha is in Noordwijk. Het spijt mij vooral om 't buitenwerk. Bunting logeert hier. Ik wandelde met hem naar 's Graveland. Zondag at ik met Sayons Kijlstra en Enslin in Amsterdam.

15 april

1e Paaschdag. Ik ben zoo diep ernstig en gebogen. Ik kan niet zeggen droevig, maar gebogen. Ik verlang niet veel voor mezelf. Ik werp aldoor weg, als ballast. Ik voel behoefte mijn boek af te schrijven, ik ben aan hoofdst. XII, en ga sneller dan te voren. 't Weer is steeds even somber, en ik voel alsof ik er niet meer om geef.

19 april

Eerste voorjaarsdag. Wind W. Nog droog, maar 't stormen houdt op en we kunnen ramen opendoen. ▫ Ik schrijf aan mijn boek en lees Stevenson. Ik kan ook weer buiten werken, gister 6 uur gespit. De Kroosjes bloeien.

23 april

Gister een heerlijke voorjaarsdag met zomerwarmte, boven 70°. Den heelen dag geroeid naar de plassen en Loosdrecht. Het gaat goed.

3 mei

Het was warm van daag. Er dreigde onweer. Maar nu is 't weer droog, helder en koud geworden met sterke N.W.wind. ▫ Dit is een zeer onaangenaam oogenblik. Zooeven een scène met Broekman. Hoe moeielijk is het in zulke omstandigheden precies het rechte te doen. Het voelt voor mezelf ontzettend vernederend en wel omdat ik mezelf er zwak in voel, niet omdat een ander me vernedert. Maar ik voel, hoe het mogelijk zou zijn, zoo volkomen goed te doen dat men er rustig van daan ging. Maar ik ging zeer onaangenaam beroerd weg. Was ik nu minder eischend voor mezelf dan zou ik heel kalm zeggen dat ik heel behoorlijk en goed gedaan heb, dat dit soort inferieure lieden precies zulk een behandeling verdienen.

Bovendien is de tijd vol pijnlijke en moeielijke emoties, en toch ook gewichtig in goeden zin. Ik las mijn boek vóór en daaruit volgden gesprekken met Betsy. Van morgen sprak ze zeer mooi en goed. Verder wordt er meer notitie genomen van mijn Walden-ideeën en is er een reorganisatie van de Land-nationalisatie Bond op til.

aant.

7 mei

Een prachtige lentedag. Het is alles mooier dan ik dacht. Maar de oude wonderstemmingen zijn er niet. ▫ Ik was van avond weer driftig op mijn jongens, en deed ruw. En nu voel ik ziels-ongelukkig. Het is om wanhopig te worden. Hoe moet ik het bezweren. Ik sliep misschien wat weinig, en ik ben te zeer vervuld van mijn plannen, en te zeer geërgerd door kleine ergernissen, en nu nog driftig ook, en dan de oorlog. En dan Betsy.

Maar Betsy is toch mooi, al gaat het langsaam. Het gaat juist als ik zei, maar de weg is nog niet half beklommen. En toch zal ze al rustiger en vrediger worden als ze zoo doorgaat.

Arme lieve jongens. En ze worden slecht opgevoed en ik zie, en kan niet verhelpen.

Ik was bij 't melken in de wei. Dat was mooi, bij de drie koeien.

10 mei

Het heeft geregend en is nu weer een koude dag met N.wind. ▫ Gister een naar gesprek. Haar onrust, ongeduld, en zwaarmoedigheid verstoren telkens weer den goeden gang naar vrede en innigheid.

Het gaat mij redelijk. Ik kan niet meer zoo veel schrijven als een paar weken geleden. Ik las het leven van Owen, autobiografie, die ik onleesbaar vond. Vandaag schetsen van Augusta de Wit. Goed werk, ze verstaat het vak, zooals de Engelschen het verstaan. Ze heeft veel van de Engelschen geleerd.

13 mei

Koud, Noordelijk weer, welbekend. ▫ Gisteravond de vergadering in Amsterdam. Dit is mijn eerste poging tot openbare actie. Feitelijk is die niet geslaagd en ook niet bemoedigend. Ik heb wel mijn voornaamste voorstellen doen aannemen, maar ik kon de scheuring niet voorkomen. Had ik zelf de leiding gehad der vergadering dan was 't niet gebeurd. En niet bemoedigend is de weinige goede krachten te zien waarmee gewerkt moet worden. Dertig menschen en nauwelijks vijf goede voor een bestuur. Er was in dit niets wat veelbelovend scheen. En de vraag is of ik activiteit genoeg heb het verder te brengen. Misschien werkt het geval indirect iets uit. Mijn bedoeling heb ik duidelijk genoeg uitgesproken.

19 mei

Nog veel kouder. Van daag sneeuw, hagel en wat regen. Buien uit N.W. ▫ Ik ben nu vrij goed, na een slechte week. Oorlogsberichten zeer ongunstig. Ik lees Freiland. Ik begin aan hoofdstuk XV van mijn boek, en breng Dinsdag de eerste IX naar den drukker. Ik heb weinig geld en mijn vader gaat erg achteruit. Anders geen bezwaren. Of ik iets van dien bond terechtbreng weet ik niet, maar het doet er niet toe. Met Kijlstra werken wij toch samen.

22 mei

Warmer, mooi weer. Maar te droog. ▫ Gisteravond Wagner-uitvoering, Meistersinger.

Ik moet lachen als ik denk hoe weidsch dat klinkt 'Wagner-uitvoering' en hoe gek het is. De eerbied zit er zoo voor dien man in. Men durft zichzelf nauwelijks bekennen dat het wankunst is. En toch is het niets als een gewone Opera, met al de leelijkheid van dat leelijke genre, met al de wansmaak waartoe een Duitscher in staat is. Het is stuitender in dit geval omdat de muziek hier en daar verre staat boven de Opera-sfeer. Dat geeft een gevoel van ontheiliging en ergernis over de fratsen-makerij. Wat muziek uitdrukt is door geen woorden of gebeurtenissen te vertolken of te verduidelijken. Maar zeldsaam gaan de twee aandoeningen, van muziek en van woorden of gebeurtenisjes, harmonisch samen. Wagner heeft ze gedrochtelijk samengekoppeld met geweldige hersen-inspanning, met dooding en ontwijding van het heiligste gevoel. Hij heeft zijn groot talent misbruikt voor zijn onmogelijke theorieën. Van het echte schoone Duitsche lied is niets meer te herkennen. Een klein liedje van Schubert staat hooger. Ik moest steeds denken aan de zoo gezochte opera's van voor 100 jaar, waar de helden kwamen beladen met pluimen, en die niemand nu meer kent. Elke periode heeft zijn eigen wankunst in onze eeuwen. Het echte zuivere vlamt er telkens hoog doorheen om onmiddellijk te ontaarden. Zoo Bach en Beethoven. Beethoven is al ontaarder. Denk Bach die een opera schreef! En Wagner probeert dat misselijke genre weer te herstellen, met zijn kartonnen draken en bier-helden.

En de menschen vinden hier hun zin. Het lijkt op mooie muziek, en het is toch prettig leelijk, zooals bij hun eigen leelijkheid past, net als Rossini leelijk was. En het lijkt heusch op iets moois, iets klassieks. Dit is dus het ware! *je* kunst. Daar gaan we nu allemaal heen en trekken onze mooiste

kapitalistenpakjes aan, rokken en lage japonnen. ▫ Als er ooit van burgerlijke kunst gesproken mag worden, in dubbelen zin!

26 mei

London. Gewoon betrokken Londonweer. ▫ Gister om 10½ uur pas in 't hotel aangekomen/ lang geleden met de boot op de rivier. Om 11 uur al naar Hendon naar Lady Welby. Daar geluncht. Om 4 uur terug. Tuckey bezocht. In 't hotel gegeten. Myers gevonden in Albemarle Club. Daarna naar Westminster Palace Hotel, waar de Synthetic club vergaderde. Over ‘'t gebed’ gediscussieerd met Arthur Balfour. Hij scheen me een zeer gewoon verstand, met veel aplomb. Een antipathiek persoon. De overigen waren ook niet zeer indrukwekkend. Ik sprak over Eckhart. Myers was lief. ▫ Ik zocht de van Heels op in Hotel Metropole. Deze indruk belangrijk voor me, om mijn boek. Het toppunt der oude beschaving.

zondag 27 mei

Mooi, helder, warm. ▫ London. Ik wil niet aan een bizonder bestuur van mijn lotgevallen gelooven, maar ik zou niet kunnen bedenken hoe een vader zorgvoller en liefdevoller en geduldiger mijn bizonder lot zou besturen - en tevens juist zoo streng als behoeft. ▫ Ik heb beklemd gevoeld bij 't gaan hierheen en somber, niet wetend wat het beduidde. Nu is 't als weet ik het en ik voel rustiger.

Gister gegeten op the Fosters.

dinsdag 29 mei

Mooi weer. Niet warm. ▫ In Hendon. Zondag avond bij Truus, belangrijk gesprek met Fischer. Veel Hollanders. Gister met de van Heels in de Zoö, erg gezellig. 's Middags seance met Myers in Hampstead. 's Avonds naar Hendon. ▫ Van morgen hard gewerkt met Greentrees en Lady Welby. Nu op mijn kamer.

vrijdag 1 juni

Koud, guur, regenachtig weer. ▫ Woensdag gewandeld naar Hampstead en gegeten bij Podmore met Yeates den ierschen poeet. Hij zei merkwaar-

aant.

dige dingen (divination a result of the collective mind and memory of the race - intellectual understanding and emotional understanding). Verder Prof. Muyrhead en zijn vrouw. En nog anderen. Mrs Podmore zeer mooi en zacht. Teruggewandeld.

Gister Donderdag lunch bij Bunting. Niet merkwaardig. Daarna met Beatrice in Kew gewandeld. Heerlijke blauwe bloemvelden onder de zwartgroene boomen. Azalea's en Rhododendrons.

Hedenmorgen séance met mrs Thompson hier aan huis. Nog al merkwaardig.

zaterdag 2 juni

Beter weer. 's Avonds naar Hammersmith, de anti-war meeting bijgewoond in de Kelmscott Socialistic Club. Daarna gegeten in Oxfordstreet alleen, en in Granville Hotel gelogeerd.

zondag 3 juni

's Morgens in 't hotel geschreven en om 11 uur naar Kropotkine. Gezellige, gemoedelijke ontvangst. De vrouw van Stepniak en Tarrida de Málor. En de vrouw van Kr. en Sascha. Uren met hem gepraat.

's Avonds bij Truus.

vrijdag 8 juni

Maandag een ganschen dag in Hendon. Dinsdag afscheid. Wandeling naar Hampstead, seance met Myers en Hales. Daarna met Hales gegeten in een settlement. Bij Tuckey geslapen.

Woensdag morgen naar de City. Met Hyde gepraat. 's Middags in Kew met miss Carter. 's Avonds bij de Sandersons gegeten.

Donderdag. 's Morgens bezoek aan de Cooperative Wholesale Society. 's Middags bij Thompson geluncht en seance. Lang en merkwaardig.

's Avonds geschreven. Ik begin nu erg naar huis te verlangen.

zaterdag 9 juni

Mooi weer. ▫ Eerste dag van hooikoorts. Gister en van daag bij A. Russel Wallace geweest in Parkstone. Lang met den ouden bleeken man gepraat.

aant.

Van morgen met hem gewandeld tusschen de Rhododendrons. Londen is mij nu totaal tegen.

zondag 10 juni

Warm. ▫ Eigenaardig is nu het naar huis verlangen. Ik ben anders zoo rustig geworden en als ik gevangen of ziek was zou ik heel geduldig zijn. Maar het is omdat ik het zelf zoo beslist heb dat ik het ondragelijk vind. Ik moest thuis zijn en voor Walden en mijn kinderen zorgen. Hoe houd ik het nog twee dagen uit. Als ik nu maar werken kon.

donderdag 14 juni

Heerlijk zomerweer. Gister warm en toen hard geonweerd en geregend. ▫ Gelukkig weer thuis. Walden is prachtig. Onmiddellijk voelen den druk der verantwoording. Twee pijnlijke gevoelens: wedrennen en geld. Maar dat is niets, als ik maar rustig voortga. Ik kan daar best tegen. In vergelijking met vroeger jaren is alles vooruitgegaan.

17 juni

Warm en regenachtig. ▫ Ik sliep van morgen tot kwart voor 9. Gister overdag wel tweemalen geslapen. Ik heb behoefte aan natuur en eenzaamheid. Ik voel moe. Maar ik ben toch dankbaar en als ik mij inwendig vraag: ‘is alles goed?’ dan antwoordt het ‘alles is zeer goed.’ Van daag zou ik naar Naarden en Blaricum gaan, maar ik keerde halfweg om en bleef in mijn hut. Gister levendige Walden-krans. Er komt meer leven in allen.

19 juni

Warm, licht bewolkt. Gister zonnig. ▫ Bittere spijt gehad van mijn verzuim om niet naar Naarden en Blaricum te gaan. Ik voelde daardoor zeer vernederd en beschaamd. Het feest in Blaricum was zoo mooi. ▫ Gister gesprek in 't Laarder bosch met Kijlstra/ Spoor, Luitjes en Enzlin. Dat beurde me weer op. ▫ Verdriet om het wantrouwen van van Oordt.

aant.

vrijdag 22 juni

Hevige regen en wind. ▫ Gister gehooid bij Loosdrecht. Van nacht op + bergen geslapen.

maandag 2 juli

Regen. ▫ Ik ben nu tien dagen op Cruysbergen/ 6 uur op. Dan 't koude bad en graanmalen. Ik ben hier tevreden en zou hier willen blijven. Het werkt goed op de anderen en op mij. Maar ik moest nog een van mijn jongens bij mij hebben. Ik slaap goed op het harde bed en verlang naar mijn brood en melk.

zondag 9 juli

Slecht, koud, regenachtig en winderig weer. ▫ Ik ben weer in mijn hut. Ik vond thuis weer al dat smakelijke en den overvloed, na de zuinigheid op Cruysbergen, en verbaasde mij *met welk recht* en *tot welk nut* dat zoo anders was hier en daar.

maandag 16 juli

Hoogzomer. Het is in de afgeloopen week mooi weer geworden, nu warm en zonnig met wat frissche O.wind. ▫ Noordwijk met Hans. Ik vond het verleden jaar zoo prettig, nu zoek ik alles hetzelfde te maken. Maar natuurlijk lijkt het nu niet zoo prettig, en ik denk dan: is mijn Walden leven al zooveel aangenamer geworden? Ik mis hier het landwerk en de frissche groene boomen en het eenvoudige leven.

Maar verleden troffen mij ook, evenals nu, de verkeerdheden van dit bestaan. Ik heb Vrijdag hoofdst. XIII-XV voorgelezen en vond het zeer goed.

Gister sprak ik Stephan Georg en Toorop.

donderdag 19 juli

Maandag zeer heet met een onweer 's avonds, prachtig, regenbogen. Dinsdag morgen mist, daarna weer prachtig weer. Gister heerlijk, niet al te heet, zomerweer zonder wind. 's Avonds lauw aan zee en zeer stil. Van morgen heet en stil, maar koel aan zee.

aant.

Gister naar Leiden. Ontmoeting met de Copes van Hasselts. Van daag de eerste kleine verdrietigheid omdat Hans niet flink baden wou en ik hem daarom niet mee zeilen nam. Maar in mezelf was de stoornis ook al. Het boottochtje naar Leiden was heerlijk. 's Avonds Ds Notten gesproken uit Velp.

zaterdag 21 juli

Noordwijk. Steeds mooi weer. Gister zeer heet. ▫ De weg was mooi van Piet Gijs naar hier, van morgen om zeven uur. Hoe vreemd dat ik het leven zoo veel meer geniet en tegelijk mijn onwaardigheid zooveel sterker voel.

Gister zeilden we met Toorop. Wat een licht en een zon en een zomerwarmte!

vrijdag 26 juli

Steeds hetzelfde prachtige zomerweer. Soms zeer warm, dan daarop weer wat koeler met zeevlam en N.wind. Ik loop steeds in 't luchtigste kostuum wat ik heb. ▫ Martha kwam Dinsdag avond uit Bussum vietsen en bleef tot gister morgen. Toen wandelden wij met haar naar Lisse om zeven uur en ontbeten daar. Hans en ik wandelden terug, zagen de ruïnen Deveren en Teylingen en rustten op den Drechsberg. Woensdag avond kwam Sammy.

Ik heb hoofdst. XIX bijna af en lees la Chartreuse de Parme. Het gaat mij goed. Ik krijg het gevoel dat ik al haast te lang hier ben en weer op Walden hoor.

woensdag 1 augustus

Het weer is sints Zondag opgekoeld. Toen regende het ook wat. Nu is 't frisch, winderig, echt Noordwijksch. ▫ We gaan terstond weg. De 17 dagen hebben de verwachting volkomen beantwoord. Het was heerlijk in alle opzichten. La Chartreuse de Parme bijna uit. Drie hoofdstukken geschreven XVIII, XIX en XX.

Gister Sammy en Zus aan 't strand. O heerlijke tijd voor die twee, en heerlijk gezicht voor den oudere die weet wat het beteekent.

Nu met goeden moed weer naar Walden.

aant.

donderdag 2 augustus

Walden. Frissche Z.W.wind. 's Morgens wat regen, 's middags helder. ▫ Ik vond het prettig hier en geen gevoel van depressie, zooals verleden jaar, totdat ... er een slecht bericht kwam. De verkoop van de landen hierachter. Nu voel ik het weer. En nu lijkt Noordwijk weer heerlijk in vergelijk. Dat is nu duidelijk niets als de druk van een strijd en een verantwoording, die onaangenaam is om te dragen. Maar het zegt volstrekt niet dat het beter voor me is die *niet* te dragen.

woensdag 8 augustus

Sints ik terug ben slecht, regenachtig weer met hevige stormen. ▫ Het leven is zoo vreemd. Het komt niet uit, zeg ik soms. Het sluit niet. Ik voel mij soms gelukkig waar ik vind dat het niet kan. Misschien heb ik den rechten kijk niet op de dingen.

zaterdag 18 augustus

Tweede periode van hitte. Woensdag begonnen. ▫ Sints Maandag weer eenzaam leven, door moeielijkheden over mijn Boek. Toen ben ik van Dinsdag tot Vrijdag weggegaan, in Haarlem gelogeerd en Woensdag den heelen dag in Noordwijk. Gezeild met Paultje en Zus Krol. 's Avonds bij 't Brongebouw zitten in Haarlem. Gister een vreemde dag. 's Morgens gebaad in 't weiland. Vers ‘het zeegeruisch’ gemaakt. 's Avonds een gesprek met Betsy, dat niet baatte. Morgen ga ik naar Parijs met Sammy. Het is warm.

30 augustus

Mooi, koel zonnig weer. ▫ Het lijkt mij of ik lang weg was, na een rijk, aandoeningsvol verblijf. Het is wonderlijk toegegaan. Maar ik had nooit gedacht zooveel emotie daar te vinden, en zulke stemmingen met weemoedig herinneren. Als ik aan 't Congres-gebouw denk krijg ik een gevoel van heimwee.

Het werd hoe langer hoe mooier, totdat Betsy kwam. En zij bedierf het niet, maar ikzelf door mijn zwakheid. En toch, nu, in 't herinneren, zie ik de laatste dagen ook prachtig terug. De Hindoe vormt er een eigenaardig hoofdmoment in. Alles komt terug op hem. En ik weet niet of ik

aant.

dat mystiek zal uitleggen of niet. Het laat tweeërlei uitlegging toe. ▫ Ik kan zeggen: er is mij gelegenheid gegeven tot een beslissende stijging. De droom van 20-21 kondigde het aan, toen gaf de ontmoeting met Chatterji de gelegenheid. Maar daarna is door mijn wereldschheid de stijging gebroken. Maar dan is 't toch nog raadselachtig, want de laatste dagen hadden dezelfde pracht van Rotterdam, toen ik met Betsy Mary afhaalde van de boot. En dat lag aan Betsy.

Zondag avond 19 augustus.

Prettige reis met Hollandsche burgerlijke maar goedige reisgenooten, joodjes en winkeliers. 's Avonds ontmoeting met Myers en de Thompsons. Diner in 't hotel, eerste avond op de tentoonstelling.

Maandag 20 augustus.

Opening van 't congres, lunch met Myers en Sammy bij Duval op de expositie. 's Avonds receptie bij Richet. 's Middags Congres. Gegeten bij 't Zweedsche pavillioen.

Dinsdag morgen 10 uur.

Séance met Sammy en mrs Th. 's Middags 't congres bijgewoond. Diner in Parijs, Palais Royal. Op 't congres lichtbeelden, en 't muziekale kind. Zeer gelukkig geweest bij 't Petit Palais.

Woensdag morgen 10 uur.

Op 't congres over transfert en hypnose. Lunch met Stead en mlle De Pratz in de Cercle Republicain. 's Middags mijn voordracht en kennismaking met Chatterji, Tea bij Slater met Myers en Thompson. Gegeten in Duval op de boulevard. 's Avonds Cyrano. Half twee thuis.

Donderdag 23 augustus.

's Morgens naar Bois de Vincennes. Locomotieven ballon en motors gezien. Toen Notre Dame, morgue, ondergrond spoorweg, bateau mouche. Gegeten in 't pavilion blue. Soirée bij prins Bonaparte. Ontmoeting met Geddes, Cremer, enz.

Vrijdag 24 augustus.

's Morgens congres, debat met Carus, père Pacheu, Chatterji. Dejeuner in 't hotel samen met Chatterji. 's Middags congres/ prins Tarkhanof over kikvorschen. Telegram van Betsy, gegeten in 't Spaansche restaurant. 's Avonds Gare du Nord.

***Zaterdag 25 augustus*.**

's Morgens séance met Betsy en Richet. Geluncht in 't hotel met Richet en de Thompsons. 's Middags congres-sluiting.

aant.

Chatterji op tea bij Slater met Betsy en Mary en Sammy. Gegeten bij Duval. 's Avonds in de Salles de fêtes, en bij de fontaines lumineuses.

Zondag 26 augustus.

Morgen séance met Mary Sammy en Betsy. Met B. geluncht bij Richet. 's Middags geschreven in 't hotel. Tour door 't Bois de Boulogne. 's Avonds gegeten bij Vefour en langs de boulevards gewandeld.

Maandag 27 augustus.

Chineesch dorp. Lunch in de roode toren, rustig gezeten bij de fonteinen. Gegeten bij la Feria. Spaansch concert en dans.

Dinsdag 28 augustus.

's Morgens naar de Notre Dame, de Louvre, inkoopen in Magasin du Louvre. Gegeten in rest. Sainte Marie. Thee in 't hotel. Om 6 uur naar Brussel. Gelogeerd in hotel de l'Espérance.

Woensdag 29 augustus.

Ste Gudule, Maison du Peuple, gezien, gegeten op de boulevard. Om half twee weg, om 7 uur in Bussum.

maandag 3 september

N.wind, bewolkt, niet mooi. Gister ook slecht weer. Eergister den heelen dag motregen. ▫ De reactie, die onvermijdelijk was is meer physiek dan moreel. Ik heb veel slaap en kan elk oogenblik slapen. In 't begin gelukte het me actief te blijven, brieven te beantwoorden en zo voort. Van daag ben ik te suf om aan mijn boek te schrijven. Maar ik ben niet neerslachtig. ▫ De herinnering aan Parijs is niet zoo sereen mooi als aan Noordwijk. Maar de aandoeningen waren er heftiger, levendiger. Ik weet soms niet hoe ik er aan denken moet. Ook om de onzekerheid of ik mij niet bedrogen heb.

woensdag 5 september

Nog al mooi weer, niet warm. ▫ Veel emotie hier door de roman tusschen Mary, Nico en Rudolf. De twee jongens weg en Mary op 't punt naar Noorwegen te gaan. ▫ Ik zelf kom langsaam over de reactie heen en zal van morgen weer kunnen werken. Maar een taaie slaap 's morgens. Somber ben ik niet geweest, maar ellendig slaperig, vooral 's morgens. Zoo was ik vroeger altijd, weet ik nu. En zoo is Paul zeker ook. Hans heeft wat koorts net als in Haarlem. Lieve Hans.

aant.

zondag 9 september

Heerlijk Septemberweer, geurig, doodstil. ▫ Ik ben nu weer geheel op dreef. Ik schreef hoofdstuk XXI. Maar ik ben in uiterst moeielijke positie omdat Betsy en Martha tegen het werk zijn en de publicatie. En ik vind toch dat ik recht heb en goed doe.

Mary gaat niet naar Noorwegen of naar Engeland, maar blijft op Cruysbergen werken.

Ada is in onmin weggegaan. Wij eten mielies. Van daag wandeling door 't stille Spanderswoud naar Six. Ik heb gezwommen met de jongens.

maandag 17 september

Warm, laatste zomerwarmte. ▫ Gister gezwommen. Gister een drukke dag. Karel Thijm op bezoek. Verder Elink Schuurman, Anna den Tex enz. Mijn safier was weg. Doch werd weer gevonden. Ik vind dat ik genadig behandeld word.

maandag 24 september

Mooi weer, heden wat onweer en zoele warmte met wind. ▫ Gister wedrennen. Een eigenaardige droefheid komt nu al een dag of drie, in den nacht. Als een voorgevoel, en toch is er geen angst of onrust bij. Eergister reed ik naar Soesterberg om d'Ablaing te spreken, toen had ik het ook. Ik ging naar Thijm.

maandag 1 oktober

Nog stil, mooi weer, aangename temperatuur, koele nachten, licht-bewolkt. ▫ Ik voelde den laatsten tijd niet zoo lekker als daarvóór. Wat gonzen in 't hoofd en onprettig slapen. Ik hoop dan maar dat het hypochondrie is, maar vrees dat het door mijn hart is. Eergister ging ik naar den Haag en at met Sayons, Treub, Pekelharing en Knuttel. Later met Sayons en Borel. Het was geen goede avond. Ik sliep in Haarlem. En zie! den volgenden morgen voelde ik me geheel prettig en opgewekt. En nu ben ik zeer vol van Walden en de goede vooruitzichten die ik er in zie.

zondag 7 oktober

Mooi weer, warm, winderig. ▫ Een eigenaardige somberheid, weer anders dan een week geleden, was nu gister over me. Een gevoel: ‘laat me nu

aant.

stil mijn plicht maar doen, maar verg niets meer van me. Mijn gemoed is stram en moe geworden. Ik verwacht niets meer van de wereld voor mezelf, maar mijn kracht is ongebroken en ik zal rustig volhouden'. ▫ En toch weet ik wel dat er nog iets van de oude vroolijkheid en uitbundigheid en veerkracht in me zit. Werd ik met rust gelaten en niet door zwaarmoedigen gedrukt dan werd ik wel weer sereen en lucht en blijmoedig en met wat overmaat van veerkracht. Maar zoo zwaar belast als ik ben met het steunen en voortsleepen van zware, zwaarmoedige geesten kan men niet meer van me vergen als een strak en streng plicht-doen. ▫ En nu is 't moeielijkst dat het die zwaarmoedige zelf is die dit niet begrijpt. Terwijl ik haar last meedraag, vraagt ze me waarom ik niet wat luchtiger en leniger ben, waarom ik zooveel stugger en minder spraaksaam ben dan vroeger. Alsof ze niet weet, *wat* me moe gemaakt heeft en zwijgsaam.

dinsdag 9 oktoker

Warm. Zonnig, wat wind. Om 7 uur in mijn hut 62°. ▫ Gister avond deed ik een relaas bij Jansen over 't geval Bertha Zimmerman. Ze vroegen dat om dat ze er zooveel kwaad van hadden gehoord. Ik ben minder somber en werk geregeld.

vrijdag 12 oktober

Mooi October-weer. Stil. ▫ Gister een vietstocht met mijn moeder naar de bijen van Kelting te Santpoort. Het was mooi en prettig en vruchtbaar. Ik bracht een viets mee thuis. Mijn vader erg achteruitgaand. Een beetje bekommerd over mijn boek, of 't wel bij tijds af zal komen.

zondag 14 oktober

De eerste gure dag, regen, hagel en wind. Kacheltje gebrand in de hut. ▫ Carry naar Parijs. Betsy te bed. Hard gewerkt/ hoofdstuk XXVI bijna op één dag.

zaterdag 27 oktober

Buitengewoon slecht weer. Hevige koude regens uit 't Z.W. harde wind. 't Regent overal in. ▫ Ik schreef gister aan hoofdstuk XXIX. Zeer vervuld er van. Gister naar Haarlem om papa's verjaardag.

vrijdag 2 november

Zoel, stil weer. ▫ Eergister 31 Oct. schreef ik mijn boek af. Gisteren bracht ik het bij den drukker. Er zijn misschien hier en daar wat matte gedeelten, maar het schijnt mij niet mislukt. Vreemd is de onzekerheid over de uitwerking er van. Het komt mij voor een grooter uitwerking te moeten hebben dan één van mijn vorige boeken. Een min of meer universeele, internationale uitwerking lijkt mij zelfs niet onwaarschijnlijk. Omdat het zeker beter is dan vele wijd-verspreide boeken, en dingen raakt die overal in gisting zijn. Maar ik kan mij daarin zeker wonderlijk bedriegen, het is zoo moeielijk daarin te voorspellen. Ik meende 't zelfde van Johannes Viator, terwijl dat niet dan erg langsaam wijder bekend schijnt te worden. Maar de ‘Koele Meren’ zijn zonder twijfel veel meer geschikt, en komen ook onder gunstiger auspiciën. De vertaler en uitgever zijn al vooruit gevonden, als ze het aandurven. ▫ Met De kleine Johannes ging het eerst omgekeerd ik verwachtte er niets van. Later, toen het vertaald werd, verwachtte ik er meer van. Ik ken het buitenlandsch publiek niet zoo goed. ▫ Ik bedoel niet dat ik dit zoo zeer verlang/ die buitenlandsche vermaardheid, ik voorzie er integendeel veel last van. Maar ik kan niet helpen het als een mogelijke uitwerking te voorzien.

Ik was gister niet opgewekt en gehinderd door de oude zorgjes. Plagerijen van Broekman enz. Indiscretie van Journalisten enz. Dan drukt Walden mij. Maar het is niet erg.

3 november

Kouder N.wind. ▫ Hoe meer ik denk over de mogelijkheid van een groot succes van mijn boek, hoe meer ik bang word of ik er al ver genoeg voor ben, het te dragen zonder schade. ▫ Als ik ook maar een schijn van echte teleurstelling zou voelen, als het geheel en al mislukte dan zou ik niet rijp zijn. Ik bedoel daarbij niet de teleurstelling door de geldkwestie. Die zou kunnen komen en het zou niets beteekenen. Maar als ik blijvend ontmoedigd of neerslachtig werd omdat het boek niet werd vertaald en niet méér werd gelezen dan mijn vorige boeken. ▫ Nu ik 't opschrijf, merk ik hoe dwaas het klinkt. Over zooiets ‘ontmoedigd’ of ‘neerslachtig’ te worden! Misschien een uur of wat, net als over de tegenval dat we geen grond om Walden kunnen krijgen.

aant.

maandag 5 november 3 uur

Ik ben nu buitengewoon neerslachtig. Ik kan 't mij zoo erg niet herinneren. Ik lees mijn mooie tijden over en het heeft maar weinig kracht. Ik begrijp dit niet, dat is 't. De aanleiding is dat de spanning van mijn boek voorbij is, en dat kleingeestige menschen mij plagen. Maar de redenen zijn dieper. Ik begrijp het niet. Ik ben niet waar ik zijn wil. Het weer is stil en vrij koud, mot-regen.

7 november

Zoel en winderig. Z.wind. ▫ Gister mijn jaarlijksche bedevaart naar den Haarlemmerhout in herfst. Ik zat op het bankje onder den lindeboom, tusschen de vallende en liggende gele bladeren, het was zoel en stil, en ik schreide.

Papa lag te bed, hij is achteruitgaand, en gaat langsamerhand dood. Hij reciteerde, toen ik van mijn wandeling vertelde:

> de la dépouille de nos bois
> l'automne avait jonché la terre.

Ik verlang weer naar dien lindeboom. Ik schreide om al de troebelen van mijn leven, om mijn dwaasheden en zwakheden.

10 november

Mooi, zacht weer. ▫ Hier zit ik ‘met mijn domheid en mijn kwaad’. Mijn oude vriend van Heel stierf eergisteren avond. Gisteren morgen knielde ik bij zijn doodsbed en schreide bitterlijk. Van morgen gesprek met Betsy in mijn hut. Men vindt wat bizonders aan me, om een vereeniging van een paar ongewone eigenschappen, en voor 't overige ben ik toch zoo onwaard die eigenschappen te dragen.

11 november

Mooi weer. Stil en zonnig. Van nacht gevroren. ▫ Er is ietwat meer evenwicht in me.

19 november

Koude N.wind. ▫ Gister was ik bij Thijm met Martha. Van morgen gesprek met Ada. ▫ Mevr. Schippereyn had hevige droomen mij betref-

fende. Alles wijst op 'tzelfde. Als ik nu maar dieper en dieper tot inkeer kom. De wandeling naar Baarn met Hans was prettig. Ik verwacht steun van mijn kinderen als ze ouder worden. Maar ik moet ook zonder eenigen steun van menschen voort kunnen.

20 november

N.wind, grijs en koud. ▫ Gister avond lezing op Walden, repetitie voor van avond in Amsterdam. ▫ Een groote, diepe somberheid. Aldoor voelen de slechtheid van mijn leven. 's Morgens al vroeg voel ik de tranen in mijn oogen komen, om mijn ongelukkige, verwarde, zoo vroeg al in de war gestuurde leven. Daarbij ben ik echter volstrekt niet pathologisch neerslachtig, of ongeschikt tot actie. Ik ga stillekens mijn gewone gang. Ik verwacht niets, niets, niets. Ik wil alle verwachting opgeven. Ik wil alleen goedmaken.

woensdag 21 november

Koud, grijs, N.wind. ▫ De lezing was even als verleden jaar. Aanvallen van Sociaal-democraten, nu weer anderen. Het deed mij niets, het was er zeer vol. Ik ben tevreden het gedaan te hebben. Het is goed. Nu ik weer hier ben/alles als gisteren. Ik ben aan 't spitten.

22 november

Zachter, stiller weer Z.wind. ▫ Van nacht een heldere droom. Met wat ik een waarschuwing acht. Ik zie nu duidelijk overal waarschuwing. Vooral met Schippereyn. Merkwaardig dat haar onrust precies gelijk ophield met de mijne, sints ik mijn gedrag veranderd heb. ▫ De droom hield verband met Parijs. Dat Parijs groote mystieke beteekenis had is voor mij zeker. Maar ik begrijp die nog niet.

4 december

't Heeft nog niet gevroren. Zoel, regenachtig. ▫ Naar Winschoten en Groningen geweest om te lezen. Van die lezingen voel ik meer voldoening dan vroeger. Ik ben wel een paar dagen wat opgewekter geweest, maar dat beteekende geen goed. Nu ben ik weer gelijkmatig droevig zooals ik verdien te zijn. Maar niet neerslachtig. En werksaam. Ik werk buiten, schrijf

aant.

brieven, statuten, lees Kollewijn Vad. geschiedenis, Quack Socialisten, Plato Wetten, en Stijn Streuvels.

11 december

Nog zacht, gister een prachtige, stille zonnige dag. Van daag koude wind, nevel en regen. ▫ Twee heele dagen geploegd. Het gaat mij niet slecht, streng, rustig. Maar van daag te opgewekt, dat beteekent geen goeds. Bezoek van juffr. Cordes. Af en toe gesprekken bij Jansen.

13 december

Druilig, aldoor regen. Modderwegen. ▫ Gister avond gelezen in Blaricum. De Koe was er en van Rees, de Clercq, Heyenbrock enz. Ik logeerde er en de herinnering is aangenaam. Ik ben blij te bemerken dat het er goed zal gaan en stand-houden. Van morgen vietste ik door den modder terug.

28 december

Zoel, regen. ▫ Ik heb gelezen in Rotterdam en weer debat met sociaal-democraten. Gelogeerd bij Elink Schuurman. Ook gelezen in Nimwegen en gelogeerd bij Jo Termaat. Volgende dag vietstocht naar Kleef over Groesbeek/ Cranenburg en Donsbruggen, terug door 't Reichswald over Grünewald en Mook. Mooi, maar modderig. Prachtig weer.

Deze week veel op reis, naar Amsterdam en Haarlem. Gister met Martha en de kinderen. Er zat een domme recensie van mijn boek in mijn hoofd (van van Nouhuys) en ik weifelde of ik er op antwoorden zou. Natuurlijk is de regel het niet te doen, maar ik weifelde of dat ook gemakzucht of trots was. Het was verbazend bot en dom van den man en ik vreesde zijn invloed op weifelaars. Het liet me geen rust. Ik zal 't wel niet doen, maar ik ben onzeker of het niet indolentie is. In elk geval dan een paar algemeene opmerkingen voor een tweeden druk. ▫ Overigens gaat het mij redelijk. Ik ben nog niet vrij. Maar ik ga niet achteruit.

Beknopt chronologisch overzicht van deel I (1878-1900)

1878	sept.	staatsexamen. Med. stud. te Amsterdam, woont eerst in de Vondelstraat, daarna Jac. van Campenstraat 36.
		Het rijk der wijzen verschijnt in het maandblad Nederland.
1879	april	breuk met Henriëtte Ortt.
	juli	voetreis door de Vogezen met Doris van 't Hoff.
	nov.	vriendschap, later verloving met Martha van Vloten.
1880	aug.	reis naar Kopenhagen met de familie van Vloten.
	nov.	redacteur Studentenalmanak A.S.C.
1881	juni	medeoprichter van de Letterkundige Vereeniging Flanor.
	zomer	eerste verblijf te Mijnsheerenland.
1882	sept.	assistent Anatomisch Laboratorium.
	okt.	rector A.S.C.
1883	nov.	*Het Sonnet* te 's-Gravenhage opgevoerd.
		verhuizing naar Amstel 17.
		Frans Hals opgevoerd.
1884	dec.	voorzitter van Flanor.

	versch.	*Het sonnet.* *Het poortje of de duivel te Kruimelburg*.
1885	zomer	werkt mee aan de oprichting van de Nieuwe Gids.
	najaar	wordt lid van de redactie en draagt *De kleine Johannes* bij. artsexamen.
	nov.	studie te Parijs bij Charcot. Bezoek aan C. Busken Huet.
	versch.	*Grassprietjes door Cornelis Paradijs*.
1886	april	huwelijk met Martha van Vloten, reis naar de Riviera en Toscane. Bezoek aan Multatuli te Nieder-Ingelheim. *De student thuis* opgevoerd.
	juli	promotie te Amsterdam op *Kunstmatige voeding bij tuberculose*. enige tijd werkzaam bij Liébault en Bernheim te Nancy. vestigt zich als huisarts te Bussum op Beukenoord, Nieuwe 's-Gravelandseweg.
	versch.	*Kunstmatige voeding bij tuberculose.* *De student thuis*.
1887	aug.	stichting van het Instituut voor psychische therapie, samen met dr. A.W. van Renterghem.
	versch.	*De kleine Johannes*.

1888		
1889	mei-juni	reis naar Parijs en Spanje.
	zomer	liefde voor Betsy van Hoogstraten gaat Van Eeden's leven beheersen.
	versch.	*Compte rendu etc.* (met Van Renterghem geschreven verslag van de resultaten der kliniek.)
1890	*versch*.	*Don Torribio.* *Studie's*.
1891	*versch*.	*Ellen*.
1892	jan.-mrt.	Lieven-Nijlandzaak.
	aug.	voordracht over psycho-therapie voor het Tweede Internationale Congres voor psychologie te Londen. eerste bezoek aan Lady Welby op Denton Manor. van nu af dikwijls naar Engeland. laatste verblijf te Mijnsheerenland.
	versch.	*Johannes Viator*.
1893	mei	verhuizing naar Dennekamp aan de Nieuwe 's-Gravelandseweg.
	juli	trekt zich terug uit het Instituut voor psychische therapie.
	aug.	het gezin Alberdingk Thijm logeert op Dennekamp.
	sept.	treedt af als redacteur van de Nieuwe Gids.

	nov.	schimpaflevering van de Nieuwe Gids (Kloos, Tideman).
1894	jan.	aanval van Verwey op *Ellen en Johannes Viator*.
	versch.	*Studies II* *De Broeders*.
1895	*versch*.	*Het lied van schijn en wezen I*.
1896	mei	bewerkt Kloos' ontslag uit het krankzinnigengesticht te Utrecht
	juni	pennestrijd in De Kroniek, n.a.v. Marius Bauer's beschrijving van de kroning van Nicolaas II.
1897	voorj.	*Het Poortje* opgevoerd. excursies met Heimans en Thijsse.
	juni	sterke indruk van een huttenkolonie in het Vierhoutense bos.
	juli	verblijf in Noorwegen. eerste voordrachten en artikelen over produktieve associatie.
	versch.	*Lioba.* *Studies III*.
1898	voorj.	stichting van de produktie-coöperatie Walden op een landgoed tussen Bussum en 's-Graveland. Van Eeden betrekt er een hut.
	nov.	lezing *Waarvan leven wij?* voor het Nut te Rotterdam.
	versch.	*Enkele verzen*.

1899	feb.	het gezin verhuist naar De Lelie op het terrein van Walden.
	mrt.	lezing *Waarvoor werkt gij?* voor de arbeiders te Amsterdam.
	nov.-dec.	spiritistische experimenten te London (Society for Psychical Research).
1900	aug.	voordracht hierover voor het Vierde Internationale Congres voor psychologie te Parijs.
	versch.	*Van de koele meren des doods*.

Aantekeningen[1]

1878

Blz.	regel:	
26	25	Henriëtte (Henri) Ortt. Pl. 13.
	30	het staatsexamen tot toelating tot de universiteit.
27	35	het tweede woord niet stellig gelezen.
31	33	FvE's eerste studentenkamers aan de rand van het in aanleg zijnde Vondelpark.
33	4	anacolouth.
34	20	*Fatinitza oder der Russen und Türken Krieg*. Komische opera van Fr. v. Suppé, 19 okt. 1878 opgevoerd in het Grand Théâtre in de Amstelstraat. - Roet: bierpaleis van J. Roetemeyer in de Amstelstraat. In 1882 werd het Panopticum, een wassenbeeldengalerij, eraan toegevoegd, in 1919 kwam het Centraaltheater ervoor in de plaats.
35	32	FvE werd als jongen door zijn vader en anderen Kees genoemd (‘Cornelis Paradijs’ = Kees van Eeden).

1 Dl. I (1878-1900) bevat blz. 1-500, I-XXIV en Pl. 1-34;
Dl. II (1901-1910) bevat blz. 501-1146, XXV-XLIV en Pl. 35-58;
Dl. III (1911-1918) bevat blz. 1147-1726, XLV-LXV en Pl. 59-74;
Dl. IV (1919-1923) bevat 1727 en vlg., LXVI en vlg., Pl. 75-96 en het Register.

36	9	*Geestelijke omzwervingen in het college-uur* door ‘Varius’. Almanak A.S.C. 1879.
37	12	een soort biljartspel, verg. het tafereel ‘... en Pieter verstout zich pot te spelen’ in Hildebrand's *Camera Obscura*.
	38	Nos Iungit Amicitia, devies en (hier) sociëteit van het A.S.C.
42	17	De directeuren van de Maatschappij voor Nijverheid (naderhand: en Handel), waarvan F.W. van Eeden algemeen secretaris-penning-meester was, vergaderden in het bekende ‘paviljoen’ aan de Hout; ook de twee door Van Eeden Sr. gestichte musea, het Koloniaal Museum (nu: Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam) en het Museum voor Kunstnijverheid, waren daar ondergebracht.
	36	‘houten volière’: oud grapje voor ‘haute volée’.

1879

60	9	crambambo(u)li: Duits studentendrinklied, ook naam van een likeur van Wijnand Fockink.
65	21	een vorm van ontspanning, verwant aan de music-hall en het variété.
67	32	in de eerste uitgave van dit dagboek is hierna het journaal van de voetreis met D. van 't Hoff ingelast (II, 31-50).
71	29	misschien gedrukt in *Jeugdverzen*. De daar onder de gedichten geplaatste jaartallen zijn namelijk niet allemaal betrouwbaar.
73		en volgende, verg. *De wonderbloem, Jeugdverzen* 48.
76	26	Martha van Vloten Pl. 16.

1880

86	14	vleinaampje voor MvV, stellig ontleend aan Grimm's sprookje *Der Frieder und das Caterlieschen*.

1881

90	37	reis met de familie Van Vloten, waarop FvE o.a. het werk van Thorwaldsen leerde kennen.

1882

102	22	‘verdouweld’: familiewoord voor ‘verleuterd’.
106	10	‘Mijnsheerenland van Moerkerken’, dorp in de Hoeksewaard aan een dode Maasarm gelegen. Het Hof van Moerkerken (als ‘Merwestee’ beschreven in *Van de koele meren des doods*) behoorde toen aan de ambachtsheer Mr. J. van Gennep, oom van MvV.
	11	toespeling op een verhaal uit de *Palm-bladen*, een verzameling *Oostersche vertellingen* (waarin FvE ook gegevens vond voor zijn blijspel *Don Torribio*): keizer Seged neemt zoveel maatregelen om tien dagen lang volmaakt gelukkig te zijn, dat hij dit doel voorbijschiet.
108	37	eerste logies met de familie van Vloten te Noordwijk.
109	1	landgoed tussen Noordwijk-binnen en Noordwijkerhout, aan de weg van de toenmalige spoorhalte Piet-Gijzenbrug naar Noordwijkaan-zee.

112	1	*Het Poortje* werd door Het Nederlandsch Tooneel geweigerd en pas in 1897 door De Vos en Van Korlaar te Rotterdam opgevoerd.
	13	FvE was 4 oktober 1883 tot corpsrector gekozen.

1883

113	14	deze notitie kan een uit het hoofd opgeschreven herinnering aan een Engelse tekst zijn. FvE las veel Engels en de naam Tina komt nergens anders bij hem voor. Authentiek Engels is het volgens kenners niet.
	38	betreft de opvoering van *Het sonnet* op 27 november 1883 te 's-Gravenhage.
114	23	als met Goldmoos de sjacheraar Mozes Goudkater uit *Het Poortje* bedoeld wordt, is de zin van deze vermelding in de context toch niet duidelijk.
	23	citaten uit *De geest des lichts, Jeugdverzen* 57 r. 10 en 20.
	24	

1884

115	13	van de Vondelstraat was FvE vrij gauw verhuisd naar de Jacob van Campenstraat, in de toen nog nieuwe 'Pijp'. Zijn laatste studiejaren woonde hij Binnen-Amstel 17, verg. het begin van Hoofdstuk XIII van *De kleine Johannes* (zie r. 37).

1885

117	9	*Kratylos* 428d. Letterlijk vertaald: ‘Want dat men zelf door zichzelf bedrogen wordt is het ergste van alles: want wanneer degene die u bedriegen zal, zelfs geen ogenblik weggaat, maar altijd aanwezig is, hoe is dit dan niet iets verschrikkelijks?’

1886

122	9	FvE en MvV waren 15 april 1886 getrouwd.
	11	FvE promoveerde te Amsterdam op *Over kunstmatige voeding bij tuberculose*.
125	5	G.H. Lewes († 1878), veelzijdig schrijver, o.a. van een levensbeschrijving van Goethe; inspirerend levensgezel van George Eliot.

1887

126	36	*Don Torribio*.
138	25	15 augustus 1887 openden Dr. A.W. van Renterghem en Dr. F. van Eeden, beiden leerlingen van Dr. Liébault te Nancy, een kliniek voor hypnotische therapie te Amsterdam. De associatie duurde totdat FvE zich in 1893 terugtrok; v.R. bleef directeur van de kliniek. Deze was tijdens FvE's deelname eerst

gevestigd in een paar kamers, weldra door de grote toeloop in Hotel du Passage op de Pr. Hendrik-

		kade en sedert 1889 in een groot huurhuis Keizersgracht 258. Terugblik van v.R. *Liber amicorum F.v.E.* 118 v., van FvE *Langs den weg* 58 v.

1888

139	37	Verwey had in *De Amsterdammer, Dagblad voor Nederland*, een tentoonstelling *Teekeningen in Arti* beoordeeld (herdr. *De oude strijd* 220 v.); hij had alleen van Tholen en Breitner notitie genomen, hetgeen de andere inzenders, Willem Witsen o.a., hem kwalijk namen.
140	35	*Voor de liefste* (N.Gids IV, I, 262, herdr. *Enkele verzen* 16, daarna *Van de passielooze lelie* 20).

1889

142	27	*Mei*.
143	24	de hier beginnende passage betreft ongetwijfeld het eerste bezoek aan het gezin Van Hoogstraten te Utrecht.

145	27	‘Lavender's blue, diddle, diddle / Lavender's green, / When I am King, diddle, diddle, / You shall be Queen’. Betsy was steeds gehuld in lichte geur van lavendel, in Nederland toen nog vrijwel onbekend (HvE).
147	13	verg. Pl. 29.
149	28	FvE schreef 25 mei 1889 uit Parijs aan Thijm, plotseling bericht te hebben gekregen dat hij naar Spanje moest. Dit doet denken aan een medisch consult, een dergelijke oproep is wel meer voorgekomen, o.a. bij Theo van Gogh. In dit geval kan het ook een missie geweest zijn: zijn zwager Frank van Vloten stak zich nogal eens in moeilijkheden en zijn moeder riep de hulp van FvE dan weleens in; Frank woonde toen in Spanje. Aletrino ging mee, althans tot Parijs. De reis duurde van omstreeks 24 mei tot 3 juni.
151	17	oom Jan van Gennep, zie *aant. bij* blz. 106, 10.
	35	verg. Inleiding blz. 8 en 12.
154	35	Shelley, *Epipsychidion* vs. 160-161.
	37	dit was blijkens de beschrijving een ‘dissolving view’: twee toverlantaarns werden op hetzelfde punt gericht en door het in- en uitschuiven van schermen

wekte men de illuzie dat het ene beeld vervagend overging in het andere, de eerste stap van de toverlantaarn (projector) naar de bioscoop. Deze apparatuur bestond in het klein als speelgoed, maar werkte op de kermis in het groot. In dit geval werd vermoedelijk *Galatée* vertoond, opéra comique van V. Massé. Een parodie daarop was de *Schöne Galathea* van Fr. v. Suppé. Die kan het ook geweest zijn.

(1890) 1891

164	33	het rode boekje, ook vermeld blz. 203, 36 en vermoedelijk identiek met het op blz. 171, 23 genoemde lock-book, kan het verdwenen dagboek 1889-1891 zijn, verg. Inleiding blz. 8, 11, 12.
165	31	*Johannes Viator*.
166	33	Sphinx. Monatschrift f.d. geschichtliche und experimentale Begründung der übersinnlichen Weltanschauung auf monistischer Grundlage VI. Hierin: J. Baumgarten, *Okkultistische Merkwürdigkeiten aus dem Orient und insbesondere Tibet*; L. Deinhard, *Psychometrie*. Bovendien o.a. A. Liébault, *Über das Hellsehen*; C. du Prel, *Zur Geschichte des Okkultismus*.
	34	Mali was de vrouw van Johan van Eeden.
167	6	MvV's zuster en zwager Verwey woonden in Noordwijk.
	35	Meyes, 1. Posthumus Meyjes, studiegenoot van FvE.
171	9	Fanny barones de Bodenhausen-Butler, theosofe, zie FvE over haar wat bezwarende vriendschap: *De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en*

		Lodewijk van Deyssel, ed. Van Tricht en Prick (Zwolle 1964) 202, 204.
	12	Propria cures II no. 16 (28 jan. 1891) bevatte een geïrriteerde kritiek op FvE's *Studie's* van Chr. Resteau, ps. van Andrew de Graaf.
	16	Van Deyssel's uitermate lovende bespreking van *Ellen* verscheen in de N.Gids VI, I, 429 v. en werd herdr. *Prozastukken* (1895) 75 v., herdr. *Verzamelde opstellen III* (1897) 75 v.
	23	verg. *aant. bij* blz. 164, 33.
174	3	verg. *aant. bij* blz. 138, 25.
175	38	*Een verloving* door Rana Neida (ps. van J.E. Sachse). Leiden 1890.
177	1	*Over humaniteit* N.Gids VI, I, 315, herdr. *Studies II*, 82 v., waarin de schr. aanhaalt *Journal des Goncourt I*, 353.
178	37	hetzelfde artikel, waarin b.v. ‘Want ik ben (...) zoo mogelijk nog socialistischer gezind dan de heer Van der Goes’.
179	36	*Ellen*.
180	34	*Johannes Viator*.
181	12	*Het ontstaan der theosofische beweging*, gedrukt *Studies IV*, 28 v.

	13	verg. G.H. 's-Gravesande, *De geschiedenis van de Nieuwe Gids* (Arnhem 1955), 318 v.
185	29	*Verleden, heden en toekomst* N.Gids VI, II, 160 v., herdr. *Nieuwere literatuur-geschiedenis II*, 253 v. met weglating van de slotzin ‘Omdat

		ik het Christendom niet noodig heb, ik rijk-levende, daarom haat ik het, tot den dood'.
187	27	zwaar stuk ivoor, waarin gegraveerd 'Freddy'.
188	15	Kloos' kortstondige verloving met Mieb Pijnappel.
	19	Borel was op 21-jarige leeftijd ondanks de tegenstand der wederzijdse ouders getrouwd.
189	9	'van': weg van, verg. blz. 729, 8.
190	4	*Nieuw Engelsch proza* N.Gids VI, II, 289 v. herdr. *Studies II*, 127 v. en 140 v.
	14	Mr. S. van Hoogstraten.
197	2	*Aan Willem Kloos* N.Gids VI, II, 458 v., antwoord op Kloos' *Verleden, heden en toekomst*.
	26	FvE logeerde met BvH op Mariëndaal bij Oosterbeek. Dit was een hoogtepunt in hun liefde, zodat 'Oosterbeek' een begrip voor hen werd. Verg. ook blz. 199, 14 v. met *Johannes Viator*, 'Laatste Dag'.
198	30	'piétage' is de schaal op een scheepswand waarop de diepgang wordt afgelezen. De hoed kan een vertikale rij gaatjes

		gehad hebben. Maar daar BvH blijkens blz. 202, 10 een vreemdelinge in het zeewezen was, is deze verklaring onzeker. BvH gebruikte dikwijls woorden van eigen maaksel, zie verderop passim.
199	12	pakkums: schertswoord voor kleren.
202	15	vakantie met het hele gezin en enkele Van Vlotens.
206	13	als 190, 14.
207	9	zie over de (mislukte) omwerking van *Don Torribio* met het oog op een opvoering door De Vos en Van Korlaar, die evenwel niet doorging, het artikel van Hans van Eeden in Mededelingen F.v. Eedengenootschap XVIII (1960) 41 v.
210	14	‘voor’, het hs. heeft ‘door’.

1892

215	19	Van Eeden's onder de schuilnaam Lieven Nijland aan Kloos als redactie-secretaris van de N.Gids gezonden zelfkritiek, beschreven o.a. in G.H. 's-Gravesande, *Willem Kloos en Frederik van Eeden. De quaestie Lieven Nijland* ('s-Gravenhage 1947) en *De geschiedenis van de*

		Nieuwe Gids (Arnhem 1955) 381 v.
219	13	dit boek: *Johannes Viator*. Uit het plan ‘Elisabeth enz.’ ontwikkelen zich *Van de koele meren des doods* en een centraal thema van *Lioba*.
	19	trame(fr.): stramien

	24	*Walter Rolland of Het Laatste Oordeel. Een marionettencomedie*. Niet voltooid maar aanloop geworden voor de tragedie *De Broeders*. Verg. H.W. van Tricht in Den Gulden Winckel feb. 1934 en in Mededelingen F.v. Eeden-genootschap I, 11 v.
220	12	'Het viel op Beukenoord heus nog wel mee!' (HvE)
221	24	'Pur dicesti, o bocca, bocca bella, Quel soave e caro "Si" Che fa tutto il mio piacer.' (Maar je hebt het toch gezegd, mooi, mooi mondje, dat zoete, dierbare 'ja', dat mijn hele geluk uitmaakt.) Aria van Antonio Lotti (Venetië c. 1667-1740), o.a. voorkomende in de band *Arie antiche*.
223	16	Duitse vertaling van *De kleine Johannes*.
225	12	Ali: de poedel.
	28	Livarda, later Lioba.
227	16	*The theory of psycho-therapeutics*, 2 aug. 1892 gehouden voor het Congres voor Experimentele Psychologie te London, in de N.Gids gedr. als *Het beginsel der psycho-therapie* (VII, I, 396), herdr. *Studies II*, 225.

228	11	Denton Manor te Grantham (Linc.) werd bewoond door Sir Charles en Victoria, Lady Welby. De uitnodiging werd het begin van een der belangrijkste vriendschappen uit Van Eeden's leven; zie zijn correspondentie met haar: Mededelingen F.v. Eeden-genootschap XIV.
230	24	van Tideman in de beruchte afleveringen van de N.Gids, van Betsy van Vloten blijkbaar persoonlijk. Willem Witsen, haar verloofde, was bevriend met Kloos.

1893

231	26	Amsterdam: de kliniek.
232	9	FvE had door Berlage een huis laten bouwen, Dennekamp, aan de Kom van Biegel te Bussum. Pl. 32.
233	3	ook ‘brengen (bij)’ is als emendatie mogelijk.
234	1	R.D. Blackmore, *Lorna Doone* (1869), streekroman uit Noord-Engeland.
235	18	Huis ter Duin.
	37	J.F. Moraaz, over *Johannes Viator*, in Van nu en straks I, 2 (1893), FvE's

		antwoord in I, 4 (15 juni 1893).
236	24	Jo: Joossie van Eelde, echtgenoot van Tonny. Zij bewoonden toen

		het buiten de Hoorneboeg, door FvE ook Hoornebok genoemd, bezuiden Hilversum.
237	6	het huisaapje van de Van Eedens 1890-1896, verg. blz. 366 v. en Pl. 28.
	24	*Schijn en Wezen*.
241	5	vlaks: woord van BvH dat een zekere graad van genegenheid uitdrukte.
244	22	R.N. Roland Holst had zich verloofd met Henriëtte van der Schalk.
248	32	Karel en Cateau Alberdingk Thijm logeerden met hun beide zoontjes op Dennekamp terwijl hun huis in Baarn, Villetta, ingericht werd, van 15 aug. tot 15 sept. 1893.
249	31	blijkbaar een schertswoord voor Hilversum.
253	3	zie de briefwisseling met Diepenbrock in de grote uitgave van Reeser II, 11 v. en Mededelingen F.v. Eeden-genootschap IV, 1.
258	5	er woonde in Bussum een familie Jas.
260	3	tante Kee Hamaker-van Vloten.

263	13	pakkums: zie *aant. bij* blz. 199, 12.
	27	*Vitalisme, Studies II*, 289 v.
264	34	Free Russia was het maandblad van The Society of Friends of Russian Freedom te Londen, dat FvE in Nederland hielp verspreiden.
266	15	Anna Knottenbelt-van Warmelo.
	22	natuurgeneeswijze, zie *aant. bij* blz. 285, 13.
269	37	hotel te Noordwijk-binnen.
270	8	*Lucie op het onbewoonde eiland*, eerste deeltje van een Engelse jongemeisjestrilogie, lievelingsboek van de jonge MvV en later van haar kinderen (HvE).
	13	het weekblad De Kunstwereld verscheen van 1 januari 1894 af bij D. de Voogd te Amsterdam. Het bevatte van 18 jan. af Verwey's afbrekende kritiek op *Ellen* en *Johannes Viator*, als brochure later bij dezelfde uitgever verschenen. Henri Borel nam het in nr. 32 en 49 voor FvE op (herdr. in zijn *Studiën*, 1898) maar werd bestreden door Ch. van Deventer, die in de eerste vijf afleveringen van de 2de jaargang een afbrekende kritiek gaf op *De Broeders*.

273	10	Willem en Betsy Witsen-van Vloten woonden in Ede.
	20	Coos Vosmaer-van Hoytema, zuster van BvH, woonde te Zeist.

1894

274	27	de roman van L. Couperus.

275	32	Matje: Mary van Hoogstraten.
276	12	*Schijn en Wezen*.
	21	verg. *aant. bij* blz. 270, 13.
280	3	Joachim: de beroemde violist.
	33	huis van FvE's patiënt, later tevens vriend Dudok van Heel.
282	22	*Over kritiek* (*Studies II*, 1 v.) bevatte FvE's zo onpersoonlijk mogelijk gehouden reactie op de aanvallen waaraan hij had blootgestaan.
283	1	mevr. van Vloten-van Gennep, toen nog te Haarlem, van 1897 af te Noordwijk.
285	13	L. Kuhne, *Die neue Heilwissenschaft und die Lehre von der Einheit aller Krankheiten und deren darauf begründete arzneilose und operationslose Heilung. Ein Lehrbuch*, in 1893 door J.J. Schwencke in het Nederlands vertaald; in 1892 was er al een Engelse vertaling verschenen naar de derde Duitse druk. Verg. blz. 266, 22.
	18	*Journal of the Plague in London 1665*.
287	7	de inleiding tot de tweede statistiek van de kliniek, zie

		aant. bij blz. 301 r. 38 en verg. H.C. Rümke, *Over Frederik van Eeden als psychiater* (Verslagen Kon. Akademie van Wetenschappen, afd. Natuurkunde, 71 no. 6 (1962)).
288	16	de buitenplaats Bantam, tegenover het latere Walden, werd vooral in zijn latere leven een van FvE's meest geliefde wandelterreinen (HvE).
289	13	M.J. de Goeje, *De Bâbi's*. Gids 1893 IV, 100 v.
	25	het echtpaar Van Eelde bewoonde toen de buitenplaats Eikenhorst te Soesterberg.
	30	en 37: de correspondentie betrof Kloos en werd blijkens blz. 290, 4 aan BvH te lezen gegeven.
290	31	BvH vestigde zich te Hilversum op De Kruishoorn, in het toen nog schaars bebouwde Lapersveld.
295	1	zie over FvE's rol bij die gelegenheid G.H. 's-Gravesande, *De geschiedenis van de Nieuwe Gids* hoofdstuk XVII en speciaal de verhandeling van prof. Asselbergs blz. 419-422.
297	7	op Drafna tussen Naarden en Huizen woonde toen Dudok van Heel Jr., verg. *aant. bij* blz. 280, 33.

	26	Hoog, l. Hoogt van 't Kruis: bosterrein ten zuiden van Hilversum.
	36	Van Renterghem en de patiënte Fine Rappèl.
298	11	Marie Offermans, inwonend patiënte, tevens kinderverzorgster.
299	3-4	H.: Hilversum.
	7	B. Bussum.

301	38	de blz. 287, 7 genoemde inleiding, herdr. *Studies II*, 254 v. als *Eenige opmerkingen over algemeene therapie*.
302	15	door Clara Bell, in 1895 verschenen bij Heinemann in Londen met een inleiding van Andrew Lang.
303	21	‘zij’ is blijkbaar Betsy, niet Carry.
304	33	zijn nieuwe tijdschrift, zie *aant. bij* blz. 333, 20.
307	18	Mad. de la Mothe-Guyon 1648-1717. In FvE's bibliotheek bevonden zich haar *Lettres Chrétiennes et spirituelles* en *Les opuscules spirituels*, waarvan *Les torrens* het grootste deel vormen.
308	7	FvE verving Van Renterghem gedurende 14 dagen, waarschijnlijk op grond van een bij zijn vertrek gemaakte afspraak.
	16	hier beginnen de door BvH onleesbaar gemaakte plaatsen, verg. Inleiding blz. 14-16.
313	24	de Rodeurs: een van de eerste symbolistische schilderijen van Toorop, door FvE van hem gekocht.
319	28	huisje te 's-Graveland, eerste woning van het

		echtpaar Roland Holst-van der Schalk.
321	35	A. Hegenscheidt in Van nu en straks okt. 1894.
322	9	misschien *Het eerste spel van Michaël den Aartsengel* en *Het vrouwken van Stavoren*, door André Jolles in 1894 gepubliceerd.
	19	Balder: een van de honden.
323	28	N.Gids IX, II, 299 v.
	33	over *De Broeders*.
324	17	Doctrina was een der Corpsgezelschappen.
326	7	Borel, verg. *aant. bij* blz. 270, 13.
	12	hek aan de Bussumse kant van de Hilversumse meent.
328	5-	
	6	namen van patiënten hier door initialen vervangen.

1895

333	20	*Over Louis Couperus* in het 'Tweemaandelijksch Tijdschrift'. Dit was, onder redactie van Van Deyssel en Verwey, 1 september 1894 begonnen te verschijnen.
	24	*De natuurlijke aarde* Tw. Ts. I, II, 66 (herdr. o.a. *Oorspronkelijk dichtwerk I*,

		224 v.). Speciaal blz. 238 r. 5 v.b. en volgende.
337	37	*Het lied van schijn en wezen*.
340	10	het echtpaar Alberdingk Thijm; een coureuse was een licht vierwielig rijtuig.

341	25	van mei 1895 zijn Kloos' verzen *Mijn plezier kan ik wel òp* en *Maar pleizier, ach! heb ik toch*.
342	29	de polyhistor Philarète Chasles.
	30	blijkbaar een uitwerking van zijn boek *Le prince Vitale. Essai et récit à propos de la folie du Tasse* (1864), Ned. vert. door A.L. Lesturgeon (1870).
343	31	koetsier op Drafna.
346	20	te Soestdijk woonden de Van Looys.
347	8	Truus en Albert Kapteyn-Muysken.
	22	een punkah is een plafond-fan, toen nog door een bediende met zijn voet, via een touw, in beweging gehouden.
	29	‘schok’? er kan ook ‘shok’ staan. Betekenis?
348	36	in Egmond logeerde BvH.
349	27	Quita: mrs Meddows Taylor, patiënte.
353	17	de hapax ‘Betje’ zal wel een verschrijving zijn voor ‘Betsje’.
	36	MvV studeerde zang en piano.

354	32	mej. van de Pauwert te Baarn, oud-patiënte, kennis van MvV.
355	1	van George Du Maurier.
360	12	Kloos was opgenomen in het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen (Dir. dr. A.Th. Moll) te Utrecht. FvE bezocht hem daar herhaaldelijk en bewerkte na vijf maanden zijn ontslag door hem in huis te nemen (8 mei tot 4 oktober) en zich verantwoordelijk te stellen (blz. 374 v.).
361	6	de Noord: bij de Meent.

1896

	14	*Feesten*.
	19	Dr. Jameson, vriend van de met de Engelse regering samenwerkende kolonisator Cecil Rhodes (stichter van Rhodesia en 1e minister van de Kaapkolonie) deed met een troep gewapenden een inval in Transvaal, om in Johannesburg een opstand tegen de Boeren te ontketenen. Hij werd verslagen en gevangengenomen.
362	10	waarschijnlijk de kiem van *Gedachten over den Afrikaander krijg*, Tw. Ts. maart 1900, herdr. *Studies IV*, 81 v., verg. ook blz. 368, 21. en *The Anglo-African question* in

		The Anglo-Dutchman II no. 58 (7 okt. 1899).
363	1	verg. Inleiding blz. 14-16.

368	25	Gorter had, ook door Berlage, een huisje laten zetten vlak bij Dennekamp.
369	16	*Consuelo* van G. Sand.
371	25	het woord Kruishoorn wordt van hier af in het hs. meestal vervangen door een krabbeltje dat een kruis + hoorn voorstelt.
372	9	*Redekunstige grondslag van verstandhouding. Studies III*, 5 v.
373	3	de R.K. Ziekenverpleging te Hilversum. FvE bracht daar dikwijls patiënten, die rust nodig hadden, onder.
374	11	*Coöperatieve rijkshoeven*, Gids aug. 1897, herdr. *Studies III*, 268 v.
	27	zie de *aant. bij* blz. 360, 12.
375	20	Edzard Koning, 29 dec. 1895 door Saar de Swart bij FvE geïntroduceerd, illustreerde de prachtuitgave van *De kleine Johannes*.
377	21	Diepenbrock's verheerlijking van Bauer's geestdriftige beschrijving en afbeelding van de kroning van Nicolaas II, in De Kroniek van 24 en 31 mei 1896, door FvE beantwoord 14juni (en 5juli) in hetzelfde blad.

		Omgewerkt tot *Artiest en socialist, Studies III*, 244 v.
383	18	zie de *aant. bij* blz. 260, 3.
384	1	de ‘scheldsonnetten’ N.Gids 1894, waarin zelfs MvV en de kinderen niet ontzien werden.
385	33	Linn: pension in de naaste omgeving van Dennekamp.
388	24	verg. over de prijsvraag van Het Nederlandsch Tooneel *De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel* (Zwolle 1964) 308, 326.
389	1	Valéry Convert, later De la Chaux, later Braakensiek.

1897

393	38	*Over hallucinaties*, Tw. Ts. mei 1897, herdr. *Studies III*, 115 v.
395	30	*Werk en brood*, Gids feb. 1897, herdr. *Studies III*, 203 v.
397	34	namen door letters vervangen.
400	10	van George Du Maurier.
402	7	tussen Oud-Naarden en Huizen.
	34	Willem Bauer, architekt.

404	2	John Burroughs, vriend van Whitman, leerling van Thoreau.
	15	*Coöperatieve rijkshoeven*, verg. *aant. bij* blz. 374, 11.
	16	*Redekunstige grondslag van verstandhouding*.
	23	N.B. Karel en Cateau: het echtpaar Textor.

405	3	Pl. 31.
409	4	*Van de koele meren des doods*.
	26	FvE logeerde bij de dochter van zijn vriend Dudok van Heel, Valborg, die getrouwd was met ds. Thorvald Isaachsen, predikant te Helleland (Noorwegen).
411	11	*Over de hoge bergen*, lied op een gedicht van Bjørnson, dat voorkomt in zijn novelle *Arne. Ik ging zo laat naar bed*, eeuwenoud volksliedje (sidlig l. sildig).
	12	‘Niemand heb ik boven haar liefgehad’ (elsked l. elsket): refrein van een oud volksliedje dat o.a. Grieg geïnspireerd heeft tot Solvejgs zang. Zie ook blz. 419, 14.
	29	poncho.
412	19	l. det er saa snilt at se udlandere: het is zo leuk, buitenlanders te zien.
	21	‘Koffie en eten’, wschl. opschrift op een ouderwets dorpskoffiehuis. landhandler: alverkopend dorpswinkelier.
413	16	l. Lensmand: bestuursambtenaar ten plattelande.
	20	l. flabrød: heel dun, hard brood.

414	14	husmand: kleine zelfstandige boer.
	23	Kjøbmand: winkelier.
417	24	De Kroniek van 1 aug. 1897 bevatte een hoofdartikel van André Jolles: *Lijkdienst*. Deze titel betrof de romantiek in het algemeen, FvE persoonlijk en *Lioba* in het bijzonder.
420	24	'Shaud' niet stellig gelezen.
421	13	Mathilde (Tiele) de Waard, woonde op Aersum te Bussum.
422	9	*A* & *S*, zie *aant. bij* blz. 377, 21.

1898

429	11	zie *aant. bij* blz. 373, 3.
432	38	Doffie alias Bertha Zimmermann.
433	35	W. Morris, *A Dream of John Ball*. 1888 en latere uitg.
	37	Mea Verwey.
434	38	Henri en Coos van Warmelo te Woudenberg.
435	1	behalve land van Tindal, die op Swaenenburgh te 's-Graveland

	woonde, en Dop, op Cruysbergen, kwamen ook de eilanden in het bos van Bredius en de blekerijtjes onder de wallen van Naarden (r. 20) in aanmerking voor de vestiging van de kolonie Walden.	
31	landgoed bij Baarn.	
32	worken: kikvorsen.	
38	24	april 1898 ‘Ingezonden’ in De Kroniek.

437	13	zie *aant. bij* blz. 228, 11.
	17	Lady Catherine of Belvoir, dezelfde als Lady K. in r. 27.
	37	eerste vermelding van ‘Walden’. Zie over theorie en eerste ervaringen Mededelingen F.v. Eeden-genootschap III (1937).
438	19	de renbaan grensde aan Walden. ‘Men had er van het huis De Lelie uit, vooral uit Martha's kamer, het volle gezicht op’ (HvE).
	22	B: BvH.
	32	Jo Labberton en Willem Bauer.
441	32	behalve voor zichzelf had FvE door Willem Bauer nog enkele boshutten laten bouwen, waarvan Bauer er een zelf betrok. Hoewel De Lelie nog in aanbouw was en zijn gezin nog op Dennekamp woonde, huisde FvE zelf al enige tijd in zijn hut (verg. *Aarde*, een der *Drievoudzangen* in *Van de passielooze lelie*, en Pl. 34).
	38	van John Ruskin.
443	12	BvH die ook bij Walden financieel betrokken zou raken, wilde daar een huis laten zetten: de Maerle.
445	10	Valeton, zie Ortt.
450	37	*Waarvan leven wij?*, Nutsrede te Rotterdam op

		7 dec. 1898; *Recht of macht?*, rede voor de Bond van Nederlandsche Onderwijzers te Amsterdam op 9 dec. 1898. Herdr. *Studies IV*, resp. blz. 108 v. en 193 v.
1899		
453	4	het huis De Lelie, door Bauer aan de 's-Gravelandseweg op grond van Walden gebouwd en 20 feb. 1899 door de Van Eedens betrokken. P. 33.
455	14	Marius Bauer, de etser.
456	22	*Waarvoor werkt gij? De verovering van het bezit door de arbeider. Toespraak tot werkenden, gehouden in D'Geelvink te Amsterdam* 14 *maart* 1899. Herdr. *Studies IV*, 153 v.
458	35	bij de familie Wurfbain op Mariëndaal, verg. *aant. bij* blz. 197, 26.
460	12	zie *aant. bij* blz. 443, 12.
462	30	de Kaap was een huisje op Walden, toen bewoond door A. van Heyningen en B. Marsland.
464	36	verg. *aant. bij* blz. 443, 12; Bertha Zimmermann, intussen getrouwd met Arthur van Schendel, werd door haar man en broer gedwongen, haar geld, dat

gediend had om
Cruysbergen van Dop te
kopen, terug te eisen.

466	22	mevr. van Vloten had hier door Berlage een huis, villa Liesbeth, laten zetten.
468	1	*Drievoudzangen*, later opgenomen in *Enkele verzen*, herdr. in *Van de passielooze lelie*.
	2	Tweemaandelijksch Tijdschrift.
469	23	hier en elders kort de schr. ‘Nummer’ of ‘Nummero’ en de vertalingen daarvan aldus af.
471	17	hs. aldus.
474	8	verg. blz. 476, 37.
475	2-	zelfmoorden van Van der Vijgh en Dirk van der Woude. De eerste
	12	woonde niet op Walden, maar was bevriend met Van der Woude.

1900

476	37	verwerkt tot *Gedachten over den Afrikaander krijg*, zie *aant. bij* blz. 362, 10.
478	1	*Over theosofie. Studies IV*, 57 v.
	20	zie o.a. Mededelingen F.v. Eeden-genootschap XVI (ook afz.versch. Amsterdam 1956).

480	31	‘Nu’, het hs. heeft ‘Na’.
481	14	Borel had een verzameling keramiek uit China meegebracht.
485	29	met deze vergadering begon waarschijnlijk de prehistorie van de Vereeniging Gemeenschappelijk Grond Bezit (G.G.B.).
488	8	Mrs Thompson was een medium waarmee de S.P.R. te Londen werkte.
489	27	de vaste bijeenkomst op Zaterdagavond waarbij ook afgerekend werd.
490	31	Stefan George, Duits dichter, bevriend met Verwey.
491	36	Zus Croll, zie Van Hoogstraten.
492	33	FvE woonde het Vierde Internationale Congres voor Psychologie te Parijs bij (20-25 aug. 1900) en hield er 22 aug. een voordracht over zijn spiritistische experimenten te Londen.
493	11	er was bovendien een wereldtentoonstelling in Parijs.
494	33	Mary van Hoogstraten verloofde zich met Rudolf Mauve, Carry met Nico van Suchtelen.

495	8	mielie: Zuidafrikaanse maïs.

496	9	de vier laatste regels van de notitie van 7 oktober betreffen BvH.
	18	men vertelde dat Bertha Zimmermann bij het kopen van Cruysbergen onder hypnotische suggestie van FvE had gehandeld.
498	12	hier plachten FvE en MvV elkaar in hun verlovingstijd te ontmoeten (HvE).
	38	FvE beschouwde mevr. Schippereyn als paragnostisch begaafd.
500	13	de door prof. van Rees gestichte kolonie der Internationale Broederschap, waartoe ook de drukkerij Vrede (Felix Ortt e.a.) behoorde. Walden en ‘Blaricum’ verschilden op sommige punten, en deze verschillen stonden vele kolonisten destijds helderder voor ogen dan dan de overduidelijke overeenkomst.

Lijst van illustraties.

Pl. 1.	Fragment van een kaart van Haarlem en omstreken, in 1794 getekend door J. de Jager, met correcties van C. van Baarsel (1806). Van de familie Van Eeden waren de kwekerijen 57, 58 (‘Flora’, ongeveer op de plaats van het tegenwoordige Florapark en de Van Eedenstraat), 60 en 63 (‘Bloemhof’ aan de Kleine Houtweg, later eigendom van de grootvader van Frederik van Eeden, door zijn vader in 1865 aan de firma Krelage verkocht); ook met 61 bestond verwantschap. Ter oriëntering: 44 is het Paviljoen, 46 het ook nog bestaande ‘Spaar en Hout’.
Pl. 2.	‘Baan- en Houtzicht’ op de kwekerij ‘Bloemhof’, geboortehuis van F. van Eeden.
Pl. 3.	Het huis aan de Koekamp, nu Frederikspark, dat F.W. van Eeden Sr. in 1881 liet bouwen en waarvan hij de rechterhelft bewoonde en de linker verhuurde. Naast dit huis liet de gemeente Haarlem in 1966, naar aanleiding van F. van Eeden's honderdste verjaardagsherdenking in 1960, een door Mari Andriessen vervaardigd beeldje van de Kleine Johannes met Windekind plaatsen.
Pl. 4.	Het grote huis op de Gedempte Oude Gracht dat de Van Eedens in 1865 betrokken. 1969; kleur van de winkelpui zuurstangrose met paarse belegsels.
Pl. 5.	F.W. van Eeden Sr., 1829-1901, algemeen secretaris-penningmeester van de Maatschappij voor Nijverheid, oprichter en directeur van het Koloniaal Museum en van het Museum voor kunstnijverheid.

Pl. 6.	Neeltje van Eeden-van Warmelo, 1833-1919.
Pl. 7.	Dezelfde op haar 86ste verjaardag.
Pl. 8.	Adriana Jacoba van Eeden, 1818-1889, ‘tante Jeanne’, hier opgenomen om de gelijkenis met Frederik van Eeden wat diens ‘Slavische’ trekken betreft. Zij was een halfzuster van F.W. van Eeden Sr., het ‘Slavische’ schijnt dus van 's vaders vaders kant te komen.
Pl. 9.	Frederik van Eeden omstreeks de tijd dat hij aan een dagboek begon (1874).
Pl. 10.	Nicoline van Eeden, achterkleindochter van F.v.E., in wie de bewuste trekken weer herkenbaar zijn. 1965.

Pl. 11.	Bladzijde uit een van F. van Eeden's, vooral op reis gebruikte, schetsboeken.
Pl. 12.	F.v.E. omstreeks de tijd dat het dagboek in deze uitgave begint (1878).
Pl. 13.	Jkvr. Henriëtte Sophie Ortt, 1857-1934, 8 jan. 1881 getrouwd met prof. dr. I.M.J. Valeton, 1850-1911. Felix Ortt was haar negen jaar jongere broer.
Pl. 14.	Mijnsheerenland. Etsje door F. van Eeden. ‘Ik zit in mijn koepel en kijk over 't water. De wind ruischt in 't riet en in de esschenboomen. Westmaas ligt heel stil in een mat zonnetje en 't molentje draait pacifiek’. *Fragm. eener briefw*. 25.
Pl. 15.	F. van Eeden. Olieverfportret door Jac. van Looy. 1884.
Pl 16.	Martha van Vloten. Foto c. 1878.
Pl. 17.	F. van Eeden en Martha van Vloten, verloofd.
Pl. 18.	Uit het handschrift van *De kleine Johannes*, hoofdstuk V. De tekening staat op de verso-bladzijde naast de tekst.
Pl. 19.	Bladzijde uit Van Eeden's schetsboek.
Pl. 20.	‘Kiek’, gemaakt tijdens de huwelijksreis. 1886.
Pl. 21.	Pentekening door Jan Veth.
Pl. 22.	Martha van Vloten. Foto Willem Witsen.

Pl. 23.	‘Beukenoord’ aan de 's-Gravelandseweg te Bussum, waar Van Eeden zich na zijn huwelijk als huisarts vestigde, om weldra forens te worden naar de kliniek in Amsterdam. 1889.
Pl. 24.	Olieverfschilderij door Jan Veth.
Pl. 25 en 26.	E.M. van Hoogstraten-van Hoytema. Doordat zij weigerde zich te laten fotograferen, beperkt haar iconografie zich tot deze twee opnamen.
Pl. 27.	Dr. A. Aletrino, medicus, later crimineel-antropoloog. Van Eeden's beste vriend tijdens zijn studie.
Pl. 28.	Frederik, Martha, Hans (r) en Paul van Eeden op Dennekamp. 1895. Zie voor het aapje Priem de notitie van 1 en 2 februari 1896.
Pl. 29.	Toelichting bij de dagboeknotitie van 29 april 1889.

Pl. 30.	F. van Eeden met Hans en Paul op de ‘viets’. Zelfde serie als no. 28. 1895.
Pl. 31.	Toelichting bij de notitie van 28 mei 1897. V.l.n.r. Martha, opzichter, Hans, Frederik, Jac. P. Thijsse. Foto E. Heimans.
Pl. 32.	Dennekamp, door Berlage voor Van Eeden gebouwd, 1 mei 1893 betrokken.
Pl. 33.	De Lelie aan de 's-Gravelandseweg op grond van Cruysbergen (Walden), door Willem Bauer voor Van Eeden gebouwd, in februari 1899 betrokken.
Pl. 34.	Van Eeden's ook door Bauer gebouwde hut op Walden.

N.B. Het bandstempeltje is ontleend aan de eerste drukken van *Don Torribio*, *Studie's* en *Ellen*. 1890-1891.